

การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา
A Study of Acronym in 108 Core Scripture as a Supplementary
Buddhist Material.

ธีรโชติ เกิดแก้ว

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีการศึกษา 2560

ชื่อเรื่อง	การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	ธีรโชติ เกิดแก้ว
สถาบัน	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
ปีที่พิมพ์	2561
สถานที่พิมพ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
แหล่งที่เก็บรายงานฉบับสมบูรณ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
จำนวนหน้างานวิจัย	363
คำสำคัญ	อักษรย่อ หัวใจ 108 สื่อการสอนพระพุทธศาสนา
ลิขสิทธิ์	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 (2) เพื่อศึกษาแหล่งที่มา สาระสำคัญ และการนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ (3) เพื่อศึกษาการใช้อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วนำข้อมูลที่ได้อภิปรายและนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description)

ผลการวิจัยพบว่า การย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 ส่วนใหญ่ใช้วิธีการย่ออักษรตามคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะที่เป็นทฤษฎีการย่ออักษร 4 รูปแบบ คือ การย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ การย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ การย่ออักษรที่ใช้วิธีทั้งสองข้างต้นร่วมกัน การย่ออักษรแล้วประมวลอักษรมาไว้ตรงกลางโดยวางอักษรสลับกันไปมา หัวใจนอกจากนี้ใช้คำย่อ คำศัพท์ อักษรในภาษาบาลี อักษรไทย และคำไทยมาผสมกัน สำหรับแหล่งที่มาของอักษรย่อส่วนใหญ่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ รวมถึงบทสวดมนต์จากหนังสือสวดมนต์ แต่มีหัวใจบางส่วนที่มีแหล่งที่มาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไสยศาสตร์ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์และขุนช้างขุนแผนที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระธรรม พุทธสาวกบางรูป คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา พิธีกรรม และเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของโบราณจารย์ที่นำเรื่องเหล่านี้มาใช้สื่อผ่านหัวใจต่าง ๆ ดังนั้น หัวใจและอักษรย่อของหัวใจจึงเป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาโดยย่อ ส่วนการนำไปใช้นั้นพบในรูปแบบสำคัญคือ การใช้ที่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจที่สัมพันธ์กับหลักการในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ใช้สำหรับท่องจำหลักที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิโดยใช้อักษรในหัวใจเป็นเครื่องภาวนา และใช้เป็นอุบายเตือนสติผู้นำไปใช้ให้ละความชั่ว ทำความดีด้วยการรักษาศีลเสียสละ และพัฒนาจิตให้ผ่องใส ส่วนการนำไปใช้ที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนั้นพบว่า ส่วนใหญ่นำไปใช้ตามความเชื่อในไสยศาสตร์ที่มุ่งให้เกิดอานุภาพด้านที่ดี เช่น ปลอดภัยจากอันตราย เมตตามหานิยม เป็นต้น และบางส่วนถูกนำไปใช้ในทางที่ผิด เช่น ทำให้คนหลงรัก ทำให้คนเกลียดชังกัน และนำไปใช้เสกของกินร่วมกับสุราที่เป็นการส่งเสริมให้คนผิดศีลข้อที่ 5 แต่ถ้ากล่าวสรุปตาม

สาระสำคัญของหัวใจแล้ว อักษรย่อในคัมภีร์ในคัมภีร์หัวใจ 108 ส่วนใหญ่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่มุ่งให้คนเข้าใจและนำไปใช้พัฒนาชีวิตตั้งแต่หลักการพื้นฐาน เช่น ศีล 5 จนถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความหลุดพ้นทุกข์ เช่น อริยสัจสี่ เป็นต้น

ผลการศึกษาข้างต้นชี้ให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาเรื่องนี้โดยสรุป คือ การไขความลับของหัวใจ 108 ที่คนส่วนใหญ่มองว่าเป็นเรื่องของไสยศาสตร์ที่มุ่งให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจต่าง ๆ แต่ผลการศึกษาเรื่องนี้สามารถยืนยันได้ว่า หัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่อันเป็นกุศโลบายในการสอนพระพุทธศาสนาของ โบราณจารย์ไทย แต่เรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาถูกกลบไปด้วยอิทธิพลของความเชื่อไสยศาสตร์ ประกอบกับการถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้มักจะไม่มีการบอกความหมายและแหล่งที่มาของอักษรย่อ จึงทำให้หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาเลือนหายไปกลายเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาแทนที่อย่างน่าเสียดาย

Research Title	A Study of Acronym in 108 Core Scripture as a Supplementary Buddhist Material
Researcher	Theerachoot Kerdkaew
Institute	Huachiew Chalermprakiet University
Year of Publication	2018
Publisher	Huachiew Chalermprakiet University
Repository	Huachiew Chalermprakiet University
Number of Pages	363
Keywords	Acronym, 108 Core Scripture, Buddhist Material
Copyright	Huachiew Chalermprakiet University

Abstract

This research aimed to study 1) the forms and methods of acronym in 108 core scripture, 2) the source material and its acronym in 108 core scripture to use different dimension, and 3) the study of acronym in 108 core scripture as a supplementary Buddhism material. This qualitative research collected data from documents and in-depth interviews and they were analyzed and presented as descriptive research report.

The research found that most acronyms in 108 core scripture were abbreviated by using the acronym theory as in the Wachirasāraṭṭasāṅkhaha scripture which consisted of 4 forms; 1) the abbreviation of the initial letter of a word, 2) the abbreviation of the final letter of a word, 3) the abbreviation of both the initial and final letter and 4) the shortening the letter of a word and place it alternately. Moreover, acronyms in 108 core scripture were formed by using Thai words and alphabets, Pali words, and mixed of both Thai and Pali words. The sources of most letter abbreviation were scriptures, commentaries, supplications, and other scriptures, including chants from the prayer book. However, some core scriptures were derived from the belief in Brahmanism, superstition, literature, Ramayana and Khun Chang Khun Phaen which the traditional masters used as learning media to convey important messages in Buddhism, for instance, "Rattana Tri" or "Triple Gem" as well as Buddhist scriptures, rituals and narratives in Buddhism. These media reflected the wisdom of the masters who used the acronyms as Buddhism supplementary material. In terms of application, the research found that there were 2 ways of using the core scripture; 1) the application that corresponds with the essence of the core

scripture in relation to the principles of Buddhism, for example, for memorizing the principles of Buddhism, for mental exercise to meditate by using the letters in prayer, and for the leader reminder to leave baseness, observe the precepts, self-sacrifice, and mental development. 2) The application that does not match the essence of the core scripture by applying the acronyms in superstition, which are making the supernatural power such as asking for safety and for great mercy. Some people used them in the wrong way, such as making people fall in love or hate or mixing with food and liquor that encourages people to break the rule number 5 of morality. In brief, 108 core scripture is mostly a Buddhist learning medium which aimed to help people understand and use to develop their life from the basic principles, such as five precepts, to the higher principles to become enlightened, such as the Four Noble Truths.

In summary, the study of acronym in 108 core scripture confirmed that the core scripture was related to Buddhism. The main purpose was to use as the teaching strategies by traditional masters of Buddhism. However, the importance of Buddhism was diminished by the influence of superstition. Moreover, there were often no indication of the meaning and source of the acronym that dissolves Buddhism into a superstition.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอน พระพุทธศาสนา (A Study of Acronym in 108 Core Scripture as a Supplementary Buddhist Material) นี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ประจำปี การศึกษา 2560

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ณพศ ลิทธิเลิศ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย อาจารย์ฤทธิชัย เตชะมัทธนันท์ อาจารย์ ดร.พงศ์พัชรา กวินกุลเศรษฐ์ ที่ให้คำแนะนำข้อมูลด้านภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์รัชนิพร ศรีรักษา ที่ช่วยกรุณาตรวจสอบและให้คำปรึกษาเรื่องการอ้างอิงในงานวิจัยนี้มาตลอด

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระครูวิสุทธิสุมทรคุณ (หลวงพ่อนันต์) พระครูสุคน- กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) และขอขอบคุณอาจารย์ภิญโญ ล่องสกุล และอาจารย์สมชัย พิภสุวรรณที่ให้สัมภาษณ์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย รวมทั้งคุณสมควร ถ้วนอก นักวิชาการศึกษา กลุ่มงาน คัมภีร์พุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ให้คำแนะนำและข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์ บาลีทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย อาจารย์และเจ้าหน้าที่กลุ่มงานเอกสารโบราณของ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมที่อำนวยความสะดวกในการถ่ายสำเนา เอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษา คือ คัมภีร์หัวใจ 108 และให้คำแนะนำเกี่ยวกับเอกสารโบราณอื่น ๆ จนทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยและงานสร้างสรรค์ของคณะศิลป- ศาสตร์ที่ช่วยพิจารณาปรับแก้โครงร่างวิจัย ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งต่อการวิจัย ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยที่ได้อนุมัติให้ทุนในการทำวิจัยนี้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ให้การ สนับสนุนการวิจัยนี้ด้วยดีเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ธีรโชติ เกิดแก้ว

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

การวิจัยเรื่องนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิงแหล่งที่มาของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 โดยจะระบุเล่ม/ชื่อ/หน้า/ หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ชุ.ม. (บาลี) 29/150/282 หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทสปาลี พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 29 ข้อที่ 150 หน้า 282, ที.ม. (ไทย) 10/216/164 หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 216 หน้า 164 เป็นต้น ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
วิ.มหา. (บาลี)	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	วินัยปิฎก มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จุ. (บาลี)	วินัยปิฎก จุฬวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.จุ. (ไทย)	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
ที.สี. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขณชวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.มู. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.มู. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.อุ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย สคาถวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	สุตตันตปิฎก สยุตตนิกาย ขนธวาวคคปาลี (ภาษาบาลี)

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ (ต่อ)

คำย่อ	คำเต็ม
ส.ช. (ไทย)	สุดตันตปิฎก สังกุตตนิภาย ชันธวารวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	สุดตันตปิฎก สังกุตตนิภาย มหาวารวรรคปาลี (ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	สุดตันตปิฎก สังกุตตนิภาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย เอกกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ทกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ทก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ทกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ติกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย จตุกกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปณจก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ปณจกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ปณจก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย ปณจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย อฎฐกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.อฎฐก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.นวก. (บาลี)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย นวกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.นวก. (ไทย)	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิภาย นวกนิบาต (ภาษาไทย)
ช.ช. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ชุททกปาฐปาลี (ภาษาบาลี)
ช.ช. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ชุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ช.ธ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ธมมปทปาลี (ภาษาบาลี)
ช.ธ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ช.อิตติ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย อิตติวุตตกปาลี (ภาษาบาลี)
ช.อิตติ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย อิตติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ช.สุ. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย สุตตนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
ช.สุ. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ช.เป. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย เปตวตถุปาลี (ภาษาบาลี)
ช.เป. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย เปตวตถุ (ภาษาไทย)
ช.เถร. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย เถรคาถาปาลี (ภาษาบาลี)
ช.เถร. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
ช.ชา. (บาลี)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ชาตกปาลี (ภาษาบาลี)
ช.ชา. (ไทย)	สุดตันตปิฎก ชุททกนิภาย ชาตก (ภาษาไทย)

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ (ต่อ)

คำย่อ	คำเต็ม
ช.ชา.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิပါတ ชาตกปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ชา.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิပါတ ชาตก (ภาษาไทย)
ช.ม. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ (ภาษาไทย)
ช.จ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ช.จ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ (ภาษาไทย)
ช.ปฎิ. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามคคปาติ (ภาษาบาลี)
ช.ปฎิ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสมภิทามรรค (ภาษาไทย)
ช.อป. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานปาติ (ภาษาบาลี)
ช.อป. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน (ภาษาไทย)
ช.พุทธ. (บาลี)	ขุททกนิกาย พุทธวิสปาติ (ภาษาบาลี)
ช.พุทธ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงส์ (ภาษาไทย)
ช.จริยา. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎกปาติ (ภาษาบาลี)
ช.จริยา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
อภิ.ธ. (บาลี)	อภิธัมมปิฎก ธาตุกถาปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ธ. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก ธาตุกถา (ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (บาลี)	อภิธัมมปิฎก ปุคคัลปถตติปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก ปุคคัลบัญญัติ (ภาษาไทย)
อภิ.ก. (บาลี)	อภิธัมมปิฎก กถาวตถุปาติ (ภาษาบาลี)
อภิ.ก. (ไทย)	อภิธัมมปิฎก กถาวัตถุ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การวิจัยนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.อ. (บาลี) 2/95 หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี สีลขณชวคฺค-อฎฐกถา อรรถกถาพระสุตตันตปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 2 หน้า 95 เป็นต้น

อรรถกถา

คำย่อ	คำเต็ม
ที.สี.อ. (บาลี)	ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี สีลขณชวคฺคอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	มชฺฌนิมิกาย ปปญจสุทฺธิ มชฺฌนิมปณณาสกอฎฐกถา (ภาษาบาลี)

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ (ต่อ)

คำย่อ	คำเต็ม
ส.ส.อ. (บาลี)	สํยัตตนิทาย สารตลปภาสินี สคาวคคอกจกธา (ภาษาบาลี)
ช.อุ.อ. (บาลี)	ชุตทกนิกาย ปรมตลทีปนี อุทานอจกธา (ภาษาบาลี)
ช.เถร.อ. (บาลี)	ชุตทกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรคาถาอจกธา (ภาษาบาลี)
ช.ชา.อ. (บาลี)	สุตตนตปิฎก ชุตทกนิกาย เอกกนิปาตชาตกอจกธา (ภาษาบาลี)
ช.ชา.ม.อ.(บาลี)	สุตตนตปิฎก ชุตทกนิกาย มหานิปาตชาตกอจกธา (ภาษาบาลี)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
สมมติฐานของการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
การทบทวนวรรณกรรม	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย	9
ระเบียบวิธีวิจัย	9
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษร	11
แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษรทั่วไป	11
แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ	16
-ความหมาย	16
-ผู้แต่ง	17
-สมัยที่แต่ง	18
-โครงสร้างคัมภีร์	18
-เนื้อหาและสาระสำคัญ	20
บทที่ 3 การศึกษาสาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108	44
การศึกษาคัมภีร์หัวใจ 108	44
-ความหมาย	44
-ที่มาของอักษรย่อ	45
-วัตถุประสงค์ของการย่ออักษร	45
-จำนวนของหัวใจ	45
การวิเคราะห์สาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108	49-274

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 4 ผลการวิจัย	275
ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1	275
-รูปแบบอักษร	275
-วิธีการย่ออักษร	283
ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2	288
-แหล่งที่มาของอักษรย่อ	288
-สาระสำคัญของอักษรย่อ	298
-การนำอักษรย่อไปใช้	312
ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3	316
-การใช้สื่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา	317
-การใช้สื่อเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา	325
-การใช้แบบผสมผสานกัน	328
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	330
สรุปผลการวิจัย	330
อภิปรายผลการวิจัย	337
ข้อเสนอแนะ	341
บรรณานุกรม	342
ภาคผนวก	347
ภาคผนวก ก.	347
-หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ (พระภิกษุ)	347
-หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ (ฆราวาส)	348
-แบบสอบถามเพื่อการวิจัย	349
-เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษา	352
ภาคผนวก ข.	363
-ประวัติผู้วิจัย	363

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้าที่
1	แสดงอักษรย่อที่มาจากบารมี 10 ประการ	25
2	แสดงหลักไตรลักษณ์ตามจำนวนพยางค์อักษร	25
3	แสดงบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ ตามจำนวนพยางค์ของศัพท์	29
4	แสดงวิธีการเรียงและการอ่านอักษรแบบมัชฌมสังหตะ	31
5	แสดงวิธีการเรียงและการอ่านอักษรแบบปฎิโลมอักษร	32
6	แสดงวิธีการจับคู่แบบสัทนัตร์อักษร	33
7	แสดงการใช้อักษรแทนตัวเลข	35
8	แสดงคำตอบคำถามที่วางไว้ในบาทแรกของคาถา	38
9	แสดงคำตอบคำถามที่วางไว้ในบาทที่สามของคาถา	39
10	แสดงคำตอบปัญหาที่วางไว้ในบาทสุดท้ายของคาถา	40
11	แสดงคำศัพท์เดียวกันที่เป็นทั้งคำถามและคำตอบ	40
12	แสดงการใช้อักษร ม อ อุ สื่อถึงคติต่าง ๆ	118
13	แสดงอักษรที่มาจากบทสรรเสริญพุทธคุณ	120
14	แสดงหัวใจที่ใช้การย่อแบบอาทิสังเกต	275
15	แสดงหัวใจที่ใช้การย่อแบบอันตสังเกต	276
16	แสดงหัวใจที่ใช้การย่อแบบอาทยันตสังเกต	277
17	แสดงหัวใจที่ใช้การย่อแบบมัชฌมสังหตะ	278
18	แสดงหัวใจที่ใช้คำย่อเป็นหัวใจ	278
19	แสดงหัวใจที่ใช้อักษรย่อและคำย่อเป็นหัวใจ	279
20	แสดงหัวใจที่ใช้ศัพท์เต็มเป็นหัวใจ	279
21	แสดงหัวใจที่ใช้อักษรย่อกับศัพท์เต็มเป็นหัวใจ	280
22	แสดงหัวใจที่ใช้คำย่อกับศัพท์เต็มเป็นหัวใจ	281
23	แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบอิสระ	281
24	แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลี	282
25	แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลีสัมกับอักษรไทย	282
26	แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลีสัมกับคำไทยไทย	283
27	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์พระไตรปิฎก	289
28	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์อรรถกถา	292
29	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์ฎีกา	292
30	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์ปกรณ์วิเสส	292
31	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์สัททวิเสส	293
32	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากคัมภีร์อื่น ๆ	293
33	แสดงแหล่งที่มาของอักษร คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบอื่นจากหนังสือสวดมนต์	296

สารบัญตาราง (ต่อ)

34	แสดงแหล่งที่มาของอักษร ค่าย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น จากคัมภีร์นอกพระพุทธศาสนา	297
35	แสดงถึงสาระสำคัญของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108	298
36	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้พระรัตนตรัย	317
37	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธเจ้า	318
38	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้พระโพธิสัตว์	319
39	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมคำสอน	319
40	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธสาวก	321
41	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา	321
42	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องบาลีไวยากรณ์	323
43	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้ศัพท์ภาษาบาลีและคำแปลภาษาไทย	323
44	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา	324
45	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา	325
46	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	325
47	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้ความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจศักดิ์สิทธิ์	326
48	แสดงหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้ตัวละครในวรรณคดีไทย	327
49	แสดงหัวใจที่สื่อถึงความเชื่อแบบผสมผสานกัน	328

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตามประวัติจารึกไว้ว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย ตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงส่งพระสงฆ์ชาวอินเดี้ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ จำนวน 9 สาย สายหนึ่งก็คือ พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนที่เรียกในสมัยนั้นว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งมีโบราณวัตถุ เช่น ศิลารธรรมจักร พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นหลักฐานยืนยันถึงความจริงเรื่องนี้ สอดคล้องกับคล้องหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยที่พระพุทธโฆสาจารย์ (2526, น. 69) กล่าวไว้ว่า พระโสณะและพระอุตระผู้มีฤทธิ์มากไปสุวรรณภูมิ ปรากฏพิศวง¹ แล้วจึงได้แสดงพรหมชาลสูตร ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2543, น. 3) ได้ลงความเห็นว่าเป็นพระพุทธศาสนาได้เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิก่อน พ.ศ. 500 มีทั้งเจริญรุ่งเรืองและเสื่อมไปตามกาลสมัย จนกระทั่งเมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ได้สถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีและรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชาติไทย และต่อมาพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้อาราธนาพระสงฆ์ลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชให้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุโขทัย และทรงให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้จนมนคงยืนยาวมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมไทยจนกระทั่งชาวไทยส่วนใหญ่นับถือ และได้มีบทบาทในด้านต่าง ๆ มากมายในสังคมไทย เช่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต และค่านิยม เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันพระพุทธศาสนาในสังคมไทยก็มีได้เป็นพระพุทธศาสนาแบบบริสุทธิ เนื่องจากมีลัทธิ ความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาผสมผสาน ปะปนอยู่ ส่วนหนึ่งเป็นการนำมาผสมผสานของประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธ ที่ได้นำเอาลัทธิ ความเชื่อที่ตนมีอยู่มาผสมผสาน สังเกตได้จากการนำอาหารไปถวายพระพุทธรูปที่มาจากธรรมเนียมการนำอาหารไปเซ่นไหว้ดวงวิญญาณของคนตาย ซึ่งไม่พบทำเนียมนี้ในอินเดียหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว และอีกส่วนหนึ่งเป็นการนำหลักการที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานโดยพระสงฆ์ผู้นำทางศาสนา เห็นได้จากพิธีพุทธาภิเษก การสวดภาณยักษ์ การสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา การปลุกเสกวัตถุมงคล การทำพิธีปัดรังควาน การดูดวงชะตา การสักและลงยันต์ และการใช้เวทมนต์คาถาต่าง ๆ เป็นต้น

การผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการกับความเชื่ออื่น ๆ ดังกล่าวมีผลทั้งดีและไม่ดี ผลดีนั้นอาจกล่าวได้ว่า ทำให้ชาวไทยเชื่อ นับถือ และเข้าหาพระพุทธศาสนา เนื่องจากพวกเขามองว่า พระพุทธศาสนามีสิ่งที่พวกเขาเคยยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา ส่วนผลเสียนั้นก็คือ

¹ คำว่า พิศวงในที่นี้ หมายถึง ลัทธิความเชื่อเรื่องภูต ผี ปีศาจของคนที่อยู่อาศัยอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิสมัยก่อนดังที่สุจิตต์ วงษ์เทศ (2549, น. 48, 77) เรียกชื่อของคนไทยที่อาศัยอยู่บริเวณดินแดนสุวรรณภูมิว่า นาค นับถือศาสนาผี ต่อเมื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้แพร่เข้ามาส่งผลให้ศาสนาผีของชนพื้นเมืองลดระดับลงเป็นบริวารของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เช่น ผีนาคเป็นบริวารผู้พิทักษ์ศาสนาในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ

เมื่อเวลาเวลาผ่านไปนานเข้าทำให้ก็ทำให้คนรุ่นหลังยึดติดในความเชื่อเหล่านั้นว่าเป็นเรื่องในพระพุทธศาสนาไปหมด ยิ่งนานวันก็ยิ่งทำให้ชาวพุทธไม่เข้าถึงพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักการ ยึดติดเพียงแต่สิ่งปลอมปนอยู่กับศาสนาที่มักออกมาในรูปพิธีกรรม ซึ่งเรามักจะได้ยินคำพูดที่ว่า ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธตามประเพณีเท่านั้น

ความเชื่อที่เข้ามาผสมผสานกับหลักการในพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาก็คือ หัวใจ 108 ที่ว่าด้วยคาถาต่าง ๆ ที่มีอยู่จำนวนมาก ซึ่งแต่เดิมที่เป็นการย่อหรือการถอดอักษรจากหลักการในพระพุทธศาสนาทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย หลักธรรมคำสอน และเรื่องอื่น ๆ เพื่อสะดวกแก่การท่องจำได้ง่ายขึ้น หลักฐานที่สามารถนำมายืนยันการนำอักษรย่อมาใช้ย่อเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็คือ คัมภีร์วัชรสารตถสังคหะที่แต่งโดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ พระภิกษุนักปราชญ์ชาวล้านนา ภูมิลำเนาอยู่จังหวัดเชียงใหม่ใน ปี พ.ศ. 2408 ตัวอย่างของการย่อหรือการถอดอักษรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์นี้ เช่น พุ ๓ สึ ที่ย่อหรือถอดมาจาก พุทธ อมม สงฆ แล้วนำมาใช้เป็นหัวใจพระรัตนตรัย (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 4-5) หลังจากนั้นก็ได้มีการศึกษา ถ่ายทอดสืบต่อกันมา มีการนำรูปแบบและวิธีการย่ออักษรย่อจากคัมภีร์ดังกล่าวมาใช้เป็นข้อกำหนดในการย่ออักษร และได้มีการดัดแปลงการย่ออักษรหรือการนำคำศัพท์มาใช้เป็นหัวใจในรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้ จนกระทั่งโบราณจารย์ได้นำมาผสมผสานกับลัทธิ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ที่เรียกว่า หัวใจต่าง ๆ นั้นเอง

อักษรย่อที่นำมาใช้เป็นหัวใจต่าง ๆ นั้นจะจารึกหรือเขียนด้วยอักษรโบราณ โดยเฉพาะอักษรขอมที่พบว่า นิยมใช้มากที่สุด ตัวอย่างเช่น ม อ อู อักขระย่อในหัวใจพระสูตร²ที่จารึกด้วยแผ่นทองคำ อักษรขอมสุโขทัย ภาษาบาลีในราวพุทธศตวรรษที่ 20 ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉำ ทองคำสุวรรณ. 2529, น. 47-48) นักวิชาการหลายท่าน เช่น สวัสดิ์ วิเศษวงษ์ (2524, น. 78) ให้ความเห็นว่า อักษรขอมเป็นอักษรของไทยแบบหนึ่งที่ใช้จารึกหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นอักษรของชาติขอมในอดีต เป็นภาษาที่พัฒนามาจากอักษรปัลลวะที่คนไทยรับมาจากอินเดีย ผ่านทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งมาเป็นอักษรขอมโบราณในศตวรรษที่ 14 และเกิดเป็นอักษรขอมในรูปแบบใหม่ที่ใช้กันมาจนถึงปัจจุบันในศตวรรษที่ 18 สอดคล้องกับข้อความที่กล่าวไว้ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2538, น. 15427) ว่า อักขระต่าง ๆ มักนิยมเขียนเป็นตัวอักษรขอม ภาษาบาลีที่ถอดมาจากบทสวดมนต์ และ

² ม อ อู อักขระ 3 ตัวนี้พบว่า มีการนำไปใช้ชื่อหัวใจที่ต่างกัน บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระไตรปิฎกบ้าง หัวใจพระรัตนตรัยบ้าง หรือคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กล่าวถึงอักษร 3 ตัวนี้ว่า มาจากชื่อเทพตรีมูรติ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนา 3 พระองค์ คือ พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ โดยถอดมาจากพยัญชนะหรือสระที่เป็นเสียงสุดท้ายของแต่ละศัพท์แล้วนำมาใช้เป็นเครื่องหมายที่เป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ โอม เป็นคติที่ใช้ในคัมภีร์ยันต์และคาถาอาคมทั่วไป แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 1441) จะเรียงอักษรเป็น อ อู ม และกล่าวถึงคติทางพุทธศาสนาที่เลียนแบบอักษร 3 ตัวนี้มาใช้ชื่อแทนพระรัตนตรัย คือ อ มาจาก อรหิ (พระพุทธ) อู มาจาก อุตตมธมม (พระธรรม) และ ม มาจาก มหาสงฆ หมายถึง พระสงฆ์

สอดคล้องกับแนวคิดของ ส.ศิวรักษ์ (2534, น. 22) ที่กล่าวถึงอักษรขอม ภาษาบาลี³ ที่ใช้จารึกเวทมนตร์ คาถาว่า ทำให้คนเชื่อมั่นในความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น ซึ่งเดิมที่จะจารึกพระธรรมคำสอนใน พระพุทธศาสนา ต่อมากลายเป็นการจารณมนตร์ในทางอาถรรพเวท (ไสยศาสตร์) และมักเรียกอักษร หรือคาถาอาคมนั้นว่า หัวใจ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญยิ่งของการสร้างวัตถุมงคลโดยเฉพาะในการสร้าง อักษรยันต์

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่า มีการนำอักษรย่อมาใช้สื่อเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 สอดคล้องกับคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะที่เป็นทฤษฎีการย่ออักษรที่ผู้วิจัยใช้เป็นต้นแบบในการศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่แต่งเสร็จในปี พ.ศ. 2078 (พระสิริรัตน-ปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 324) นอกจากนี้ ข้อมูลดังกล่าวยังชี้ให้เห็นถึงการผสมผสานของอักษรย่อเนื้อหาที่เป็นหลักการในพระพุทธศาสนากับลัทธิความเชื่ออื่น ๆ โดยเฉพาะไสยศาสตร์ในรูปแบบของคาถา อาคม หรือเวทมนต์ที่เชื่อว่า มีอานุภาพที่ศักดิ์ สามารถทำให้เกิดผลทั้งดีและร้ายได้ เช่น หัวใจ เทพอารุ คือ อ อี อู ที่นำมาจาก สระรัสสะ หมายถึง สระเสียงสั้นในคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี 3 ตัว คือ อ อี อู ซึ่งนำมาใช้ร่วมกับหัวใจพระรัตนตรัย คือ อี สุวา สุ ที่ย่อหรือถอดมาจากบทสวด สรรเสริญพระรัตนตรัย กล่าวคือ อี ย่อมาจาก อิติปิ โส...ภควาติ. สุวา ย่อมาจาก สุวาภาขาโต... วิญญูหิติ. สุ ย่อมาจาก สุปฏิปนโน...โลกสสาติ. นำมาใช้ลง เสกยันต์ หรือใช้ภาวนาเพื่อให้เกิดผล ในทางดี เช่น ป้องกันอาวูหรือทำให้ศัตรูทำอันตรายมิได้ และนำมาใช้เพื่อผลในทางไม่ดี ได้แก่ ทำให้ ศัตรูพุดจาเลอะเลือนหรือใช้ลงบุหรีให้สาวหลงรัก (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 183)

อักษรย่อที่นำมาใช้เป็นหัวใจในตำราหรือคัมภีร์ต่าง ๆ พบว่า นิยมใช้เป็นหัวใจ 108 สาเหตุที่นิยมใช้จำนวน 108 ก็เนื่องมาจากความเชื่อเรื่องมงคล เห็นได้จากการถอดอักษรหรืออักษร ในบทสวดสรรเสริญพระรัตนตรัยจะได้เท่ากับจำนวน 108 หรือรอยพระพุทธบาทก็พบว่า มีมงคล 108 ผู้วิจัยเข้าใจว่า ตัวอย่างที่ยกมาน่าจะเป็นที่มาของคำว่า หัวใจ 108 และต่อ ๆ มาเมื่อมีการนำเอา ศาสตร์หรือความเชื่ออื่น ๆ มาผสมผสานก็ทำให้เรื่องของจำนวน 108 เข้ามามีส่วนสำคัญกับความเชื่อ เรื่องนี้มากขึ้น ตัวอย่างเช่น การปลุกเสกวัตถุมงคลก็ต้องเสกหรือภาวนาให้ครบ 108 คาบ (ครั้ง) หรือ การสร้างลูกประคำก็ต้องใช้จำนวน 108 ลูก เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และทำให้เกิดอานุภาพด้านต่าง ๆ เช่น แคล้วคลาด ความเป็นมงคล เป็นต้น เห็นได้จากเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาได้กล่าวถึงคำว่า 108 นั้น จะนำมาใช้เฉพาะเรื่องที่สำคัญ ๆ เช่น คุณพระ 108 (พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ) หัวใจ 108 และ จัดหัวใจ 108 ไว้ในหมวดของไสยศาสตร์ (หอสมุดแห่งชาติ, 490) การจัดหัวใจ 108 อยู่ในหมวดตำรา ไสยศาสตร์ก็เนื่องจากการนำอักษรย่อในหัวใจเหล่านั้นไปใช้จะมุ่งไปที่อานุภาพด้านต่าง ๆ เช่น เมตตามหานิยม เป็นต้น

อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 มักจะเรียกกันว่า คาถา หมายถึง เวทมนต์ที่ผูกขึ้นมาเพื่อ ใช้ภาวนา ปลุกเสกสิ่งต่าง ๆ ให้มีอานุภาพตามที่ปรารถนา อีกนัยหนึ่ง คาถา หมายถึง สิ่งสำหรับให้ ดวงจิตยึดเหนี่ยว เป็นบทที่ผูกขึ้นมาเพื่อใช้ฝึกจิตให้เกิดสมาธิอันจะสร้างพลังจิตให้เข้มแข็งและเกิด

³ ภาษาบาลีหรือภาษามคธ (มาคธิภาษา) เป็นภาษาหลักที่พระพุทธเจ้าและพุทธสาวกใช้ประกาศ ศาสนา ต่อมาก็ได้เป็นภาษาหลักที่พระสงฆ์ฝ่ายหินยานหรือเถรวาทใช้ประกาศศาสนาและจารึกหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธเจ้าลงในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ต่อเมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย ชาวไทยจึงได้นำเอา อักษรขอมที่พัฒนามาจากอักษรปัลลวะมาใช้จารึกหลักคำสอนหรือเรื่องราวในพุทธศาสนาแทน โดยเฉพาะอักษร และคาถาในหัวใจ 108

อานูกาพมากเมื่อนำไปใช้เสกสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะยันต์ให้เกิดความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคาถามีรากฐานเดิมมาจากเวทมนต์คาถาของศาสนาพราหมณ์ มีการดัดแปลงแก้ไขเอาวิธีทางไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาใช้โดยการนำมนต์คาถาของพราหมณ์ออกไปแล้วนำพุทธมนต์มาใส่แทน (อุระคินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 391-392) แต่มีใช้เปลี่ยนแปลงทั้งหมด บางส่วนก็ยังคงมนต์คาถาแบบพราหมณ์ไว้ บางส่วนก็มีการนำเอาพุทธมนต์หรือคำไทยผสมผสานเข้าไปด้วยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตและเป็นอุบายฝึกจิตให้เกิดสมาธิ และเพื่อความเข้มขลังของยันต์เป็นสำคัญ เห็นได้จากเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาที่กล่าวถึงหัวใจไว้ว่า หมายถึง ข้อความหรืออักษรที่ย่อมาจากเรื่องต่าง ๆ ที่มีเนื้อหายาวให้สั้นลงพอเป็นบทปริกรรมและลงเลขยันต์ได้สะดวก (หอสมุดแห่งชาติ, 490) ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า มีการนำหัวใจ 108 ไปใช้ในคติความเชื่อทางไสยศาสตร์นานมาแล้ว

คนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะเข้าใจว่า หัวใจเป็นเรื่องของคาถาหรือเวทมนต์ที่นำมาใช้ประกอบพิธีทางศาสนาหรือความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์อำนาจในหลายด้าน เช่น คงกระพัน แคล้วคลาด เมตตามหานิยม มหาอุด สามารถป้องกันอันตราย ภูต ผี ปีศาจ รวมถึงบันดาลให้ผู้ที่ใช้คาถา บูชา เครื่องรางของขลัง หรือวัตถุมงคลต่าง ๆ ประสบกับสิ่งที่ปรารถนาได้ แต่จากการศึกษาเบื้องต้น ผู้วิจัยได้พบว่า คัมภีร์หัวใจ 108 ไม่ใช่เรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของไสยศาสตร์ไปเสียทั้งหมด ในมิติหนึ่งคัมภีร์หัวใจ 108 เป็นเครื่องมือถ่ายทอดหลักการในพระพุทธศาสนาที่เกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยด้วย แต่คนส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจ ประกอบกับไม่มีผู้ที่จะทำเรื่องนี้ให้กระจ่างตามความจริง ส่งผลให้คนส่วนใหญ่เชื่อว่า อักษรย่อหรือคาถาในคัมภีร์หัวใจ 108 ทั้งหมดเป็นเรื่องของไสยศาสตร์

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่ศึกษาวิเคราะห์อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 เพื่อค้นหาความหมาย รูปแบบหรือวิธีการย่ออักษร แหล่งที่มาของอักษรย่อสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมา วิธีการนำอักษรย่อไปใช้ว่า มีความสอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจหรือไม่ ซึ่งเป็นการศึกษาภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยที่ได้นำเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนามาสื่อผ่านคัมภีร์หัวใจ 108 เพื่อให้ผู้ที่ศรัทธาได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา อีกทั้งใช้เป็นแนวทางในการฝึกจิตและควบคุมพฤติกรรมของตนให้อยู่ในกรอบของความดี แต่เมื่อวันเวลาล่วงเลยมานานเข้า ภูมิปัญญาที่สื่อเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาในคัมภีร์หัวใจ 108 ก็ได้เลือนหายไปอย่างน่าเสียดาย เหลือแต่ความเชื่อทางไสยศาสตร์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจสาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ให้ถูกต้อง และนำมาเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษ้อักษรย่อในคัมภีร์ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108
2. เพื่อศึกษาแหล่งที่มา สาระสำคัญ และการนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ
3. เพื่อศึกษาการใช้อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษ้อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 2 ด้าน คือ

1. ด้านเอกสารที่ใช้ในการวิจัย

เอกสารที่ผู้วิจัยจะนำมาประกอบการศึกษาในงานวิจัยเรื่องนี้ มี 3 ด้าน คือ

1.1 ด้านทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะที่แต่งโดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ พระภิกษุชาวเชียงราย เมื่อปี พ.ศ. 2078

1.2 ด้านคัมภีร์หัวใจ 108 กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณทะเบียนเลขที่ 490 ชื่อของเอกสารนี้ระบุชื่อว่า **หัวใจ, ว่าด้วยหัวใจ 108 เป็นต้น** จัดอยู่ในหมวดไสยศาสตร์ พระยาภคิการบัญชาได้มอบเอกสารคัมภีร์นี้ให้แก่สำนักหอสมุดแห่งชาติใน พ.ศ. 2479 พิมพ์ในการดาษฝรั่ง อักษรไทย ภาษาบาลี แต่บางหัวใจก็เป็นบาลีไทย คือ ผสมกันระหว่างภาษาบาลีกับภาษาไทย

1.3 ด้านแหล่งที่มาของอักษรย่อ กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ รวมถึงงานวิจัย หนังสือ ตำรา และเอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

2. ด้านประชากรกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา

ประชากรกลุ่มเป้าหมายเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัยจะศึกษาเชิงลึกด้วยวิธีการสัมภาษณ์กำหนดไว้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักวิชาการที่มีความรู้ด้านคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา อักษรโบราณ และทำงานเกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ จำนวน 2 คน และพระสงฆ์ที่มีความรู้และนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ กำหนดเฉพาะในเขตอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 2 รูป

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **อักษรย่อ** หมายถึง อักษรที่โบราณจารย์ถอดหรือย่อมาจากศัพท์ในพระพุทธศาสนา หรือความเชื่ออื่นแล้วนำมาใช้เป็นหัวใจต่าง ๆ เพื่อใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมาจากพระพุทธศาสนาหรือความเชื่ออื่น ๆ

2. **หัวใจ** หมายถึง ชื่อ อักษรหรือศัพท์ที่สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของอักษรย่อหรือศัพท์ที่โบราณจารย์ถอดหรือนำมาจากศัพท์ในพระพุทธศาสนาหรือความเชื่ออื่น ๆ เพื่อใช้ท่องจำเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น และใช้เป็นอุบายในการฝึกจิตให้สงบ

3. **คาถา** หมายถึง อักษรย่อหรือข้อความที่โบราณจารย์ได้ผูกไว้เป็นหัวใจที่ถูกลำนำไปใช้เป็นเวทมนต์สำหรับภาวนาหรือเสกวัตถุบางอย่างให้เกิดอานุภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนคาถาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะหมายถึง บทประพันธ์ประเภทร้อยกรองในภาษาบาลีที่แต่งขึ้นตามข้อกำหนดของคณะฉันทน์ในแต่ละฉันทน์ คาถาหนึ่งมี 4 บาท

4. **พระพุทธศาสนา** หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระรัตนตรัยที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อผ่านอักษรย่อหรือศัพท์ที่เรียกว่าหัวใจต่าง ๆ

สมมติฐานของการวิจัย

1. อักษรย่อส่วนใหญ่ในคัมภีร์หัวใจ 108 มาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่โบราณาจารย์นำมาใช้เป็นกุศโลบายเรียนรู้ ท่องจำหลักคำสอนหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ และใช้เป็นสื่อการสอนธรรมหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

2. การนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ จะมีทั้งที่สอดคล้อง และไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจ 108

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผู้วิจัยคาดว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. ผลการวิจัยจะทำให้ทราบถึงรูปแบบและหลักเกณฑ์การย่อหรือการถอดอักษรในคัมภีร์หัวใจ 108

2. ผลการวิจัยจะทำให้ทราบถึงความหมาย แหล่งที่มา สาระสำคัญ และการนำอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ

3. ผลการวิจัยจะทำให้เห็นถึงหลักการในพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ ที่โบราณาจารย์นำมาใช้เป็นสื่อการสอนผ่านอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจต่าง ๆ

4. ผลการวิจัยจะช่วยให้การเรียนรู้และการสืบต่อองค์ความรู้เรื่องอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ตรงกับสาระสำคัญในพระพุทธศาสนาอันเป็นการรักษาและสืบต่อภูมิปัญญาของโบราณาจารย์ไทยและเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมให้คงอยู่ต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัย ผู้วิจัยได้พบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ โดยมีสาระสำคัญที่พบดังต่อไปนี้

อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ (ม.ป.ป., น. 359) ได้กล่าวถึงอักษรในหัวใจ 108 ว่าเป็นอักษรที่โบราณาจารย์ย่อมาจากมนต์คาถาต่าง ๆ เพื่อให้สั้นลง อักษรที่ย่อให้สั้นลงนั้นเรียกว่า หัวใจ เมื่อจะใช้ปลุกเสกต้องภาวนาถึง 108 คาบทั้งนั้น จึงนิยมเรียกกันติดปากว่า หัวใจ 108

สำนักงาน ส.ธรรมภักดี (ม.ป.ป., น. 229) ได้กล่าวถึงหัวใจ 108 ว่า มาจากคาถาที่มีเนื้อหายาวมาก ไม่สะดวกแก่การจดจำและท่องบ่น โบราณาจารย์จึงได้ย่อให้สั้นลง และให้ชื่ออักษรที่ย่อมานั้นว่า คาถาหัวใจต่าง ๆ

พระยาอนุমানราชธน (2505-2506, น. 30) ได้กล่าวถึงอักขระในยันต์ไทยไว้ว่า อักขระหรือข้อความ (คาถา) ที่ผูกขึ้น ซึ่งเชื่อกันว่า มีอำนาจลึกลับ และเมื่อนำไปใช้ตามลัทธิที่กำหนดไว้ เช่น บริการกรม เสก เป่า รวมถึงปลุกเสกยันต์ เป็นต้นจะเกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ที่อำนาจประโยชน์ให้มนุษย์ในหลายด้าน เช่น ป้องกันภัย เป็นต้น

เทพย์ สาริกบุตร (2538, น. 3) ได้กล่าวถึงอักขระที่ใช้ลงในยันต์ไทยภาคกลางส่วนใหญ่ นิยมเขียนด้วยตัวอักษรขอมบรรจง เพราะถือว่าเป็นภาษาที่ใช้ในเรื่องราวศาสนาแต่เดิม (พราหมณ์ พุทธ) และเป็นภาษาที่ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ ไม่นิยมลงเป็นภาษาไทยเพราะเชื่อว่าจะทำให้ยันต์ไม่ขลัง และได้กล่าวถึงหัวใจ 108 ว่า ถอดมาจากคาถาที่สำคัญ เช่น พุท ฐ ส มิ หัวใจพระไตรสรณคมน์ เพื่อสะดวก

แก่การนำมาใช้ภาวนาให้จิตเป็นสมาธิ และใช้ปลุกเสกเครื่องรางของขลังทั้งปวง และนิยมใช้จำนวน 108 จึงเรียกว่า หัวใจ 108 (2538, น. 8-15)

เทพ สุนทรสารทูล (2548, น. 8) ได้กล่าวถึงบทสวดมนต์ในพระพุทธศาสนาเป็นที่มาของ คาถาอาคม เช่น เวทคือนำพระอภิธรรมมาสวด เช่น กุสลา ธมมา มนต์คือนำพระสูตรต่าง ๆ มาสวด เช่น รัตนสูตร เมตตสูตร คาถา คือ คำย่อที่ย่อมาจากพระสูตร เช่น สนติ ปกขา อปตตนา สนติ ปาทา อวณจนา ที่นำมาใช้เป็นคาถาป้องกันไฟ อาคม คือ บทที่แต่งขึ้นใหม่โดยนำพระพุทธานุญาตตั้ง สัตยาธิษฐาน เช่น พุทธชัยมงคลคาถาที่สื่อถึงบารมีของพระพุทธเจ้าที่ทรงเอาชนemar ทั้ง 8 ครั้ง โดยสรุปพุทธมนต์เป็นกุศโลบายที่ชักนำจิตให้คนได้ศึกษาหลักธรรมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) (2548, น. 4-6) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์หลักในการ สวดพระปริตรว่า เพื่อป้องกันภัยพิบัติ เพื่อให้เกิดความสำเร็จ และเพื่อขจัดทุกข์ ภัย และโรคต่าง ๆ โดยพระสงฆ์ไทยจะเลือกพระพุทธานุญาตมาจากพระไตรปิฎกที่มีเนื้อหาสวดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่มุ่ง ให้เกิดความสวัสดิแก่ผู้ฟังหรือผู้เข้าร่วมพิธี ซึ่งต่างจากการร่ายมนต์ในศาสนาพราหมณ์ที่นำบทสวด ในคัมภีร์พระเวทที่ผสมผสานกับลัทธิไสยศาสตร์ (อาถรรพเวท) มุ่งไปที่ความขลังความศักดิ์สิทธิ์จาก บทสวดแต่ละบท บางครั้งก็มีการนำไปใช้ในทางร้าย เช่น สาปแช่ง เป็นต้น ต่างจากพุทธมนต์ ในพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้ผู้ฟังเข้าถึงธรรมเป็นสำคัญ

พระมหาปรม โองภาโส (กองคำ) (2541, น. 207) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของ ชาวพุทธไทยในปัจจุบันได้พบประเด็นสำคัญ คือ คนส่วนหนึ่งเมื่อประสบกับปัญหาชีวิตได้หันไปพึ่ง ไสยศาสตร์เพื่อให้ช่วยแก้ปัญหาที่พวกเขากำลังประสบอยู่ และอีกมิติหนึ่ง คือ คนเหล่านั้นต้องการลบ ล้างความผิดบางอย่างที่ตนได้กระทำโดยที่พวกเขาไม่ยอมรับผิดชอบ

พระมหามนตรี วรลโภ (ป้อมสุข) (2542, น. 119) ได้ทำการศึกษาอิทธิพลของวัตถุมงคลที่มี ต่อสังคมไทยในปัจจุบันได้พบว่า คนไทยมีความเชื่อในวัตถุมงคลค่อนข้างสูง และเชื่อมั่นในอำนาจ พลังของวัตถุมงคลที่ได้รับการปลุกเสกหรือผ่านพิธีการปลุกเสกมาแล้ว

พระมหาประเสริฐ ชุตินธโร (สุนทรวัฒน์) (2542) ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ไสยศาสตร์กับ พุทธศาสตร์จากทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้พบว่า พระธรรมปิฎกได้แสดงถึงความ แตกต่างระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ไว้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งแสดงโทษของไสยศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสตร์ไว้อย่างหลายประการ แต่ถึงกระนั้นพระธรรมปิฎกก็ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องไสยศาสตร์ ที่พระสงฆ์ไทยนำมาผสมผสานกับพุทธศาสตร์ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอแนะของท่านตอนหนึ่งที่ว่าให้ ใช้ไสยศาสตร์ในฐานะเป็นเครื่องมือดึงศรัทธาของประชาชนเข้าสู่พุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาเขาให้สูงขึ้น ไป ตามหลักคำสอนเรื่องกรรม

นัฏฐวัฒน์ ผาธา (2549, น. (9)) ได้ศึกษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง) ได้พบอิทธิพลของบทสวดมนต์นี้ต่อสังคมไทยในหลายด้าน โดยเฉพาะด้านอิทธิฤทธิ์ ที่ชาวไทยบางส่วนเชื่อว่า บทสวดมนต์นี้สามารถบรรเทาหรือแก้ปัญหาชีวิตได้ และการสวดมนต์ ยังช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไปได้

พระวิรัตน์ ฉันทโก (ศรีคำมนตรี) (2550) ได้กล่าวถึงลายสักบนร่างกายของมนุษย์ว่า มีผลทำให้ผู้สักมีความมั่นใจ รู้สึกปลอดภัยว่า มียันต์คอยคุ้มครอง บันดาลในสิ่งที่พึงประสงค์ นอกจากนี้ ยังพบรูปแบบที่คนไทยนิยมสัก คือ อักขระ คาถา รูปเทพเจ้าหรือสัญลักษณ์ทางศาสนา

และลายสักรังเป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างตามความเชื่อเรื่องคาถา เพราะอาจารย์ผู้สักรังจะต้องใช้คาถาหรือหัวใจบริกรรมเพื่อให้ฤทธิ์ อำนาจแทรกซึมเข้าไปในน้ำมึกและลงในผิวหนังของผู้รับการสักรัง

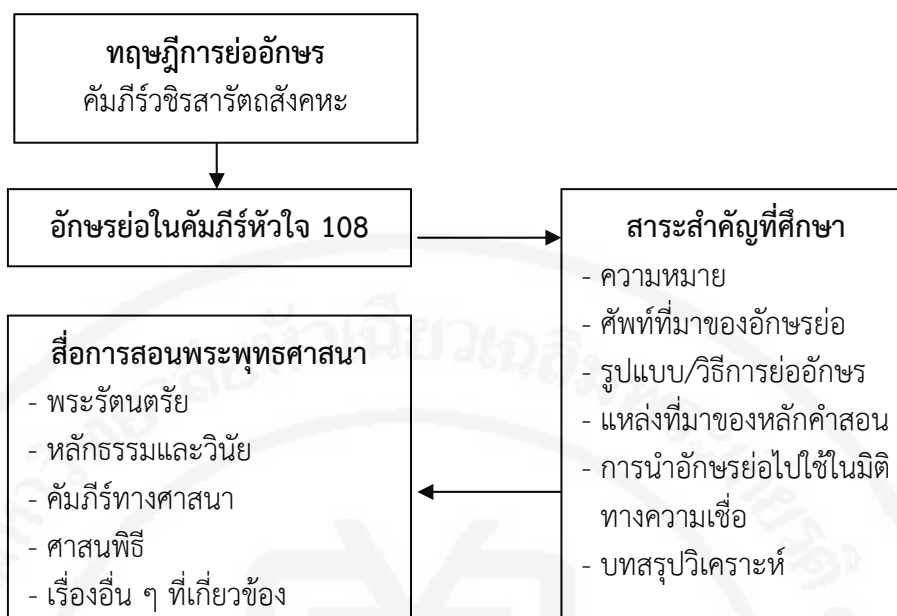
รอบทิศ ไวยสุศรี (2551, น. ก-ข) ได้ศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรมได้พบประเด็นที่น่าสนใจคือการสร้างและการใช้พระเครื่องจะไปสัมพันธ์กับบุญกิริยาวัตถุ คือทำให้มีการบริจาคทาน (ทาน) การรักษาศีล (ศีล) และการสวดมนต์ ฟังธรรม (ภาวนา) นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่สร้างพระเครื่องจะต้องปฏิบัติตามไตรสิกขา โดยเฉพาะอธิจิตตสิกขาซึ่งผู้วิจัยหมายถึง ฌาน ที่ถือว่าเป็นคุณวิเศษที่สามารถทำให้เกิดฤทธิ์อำนาจทางใจอันจะส่งผลให้พระเครื่องมีความศักดิ์สิทธิ์ตามไปด้วยโดยผู้วิจัยได้สรุปว่า พระเครื่องไม่ใช่เรื่องงมงายในอิทธิปาฏิหาริย์อย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ แต่เป็นกุศโลบายดึงคนเข้าวัดและโน้มน้าวผู้สร้างและผู้ใช้พระเครื่องให้เข้าหาธรรม

ธีรโชติ เกิดแก้ว (2552) ได้ศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทยพบยันต์ไทยส่วนใหญ่เป็นองค์รวมของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาทั้งรูปทรง ลายเส้น รูปภาพ อักษร ตัวเลข คาถา รวมถึงชื่อยันต์ที่สื่อถึงพระพุทธเจ้า หลักธรรมคำสอน พุทธสาวก คัมภีร์ ศาสนพิธี ปุชนิยวัตถุ ศิลปะ เทพ ยักษ์ มนุษย์ สัตว์ และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อันเป็นภูมิปัญญาที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นสื่อการสอนธรรมและเรียนรู้พระพุทธศาสนา และใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เกิดสมาธิ และควบคุมความประพฤติของผู้สร้างและผู้ศรัทธาในยันต์ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดีตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา

วานิษา บัวแย้ง (2556, น. 49) ได้กล่าวถึงยันต์รูปภาพที่มาจากตัวละครในวรรณคดี เรื่องรามเกียรติ์ว่าเป็นพัฒนานาการหนึ่งของระบบยันต์ในประเทศไทย เพราะรามเกียรติ์เป็นวรรณกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญต่อแนวคิดและความเชื่อในสังคมไทย การเลือกรูปตัวละครในวรรณกรรมรามเกียรติ์มาใช้ในยันต์จะเลือกตามความเหมาะสม เช่น บทบาทและความสามารถ ลักษณะเฉพาะที่โดดเด่น ชาติกำเนิด ความเชื่อว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ และตำนานปรัมปราเรื่องราวพนในอินเดียได้

จากทบทวนเอกสารวรรณกรรมที่กล่าวถึงหัวใจได้ข้อสรุปว่า หัวใจคืออักษรที่ย่อมาจากคาถาภาษาบาลีในพระพุทธศาสนาหรือเวทมนต์คาถาอื่น ๆ ที่มีเนื้อความยาว ๆ เพื่อนำมาใช้ท่องจำและบริกรรม ภาวนาให้จิตเป็นสมาธิ โดยนิยมใช้อักษรขอม ภาษาบาลีที่เชื่อว่าเป็นอักษรที่ขลังศักดิ์สิทธิ์ ส่วนงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และวัตถุมงคล ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชักนำคนให้เข้าถึงพุทธธรรม ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการวิจัยต่อยอดก็คือ การศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรที่เรียกว่าหัวใจ ความหมายของหัวใจและอักษรย่อ แหล่งที่มาของอักษรย่อ สาระสำคัญของอักษรย่อ ในฐานะเป็นสื่อการสอนพระพุทธศาสนา และการนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ว่า สอดคล้องกับสาระสำคัญตามแหล่งที่มาของอักษรย่อในแต่ละหัวใจหรือไม่ เพื่อรักษา สืบต่อภูมิปัญญาอันเป็นมรดกทางศาสนาของโบราณจารย์ และจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาที่เป็นสัจธรรมต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีการวิจัย (Methodology) ที่ผู้วิจัยจะใช้ในการศึกษาเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) โดยสรุปดังต่อไปนี้

1. การศึกษาเอกสาร (Documentary Research)

วิธีการวิจัยเชิงเอกสารนี้ เบื้องต้นผู้วิจัยได้ทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะวิจัยเพื่อนำข้อมูลมากำหนดแนวทางในการศึกษาโดยได้กำหนดเอกสารที่จะศึกษาไว้ 3 ด้าน คือ

1.1 ด้านแนวคิด ทฤษฎี การย่ออักษรในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่แต่งโดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ พระภิกษุชาวเชียงราย ในปี พ.ศ. 2078 เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108

1.2 ด้านคัมภีร์หัวใจ 108 กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณทะเบียนเลขที่ 490 ระบุชื่อว่า **หัวใจ, ว่าด้วยหัวใจ 108 เป็นต้น** จัดอยู่ในหมวดไสยศาสตร์ พระยาภสิการบัญชาได้มอบคัมภีร์เล่มนี้ให้แก่สำนักหอสมุดแห่งชาติใน พ.ศ. 2479 พิมพ์ด้วยกระดาษฝรั่งอักษรไทย ภาษาบาลี แต่บางหัวใจก็เป็นบาลีไทย คือ ผสมกันระหว่างภาษาบาลีกับภาษาไทย ซึ่งในเอกสารดังกล่าวระบุไว้เพียงอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจเท่านั้น ไม่ได้บอกรายละเอียดถึงความหมายศัพท์ที่มาของอักษรย่อ วิธีการย่อ และสารสำคัญของอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจแต่อย่างใด

1.3 ด้านแหล่งที่มาของอักษรย่อ กำหนดศึกษาเฉพาะคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ รวมถึงงานวิจัย หนังสือ ตำรา และเอกสารทางวิชาการที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย

2. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview)

ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างของคำถามชัดเจนตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัยที่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ 2 กลุ่ม ด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง คือ

2.1 กลุ่มนักวิชาการผู้ที่มีความรู้ด้านคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา อักษรโบราณ และทำงานเกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ จำนวน 2 คน ได้แก่

2.1.1 อาจารย์ภิญโญ ล่องสกุล (ป.ธ.9) ผู้อำนวยการ หัวหน้าฝ่ายวิชาการมูลนิธิภูมิพลภิกขุ ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาและมีความรู้เกี่ยวกับอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ

2.1.2 อาจารย์สมชัย พิทสุวรรณ (ป.ธ.9) นักภาษาโบราณ ชำนาญการพิเศษ สำนักหอสมุดแห่งชาติ ผู้ที่มีความรู้ด้านคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา และอักษรโบราณ โดยเฉพาะอักษรขอมที่ใช้จารึกอักษรย่อหรือศัพท์ในหัวใจต่าง ๆ สมัยโบราณ

2.2 กลุ่มพระสงฆ์ผู้มีความรู้และนำอักษรในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้ กำหนดศึกษาเฉพาะพระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ในอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งพบว่า มีพระเกจิอาจารย์จำนวนหลายรูปมากกว่าในอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 2 รูป ได้แก่

2.2.1 พระครูวิสุทธิสมุทรรคุณ (หลวงพ่อนันต์ วิสุทฺโธ) เจ้าอาวาสวัดบางพลีน้อย ตำบลบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

2.2.2 พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ จนฺทูปโม) เจ้าอาวาสวัดหอมศีล ตำบลบาลพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ กระทำโดยวิธีการทางด้านมานุษยวิทยา คือ ใช้การพรรณนา (Descriptive Analysis) ด้วยการดูความสัมพันธ์ของข้อมูลเอกสารกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างไรแล้วนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษร

การศึกษาวิจัยในบทนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาทฤษฎีการย่ออักษรไว้ 2 ขั้นตอน คือ **ขั้นตอนแรก**เป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการย่ออักษรทั่วไปเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบและวิธีการย่ออักษรที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และ**ขั้นตอนที่สอง**เป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่แต่งโดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ พระภิกษุชาวเชียงรายในปี 2078 เพื่อให้เห็นรูปแบบและวิธีการย่ออักษรในสมัยโบราณจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีผลของการศึกษาดังต่อไปนี้

แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษรทั่วไป

คำย่อเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ในภูมิภาคต่าง ๆ ที่ได้สร้างคำย่อจากคำเต็มในภาษาของตน เพื่อง่ายต่อการจดจำหรือเพื่อทำคำประสมที่เป็นคำยาว ๆ ให้สั้นลงแล้วนำมาใช้สื่อสารกันจนเป็นที่รับรู้ เข้าใจของกลุ่มคนหรือสังคม อาจจะรับรู้ไม่ได้ทั้งหมด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น การศึกษาพื้นฐานของคนแต่ละคน เป็นต้น จากการศึกษาพบว่า อักษรย่อนั้นมีอยู่เกือบทุกภาษา อาทิ ภาษาไทย ตัวอย่างเช่น มฉก. ที่ย่อมาจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งเป็นการย่อโดยนำอักษรของคำแรก คำกลาง และคำสุดท้ายจากชื่อมหาวิทยาลัยมาใช้เป็นอักษรย่อ ภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาสากลของโลก ตัวอย่างเช่น AEC ที่ย่อมาจากคำว่า Asian Economics Community หมายถึง ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่เป็นการรวมตัวกันในทางเศรษฐกิจของประเทศสมาชิกของสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) ซึ่งเป็นการย่อโดยนำอักษรตัวหน้าของคำหลักมาใช้เป็นอักษรย่อ

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับอักษรย่อทั่วไปได้พบสาระสำคัญของอักษรย่อ 3 ประการ คือ

1. ความหมาย

อักษรย่อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รัสพจน์ แปลว่า คำย่อ (Acronym) เป็นการนำอักษรบางตัวจากศัพท์หรือวลีมาใช้เรียกแทนคำเต็ม อักษรย่อทั่วไปนั้นมักย่อหรือถอดมาจากพยัญชนะต้นในพยางค์แรกของศัพท์หรือข้อความ นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายไว้หลายนัย แต่ละนัยก็สะท้อนถึงสาระสำคัญของอักษรย่อดังต่อไปนี้

กำชัย ทองหล่อได้ให้ความหมายของการย่อไว้ว่า คือการลดรูปของคำ โดยนำมาส่วนหน้าถ้าส่วนหน้าที่น่ามานั้นเป็นคำ เรียกว่า คำย่อ แต่ถ้าเป็นอักษร เรียกว่า อักษรย่อ ตัวอย่างเช่น กรกฎ. (คำย่อ) ก.ค. (อักษรย่อ) (อ้างใน จินตนา ไบกาซูยี และคณะ, 2543, น. 129)

ปรียา หิรัญประดิษฐ์ (2552, น. 155) ได้กล่าวถึงคำย่อว่าเป็นวิธีการเขียนอย่างหนึ่งที่นิยมกันมากในราชการ เพราะเป็นวิธีเขียนให้สั้น ประหยัดเวลาและเนื้อที่การเขียน เนื่องจากชื่อยาวจำยาก คำเหล่านี้เป็นที่รู้จักและเข้าใจความหมายในระหว่างผู้ที่สื่อสารกัน

ราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 1325) ได้กล่าวถึงหัวใจที่หมายถึง อักษรย่อของหลักธรรม หรือข้อความต่าง ๆ ที่ผูกไว้เพื่อกำหนดจำได้ง่าย นิยมว่าเป็นของขลัง เช่น หัวใจร้อยสี่ว่า “พุ. ส. นิ. ม.” หัวใจนักปราชญ์ ว่า “สุ. จิ. ปุ. ลิ.” หัวใจเศรษฐี ว่า “อุ. อา. ก. ส.”

อักษรย่อ (Acronym) หมายถึง อักษรที่ย่อหรือถอดมาจากอักษรตัวแรกของคำหรือวลีจะออกเสียงได้หรือเป็นกลุ่มอักษร ตัวอย่างเช่น PDF ที่ย่อมาจาก Portable Document Format และนิยมเขียนอักษรที่ย่อมานั้นเป็นพิมพ์ใหญ่ (Michaelmas, 2014, p. 2)

จากความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า อักษรย่อ หมายถึง อักษรที่ย่อหรือถอดมาจากคำสำคัญในเรื่องทั่วไปหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ เพื่อลดพื้นที่ในการเขียน ง่ายแก่การจดจำ ประหยัดเวลา และเพื่อสะดวกในการสื่อสาร

2. รูปแบบและวิธีการย่อ

ราชบัณฑิตยสถาน (2548, น. 67-70) ได้แสดงถึงรูปแบบและวิธีการย่ออักษรหรือคำไว้ หนังสือหลักเกณฑ์การใช้เครื่องหมายวรรคตอนและเครื่องหมายอื่น ๆ หลักเกณฑ์การเว้นวรรคหลักเกณฑ์การเขียนคำย่อ สรุปได้ดังนี้

2.1 อักษรย่อที่มาจากพยัญชนะต้นของคำ

การย่อหรือการถอดอักษรย่อในข้อนี้ให้ย่อหรือถอดอักษรจากพยัญชนะต้นของพยางค์แรกของคำ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบว่า นิยมใช้กันมาก โดยมีข้อกำหนด 2 ประการ คือ

2.1.1 ถ้าเป็นคำคำเดียว แม้ว่าคำนั้นจะมีหลายพยางค์ก็ตาม ให้ย่อหรือถอดอักษรย่อเพียงตัวเดียว ตัวอย่างเช่น

ศ.	ย่อมาจาก	ศาสตราจารย์
จ.	ย่อมาจาก	จังหวัด

2.1.2 ถ้าใช้ตัวย่อเพียงตัวเดียวแล้วอาจทำให้สื่อความหมายของอักษรย่อไม่ชัดเจนหรืออาจทำให้สับสนได้ ให้ย่อพยัญชนะต้นของคำถัดไปเป็นอักษรย่อ 2 ตัวได้ ตัวอย่างเช่น

ทบ.	ย่อมาจาก	ทหารบก
อก.	ย่อมาจาก	อัยการ

2.2 อักษรย่อที่มาจากคำสมาส

การย่อหรือการถอดอักษรย่อจากคำสมาสมิ่ข้อกำหนดในการย่อ คือ คำสมาสให้ถือเป็นคำเดียว และให้ย่อหรือถอดพยัญชนะต้นของพยางค์แรกเพียงตัวเดียวมาใช้เป็นคำย่อ ตัวอย่างเช่น

ม.	ย่อมาจาก	มหาวิทยาลัย
วิ.	ย่อมาจาก	วิทยาลัย

2.3 อักษรย่อที่มาจากคำผสม

การย่อหรือการถอดอักษรย่อที่มาจากคำผสมให้ใช้พยัญชนะต้นของแต่ละคำเป็นคำย่อ ตัวอย่างเช่น

ชม.	ย่อมาจาก	ชั่วโมง
รร.	ย่อมาจาก	โรงเรียน

2.4 อักษรย่อที่มาจากคำผสมหลาย ๆ คำ

การย่อหรือการถอดอักษรย่อจากคำผสมที่ประกอบด้วยคำหลายคำ ซึ่งเป็นคำยาว ๆ มีข้อกำหนด 2 ประการ คือ

2.4.1 ให้เลือกถอดหรือย่อเฉพาะพยัญชนะต้นของคำที่เป็นใจความสำคัญ ทั้งนี้ อักษรย่อที่ถอดออกมารวมแล้วไม่ควรเกิน 4 ตัว ตัวอย่างเช่น

สปช.	ย่อมาจาก	สำนักงานคณะกรรมการการประถมแห่งชาติ
ขสมก.	ย่อมาจาก	องค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ

2.4.2 กรณีใช้พยัญชนะต้นของแต่ละคำแล้วทำให้เกิดความสับสน ให้ใช้พยัญชนะต้นของพยางค์ถัดไปแทน ตัวอย่างเช่น

พ.ร.ฎ.	ย่อมาจาก	พระราชกฤษฎีกา (พระราช)
พ.ร.ก.	ย่อมาจาก	พระราชกำหนด

2.5 อักษรย่อที่มาจากคำที่มี ห เป็นอักษรนำ

การย่อหรือการถอดอักษรย่อจากคำที่มี ห เป็นอักษรนำ เช่น หลู หล ให้ใช้พยัญชนะที่ออกเสียงเป็นตัวย่อ ตัวอย่างเช่น

สวญ.	ย่อมาจาก	สารวัตรใหญ่ (ใหญ่)
ทล.	ย่อมาจาก	ทางหลวง (หลวง)

2.6 อักษรย่อที่มาจากคำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรนำหรือควบกล้า

การย่อหรือการถอดอักษรจากคำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรควบนำหรือควบกล้าให้ใช้อักษรตัวหน้าตัวเดียว ตัวอย่างเช่น

ป.	ย่อมาจาก	ประกาศนียบัตร
ถ.	ย่อมาจาก	ถนน

2.7 อักษรย่อที่เป็นคำบอกเวลา

อักษรย่อที่เป็นคำบอกเวลาจะใช้ตัวเลขแทนพร้อมกับย่อคำที่บอกถึงเวลา คือ นาฬิกา และนาที ต้องอ่านเป็นนาฬิกา นาที ตัวอย่างเช่น

9.00 น.	อ่านว่า	เก้านาฬิกา ไม่อ่านว่า เก้าจุดศูนย์ศูนย์นอ
12.30 น.	อ่านว่า	สิบสองนาฬิกาสามสิบนาที ไม่อ่านว่า สิบสองจุดสามสิบนอ (น. เป็นคำย่อที่ใช้แทน นาฬิกา และนาที)

3. ข้อกำหนดเกี่ยวกับอักษรย่อ

นอกจากรูปแบบและวิธีการย่อหรือการถอดอักษรย่อที่กล่าวแล้ว ยังพบว่า มีข้อกำหนดเพิ่มเติมเกี่ยวกับอักษรย่ออีก 3 ประการ คือ

3.1 อักษรย่อไม่ควรใช้สระ ยกเว้นคำที่เคยใช้มาก่อน

อักษรย่อที่ถอดมาจากคำต่าง ๆ โดยทั่วไปแล้วไม่นิยมถอดสระมาด้วย ยกเว้นแต่คำที่เคยใช้มาก่อนที่ถอดมาจากพยัญชนะต้นของคำพร้อมกับสระ ตัวอย่างเช่น

ชม.	ย่อมาจาก	ชัวโมง (ชม. ไม่นำสระติดมาด้วย)
มี.ค.	ย่อมาจาก	มีนาคม (มี. นำสระติดมาด้วยตามที่เคยใช้มาก่อนแล้ว)

3.2 อักษรย่อต้องมีจุดกำกับ

อักษรย่อโดยส่วนใหญ่นิยมใส่จุดมหัพภาค (.) กำกับเสมอ โดยมีข้อกำหนดดังนี้

3.2.1 อักษรย่อตัวเดียว ให้ใส่จุดไว้หลังอักษรย่อ ตัวอย่างเช่น

ต. ย่อมาจาก **ตำบล**

3.2.2 อักษรย่อ 2 ตัวขึ้นไปให้ใส่จุดที่อักษรตัวสุดท้าย ตัวอย่างเช่น

ผศ. ย่อมาจาก **ผู้ช่วยศาสตราจารย์**

กทม. ย่อมาจาก **กรุงเทพมหานคร**

สวทช. ย่อมาจาก **สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ**

3.2.3 อักษรย่อที่มีหลายจุด ซึ่งเคยใช้กันมาก่อนแล้วให้คงตามนั้น ตัวอย่างเช่น

ม.จ. ย่อมาจาก **หม่อมเจ้า**

ม.ร.ว. ย่อมาจาก **หม่อมราชวงศ์**

3.2.4 อักษรย่อที่ไม่ใส่จุด นอกจากข้อกำหนดในการเขียนอักษรย่อทั้ง 3 ข้อดังกล่าวแล้วยังพบว่า บางครั้งการเขียนอักษรย่อบางตัวไม่นิยมใส่จุดก็มี มักพบในอักษรที่มาจากชื่อของหน่วยงานหรือจังหวัดต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

มท ย่อมาจาก **กระทรวงมหาดไทย**

นว ย่อมาจาก **จังหวัดนครสวรรค์**

3.2.5 การเขียนคำย่อนิยมเว้นวรรคเล็กน้อย ไม่เขียนติดกัน ตัวอย่างเช่น

ประวัติของ **อ.พระนครศรีอยุธยา**

ประกาศจาก **มฉก.** เรื่องวันหยุดพิเศษประจำปี

3.2.5 การเขียนคำย่อระหว่างกลุ่มอักษรย่อ ให้เว้นวรรคเล็กน้อย ไม่เขียนติดกัน ตัวอย่างเช่น

ศ. นพ. ย่อมาจาก **ศาสตราจารย์ นายแพทย์**

3.3 การอ่านอักษรย่อ

การอ่านอักษรย่อโดยทั่วไปมีข้อกำหนด 2 ประการ คือ

3.3.1 อักษรย่อทุกตัวต้องอ่านเต็ม ไม่ว่าจะเป็นการอ่านหรือการพูดในการสื่อสารที่เป็นงานพิธีการหรือเป็นทางการจะต้องอ่านออกเสียงเต็ม ไม่มีการอ่านออกเสียงย่อเหมือนกับการเขียน ตัวอย่างเช่น

- อ. ย่อมาจาก **อำเภอ** ให้อ่านว่า อำเภอ
 จ. ย่อมาจาก **จังหวัด** ให้อ่านว่า จังหวัด

3.3.2 อักษรย่อที่ย่อมาจากคำเต็มที่ยาวมากและคำย่อนั้นเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้ว อาจอ่านตัวอักษรย่อเรียงตัวไปก็ได้ ตัวอย่างเช่น

- ก.พ. ย่อมาจาก คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ให้อ่านว่า กอ-พอ.

ความหมาย รูปแบบ วิธีการย่อ ข้อกำหนดเกี่ยวกับเขียนและการอ่านอักษรย่อที่กล่าวมา แสดงให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อคืออักษรที่ย่อมาจากคำสำคัญของเรื่องต่าง ๆ ที่มีกฎเกณฑ์ในการย่อ การเขียน และการอ่านเพื่อใช้สื่อสารในองค์กรหรือใช้สื่อสารเป็นทางการ เพื่อสะดวกแก่การจำและนำไปใช้

นอกจากอักษรย่อในภาษาไทยแล้วยังพบว่า ภาษาต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนมีอักษรย่อและคำย่อที่นำมาใช้สื่อสารทุกภาษา ขอยกตัวอย่างอักษรย่อในภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาของโลกตามข้อสรุปของ Michaelmas (2014) ที่กล่าวถึงตัวย่อ คำย่อ และอักษรย่อไว้ในหนังสือ UNIVERSITY OF OXFORD STYLE GUID โดยสรุปถึงประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

1. ตัวย่อ (Abbreviation)

ตัวย่อ คือ อักษรที่มาจากอักษรตัวต้นของศัพท์โดยละทิ้งอักษรข้างหลังที่เหลือ โดยความหมายก็คือ อักษรตัวแรกที่ย่อมาจากคำหรือวลีโดยไม่นำอักษรที่เหลือมาด้วย จะย่อเฉพาะอักษรตัวแรกของคำหรือย่อมากกว่า 1 อักษรก็ได้ ตัวอย่างเช่น

Med Sci	ย่อมาจาก	Medical Sciences
DPhil	ย่อมาจาก	Doctorate of Philosophy
am	ย่อมาจาก	ante meridiem
pm	ย่อมาจาก	post meridiem

(Michaelmas. 2014 : 2)

2. คำย่อ (Contraction)

คำว่า Contraction แปลว่า การหดตัว หมายถึง คำย่อที่นำอักษรบางส่วนมาจากคำเต็ม โดย Michaelmas (2014, p. 2) ได้อธิบายว่า เกิดจากการนำอักษรตัวหน้าและตัวสุดท้ายของศัพท์มาใช้เป็นคำย่อ โดยให้เขียนอักษรตัวแรกด้วยพินทุ์ใหญ่และอักษรตัวถัดมาด้วยพินทุ์เล็ก หรืออาจย่ออักษรที่เป็นพยัญชนะต้นและอักษรถัดมาก็ได้ ตัวอย่างเช่น

Mr	ย่อมาจาก	Mist
Dr	ย่อมาจาก	Doctor
St	ย่อมาจาก	Street
The Revd	ย่อมาจาก	The Reverend

(Michaelmas, 2014, p. 2)

3. อักษรย่อ (Acronyms)

อักษรย่อ หมายถึง อักษรที่ย่อมาจากอักษรตัวแรกของคำหรือวลี จะเป็นคำเดียวหรือหลาย ๆ คำก็ได้ และอักษรที่ย่อมาจากคำต่าง ๆ นั้นให้เขียนด้วยพิมพ์ใหญ่ ตัวอย่างเช่น

MA	ย่อมาจาก	Master of Arts
PVC	ย่อมาจาก	Pro-Vice-Chancellor
PDF	ย่อมาจาก	Portable Document Format
BBC	ย่อมาจาก	British Broadcasting Corporation
AIDS	ย่อมาจาก	Acquired Immune Deficiency Syndrome

(Michaelmas, 2014, p. 2)

นอกจากตัวย่อ คำย่อ และอักษรย่อที่กล่าวข้างต้นแล้ว Michaelmas ยังกล่าวถึงข้อกำหนดในการย่อคำหรืออักษรไว้ว่า การเขียนคำย่อหรืออักษรย่อไม่ต้องใส่จุดหลังคำย่อหรืออักษรย่อ (full stop) ถ้าเป็นอักษรย่อให้เขียนติดกันและใช้พิมพ์ใหญ่ เช่น MA (Master of Arts) ถ้าเป็นคำย่อที่ย่ออักษรมาจากคำเดียวกันให้เขียนอักษรตัวแรกด้วยพิมพ์ใหญ่และอักษรตัวนอกนี้ด้วยพิมพ์เล็ก เช่น Dr (Doctor) และ The Revd (The Reverend) และกรณีที่อักษรย่อหรือคำย่อไม่เป็นที่แพร่หลายให้เขียนคำเต็มในครั้งแรกก่อนแล้ววงเล็บคำย่อไว้ หลังจากนั้นจึงเขียนอักษรย่อหรือคำย่อได้

แนวคิด ทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ปัจจุบันพบว่า สังคมไทยมีการใช้คำย่อกันอย่างหลากหลายทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากการศึกษาคำย่อพบว่า คำย่อไม่ใช่มีเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น แต่อักษรย่อหรือคำย่อมีมาแล้วแต่โบราณ เห็นได้จากคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นทฤษฎีศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 เป็นคัมภีร์ที่แสดงถึงรูปแบบและหลักการย่อหรือการถอดอักษรจากคำศัพท์ภาษาบาลีจากแหล่งต่าง ๆ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย และได้เป็นต้นแบบของการย่อหรือการถอดอักษรจากคำศัพท์แล้วนำมาใช้เป็นหัวใจต่าง ๆ มีทั้งที่ใช้กฎเกณฑ์ตามวิธีการย่ออักษรในแต่ละแบบ และบางส่วนมีการดัดแปลงไปตามภูมิปัญญาของโบราณจารย์ในแต่ละท้องถิ่น แต่ละยุคสมัยด้วย ดังผลของการศึกษาต่อไปนี้

1. ความหมาย

คำว่า “วชิรสารัตถสังคหะ” ประกอบด้วยศัพท์บาลี 4 คำ คือ **วชิร** แปลว่า เพชร **สาร** แปล ใจความสำคัญ **อตถ** แปลว่า เนื้อหา ความหมาย หรือประโยชน์ และ **สังคห** แปลว่า รวบรวม หรือการประมวลมา ดังนั้น ความหมายโดยรวมของคำว่า วชิรสารัตถสังคหะก็คือ คัมภีร์ที่ประมวลอรรถอันเป็นสาระดุจเพชร คำแปลนี้ได้แสดงประโยชน์ของคัมภีร์นี้ที่มีคุณค่ามหาศาลดุจเพชรที่มีราคามหาศาลเช่นกัน เนื่องจากผู้แต่งได้รวบรวมสาระสำคัญของเรื่องต่าง ๆ จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้หลายคัมภีร์ เนื้อหาประกอบไปด้วยองค์ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ได้แก่ นิรุกติศาสตร์ โหราศาสตร์ คณิตศาสตร์ อลงการศาสตร์ อักษรศาสตร์ คันธัพพ-ศาสตร์ และพุทธศาสตร์ที่กล่าวถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ครบทั้ง 3 ปีกุ

2. ผู้แต่ง

ผู้แต่งคัมภีร์นี้มีนามว่า พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ เป็นพระภิกษุชาวเชียงราย หรือล้านนาในสมัยนั้น เป็นผู้ที่มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก และนิรุกติ วิชาที่ว่าด้วยความหมายและที่มาของคำศัพท์ ดังข้อความที่ปรากฏในนิคมคถา หมายถึง คำลงท้าย ในตอนท้ายของคัมภีร์นี้ว่า

รัตนปถณนาเมน	ภิกขุณา วรพุทธินา
โสตุณฺ์ ปาฎวตถาย	พชรสารตถสงคหฺ์
รจิตฺ นิฎฐิตฺ ตนตุ	โหตุ สาธุชนสุ เว
พุทธิวิสทกาเมสุ	เขพวิณฑ ว ปากฎฺ์

แปล : คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะอันภิกษุชื่อว่ารัตนปัญญา ผู้มีความรู้เป็นเลิศ แต่งไว้เพื่อความเชี่ยวชาญของผู้ศึกษาทั้งหลาย จบแล้ว ก็แลคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะนี้จึงปรากฏเป็นจุดดั่งหยาดเขพระในสาธุชนทั้งหลายผู้มีความต้องการความแก้แค้นแล้วด้วยความรู้ เทอญ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 323)

จากบทประพันธ์ของผู้แต่งข้างต้นได้ระบุชื่อผู้แต่ง คือ พระภิกษุนามว่า รัตนปัญญา พร้อมทั้งคุณสมบัติของผู้แต่งที่เป็นผู้มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาอย่างมาก ชื่อของคัมภีร์นี้ คือ วชิรสารัตถสังคหะ และวัตถุประสงค์ของการแต่ง คือ เพื่อไว้เป็นคู่มือศึกษาพระพุทธศาสนาให้แตกฉาน เกิดความเชี่ยวชาญแก่ผู้ศึกษาทั้งหลาย

พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระหรือบางแห่งเรียกนามของท่านว่า พระรัตนปัญญาเถระ เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองและคงอยู่ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยรูปหนึ่ง เนื่องจากท่านเป็นกำลังสำคัญในการประกาศ เผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะผลงานด้านคัมภีร์ที่สะท้อนถึงความเป็นปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาที่ยังคงปรากฏและมีผู้ศึกษาเรียนรู้คัมภีร์ของท่านทั้ง 3 คัมภีร์ คือ

1) มาติกัตถสรูปอภิมมสังคณี เป็นคัมภีร์อธิบายพระอภิธรรมโดยย่อ ไม่ปรากฏว่าแต่งในปีใด แต่มีผู้สันนิษฐานว่า น่าจะแต่งในระหว่างปี พ.ศ. 2060-2065

2) ชินกาลมาลีหรือชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นคัมภีร์ประเภทพงศาวดารหรือประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระโพธิสัตว์จนถึงการประสูติ การออกบวช ตรัสรู้ ปรีณิพพาน การทำสังคายนาพระธรรมวินัยในชมพูทวีปและศรีลังกา การสร้างเมืองสำคัญ เช่น นครพิงค์ (เชียงใหม่) ทริภุญชัย (ลำพูน) เป็นต้น ตลอดจนถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา แต่งเมื่อ พ.ศ. 2060

3) วชิรสารัตถสังคหะ แต่งเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2078 ที่วัดมหาวัน เชียงใหม่ เนื้อหาเกี่ยวกับอักษรหรือคำย่อ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนสำคัญที่มาจากคถาต่าง ๆ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจะต้องขยายความถึงที่มาของอักษรหรือคำย่อจึงจะทำให้รู้ความหมายได้ชัดเจน เรียกได้ว่า หัวใจของเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ที่ต่อมาได้นิยมนำมาใช้ย่อเป็นหัวใจต่าง ๆ แล้วมาผนวกเข้ากับไสยศาสตร์ในภายหลัง

3. สมัยที่แต่ง

คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะแต่งขึ้นในสมัยล้านนา ยุคที่พระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองมาก เนื่องจากมีพระภิกษุที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ศาสตร์ที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกาแล้วกลับมาประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศไทยจำนวนมาก หนึ่งในพระเถระเหล่านั้นก็คือ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ ซึ่งได้แต่งคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะในปี พ.ศ. 2078 ดังข้อความที่ปรากฏในนิคมคาถา ตอนท้ายของคัมภีร์นี้ว่า

“อติ ภาทนต์สิริรัตนปัญญาโณติ ครุคหิตนามเชยเยน สปรหิตเสนา กรุณาสลโจิตตทพเยน สุขุมณญาณสยจารินา มหาวนาราม- วาสินา มหาเถเรน รจิตต์ วชิรสารัตถสังคหํ ปกรณ์ สมมาสมพุทฺธ- ปรีนิพพานวสสโต อภูจสตตติวสสาธิเก ทวิสทสสิเม วสเส ฉนนวุตาธิกอภูจสตสกุกราเช สมภูเต ตรุงควสเส วิสาขมาสสุส กาฬปกฺเข ปณจมีติถิย โสรวาเร ปรีนญจิตฺนติ”

แปล : “คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ อันพระมหาเถระผู้มีนามที่ครุชนานนามว่า ภัททันตสิริรัตนปัญญา ผู้แสวงหาประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น มีหทัยอันกรุณาตักเตือนแล้วด้วยดี มีการตรวจตราดีด้วยญาณอันสุขุม ผู้จำพรรษาอยู่ที่วัดมหาวัน ได้รจนาไว้ดังที่กล่าวแล้ว จบบริบูรณ์ในวันเสาร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย จุลศักราช 896 ในปีที 2078 นับแต่ปีที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน” (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถร, ม.ป.ป., น. 324)

ข้อความดังกล่าวได้ระบุถึงวัน เดือน ปีที่คัมภีร์นี้แต่งเสร็จ พร้อมทั้งจุลศักราชที่วิธีนับศักราชสมัยโบราณของไทยและปีพุทธศักราชที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน คือ วันเสาร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย จุลศักราชที่ 896 หรือ ปีพุทธศักราช 2078 ถ้านับถึงปัจจุบันก็เป็นเวลาถึง 482 ปีแล้ว

4. โครงสร้าง

คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะเป็นการประพันธ์แบบวิมิสสะ หมายถึง การประพันธ์แบบผสมผสานระหว่างคัชชะ บทประพันธ์แบบร้อยแก้วกับปัชชะ บทประพันธ์แบบร้อยกรองที่เรียกว่าคาถา หรือฉันทลักษณ์ ตามวิธีการประพันธ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์สุโฆลาลังการ (พระมหาสามีมหาสังฆรักขิต, 2504, น. 3) ซึ่งพบว่า เป็นบทประพันธ์ส่วนใหญ่ เนื้อหาที่ผู้แต่งได้นำมารจนาขึ้นมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ดังบทประพันธ์ที่ท่านได้รจนาไว้ว่า

พุพพาจริยสีหานิ	มตํ นิสสาย สาธุกํ
สารตถํ อุทธริตวาน	คนถนตโรทโธทร.
นानาสุขมสงเกต-	คเตสวตเถสุ โสตุณํ
คัมภีรพุทธิการตถํ	พชรสารตถสงคหํ.
ปวกขามิ समाเสน	นิสามยนต์ สาธุกํ
ตนนินทาปคตา สนตา	พุทธิวิสทกามิโน.

แปล : ข้าพเจ้าจักขออาศัยเป็นอย่างดีซึ่งมดีของพระโบราณาจารย์ผู้องอาจทั้งหลาย ยกขึ้นซึ่งอรรถที่เป็นสาระจากท้องทะเลคือพระคัมภีร์อื่น แล้วจักกล่าวคัมภีร์ชื่อวชิรสารัตถสังคหะโดยย่อ เพื่อกระทำความรู้ให้ลึกซึ้งในอรรถที่ควรสังเกต อันละเอียดต่าง ๆ แก่ผู้ศึกษา ขอเชิญสัตบุรุษ ผู้ปราศจากข้อตำหนิ มีความปรารถนากระแสแห่งความรู้

จงจดจำคำม็กร์ วชิรสารัตถสังคหะนั้นให้ดีเถิด. (พระสิริรัตนปัญญา
มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 2-3)

จากบทประพันธ์ข้างต้นนี้ ผู้แต่งได้กล่าวถึงเนื้อหาที่นำมาแต่นั้นว่าเป็นการประมวลองค์
ความรู้ของบูรพาจารย์จากแหล่งต่าง ๆ มาไว้ในคัมภีร์เล่มนี้ เพื่อไว้เป็นคู่มือในการศึกษาเรื่องสำคัญ
ที่ท่านเปรียบว่า มีค่าดุจเพชร ที่มีราคามหาศาล

คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะแบ่งโครงสร้างและเนื้อหาออกเป็นมาติกา หมายถึง แม่บท หรือ
หัวข้อใหญ่ มีทั้งหมด 19 หัวข้อ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

อาทิตอนตตฤกษ-	สังเกตต์ มชฌมส์หัตต์
ปฏิล้อมกฤษ์ สีนน-	ตรกฤษณจ ทวตถกั.
โลกสณณงกิตสงขยั	วณณสงขยั สีเสสกั
อาทิตปาโทตตรั มชฌ-	อนตปาโทตตรั ตถา
ปญหสโมตตรั สททต-	ถกั คุฬหปทตถกั
ปะเหฬยมกญเจว	ปะกัณณกนติ มาติกา.

แปล : มาติ (แม่บทหรือหัวข้อใหญ่) ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะนี้ คือ

1) อาทิสังเกต	สังเกตต์อักขระหนตัน
2) อันตสังเกต	สังเกตต์อักขระหนปลาย
3) อาทยันตสังเกต	สังเกตต์ทั้งหนตันและหนปลาย
4) มชฌมสังหตะ	ประมวลไว้ท่ามกลาง
5) ปฏิล้อมกฤษะ	ทวนอักขร
6) สีนนตริกฤษะ	แฝงอักขรไว้ในระหว่าง
7) ทวัตถกะ	สองความ
8) โลกสณณงกิตสังขยา	สังขยากำหนดด้วยโลกสณณญา
9) วณณสังขยา	สังขยาตัวหนังสือ
10) สีเสสกะ	จุความ
11) อาทิตปาโทตตระ	ไซที่บาทตัน
12) มชฌปาโทตตระ	ไซที่บาทกลาง
13) อันตปาโทตตระ	ไซที่บาทท้าย
14) ปญหสโมตตระ	ไซเหมือนปัญหา
15) สัททตถะ	ความของศัพท์
16) คุฬหปทตถกะ	ความของบทลึกลับ
17) ปะเหฬ	ชวนหัวหรือชวนให้ขบขัน
18) ยมก	ศัพท์ซ้ำ
19) ปกัณณกะ	เบ็ดเตล็ด

(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., 3-4)

เนื้อหาทั้ง 19 ตอนนี้ ผู้แต่งจะอธิบายหลักเกณฑ์ของเนื้อหาในแต่ละมาตรา พร้อมยกตัวอย่างประกอบเพื่อสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนแก่ผู้ศึกษา

5. เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาทั้ง 19 มาติกาหรือหัวข้อใหญ่ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะมีเนื้อหาและสาระสำคัญตามผลการศึกษาดังต่อไปนี้

5.1 อาทิสั่งเกต

อาทิสั่งเกต หมายถึง การสังเกตอักตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เต็มย่อว่า อักษรดังกล่าวย่อหรือถอดมาจากศัพท์ใด โดยสรุปก็คือ การย่อหรือการถอดอักษรด้วยวิธีนี้เป็นการย่อหรือการถอดอักษรเฉพาะตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ คล้ายกับการถอดอักษรทั่วไปที่พบในภาษาไทยที่กล่าวข้างต้น การถอดหรือการย่ออักษรด้วยวิธีมีข้อกำหนด 5 ประการ คือ

5.1.1 ถ้าเป็นคำศัพท์เป็นคำเดียวให้ย่อหรือถอดเฉพาะอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของคำศัพท์ ตัวอย่างเช่น

พุทธ มงคล โลก

ทุกขนาสกร์ วร

พุทธ สรณ คจจ

สุกกาโมสิ เจ ตูว์.

แปล **พุ ธ ส** เป็นมงคลในโลก กระทำความทุกข์ให้พินาศ เป็นสิ่งที่ประเสริฐถึงพุทธส เป็นที่พึงเถิด ถ้าท่านต้องการความสุข (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 4),

คำว่า **พุ ธ ส** ในคานานี้ท่านย่อหรือถอดมาจากศัพท์ภาษาสันสกฤตที่มีอักษรตัวแรกขึ้นต้นด้วย **พุ ธ ส** อักษร การที่ผู้ศึกษาจะทราบว่า อักษรย่อทั้ง 3 ตัวนี้ มาจากศัพท์ใดนั้นจะต้องใช้การสังเกตตามข้อกำหนดดังกล่าว ประกอบกับบริบทของคานาหรือข้อความที่พบด้วย อักษรทั้ง 3 ตัวนี้ ท่านย่อมาจากศัพท์ดังต่อไปนี้

พุ ย่อมาจาก **พุท**

ธ ย่อมาจาก **ธม**

ส ย่อมาจาก **สง**

คำย่อและศัพท์เต็มดังกล่าวช่วยให้เห็นถึงที่มาของอักษรย่อว่า มาจากศัพท์ใดและทำให้เข้าใจถึงความหมายของอักษรย่อดังกล่าวว่ามีเนื้อหาและสาระเกี่ยวกับเรื่องใด ถ้าพิจารณาจากคำย่อก็จะตรงกับคำว่า หัวใจ ที่ใช้ในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่เรียกว่า หัวใจไตรสรณคมน์ หรือบางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระรัตนตรัย โดยทั้ง 2 หัวใจที่กล่าวถึงนี้เพิ่มอักษรย่อเข้ามาอีก 1 ตัว คือ **มิ** เป็น **พุ ธ ส มิ** โดยมีที่มาได้ดังนี้

พุ ย่อมาจาก **พุท** สรณ คจจามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง

ธ ย่อมาจาก **ธม** สรณ คจจามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง

ส ย่อมาจาก **สง** สรณ คจจามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

มิ ย่อมาจาก **คจจามิ** ข้าพเจ้าขอถึง

5.1.2 ถ้าเป็นคำศัพท์สมาส ให้ย่อหรือถอดอักษรจากคำหลักหรือคำสำคัญของศัพท์สมาสแต่ละศัพท์ ยกตัวอย่างเช่น

สภาปีพยา วิถีมิสฺ

อุกฺวิวิ อิม สิยฺ

อณฺณมณฺญปฏิปกฺขา

ปหาตพพปหายกา.

แปล : ธรรมเหล่านี้ คือ ส ก กา ปี พยา วิ ถี มิ สฺ อุ กฺ วิ วิ พิงเป็น
ปฏิบัติของกันและกัน เป็นสภาพที่พึงละ และเป็นสภาพที่ละ
(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 14)

จากคาถาข้างบนนี้สามารถถอดความเพื่อให้เห็นที่มาของอักษรย่อ ศัพท์เต็ม และ
สาระสำคัญของอักษรย่อ ดังต่อไปนี้

ส ก กา ย่อมาจาก **สมาธิ** เป็นปฏิบัติต่อ **ภฺรณมฺ** คือ ความยินดี
ในภฺรณมฺ

ปี พยา ย่อมาจาก **ปิตฺติ** เป็นปฏิบัติต่อ **พฺยาปาท** คือ ความพยายาม

วิ ถี มิ ย่อมาจาก **วิตกฺก** เป็นปฏิบัติต่อ **ถฺนมิทฺ** คือ ความหดหู่
และความเชื่องซึม

สุ อุ กุ ย่อมาจาก **สุข** เป็นปฏิบัติต่อ **อุทฺธจฺจกฺกฺจ** คือ ความฟุ้งซ่าน
รำคาญใจ

วิ วิ ย่อมาจาก **วิจฺจาร** เป็นปฏิบัติต่อ **วิจฺจิจฺจ** ความลังเล สงสัย

การย่ออักษรในคาถานี้เป็นอีกลักษณะหนึ่งของการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต คือ
การย่อหรือถอดเฉพาะอักษรที่เป็นพยางค์แรกของแต่ละศัพท์ที่เข้าสมาสกัน เหมือนกันวิธีแรก ต่างกัน
ตรงที่การย่อแบบนี้เป็นการย่อหรือถอดอักษรพยางค์แรกของกลุ่มศัพท์ที่เข้าสมาส ดังตัวอย่างข้างต้น
ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งของการถอดอักษรแบบนี้ก็คือ การนำศัพท์เรียงต่อกันจะเรียงอักษรนำที่เป็น
หลักธรรมที่ทำหน้าที่กำจัดกิเลสที่ตามมา ตัวอย่างเช่น **ส** ที่ย่อมาจาก **สมาธิ** หมายถึง ทำหน้าที่จัด
กิเลส คือ **กา** ที่ย่อมาจาก **ภฺรณมฺ** ความยินดีในภฺรณมฺ แต่ธรรมบางข้อทำหน้าที่ขจัดกิเลสมากกว่า 1
ข้อ ท่านก็ใช้การย่อตัวธรรมและตามด้วยตัวย่อของกิเลสตามจำนวนที่ธรรมข้อนั้นสามารถละหรือขจัด
ได้ เช่น **วิ ถี มิ** ซึ่ง **วิ** ย่อมาจาก **วิตกฺก** หมายถึง วิตกทำหน้าที่ขจัด **ถฺ** ที่ย่อมาจาก **ถฺน** คือ ความหดหู่
และ **มิ** ที่ย่อมาจาก **มิทฺ** คือ ความเชื่องซึม เป็นต้น

มีข้อกำหนดเพิ่มเติมในการย่อหรือการถอดอักษรด้วยวิธีนี้คือ กรณีศัพท์สมาสที่มี
หลายศัพท์ การย่อหรือการถอดอักษรด้วยวิธีนี้สามารถทำได้ทุกศัพท์ ให้สังเกต คำว่า **ถฺนมิทฺ** ซึ่งเป็น
ศัพท์ในอุทฺทาหรณ์ที่ท่านยกตัวอย่างมาก ผู้แต่งได้ถอดอักษรตัวแรกของแต่ละศัพท์มาใช้เป็นอักษรย่อ

5.1.3 ถ้าอักษรต้นคำศัพท์หรืออักษรตัวแรกของศัพท์นั้นมีสระ นิคคหิต หรือ
นิบาตประกอบอยู่ให้ถอดมาทั้งหมดได้ ตัวอย่างเช่น

ทสฺ ปวากํ อาสีวา

สสสสฺ สภาวโต

สโล สฺโ ท โปโม หนฺตวา

อกตมฺธิคฺจฺจติ.

แปล : โดยสภาพ **ท** และ **ส** สงเคราะห์ใน **ป**, **ว** **ก** และ **อา**
สงเคราะห์ใน **ส**, **วา** **ส** และ **ส** สงเคราะห์ใน **ส** บุคคลใช้ **ส** กำจัด **โล**
ใช้ **ส** กำจัด **โท** ใช้ **ป** กำจัด **โม** แล้วย่อมบรรลุนิพพาน. (พระสิริรัตน-
ปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 13)

ตัวอย่างของการย่อหรือถอดอักษรแบบอาทิสั่งเกิดวิธีนี้ค่อนข้างสลับ ซับซ้อน ถ้าผู้ที่ไม่เคยศึกษาหรือไม่มีความรู้ทางด้านภาษาบาลี และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาก็เป็นเรื่องยากที่จะทำความเข้าใจ เนื้อหาโดยสรุปของคาถาข้างต้นนี้สื่อถึงอริยมรรคมีองค์ 8 และการสงเคราะห์อริยมรรคทั้ง 8 ข้อเข้าในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และอีกข้อความหนึ่งเป็นการสรุปถึงความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขาว่า สามารถขจัดกิเลสได้ ขอให้ดูคำเฉลยถึงที่มาของอักษรย่อในคาถาดังกล่าวต่อไปนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจ

ท มาจาก **ท**ิฏฐิ คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ท**ิฏฐิ แปลว่า ความเห็นชอบ

ส มาจาก **ส**งกบโป คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ส**งกบโป แปลว่า ความดำริชอบ

ท และ **ส** สงเคราะห์เข้าใน **ป** ที่ย่อมาจาก **ป**ญญา หมายความว่า สัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ ทั้ง 2 ข้อนี้ จัดเข้าในปัญญา

ว มาจาก **ว**ายาโม คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ว**ายาโม แปลว่า ความพยายามชอบ

ก มาจาก **ก**มฺมนโต คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ก**มฺมนโต แปลว่า ความประพฤติชอบ

อ มาจาก **อ**าชีโว คัพพ์เต็ม คือ สมมา**อ**าชีโว แปลว่า เลี้ยงชีพชอบ

ว **ก** และ **อ** สงเคราะห์เข้าใน **สี** ที่ย่อมาจาก **สี**ล หมายความว่า สัมมาวายามะ สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ทั้ง 3 ข้อนี้ จัดเข้าในศีล

ว มาจาก **ว**ายาโม คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ว**ายาโม แปลว่า ความพยายามชอบ

ส มาจาก **ส**ติ คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ส**ติ แปลว่า ระลึกชอบ

ส มาจาก **ส**มาธิ คัพพ์เต็ม คือ สมมา**ส**มาธิ แปลว่า ตั้งใจชอบ

ว **ส** และ **ส** สงเคราะห์เข้าใน **ส** ที่ย่อมาจาก **ส**มาธิ หมายความว่า สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ทั้ง 3 ประการนี้ จัดเข้าในสมาธิ

วิธีการย่อหรือถอดอักษรในข้อนี้เป็นการย่อหรือถอดอักษรพยางค์แรกของคัพพ์ เหมือนกับวิธีที่หนึ่ง ต่างกันตรงที่การย่อแบบที่สองนี้เป็นการย่อหรือถอดอักษรพยางค์แรกของคัพพ์ที่เป็นคำหลักหรือคำสำคัญมาใช้เป็นเครื่องหมายสื่อเรื่องที่ย่อมาในที่นี้ก็คือ คัพพ์ที่เป็นองค์ประกอบของอริยมรรคแต่ละข้อ เช่น ทิฏฐิ เป็นต้น สอนคำว่า สมมา ที่อยู่หน้าคัพพ์ที่เป็นองค์ประกอบของมรรค 8 ทุกข้อ เป็นนิบาตที่ทำหน้าที่ขยายความของมรรคในแต่ละข้อ ท่านจึงละไว้ในฐานะที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะต้องรู้คัพพ์เต็มที่เป็นองค์ประกอบของอริยมรรคทั้ง 8 ข้ออยู่แล้ว เหตุผลอีกประการหนึ่ง ถ้าย่อหรือถอดเฉพาะอักษรพยางค์แรกของอริยมรรคทั้ง 8 ข้อเหมือนกันก็จะได้อักษรย่อเหมือนกันทั้ง 8 ข้อ คือ **ส** เท่ากับไม่ได้สื่อความหมายของหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบของอริยมรรค 8 ให้กระจ่างชัดแต่อย่างใด

ส่วนอีก 2 บาทของพระคาถาดังกล่าวเป็นการแสดงถึงสาระสำคัญของอริยมรรคหรือสาระสำคัญโดยย่อที่รวมอยู่ในไตรหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้แก่ การขจัดกิเลสที่แสดงถึงวิธีปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลส ดังต่อไปนี้

ใช้ **ส** กำจัด **โล** คือ ใช้ **ส**มาธิ กำจัด **โล**ภะ

ใช้ **สี** กำจัด **โท** คือ ใช้ **สี**ล กำจัด **โท**สะ

ใช้ **ป** กำจัด **โม** คือ ใช้ **ป**ญญา กำจัด **โม**หะ

คำเฉลยดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นที่มาของอักษรย่อ คือ **ส** ที่มาจาก **สมาธิ สี่** ที่ย่อมาจาก **สี่** **ป** ที่ย่อมาจาก **ปญญา** และ **โล** ที่ย่อมาจาก **โลภะ โท** ที่ย่อมาจาก **โทสะ โม** ที่ย่อมาจาก **โมหะ** แต่อักษรย่อในคานานี้เป็นการใช้คำย่อของธรรมที่เป็นข้อเท็จจริงของกิเลสควบคู่กันไป ซึ่งผู้ที่มีความรู้แตกฉานในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีความเชี่ยวชาญทางด้านอักษรและหลักภาษาบาลีจึงจะสามารถถอดความและขยายความได้ นับว่าเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าของโบราณจารย์ไทยที่ได้รังสรรค์องค์ความรู้ที่มีค่าเหล่านี้ไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้และสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

ข้อสังเกตของการย่ออักษรตามแบบอาทิสังเกตุในลักษณะนี้เป็นการย่ออักษรต้นคำพร้อมทั้งสระ นิบาต นิคคหิต ที่ประกอบรวมมาด้วย ซึ่งแตกต่างจากย่อคำในภาษาไทยที่นิยมนำมาเฉพาะอักษรที่เป็นพยัญชนะเท่านั้น ไม่นิยมนำสระ ตัวสะกด หรือคำควบกล้ำติดมา

5.1.4 ถ้าอักษรต้นคำศัพท์หรืออักษรพยางค์แรกของศัพท์นั้นเป็นคำควบกล้ำ ก็ให้ถอดมาทั้งหมดได้ ตัวอย่างเช่น

วรทิวราสุสขลั อุทวิปุกุมินิ

ติปลยจ คมภีรา ปญหา สมพุทเธน วียากตา.

แปล : ปัญหาสิก 15 ข้อ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพยากรณ์แล้วคือ ว ร ทิ พุรา สุ ส ข ลั อุ ทวิ ป กุ อ มั น. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 23)

คำเฉลยของปัญหานี้อยู่ในวัมมิกสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ม.มู. (บาลี) 12/249/211-212) โดยผู้แต่งได้นำศัพท์ต่าง ๆ ในพระสูตรนี้มาประพันธ์ไว้ในรูปของคำว่า

วรมมิโก รตติ ฐมายุ ทิวา ปชชลิ พราหมโณ

สุเมโธ เจว สตถถยจ ชนนา ลงคิเมว จ.

อุทฐมายุ ทิวาปโป ปงกวารยจ กุมมโก

อสี จ มัสเปสี จ นาโค จ ปนฺนรสิเม.

แปล : ปัญหา 15 ข้อนี้ คือ จอมปลวก 1 กลางคืนเป็นคว้น 1 กลางวันเป็นเปลว 1 พราหมณ์ 1 ผู้มีปัญญาดี 1 ศาสตรา 1 การขุด 1 ลืม 1 อึ้งอ่าง 1 ทองสองแพรง 1 ผ้ากรอง 1 เต่า 1 ดาบและเขียง 1 ซิ่นเนื้อ 1 นาค 1. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 30)

จากคานานี้ทำให้เห็นศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อทั้ง 15 ตัว โดยท่านได้ถอดมาจากศัพท์ในวัมมิกสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ดังต่อไปนี้

ว ย่อมาจาก **วรมมิโก** แปลว่า จอมปลวก

ร ย่อมาจาก **รตติ ฐมายุ** แปลว่า กลางคืนเป็นคว้น

ทิ ย่อมาจาก **ทิวา ปชชลิ** แปลว่า กลางวันเป็นเปลว

พรา ย่อมาจาก **พราหมโณ** แปลว่า พราหมณ์

สุ ย่อมาจาก **สุเมโธ** แปลว่า คนมีปัญญาดี

ส ย่อมาจาก **สตถ** แปลว่า ศาสตรา

ข ย่อมาจาก **ชนนา** แปลว่า การขุด

ล	ย่อมาจาก	ลฺงคิ	แปลว่า ลืม
อุ	ย่อมาจาก	อุทฺธุมายิ	แปลว่า อึ้งอ่าง
ทวิ	ย่อมาจาก	ทฺวิธาปโถ	แปลว่า ทางสองแพร่ง
ป	ย่อมาจาก	ปงฺกวาริ	แปลว่า ผ้ากรองน้ำ
กุ	ย่อมาจาก	กฺุมมโก	แปลว่า เต่า
อ	ย่อมาจาก	อฺสิ (รฺนา)	แปลว่า ดาบและเขียง
ม	ย่อมาจาก	มฺสเปสิ	แปลว่า ชื่นเนื้อ
น	ย่อมาจาก	นฺาโค	แปลว่า นาค

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการย่อในอักษรในข้อนี้ก็คือ **พฺรา** ที่มาจาก **พฺราหมโณ** **ล** ที่มาจาก **ลฺงคิ** **ทวิ** ที่มาจาก **ทฺวิธาปโถ** ซึ่งเป็นอักษรควบกล้ำให้ถอดมาทั้งหมด **ป** ที่มาจาก **ปงฺกวาริ** เวลาถอดให้คืนรูปเดิมที่เป็นนิคคหิต **ม** ที่มาจาก **มฺสเปสิ** ให้คงรูปนิคคหิตไว้

5.1.5 อักษรต้นคำศัพท์หรืออักษรพยางค์แรกของศัพท์ที่ประกอบด้วยสระ บางครั้งไม่ต้องถอดสระมาด้วยก็ได้ แต่โดยโดยส่วนใหญ่จะถอดสระมาด้วย ตัวอย่างเช่น

น ย่อมาจาก **นฺาโค** แปลว่า นาค

5.2 อันตสังเกต

อันตสังเกต หมายถึง การสังเกตอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ที่ท่านย่อ หรือถอดออกมาเพื่อเป็นใช้เป็นเครื่องหมายให้ค้นหาที่มาของศัพท์เต็มว่า อักษรย่อ ๆ มาจากศัพท์ใด การย่อหรือการถอดอักษรแบบนี้มี 3 ประการ คือ

5.2.1 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์ที่มีคาลงท้ายเหมือนกัน และเป็นศัพท์ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพื่อนำมาใช้ทายอักษรกัน ตัวอย่างเช่น

มินฺดา ทส ปทา ปญจ ปญฺญาสวณฺณลงฺกตา

ปุริตฺตา เยน โส โสเก อคฺคปุกฺคคฺลตฺ คโธ.

แปล : บท 10 ประการ มี มิ อักษรเป็นตัวสุดท้าย ประดับด้วยอักษร

55 อักษร อันท่านผู้ใดบำเพ็ญเต็มที่แล้ว ท่านผู้นั้นย่อมถึงความ เป็น

บุคคลผู้เลิศในโลก. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 48)

จากคำแปลดังกล่าวให้สังเกตคำว่า มินฺดา ที่แปลว่า มี มิ อักษรเป็นตัวสุดท้าย เป็นคำบอกใบ้ให้ทายว่า อักษร มิ ย่อมาจากคำใดบ้าง และคำเหล่านั้น เมื่อนำมารวมกันแล้วจะได้ 55 อักษร (พยางค์)

คำเฉลยต่อคำถามในคานานี้ ได้แก่ บารมี 10 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระ โภธิสัตว์ในพระพุทธศาสนาทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ครบทั้ง 3 ระดับ คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี โดยย่ออักษร มิ จากชื่อบารมีทั้ง 10 ประการ ดังตารางที่ 1 ข้างล่างนี้

ตารางที่ 1 แสดงอักษรย่อที่มาจากบารมี 10 ประการ

บารมี 10 ประการ		
ที่	ภาษาบาลี	คำแปลภาษาบาลี
1	ทานบารมี	ทานบารมี
2	ศีลบารมี	ศีลบารมี
3	เนกขัมมบารมี	เนกขัมมบารมี
4	ปัญญาบารมี	ปัญญาบารมี
5	วิริยบารมี	วิริยบารมี
6	ขันติบารมี	ขันติบารมี
7	สัจจบารมี	สัจจบารมี
8	อธิฏฐานบารมี	อธิฐานบารมี
9	เมตตาบารมี	เมตตาบารมี
10	อุเบกขาบารมี	อุเบกขาบารมี

จะเห็นว่า คำศัพท์บาลีที่เป็นชื่อของบารมี 10 นั้น ลงท้ายด้วยคำว่า **มี** ทั้งสิ้น มีทั้งหมด 10 ศัพท์ (บท) และเมื่อนับพยางค์ของคำศัพท์ทั้งหมดแล้วจะได้จำนวน 55 พยางค์พอดี ตามคำแปลที่เป็นข้อสังเกตที่กล่าวข้างต้น

5.2.2 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์ที่ต่างกัน แต่ย่อหรือถอดเฉพาะศัพท์อักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้าย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อสังเกต ดังตัวอย่างเช่น

ติปทํ มนสากาสี ตานตมมฺภูจฺกขรํ สทา

โย โส เจนติมเทหฺนุโ จ สิวํ ทุกฺขกฺขยํ คโต.

แปล : บุคคลใด กระทำบททั้ง 3 มี 8 อักษร มี **ตา** อักษรเป็นตัวสุดท้าย บุคคลนั้น ถ้าเป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานะที่มีร่างกายเป็นครั้งสุดท้าย ย่อมเป็นผู้บรรลุนิพพาน. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 52)

คำเฉลยของพระคาถานี้ก็คือ ไตรหลักหรือสามัญลักษณ์ 3 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีองค์ประกอบ 3 ประการ (3 บทหรือศัพท์) รวมแล้วได้ 8 อักษรหรือพยางค์ และมีอักษร **ตา** เป็นอักษรหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ที่ 3 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงหลักไตรลักษณ์ตามจำนวนพยางค์ของอักษร

ไตรลักษณ์ 3 ประการ		
ที่	องค์ประกอบ	จำนวนอักษร (พยางค์)
1	อนิจจัง	3
2	ทุกขัง	2
3	อนตตา	3

การย่อหรือการถอดอักษรดังกล่าวเป็นการถอดเฉพาะอักษรพยางค์สุดท้ายของ ศัพท์สุดท้ายของหลักธรรมที่อยู่ในหมวดเดียวกัน คือ อนตตา แล้วนำมาใช้เป็นข้อสังเกตหรือข้อกำหนดในการทายอักษร แต่ในขณะเดียวกันก็ไปคำตอบว่า ศัพท์ที่จะทำยอนี้มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 3 ศัพท์ (บท) ถ้านับอักษรรวมกันจะได้จำนวน 8 พยางค์ และศัพท์สุดท้ายต้องลงด้วยคำว่า ตา ซึ่งคำตอบก็คือไตรลักษณ์ที่ประกอบด้วยหลักธรรม 3 ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนตตา นั่นเอง นี่เป็นลักษณะการย่อหรือการถอดอักษรแบบอันตสังเกตุแบบหนึ่ง

5.2.3 การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายของทุกศัพท์ที่อยู่ในกลุ่มหรือเรื่องเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

โทนาคคิโซ ปริยนตา	สุขมุลลปกาสะกา
จตุปปทา มหตถาว	สพพญชชินเทสิตา.

แปล : บท 5 บทที่อักษร คือ โท นา คคิ และ โซ เป็นที่สุด เป็นบทประกาศอย่างเด่นชัดซึ่งความสุข มีประโยชน์มากแท้ พระชินเจ้าผู้สัพพัญญูตรัสเทศนาไว้. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 54)

อักษรย่อที่ปรากฏในคาถาข้างต้น โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์ในคาถาที่กล่าวถึงเรื่องที่น่าความสุขมาให้ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

โท	ย่อมาจาก <u>สุโซ พุทธานมุปาโท</u>	แปลว่า การเสด็จอุบัติแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นำความสุขมาให้
นา	ย่อมาจาก <u>สุขา สหุสมมเทสนา</u>	แปลว่า การแสดงพระสัทธรรม นำความสุขมาให้
คคิ	ย่อมาจาก <u>สุขา สงฆสสุ สามคคิ</u>	แปลว่า ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ นำความสุขมาให้
โซ	ย่อมาจาก <u>สมคคานํ ตโป สุโซ</u>	แปลว่า ความพร้อมเพรียงของหมู่คนที่พร้อมเพรียงกัน นำความสุขมาให้

คำเฉลยถึงที่มาของอักษรย่อข้างต้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของโบราณจารย์ที่ท่านได้นำหลักคำสอนทางศาสนามาประพันธ์เป็นคาถาแล้วย่อหรือถอดอักษรมาใช้ทายที่มาของอักษรเพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้และการค้นคว้าหาที่มาของอักษรย่อดังกล่าว ซึ่งเป็นการย่ออักษรพยางค์สุดท้ายของแต่ละศัพท์มาใช้เป็นคำทาย จัดเป็นการย่อหรือถอดอักษรแบบอันตสังเกตุอีกแบบหนึ่ง

5.3 อาทยันตสังเกตุ

อาทยันตสังเกตุ หมายถึง การสังเกตอักษรหันทันและหนปลาย เป็นวิธีการถอดหรือย่ออักษรพยางค์แรกและพยางค์สุดท้ายของศัพท์หรือข้อความมาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายของศัพท์หรือข้อความทั้งหมด พบว่ามี 4 ลักษณะ คือ

5.3.1 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์แรกของศัพท์ที่เป็นคำเริ่มต้นของเรื่องที่น่ามาทาย และการย่อหรือการถอดอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์สุดท้ายของเรื่องที่น่ามาทาย ตัวอย่างเช่น

ถนตา ติปฎกา อาทิตย
เอเกกั อุตริตวาน

เทศิตาปี วิสุ วิสุ
วิภเช ปฏิปาฎิยา.

แปล : พระไตรปิฎกมีอักษร คือ อ เป็นเบื้องต้น มีอักษร คือ ถ เป็นตัวสุดท้าย แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเทศนาไว้แผนกหนึ่ง ๆ บัณฑิตพึงยกขึ้นที่ละข้อ ๆ โดยลำดับ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 56)

จากปริศนาคำทายในคาถาข้างต้นนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่ยากยิ่งสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้เรื่องพระพุทธานุศาสนะและคัมภีร์ศาสตร์บาลี แต่ผู้ประพันธ์คาถาก็พยายามบอกไปถึงแหล่งที่มาของอักษรย่อว่า อักษร อ มาจากพระพุทธานุศาสน์ที่ตรัสไว้ในเบื้องต้น หมายถึง พระดำรัสครั้งแรกหลังจากตรัสรู้แล้ว และอักษร ถ มาจากพระพุทธานุศาสน์ที่ตรัสไว้ตอนท้าย หมายถึง พระดำรัสครั้งสุดท้ายก่อนจะปรินิพพาน ซึ่งคำเฉลยต่อคำถามนี้ก็คือ พระดำรัสที่ตรัสไว้ในชราวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทที่ว่า

อเนกชาติสังสารี สุนธาวิสุ อนิพพิสิ.
คหการี คเวสนโต ทุกขาชาติ ปุนปุนี.
คหการก ทิฏฐิโรสิ ปุน เคน น กาทสิ
สพพา เต ผาสุกา ภคคา คหภูมิ วิสงขติ
วิสขารคต จิตต ตมฺหานน ขยมชฺมคา.
(ขุ.ธ. (บาลี) 25/153-154/144)

แปล : เราตามหานายช่างเรือนอยู่ เมื่อยังไม่พบจึงท่องเที่ยวไปเป็นอเนกชาติ เพราะการเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซี่โครงของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือนเราก็รื้อแล้ว จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นต้นตอแล้ว” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/153-154/79-80) พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า พุทธพจน์ที่กล่าวข้างต้นนี้เป็นปฐม-พุทธไว้ในอรรถกถาพระวินัย (วิ.อ. (บาลี) 1/17)

ข้อสังเกตสำหรับคำเฉลยถึงอักษรย่อ คือ อ ว่ามีที่มาจากพระพุทธานุศาสน์ที่ปรากฏในขุททกนิกาย ธรรมบทดังกล่าวก็คือ ท่านไม่ได้ย่อมาทุกบาทคาถา ย่อมาเฉพาะอักษรพยางค์แรกของคาถาบาทแรกเท่านั้น เพื่อเฉลยว่า พุทธดำรัสดังกล่าวเป็นพุทธานุศาสน์ที่พระพุทธานุศาสน์เจ้าทรงตรัสไว้ในช่วงแรกของการตรัสรู้ ส่วนที่มาของคำเฉลยในเรื่องที่สอง คือ ถ อักษรที่เป็นพุทธานุศาสน์ที่พระพุทธานุศาสน์เจ้าตรัสไว้ในช่วงท้ายของพระชนมายุก่อนที่จะปรินิพพานก็คือ พุทธดำรัสที่ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ที่มณีนิคม มหาวรรคว่า

“หนุททานิ ภิกขเว อามนฺตยา มิ โว
วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ”
(ที.ม. (บาลี) 10/185/107)

แปล : ดุริยภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความสิ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด. (ที.ม. (ไทย) 10/185/131)

ค่าเฉลี่ยของอักษรตัวที่สอง คือ ถ นี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่จะตอบได้ว่า ถ อักษรมาจาก พุทธคำรัสที่ตรัสไว้ในมหาปริณีพพานสูตรได้นั้นจะต้องเป็นพหูสูตร คือ ทรงจำพระพุทธรูปได้มาก ดังนั้น การย่อหรือการถอดอักษรจากพุทธคำรัสแบบอาทยันต์สังเกตในลักษณะนี้เป็นการย่อหรือการถอดเฉพาะอักษรพยางค์แรกของข้อความและอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์สุดท้ายที่จบข้อความ เป็นการนำวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสันเกตและอันตสังเกตมาใช้ร่วมกัน

5.3.2 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์แรกและพยางค์สุดท้ายในศัพท์เดียวกันมาใช้สื่อความหมายของเรื่องที่น่ามาทนาย ตัวอย่างเช่น

ยนดา อสุวิธา นียาที	เภทคมภีรสิยุตตา
ทีเปนติ สพพปาณินิ	โคโคปทานุคามินิ. ¹

แปล : หมวดธรรม 5 หมวด มีอักษร ๕ ตัว เป็นตัวแรก มีอักษร ๕ ตัว เป็นตัวสุดท้าย ลีกร 4 ประการ ย่อมแสดงหนทางดำเนินถึง มนุษย์โลก สวรรค์ และพระนิพพานแก่สัตว์ทั้งปวง. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 58)

ค่าเฉลี่ยของคำถามที่ว่า ศัพท์ที่ขึ้นต้นด้วย น อักษร และลงท้ายด้วย ย อักษรก็คือ คำว่า **นิกาย** ซึ่งคำว่า นิกาย หมายถึง หมวดหรือกอง แต่ในคานานี้เจาะจงไปที่หมวดธรรม 5 หมวด ได้แก่ หมวดพระสูตรในพระสูตรตันตปิฎกทั้ง 5 หมวดนั่นเอง คือ

ทีฆนิกาย	หมวดของพระสูตรที่มีเนื้อเรื่องยาว
มชฺฉิมนิกาย	หมวดของพระสูตรที่มีเนื้อเรื่องกลาง ๆ
สังยุตตนิกาย	หมวดของพระสูตรที่ประมวลเรื่องประเภทเดียวกันไว้ด้วยกัน
องคุตตรนิกาย	หมวดของพระสูตรที่กล่าวถึงธรรมเป็นข้อ ๆ
ขุททกนิกาย	หมวดของพระสูตรที่มีเนื้อเรื่องสั้น ๆ

พระสูตรที่พระพุทธรูปทรงแสดงไว้นั้นได้รับการอธิบายว่า มีความลึกซึ้ง 4 ประการ คือ ลึกซึ้งโดยอรรถ (อรรถคมภีร) ลึกซึ้งโดยธรรม (ธมมคมภีร) ลึกซึ้งโดยเทศนา (เทสนาคมภีร) และ ลึกซึ้งโดยปฏิเวธ หมายถึง การรู้แจ้งหรือบรรลุนิพพาน (ปฏิเวธคมภีร) ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาและน้อมนำไป ปฏิบัติบรรลุนิพพานได้ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติอย่างแน่นอน (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 58)

¹ พระคานาดังกล่ามามีคำศัพท์ยากที่จะต้องอธิบายอยู่ 2 คือ อสุ ในคำว่า อสุวิธา แปลว่า 5 ประการ อสุ ถ้าเป็นคานาม แปลว่า ลูกศร แต่ในที่นี้เป็นศัพท์สังขยาประเภทหนึ่ง เรียกว่า วัณณสังขยา หมายถึง การใช้ตัวอักษร แทนตัวเลข แปลว่า 5 คำว่า เภท ในคำว่า เภทคมภีรสิยุตตา แปลว่า 5 (ประกอบด้วยความลึกซึ้ง 5 ประการ) และ ศัพท์ว่า โคโคปทานุคามินิ ที่แปลว่า หนทางอันยังบุคคลให้ดำเนินถึง (เข้าถึง) มนุษย์โลก สวรรค์ และนิพพาน โดยแยก ศัพท์ทั้งนี้ โค ศัพท์แรก หมายถึง แผ่นดิน คือ โลกมนุษย์ โค ศัพท์ที่สอง หมายถึง สวรรค์ และคำว่า ปท หมายถึง พระนิพพาน (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 59-60)

5.3.3 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์แรกและอักษรพยางค์สุดท้ายของธรรมที่จัดอยู่ในหมวดเดียวกัน ตัวอย่างเช่น

มณฑา ทส ปทา ทาทิ จตตาสีสกขรานวิตา
วพฒนติ ปณฺทเร ยสส ลภเต โส สุขํ วรี.

แปล : บท 10 ประการ มีอักษร ๖ คือ ทา เป็นตัวแรก มีอักษร ๖ คือ ม เป็นตัวสุดท้าย ประกอบด้วยอักษร 40 ตัว เจริญอยู่ในใจของผู้ใดผู้นั้น ย่อมได้รับความสุขอันประเสริฐ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 61)

ในพระคานานี้มีอักษรย่ออยู่ 2 ตัว ที่จะต้องหาแหล่งที่มาเพื่อทราบความหมาย ได้แก่ ทา และ ม ซึ่งอักษรย่อทั้ง 2 ตัวนี้ จะต้องมาจากหมวดธรรมที่มีองค์ประกอบของธรรม 10 ข้อ และเมื่อนับอักษรขององค์ธรรมนั้นรวมกันแล้วจะต้องได้อักษรทั้งหมด 40 พยางค์

คำตอบต่อคำถามดังกล่าวก็คือ บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง เรื่องของการทำบุญหรือความดี 10 ประการ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ และอรรถกถา ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ ตามจำนวนพยางค์ของศัพท์

บุญกิริยาวัตถุ 10			
ที่	หลักธรรม	คำแปล	จำนวนอักษร (พยางค์)
1	ทาน	ทาน การให้ การเสียสละ	2
2	ศีล	ศีล การรักษากายวาจาใจให้เรียบร้อย	2
3	ภาวนา	การฝึกอบรมจิต	3
4	ปตฺติทาน	การให้ส่วนบุญหรือความดีแก่ผู้อื่น	4
5	ปตฺตานุโมทนา	การอนุโมทนาส่วนบุญหรือความดี	6
6	เวทย์ยาวจฺจ	การชวนช่วยช่วยเหลือผู้อื่นหรือสังคม	4
7	อปจาย	การอ่อนน้อม ถ่อมตน	4
8	ธมฺมเทศนา	การแสดงธรรม	5
9	ธมฺมสฺสวน	การฟังธรรม	5
10	ทิวฺจฺจชุกมฺม	การทำความเห็นให้ตรง/ถูกต้อง	5
รวม			40

จากตารางแสดงที่มาของบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ เป็นการย่ออักษรแบบ อพยันตสังเกตแบบหนึ่ง เป็นการย่ออักษรจากชื่อหลักธรรมในหมวดธรรมเดียวกันเฉพาะศัพท์แรกและศัพท์สุดท้ายของหลักธรรม

5.3.4 การย่อหรือการถอดอักษรพยางค์แรกของศัพท์แรกของข้อความที่นำมา และการย่อหรือการถอดอักษรของศัพท์ตัวสุดท้ายของข้อความที่นำมาจากแหล่งต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

นมุโล ปจโม รุกโข

ทอคโค ปน ทุติโย

สึมุโล ตติโย รุกโข

เตอคโค ปุน ปจฉิม.

แปล : ต้นไม้ที่ 1 มี น เป็นเงา แต่ต้นไม้ที่ 2 มี ทุ เป็นยอด ต้นไม้ที่ 3 มี สั เป็นเงา แต่ต้นไม้ต้นสุดท้าย มี เต เป็นยอด. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 64)

จากคำแปลของคาถาข้างต้นจะพบว่า มีอักษรย่อ 4 ตัว คือ น ทุ สั เต ที่ท่านย่อมาจากอักษรตัวแรกของศัพท์และอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ในคาถาต่าง ๆ ซึ่งท่านได้เฉลยไว้ดังนี้

น อักษร ท่านย่อมาจากอักษรพยางค์แรกของศัพท์แรกในคาถาที่ว่า

น สาธารณทหารสส

น ฤชเช สาธูแมกโก

น เสเว โลกายติก

เนต ปณณาย วฑฒน²

แปล : ผู้ครองเรือนไม่พึงมีภรรยาเป็นหญิงสาธารณะ ไม่พึงบริโภคของดีคนเดียว ไม่พึงเสพโลกายติศาสตร์ เพราะเรื่องนั้น ไม่ใช่เรื่องที่ทำให้ปัญญาเจริญ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 66)

ท อักษร ท่านย่อมาจากอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์ตัวสุดท้ายของคาถาที่ว่า

สีลวา วตตสมปนโน

อปุปมตโต วิจกขโณ

นิวาตวุตติ อตถทโธ

สุโรโต สขิโล มุฑ.

แปล : ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ไม่ประมาท มีวิจระณญาณ ถ่อมตน ไม่เป็นคนกระด้าง แข่มขื่น ผูกมิตรกับคนทั่วไปเป็นคนอ่อนโยน. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 66)

ส อักษร ท่านย่อมาจากอักษรพยางค์แรกของศัพท์แรกในคาถาที่ว่า

สงคเหตา ว มิตตาน

สวิภาคี วิธานวา

ตปเปยย อนนปานเนน

สทา สมณพราหมเณ.

แปล : ผู้ครองเรือนพึงสงเคราะห์หมู่มิตร ชอบแบ่งปัน เข้าใจจัดการงาน เลี้ยงดูสมณะพราหมณ์ให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำในกาลทุกเมื่อ (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 66)

เต อักษร ท่านย่อมาจากอักษรพยางค์สุดท้ายของศัพท์สุดท้ายในคาถาที่ว่า

ธมมกาโม สุตาธาโร

ภเวยย ปริปุจจโก

สกกจจํ ปยิริปาเสยย

สีลวนเต พหุสสุเต.

แปล : ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้ใคร่ในธรรม ทรงจำสวดะไว้ ชอบใต่ถาม พึงเข้าหาท่านผู้ทรงศีล เป็นพหูสูตโดยเคารพ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 67)

² พระคาถานี้มีศัพท์ที่ต้องอธิบายเพิ่มเติม 2 ศัพท์ คือ สาธารณทหารสส ที่แปลว่า ภรรยาสาธารณะ หมายถึง ภรรยาที่เป็นหญิงเสเพล (สาธารณะ) และคำว่า โลกายติก หมายถึง คัมภีร์ที่พูดถึงเรื่องโลก หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัญหาโลกแตก เช่น โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด พระพุทธศาสนาเรียกเรื่องเหล่านี้ว่า อพยักตปัญหา ปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ เพราะไม่สร้างความเจริญทางปัญญาหรือไม่ใช้หนทางดับทุกข์

รูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรแบบอาทยันตสังเกตแบบนี้เป็นการยากที่จะหาแหล่งที่มาของอักษร และการเป็นการย่อเฉพาะอักษรพยางค์แรกของศัพท์ต้นคาถาแรกและคาถาที่สาม (น ส) และการย่อหรือถอดอักษรพยางค์สุดท้ายของคาถาที่สองและสี่ (ทุ เต) มาใช้เป็นคำทาย นับว่าเป็นความท้าทายและเป็นกุศโลบายที่จะให้ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าหาที่มาเพื่อความเป็นพหูสูต และมีความรู้ทางด้านพระพุทธานามมากยิ่งขึ้น

5.4 มัชฌิมสังหตะ

มัชฌิมสังหตะ แปลว่า การประมวลอักษรไว้ในท่ามกลางด้วยวิธีการการสลับอักษร โดยเรียงอักษรตัวแรกไว้หน้า อักษรตัวที่สองไว้หลังสุด อักษรตัวที่สามเรียงเป็นตัวที่สอง อักษรตัวที่สี่ไว้หน้า อักษรตัวสุดท้ายสลับกันอย่างนี้เรื่อยไปจนกระทั่งอักษรตัวสุดท้ายจะต้องอยู่ตรงกลาง เช่น คาถาที่ว่า

นนามิ ปุชิตตริ สุราสุรนาคานี
 นรามราสุรปิตาทินี สุขทึ นาคี
 อเนกนาคนรเวทตาทิ เสฏฐิ ตึ
 ชิโน วโร วรทโท สุณามมลาภี โย.

แปล : พระชินเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้ประเสริฐ ประทานพระธรรมอันประเสริฐ ทรงได้บรรลุพระญาณอันดีแล้ว ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระชินเจ้าพระองค์นั้น ผู้ประเสริฐกว่านาค มนุษย์ และเทวดาเป็นอเนกผู้อันเทวดา อสูร และนาคบูชาอย่างยิ่งแล้ว ทรงเป็นที่พึง ประทานความสุขแก่สัตว์ทั้งหลายมีมนุษย์ เทวดา อสูร (มาร) และพรหม เป็นต้น. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 72-73)

จากคาถาข้างต้นนี้ถ้าไม่กระจายอักษรจะไม่เข้าใจวิธีการเรียงอักษรสลับกันไปมาตามวิธีมัชฌิมสังหตะ ขอให้ดูตารางตัวเลขแทนจำนวนอักษร โดยสมมติว่า อักษรที่ย่อมาจากศัพท์ต่าง ๆ ทั้งหมดมีจำนวน 15 พยางค์ ให้เรียงตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงวิธีการเรียงและการอ่านอักษรแบบมัชฌิมสังหตะ

1	3	5	7	9	11	13	15	14	12	10	8	6	4	2
ตัวอย่าง														
น	มิ	ชิ	ต	สุ	สุ	นา	นี	คา	ร	รา	ริ	ต	ปุ	มา
ถอดมาเป็น : นนามิ ปุชิตตริ สุราสุรนาคานี														
น	ม	สุ	ปิ	ทิ	สุ	ทึ	ถึ	นา	ข	นึ	ตา	ร	รา	น
ถอดมาเป็น : นรามราสุรปิตาทินี สุขทึ นาคี														
อ	ก	ค	ร	ว	ทิ	เส	ตึ	จึ	ทิ	ตา	เท	น	นา	เน
ถอดเป็น : อเนกนาคนรเวทตาทิ เสฏฐิ ตึ														
ชิ	ว	ว	ท	สุ	ณ	ลา	โย	ภี	ม	ณา	โท	ร	โร	โน.
ถอดเป็น : ชิโน วโร วรทโท สุณามมลาภี โย.														

มีขมสังหะ ไม่ใช่เป็นการย่ออักษร แต่เป็นการนำอักษรมาสลับกันไปมาตามศัพท์ ที่เป็นข้อความที่ต้องการทนาย ถ้าจับหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นได้ก็จะรู้ว่าอักษรนี้มาจากศัพท์ใด และเมื่อรู้ศัพท์แล้วก็สามารถแปลความหมายได้ว่า อักษรทั้งหมดเหล่านี้สื่อสาระสำคัญเรื่องใด

5.5 ปฏิโลมอักษร

ปฏิโลมอักษร แปลว่า ย้อนลำดับอักษร หมายถึง การเรียงอักษรจากอักษรตัวสุดท้าย มาหาอักษรตัวต้นของศัพท์ ตัวอย่างเช่น

ตาวิภาสุ นเยตตา เม ยาทตฺสูตฺติส
 ลีสินทาติโรสตา เตภลขุโรนโส.

แปล : ธรรมเหล่านี้ คือ เมตตา กรุณา สุตะ มติ สติ ศีล ทาน ธิติ ความ
 กลัวบาปอันบุคคลใดอบรมไว้ดีแล้ว บุคคลนั้นย่อมมีความสุข. (พระสิริ-
 รัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., 79)

จากคาลาดังกล่าวนี้ สรุปลงให้เห็นวิธีการอ่านอักษรแบบนี้ให้ชัดเจนดังตารางที่ 5
 ตารางที่ 5 แสดงวิธีการเรียงและการอ่านอักษรแบบปฏิโลมอักษร

คาลา	ปฏิโลมอักษร	อ่านว่า
บาทที่ 1	ตาวิภาสุ นเยตตา เม	สุภาวิตา เยน เมตตา
บาทที่ 2	ยาทตฺสูตฺติส	ทยา สุตฺ มติ สติ
บาทที่ 3	ลีสินทาติโรสตา	สีลํ ทานํ ธิติ ตาโร
บาทที่ 4	เตภลขุโรนโส	ภเต สุขํ นโร โส

ตัวอย่างของปฏิโลมอักษรข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วิธีการนี้ไม่ใช่เป็นการย่ออักษร แต่เป็นวิธีการเล่นอักษร โดยการเรียงอักษรย้อนย้อนกลับ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่โบราณจารย์นำมาใช้ฝึกไหวพริบ ปฏิภาณเพื่อให้เกิดการจำศัพท์และหลักการในพระพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น อันเป็นกุศโลบายในการฝึกการใช้ความคิด การวิเคราะห์ และทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่าย

5.6 สิ้นนตรักขระ

สิ้นนตรักขระ หมายถึง การซ่อนอักษร เป็นวิธีการแยกอักษรของศัพท์ในบาทคาลาดัน
 ไปไว้ในบาทคาลาที่สอง โดยมีข้อกำหนด คือ นำอักษรพยางค์ที่สองของศัพท์ในบาทต้นไปไว้เป็นอักษร
 ตัวแรกของบาทที่สอง ส่วนอักษรตัวแรกให้คงไว้ตามเดิม ทำอย่างนี้เรื่อยไปจนกระทั่งหมดคาลา เวลา
 อ่านก็ให้นำอักษรที่แยกไปไว้ในคาลาที่สองกลับมาตามเดิม ดังตัวอย่างเช่น

สเตยสิมทณฺหาอา ติโหโรติยาติย
 อิมานิ อฏฺฐรวานิ วุฑฺฒนตุ ยสธารีโน.

แปล : ขอพร 8 ประการ เหล่านี้ คือ สติ เดช ยศ สิริ มติ (ความรู้) ทยา
 (ความรัก) ญาติ และอายุ จงเจริญแก่ท่านผู้ทรงยศ. (พระสิริรัตนปัญญา
 มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 83)

เวลาแปลจะต้องนำอักษรพยางค์แรกของบาทต้นจับคู่กับอักษรพยางค์แรกของบาทที่สองที่แยกไว้ในตอนแรก ทำอย่างนี้เรื่อยไปจนกระทั่งหมดศัพท์ ถึงสามารถจะแปลและรู้ความหมายได้ ขอให้ดูวิธีการจับคู่อักษรในคาถาดังกล่าวตามตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงวิธีการจับคู่แบบสลับกันตรรกะ

บาทที่ 1	บาทที่ 2	รูปศัพท์	คำแปล
ส	ติ	สติ	ความระลึกได้
เต	โช	เตโช	เดชหรืออำนาจ
ย	โส	ยโส	ยศ
สิ	ริ	สิริ	สิริหรือมงคล
ม	ติ	มติ	ความรู้
ท	ยา	ทยา	ความรัก
ณา	ติ	ณาติ	ญาติ
อา	ยุ	อายุ	อายุ

การเล่นอักษรดังกล่าวเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการฝึกการสังเกต พิจารณา เพื่อความเป็นผู้แตกฉานในศัพท์ สะท้อนถึงชาวปัญญาของผู้แต่งที่มีความรู้ทางด้านหลักภาษาและหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเลิศ

5.7 ทวัตถกะ

คำว่า ทวัตถกะ แปลว่า มี 2 ความ หมายถึง ศัพท์หนึ่งมีความหมายหรือแปลได้ 2 นัย ตัวอย่างเช่น

อนณญนวิรี ฐิริ

อนณญวาทีวุทธิ

อนณญทุติโย เมรุ

ตสส กมปีตถ เตชสา.

แปล : พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ทรงมีพระวิริยะมิได้ย่อหย่อนเป็นอย่างอื่น เพียงดั่งแผ่นดิน ทรงมีพระดำรัสไม่เป็นอื่น เพียงดั่งมหาสมุทร ทรงเป็นผู้ไม่มีผู้อื่นเป็นที่ 2 เพียงดั่งเขาพระสุเมรุ ด้วยพระเดชของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แผ่นดินอันหนาแน่น 240,000 โยชน์ มหาสมุทรอันลึกได้ 84,000 โยชน์ เขาพระสุเมรุสูง 168,000 โยชน์ ห้วนไหวแล้ว. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 85)

จากพระคาถาข้างต้นนี้ ศัพท์ที่มีความหมายหรือแปลได้ 2 นัย มีอยู่ 3 ศัพท์ คือ อนณญนวิรี ฐิริ แปลว่า ทรงมีพระวิริยะมิได้ย่อหย่อนเป็นอย่างอื่น เพียงดั่งแผ่นดิน (ฐิริ = ปจวี วย) หรือแปลอีกนัยหนึ่งว่า แผ่นดินอันหนาแน่น 240,000 โยชน์ (จตุรหุตาธิกทิวโยชนตสสทสสพหลา ปจวี วย) อนณญวาทีวุทธิ แปลว่า ทรงมีพระดำรัสไม่เป็นอื่น หรือแปลอีกนัยหนึ่งว่า มหาสมุทรอันลึกได้ 84,000 โยชน์ (จตุราสีติโยชนสทสสคมภีโร มหาสมุทโท) และคำว่า อนณญทุติโย เมรุ แปลว่า ทรงเป็นผู้ไม่มีผู้อื่นเป็นที่ 2 เพียงดั่งเขาพระสุเมรุ หรือแปลว่า เขาพระสุเมรุสูง 168,000 โยชน์ (อฏฺฐสณฺฐีสทสสโยชนตสสทสสพเพโธ สินรุพพุตตราชา) ดังนั้น ศัพท์ที่มีความหมาย 2 นัย ในคาถานี้จึงต้องแปล 2 ครั้ง

การแปลโดยนัยที่ 2 นี้ เป็นการแปลตามวิธีของวิณณสังขยา หมายถึง การใช้ ตัวอักษรแทนตัวเลข วิธีนี้ ไม่พบการนำไปใช้ในการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 พบแต่การใช้ตัวเลขแทนหลักธรรมตามจำนวน ของตัวเลขในคัมภีร์ที่ว่าด้วยเลขยันต์ทั่วไป เช่น เลข 1 ใช้แทนพระนิพพาน เป็นต้น

5.8 โลกสัตถุญงกิตสังขยา

คำว่า โลกสัตถุญงกิตสังขยา แปลว่า สังขยากำหนดด้วยโลกสัตถุญา หมายถึง นับตาม จำนวนตามที่สังเกตเห็น (สังเกตสังขยา) เช่น มหาสมุทรในโลกนี้มี 4 ดังนั้น ศัพท์ที่เกี่ยวกับห้วงน้ำ เช่น สมุทท ชลธิ สินธุ อณณว จึงให้แปลว่า 4 ทุกศัพท์ ตัวอย่างเช่น

ปาทเปโก ภวกุขนโธ สรสาโซ พุทโธ

สินธุคุโค สุลโธ อวิสุ อิติ นามโก.

แปล : ต้นไม้ต้นหนึ่ง มีลำต้น 3 มีกิ่ง 5 มีใบมาก มียอด 1 ให้ผลดีมีนาม

ว่า อวิสุ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 98-99)

จากคาถาและคำแปลข้างต้นมีศัพท์ที่เรียกว่า โลกสัตถุญาสังขยาหรือสังเกตสังขยาที่ต้อง อธิบาย เพราะเป็นการใช้ศัพท์สื่อความหมายถึงจำนวนตัวเลขตามที่โลกรู้กัน คือ

คำว่า ภวกุขนโธ แปลว่า มีลำต้น 3 จำนวนเลข 3 นี้ แปลมาจากคำว่า ภว ที่แปลว่า ภพ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า ภพมี 3 เท่านั้น คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ ดังนั้น ภว ท่านจึงให้ แปลว่า 3

คำว่า สรสาโซ แปลว่า มีกิ่ง 5 จำนวนเลข 5 นี้ แปลมาจากคำว่า สร ที่แปลว่า ลูกศร แต่จำนวน 5 นี้ เกิดจากตำนานปรัมปราที่กล่าวถึงพญายมราชใช้ลูกศรลูกเดียวทำลายป้อม 5 ป้อมแตก ดังนั้น เพื่อเป็นการประกาศเกียรติคุณของพระยายมราชและอาณาภาพของลูกศร ท่านจึงให้แปลคำว่า สร ว่า 5

คำว่า สินธุคุโค แปลว่า มียอด 1 จำนวนเลข 1 ยอด แปลมาจาก สินธุ เพราะเขา พระสุเมรุเป็นที่ทราบกันดีว่า มีเพียงลูกเดียวเท่านั้น

คาถานี้สื่อความอีกอย่างหนึ่ง หมายถึง พระไตรปิฎก คัมภีร์หลักในพระพุทธศาสนา ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

คำว่า ภวกุขนโธ ที่แปลว่า มีลำต้น 3 หมายถึง พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก

คำว่า สรสาโซ ที่แปลว่า มีกิ่ง 5 กิ่ง หมายถึง นิกายในพระสุตตันตปิฎกที่มีอยู่ 5 นิกาย ได้แก่ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย

คำว่า พุทโธ ที่แปลว่า มีใบมาก หมายถึง หลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกมีจำนวน มากถึง 84,000 ธรรมขันธ์

คำว่า อวิสุ ที่แปลว่า มียอด 1 หมายถึง หลักคำสอนจำนวนมากในข้อที่ผ่านมานั้น ล้วนมีวิมุติ ความหลุดพ้น เป็นเป้าหมาย

คำว่า สุลโธ ให้ผลดี หมายถึง หลักธรรมคำสอนทั้งหมด ให้ผลไม่จำกัดกาล (อกาลิโก) ปฏิบัติเมื่อใด ได้ผลเมื่อนั้น

คำว่า อวิสุ อิติ นามโก ที่แปลว่า มีนามว่า อวิสุ หมายถึง พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นการย่อหรือการถอดอักษรมาจากชื่อของคัมภีร์ในพระไตรปิฎก ได้แก่ อ ย่อหรือถอดมาจาก อภิธรรมปิฎก วิย่อหรือถอดมาจาก วินัยปิฎก และ สุ ย่อหรือถอดมาจาก สุตตันตปิฎกตามวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต

ข้อสรุปของโลกสัญญาังกิตสังขยาหรือสังเกตสังขยาก็คือ การใช้ศัพท์แทนตัวเลขอย่างหนึ่ง ตามจำนวนของศัพท์นั้นว่า สื่อความถึงอะไร และสิ่งนั้นมีจำนวนเท่าไร นับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งของการฝึกเขาวปัญญาของผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา และเป็นการฝึกให้ผู้ศึกษาค้นคว้าหาที่มาของศัพท์และจำนวนตัวเลขดังกล่าวว่า สื่อถึงเรื่องใด

ลักษณะการทลายอักษรดังกล่าวไม่พบว่า มีการนำไปใช้ในอักษรย่อในหัวใจ 108 พบแต่โบราณจารย์ไทยได้นำตัวเลขไปใช้แทนหลักธรรมคำสอนที่มีจำนวนเท่ากับตัวเลข เช่น เลข 5 ใช้แทนพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกณฑกมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า และพระศรีอริยเมตตรัยพุทธเจ้า เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 75-76)

5.9 วัฒนสังขยา

คำว่า วัฒนสังขยา แปลว่าการนับจำนวนด้วยอักษร หมายถึง การใช้อักษรแทนตัวเลข อักษรในที่นี้ก็คือ สระและพยัญชนะในภาษาบาลีนั่นเอง ดังคาถาที่ว่า

กฏยาทิณฺธพฺนตา นวสงฺขยา ปกิตฺติตา

ปาทิมฺนตา ปญฺจสงฺขยา สุณฺณา วุตฺตา สรา ณา.

แปล : อักษรมี ก ฎ ย เป็นต้น มี ฌ ฐ ฬ เป็นที่สุด กำหนดให้ชื่อว่า นว-
สังขยา อักษรมี ป เป็นต้น มี ม เป็นที่สุด กำหนดให้ชื่อว่า ปัญจสังขยา
สระทั้งหลาย และ ณ เรียกว่า สุณฺ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ,
ม.ป.ป., น. 105)

คาถาและคำแปลดังกล่าวยังไม่ชัดเจนถึงการใช้อักษรบาลีแทนตัวเลขที่ชัดเจนนัก และมีการนำอักษร 2 ตัว ในภาษาสันสกฤตที่ไม่มีในภาษาบาลีมาใช้แทนตัวเลขด้วย คือ ศ ษ ขอให้ดูข้อกำหนดการใช้อักษรแทนตัวเลขในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงการใช้อักษรแทนตัวเลข

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
ก	ข	ค	ฌ	ง	จ	ฉ	ช	ณ	ณ
ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ	ต	ถ	ท	ธ	น
ป	ฝ	ภ	พ	ม					
ย	ร	ล	ว	ศ	ษ	ส	ห	ฬ	สระ 8 ตัว อ อา อี อี อุ อุ เอ โอ

ท่านได้แสดงตัวอย่างของข้อความที่ใช้อักษรแทนตัวเลขไว้หลายตัวอย่าง ขอนำมาเพื่อสร้างความเข้าใจ 1 ตัวอย่าง ได้แก่

กมฺหิ กมฺเหว ว จิตฺตํ คมฺหิ คมฺเหว ว ภาเว
 ยนฺตุ จมฺเหว หํ สมฺหิ กญฺมฺหิ ชํ สญฺมฺหิ ยํ.

แปล : จิต 4 ดวง ย่อมเกิดในภพ 1 ภพ 1 จิต 4 ดวง ย่อมเกิดในภพ 3
 ภพ 3 ส่วนจิต 1 ดวง ย่อมเกิดในภพ 6 จิต 8 ดวง ย่อมเกิดในภพ 7 จิต
 8 ดวง ย่อมเกิดในภพ 11 จิต 1 ดวง ย่อมเกิดในภพ 17. (พระสิริรัตน-
 ปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 107)

จากคาถาและคำแปลข้างต้น ผู้ที่ไม่มีพื้นฐานความรู้ภาษาบาลีอาจแปลไม่ออกว่า
 คำแปลดังกล่าวออกมาจากศัพท์ใด และหมายความว่าอย่างไร เพราะในคาถานี้เป็นการกล่าวถึงจิต
 ใน พระอภิธรรม เพื่อให้เห็นภาพและความหมายที่ชัดเจน ขอให้ดูข้อสรุปดังต่อไปนี้

คำว่า จิต 4 ดวง ย่อมเกิดในภพ 1 ภพ 1 แปลมาจาก จิตฺตํ = จิต ว = 4 (โหติ) ย่อม
 เกิด ภาเว = ในภพ กมฺหิ = ภพ 1 กมฺเหว = ภพ 1 คำว่า จิต 4 ดวงนี้ หมายถึง วิปากจิต ส่วนภพ 1
 หมายถึง อรูปภพ

คำว่า จิต 4 ดวง ย่อมเกิดในภพ 3 ภพ 3 แปลมาจาก ว (จิตฺตํ) = จิต 4 ดวง (โหติ)
 ย่อมเกิด ภาเว = ในภพ คมฺหิ = 3 คมฺเหว 3 คำว่า จิต 4 ดวงนี้ หมายถึง วิปากจิต ส่วนภพ 3 หมายถึง
 รูปภพ

คำว่า ส่วนจิต 1 ดวง ย่อมเกิดในภพ 6 แปลมาจาก ตฺ = ส่วน ยํ (จิตฺตํ) = จิต 1 ดวง
 (โหติ) ย่อมเกิด จมฺเหว (ภาเว) = ในภพ 6 คำว่า จิต 1 ดวง หมายถึง รูปาวจรจิตดวงสุดท้าย ส่วนคำว่า
 ภพ 6 หมายถึง สวรรค์ชั้นรูปภพ 6 ชั้น

คำว่า จิต 8 ดวง ย่อมเกิดในภพ 7 แปลมาจากคำว่า หํ (จิตฺตํ) = จิต 8 ดวง (โหติ) =
 ย่อมเกิด สมฺหิ (ภาเว) = ในภพ 7 คำว่า จิต 8 ดวง หมายถึง มหาวิปากจิต ส่วนคำว่า ภพ 7 หมายถึง
 กามสุคติภพ

คำว่า จิต 8 ดวงในภพ 11 แปลมาจากคำว่า ชํ (จิตฺตํ) = จิต 8 ดวง (โหติ) = ย่อมเกิด
 กญฺมฺหิ (ภาเว) ในภพ 11³ คำว่า จิต 8 ดวง หมายถึง หมวด 3 แห่งขานวิญญูณฝ่ายอกุศล เป็นต้น
 และปฏิฆจิต 2 ดวง ส่วนคำว่า ภพ 11 หมายถึง กามภพ

คำว่า จิต 1 ดวง ย่อมเกิดในภพ 17 แปลมาจากคำว่า ยํ (จิตฺตํ) = จิต 1 ดวง (โหติ) =
 ย่อมเกิด สญฺมฺหิ (ภาเว) = ในภพ 17 คำว่า จิต 1 ดวง หมายถึง โลกุตตรจิตดวงต้น ได้แก่ โสดาปัตติ-
 มัคคจิต ส่วนคำว่า ภพ 17 หมายถึง ภพที่โสดาปัตติมัคคจิตจะไปเกิด 17 ชั้น ตั้งแต่โลกมนุษย์จนถึง
 สวรรค์ชั้นเวหน์ปผละ (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 108-109)

จากคาถา คำแปล และการอธิบายรายละเอียดย่อ ๆ ของการเล่นอักษรแบบวิณณ
 สังขยาชี้ให้เห็นของความสัมพันธ์ของการใช้ภาษา ซึ่งมีความสลับซับซ้อนของแหล่งที่มาที่แสดงเนื้อหา
 และสาระสำคัญของข้อความที่ท่านนำมาได้เป็นอย่างดี ซึ่งผู้ที่ขยหายความของเรื่องนั้นให้ชัดเจนได้

³ มีข้อสังเกตและข้อกำหนดสำหรับการใช้อักษรแทนตัวเลขและการนับตัวเลขเพิ่มเติม คือ เลขในหลัก
 10 จะนับอักษรตัวหลังมาหาตัวหน้า ตัวอย่าง คำว่า กญฺมฺหิ ที่แปลว่า ภพ 11 ก อักษรใช้แทน 1 ญ อักษรใช้แทน 1
 หรือคำว่า สญฺมฺหิ ที่แปลว่า ภพ 17 ส อักษรตัวต้นใช้แทน 7 ญ อักษรตัวที่สองใช้แทน 1 เวลาแปลต้องแปลจาก
 อักษรตัวที่ 2 มาหาอักษรตัวที่ 1 จึงได้ 17

จะต้องเป็นผู้ที่มีความแตกฉาน เชี่ยวชาญทางด้านไวยากรณ์บาลี ตลอดทั้งมีความรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นอย่างดี นับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งของการฝึกเขาวปัญญาในการวิเคราะห์ สังเคราะห์เรื่องที่เราพบเห็น และ ฝึกวิธีระอูดสาหะในการแสวงหาความรู้และคำตอบอันเป็นกุศโลบายในการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ประการหนึ่ง

5.10 สิลเสก

คำว่า สิลเสก แปลว่า การจุความ เป็นการนำศัพท์ที่มีความหมายหลายนัยมาผูกเป็น คาถาเพื่อสื่อความหมายและสาระสำคัญของเรื่องต่าง ๆ ของศัพท์ที่นำมาใช้นั้น เปรียบเหมือนกับยาง เหนียว (ซิลเสก) ตัวอย่างเช่น

ติณคค์ ขาทติ เกกั	คิลติ กลปุปิโต
นาโค เทวมนุสสานั	ธมมึ เทเสติ เกวลั.

แปล : นาคเคี้ยวยอดหญ้า กลืนกินกบ มีดอกบานตามฤดูกาล แสดง ธรรมทั้งสิ้นแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. (พระสิริรัตนปัญญา มหา- เถระ, ม.ป.ป., น. 113)

จากตัวอย่างของคาถาและคำแปลข้างบนนี้ ผู้ประพันธ์ต้องการที่จะแสดง ความหมาย ของคำว่า นาค ที่แปลตรงตัวว่า นาค ว่า คำนี้ แปลได้หลายความหมาย ขึ้นอยู่กับบริบทของการ นำไปใช้ว่า จะสื่อความอย่างไร ดังข้อสรุปของคาถานี้ คือ

คำว่า นาค ในคำแปลว่า นาคเคี้ยวยอดหญ้า	หมายถึง	ช้าง
คำว่า นาค ในคำแปลว่า นาคกลืนกินกบ	หมายถึง	งู
คำว่า นาค ในคำแปลว่า นาคมีดอกบานตามฤดู	หมายถึง	ต้นกาคะทิง
คำว่า นาค ในคำแปลว่า นาคแสดงธรรมแก่...	หมายถึง	พระพุทธเจ้า

จากข้อสรุปจะเห็นว่า คำว่า นาคจุความหมายหรือมีความหมายได้ถึง 4 นัย นี่เป็นอีก วิธีหนึ่งที่สะท้อนถึงความเป็นผู้รอบรู้ของผู้แต่งที่มีความเชี่ยวชาญในด้านอักษรภาษาบาลีเป็นอย่างดี ที่ได้รวบรวมคำที่มีความหมายหลายนัยมาประพันธ์เป็นคาถาเพื่อทายศัพท์ว่า ศัพท์ดังกล่าวแต่ละนัย แปลว่า อะไร

5.11 อาทิปาโทตตระ

คำว่า อาทิปาโทตตระ แปลว่า การไขความที่บาทต้น เป็นวิธีการประพันธ์อักษรเพื่อไข ความหมายหรือคำตอบคำถาม โดยผู้ประพันธ์จะวางไว้ที่บาทต้นหรือบาทแรกของคาถา ส่วนบาทต่อ ๆ ไปในคาถาเป็นคำถาม ดังตัวอย่างเช่น

ภูทกัวยุ ยตินโท	กา สตุเต ธรณินญจ กั
ธาเรติ โก ชลั สิลลั	โก โก ทสพลั วท.

แปล : แผ่นดิน น้ำ ลม พระภิกษุ พระจอมสงฆ์ อะไรทรงสัตว์ไว้ อะไร ทรงธรณี อะไรทรงน้ำ ใครทรงศีล ใครทรงกำลัง 10 เขียวท่านแกลง.

(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 121)

จะเห็นว่า คำแปลที่เป็นคำตอบทั้งหมดในคาถานี้ อยู่ในบาทแรกของคาถา ส่วนในบาท ที่สอง ที่สาม และที่สี่เป็นคำถาม ดังคำเฉลยตามตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงคำตอบคำถามที่วางไว้ในบาทแรกของคาถา

ที่	คำถาม	คำตอบ
1	กา สดเต ธาเรติ อะไรทรงสัตว์ทั้งหลายไว้	ภู แผ่นดิน
2	กั ธาเรณิ ธาเรติ อะไรทรงแผ่นดินไว้	อุทกั น้ำ
3	โก ชลั ธาเรติ อะไรทรงน้ำไว้	วายุ ลม
4	โก สीलั ธาเรติ ใครทรงศีล	ยติ พระสงฆ์
5	โก ทสพลั ธาเรติ ใครทรงพลัง 10	ยติโนโท พระจอมสงฆ์ (พระพุทธเจ้า)

วิธีการประพันธ์คาถารูปแบบนี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจนำมาใช้ทลายปัญหาเพื่อหาคำตอบ กล่าวได้ว่าเป็นปริศนาคำทายที่เรียกว่า ฆะหมิของไทยก็ว่าได้ เนื่องจากมีลักษณะเป็นการผูกบทกลอน (ฉันท) เพื่อทายและให้ผู้สนใจตอบคำถาม ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้หลักภาษาบาลีและพระพุทธศาสนา ประการหนึ่งที่สามารถสร้างทักษะ ความชำนาญในคัมภีร์สัทศาสตร์และความรู้ต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ทั่วไป และความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาด้วย

5.12 มัชฌปาโทตตระ

คำว่า มัชฌปาโทตตระ แปลว่า ไขความที่บาทกลาง เป็นการประพันธ์คาถาเพื่อไขความหมายหรือคำตอบคำถามที่ผู้แต่งนำศัพท์มาไว้ในบาทท่ามกลาง หมายถึง รวมคำตอบคำถามไว้ในบาทที่ 2 หรือ บาทที่ 3 ที่เรียกว่า บาทในท่ามกลาง ดังตัวอย่างเช่น

กมลั โก กุมุทั โก นรปั โก ปโปธิ
รวินทุ ปณตโต นาโถ นาเรสิ โก ภวตตยั.

แปล : อะไรงดงามให้แย้มบาน อะไรงดงามให้แย้มบาน ใครยัง
พระราชาทรงชื่นบาน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ พระนางเจ้า ใครยังมหาชน
ให้พันภพสาม. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 124-125)

จะเห็นว่า คำแปลที่เป็นคำตอบทั้งหมดในคาถานี้ อยู่ในบาทที่สาม ส่วนในบาทที่หนึ่ง
ที่สอง และที่สี่เป็นคำถาม ดังคำเฉลยตามตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงคำตอบคำถามในคาถาที่วางไว้ในบาทที่ 3 ของคาถา

ที่	คำถาม	คำตอบ
1	กมล โก ปโพธิ อะไรยังดอกกมล (ดอกบัว)	รวี ดวงอาทิตย์
2	กมุท โก ปโพธิ อะไรยังดอกโกมุท (ดอกบัว) ⁴	อินทุ ดวงจันทร์
3	นรป โก ปโพธิ ใครยังพระราชให้ทรงขึ้นบาน	ปณฺธิโต บัณฑิต
4	ตารสิ โก ภาตตย ใครยังมหาชนให้ข้ามภพทั้งสาม	นาโถ พระโลกนาถ (พระพุทธเจ้า)

วิธีการประพันธ์คาถานี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่ามาใช้ทายปัญหาเพื่อหาคำตอบ และเป็นวิธีการเรียนรู้หลักภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาประการหนึ่งที่สามารถสร้างทักษะ ความชำนาญ ความรอบรู้ในคัมภีร์ศาสตร์ ความรู้ทั่วไป และความรู้ในพระพุทธศาสนาให้แก่ผู้เรียนด้วย

5.13 อันตปาโทตตระ

คำว่า อันตปาโทตตระ แปลว่า ไช้ที่บาทท้าย เป็นการประพันธ์อักษรเพื่อไขความหมายหรือคำตอบคำถามที่ผู้แต่งนำศัพท์มาไว้ในบาทสุดท้ายของคาถา หมายถึง รวมคำตอบคำถามไว้ในบาทที่ 4 ส่วนบาทที่หนึ่ง บาทที่สอง และบาทที่สามจะเป็นคำถาม ดังตัวอย่างเช่น

สีล โก ปาติ ปาติ กุ กุยา โก สุสนฺทโร
โก โโพเถติ ปชมโพซ ยติ ราชา รวิสุสโร.

แปล : ใครรักษาศีล ใครรักษาแผ่นดิน ใครรงดงามยิ่งในแผ่นดิน ใครยังดอกบัว คือพระเจ้าให้ตรัสรู้ ภิกษุ พระราชา ดวงอาทิตย์ พระผู้ยิ่งใหญ่กว่าดวงอาทิตย์. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 126)

จะเห็นว่า คำตอบคำถามทั้งหมดในคาถานี้อยู่ในบาทที่สี่ ส่วนในบาทที่หนึ่ง ที่สอง และที่สามเป็นคำถาม ดังคำเฉลยตามตารางที่ 10

⁴ ภาษาบาลีที่เป็นชื่อของดอกบัวมีหลายศัพท์ แต่ในคาถานี้มี 2 ศัพท์ คือ กมล หมายถึง ดอกบัว เนื่องจากการนำลักษณะของดอกบัวที่รูปลักษณะคล้ายหัวใจ ส่วนอีกคำหนึ่ง คือ โกมุท ที่แปลว่า ดอกบัว โดยปกติทั่วไปจะพบว่า ดอกบัวจะบานในตอนกลางวัน แต่มีดอกบัวที่บานตอนกลางคืนอยู่ 3 ชนิด คือ โกมุท (สัตตบรรณ รัตตบุล) บัวสายดอกสีแดง เสวตอุบล เสตูล หรือ กุมุท ดอกบัวสายสีขาว และจกกล บัวสาย ดอกสีชมพู

ตารางที่ 10 แสดงถึงคำตอบปัญหาในคาถาที่วางไว้ในบาทสุดท้ายของคาถา

ที่	คำถาม	คำตอบ
1	สีล โภ ปาติ ใครรักษาศีล	ยติ พระภิกษุ
2	กุก โภ ปาติ ใครรักษาแผ่นดิน	ราชา พระราชา
3	กุกยา โภ สุขุณฺโรวโร อะไรงดงามยิ่งในแผ่นดิน	รวิ ดวงอาทิตย์
4	โก โภเเตติ ปชฺหมโปหิ ใครยังดอกบัวคือพระเจ้าให้ตรัสรู้	รวิสุสโร พระผู้ยิ่งใหญ่กว่าดวงอาทิตย์ (พระพุทธเจ้า)

วิธีการประพันธ์คาถานี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจใช้ทายปัญหาเพื่อให้ผู้เรียนหาคำตอบ อันเป็นวิธีการเรียนรู้หลักภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาประการหนึ่งที่สามารถสร้างทักษะ ความชำนาญ ความรอบรู้ในคัมภีร์ศาสตร์ ความรู้ทั่วไป และความรู้ในพระพุทธศาสนาให้แก่ผู้เรียนด้วย

5.14 ปัญหสโมตตระ

คำว่า ปัญหสโมตตระ แปลโดยความว่า ตอบเท่าที่ถาม เป็นการประพันธ์ที่ผู้ประพันธ์ แต่งให้คำถามและคำตอบมีรูปและเสียงของศัพท์เหมือนกัน หมายถึง คำถามเป็นอย่างไร คำตอบก็เป็น อย่างนั้นเหมือนกัน พูดให้ง่ายที่สุดก็คือ คำถามกับคำตอบตรงกัน ดังตัวอย่างเช่น

เทหิโน โภ กมิจฺจนฺโต กุกยา นิหจฺจ ชาณุกํ

กสฺมี กตฺวาณชฺลี นาลํ ยาจติ ธมฺมมิริตุํ.

แปล : (คำถาม) ใครปรารถนาอะไรแก่หมู่สัตว์ จรดเข้าในที่ไหน กระทำ
อัญชลี ณ ส่วนไหน ทูลอาราธนาพระนาถะเพื่อทรงแสดงธรรม
(คำตอบ) พระพรหม (สหัมบดี) ปรารถนาความสุขแก่หมู่สัตว์จรดเข้าที่
แผ่นดิน กระทำอัญชลีเหนือเศียร ทูลอาราธนาพระนาถะเพื่อ
ทรงแสดงธรรม. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น.
130-131)

จากคำภาษาบาลีและคำแปลในพระคาถานี้จะเห็นศัพท์ที่เป็นคำถามและคำตอบว่าเป็น คำ ๆ เดียวกัน ดังคำเฉลยตามตารางที่ 11

ตารางที่ 11 แสดงถึงคำศัพท์เดียวกันที่เป็นทั้งปัญหาและคำตอบ

ที่	คำถาม/คำแปล	คำตอบ/คำแปล
1	โก = ใคร	โก = พระพรหม
2	กํ = อะไร	กํ = ความสุข
3	กุกยา = ที่ไหน	กุกยา = ที่แผ่นดิน
4	กสฺมี = ในส่วนไหน	กสฺมี = เหนือหัว

ถ้าพิจารณาจากศัพท์ที่เป็นทั้งคำถามและคำตอบจะได้ข้อสรุปว่า ผู้ประพันธ์ใช้รูปศัพท์เดียวกันที่มีความหมายหรือแปลได้ 2 นัย มาใช้เป็นคำถามและคำตอบในขณะเดียวกัน นับว่า เป็นความอัจฉริยะที่พบในตัวผู้แต่ง สมกับปราชญ์แห่งลานนา และในขณะเดียวกันก็ยิ่งสะท้อนถึงภูมิปัญญาในการประพันธ์เพื่อใช้เป็นสื่อการสอนพระพุทธศาสนาที่สร้างความแตกฉานทั้งด้านอักษรศาสตร์และเนื้อหาของพุทธศาสตร์ด้วย

5.15 สัททัตถกะ

คำว่า สัททัตถกะ แปลโดยความหมายว่า มีศัพท์เป็นอรรถะหรือมีเสียงเป็นความหมาย หมายถึง มีเสียงเป็นคำแปล ตัวอย่างที่ท่านแสดงไว้ไม่สื่อความหมายที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น

กามาติดตฺ ตโกมาติดตฺ มารามารา ติกา ติโก
 ตฺ ติตตาโก โโก เขตตาโก โโก เขตตา เส สุหลลตา.
 (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 134-135)

ตัวอย่างนี้อาจที่จะแปล เนื่องจากศัพท์ที่เรียบเรียงเป็นคาถานี้มีลักษณะเป็นบาลี-ไทย หมายถึง คำบาลีผสมไทย แม้อาจารย์แย้ม ประพจน์ของผู้แปลคัมภีร์นี้ก็ยังคงกล่าวว่า ไม่นั่นใจว่า แปลใจความว่าอย่างไร จะแปลตามศัพท์ว่า กามาติดตฺ... ถ้าเป็นเช่นนี้ก็แสดงว่า สัททัตถกะ หมายถึง บทประพันธ์ที่มีเสียงเป็นคำแปล

5.16 คุณพทัตถกะ

คำว่า คุณพทัตถกะ แปลโดยความว่า ความของบทถูกซ่อนไว้ เป็นบทประพันธ์ที่ผู้แต่งได้ซ่อนบทด้วยวิธีสนธิจนสังเกตรูปศัพท์เดิมได้ยาก เป็นความสามารถเชิงวรรณศิลป์ขั้นสูง ประกอบกับความสามารถทางไวยากรณ์ภาษาบาลี ตัวอย่างเช่น

ยารรารทชาตโก โข เอกกุกนวยโซ ภูวิ
 อรร ธรมาโน ว สาวตวานิช ปร

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงมีพระนามอันบังเกิดแล้วด้วย
 อักษรอันเกิดแต่ริมฝีปากและไรฟัน ทรงอุบัติในวงศ์แห่งอาทิตย์อันเป็น
 เป็นเอกในแผ่นดิน ไม่ดำรงอยู่ ก็เหมือนยังดำรงอยู่ ขอพระพุทธเจ้า
 พระองค์นั้น โปรดรักษาประชาผู้เกิดในแผ่นดิน. (พระสิริรัตนปัญญา
 มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 136-137)

จากคาถา ถ้ายังไม่รู้คำแปลหรือแม้รู้คำแปลก็ยังสังเกตได้ยากกว่า คำแปลนั้นมาจากศัพท์ใด มาอย่างไร ขอให้ดูบทที่ผู้ประพันธ์ได้ซ่อนไว้ด้วยวิธีสนธิ ดังนี้

บาทคาถาแรก คำว่า ยารรารทชาตโก แยกศัพท์เป็น โย = ใด - อรร = ริมฝีปาก - อารท = ฟัน - ชาต = เกิด - อุกุโข = นามหรือชื่อ

บาทคาถาที่สอง คำว่า เอกกุกนวยโซ แยกศัพท์เป็น เอก = หนึ่ง - อุกก = ดวงอาทิตย์ - ोनวย = สืบ สาย เชื้อสาย หรือวงศ์ - โซ = เกิด

บาทคาถาที่สาม คำว่า สาวตวานิช แยกศัพท์เป็น โส = นั้น - าวตุ จงรักษา - าวนิช = ผู้เกิดในแผ่นดิน

บทประพันธ์ที่ผู้แตงนำมาเป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นถึงความลุ่มลึกของความรู้ทางด้านภาษา บาลี และความคิดสร้างสรรค์ของผู้แตงที่ได้เสาะหาศัพท์มาเรียงร้อยเชื่อมต่อกันด้วยวิธีสนธิจนบางศัพท์ มองไม่เห็นรูปศัพท์เดิม และชวนให้เข้าใจผิดเป็นศัพท์อื่น ดังนั้น การประพันธ์ประเภทนี้จึงเป็นสื่อการสอนการประพันธ์ที่ใช้ความวิจิตรบรรจงในการใช้ศัพท์และการต่อศัพท์ด้วยวิธีสนธิสำหรับผู้เรียนภาษา บาลีอีกด้วย

5.17 ปเหพี

คำว่า ปเหพี แปลว่า บทสนุกสนาน เป็นประพันธ์ที่ผู้แตงประสงค์จะให้เกิดความ สนุกสนานแก่ผู้ศึกษา โดยการประพันธ์ศัพท์สลับที่กัน ถ้าแปลตามผู้แตงประพันธ์ไว้ก็จะได้ ความหมายอย่างหนึ่ง อ่านแล้วทำให้ขบขัน แต่ถ้าสลับตำแหน่งของศัพท์ให้ถูกต้อง ก็จะได้คำแปลตาม ความหมายที่เป็นจริง ดังตัวอย่างเช่น

รเถน สาครี ยนติ นาวาย รุยหนติ ปพพตี

ปาเปน สุขตี ยนติ ปุณเณน ยนติ ทุคคตี.

แปล : คนทั้งหลายพากันไปสู่มแม่น้ำด้วยรถ พากันขึ้นภูเขาด้วยเรือ พา กันไปสู่อุทิศด้วยบาป พากันไปทุกคิตด้วยบุญ (พระสิริรัตนปัญญา มหา- เถระ, ม.ป.ป., น. 141)

ถ้าพิจารณาจากคำแปลตามรูปประโยคในคาถาจะพบว่า ความหมายที่แปลมาผิดเพี้ยน ไปจากความจริง เนื่องจากคำว่า รเถน นาวาย วางไว้ผิดที่ ต้องสลับกัน นำคำว่า รเถน ไปไว้ในบาท ที่สองแทน นาวาย และนำคำว่า นาวาย มาวางไว้แทนที่คำว่า รเถน ในบาทที่หนึ่ง และคำว่า ปาเปน ปุณเณน ก็วางไว้สลับที่กัน เวลาแปลจึงต้องนำคำว่า ปาเปน ไปวางไว้แทนคำว่า ปุณเณน ในบาทที่สี่ แล้วนำคำว่า ปุณเณน มาวางไว้แทนคำว่า ปาเปน ในบาทที่สาม จึงจะได้ความหมายที่ถูกต้องว่า

คนทั้งหลายพากันไปสู่มแม่น้ำด้วยเรือ พากันขึ้นภูเขาด้วยรถ พากันไปสู่อุ- คิตด้วยบุญ พากันไปทุกคิตด้วยบาป. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 141)

จากตัวอย่างที่ยกมาจะพบว่า การประพันธ์ลักษณะนี้เป็นอีกมิติหนึ่งที่สร้างความ สนุกสนานให้แก่การเรียนภาษาบาลี การประพันธ์ลักษณะนี้ยังมีข้อปลีกย่อยอีกหลายประการ ไม่ขอ นำมากล่าว เนื่องจากไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำกรวิจัย

5.18 ยมก

คำว่า ยมก แปลว่า ซ้ำคำ เป็นการประพันธ์ที่ใช้รูปศัพท์ที่เหมือนกันมาประพันธ์ เรียก ง่าย ๆ ว่า ใช้คำซ้ำกัน มี 3 ประเภท คือ ซ้ำต้นบาท ซ้ำกลางบาท และซ้ำปลายบาท สำหรับคำที่ซ้ำกัน นั้นแยกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ ซ้ำโดยไม่มีคำสลับ ซ้ำโดยมีคำสลับ และซ้ำผสมกันทั้ง 2 ลักษณะ ดัง ตัวอย่าง เช่น

มโนทร หร เกลส์ ชิน เจโตภว มม

นनु ตว ปารมีสารา- มตภาวีตโมสถ.

แปล : ข้าแต่พระจีนเจ้าผู้ทรงจงใจ พระองค์ทรงเป็นโอสถอันอบรมไว้ แล้วด้วยอมฤตอันเป็นสารแห่งบารมี มิใช่หรือ ขอทรงโปรดกำจัด ความเศร้าหมองที่มีในใจของข้าพระองค์. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 166)

ตัวอย่างที่นำมาแสดงนี้ เรียกว่า ปฐมปาทมขุเม ยมกมพยเบตต์ ซ้ำกลางบาทที่หนึ่ง ไม่มี คำสลับ เป็นตัวอย่างหนึ่งของการประพันธ์แบบยวมก ส่วนที่เหลือไม่ขอนำมาแสดง เนื่องจากไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย การประพันธ์ประเภทนี้จะช่วยทำให้เกิดความงามและความเพราะไรทางภาษาที่เกิดจากการซ้ำคำและเสียงที่ผู้ประพันธ์จะต้องใช้ความสามารถในการนำศัพท์ซ้ำกันมาใช้ให้ถูกต้องตามคณะฉันทที่เป็นข้อบังคับของการประพันธ์อย่างถูกต้อง

5.19 ปกิณกะ

คำว่า ปกิณกะ แปลว่า เบ็ดเตล็ด เป็นบทประพันธ์ที่ท่านได้รวบรวมการประพันธ์แบบต่าง ๆ และองค์ความรู้เรื่องต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย เช่น ความรู้เรื่องอักษรแต่ละตัว อาทิ ก อักษร มีความหมายหรือแปลว่าอย่างไรบ้าง เป็นต้น และเป็นส่วนที่มีเนื้อหามากที่สุดของคัมภีร์เล่มนี้

จากเนื้อหาทั้ง 19 เรื่อง ที่กล่าวมาทั้งหมดพบรูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรที่ผู้วิจัยจะนำไปใช้วิเคราะห์รูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่จะกล่าวในบทต่อไป 4 วิธี คือ

1. อาทิสงเกต การย่ออักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์
2. อันตสิงเกต การย่ออักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์
3. อาทยันตสิงเกต การย่ออักษรที่ใช้วิธีอาทิสงเกตและอันตสิงเกตผสมกัน
4. มัชฌมสังหตะ การประมวลอักษรไว้ท่ามกลางด้วยการเรียงอักษรสลับกันไปมาโดยอักษร

ตัวสุดท้ายต้องอยู่ตรงกลาง

ส่วนเนื้อหาในหัวข้อที่เหลือนั้นไม่ใช่เป็นวิธีการย่ออักษร แต่เป็นการประพันธ์คาถาที่ใช้กลวิธีการซ่อนอักษร การแสดงศัพท์ที่มีสองความหมาย การใช้ศัพท์แทนตัวเลข การใช้อักษรแทนตัวเลข การแสดงศัพท์ที่มีความหมายหลายประการ การประพันธ์คาถาที่คำถามและตอบอยู่ในคาถาเดียวกัน การประพันธ์คาถาที่คำถามอยู่ในสามบาทแรก และคำตอบอยู่ในบาทสุดท้าย การประพันธ์คาถาที่ใช้ศัพท์เดียวกันเป็นทั้งคำถามและคำตอบในตัว การประพันธ์คาถาที่ใช้ศัพท์ที่มีเสียงเป็นคำแปล การประพันธ์คาถาที่ซ่อนความของศัพท์ไว้ การประพันธ์คาถาที่แสดงถึงหรรส ความสนุกสนาน การใช้ศัพท์ซ้ำกันในลักษณะต่าง ๆ และข้อเบ็ดเตล็ดที่ผู้ประพันธ์คัมภีร์ได้รวบรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ เช่น รูปแบบการประพันธ์ ความรู้เกี่ยวกับศัพท์ และอักษรไว้อย่างหลากหลาย

บทที่ 3

การศึกษาสาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108

การศึกษาสาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในบทนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีขั้นตอนของการศึกษาไว้ 2 ขั้นตอน คือ การศึกษาคัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณ และการวิเคราะห์สาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

การศึกษาคัมภีร์หัวใจ 108

ผู้วิจัยได้กำหนดคัมภีร์หัวใจ 108 ที่จะศึกษาศึกษาคัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณ ทะเบียนเลขที่ 490 ชื่อ หัวใจ, ว่าด้วยหัวใจ 108 เป็นต้น โดยระบุถึงชื่อผู้มอบคัมภีร์เล่มนี้ให้แก่สำนักหอสมุดแห่งชาติ คือ พระยาภิกษุญาณบัญชา ในพ.ศ. 2479

จากการศึกษาคัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณดังกล่าวได้พบว่า คัมภีร์นี้เป็นเพียงการรวบรวมหัวใจต่าง ๆ มาไว้ในที่เดียวกัน 108 หัวใจ ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์ทั้งชื่อผู้แต่งสมัยที่แต่ง วัตถุประสงค์ของการแต่ง และโครงสร้างของคัมภีร์เหมือนอย่างคัมภีร์โบราณอื่น ๆ แสดงไว้เพียงชื่อของหัวใจและอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจของแต่ละหัวใจเท่านั้น ไม่ได้แสดงถึงที่มาของอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจ และไม่ได้กล่าวถึงรูปแบบและวิธีการย่ออักษรไว้แต่อย่างใด แต่ผู้รวบรวมก็ได้แสดงถึงสาระสำคัญของหัวใจไว้โดยสรุปต่อไปนี้

1. ความหมาย

ผู้รวบรวมได้กล่าวถึงหัวใจในคัมภีร์นี้ไว้ว่า หมายถึง ข้อความที่ย่อมาจากข้อความที่ออกสำเนียงมากให้มีสำเนียงเหลืออยู่แต่น้อยพยางค์ ความหมายโดยสรุปก็คือ หัวใจ หมายถึง อักษรย่อหรือคำย่อที่โบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์หรือข้อความต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาและแหล่งข้อมูลอื่น ๆ เพื่อนำมาใช้สื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ที่ว่า

อักษรย่อในหัวใจ หมายถึง หัวข้อใหญ่ที่เป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาที่โบราณจารย์ย่อมาเป็นสูตรเพื่อให้จำง่าย สะดวก รวดเร็วในการจดจำอันเกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ ซึ่งเป็นการย่อมาเฉพาะเรื่องที่สำคัญ (ภิญโญ ล่องสกุล, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 มีนาคม 2661)

อักษรย่อในหัวใจ หมายถึง อักษรย่อที่ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา โดยโบราณจารย์ย่อมาเพื่อสะดวกแก่การนำมาใช้ท่องจำ บางครั้งก็นำไปใช้สีกตามร่างกายหรือจารึกในวัตถุอื่น ๆ เพื่อกันลืมอันเกิดจากศรัทธาและปัญญาที่จะดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา (สมชัย พิกสุวรรณ, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

อักษรย่อในหัวใจ หมายถึง อักษรที่โบราณจารย์ย่อมาจากพระอรหันต์และแนวทางของพระอรหันต์องค์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์องค์แรก เช่น หัวใจพระพุทธเจ้า อธิ ก

วิ ตี หรือแนวทางของพระองค์ เช่น หัวใจอริยสัจสี่ **ทุ ส นิ ม** ที่พระองค์ทรงสอนให้ชาวพุทธนำไปปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ (พระครูวิสุทธีสมุทฺธคุณ, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561)

อักษรย่อในหัวใจ หมายถึง ตัวย่อของบทต่าง ๆ ซึ่งเป็นหลักการในพระพุทธศาสนา เช่น **อิ สวา สุ** ที่ย่อมาจากพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ แล้วเรียกชื่อให้สอดคล้องกับแหล่งที่มาของอักษรย่อว่า หัวใจพระรัตนตรัย เหมือนกับอักษรย่อเพื่อให้จดจำได้ง่ายที่ใช้กันในปัจจุบัน เช่น กทม. ที่ย่อมาจาก **กรุงเทพมหานคร** ซึ่งย่อมาจากคำหลักของคำศัพท์เต็ม (พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561)

จากคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างข้างต้นสรุปได้ว่า อักษรย่อในหัวใจ คือ อักษรหรือคำย่อที่นำมาจากคำศัพท์ที่สื่อสำคัญของเรื่องต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระรัตนตรัย เป็นต้นเพื่อนำมาใช้ท่องจำและสะดวกแก่การนำไปใช้อันเกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ที่จะธำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

2. ที่มาของอักษรย่อ

ผู้รวบรวมไม่ได้ระบุว่า อักษรย่อหรือคำย่อของหัวใจ 108 ในเอกสารโบราณนี้ว่า มาจากแหล่งใด กล่าวไว้เพียงว่า ย่อมาจากข้อความต่าง ๆ แต่ไม่ได้ระบุว่า ข้อความดังกล่าวคืออะไร โดยได้ยกตัวอย่างของอักษรย่อไว้เพียง 1 ตัวอย่าง ได้แก่ **อิ สวา สุ** ที่ย่อมาจากพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ หรือที่เรียกว่า หัวใจพระรัตนตรัย โดยได้แสดงถึงที่มาไว้ดังนี้

พระพุทธคุณ	ย่อเป็น	อิ
พระธรรมคุณ	ย่อเป็น	สวา
พระสังฆคุณ	ย่อเป็น	สุ

3. วัตถุประสงค์ของการย่ออักษร

ผู้รวบรวมได้แสดงถึงวัตถุประสงค์ของการย่ออักษรหรือการนำคำย่อมาใช้เป็นหัวใจต่าง ๆ ไว้โดยสรุป 2 ประการ คือ

- 2.1 เพื่อใช้เป็นบทปริกรรมหรือภาวนา
- 2.2 เพื่อนำใช้ลงเลขยันต์และสิ่งอื่น ๆ ได้สะดวก

จากวัตถุประสงค์ของการย่ออักษรหรือการนำคำย่อมาใช้เป็นหัวใจดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า คัมภีร์หัวใจ 108 จากเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษานี้มุ่งนำไปใช้เป็นบทปริกรรมหรือภาวนาสำหรับลงยันต์หรือวัตถุมงคลอื่น ๆ ที่มีเนื้อที่จำกัด จำเป็นต้องใช้อักษรย่อหรือคำย่อแทน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงความรู้ทั้งฆราวาสและพระภิกษุที่ว่า อักษรย่อหรือคำย่อในหัวใจต่าง ๆ เป็นกุศโลบายในการจดจำหลักการในพระพุทธศาสนา และสะดวกต่อการใช้ภาวนาเพื่อทำให้จิตสงบและเกิดพลังจิตเป็นสำคัญ

4. จำนวนของหัวใจ

ผู้รวบรวมเอกสารโบราณชิ้นนี้ได้กล่าวถึงหัวใจว่า มีมากกว่า 108 หัวใจ เวลานำไปใช้ลงเลขยันต์หรือวัตถุมงคลอื่น ๆ ก็มักใช้คละกันไป นอกจากนี้คัมภีร์นี้ยังระบุอีกว่า หัวใจ 108 นั้น กำหนดให้มี 4 พยางค์ทั้งนั้น โดยผู้รวบรวมได้คัดมาเรียงไว้คละกันอย่างละ 1 หัวใจ 108 หัวใจดังนี้

1) ส วิ ธา ปุ ก ย ป	หัวใจพระอภิธรรม 7 คัมภีร์
2) ที ม ส อ ุ ขุ	หัวใจพระสูตร
3) อา ปา ม จู ป	หัวใจพระวินัย
4) วิ ร ส ตี	หัวใจวิปัสสนา
5) อุ ทา ส ตี	หัวใจพระรัตนคุณ
6) อ ร หั	หัวใจยอดพระนิพพาน
7) ม ตี ยา โน	หัวใจแก้ว 8 ประการ
8) พุ ทฺธิ จ ตี	หัวใจนิพพานสูตร
9) เส พุ ส ส เว ต์ อ เส	หัวใจเสฏฐัน
10) ทุ ส นิ ม	หัวใจปถมัจ
11) พุ ทฺ ฐ ส มึ	หัวใจไตรสรณคมน์
12) อี ก วิ ตี	หัวใจอิติปิ โส
13) จี ปิ เส คี	หัวใจปฏิสังขาย
14) จี เจ รุ นิ	หัวใจกุสลา (ปรมัตถ์)
15) ส ต อ ุ เอ	หัวใจนโม
16) ส ท ชา ตรี	หัวใจตรีนสิงเห
17) ย นิ ร ต ต นั	หัวใจยานี
18) จ ภ ก ส	หัวใจกรณีย์
19) น ม จ	หัวใจสนธิ
20) น ม ก ย	หัวใจกุศล
21) น ส มิ เห	หัวใจสักเค
22) ก เม ถ	หัวใจการก
23) ส ท ส น	หัวใจพระอติปารมี
24) ทุ ส นิ ม	หัวใจอริยสัจจ
25) ส ร ม ณ	หัวใจสรณคมน์
26) ป ส จ มิ	หัวใจเจตสิก
27) ม อ อ ุ	หัวใจพระปิฎก (ตรีเพชร)
28) อ ม ท ต ก ร สุ	หัวใจมงกุฎพระเจ้า
29) สึ ริ ส โต	หัวใจสมาส
30) สึ วา กุ ุ ธ	หัวใจนิทาน
31) สึ ขิ ส ปี	หัวใจวิปัสสิสสัง
32) น ห โส ตั	หัวใจโยโตหัง
33) พา มา นา อู ส น ทู	หัวใจพาหุง
34) ทุ ส น โส	หัวใจพระธรรมบท (หัวใจเปเรต)

35) ค จ ย ส	หัวใจทิพยมนต์
36) สิวํ พุทฺธํ	หัวใจพระนิพพาน
37) น ก ร ึ น	หัวใจแก้ว 3 ประการ
38) ส ท ม โต	หัวใจสัมพุทฺธ
39) ส ท วิ ปี ป ส อุ	หัวใจสัมโพชฌงค์
40) กาลกณชา มหาภิสฺมา	หัวใจสมัย
41) ผ เว ส เจ เอ หิ	หัวใจบารมี 30 ทัก
42) ป น ป เณ	หัวใจบุคคลบัญญัติ
43) นการตฺถี	หัวใจตะปะ
44) ก ร ส ติ	หัวใจจ้งง
45) อหฺนุกา	หัวใจอิทธิฤทธิ์
46) อหนฺติโก	หัวใจแคล้วคลาด
47) ถ ก จ นา	หัวใจศิริมานน্থ
48) ส ย ส ปุ ย อ ป	หัวใจเจ็ดตำนาน
49) น ร ติ	หัวใจมงคล (หัวใจบุคคล)
50) ภ ย น ย	หัวใจภณยัภษ
51) น ชา ลี ติ	หัวใจพระสืวลี
52) พุ โม ย โว น โร	หัวใจพระพุทฺธคุณ
53) น ม พุทฺธํ	หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์
54) อิ สวา สุ	หัวใจพระเจ้า (หัวใจแก้ว 3 ประการ)
55) ภควา	หัวใจพระ
56) ป ภ ก	หัวใจพระศรีศากยมุนี
57) ป ร ก ฐ	หัวใจพระกัศปะ
58) น ม ก ต	หัวใจพระโกนาคมน์
59) ส ร ต น	หัวใจพระเวสสันดร
60) น ป ก ต	หัวใจพระเตมีย
61) ป พ ย ห	หัวใจพระมหาชนก
62) น ป ส อี	หัวใจพระวิฑูร
63) อ ว สทฺท	หัวใจพระสุวรรณสาม
64) ป ส น วา	หัวใจพระโพธิสัตว์
65) ป ลี มิ วา	หัวใจพระภูริทัต
66) พลยย	หัวใจพระมาลัย
67) ป ส อุ อ	หัวใจพระมโหสถ
68) น ร วา ร	หัวใจพระศรีอริยะ

69) ฅมฎปี	หวัใจพระราม
70) นรกาลั	หวัใจคน
71) จิตต์ ปุริโส	หวัใจชาย
72) อิตถึ ภกขิริณี เม	หวัใจหญิง
73) นุภาวโต	หวัใจพระยามาร
74) สุ น โม่ โล	หวัใจขุนแผน
75) อี สิ วิ ร	หวัใจพระยาร้อยเอ็ด
76) กณหนนห	หวัใจโจร
77) อ ล วิ	หวัใจพระยามลิณห์
78) โล ร โท รั	หวัใจคนพาล
79) ส อ น ก โต	หวัใจพระอิศวร
80) วาลกโต	หวัใจพระพาย
81) ย ต ม อ	หวัใจหนุมาน
82) ยุวาววา	หวัใจลิงลม
83) กาลถานุ	หวัใจกานกกาสิัก
84) ยนตनुภา	หวัใจพาลี
85) พหวารา	หวัใจองคต
86) ตปป์สิย์	หวัใจงู ยุง
87) กิกุกุ	หวัใจพญาไก่อ
88) อหิ สบโป	หวัใจงู
89) องส	หวัใจพระยานาค
90) อนตภาโว	หวัใจสัตว์
91) หนตनुตา	หวัใจกาลี
92) โลกวิฑู	หวัใจโลกทั้งสาม
93) ก ข ม นิ	หวัใจอาวุธ
94) ก ข ช น	หวัใจคงคาเดือด
95) สุกขโย	หวัใจพระยาม้า
96) เตชสติ	หวัใจไฟ
97) ล ม อ อุ	หวัใจตรีเภท
98) เม ก ม อุ	หวัใจนางพระธรณี
99) ฎ ตา กั เก	หวัใจเกราะเพชร
100) วาย ล ภา	หวัใจลม
101) ปจวิย์	หวัใจแผ่นดิน
102) ฉ น ฉ ณา	หวัใจเข้าเปลือก (ข้าวเปลือก)

103) นุ กานู เว	หัวใจธนู
104) อี น วิ	หัวใจ ก.ข.
105) ป ลี ส	หัวใจอาวุธพระเจ้า
106) วิเนสนติ	หัวใจดาบ
107) อ นิ ชิ ปี	หัวใจยันต์โพนโต
108) น ทิ โส ต์	หัวใจโตม้ง (โตมร)

นอกจากนี้แล้วเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษา ยังได้กล่าวถึงหัวใจที่เป็นยอดแห่งหัวใจ 108 ไร่อีก 3 หัวใจ คือ หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ (น โม พุท ธา ย) หัวใจธาดู (น ม พ ท) และหัวใจพระภคินี (จ ภ ก ส) ว่าเป็นยอดแห่งหัวใจ 108 และยังคงกล่าวถึงหัวใจ 108 ไร่อีกแบบหนึ่ง โดยระบุไว้เพียงอักษรย่อเท่านั้น ไม่ได้บอกถึงชื่อหัวใจและรายละเอียดอื่น ๆ แต่อย่างไร หัวใจส่วนใหญ่จะซ้ำกันกับหัวใจในแบบแรกที่กำลังกล่าวข้างต้น ซึ่งให้เห็นว่า หัวใจที่เป็นอักษรย่อหรือคำย่อ นั้นยังมีอีกจำนวนมาก ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะแบบแรกที่กำลังกล่าวไว้ข้างต้นเท่านั้น

การวิเคราะห์สาระสำคัญของอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108

อักษรที่เป็นชื่อของหัวใจทั้ง 108 นั้น ไม่ใช่เป็นอักษรย่อทั้งหมด แต่อักษรในบางหัวใจเป็นคำย่อ คำศัพท์ และอักษรผสมกันระหว่างอักษรย่อกับคำย่อ อักษรกับคำศัพท์ อักษรบาลีที่ไม่ใช่อักษรย่อ อักษรบาลีผสมกับอักษรไทย และคำไทยที่โบราณจารย์นำมาจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นหัวใจ ดังนั้น การวิเคราะห์สาระสำคัญของอักษรย่อหรือคำศัพท์ในหัวใจ 108 นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะวิเคราะห์ไว้ 6 ประเด็น คือ

ก. ความหมายของหัวใจ เพื่อให้รู้ความหมายของหัวใจที่สัมพันธ์กับอักษรหรือคำย่อว่า นำมาใช้สื่อเรื่องใด

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม เพื่อให้รู้ที่มาของอักษรหรือคำย่อว่าย่อมาจากแหล่งใด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร เพื่อให้เห็นวิธีการย่ออักษรว่าใช้รูปแบบใด มีวิธีการอย่างไร

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ เพื่อให้รู้ที่มาของอักษรย่อและสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมา

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงมิติทางความเชื่อต่าง ๆ

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์ เพื่อสรุปให้เห็นว่า การนำอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจแต่ละข้อว่านำไปใช้อย่างสอดคล้องกับสาระสำคัญของอักษรย่อตามแหล่งที่มาหรือไม่

การศึกษาสาระสำคัญของอักษรย่อหรือคำศัพท์ในหัวใจ 108 นี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ตามลำดับของหัวใจที่ปรากฏในเอกสารโบราณที่กำลังกล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ผ่านมาดังต่อไปนี้

1. หัวใจพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ : ส วิ ธา ปุ ก ย ป

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระอภิธรรมปิฎก ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงชื่อหมวดหมู่ของพระอภิธรรมปิฎกที่มีอยู่ 7 หมวด ตามอักษรย่อ ซึ่งอักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนผิดเป็น **ส วิ ฐา ปุ ก ย ป** อักษรย่อที่ถูกต้องตามแหล่งที่มาในหัวใจนี้ คือ **ส วิ ธา ปุ ก ย ป** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า อภิธรรม หมายถึง ธรรมที่เจริญ ธรรมที่บัณฑิตกำหนดหมาย ธรรมที่บุคคลบูชาแล้ว ธรรมที่บัณฑิตกำหนดตามสภาพ และธรรมอันยิ่ง (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531 น. 19) เป็นคำที่สื่อถึง พระอภิธรรมปิฎก โดยโบราณจารย์ได้กำหนดอักษรที่ย่อมาจากคัมภีร์ทั้ง 7 ของพระอภิธรรมปิฎก แล้วตั้งชื่อตามเนื้อหาของอักษรย่อในภาพรวมว่า หัวใจพระอภิธรรม

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ผู้แต่งได้ประพันธ์คาถาที่แสดงถึงอักษรย่อในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาของพระอภิธรรมไว้ว่า

ส วิ ธา ปุ ก ย ป อรรถกถา ส ต ต วิ จ ริ ม ม ก

อ ส น ต วิ ฆ น ณา ท วิ น ัน ป ล จ ญ ัน น ส ม น ม ก า .

แปล : พระอภิธรรมปิฎกมี 7 คัมภีร์ คือ ส วิ ธา ปุ ก ย ป อรรถกถา ของ 2 คัมภีร์แรก (ส วิ) คือ อ ส อรรถกถาของ 5 คัมภีร์ (ที่เหลือ) มีชื่อ เสมอกับคัมภีร์. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ป.ป.ป., น. 320)

อักษรย่อในหัวใจพระอภิธรรม 7 คัมภีร์พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากชื่อหมวดคัมภีร์ ใน พระอภิธรรมตามอักษรย่อทั้ง 7 ดังนี้

ส	ย่อมาจาก	สงคณี (ธมมสงคณี)	ธัมมสังคณี
วิ	ย่อมาจาก	วิภังค	วิภังค์
ธา	ย่อมาจาก	ธาตูกถา	ธาตูกถา
ปุ	ย่อมาจาก	ปุคคลปญฺจตติ	ปุคคลบัญญัติ
ก	ย่อมาจาก	กถาวตถุ	กถาวัตถุ
ย	ย่อมาจาก	ยมก	ยมก
ป	ย่อมาจาก	ปญฺจาน	ปญฺจาน

ส่วนอรรถกถาของพระอภิธรรมปิฎก 2 คัมภีร์แรก (ส วิ) คือ อ ส มีที่มาดังนี้

อ	ย่อมาจาก	อฏฺฐสาสนี	อรรถกถาของธัมมสังคณี
ส	ย่อมาจาก	สมโมหวิโนทนี	อรรถกถาของวิภังค์

ส่วนอรรถกถาของพระอภิธรรม 5 คัมภีร์ที่เหลือ มีชื่อตามคัมภีร์ตามลำดับ คือ ธาตูกถา ปุคคลปญฺจตติ กถาวตถุ ยมก และปญฺจาน

ค. รูปแบบการย่ออักษร

การย่ออักษรดังกล่าวเป็นการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่ออักษรตัวแรกหรือ พยางค์แรกของศัพท์เพื่อสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมาในที่นี้ก็คือ ชื่อของ คัมภีร์ต่าง ๆ ในพระอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 คัมภีร์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจพระอภิธรรมนี้มาจาก ชื่อหมวดของอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 คัมภีร์ตามอักษรย่อ ส วิ ธา ปุ ก ย ป ขอแสดงที่มาโดยย่อดังนี้

สี่ ย่อมาจาก สัจฉนิ (ธัมมสังคณี) คัมภีร์ที่กล่าวถึงธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่มอย่างมีระเบียบ เรียกว่า “กัณฑ์” มีทั้งหมด 4 กัณฑ์

วิ ย่อมาจาก วิภังค์ คัมภีร์ที่กล่าวถึงการจำแนกมาติกาในคัมภีร์ธัมมสังคณีโดยพิสดารแบ่งออกเป็น 18 วิภังค์ เช่น ชันธวิภังค์ หมายถึง การจำแนกชั้น เป็นต้น

ธา ย่อมาจาก ธาตุกถา คัมภีร์ที่กล่าวถึงคำอธิบายชั้น 5 อายุตนะ 12 และธาตุ 18

ปุ ย่อมาจาก ปุคคลบัญญัติ คัมภีร์ที่กล่าวถึงบัญญัติ 6 ประการ ได้แก่ ชั้น 5 อายุตนะ ธาตุ สัจจะ อินทรีย์ และบุคคล

ก ย่อมาจาก กถาวัตถุ คัมภีร์ที่กล่าวถึงคำถาม คำตอบที่แสดงถึงทัศนะที่ขัดแย้งกันของนิกายต่าง ๆ ในพุทธศาสนาในยุคแรก ๆ รวม 18 นิกาย แล้วแสดงลักษณะที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธานุศาสน์ รวม 219 กถา

ย ย่อมาจาก ยมก คัมภีร์ที่กล่าวถึงการยกหัวข้อธรรมขึ้นอธิบายเป็นคู่ ๆ เช่น กุศล อกุศล เป็นต้น การอธิบายนั้นใช้วิธีตั้งเป็นคำถามและคำตอบควบคู่กันไป

ป ย่อมาจาก ปฏฐาน คัมภีร์ที่กล่าวถึงการจำแนกสภาวะธรรมที่เป็นแม่บทหรือมาติกาในคัมภีร์ธัมมสังคณีด้วยอำนาจปัจจัย 24 ประการ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าสภาวะธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดจากการดลบันดาลของผู้ใด แต่สภาวะธรรมทั้งหลายเป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่เรียกว่า จิตินิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรที่เป็นหัวใจพระอภิธรรมนี้มาใช้อย่างหลากหลาย เช่น นำไปใช้ลงยันต์หรือคาถาเสกยันต์หัวใจพระธรรม 7 คัมภีร์ที่เชื่อกันว่ามีอำนาจหลายด้าน เช่น คงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม รักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 130-132)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจพระอภิธรรมเป็นสื่อการเรียนรู้ชื่อหมวดคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 คัมภีร์ว่า มีอะไรบ้าง ในขณะที่เดียวกันก็สื่อถึงสาระสำคัญของคัมภีร์แต่ละคัมภีร์ว่า มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องอะไรบ้าง ดังนั้น การนำชื่อหัวใจและอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อที่มุ่งไปทางฤทธิ์อำนาจ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

2. หัวใจพระสูตร : ที ม ส อ ชุ

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงคัมภีร์ในหมวดที่สองของพระไตรปิฎก คือ พระสูตรตันตปิฎกที่มักเรียกกันย่อ ๆ ว่า พระสูตร ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงหมวดหมู่ของพระสูตรตันตปิฎกที่มีอยู่ 5 หมวดตามอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระสูตร นี้ พระพุทธโฆสะจารย์ได้ให้ความหมายไว้หลายประการ คือ (1) บ่งหรือแสดงประโยชน์ เช่น ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น เป็นต้น (2) มีประโยชน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยอนุโลมแก่อรรถาธิบายของไวโนยสัตถ์ (3) ให้ประโยชน์ (4) หลังประโยชน์ (5) รักษาประโยชน์ (6)

ให้แนวทางแก่วิญญชน เหมือนเส้นด้ายที่ให้แนวแก่ช่างไม้ (7) รวบรวมประโยชน์ทั้งหลายไว้ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2525, น. 19)

จากความหมายดังกล่าวแสดงถึงสาระสำคัญของพระสูตรว่าเป็นเรื่องของประโยชน์จากหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างหลากหลายอันเป็นแนวทางที่พุทธศาสนิกชนพึงนำไปปฏิบัติ ให้บรรลุประโยชน์ทั้งประโยชน์ตน (อตตहित) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรหิต) และประโยชน์ทั้งสอง (อุภยตล) ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น) ตามนัยแห่งจตุตถहितสูตร อังคุดตินิกาย ปัญจกนิบาต (อง.ปญจก. (ไทย) 22/20/23) ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) ตามนัยอังคุดตินิกาย อัฐกนิบาต (อง.อฏฐก. (ไทย) 23/54/340) ประโยชน์ในอนาคต ประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถ-ประโยชน์) ตามนัยอังคุดตินิกาย อัฐกนิบาต (อง.อฏฐก. (ไทย) 23/54/343-344) และประโยชน์สูงสุดประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถประโยชน์) ได้แก่ นิพพาน ตามนัยแห่งหัตถิกทายกเถราปทาน ขุททก-นิกาย อปทาน (ขุ.อป. (ไทย) 32/2/379) ที่กล่าวถึงประโยชน์สูงสุดภายใต้ชื่อว่า สันตบพ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหมวดของคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกทั้ง 5 หมวด ไล่ตามอักษรย่อในหัวข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระสูตรนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากชื่อหมวดในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกทั้ง 5 หมวด ดังนี้

ที	ย่อมาจาก	ทีฆนิกาย
ม	ย่อมาจาก	มชฺฉิมนิกาย
ส	ย่อมาจาก	สังยุตตนิกาย
อ	ย่อมาจาก	อังคุดตินิกาย
ขุ	ย่อมาจาก	ขุททกนิกาย

ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ผู้แต่งได้นำอักษรย่อที่เป็นชื่อหมวดในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก พร้อมทั้งชื่ออรรถกถาภาษาประพันธ์ไว้ในรูปคาถาว่า

ที ม ส อ ขุติ ปญจ นิกายา วิญญา มตา
 สุ ปา สา ม ปิติ ปญจ วณณส ยถากุณม.

แปล : นิกาย 5 คือ ที ม ส อ ขุ วิญญชนได้กล่าวไว้ วัฒนนาของนิกาย
 เหล่านั้นมี 5 คัมภีร์ คือ สุ ป สา ม ป ตามลำดับ. (พระสิริรัตนปัญญา
 มหาเถระ, ป.ป.ป., น. 320-321)

คาถาและคำแปลได้แสดงถึงหมวดหมู่ของพระสูตรตันตปิฎกตามอักษรย่อข้างต้น แต่มีเรื่อง
 ที่ผู้แต่งอธิบายเสริมเข้ามาก็คือ วัฒนนา ที่แปลว่า อรรถกถาของพระสูตรตันตปิฎกว่า มี 5 คัมภีร์เท่ากัน
 ตามอักษรย่อที่ปรากฏในคาถาข้างบนนี้ คือ

สุ	ย่อมาจาก	สุมงคฺลวิลาสินี	อรรถกถาทีฆนิกาย
ป	ย่อมาจาก	ปปญจสุทนี	อรรถกถามชฺฉิมนิกาย
สา	ย่อมาจาก	สารตฺถปกาสินี	อรรถกถาสังยุตตนิกาย

ม ย่อมาจาก **มโนรณปุรณี** อรรถกถาอังคุตตรนิกาย

ป ย่อมาจาก **ปรมตฺตโชติกา** อรรถกถาขุททกนิกาย

ผู้ประพันธ์ได้แต่งขยายความของทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายเพื่ออธิบายถึงจำนวนวรรคในคัมภีร์ทีฆนิกายและมัชฌิมนิกาย ดังคาถาว่า

สีมปาติ ติวคโค โส นิกาโย ทีฆนามโก

มู ม อุ ตี ติวคโค โส นิกาโย มัชฌิโม มโต.

แปล : นิกายที่ชื่อว่า ทีฆนิกาย นั้น มี 3 วรรค คือ สี ม ปา นิกายที่เรียกว่า มัชฌิมนิกาย นั้น มี 3 วรรค คือ มู ม อุ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 321)

คาถาและคำแปลขยายความของทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายแสดงถึงจำนวนวรรคของวรรณนาหรืออรรถกถาในทีฆนิกายและมัชฌิมนิกายตามลำดับดังนี้

ทีฆนิกาย มี 3 วรรค ตามอักษรย่อดังนี้

สี ย่อมาจาก **สีลวคค** สีลววรรค

ม ย่อมาจาก **มหาวคค** มหาวรรค

ปา ย่อมาจาก **ปาฎีกวคค** ปาฎีกววรรค

มัชฌิมนิกาย มี 3 วรรค ตามอักษรย่อดังนี้

มู ย่อมาจาก **มูลปณฺณาสก** มูลปณฺณาสก

ม ย่อมาจาก **มฺชฌิมปณฺณาสก** มชฌิมปณฺณาสก

อุ ย่อมาจาก **อุปริปณฺณาสก** อุปริปณฺณาสก

ต่อจากนั้น ผู้แต่งได้ประพันธ์คาถาอธิบายถึงสังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกายไว้ว่า

ส นิ ข ส มีติ ปญจ- วคโค สยฺยตฺตนามโก

เอ ทฺ ตี จ ป ฉ สา¹ น ท เอตฺยงคฺตฺตโร ปีโย.

แปล : นิกายที่ชื่อว่า สังยุตตนิกายมี 5 วรรค คือ ส นิ ข ส ม อังคุตตรนิกายมี 11 นิบาต คือ เอ ทฺ ตี จ ป ฉ ส อ น ท และ เอ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 321)

สังยุตตนิกายมี 5 วรรค ตามอักษรย่อดังนี้ คือ

ส ย่อมาจาก **สคฺคาถวคค** สคฺคาถววรรค

นิ ย่อมาจาก **นิตฺทานวคค** นิตฺทานววรรค

ข ย่อมาจาก **ขฺนฺธวคค** ขฺนฺธววรรค

ส ย่อมาจาก **สพฺพายตฺนวคค** สพฺพายตฺนววรรค

ม ย่อมาจาก **มหาวคค** มหาวรรค

¹ สา อักษร เมื่อแยกอุปสรรคแล้วจะได้อักษร 2 ตัว คือ ส + อ ที่ขะ อ เป็น อา ได้รูปเป็น สา

อังคุตตรนิกายมี 11 นิบาต ตามอักษรย่อดังนี้

เอ	ย่อมาจาก	เอกกนิปาต	เอกกนิบาต
ทุ	ย่อมาจาก	ทุกกนิปาต	ทุกกนิบาต
ติ	ย่อมาจาก	ติกกนิปาต	ติกกนิบาต
จ	ย่อมาจาก	จตุกกนิปาต	จตุกกนิบาต
ป	ย่อมาจาก	ปญจกนิปาต	ปญจกนิบาต
ฉ	ย่อมาจาก	ฉกกนิปาต	ฉกกนิบาต
ส	ย่อมาจาก	สตุตกนิปาต	สตุตกนิบาต
อ	ย่อมาจาก	อฏฐกนิปาต	อฏฐกนิบาต
น	ย่อมาจาก	นวกกนิปาต	นวกกนิบาต
ท	ย่อมาจาก	ทสกกนิปาต	ทสกกนิบาต
เอ	ย่อมาจาก	เอกาทสกนิปาต	เอกาทสกนิบาต

ต่อจากนั้น ผู้แต่งคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะได้ประพันธ์คาถาอธิบายประเภทคัมภีร์ขุททกนิกายไว้ว่า

ขุ ฐ อุ อิ สุ วิ เป เถ เถ ชา นิ ป อ พุ จ วิ
อ อิติ สตุตตรสพ- ปภเวโท ขุททกนามโก.

แปล : ที่ชื่อว่า ขุททกนิกาย มี 17 ประเภท คือ ขุ ท อุ อิ สุ วิ เป เถ เถ
ชา นิ ป อ พุ จ วิ อ. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 321-322)

ขุททกนิกายทั้ง 17 ประเภทที่เป็นอักษรย่อนั้น ท่านย่อหรือถอดมาจากชื่อหมวดในขุททกนิกาย 17 หมวด ตามอักษรย่อดังนี้

ขุ	ย่อมาจาก	ขุททกปาฐ	ขุททกปาฐะ
ฐ	ย่อมาจาก	ฐมมปท	ธรรมบท
อุ	ย่อมาจาก	อุทาน	อุทาน
อิ	ย่อมาจาก	อิติวุตตก	อิติวุตตกะ
สุ	ย่อมาจาก	สุตตนิปาต	สุตตนิบาต
วิ	ย่อมาจาก	วิมานวัตถุ	วิมานวัตถุ
เป	ย่อมาจาก	เปตวัตถุ	เปตวัตถุ
เถ	ย่อมาจาก	เถรคาถา	เถรคาถา
เถ	ย่อมาจาก	เถรีคาถา	เถรีคาถา
ชา	ย่อมาจาก	ชาตก	ชาตก
นิ	ย่อมาจาก	นิทเทส	นิทเทส
ป	ย่อมาจาก	ปฏีสัมภิตามคค	ปฏีสัมภิตามรรค
อ	ย่อมาจาก	อปาทาน	อปาทาน

พ	ย่อมาจาก	พุทธวงส	พุทธวงส
จ	ย่อมาจาก	จริยาปิฎก	จริยาปิฎก
วิ	ย่อมาจาก	วินยปิฎก	วินยปิฎก
อ	ย่อมาจาก	อภิธรรมปิฎก	อภิธรรมปิฎก ²

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจพระสูตรนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรืออักษรพยางค์แรกของศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มาของอักษรย่อและสาระสำคัญของอักษรย่อ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวใจพระสูตรนี้มีที่มาจากชื่อหมวดของพระสูตรในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกโดยโบราณณาจารย์ได้ย่อหรือถอดอักษรตัวแรกหรือชื่อหมวดคัมภีร์มาใช้เป็นหัวใจพระสูตร ประกอบด้วยอักษร 5 ตัวตามชื่อหมวดของคัมภีร์ คือ **ที ม ส อ ขุ** ซึ่งมีที่มาดังต่อไปนี้

ที ย่อมาจาก **ทีฆนิกาย** หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหาขนาดยาว มีทั้งหมด 34 สูตร แบ่งออกเป็น 3 วรรค

ม ย่อมาจาก **มัชฌิมนิกาย** (ถอดออกมาเฉพาะ ม อักษร) หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหาขนาดปานกลาง มีทั้งหมด 152 สูตร แบ่งออกเป็น 15 วรรค

ส ย่อมาจาก **สังยุตตนิกาย** หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหารวบรวมเรื่องเฉพาะตัวบุคคลสถานที่ หรือธรรมะเรื่องเดียวกันไว้เป็นหมวดหมู่ มีชื่อตามเนื้อหา มีทั้งหมด 56 สังยุตต์ รวม 7,762 สูตร

อ ย่อมาจาก **อังคุตตรนิกาย** หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหาจัดหมวดหมู่ตามจำนวนข้อของหลักธรรม เรียกว่า นิบาตมี 11 นิบาต เริ่มตั้งแต่หลักธรรมที่มีข้อเดียวเรียกว่า เอกกนิบาต จนถึงหลักธรรมที่มี 11 หัวข้อ เรียกว่า เอกาทสกนิบาต มีทั้งหมด 9,557 สูตร

ขุ ย่อมาจาก **ขุททกนิกาย** หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหาสั้น ๆ ประกอบด้วยภาชิตประวัติ และนิทานที่นอกเหนือจากที่กล่าวไว้ใน 4 หมวดข้างต้น แบ่งออกเป็น 15 หมวด ได้แก่ (1) ขุททกปาฐะ เนื้อหากล่าวถึงบทสวดสั้น ๆ ที่นิยมสวดกัน เช่น มงคลสูตร รตนสูตร (2) ธรรมบท เนื้อหากล่าวถึงพุทธภาชิตหรือคาถา 423 คาถา (3) อุทาน เนื้อหากล่าวถึงพุทธดำรัสที่เปล่งอุทานเป็นภาชิตหรือคาถามีทั้งหมด 80 อุทาน (4) อิติวุตตกะ เนื้อหากล่าวถึง พระสูตรที่มีเนื้อหาสั้น ๆ ที่เป็นคำอ้างอิงว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนั้นอย่างนี้ (5) สุตตนิบาต หมวดที่รวบรวมพระสูตรเบ็ดเตล็ดที่เป็นคาถาล้วนไว้ด้วยกัน (6) วิมานวัตถุ เนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวของผู้ได้วิมานและสาเหตุที่ทำให้ได้วิมานของเทพบุตร (7) เปตวัตถุ เนื้อหากล่าวถึงเรื่องเปรตประเภทต่าง ๆ และอกุศลกรรม

² พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกล่าวถึงหมวดในขุททกนิกายไว้เพียง 15 หมวด ไม่มีคำว่า วินยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก การที่คัมภีร์วิจิตรสารัดถสังคหะกล่าวอักษร **วิ** หมายถึง วินยปิฎก และ **อ** หมายถึง อภิธรรมปิฎกไว้ในหมวดของขุททกนิกาย รวมเป็น 17 หมวด เป็นเพราะการจัดหมวดหมู่ตามความทรงจำที่รวมพระวินยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกไว้ในส่วนนี้ตามมติของโบราณณาจารย์

ที่ทำให้คนเป็นเปรต (8) เถรคาถา เนื้อหากล่าวถึงภษิตของพระอรหันตสาวก 264 รูป (9) เถรคาถา เนื้อหากล่าวถึงภษิตของพระอรหันตเถร ประมาณ 110 รูป (10) ซาดก เนื้อหากล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทเจ้า 550 เรื่อง (11) นิทเทส เนื้อหากล่าวถึงภษิตของพระสารีบุตร แบ่งเป็นมหานิทเทสและจุลนิทเทส (12) ปฎิสมัภิตามรรค เนื้อหากล่าวถึงการอธิบายหัวข้อธรรมที่ลึกซึ้งเช่น ญาณ เป็นต้นโดยพิสดาร (13) อปทาน เนื้อหากล่าวถึงประวัติของพระพุทเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งภษิตและภษิตนิ (14) พุทธวงศ์ เนื้อหากล่าวถึงประวัติของพระพุทเจ้าในอดีต 28 พระองค์ (15) จรียาปิฎก เนื้อหากล่าวถึงเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระพุทเจ้า รวม 35 เรื่อง ส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกที่คัมภีร์วชิรสารัตถสังหคระระบุว่า อยู่ในหมวดของขุททกนิกายนั้นเป็นการจัดหมวดหมู่ตามแบบโบราณที่โบราณจารย์เห็นว่า คัมภีร์ทั้งสองนั้นจัดอยู่หมวดของการทรงจำ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระสูตรนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ภาวนาเป็นประจำ เมื่อตายไปจะไม่ตกนรก ใช้ภาวนาแผ่ไปให้แก่ศัตรูจะทำให้เขาคลายมาเป็นมิตรกับเรา ใช้เสกใบมะตูมหรือใบหมากกินอิมแทนข้าวในดินแดนที่ขาดอาหาร ใช้ภาวนาในเวลาที่เผชิญหน้ากับศัตรู จะทำให้ศัตรูไม่สามารถทำอันตรายได้ และใช้เสกขี้ผึ้งสีปากเป็นเมตตามหานิยม (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 133-134) นอกจากนี้ยังพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปลงยันต์หรือเสกยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์ลงเสื่อที่เชื่อว่า มีอำนาจทางด้านคงกระพันชาตรี และป้องกันภูต ผี ปีศาจได้ (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 37) หรือนำมาใช้เป็นคาถาอาคมที่เชื่อกันว่า จะทำให้เกิดพุทธคุณหลายด้าน เช่น เมตตามหานิยม เป็นต้น (สีหวัชร, 2552, น. 50)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระสูตรนี้จะพบว่าหัวใจพระสูตรนี้เป็นชื่อการเรียนรู้ชื่อหมวดของพระสูตรที่มีอยู่ 5 หมวด ตามอักษรย่อ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการสื่อถึงเนื้อหาโดยย่อของแต่ละคัมภีร์ว่า มีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องอะไร ซึ่งถือว่าเป็นสื่อย่อของการเรียนรู้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาในส่วนของพระสูตรต้นตปิฎก ดังนั้น การสื่อความของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าเป็นเรื่องอำนาจที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันภัย รวมถึงทำให้ไม่ตกนรกนั้นจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับความหมายและสาระสำคัญของหัวใจนี้

3. หัวใจพระวินัย : อา ปา ม จุ ป

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระวินัยปิฎก คัมภีร์ที่ว่าด้วยพระวินัยของพระภษิต ภษิตนิ สามเณร และระเบียบ กฎเกณฑ์ที่เป็นข้อปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทเจ้าทรงบัญญัติไว้ถือเป็นจำนวนมาก ส่วนอักษรย่อโบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงชื่อหมวดของพระวินัยปิฎกทั้ง 5 หมวดตามอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระวินัย หมายถึง ข้อฝึกหัดกายและวาจาให้เรียบร้อย (พระพุทโฆสจารย์, 2525, น. 18) แต่คำว่า พระวินัยในหัวใจนี้ หมายถึง พระวินัยปิฎกที่รวบรวมพระวินัยที่พระพุทเจ้าทรงบัญญัติไว้ ส่วนอักษรย่อจะหมายถึงชื่อหมวดของพระวินัยปิฎกทั้ง 5 หมวดตามอักษรย่อ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระวินัยนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อมาจากชื่อคัมภีร์ในหมวดต่าง ๆ ของพระวินัยปิฎก ดังนี้

อา	ย่อมาจาก	อาทิกมมิก	อาทิกัมมิกะ
ปา	ย่อมาจาก	ปาจิตตिय	ปาจิตตีย์
ม	ย่อมาจาก	มหาวรรค	มหาวรรค
จุ	ย่อมาจาก	จูลวรรค	จูลวรรค (จุฬวรรค, จุฬวรรค)
ป	ย่อมาจาก	ปริวารวรรค	ปริวารวรรค

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจพระวินัยนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อสื่อถึงความหมาย แหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของอักษรย่อที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระวินัยปิฎก

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อหรือถอดมาจากชื่อคัมภีร์หมวดต่าง ๆ ในพระวินัยปิฎก คัมภีร์ที่กล่าวถึงพระวินัยของพระภิกษุ ภิกษุณี และสามเณร รวมถึงข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยดังต่อไปนี้

อา มาจาก **อาทิกัมมิกะ** เนื้อหากล่าวถึงสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติปาราชิก สังฆาทิเสส อนินยต และเรื่องราวที่เป็นสาเหตุของการบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มหาวิมังค์หรือ ภิกขุวิมังค์

ปา มาจาก **ปาจิตตีย์** เนื้อหากล่าวถึงสิกขาบทที่ว่าด้วยอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ปาจิตตีย์ เสดยวัตร (รวมสิกขาบทในส่วนนี้กับข้อแรก เรียกว่า ภิกขุวิมังค์) และรวมสิกขาบทของนางภิกษุณีไว้ด้วย (ภิกขุณีวิมังค์)

ม มาจาก **มหาวรรค** เนื้อหาหลักกล่าวถึงพุทธประวัติตอนปฐมโพธิกาลและพิธีกรรมทางพระวินัย

จุ มาจาก **จูลวรรค** เนื้อหาหลักกล่าวถึงพิธีกรรมทางพระวินัยต่อจากมหาวรรค ความเป็นมาของภิกษุณีและประวัติการทำสังคายนาพระธรรมวินัย

ป มาจาก **ปริวารวรรค** หรือ **ปริวารวรรค** เนื้อหากล่าวถึงข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย จัดเป็นคู่มือของพระวินัยปิฎกทั้งหมด มีลักษณะเป็นคำถาม คำตอบในข้อสงสัยเกี่ยวกับพระวินัย

แต่ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ ผู้แต่งได้สื่อความหมายของอักษรย่อที่เป็นหัวใจพระวินัยปิฎกต่างจากนี้เล็กน้อยดังคาลาที่ผู้แต่งได้ประพันธ์ไว้ว่า

ปาปามจุปิตี ปณจ-	วิธี วินัยปิฎกั
วณณนาสส ปทุตจ-	ปสมนตวหยา กมา.

แปล : พระวินัยปิฎกมี 5 คัมภีร์ คือ ปา ปา ม จุ และ ป วัณณา (อรรถ-
กถา) ของพระวินัยปิฎกนั้นมีชื่อว่า สมันตะ (สมันตปาสาทิกา) ป ทู ต จ
และ ป ตามลำดับ (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 319)

คาถาและคำแปลดังกล่าวได้กล่าวถึงอักษรย่อของคัมภีร์พระวินัยปิฎกว่ามี 5 หมวดดังนี้

ปา	ย่อมาจาก	ป าราชิก	ปาราชิก
ปา	ย่อมาจาก	ป าจิตตีย์	ปาจิตตีย์
ม	ย่อมาจาก	ม หาวคค	มหาวรรค
จุ	ย่อมาจาก	จ ุลลวคค	จลลวรรค
ป	ย่อมาจาก	ป ริวารวคค	ปริวารวรรค

ส่วนอรรถกถา (วัณณา) ของพระวินัยปิฎกชื่อว่า สมันตปาสาทิกาก็ได้อธิบายความ
พระวินัยปิฎกแบ่งออกเป็น 5 ภาค ตามลำดับอักษรย่อในคาถา คือ

ป	ย่อมาจาก	ป ฐม ภาโค	แปลว่า ภาคที่ 1
ทู	ย่อมาจาก	ทู ติโย ภาโค	แปลว่า ภาคที่ 2
ต	ย่อมาจาก	ต ติโย ภาโค	แปลว่า ภาคที่ 3
จ	ย่อมาจาก	จ ตุตถโย ภาโค	แปลว่า ภาคที่ 4
ป	ย่อมาจาก	ป ญจโม ภาโค	แปลว่า ภาคที่ 5

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระวินัยนี้มาใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย
เช่น ใช้เสกของกิน เสกขมิ้นกิน ทำให้คงกระพันชาตรี ภาวนาในเวลาต่อสู้กับศัตรูหรือเข้าสงคราม
อาวุธทำอันตรายไม่ได้ และนำไปลงยันต์หรือเสกยันต์หัวใจพระไตรปิฎกที่เชื่อว่า มีอานุภาพหลายด้าน
เช่น อยู่ยงคงกระพัน ป้องกันภัยต่าง ๆ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 134-139)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหัวใจพระวินัยที่กล่าวมาทั้งหมดให้ข้อสรุปว่า การที่โบราณจารย์ย่อ
หรือถอดอักษรจากชื่อหมวดต่าง ๆ ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกมาใช้เป็นหัวใจพระวินัยปิฎกก็เพื่อนำมาใช้
เป็นอุบายในการจำคัมภีร์พระวินัยปิฎกให้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังใช้เป็นสื่อการเรียนรู้พระวินัยปิฎกแบบย่อ ๆ
อีกด้วย ดังนั้น การนำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจพระวินัยปิฎกนี้ไปสื่อความหมายเชิงความเชื่อที่มี
อานุภาพทำให้เกิดเรื่องต่าง ๆ เช่น ทำให้ฉลาดแคล้วจากอันตราย เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ผิดไปจาก
ความหมายและสาระสำคัญของอักษรย่อในหัวใจนี้

4. หัวใจวิปัสสนา : วิ ร ส ติ

ชื่อของหัวใจข้อนี้สื่อถึงวิธีปฏิบัติหรือวิธีฝึกจิตให้เกิดปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนา อันเป็นข้อ
ปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้ง เห็นจริงในความเกิดดับของรูปนาม นอกจากนี้ คำว่า วิปัสสนา ยังสื่อถึงหน้าที่
หลักของชาวพุทธทั้งพระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาจะต้องปฏิบัติภายใต้คำว่า วิปัสสนาธุระ
หมายถึง หน้าที่คือการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ในอรรถกถาธรรมบท

(ขุ.ธ.อ. (บาลี) 1/3) ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงสติปัฏฐานสี่อันเป็นแนวทางการฝึกสติเพื่อความสงบและความรู้แจ้ง โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า วิปัสสนา แปลว่า การเห็นแจ้ง (วิ = วิเศษ แจ่ม + ปัสสนา = การเห็น) การเห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวธรรม ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์ที่สามารถถอนความหลงผิดในสังขาร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558, น. 375) หมายถึง การเห็นความเกิดดับของรูปนามตามความเป็นจริง หรือเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความจริง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจวิปัสสนานี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์สำคัญในมหาสติปัฏฐานสูตรที่กล่าวถึงฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งการระลึก (สติ) ที่สำคัญ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

วิ ย่อมาจาก วิสุทธิตยา แปลว่า เพื่อความหมดจดแห่งจิต

ร ย่อมาจาก จตตารโห แปลว่า 4 ประการ

สติ ย่อมาจาก สติปัฏฐานา แปลว่า ฐานอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ

คำว่า สติ ที่ย่อมาจากคำว่า สติปัฏฐานา เป็นศัพท์ที่ท่านนำคำสำคัญของพระสูตรนี้ คือ สติ มาใช้เป็นคำย่อเพื่อแสดงที่มาของหัวใจนี้ เพื่อป้องกันความสับสนหรือการเข้าใจผิด เนื่องจากศัพท์ที่ขึ้นต้นด้วย ส นั้นมีอยู่จำนวนมาก โบราณจารย์จึงนำมาทั้ง 2 อักษร เพื่อสร้างความชัดเจนถึงที่มา ซึ่งพบว่า โบราณจารย์ไม่ได้ยึดหลักการย่อหรือการถอดอักษรตามคัมภีร์วชิรสารัตถ-สังคหะทั้งหมด บางครั้งท่านก็ยึดเอาตามคติของตนหรืออาจารย์ของท่านที่ได้รับการถ่ายทอดมา

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์ที่มาของอักษรย่อแล้วจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อและศัพท์ที่นำมาใช้เป็นหัวใจของวิปัสสนานี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ วิ อักษร ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และ ร อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของอักษรย่อ ส่วนคำว่า สติ ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำย่อที่โบราณจารย์เห็นว่าเป็นใจความสำคัญของมหาสติปัฏฐานสูตร ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อและศัพท์ที่นำมาใช้เป็นหัวใจวิปัสสนานี้มาจากมหาสติปัฏฐานสูตร ในที่ขนิทาย มหาวรรค ตอนคำเริ่มต้นของพระสูตรว่า

เอกายโน อัย ภิกขเว มคโค สตตานัน วิสุทธิตยา โสกปริเทวานัน สมตักกมาย ทุกขโทมนสฺसानัน อตถงคมาย ฌายสฺส อธิคมาย นิพพานสฺส สจฺฉิกิริยาย ยทิทํ จตตารโห สติปัฏฐานา. (ที.ม. (บาลี) 10/373/248)

แปล : ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโศกะ และปริเวท เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน 4 ประการ (ที.ม. (ไทย) 10/373/301)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อและคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติของความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ทางเมตตามหานิยม ป้องกันภัยได้ร้อยแปด เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมกถึก, ม.ป.ป., น. 176)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญโดยย่อของมหาสติปัฏฐานอันเป็นแหล่งที่มาของอักษรย่อและ ศัพท์ในหัวใจปัสนาแล้วจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของมหาสติปัฏฐาน คือ การฝึกสติให้รู้เท่าทัน ปรากฏการณ์แห่งการเกิดดับของรูปนามในชีวิตประจำวันของเรา โดยสรุป คือ การตามระลึกรู้เท่าทัน ความเคลื่อนไหวทางกายตามความจริง เรียกว่า กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน การรู้เท่าทันความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับชีวิตทั้งที่น่าพอใจ ไม่น่าพอใจ และเฉย ๆ ตามความจริง เรียกว่า เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การรู้เท่าทันความคิดตามความจริง เรียกว่า จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน และการระลึกรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตตามความจริง เรียกว่า ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมาย คือ การบรรลุ พระนิพพานที่ทำให้จิตของผู้บรรลุบริสุทธิ์ หมดความทุกข์ เศร้าโศกได้ ดังนั้น การสื่อความหมาย ของหัวใจ อักษรย่อและคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในทางอำนาจที่มีพลานุภาพต่าง ๆ เช่น เมตตามหานิยม สามารถป้องกันภัย เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญ และหลักปฏิบัติที่มุ่งไปเพื่อขจัดกิเลส และความดับทุกข์เป็นสำคัญ

5. หัวใจพระรัตนคุณ : อุ ทา ส ตี

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระธรรมรัตนะ ส่วนอักษรย่อที่โบราณจารย์นำใช้เป็นหัวใจนี้สื่อถึง พระอุทายี พระภิกษุรูปหนึ่งที่เป็นต้นเหตุทำให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยหลายข้อ ซึ่งเป็น บุคคลต้นเรื่องที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุสติ 7 ประการ ในอุทายีสสูตร สังยุตตนิกาย ปัญจกนิบาต โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระรัตนคุณในหัวใจนี้ หมายถึง พระคุณของพระธรรม เนื่องจากใจความสำคัญของอุทายี สูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่ตั้งแห่งสติ 6 ประการ อันเป็นหลักการฝึกสติ เพื่อสมาธิ คือ

- 1) การเจริญสมาธิจนบรรลุตติยฌานเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในปัจจุบัน
- 2) การเจริญอาโลกสัญญาจนจิตเป็นสมาธิเพื่อญาณทัสสนะ
- 3) การพิจารณาร่างกายให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่สะอาด น่าเกลียดเพื่อละกามราคะ
- 4) การพิจารณาซากศพที่ทิ้งไว้ตามป่าช้าให้เห็นความจริงของร่างกาย เพื่อละอัสมีมานะ

คือ การยึดมั่นว่าเป็นเรา ตัวเรา ของเรา หรือเป็นอัตตา

- 5) การเจริญจิตจนบรรลุจตุตถฌาน เพื่อการรู้แจ้งธาตุต่าง ๆ

- 6) การเจริญสติในทุกอิริยาบถ เพื่อสติสัมปชัญญะที่ไพบูลย์ (อง.ฉก. (บาลี) 22/29/311-

312, อง.ฉก. (ไทย) 22/29/467-471)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจรัตนคุณนี้ โบราณจารย์นำมาจากชื่อของพระสูตรในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต คือ อุทายีสสูตร และชื่อของหลักธรรมสำคัญในพระสูตรนี้ ได้แก่ อนุสติ 6 ประการ ดังนี้

อุทา ย่อมาจาก **อุทายี** หมายถึง พระอุทายี ซึ่งเป็นบุคคลต้นเรื่องในพระสูตรนี้
สติ ย่อมาจาก **อนุสติ** หมายถึง การตามระลึก

จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ถอดอักษรจากศัพท์สำคัญในอุทายีสสูตรมาศัพท์ละ 2 อักษร เท่ากัน เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย ที่มาของศัพท์ และสาระสำคัญของหัวใจนี้

ค. รูปแบบการย่ออักษร

การย่อหรือการถอดอักษรในลักษณะดังกล่าวไม่ตรงกับกฎเกณฑ์การย่อหรือการถอดอักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ จัดเข้าในคำย่อ ลักษณะของการย่ออักษร **อุทา** คล้ายกับวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และอักษร **สติ** คล้ายกับวิธีอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ เพียงแต่ในหัวใจนี้ท่านถอดอักษรของแต่ละศัพท์มาศัพท์ 2 พยางค์ เพื่อสื่อแหล่งที่มาของศัพท์ให้ชัดเจนขึ้นและป้องกันความสับสนหรือเข้าใจผิด

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระรัตนคุณนี้พบว่า มาจากอุทายีสสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต เนื้อหาสรุปก็คือ การแสดงเรื่องอนุสติฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งสติ หรือหลักการเจริญสติ เพื่อสมาธิ 6 ประการ ที่พระพุทธเจ้าตรัสถามพระอุทายีว่า อนุสติฐานมีเท่าไร พระองค์ตรัสถามถึง 3 ครั้ง แต่พระอุทายีตอบไม่ถูกต้อง เนื่องจากไม่มีสติ จนพระอานนท์ต้องตอบคำถามแทนว่า อนุสติฐานมี 5 ประการ และพระพุทธเจ้าทรงรับรองคำตอบของพระอานนท์ว่าถูกต้อง หลังจากนั้นพระองค์ได้ทรงแสดงอนุสติฐานข้อที่ 6 ให้พระอานนท์ฟัง ตามที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยความหมาย (อง. ฉกภ. (บาลี) 22/29/311-312)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยพยายามสืบค้นแต่ยังไม่พบการนำคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่คำใกล้เคียงกับหัวใจนี้ คือ หัวใจรัตนาคุณที่โบราณจารย์นำอักษรจากบทสวดสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณมาใช้ลงยันต์รัตนาคุณ โดยเชื่อว่า จะทำให้มีชัยเหนือศัตรู มีตบะเดชะเป็นที่เกรงขามของเทวดาและมนุษย์ เป็นเมตตามหานิยม ป้องกันภัยทั้งปวง คำขायตี (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 40-43)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากรูปศัพท์และสาระสำคัญของอุทายีสสูตรจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจอุทายีสสูตรอยู่ที่คุณของพระอัมมรัตนะ ได้แก่ อนุสติฐาน 6 ประการ อันเป็นหลักฝึกสติให้เกิดสมาธิอันเป็นฐานของการพัฒนาจิตสู่ความรู้แจ้ง หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ที่ชาวพุทธผู้หวังความหลุดพ้นจะต้องฝึกสติตามหลักการดังกล่าว ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อจะทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น ทำให้มีชัยเหนือศัตรู มีตบะอำนาจทำให้คนเกรงขาม และเป็นเมตตา

มหานิยมจึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับสาระสำคัญของรัตนคุณที่มุ่งการฝึกสติเพื่อความรู้แจ้งและความพ้นทุกข์เป็นสำคัญ

6. หัวใจยอดพระนิพพาน : อรหิ

ชื่อหัวใจนี้บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระนิพพาน สื่อถึงหลักคำสอนที่ว่าด้วยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าประการหนึ่งที่สัมพันธ์กับพระนิพพาน คือ **อรหิ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า นิพพานหรือยอดนิพพาน โดยความหมาย โบราณจารย์ต้องการสื่อว่า นิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะนิพพานเป็นสภาวะธรรมที่ดับดับกิเลสและทุกข์ ส่วนคำว่า **อรหิ** ศัพท์ที่เป็นหัวใจ หมายถึง ผู้ขจัดหรือทำลายกิเลสได้หมดสิ้น เท่ากับศัพท์ที่เป็นหัวใจแสดงถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา และแสดงถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์หรือผู้บรรลุนิพพานเป็นองค์แรกในพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายพระนามของพระพุทธเจ้าชื่อว่า อรหิ นี้ไว้ว่า หมายถึง ผู้ห่างไกลจากกิเลส ผู้ขจัดกิเลส ผู้ควรแก่ปัจจัย เป็นต้น และผู้ไม่มีความลับในการทำบาป ความหมายโดยตรงก็คือ ผู้ไม่กระทำความบาป เพราะท่านหมดกิเลสแล้ว (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 252-257)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **อรหิ** ไม่ใช่เป็นอักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่แสดงถึงพุทธคุณประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่โบราณจารย์นำมาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณหรือ อิติปิ โส... แปลว่า ผู้ทำลายกิเลส แสดงถึงพระวิสุทธิคุณ คือ ความหมดจดแห่งจิตของพระพุทธเจ้า

นอกจากจะเป็นคำศัพท์แล้วยังพบคำว่า **อรหิ** ที่ใช้เป็นอักษรย่อดังที่ปรากฏในคัมภีร์อิตติปิโส รัตนมาลา โดยผู้ประพันธ์ได้แสดงอักษรย่อของคำว่า **อรหิ** ตามคาถาประพันธ์ต่อไปนี้

อ ย่อมาจาก **อุ**นสสาสกสตตานัน **อุ**สสาสิ เทติ โย ชิโน

อุนตคุณสมปนโน **อุ**นตคามิ นนามิหิ.

(สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 53)

แปล : พระชินเจ้าพระองค์ใด ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณอันหาที่สุคติได้ ทรงประทานความอบอุ่นใจแก่เหล่าสัตว์ผู้ไม่มีความอบอุ่นใจ ข้าพเจ้าขอนมัสการพระชินเจ้าพระองค์นั้น ผู้ถึงที่สุดแห่งความทุกข์.

ร ย่อมาจาก **อุ**โต นิพพานสมปตเต **อุ**โต โย สตตโมจเน

อุรมาเปตธี สตเต โย **อุ**รณจตต นนามิหิ.

(สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 53)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ทรงยินดีแล้วในพระนิพพานที่ทรงบรรลุแล้ว ทรงยินดีในการปลดปล่อยสัตว์จากทุกข์ ทรงยังเหล่าสัตว์ให้

ยินดีในการปลดเปลื้องจากทุกข์นี้ด้วย ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ผู้ละข้าศึกคือกิเลสได้แล้ว.

หิ ย่อมมาจาก **ทญฺญติ** ปาปเก ฌมเม **ทงสา**เปติ ปรี ชน
ทงสมานํ มหาวิริ **ทนต์**ปาปี นมามีหิ.
(สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 53)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงกำจัดธรรมอันเป็นบาปทั้งหลายได้
ทรงยังคนอื่นให้ร่าเริง ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้
ร่าเริง ผู้กล้าหาญที่ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงกำจัดบาปธรรมได้.

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **อรรหิ** พิจารณาได้ 2 ฐานะ คือ ฐานะที่ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่แสดงพุทธคุณ
ประการหนึ่ง คือ ความเป็นพระอรหันต์ หรือผู้ขจัดกิเลสได้หมดสิ้น อีกฐานะหนึ่งคือ ฐานะอักษรย่อ
ที่มาจากคัมภีร์อิตปิ โส รัตนมมาลา จัดเป็นการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอด
อักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญ
ของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของพระพุทธคุณชื่อว่า อรรหิ นี้พบว่า มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น
ในเวรัญชกัณฑ์ พระวินัย มหาวรรค (วิ.มหา. (บาลี) 1/1/1) ได้กล่าวถึงบทธรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ
อิตปิ โส วั ส่วน **อรรหิ** ในฐานะอักษรย่อพบว่า มีที่มาจากคัมภีร์อิตปิ โส รัตนมมาลาตามที่กล่าวแล้ว
(สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 53)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาคำว่า อรรหิ ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลายประการ เช่น
ใช้บริกรรมเพื่อป้องกันอันตราย เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้ไปสู่สุคติในเวลาใกล้ตายให้ภาวนาจนจิต
เป็นสมาธิ รวมถึงใช้ภาวนาก่อนที่จะบริกรรมคาถาอื่น ๆ จะทำให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น
(เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 207)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาถึงชื่อหัวใจ คำที่เป็นชื่อหรืออักษรย่อของหัวใจพระนิพพานแล้วจะได้ข้อ
สรุปว่า ชื่อหัวใจและศัพท์หรืออักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงความหลุดพ้นที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของ
การพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่เรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การสื่อถึงหัวใจ
พระนิพพาน คือ **อรรหิ** ไปในทางความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจจึงเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับสาระสำคัญ
ของหัวใจพระนิพพาน และไม่อาจทำให้คนสิ้นกิเลสและความทุกข์ตามสาระสำคัญของพระนิพพานได้
แต่การนำศัพท์ในหัวใจนี้ คือ **อรรหิ** ไปใช้ภาวนาให้จิตใจสงบก่อนตายถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้องตาม
หลักของพุทธานุสติที่มีเป้าหมาย คือ การทำให้จิตเป็นสมาธิตามหลักสมถกรรมฐาน

7. หัวใจแก้ว 8 ประการ : ม ตี ยา โน (ม ตี ปา โน)

ชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงแก้ว 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ และแก้วของพระพุทธเจ้า ได้แก่ แก้วคือพระธรรม รวมเป็นแก้ว 8 ประการ ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้ คือ **ม ตี ปา โน** พบว่า บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจแก้ว 3 ประการ เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาและบางคัมภีร์เขียนอักษรย่อในหัวใจนี้ผิดไปเป็น **ม ตี ยา โน** เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อดังนั้น อักษรย่อที่ถูกต้องของหัวใจนี้ คือ **ม ตี ปา โน** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า แก้ว 8 ประการนี้ เป็นการนำเอาแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิและธรรมรัตนะของพระพุทธเจ้ามารวมกัน คือ แก้วของพระเจ้าจักรพรรดิมี 7 ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนหลังแก้ว และขุนพลแก้ว ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่งและเสริมบารมีให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิด้วย ส่วนแก้วของพระพุทธเจ้ามี 1 ประการ คือ ธัมมรัตนะ หมายถึง แก้วคือพระธรรม

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจแก้ว 8 ประการ คือ **ม ตี ปา โน** นี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะดังนี้

ม	ย่อมาจาก จ ห อ ม อี ค ป	หมายถึง แก้วมณี หนึ่งในแก้ว 7 ประการ
ตี	ย่อมาจาก อิติ	หมายถึง คำสรุปว่า แก้ว 7 ประการมีดังนี้
ปา	ย่อมาจาก ปาลีโน	หมายถึง พระเจ้าจักรพรรดิผู้ปกครองแผ่นดิน
โน	ย่อมาจาก สยมมโน	หมายถึง ผู้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

รูปแบบของการย่ออักษรในหัวใจแก้ว 8 ประการนี้ ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **ม ปา** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ แม้ว่า **ปา** อักษร ถ้าดูตามศัพท์เต็มจะดูเหมือนว่าเป็นอักษรที่อยู่ในตรงกลางศัพท์ แต่ถ้าแยกศัพท์จะได้รูปศัพท์ว่า **ป** (ฏ แปลว่า แผ่นดิน) กับคำว่า **ปาลีโน** เป็นคนละศัพท์กัน ดังนั้น อักษร **ปา** จึงเป็นอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ว่า **ปาลีโน** ส่วนอักษรย่ออีก 2 ตัวที่เหลือ คือ **ตี** (มาจาก **อิติ**) และ **โน** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์มาใช้สื่อความหมายและเรื่องที่ย่อมา

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจแก้ว 8 ประการนี้พบในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ผู้รจนาคัมภีร์ได้แสดงถึงที่มาของอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้โดยประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า

จ ห อ ม อี ค ปตี	ส ต ต ว สุ ปาลีโน
ส ฐ วิ ป ป ส อูติ	ส ต ต ว สุ สยมมโน

แปล : แก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ 7 ประการ คือ จ ห อ ม อี ค ป แก้ว
 ข้องพระพุทธรเจ้า 7 ประการ คือ ส ฐ วิ ป ส อุ. (พระสิริรัตนปัญญา
 มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 10-11)

อักษรย่อที่เป็นชื่อของแก้ว 7 ประการ (สัตตรัตน) ของพระเจ้าจักรพรรดิพบว่า โบราณ-
 จารย์ย่อมาจากศัพท์ต่อไปนี้

จ	ย่อมาจาก	จ กกรตน์	แปลว่า	จักรแก้ว
ห	ย่อมาจาก	ห ตถิรตน์	แปลว่า	ช้างแก้ว
อ	ย่อมาจาก	อ สสรตน์	แปลว่า	ม้าแก้ว
ม	ย่อมาจาก	ม ณิรตน์	แปลว่า	แก้วมณี
อี	ย่อมาจาก	อี ตถิรตน์	แปลว่า	นางแก้ว
ค	ย่อมาจาก	ค หปติรตน์	แปลว่า	ขุนคลังแก้ว
ป	ย่อมาจาก	ป ริณายกรตน์	แปลว่า	ขุนพลแก้ว

อักษรย่อทั้ง 7 ตัวนี้ เป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบอาทิสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือ
 การถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ที่เป็นชื่อของแก้ว 7 ประการ เพื่อใช้สื่อความหมาย
 แหล่งที่มาและสาระสำคัญของอักษรย่อ

แก้ว 7 ประการ ของพระเจ้าจักรพรรดินี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น เสดสูตร
 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ ที่กล่าวถึงรัตนทั้ง 7 ประการนี้ โดยใจความของพระสูตรต้องการ
 เปรียบเทียบให้เห็นถึงคุณค่าของพระพุทธรูปคุณที่ว่า ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะจักครองราชสมบัติจักได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้มีพระราชอำนาจยิ่งใหญ่ จักทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินโดยมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็น
 ขอบเขตดินแดนที่ทรงมีพระราชอำนาจ ทรงสมบูรณ์ด้วยรัตนทั้ง 7 ดังกล่าว พระราชโอรสมีมากกว่า
 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถอย่ายี้ศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะ
 โดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา หรือศัสตรา ทรงครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต แต่ถ้าเจ้าชาย
 สิทธัตถะเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิตจะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ไม่มีกิเลสในโลก (ม.ม.
 (ไทย) 13/398/493)

การเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่มีความค่ากว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
 ที่ประกอบไปด้วยพระคุณสมบัติของตน รวมถึงราชสมบัติและแก้ว 7 ประการ เพราะทำให้พระองค์
 สิ้นกิเลสและความทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป ขณะเดียวกันพระองค์ก็ยังช่วย
 สัตว์โลกให้หลุดพ้นจากกิเลส ข้ามพ้นสังสารวัฏอีกเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน

ส่วนแก้วประการที่ 8 คือ แก้วของพระพุทธรเจ้า ได้แก่ อัมมรัตนนะ หมายถึงแก้วคือธรรม
 ตัวอย่างที่แสดงถึงแก้วคือธรรมในคานานี้ ไตแก่ โทษมงคล 7 ประการ ตามอักษรย่อทั้ง 7 ดังนี้

ส	ย่อมาจาก	ส ติสมโพชฌงครตน์	แปลว่า	แก้วคือสติสัมโพชฌงค์
ฐ	ย่อมาจาก	ฐ มมวิจยสมโพชฌงครตน์	แปลว่า	แก้วคืออัมมวิจยสัมโพชฌงค์
วิ	ย่อมาจาก	วิ ริยสมโพชฌงครตน์	แปลว่า	แก้วคือวิริยสัมโพชฌงค์
ป	ย่อมาจาก	ป ิตติสมโพชฌงครตน์	แปลว่า	แก้วคือปิตติสัมโพชฌงค์

ป ย่อมาจาก **ป**สสทธิสมโพชฌงครตน์ แปลว่า แก้วคือปัสสทธิสัมโพชฌงค์

ส ย่อมาจาก **ส**มาธิสมโพชฌงครตน์ แปลว่า แก้วคือสมาธิสัมโพชฌงค์

อุ ย่อมาจาก **อุ**ปกษาสมโพชฌงครตน์ แปลว่า แก้วคืออุเบกขาสัมโพชฌงค์

อักษรย่อทั้ง 7 ตัวนี้ เป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบ อาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกที่เป็นชื่อของแก้ว คือ โพชฌงค์ทั้ง 7 ประการ เพื่อใช้สื่อความหมายและที่มาของศัพท์

แก้วคือโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการนี้ โดยความหมายตามรากศัพท์ก็คือ หลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตรัสรู้ธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการอย่างบริบูรณ์ จึงทำให้พระองค์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ โพชฌงค์แต่ละข้อมีความหมายและรายละเอียดมากดังที่ปรากฏในสัมปสาทนียสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/151/112)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจแก้ว 8 ประการนี้ไปใช้สื่อมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น นำไปใช้เป็นอักขระ (ม ตี ยา โน) ลงยันต์ในแผ่นทองแดงหรือแผ่นเงินทำเป็นตระกรุดที่มีอำนาจคงทนต่ออาวุธทั้งปวง (อรรถนิทัศน์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 210)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญในแก้ว 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ และธัมมรัตนะ แก้วคือพระธรรมของพระพุทธเจ้าอีก 1 ประการ รวมเป็นแก้ว 8 ประการแล้วจะได้ข้อสรุปว่า คติทางโลกถือว่า ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้เพียบพร้อมด้วยแก้ว 7 ประการนี้เป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดของทางโลก แต่คติทางธรรม สิ่งที่มีค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ ธรรม เพราะธรรมเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้คนหลุดพ้นจากความทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏได้ เพราะฉะนั้น พระธรรมจึงถือว่าเป็นแก้วที่มีค่ามากที่สุดทางธรรม ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจแก้ว 8 ประการในมิติของความเชื่อที่ว่า จะทำให้เกิดอำนาจปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เช่น คงกระพันชาตรี เป็นต้น จึงเป็นการสื่อความหมายและแนวทางปฏิบัติที่ไม่ตรงกับความหมายและสาระสำคัญของแก้ว 8 ประการแต่อย่างใด

8. หัวใจนิพพานสูตร : พุทธิ จติ (พุทธ จติ)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงนิพพานสูตรในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งปรากฏหลายแห่ง ส่วนคำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนว่า **โส ส อ นิ** แต่เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนศัพท์หัวใจนี้ว่า **พุทธ จติ** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า คำว่า จติ เป็นคำที่เขียนผิด เนื่องจากไม่พบการใช้คำนี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ และไม่สื่อถึงความหมายที่สอดคล้องกับชื่อหัวใจ คำที่ถูกต้องควรเป็น **จติ** ที่แปลว่า การเคลื่อนจากภพนี้ของจิตไปสู่ภพอื่น นั่นก็คือความตายนั่นเอง ซึ่งสื่อถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ดังนั้น อักษรที่ถูกต้องของหัวใจนี้ก็คือ **พุทธ จติ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า นิพพานสูตร หมายถึง พระสูตรที่มีเนื้อหากล่าวถึงพระนิพพาน มีปรากฏ 3 ชื่อในพระไตรปิฎก คือ นิพพานสูตรเป็นคำที่ปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก ปรินิพพานสูตรปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค และมหาปรินิพพานสูตร ปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค คำว่า นิพพาน แปลได้หลายนัย เช่น

นิพพาน หมายถึง สภาวะอันเป็นที่ไม่มีตัณหา (นตฺถิ วาณํ เอตฺถาติ นิพพานํ) หรือสภาวะที่พ้นไปจากตัณหา (วานโต นิคคตํ นิพพานํ) (พระพุทฺธโฆสจารย์, 2554, น. 1052-1053)

นิพพาน หมายถึง ธรรมชาติที่ออกไปจากตัณหาที่ผูกสัตว์ในภพ หรือธรรมชาติที่ดับไฟคือกิเลส เช่น รากะ เป็นต้น (พระอรุณรุทธาจารย์, 2530, น. 68)

นิพพาน หมายถึง ความดับ (พระพุทฺธทตฺตเถร, 2537, น. 117)

นิพพาน หมายถึง การดับกิเลส ดับทุกข์ (นิโรธ) (อง.จตุกก. (ไทย) 21/34/54)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรที่เป็นหัวใจของนิพพานสูตรนี้ไม่ใช่อักษร แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์ถอดมาจากศัพท์เต็มดังนี้

พุทฺธ มาจาก **พุทฺธสฺส** แปลว่า ของพระพุทฺธเจ้า

จฺจติ มาจาก **จฺจติ** แปลว่า การจฺจติหรือการตาย

รวมความหมายของศัพท์ทั้ง 2 นี้ หมายถึง การปรินิพพานของพระพุทฺธเจ้า โดยโบราณจารย์ได้นำคำว่า **จฺจติ** มาใช้แทนคำว่า **นิพพาน** หรือ**ปรินิพพาน** ซึ่งมักจะแปลทับศัพท์ว่า นิพพาน หรือปรินิพพาน แต่โดยรากศัพท์แล้ว นิพพาน แปลว่า ดับ หมายถึง การดับกิเลส แต่เบญจชั้นยังมีอยู่ทำงานตามปกติ ได้ในสุอุปาทิเสสนิพพาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กิเลสนิพพาน โดยความก็คือ นิพพานของพระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่นั่นเอง และแปลว่า ดับรอบ (ปริ = รอบ) หมายถึง ดับกิเลสและการดับชั้นห้าโดยไม่เหลือ ได้ในอนุอุปาทิเสสนิพพานหรือชั้นนิพพาน หมายถึง ดับกิเลสและชั้นห้า โดยความหมายก็คือ พระนิพพานของพระอรหันต์ที่สิ้นชีวิตแล้ว เรื่องนี้ศึกษาได้ในนิพพานธาตุสูตร ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ขุ.อิตติ. (ไทย) 25/44/392-393)

การที่ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า คำว่า **จติ** มาจากคำว่า **จติ** นั้น เพราะคำว่า **จติ จโต** แปลว่า เคลื่อนตาย แตกดับ (หลวงเทพดรฺฎณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 138) และมีตัวอย่างที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงความตาย เช่น คำภาวนาในเวลาเผาศพแบบหนึ่ง คือ จติ จตํ อรหํ จติ (ส.ธรรมภักดี. 2511 : 301) โดยสรุปก็คือ โบราณจารย์ได้นำคำว่า **จติ** ที่แปลว่า ตาย มาใช้แทนคำว่า ปรินิพพาน ที่หมายถึง การตายของพระพุทฺธเจ้า และพบตัวอย่างของการนำคำนี้มาใช้ย่นต์ คือ พุทฺธํ จุตฺติ รมมํ จุตฺติ สงฆํ จุตฺติ โบราณจารย์นำคำเหล่านี้มาใช้เป็นอักษรย่นต์และคาถาเสกย่นต์ทำอาถรรพ์เฝ้าบ้าน ป้องกันอันตราย เอาชนะศัตรู และใช้สะกดคนได้ (อรุณคินท์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 185)

นอกจากนี้ยังพบว่า บางคัมภีร์เขียนอักษรย่อในหัวใจนิพพานสูตรอีกแบบหนึ่ง คือ **โส ส อ นิ** นี้ ซึ่งอักษรทั้ง 4 ตัวนี้โบราณจารย์ถอดออกมาจากคาถาในนิพพานสูตร 4 บาท คือ

โส	ย่อมาจาก	อสสาโส นิพพาน์ สุณณิ	แปลว่า ลมหายใจคือนิพพาน ที่ว่างจากกิเลส
ส	ย่อมาจาก	ปสสาโส หทย สิว	ลมหายใจออกเป็นหัวใจคือนิพพาน
อ	ย่อมาจาก	เอกณานิ ปริยตวา	ไปสู่ฌานอันเอกอื่น
นิ	ย่อมาจาก	นิพพาน์ พุทธธานกั	นิพพานเป็นที่ตั้งแห่งพุทธะ

(ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 475)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ศัพท์ที่เป็นหัวใจของนิพพานสูตร คือ **พุทธ จุตติ** ไม่จัดเป็นวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบใดในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่อักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้อีกแบบหนึ่ง คือ **โส ส อ นิ** ใช้วิธีการย่ออักษร 2 วิธี คือ **โส ส** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ แต่มีข้อสังเกต คือ อักษรย่อตัวที่สอง คือ **ส** ไม่เป็นไปตามกฎของการย่ออักษรแบบอันตสังเกต เพราะถอดมาเฉพาะ **ส** แทนที่จะถอดสระมาด้วยเป็น **โส** และ **อ นิ** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ แต่มีข้อสังเกตที่ **อ** อักษร แทนที่ท่านจะถอดมาทั้งพยางค์ คือ **เอ** แต่ท่านถอดออกมาเพียง **อ** เท่านั้น รวมความว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดทั้งอักษรตัวแรกและตัวหลังของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของศัพท์และอักษรย่อที่เป็นหัวใจนิพพานสูตรนี้แยกออกเป็น 2 แหล่ง ตามศัพท์และอักษรย่อต่อไปนี้

แหล่งที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ คือ **พุทธ จุตติ** พบตัวอย่างของการใช้ คือ โบราณจารย์นำมาใช้เป็นคำภานาในเวลาเผาศพมีหลายแบบ ได้แก่

มรณธมโมมมิ มรณ อนตีโต, สพุเพ สตดา

อาคตติจตุติอุปตติมรณธมา มรณตีตา.

จตุติ จตุ มรณ จตุติ.

จตุติ จตุ ปรม สุก.

จตุติ จตุ อรห จตุติ.

จตุติ จตุ นิพพาน ปรม สุก.

(ส.ธรรมภักดี, 2511, น. 301)

นอกจากนี้ยังพบตัวอย่างของการนำคำว่า **จตุติ** มาใช้เป็นอักษรหรือคาถาลงยันต์อาถรรพ์เฝ้าบ้าน คือ พุทธิ จตุติ (จตุติ) ธมม จตุติ สงฆ จตุติ (คำว่า จตุติ เป็นการเขียนและคัดลอกกันมาผิดศัพท์ที่ถูกต้อง คือ จตุติ) โดยมีความเชื่อว่า สามารถป้องกันอันตราย เอาชนะศัตรู และใช้สะกดคนได้ (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 185)

แหล่งที่มาของอักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้อีกแบบหนึ่ง คือ **โส ส อ นิ** พบว่า มาจากคาถาในนิพพานสูตรที่โบราณจารย์นำมาแต่งเป็นคาถาไว้ว่า

อสสาโส นิพพานํ สุนฺณํ ปสสาโส ททยํ สิวํ
 เอกภวานํ ปรี ยตวา นิพพานํ พุทฺธานกํ.
 (ส.ธรรมกถึก, ม.ป.ป., น. 475)

แปล : ลมหายใจเข้าเป็นนิพพานที่ว่างจากกิเลส ลมหายใจออกเป็นหัวใจคือพระนิพพาน พระนิพพานเป็นฐานแห่งการตรัสรู้ เพราะเข้าสู่ญาณเอกอันยอดเยี่ยม.

ผู้วิจัยได้พยายามสืบค้นจากพระสูตรที่มีชื่อว่า นิพพานสูตรทุกสูตร ปรีนิพพานสูตร และมหาปรีนิพพานสูตรแล้วไม่พบคำศัพท์ที่เป็นหัวใจ คือ **พุทธ จุตติ** พบเพียงแต่ในปรีนิพพานสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ส.ส. (บาลี) 15/186/117) และมหาปรีนิพพานสูตร ที่มกนิทาย มหาวรรค ได้กล่าวถึงศัพท์ว่า **อสสาสปสสาโส** ที่ปรากฏอยู่ในคาถาอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า **โส ส อ นิ** ดังข้อความว่า

ปรีนิพพุเต ภควติ สห ปรีนิพพานา อายสฺมา อนรุทฺโธ อีมา คธาโย อภาสิ
 นาหุ อสสาสฺปสสาโส จิตฺตตสฺส ตาทิโน
 อเนโฆ สนฺติมารพฺภ ยํ กาลมกริ มฺนิ.
 อสฺลลีนฺน จิตฺเตน เวทฺนํ อชฺฌวาสยิ
 ปชฺไซตสฺเสว นิพพานํ วิโมกฺโข เจตฺโส อหฺตติ.
 (ที.ม. (บาลี) 10/222/139)

แปล : เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรีนิพพานแล้ว พระอนรุทระกล่าวคาถาเหล่านี้ขึ้นพร้อมกับการเสด็จดับขันธปรีนิพพานว่าลมหายใจเข้า ลมหายใจออกของพระผู้มีพระภาคผู้มีพระทัยมั่นคง ผู้คงที่ไม่มีแล้ว พระมุณีผู้ไม่หวั่นไหว ทรงมุ่งเฝ้าสันติปรีนิพพานแล้ว พระองค์ผู้มีพระทัยไม่หืดหู่ ทรงอดกลั้นเวทนาได้ มีพระทัยหลุดพ้นแล้ว ดุจดวงประทีปที่เคยโชติช่วงดับไปฉะนั้น. (ที.ม. (ไทย) 10/222/168)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนิพพานสูตรไปใช้ในมิติของความเชื่อ คือ ใช้ปลูกเรียก ผูก หรือขับไล่ผี (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 225)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากความหมายและแหล่งที่มาของศัพท์และอักษรย่อในหัวใจนิพพานสูตรนี้สรุปได้ว่าสาระสำคัญของหัวใจนี้ต้องการที่จะแสดงถึงพระนิพพาน เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาอันเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์อย่างบริบูรณ์ ส่งผลให้ผู้บรรลุพระนิพพานพบกับความสุขที่แท้จริงของชีวิต เป็นความสุขที่พ้นไปจากอามิสและการยึดติด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสุขวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/204/96) หรือ “สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบ (นิพพาน) ไม่มี” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/202/95) ดังนั้น การนำชื่อหัวใจ ศัพท์และอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้สื่อความหมายในมิติทางความเชื่อที่ว่า สามารถป้องกัน

ขับไล่ภูต ผี ปีศาจได้นั้นจึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่มุ่งเพื่อการขจัดกิเลสและ
ความดับทุกข์ ได้แก่ นิพานอันเป็นบรมสุขดังกล่าว

9. หัวใจเสฏฐัน : เส พุ ส เ ว ต อ เส (เส พุ ส ว เส ต อ เส)

หัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้ในเอกสารโบราณที่ใช้
ศึกษาเขียนเป็น **เส พุ ส เ ว ต อ เส** บางคัมภีร์เขียนเป็น **เส พุ เส ว เส ต อ เส** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า
อักษรย่อที่ถูกต้อง คือ **เส พุ ส ว เส ต อ เส** ซึ่งตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มาของอักษรย่อ ชื่อหัวใจและ
อักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในโลก โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบ
และการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **เสฏฐัน** ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้แปลว่า ประเสริฐที่สุด หมายถึง พระรัตนตรัยอันเป็นที่
พึ่งที่ประเสริฐ สูงสุดของชาวพุทธ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อความหมายของถาคาถาที่พระกัจจายน-
เถระประพันธ์เป็นปณามคาถา หมายถึง คาถาแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยไว้ในคัมภีร์สัททวิเสส
ชื่อว่า กัจจายนสูตร เป็นคัมภีร์ว่าด้วยหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีชั้นสูง ซึ่งใจความของปณามคาถา
ที่ท่านแต่งนั้น คือ การน้อมสการพระรัตนตรัยที่พึ่งอันประเสริฐสุดของชาวพุทธ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจเสฏฐันนี้ โบราณจารย์นำมาจากบทปณามคาถาในคัมภีร์มูลกัจจายน์
หรือกัจจายนสูตร แบบเรียนบาลีไวยากรณ์ในสมัยก่อน ดังนี้

เส	ย่อมาจาก	เสฏฐิ	แปลว่า	ประเสริฐที่สุด
พุ	ย่อมาจาก	พุทธณจ	แปลว่า	พระพุทธเจ้า
ส	ย่อมาจาก	สตุถุสส	แปลว่า	ผู้เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์
ว	ย่อมาจาก	วุกขามิ	แปลว่า	ข้าพเจ้าจักกล่าว
เส	ย่อมาจาก	เสยย	แปลว่า	อันประเสริฐ
ต	ย่อมาจาก	ตถจาปี	แปลว่า	โลกุตระธรรมอันประเสริฐเมื่อนั้น
อ	ย่อมาจาก	อตถณจ	แปลว่า	ความหมาย
เส	ย่อมาจาก	เสยยตถิโก	แปลว่า	ผู้มีความต้องการโลกุตระธรรมอันประเสริฐ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการ
ถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของ
หัวใจนี้

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

จากการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้ย่ออักษรในหัวใจเสฏฐันนี้มาจากบทประพันธ์
ที่เรียกว่า ปณามคาถา ในคัมภีร์กัจจายสูตรว่า

เสฏฐิ ติโลกมทิต อภิวนทียคค์
พุทธณจ ฌมมมมล คณมุตตมณจ
สตุณสส ตสส วจนตถวาร์ สพุทฐิ
วกขามิ สตตทิตเมตถ สฺสนธิกปปิ.
 (กัจจายนมหาเถระ, 2550, น. 1)

แปล : ข้าพเจ้าขอถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ อันชาวโลกทั้งสามบูชาแล้ว ผู้เลิศ พระธรรมที่ปราศจากมลทิน และพระสงฆ์ (คณ) อันสูงสุดแล้วจักกล่าวซึ่งคัมภีร์สนธิอันดีที่เกื้อกูลแก่สูตร (พระไตรปิฎก) เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องซึ่งเนื้อความแห่งพระดำรัสอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของมนุษย์และเทวดาพระองค์นั้น ในบรรดาเนื้อความแห่งพระดำรัสอันประเสริฐเหล่านั้น.

เสยยิ ชิเนริตเนน พุทธา ถนติ
ตถจาปี ตสส วจนตถสุโพธเนน
อตถณจ อกขรปะทสุ อโมหภาวา
เสยยติโก ปทมโต วิวิธิ สฺณเยยิ.
 (กัจจายนมหาเถระ, 2550, น. 1)

แปล : โลกุตระธรรมอันประเสริฐใดมีอยู่ ขอให้ผู้มีปัญญาทั้งหลายได้โลกุตระธรรมอันประเสริฐนั้นตามนัยที่พระชินเจ้าตรัสไว้แล้วนั้นโดยความเข้าใจอย่างดีในความหมายของพระดำรัสอันประเสริฐของพระศาสดาพระองค์นั้น และขอให้ได้รับความหมาย เพราะความไม่เขลา (ความฉลาด) ในอักขระและบททั้งหลาย เพราะเหตุ คือ การแทงตลอดนั้น ขอกุลบุตรผู้มีความต้องการโลกุตระธรรมอันประเสริฐพึงสดับอักขระและบทที่มีประการต่าง ๆ เกิด.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจเสฏฐินี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนาหรือเสกเครื่องรางของขลังในทางคงกระพันชาตรี ใช้เสกฝุ่นทาตัวทำให้อยู่คงทนทรหด เสกน้ำมันงาดิบให้เดือดแล้วนำมาทาตัว ใครไม่สามารถจับตัวได้ และอาวุธต่าง ๆ ไม่อาจทำอันตรายได้ นอกจากนี้ยังนำไปใช้เป็นอักขระและคาถาเสกยันต์ในตะกรุด เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 206)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากบทปณามคาถาหรือบทไหว้ครูในคัมภีร์นี้อันเป็นคติธรรมเนียมของการแต่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาที่อรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ และพระอนุฎีกาจารย์ทั้งหลายปฏิบัติมาจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของปณามคาถา คือ การนมัสการหรือแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัยที่ผู้แต่งยกย่องว่าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐสูงสุดในโลก และการเชิญชวนให้ผู้สนใจมาศึกษา

หลักไวยากรณ์ภาษาบาลีที่เป็นภาษาที่พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทใช้จารึก บันทึกหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความเข้าใจความหมายและสาระสำคัญของอักษรและศัพท์ต่าง ๆ ในคัมภีร์เหล่านั้น โดยเฉพาะพระไตรปิฎก ดังบทประพันธ์ที่ว่า

โย นิรุตตี น สิกขเยย สิกขนโต ปิฎกตตยั
 ปเท ปเท วิกขเยย วเน อนุทธโคช ยถา.

แปล : ผู้ใดไม่ศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์ให้แตกฉาน ผู้นั้น เมื่อศึกษาพระไตรปิฎก ฟังถึงความสงสัยไปเสียทุกบท ดุจดั่งช้างตาบอดเที่ยวสะเปะสะปะไปในป่า ฉะนั้น. (อังกใน พระมหาสมใจ ปญญาทีโป, 2528, น. รองปกใน)

ข้อสรุปของบทประพันธ์นี้แสดงถึงความสำคัญของหลักภาษา ไม่ว่าจะ เป็นภาษาใดก็ตาม ผู้ศึกษาที่ต้องการความเป็นผู้แตกฉานในภาษาจำเป็นต้องเรียนรู้หลักภาษาหรือไวยากรณ์ในภาษานั้นๆ ให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง โดยเฉพาะภาษาบาลีเป็นภาษาที่รักษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่พระภิกษุ สามเณรหรือผู้ที่ต้องการความเข้าใจพระไตรปิฎกจะต้องศึกษาไวยากรณ์ภาษาบาลีให้เข้าใจเป็นอย่างดี จึงจะสามารถทำความเข้าใจพระไตรปิฎกได้ (หมายถึง ภาษาบาลีที่ยังไม่มีใครแปลเป็นภาษาไทย ถ้าไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับหลักภาษาบาลีแล้วก็ไม่อาจทำความเข้าใจได้) ดังนั้น การสื่อความหมายและสาระสำคัญของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับสาระสำคัญในปณามคาถาในกัจจายนสูตรตามที่กล่าวแล้ว

10. หัวใจปถมัง : ทุ ส นิ ม

คัมภีร์ส่วนใหญ่เรียกชื่อหัวใจนี้ว่า หัวใจอริยสังคี โบรมณาจารย์นำชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้มาใช้สื่อถึงหลักคำสอน เรื่อง อริยสังคีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ภายใต้ชื่อว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงองค์ธรรมของอริยสังคีทั้ง 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ปถมัง หรือเขียนอีกอย่างหนึ่งว่า ปถมัง แปลว่า ครั้งแรกหรือที่ 1 โดยความหมายสื่อถึงพระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกหรือเรื่องแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง คือ อัมมจักกัปปวัตตนสูตร โดยใจความสำคัญกล่าวถึงทางสุดโต่ง 2 ทางที่บรรพชิตไม่ควรดำเนินตาม เพราะไม่ใช่หนทางแห่งความดับทุกข์ ได้แก่ การมกมฺนอยู่ในกาม (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทรมานตน (อัตตกิลมถานุโยค) แต่พระองค์ทรงได้แสดงทางสายกลางที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 ในหลักอริยสังคีตามอักษรย่อของหัวใจ

คำว่า อริยสังคี ถ้าแปลตามศัพท์จะได้ความหมายว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยเจ้า หรือความจริงที่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทรงค้นพบ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจอริยสังคีนี้ โบรมณาจารย์ย่อหรือถอดมาจากศัพท์ที่เป็นองค์ประกอบของหลักคำสอน เรื่อง อริยสังคี แต่ละข้อดังต่อไปนี้

ท	ย่อมาจาก	ทุกข์	ความทุกข์ (ทุกข์ อริยสัจ)
ส	ย่อมาจาก	สมุทัย	สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ (ทุกข์สมุทัย อริยสัจ)
นิ	ย่อมาจาก	นิโรธ	ความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ อริยสัจ)
ม	ย่อมาจาก	มรรค	หลักปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ อริยมรรค 8 ประการ (ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรในหัวนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หลักคำสอนที่ว่าด้วยหลักอริยสัจสี่นี้พบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ขอยกตัวอย่างอริยสัจสี่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นครั้งแรก (ปฐมเทศนา) แก่พระปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือนอาสาฬหะ (เดือน 8) ภายใต้ชื่อว่า รัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ขอสรุปใจความของอริยสัจแต่ละข้อโดยย่อดังต่อไปนี้

ท ย่อมาจาก **ทุกข์** ศัพท์เต็ม คือ **ทุกข์ อริยสัจ** (อริยสัจคือทุกข์) **ทุกข์** หมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น กัดดัน ขัดแย้ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความทุกข์ของชีวิตไว้หลายประการ เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บป่วย ความตาย การประสบกับสิ่งที่ไม่รัก การพลัดพรากจากของรัก ความอยากได้สิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น โดยย่อ คือ การยึดมั่นถือมั่นในขันธห้า พระองค์ทรงแสดงถึงความทุกข์ไว้ว่า เป็นเรื่องของผู้หวังความหลุดพ้นจากทุกข์จะต้องกำหนดรู้ (ปริยญา) หมายถึง ศึกษาทำความเข้าใจให้รู้เห็นทุกข์ตามความจริง

ส ย่อมาจาก **สมุทัย** ศัพท์เต็ม คือ **ทุกข์สมุทัย อริยสัจ** (อริยสัจคือสาเหตุของความทุกข์) ได้แก่ ตัณหาที่ทำให้สัตว์ติดอยู่ในภพ อันประกอบด้วยความยินดี ความกำหนัด ความทะยานอยาก ได้แก่ ตัณหา 3 ประการ คือ กามตัณหา ความอยาก ความติดอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่น่าปรารถนา ภวตัณหา ความอยากเป็น อยากมีในภพหรือภาวะที่ต้องการเป็นหรือมีวิภวตัณหา ความอยากที่จะไม่มี ไม่เป็นในภาวะที่ตนไม่ต้องการหรือความอยากที่จะผละหนีจากสิ่งหรือภาวะที่ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น ตัณหานี้ท่านแสดงไว้ในกิจอริยสัจสี่ว่า เป็นสภาวะที่จะต้องละขจัด ทำลายให้หมดสิ้นไป (ปหานะ)

นิ ย่อมาจาก **นิโรธ** หมายถึง ความดับทุกข์ ศัพท์เต็มว่า **ทุกข์นิโรธ อริยสัจ** (อริยสัจคือความดับทุกข์) หมายถึง การดับ ความสละ การสลัดตัณหาอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ให้ออกไปอย่างไม่เหลือ ความหลุดพ้น ความไม่มีความอาลัยหลงเหลืออยู่ ได้แก่ พระนิพพานซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่ผู้ต้องการความหลุดพ้นจากทุกข์ต้องทำให้แจ้ง (สัจฉิกรณะ)

ม ย่อมาจาก **มรรค** หมายถึง หลักปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ ศัพท์เต็มว่า **ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ** (หลักปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) ได้แก่ อริโย อฏฺฐังคิโก มคฺโค อริยมรรค 8 ประการ คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ อริยมรรคมืองค์ 8 นี้ เป็นกิจที่ผู้หวังความหลุดพ้นจะต้องเจริญ หมายถึง

ต้องลงมือปฏิบัติตามมรรคแต่ละข้อให้บริบูรณ์เพื่อบรรลุเป้าหมายคือการดับทุกข์ (วิ.ม. (บาลี) 4/14/14, วิ.ม. (ไทย) 4/14/22)

วิธีปฏิบัติตามอริยมรรคในแต่ละข้อมีรายละเอียดของหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบของอริยมรรคในแต่ละข้อโดยสังเขปต่อไปนี้

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ความเห็นที่ถูกต้องตรงกับความจริง ได้แก่ การเห็นอริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การเห็นไตรลักษณ์ (ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน) การรู้อะไรเป็นกุศลมูลและอกุศลมูล และการเห็นปฏิจาสัมบุพบาท

สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่ถูกต้องตามกรอบของกุศลวิทกมี 3 ประการ คือ (1) เนกขัมมสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่จะออกจากกามหรือการออกบวช (2) อภัยปาทสังกัปปะ ความดำริที่จะออกจากกามการพยาบาท (3) อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่จะออกจากกามการเบียดเบียน พัฒนาจิตไม่ให้ติดอยู่ในกามคุณ ไม่ให้อาฆาตหรือเบียดเบียนใคร (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

สัมมาวาจา หมายถึง การพูดที่ถูกต้องตามหลักวจีสัจจัตถิที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มี 4 ประการ คือ (1) การพูดเรื่องจริง ไม่พูดโกหก หลอกลวงผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย (2) พูดคำที่สุภาพ ไม่พูดคำหยาบคายที่ทำให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ (3) พูดเรื่องที่ทำให้ผู้อื่นรักใคร่ กลมเกลียว สัมครสมาน สามัคคีกัน ไม่พูดคำุหายให้คนอื่นแตกแยกกัน (4) พูดเรื่องที่มีสาระประโยชน์ต่อผู้ฟัง ไม่พูดเรื่องที่ไร้สาระ (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

สัมมากัมมันตะ หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้องภายใต้กรอบกายสุจิริต 3 ตามหลักกายสุจิริตที่แสดงไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มี 3 ประการ คือ (1) ไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น แต่มีใจเปี่ยมด้วยความรักปรารถนาดี สงสารเห็นอกเห็นใจผู้อื่น (2) ไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่นไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม แต่ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร (3) ไม่ละเมิดทางเพศในสตรีหรือบุรุษอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตน แต่มีความสำรวม ระมัดระวังเรื่องเพศสัมพันธ์ รักเดียวใจเดียว และซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การประกอบอาชีพที่สุจิริต ถูกต้องตามหลักศีลธรรมของแต่ละบุคคล เริ่มจากศีล 5 ศีลอุโบสถ 8 ศีลกรรมบถ 10 สำหรับบุคคลทั่วไป ศีล 10 ของสามเณร ศีล 227 ของพระภิกษุ และศีล 311 ของนางภิกษุณี ล้วนเป็นบทบัญญัติเพื่อป้องกันพฤติกรรมทางกาย วาจาที่ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมที่ส่งผลเสียทั้งต่อตัวเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สังคมเกิดสันติภาพ ทุกชีวิตสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขโดยไม่มี ความขัดแย้ง การทำร้าย หรือการเบียดเบียนกัน

สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรพยายามที่ถูกต้องตามหลักสัมมัปปธาน 4 ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปธานสูตร ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต มี 4 ประการ คือ (1) เพียรพยายามป้องกันไม่ให้อกุศลธรรม (ความชั่ว) เกิดขึ้น (2) เพียรพยายามละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป (3) เพียรพยายามทำให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น (4) เพียรพยายามรักษาอกุศลธรรมนั้นไว้และพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นไป (อง.จตุกก. (ไทย) 21/14/24-26)

สัมมาสติ หมายถึง การระลึกที่ถูกต้องตามหลักสติปัฏฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปริณิพพานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ซึ่งเป็นหลักของการใช้สติกำหนดรู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตทั้งร่างกายและจิตมี 4 ประการ คือ (1) กายานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เท่าทันการเคลื่อนไหวของร่างกายทุกอย่าง (2) เวทนานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เท่าทันความรู้สึกที่เกิดขึ้นทั้งสุข ทุกข์ และเฉย ๆ (3) จิตตานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เท่าทันเจตสิกคืออารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตทั้งที่เป็นกุศล อกุศล (4) ธัมมานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เท่าทันธรรม เช่น นิรวณฺ ฌันธํหา อายตนะ และโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นกับจิต (ที.ม. (ไทย) 10/160/105)

สัมมาสมาธิ หมายถึง การพัฒนาจิตให้ตั้งมั่นอย่างถูกต้อง ได้แก่ ฌาน 4 (ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน) ที่ปรากฏในสัปปริสสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ภายใต้อำนาจ คำว่า “สมาบัติ 8” (รูปฌาน 4 และอรุรูปฌาน 4) ว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษที่ส่งผลให้ผู้ที่มีบรรลุมุมจิตตั้งมั่น มีความสงบสุขที่สูงไปกว่าความสุขทางวัตถุ เป็นความสุขภายในจิตที่ปลอดจากกาม ไม่มี ความทุกข์ ความเร่าร้อน หรือความคับแค้น ส่งผลให้จิตเกิดความสงบสุขอันเป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน เกิดการหยั่งรู้ในที่สุด (ม.อ. (ไทย) 14/108/132-134)

จากสาระสำคัญของอริยมรรค 8 ประการนี้จะไม่พบเนื้อหาส่วนใดที่เป็นเรื่องของความ ศักดิ์สิทธิ์ อธิฤทธิ์ หรืออำนาจเชิงบันดาล แต่เป็นหลักธรรมที่ผู้หวังความหลุดพ้นจะต้องนำไปปฏิบัติ ตามเพื่อเป้าหมาย คือ ความพ้นทุกข์ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปฐมสมุททนิพนสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรค “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ทำอริยมรรคมีองค์ 8 ให้มาก ย่อม น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพานอย่างนี้แล” (ส.ม. (ไทย) 19/121/66)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจปลงมิ่งหรืออริยสังสัจสี่ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่าง หลากหลาย เช่น ภาวนาทำให้อยู่คงกระพัน เมตตามหานิยม เสกของกินทำให้มีได้นาน ป้องกัน คุ้มภัยและอันตรายทั้งปวง (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 168-170) นอกจากนี้ยังพบว่า มีการนำไปใช้ลง ยันต์และเสกยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์หัวใจปลงมิ่งที่ชื่อกันว่า มีอานุภาพด้านคงกระพันชาตรี (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 120)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจปลงมิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า หลักอริยสังสัจสี่เป็นหลักปฏิบัติ ที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเห็นความจริงของทุกขในชีวิตว่า มีสภาวะเป็นเช่นไร เกิดจากอะไร เป็นสิ่งที่ดับหรือ ขจัดได้ และรู้ว่าจะดับทุกขได้นั้นต้องดำเนินตามอริยมรรค 8 ไม่ใช่เป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ อำนาจ เหนือมนุษย์แต่ประการใด การนำเอาหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อในเชิงฤทธิ์อำนาจจึงเป็นการสื่อ ที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหลักคำสอนเรื่องอริยสังสัจสี่

11. หัวใจไตรสรณคมน์ (หัวใจศีล) : พุทฺ ธ สํ มิ (พุ ธ สํ มิ)

ชื่อของหัวใจนี้ บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระรัตนตรัยบ้าง หัวใจศีลบ้าง หัวใจยอดศีลบ้าง ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ บางคัมภีร์เขียนเป็น พุทฺ ธ สํ อิ แต่เมื่อศึกษาแล้วพบว่า เป็นเรื่องเดียวกัน

เพราะมาจากศัพท์และแหล่งที่มาเหมือนกัน ดังนั้น อักษรย่อที่ถูกต้องของหัวใจนี้ คือ **พุ ธ สั มิ** ซึ่งชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อไตรสรณคมน์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ไตรสรณคมน์ ประกอบด้วย 3 คำ คือ ไตร แปลว่า 3 หมายถึง รัตนะ 3 หรือ พระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ คำว่า สรณะ แปลว่า ที่พึ่ง และคำว่า คมน์ แปลว่า การถึง ความหมายโดยรวมก็คือ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือการนำพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางใจ บางตำราเรียกอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า หัวใจศีล เนื่องจากก่อนที่พุทธศาสนิกชนจะรับศีลจะต้องรับไตรสรณคมน์ก่อน เพื่อแสดงตนว่าเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่ง มีความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ส่วนที่เรียกว่า หัวใจศีลหรือหัวใจยอดศีลนั้น เนื่องจากอักษรย่อ คือ **มิ** สื่อถึงขั้นตอนของการรับศีล 2 ขั้นตอน คือ **ขั้นตอนแรก** เป็นการรับไตรสรณคมน์ ได้แก่ พุทฺธ สรณํ คจฺจามิ. ธมฺมํ สรณํ คจฺจามิ. สงฺฆํ สรณํ คจฺจามิ. ทุตฺติยมฺปิ... ตุตฺติยมฺปิ พุทฺธ... ธมฺม... สงฺฆํ คจฺจามิ. **ขั้นตอนที่สอง** เป็นการรับหรือสมาทานศีล ได้แก่ ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปทํ สมาธิยามิ. อทินนาทานา... กามเมสุมิจฺจาจารา... มุสาวาทา... สุราเมรยมชฺฌมปาทภูจฺจานา เวรมณี-สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจไตรสรณคมน์นี้ โบราณจารย์ย่อมาจากบทไตรสรณคมน์ หมายถึง คำกล่าวแสดงตนเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยหรือการประกาศตนว่า มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งดังนี้

พุ	ย่อมาจาก	พุทฺธ	แปลว่า พระพุทฺธ (พุ ย่อมาจาก พุทฺธ)
ธ	ย่อมาจาก	ธมฺม	แปลว่า พระธรรม
สั	ย่อมาจาก	สงฺฆ	แปลว่า พระสงฆ์
มิ	ย่อมาจาก	คจฺจามิ	แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึง

จากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อนี้ เขียนให้เต็มจะได้คำกล่าวถึงการรับไตรสรณคมน์ดังนี้

พุทฺธ สรณํ คจฺจามิ. แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธเจ้าว่าเป็นที่พึ่ง

ธมฺม สรณํ คจฺจามิ. แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมว่าเป็นที่พึ่ง

สงฺฆ สรณํ คจฺจามิ. แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

ทุตฺติยมฺปิ... แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธ...พระธรรม...พระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

ตุตฺติยมฺปิ... แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทฺธ...พระธรรม...พระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง

หัวใจไตรสรณคมน์หรือหัวใจศีลนี้บางแห่งเขียนว่า **พุทฺธ ฐ สั อิ** วิธีการถอดหรือการย่ออักษรในคำว่า **พุทฺธ ฐ สั** และศัพท์เต็มเหมือนที่กล่าวข้างต้น ต่างกันตรงที่คำว่า **อิ** นั้น โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากคำว่า **มิ** อักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ **คจฺจามิ** เหมือนกัน แต่นำมาเพียงสระ **อิ** เท่านั้น

มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ อักษร **พุท** คัมภีร์หลายแห่ง เช่น คัมภีร์วชิรสารตถสังคหะ เขียนอักษรตัวเป็น **พุ** ไม่นำตัวสะกดติดมาด้วย ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า การที่คัมภีร์บางคัมภีร์เขียนเป็น **พุท** นั้น เพราะความเคยชินกับศัพท์เต็มที่ต้องอ่านอักษรตัวนี้ว่า **พุท** จึงเขียนอักษรตัวนี้ว่า **พุท** ดังกล่าว

ถ้าเป็นหัวใจศีลนั้น อักษรย่อว่า **พุท ธ สั ม** ที่มาของอักษรย่อจะแตกต่างจากหัวใจไตรสรณคมน์ตรงอักษรย่อ คือ **มิ** คำศัพท์ลงท้ายของคำสมาทานศีลแต่ละข้อว่า สมาธิยา**มิ** แต่ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้กล่าวถึงการย่ออักษรอันเป็นที่มาของหัวใจพระรัตนตรัยไว้ว่า

พุธสั มงคล โลก ทุกขนาสกรั วรี
พุธสั สรณั คจฉ สุขกาโมสิ เจ ตูว์.

แปล : พุธสั (พุ = พระพุทธ ธ = พระธรรม สั = พระสงฆ์) เป็นมงคลในโลก กระทำความทุกข์ให้พินาศ เป็นสิ่งประเสริฐ ถึง พุ ธ สั เป็นที่พึงเลียด ถ้าท่านต้องการความสุข (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 4-5)

นอกจากนี้ คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ผู้แต่งยังได้ประพันธ์คาถาที่แสดงถึงที่มาของอักษรคือ **พุ ธ สั** เพื่อแสดงว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นมงคลอย่างไร ดังต่อไปนี้

พุ มาจาก **พุทโธ** มงคลสมภูโต สมพุทโธ ทิปทุตโตโม
พุทธมงคลมาคम्म สัพพทุกขา ปมุจจติ.

แปล : พระพุทธเจ้าปรากฏว่าเป็นมงคล ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นผู้สูงสุดกว่าประชาชน มหาชนอาศัยพระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 6)

ธ มาจาก **ธมโม** มงคลสมภูโต คมภีโร ทุทโธโส อณู
ธมมมงคลมาคम्म สัพพทุกขา ปมุจจติ.

แปล : พระธรรมปรากฏว่าเป็นมงคล ลึกซึ้ง อันบุคคลเห็นได้โดยยาก ละเอียด มหาชนอาศัยพระพระธรรมอันเป็นมงคลแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 6)

สั มาจาก **สงโฆ** มงคลสมภูโต ทกขิณโย โอนุตโตโร
สงขมงคลมาคम्म สัพพทุกขา ปมุจจติ.

แปล : พระสงฆ์ปรากฏว่าเป็นมงคล เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา ไม่มีผู้ยิ่งกว่า มหาชนอาศัยพระสงฆ์อันเป็นมงคลแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 6)

ถ้าพิจารณาจากลักษณะการย่อหรือการถอดอักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะดังกล่าวจะเห็นว่า มีความแตกต่างกันตรงที่อักษรย่อตัวแรก คือ **พุ** กล่าวคือ ท่านย่อหรือถอดอักษรตัวแรกของคำว่า **พุทธั** เท่านั้น ส่วนคำว่า **มิ** ท่านไม่ได้แสดงไว้ แต่คำว่า การถึง มาจากศัพท์กิริยา คือ คจฉ ที่แปลว่า ท่าน (ตฺว) จึงถึง ... ต่างกันกับกิริยาว่า คจฉามิ ที่หมายถึง ข้าพเจ้า (อหิ) ขอถึง...

ค. รูปแบบการย่ออักษร

รูปแบบการย่ออักษรในหัวใจไตรสรณคมน์หรือหัวใจศีลนี้เป็นวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบอาทยันตสังเกต ใช้การย่อหรือการถอดอักษร 2 วิธี ได้แก่ วิธีอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ได้แก่ พุท ธ ส และวิธีอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ได้แก่ มิ ขอให้ดูตัวอย่างของคำสมาทานศีลในหัวข้อที่ว่าด้วยแหล่งที่มาของอักษรย่อ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวใจไตรสรณคมน์นี้มีที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ปัพพชูปสัมปทาภาคา พระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กล่าวถึงสรณคณูปสัมปทา หมายถึง วิธีการบวชพระภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้พระสงฆ์บวชให้แก่ผู้ศรัทธาด้วยการกล่าวไตรสรณคมน์ว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง
ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง
ทุติยมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
ทุติยมปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
ทุติยมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
ตติยมปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3
ตติยมปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3
ตติยมปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3

(วิ.ม. (บาลี) 4/34/29-30, วิ.ม. (ไทย) 4/34/42-43)

ส่วนคำว่า มิ พบในคําลงท้ายทุกข้อของคำสมาทานศีล คือ สมาதியามิ พบว่าเป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์เพิ่มเข้ามา แต่ในพระบาลีที่กล่าวถึงศีล 5 และศีล 8 พบหลายแห่ง ไม่ปรากฏคำว่า สมาதியามิ ดังตัวอย่างคําลงถึงศีล 5 ในที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคว่า

ปลฺลจฺ สิกฺขาปทานิ – ปาณาติปาตา เวรมณี อทินนาทานา เวรมณี กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี มุสาวาทา เวรมณี สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี. (ที.ปา. (บาลี) 11/315/208)

แปล : สิกขาบท 5 ข้อ (ศีล 5) คือ (1) เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ (2) เจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ (3) เจตนางดเว้นจากการประทุพติผิดในกาม (4) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ (5) เจตนา งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (ที.ปา. (ไทย) 11/315/302-303)

ส่วนศีล 10 ศีลของสามเณรก็มีปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก แต่ในพระไตรปิฎกจะเรียกว่า สิกขาบท หมายถึง ข้อที่สามเณรจะต้องฝึกฝนหรือสำรวมกาย วาจาที่เป็นเรื่องของศีลหรือวินัย 10 ตัวอย่างเช่น ในสิกขาปทกถา พระวินัยปิฎก มหาวรรค ที่ว่า

อนุชานามิ ภิกฺขเว สามเณรानํ ทสฺ สิกฺขาปทานิ เตสุ จ สามเณเรหิ สิกฺขิตฺตุํ - ปาณาติปาตา เวรมณี อทินนาทานา เวรมณี อพรหมจริยา เวรมณี มุสาวาทา เวรมณี สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี วิกาลโภชนา เวรมณี นจฺจคีตวาทิตฺวิสุทฺทสฺสนา เวรมณี มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑปนวิภูสนฺธุ-

ธานี เวมณี อัจจาสนมมหาสนา เวมณี ชาตรุปรชตปฏิกคหนา เวมณี. (วิ.ม. (บาลี) 4/106/121)

แปล : พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตสิกขาบท 10 แก่สามเณร และให้สามเณรศึกษาในสิกขาบท 10 นั้น (ขอแปลเพิ่มเติมในข้อ 3 และข้อที่ 6-10 เนื่องจากข้อ 1 2 4 และ 5 แปลไว้แล้วข้างต้นแล้ว) คือ (3) เจตนางดเว้นจากพฤติกรรมที่ไม่พรหมจรรย์ (6) เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (7) เจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี และการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ (8) เจตนางดเว้นจากการตัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ที่ใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง (9) เจตนางดเว้นจากที่นอนสูงและที่นอนใหญ่ (10) เจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน. (วิ.ม. (ไทย) 4/106/168-169)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจไตรสรณคมน์หรือหัวใจศีลนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้ทางเมตตา ใช้ทางคลาดแคล้ว ใช้ทำให้ศัตรูเกรงกลัวอำนาจเรา เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 105-108) นอกจากนี้ โบราณจารย์ยังได้นำหัวใจไตรสรณคมน์นี้ไปลงในวัตถุมงคลหรือเครื่องรางของขลังหลายชนิด เช่น ตะกรุด เสื่อยันต์ และแผ่นทองที่ใช้หล่อพระพุทธรูป เป็นต้นที่เชื่อกันว่า มีอานุภาพด้านเมตตา มหานิยม แคล้วคลาด ป้องกันภัย (อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 6) และลงในพระเครื่อง เช่น เหรียญหลวงปู่บุญ วัดกลางบางแก้ว จังหวัดนครปฐม ที่ด้านหลังของเหรียญลงอักขระ **พุทธ ส มิ** (ธีรพัฒน์ สิงหศิริธรรม, 2552, น. 108) หรือใช้ลงตะกรุดมหาโสฬสมงคลของหลวงปู่เอี่ยม วัดสะพานสูง จังหวัดนนทบุรีที่ลงด้วยยันต์โสฬสและยันต์ไตรสรณคมน์ล้อมรอบด้วยบารมี 30 ทิศนที่กล่าวว่ามีพุทธคุณนานัปการทั้งคงกระพันชาตรี ป้องกันไฟ ฟ้าผ่า อุบาทว์ จัญไร คุณไสย ภูต ผี ปีศาจ (สังการ ศรีพนม, 2552, น. 7)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยในหัวใจไตรสรณคมน์หรือหัวใจศีลที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวข้อต่าง ๆ สรุปได้ว่า

1) การถึงพระรัตนตรัยต้องเป็นการเข้าถึงด้วยใจ คือ การเห็นคุณค่าความดีของพระรัตนตรัย และการเข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างสูงสุด คือ การเข้าถึงธรรมหรือการบรรลุธรรมที่กล่าวไว้ในบทธรรมคุณชื่อว่า สณทิจิโก แปลว่า ผู้ปฏิบัติจะเห็นธรรมด้วยตนเอง และบทว่า ปจจตต เวทิตพโพ แปลว่า ผู้ปฏิบัติจะพึงรู้ธรรมได้ด้วยตนเอง เหมือนกับพระอริยสงฆ์ผู้บรรลุธรรมได้ชื่อว่า เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างสมบูรณ์แบบ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคิลานสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรคว่า “จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เถิด” (ส.ม. (ไทย) 19/375/224)

2) การสมาทานศีลไม่ใช่เป็นเพียงแค่พิธีกรรม แต่เป็นเรื่องของการฝึกอบรม หรือการควบคุมตนเองไม่ให้ไปล่วงละเมิดผู้อื่นทั้งในด้านชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง การให้ข้อมูลที่เป็นจริง และฝึกการควบคุมการทำลายตัวเองจากการเสพสิ่งมีนเมา เป็นการย้ำถึงการเข้าถึงพระรัตนตรัยด้วยการนำหลักศีลมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตให้มีความดีงาม ปัญญา และความบริสุทธิ์ตามสาระสำคัญของพระรัตนตรัย

การนำอักษรย่อในหัวใจพระรัตนตรัยหรือหัวใจศีลไปใช้ในมิติทางความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นจึงไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจ เพราะผิดจากหลักการการเข้าถึงพระรัตนตรัย และไม่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติบูชาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้ชาวพุทธปฏิบัติตามหลักคำสอนในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทุก. (ไทย) 20/157/124)

12. หัวใจอิตปิ โส (หัวใจพระพุทธเจ้า) : อ ก วิ ตี

คัมภีร์ส่วนใหญ่เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระพุทธเจ้า ชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่เรียกว่า อิตปิ โส โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า อิตปิ โส เป็นคำที่รู้จักกันดีในหมู่พระเกจิอาจารย์และชาวพุทธทั่วไปภายใต้ชื่อว่า บทสรรเสริญพระพุทธคุณ ส่วนคำว่า หัวใจพระพุทธเจ้า หมายถึง พระคุณของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนถึงความเป็นพุทธะที่ย่อมาจากบทพระพุทธคุณหรือที่ชาวพุทธไทยเรียกกันติดปากว่า บทสรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ อิตปิ โส นั่นเอง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระพุทธเจ้านี้ โบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์ในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ อิตปิ โส...ภควาติ. บางศัพท์ดังต่อไปนี้

อ	ย่อมาจาก	อิตปิ โส	แปลว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
ก	ย่อมาจาก	โลกวิทู	ผู้รู้แจ้งโลก
วิ	ย่อมาจาก	วิชชาจรณสมปนโน	ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
ตี	ย่อมาจาก	ภควาติ	ผู้จำแนกธรรม ดังนี้

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ อ วิ อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ก ตี อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ข้อสังเกตในการย่ออักษรในหัวใจนี้ คือ ก ที่ย่อมาจากคำว่า โลกวิทู ดูเหมือนว่าเป็นอักษรตัวกลางศัพท์ แต่ความจริงแล้ว คำว่า โลกวิทู เป็นศัพท์สมาสที่ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ โลก กับ วิทู ดังนั้น อักษร ก จึงเป็นอักษรตัวสุดท้ายตามวิธีการย่อแบบอันตสังกตเช่นกัน

อนึ่งการย่อหรือการถอดอักษรในหัวใจอิตปิ โส หรือหัวใจพระพุทธเจ้านี้ ท่านไม่ย่อหรือถอดอักษรมาทุกศัพท์ แต่ท่านเลือกเฉพาะศัพท์ที่ต้องการ และเป็นการถอดอักษรที่ไม่เป็นไปตามลำดับของศัพท์ที่แสดงพระคุณของพระพุทธเจ้า 9 ประการในบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่เรียกว่า อิตปิ โส เห็นได้จากคำว่า ก ที่ย่อมาจากคำว่า โลกวิทู ซึ่งเป็นคำที่อยู่หลังคำว่า วิ ที่ย่อมาจากคำว่า วิชชาจรณสมปนโน ที่จริงแล้วจะต้องมาก่อนคำว่า โลกวิทู แต่ท่านกลับนำไปไว้หลังเพื่อให้คล้องปากในการท่องจำ และใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ที่มาของศัพท์และสาระสำคัญด้วยวิธีการทายอักษรกันในหมู่ผู้เรียนภาษาบาลีด้วยกัน คล้ายกับการเล่นทายอักษรที่เรียกว่า ฆะหมี่ของไทย

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

บทสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้านี้พบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ขอยกตัวอย่างเฉพาะที่ปรากฏในพิมพ์สารสมาคมกถา พระวินัยปิฎกมหาวรรคว่า

อิตปิ โส ภควา อรหํ สรรพพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน
 สุกโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสฺสานิ
 พุทฺโธ ภควาติ. (วิ.ม. (บาลี) 4/55/46)

แปล : แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์
 ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไป
 ดิแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดา
 ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค.
 (วิ.ม. (ไทย) 4/55/65-66)

คำแปลดังกล่าวได้แสดงถึงพุทธคุณที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจ อิตปิ โส หรือ
 พระพุทธเจ้า 3 ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ขอขยความ
 เพื่อให้เห็นที่มาและสาระสำคัญของพระพุทธคุณในแต่ละประการโดยเรียงตามลำดับพุทธคุณที่ปรากฏ
 ในหัวใจข้อนี้ดังนี้

อ ที่มาจาก **อิตปิ** เป็นคำเริ่มต้น แปลกันโดยทั่วไปว่า แม้เพราะเหตุนี้

ก ย่อมาจากคำว่า **โลกวิทู** แปลว่า ผู้รู้แจ้งโลก พุทธคุณข้อนี้สื่อถึงพระปัญญาธิคุณของ
 พระพุทธเจ้าที่ทรงรู้แจ้งโลกทั้งปวง โลกที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนั้นมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โลก
 ภายนอก หมายถึง โลกวัตถุ เช่น โลกมนุษย์ สัตว์โลก สังขารโลก โอภาสโลก เป็นต้น และโลกภายใน
 หมายถึง โลกคือจิต เช่น โลก 4 คืออริยสัจสี่ เป็นต้น (พระพุทธโฆสาจารย์, 2525, น. 122)

พุทธคุณในข้อนี้มุ่งแสดงพระอัจฉริยภาพด้านปัญญาของพระพุทธเจ้าผู้ทรงรอบรู้โลก
 ทั้งทางกายภาพและจิตภาพ พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับโลกภายในที่เป็นนามธรรม โดยเฉพาะ
 อริยสัจสี่ที่เป็นหนทางนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นจากโลกทั้งปวง เป็นโลกที่ผู้หวังความหลุดพ้น
 จะต้องรู้และเข้าถึงตามความจริง ซึ่งเป็นโลกที่ไม่สามารถถึงด้วยการเดินทาง (อง.จตุกก. (บาลี)
 21/45/53, อง.จตุกก. (ไทย) 21/45/73-75) และทรงสอนพุทธบริษัทให้เข้าใจโลกตามความจริง
 ไม่ติดอยู่ในโลกตั้งข้อความในโลกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “เธอทั้งหลายจงมาดูโลกนี้อันวิจิตร
 ดุจราชรถที่พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/171/86)

วิ ย่อมาจากคำว่า **วิชาจรณสมปนฺโน** ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ บทพระพุทธ-
 คุณข้อนี้มีสาระสำคัญ 2 ประการ ตามศัพท์ คือ

1) คำว่า **วิชา** หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้ที่วิเศษ พระพุทธเจ้าทรงสมบูรณ์ด้วย
 วิชาหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ญาณ ที่กล่าวไว้ในกัณฑ์ทศสุตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกัมี 3
 ประการ คือ (1) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติในอดีตได้ (2) จุตูปปาตญาณ รู้การตายและ
 การเกิดของสัตว์ (3) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะทั้งหลาย (ม.มู. (ไทย) 13/10/10) และ

ในสามัญญผลสูตร ที่ขนิกาย สีลขันธวรรคได้กล่าวถึงวิชา ความรู้แจ้งไว้อีก 8 ประการ คือ (1) วิปัสสนาญาณ ญาณในวิปัสสนา หมายถึง ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต³ (2) มโนมยิทธิ ฤทธิ์ทางใจที่เกิดจากอำนาจสมาธิ เช่น เนรมิตกาย เป็นต้น (3) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เช่น เหาะไปในอากาศ เป็นต้น (4) ทิพพโสต หูทิพย์ สามารถฟังเสียงต่าง ๆ ได้ดี (5) เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ (6) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติในอดีตได้ (7) ทิพพจักขุ ตาทิพย์ สามารถเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา (8) อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะไป (ที.สี. (ไทย) 9/234-248/77-84) ญาณเหล่านี้ทั้งหมดมีอยู่ในตัวพระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์

เรื่องที่ต้องทำความเข้าใจควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องคือ พุทธคุณ 5 ประการในวิชา 8 ได้แก่ ฤทธิ์ทางใจ การแสดงฤทธิ์ได้ การกำหนดรู้ใจผู้อื่นได้ ระลึกชาติได้ และมีตาทิพย์เป็นเรื่องที่มีอยู่จริง ซึ่งพระพุทธเจ้าจะทรงนำมาใช้เท่าที่จำเป็นในกรณีที่ต้องใช้เรื่องเหล่านี้เป็นอุบายสอนคน เช่น การโปรดคงคูลิมาลโจร หรือการปกป้องพระพุทธศาสนา เช่น การแสดงยมกปาฏิหาริย์เพื่อปราบพวกเดียรถีย์ที่มารุกรานพระพุทธศาสนา เป็นต้น แต่เรื่องเหล่านี้ได้มีผู้ตีความไปในทางฤทธิ์ที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในเชิงดลบันดาล และนำไปสู่การเข้าใจผิดของคนบางส่วนว่า พุทธคุณ คือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่มนุษย์โดยนำไปผนวกเข้ากับลัทธิไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถา อาคม ฯลฯ ซึ่งไม่ตรงกับแก่นแท้ของพุทธคุณ เนื่องจากพุทธคุณตั้งแต่ข้อที่ 2-6 หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อภิญา 6” เป็นพระคุณสมบัติที่เกิดจากการฝึกจิตให้เป็นสมาธิขั้นฌานสมาบัติ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงจัดพุทธคุณเหล่านี้ว่า ยังอยู่ในระดับโลกียะ ยังไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

2) คำว่า “จรณะ” หมายถึง ความประพฤติที่เป็นแนวทางบรรลุมรรคหรือนิพพาน ในอรรถกถาที่ขนิกาย สีลขันธวรรค (ที.สี.อ. (บาลี) 1/190/149) พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงจรณะ 15 ประการ ไว้ คือ (1) สีลสัมปทา การถึงพร้อมด้วยศีลตามสถานภาพของแต่ละบุคคล (2) อปฺปนณกปฏิบัติทา การปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่ทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม และในอังกุตตรนิกาย ติกนิบาตได้แสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับจรณะข้อนี้ไว้ 3 ประการ คือ อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์ คือ ระวังไม่ให้กุศลธรรมครอบงำ เมื่อรับรู้อารมณ์ภายนอกที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่จะส่งผลให้เกิดการกระทำที่ไม่ชอบ โภชนะ มัตตัญญตา การรู้จักประมาณในการบริโภคที่เกิดจากการใช้ปัญญาพิจารณาถึงความควร ไม่ควร ประโยชน์ ไม่ใช่ประโยชน์ พอประมาณ หรือเกินประมาณ

³ ในข.ป. (ไทย) 31/1/1-3; แสดงญาณของพระพุทธเจ้าไว้ถึง 73 ประการ แต่ขอแสดงไว้เฉพาะข้อที่กล่าวไว้ในวิปัสสนาญาณ 9 ประการ ได้แก่ ญาณที่ตามเห็นความเกิดและความดับของเบญจขันธ์ (อุทยัพพยานุสสนาญาณ) ญาณที่ตามเห็นความสลายไปของสังขาร (ภังคานุสสนาญาณ) ญาณที่มองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว (ภยตูปฏฐานญาณ) ญาณที่เห็นโทษของสังขารที่ทำให้เกิดทุกข์ (อาทีนวานุสสนาญาณ) ญาณที่เห็นความเบื่อหน่าย ไม่ยึดติดในสังขาร (นิพพิทานุสสนาญาณ) ญาณที่กระตุ้นจิตให้ใคร่ที่จะหลุดพ้นจากการยึดติดในสังขารทั้งหลาย (มัญจิตุกัมยตาญาณ) ญาณที่พิจารณาหาทางให้หลุดพ้นจากการยึดติดในสังขาร (ปฏิสังขานุสสนาญาณ) ญาณที่ทำให้ผู้บรรลุวางใจเป็นกลาง ไม่นินดี ยินร้ายในสังขาร (สังขารุเพกขาญาณ) และญาณที่ยังหลงสู่อริยสัจสี่ บรรลุโคตรภูญาณและมรรคญาณ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล (สัจจานุโลภมิญาณหรืออนุโลภญาณ) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2558, น. 224-225)

เพื่อให้การบริโภคเป็นไปตามจุดมุ่งหมายและประโยชน์ที่แท้จริง ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียร ตื่นตัวอยู่เสมอ เพื่อมิให้ถูกนิเวศน์เข้าครอบงำ มีความพร้อมทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจทุกอย่างให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ (อง.ตัก. (ไทย) 20/16/159) (3) สัทธรรม การปฏิบัติตนในสัทธรรม ได้แก่ หลักสัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษที่แสดงไว้ในจุฬพนฺณสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ มี 7 ประการ คือ ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา หิริ มีความละอายต่อบาป โอตตปปะ มีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำชั่ว พหุสูต เป็นผู้ศึกษา เรียนรู้มาก วิริยารัมภะ มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง สติ มีสติระลึกรู้อยู่เสมอ และปัญญา มีปัญญา รู้เห็นเรื่องต่าง ๆ ตามความจริง (ม.อุ. (ไทย) 14/92/107) (4) ฌาน 4 การพัฒนาจิตตามหลักสมถกรรมฐานกระทั่งบรรลุผลของการปฏิบัติที่เรียกว่า รูปฌาน 4 ที่แสดงไว้ใน กยฺเฏรวสุตฺตมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ได้แก่ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน (ม.ม. (ไทย) 12/51/41)

ติ ย่อมาจากคำว่า อิติ ในคำว่า ภควาติ เป็นคำลงท้ายของพระพุทธคุณทั้งหมด โดยความหมายแปลว่า ดังนี้ หมายถึง พระคุณที่กล่าวมาทั้งหมดหรือพระคุณของพระพุทธเจ้ามี 9 ประการ ดังกล่าวมานี้ ส่วนคำว่า ภควา มีความหมายหลายนัย ขอให้ดูความหมายที่ปรากฏในขุททกนิกาย จุฬนิเทศ เช่น (1) ผู้ทำลายกิเลส เช่น ราคะ โทสะ โมหะ (2) ผู้จำแนกแยกแยะ แจกแจงธรรม (3) ผู้ถึงที่สุดแห่งภพ (นิพพาน) (4) ผู้อบรมพระวรกาย (ด้วยศีล) และจิตด้วยสมาธิและปัญญาอย่างบริบูรณ์ เป็นต้น (ขุ.จ. (ไทย) 30/2/46-48)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระพุทธเจ้านี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้ภาวนาทำให้อยู่ยงคงกระพัน อาวุธทั้งหลายทำอันตรายไม่ได้ ทำน้ำมนต์สะเดาะลูกให้หญิงตั้งครรภ์กิน ทำให้คลอดลูกง่าย ภาวนาทำให้เป็นจิ้งจก สัตว์ร้ายพากันหวาดกลัว ไม่ทำร้าย เสกน้ำมนต์รดผู้ที่ถูกคุณผีได้ เป็นต้น (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 188-191)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจอิตปิ โส หรือหัวใจพระพุทธเจ้าตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยในหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า หัวใจนี้สื่อถึงพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้า เนื่องจากพุทธคุณทั้ง 3 บทนี้ จัดเข้าในพระปัญญาธิคุณทั้งในส่วนของปัญญาที่ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะจนสามารถทำลายอวิชชาได้ และพระปรีชาสามารถในการจำแนกแยกแยะธรรมต่าง ๆ ได้ การที่โบราณจารย์นำเอาหัวใจพระพุทธเจ้าไปสื่อในมิติทางความเชื่อในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการสื่อที่ไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระปัญญาธิคุณ เป็นการทำให้พระพุทธคุณที่บริสุทธิ์คลาดเคลื่อนไปจากความจริง และส่งผลให้เกิดการเข้าใจผิด กลายเป็นความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ไปในที่สุด

13. หัวใจปฏิสงขาโย : จิ ปิ เส คิ

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงหลักคำสอนเรื่องปัจจัยสันนิสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัยสี่ของพระภิกษุที่จะต้องพิจารณาก่อนใช้สอยทุกครั้ง ถ้าไม่ทำมีโทษทางพระวินัย สำหรับหลักการพิจารณาปัจจัยสี่เรียกว่า ปัจจัยปัจจเวกขณะ หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาปัจจัยสี่ก่อนใช้สอย ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นี้นำมาใช้สื่อปัจจัยสี่ และการพิจารณาก่อนใช้สอยปัจจัยสี่ ตามอักษรย่อทั้ง 4 อักษร โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ปฏิสงขาโย มาจากศัพท์เต็มว่า **ปฏิสงขา โยนิโส** แปลว่า พิจารณาแล้วโดยแยบคาย เป็นส่วนหนึ่งของหลักการพิจารณาปัจจัย 4 ก่อนใช้สอย เรียกหลักการนี้ว่า ปัจจัยปัจจเวกขณะ หมายถึง การใช้ปัญญาพิจารณาปัจจัย 4 เพื่อเข้าถึงความจริง เป็นไปตามจุดประสงค์ของการใช้สอยปัจจัยแต่ละอย่าง จัดอยู่ในหลักปัจจัยสันนิสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยปัจจัย 4 ที่พระภิกษุจะต้องพิจารณาก่อนใช้สอยทุกครั้ง หากไม่พิจารณาก็เป็นการผิดศีลในเรื่องนี้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจปฏิสงขาโยนี้ โบราณจารย์ย่อมาจากปัจจัยสี่ในหลักปัจจัยปัจจเวกขณะตามหลักปัจจัยสันนิสิตศีล เพื่อใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของอักษรย่อดังนี้

จ	ย่อมาจาก	จีวร	หมายถึง จีวร (เสื้อผ้า)
ปิ	ย่อมาจาก	ปิณฑุปาต	หมายถึง ปิณฑูปาต (อาหาร)
เส	ย่อมาจาก	เสนาสน	หมายถึง เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย)
คิ	ย่อมาจาก	คิลานปัจจยเภสัชขุปริกขาร	หมายถึง ยาและอุปกรณ์รักษาโรค

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับอักษรย่อตัวแรก คือ **จ** ไม่ตรงกับอักษรตัวแรกของศัพท์เต็มที่ย่อมา คือ จีวร ที่แปลว่า จีวร โดยเปลี่ยนจากคำว่า **จี** มาเป็น **จ** แทน เพื่อให้พ้องเสียงกับอักษรย่อตัวต่อมา คือ **ปิ** อีกประการหนึ่งอาจมาจากการเขียนอักษรขอม คำว่า **จ** เขียนเหมือนกันกับ **จี** จึงเป็นไปได้ว่า ผู้ที่ปริวรรตอักษรขอมมาเป็นอักษรไทยจึงเขียนอักษรนี้ว่า **จ**

คำว่า **ปฏิสงขา โย** ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้มาจากศัพท์นำหน้าหลักคำสอนข้อนี้ คือ **ปฏิสงขา โยนิโส** ที่แปลว่า พิจารณาโดยแยบคาย โดยนำศัพท์แรกเต็มศัพท์ และอักษรตัวแรกของศัพท์ที่สองมาใช้เป็นชื่อของหัวใจ คำว่า **โย** จึงเป็นการย่ออักษรแบบอาทิสงเกตเช่นกัน

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อของหัวใจปฏิสงขาโยนี้มีที่มาจากหลักคำสอน เรื่อง ปัจจัยปัจจเวกขณะ หมายถึง หลักการพิจารณาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในขุททกนิกาย มหาปเทศที่ว่า

ปฏิสงขา โยนิโส **จี**วร ปฏิสเวติ ยาวเทว สีตสส ปฏิสมาตาย อุณฺหสส ปฏิสมาตาย ชัมมกส-
วาทาตปสรีสปสมฺผลसानํ ปฏิสมาตาย ยาวเทว ทิริโกปินปฏิจฉาหนตถํ.

แปล : ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงใช้สอยจิวร เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย.

ปฏิสงขา โยนิโส **ปิณฑปาต** ปฏิเสวติ เนว ทวาย น มทาย น มณฑนาย น วิภูสนาย ยาวเทว อิมสส กายสส จิตฺติยา ยาปนาย วิทิสฺสุปรติยา พรหมจริยานุคคหาย. อิติ ปุราณญจ เวทนี ปฏิหงขามิ นวญจ เวทนี น อุปาเทสสามิ ยาตรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชชตา จ ผาสฺสุวิหาโร จ.

แปล : ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงฉันปิณฑปาต มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง แต่ฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ร่างกายนี้ดำเนินไปได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยมนสิการว่า เราจักบำบัตเวทนาเก่า มิให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น การดำเนินชีวิตของเรา ความไม่มีโทษ และการอยู่สบายจักมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้.

ปฏิสงขา โยนิโส **เสนาสน** ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย อุณหสฺส ปฏิฆาตาย ทสมก-สวาตตปสรีสปสมผลฺสนานํ ปฏิฆาตาย ยาวเทว อุตฺตปริสฺสยวิโนทนปฏิสลลานารามตถ.

แปล : ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วจึงใช้สอยเสนาสนะ เพียงเพื่อป้องกันความหนาว ป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดู และความยินดีในการหลีกเร้น.

ปฏิสงขา โยนิโส **คิลาน** ปจฺจยภสฺสชฺชปริกขารํ ปฏิเสวติ ยาวเทว อุปปนนานํ เวยยาพยาธิ-กานํ เวทนานํ ปฏิฆาตาย อพฺยาปชฺชปรมตาย.

แปล : ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงใช้สอยคิลานปัจจยภสัชชปริการ เพียงเพื่อบำบัตเวทนาอันเนื่องมาจากอาพาธที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อความไม่ลำบากเป็นอย่างยิ่ง. (ช.ม. (บาลี) 29/206/422-423, ช.ม. (ไทย) 29/206/601)

นอกจากนี้ การพิจารณาก่อนการใช้สอยปัจจยสินียังจัดเข้าในหลักของศีลข้อหนึ่ง เรียกว่า ปัจจยสินินิสิตศีล หมายถึง ศีลที่เกี่ยวข้องกับปัจจยสินีตามหลักปาริสุทธิศีล 4 ที่พระพุทธโฆษาจารย์ (2531, น. 19) กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวนปาริสุทธิ-ศีล และปัจจยสินินิสิตศีล ดังนั้น สาระสำคัญของหัวใจปฏิสงขาโยกก็คือ การพิจารณาก่อนที่จะบริโภคปัจจยสินีเพื่อให้เห็นถึงเป้าหมายของการบริโภคอย่างแท้จริง กล่าวคือ

เป้าหมายของการบริโภคจิวรก็คือ เพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน ป้องกันเหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานกัด ป้องกันลมแดด และปกปิดอวัยวะที่พึงสงวน

เป้าหมายของการฉันอาหารก็คือ เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ไม่ร่างกายลำบาก อนุเคราะห์พรหมจรรย์ ขจัดความหิว และให้ชีวิตดำรงอยู่ ตรงกับสำนวนไทยที่ว่า “กินเพื่ออยู่มีชีอยู่เพื่อกิน”

เป้าหมายของการใช้ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) ก็เพียงเพื่อป้องกันความร้อน ความหนาว ป้องกันเหลือบ ยุง สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งู เป็นต้นกัด ป้องกันลม แดด ป้องกันอันตรายจากฤดูกาล เช่น ฝนตก เป็นต้น และเพื่อการอยู่ที่เยียบสงบ

เป้าหมายของการฉันยาและอุปกรณ์รักษาโรคก็เพียงเพื่อขจัดทุกขเวทนาที่เกิดจากการเจ็บป่วย มิให้ร่างกายต้องลำบากเพราะอาการเจ็บป่วย

จุดมุ่งหมายของการใช้ปัจจัยสี่ตามหลักพุทธศาสนามุ่งให้ภิกษุเห็นเป้าหมายของการใช้สอยปัจจัยสี่ตามเป็นจริง มีน้อย สันโดษ ไม่แสวงหาปัจจัยสี่อย่างผิด ๆ และมุ่งให้เข้าถึงเป้าหมายของการใช้สอยปัจจัยสี่แต่ละอย่าง ไม่ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของตัณหาในสิ่งเหล่านั้น หรือไม่วิ่งไปตามกระแสหรือค่านิยมทางสังคมเป็นสำคัญ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาอักษรย่อในหัวใจปฏิสังขารโยไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น เสกข้าวหรือบอระเพ็ดกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน อาวุธทั้งปวงทำอันตรายไม่ได้ ใช้ภาวนาเป็นเมตตามหานิยม ใช้เป็นคาถาเสกหรือเป่าให้หายไข้หรืออาการเจ็บปวดจากสัตว์หรือแมลงมีพิษกัดต่อย และใช้ลงยันต์และใช้เป็นคาถาเสกเครื่องรางของขลังหลายประการ เช่น ยันต์พระฤๅษีดาไฟที่เชื่อกันว่ามีอำนาจหลายประการ เช่น คงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม เป็นเสน่ห์ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 186-188)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและสาระสำคัญจากแหล่งที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่าโบราณจารย์ได้นำหัวใจและอักษรย่อในหัวใจปฏิสังขารโยมาใช้เป็นสื่อการสอนหลักปัจจัยปัจจเวกขณะหรือสอนเรื่องศีลที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยปัจจัยสี่ (ปัจจัยสันนิสิตศีล) รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพของมนุษย์เพื่อต้องการให้ชาวพุทธใช้ปัญญาในการบริโภคเพื่อเข้าถึงความจริงของการบริโภค เพื่อสกัดความหลงติดในวัตถุและตัณหา ความทะยานอยากที่วิ่งไปตามกระแสค่านิยมทางสังคม ดังนั้น การสื่อชื่อและอักษรย่อในหัวใจในมิติทางความเชื่อว่ามีอำนาจป้องกันอาวุธ ทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้นจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหลักปัจจัยปัจจเวกขณะและปัจจัยสันนิสิตศีล

14. หัวใจกุสลา (ปรมัตถ์) : จิ เจ รุ นิ

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงคำศัพท์ในธัมมสังคณีคัมภีร์แรกในพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ แต่คัมภีร์หัวใจ 108 หัวไปเรียกชื่อหัวใจนี้ว่า หัวใจปรมัตถ์ บ้าง หัวใจสังคหะ บ้าง ชื่อหัวใจทั้งสองนี้ เมื่อกล่าวโดยสาระสำคัญแล้วก็เป็นเรื่องเดียวกัน คือ ใช้สื่อถึงธรรมชั้นสูงที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงปรมัตถธรรมทั้ง 4 ประการ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า กุสลา เป็นคำขยายของคำว่า ธมมา ดังนั้น กุสลา ธมมา แปลตรงตัวว่า ธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลายหรือกุศลธรรมทั้งหลาย หมายถึง จิตและเจตสิกที่เป็นกุศล

คำว่า ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน ที่เป็นปรมัตถธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระอภิธรรมปิฎก 4 ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ส่วนคำว่า สังคหะ แปลว่า การย่อหรือการรวบรวม ชื่อนี้มาจากคัมภีร์อภิมัตถสังคหะ หมายถึง คัมภีร์ที่รวบรวมหรืออธิบายปรมัตถธรรม คือ จิต เจตสิก รูป นิพพานโดยย่อนั่นเอง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากธรรมที่เป็นองค์ประกอบของปรมัตถ-
ธรรม 4 ประการ ดังนี้

จ	ย่อมาจาก	จิตต์	หมายถึง จิต หรือธรรมชาติที่คิด
เจ	ย่อมาจาก	เจตสิก	หมายถึง เจตสิก หรืออารมณ์ที่เกิดร่วมกับจิต
ร	ย่อมาจาก	รูป	หมายถึง รูปหรือร่างกาย
นิ	ย่อมาจาก	นิพพาน	หมายถึง นิพพาน หรือสภาวะที่ออกไปจากตัณหา

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการ
ถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาขออักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากสาระสำคัญของหลักธรรมโดยสรุป
ในพระอภิธรรมปิฎกที่เรียกว่า ปรมัตถธรรม หมายถึง ธรรมระดับสูงที่ลึกซึ้ง 4 ประการ คือ จิต เจตสิก
รูป นิพพานในคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ (พระอนุรุธาจารย์, 2530) โดยมีสาระสำคัญตามหลักธรรมที่
เป็นองค์ประกอบของปรมัตถธรรม 4 ประการ โดยย่อต่อไปนี้

จ มาจาก **จิต** หมายถึง ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ภายนอกที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น
กาย และใจ โดยย่อมี 89 ดวง โดยพิสดารมี 121 ดวง จำแนกตามสภาวะของจิต คือ อกุศลจิตมี 12
ดวง กุศลจิตมี 21 ดวง โดยพิสดารมี 37 ดวง วิปากจิตมี 36 ดวง โดยพิสดารมี 52 ดวง และกิริยาจิตมี
20 ดวง (พระอนุรุธาจารย์, 2530, น. 1-6)

เจ มาจาก **เจตสิก** หมายถึง อารมณ์ที่เกิดขึ้นกับจิตมี 52 ประการ จำแนกตามลักษณะ
ของเจตสิก คือ อัญญาสมานาเจตสิกมี 13 ดวง อกุศลเจตสิกมี 14 ดวง และโสภณเจตสิกมี 25 ดวง
(พระอนุรุธาจารย์, 2530, น. 7-13)

ร มาจาก **รูป** หมายถึง ร่างกายและคุณสมบัติของร่างกาย แยกออกเป็น 2 ลักษณะ
คือ มหาภูตรูป หมายถึง รูปที่เกิดจากธาตุหลักที่ประกอบกันขึ้น ได้แก่ ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และ
อุपाทายรูป หมายถึง รูปที่อาศัยธาตุทั้งสี่ที่ประชุมกันเป็นร่างกาย เช่น ความเป็นหญิง ความเป็นชาย
 เป็นต้น (พระอนุรุธาจารย์, 2530, น. 33-39)

นิ มาจาก **นิพพาน** หมายถึง สภาวะที่ออกไปจากตัณหาที่ผูกสัตว์ให้ติดอยู่ในภพ
จัดเป็นโลกุตตรธรรม กล่าวโดยสรุปมี 2 ประเภท คือ สอุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานของ
พระอรหันต์ที่สิ้นกิเลสแล้ว แต่ยังมีชีวิตอยู่ และอนุปาทิเสสนิพพาน หมายถึง นิพพานของพระอรหันต์
ที่สิ้นชีพแล้ว (พระอนุรุธาจารย์, 2530, น. 13)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจกุสลาไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น
ภาวนาเรียกจิตคนทั้งหลายให้มาหลงรัก เสกหมากกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน เสกขี้ผึ้งสีปากเป็นมหา
นิยม เสกปูนทาเท้ากันขวกหนาม และใช้ปลุกผี เป็นต้น และนำไปใช้ลงยันต์ต่าง ๆ เช่น ยันต์หัวใจ

พระปรมาภิไธยและยันต์หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่า มีอานุภาพด้านคงกระพันชาตรี และเสน่ห์ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 191-193)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้สื่อถึงหลักธรรมชั้นสูงที่เรียกว่า ปรมาตถธรรม ที่กล่าวถึงจิตทั้งที่เป็นกุศล อกุศล และเป็นกลาง ๆ เจตสิก อารมณ์ที่เกิดกับร่วมกับจิตที่มีลักษณะเช่นเดียวกันกับจิต คือ เจตสิกฝ่ายกุศล อกุศล และที่เป็นกลาง ๆ (อัพยาตเจตสิก) รูปที่เป็นประกอบด้วยมหาภูตรูปและอุปาทายรูป และนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ไม่มีเนื้อหาส่วนใดที่เป็นเรื่องของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือมีเนื้อหาที่ไม่ดี ดังที่คนบางส่วนเข้าใจว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสูญเสีย ความตาย เพราะตีความว่า พระอภิธรรมมัตถสังคหะใช้สวดในงานศพ ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อความหมายในมิติทางความเชื่อว่าเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นมหาเสน่ห์ รวมถึงรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้จึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

15. หัวใจโนม : ส ต อุ เอ

หัวใจสื่อถึงคำนมัสการพระพุทธเจ้าในคำเริ่มต้นของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาอันเป็นการแสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าในฐานะผู้เป็นเจ้าของศาสนา ผู้ควรกราบไหว้ บูชา ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น น ม อ ส ส บ้าง เขียนเป็น น ต ภ อ ส บ้าง การที่อักษรย่อในหัวใจนี้ต่างกันเป็นเพราะมีศัพท์ที่มาจากต่างแหล่งกันตามคติของอาจารย์แต่ละท่าน แต่มีคติที่สอดคล้องกัน คือ การนำมาใช้สื่อถึงการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

จากการศึกษาพบว่า คำว่า โนม ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้มีความหมายหลายประการ ดังข้อค้นพบดังต่อไปนี้

1) ความหมายจากพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 606) ไม่ปรากฏ คำว่า โนม ปรากฏแต่คำว่า นม (นมะ) แปลว่า การนอบน้อม การเคารพ การไหว้ และคำว่า “นมัสการ” แปลว่า การแสดงความอ่อนน้อมด้วยการกราบไหว้

2) ความหมายจากรูปศัพท์ คำว่า โนม มีรากศัพท์มาจาก นมุ ธาตุ ใช้ในความหมายว่า น้อม โนม (นมเน) ดังนั้น คำว่า โนม จึงแปลว่า ความนอบน้อม (หลวงเทพดรณานุกิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช). 2529 : 219) อีกคำหนึ่งที่มีความหมาย และมีรากศัพท์มาจากธาตุเดียวกัน คือ คำว่า ปณาโม ที่แปลว่า นอบน้อมเหมือนกันกับคำว่า โนม โดยมีกฎทางไวยากรณ์ภาษาบาลีว่า นมุ ธาตุนี้ ถ้ามี ป นำหน้าให้แปลง น เป็น ณ ได้ (หลวงเทพดรณานุกิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2529, น. 220)

3) ความหมายในเชิงพฤติกรรม หมายถึง ความนอบน้อม คำนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในสังคารวสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกที่กล่าวว่า

อด โข ธนัญชานี พราหมณี อุปกขลิตวา ติกขตตุ อูทานิ อูทานสิ “**นโม** ตสส ภควโต อรหโต สมหาสมพุทฺธสส. **นโม** ตสส ภควโต อรหโต สมหาสมพุทฺธสส. **นโม** ตสส ภควโต อรหโต สมหาสมพุทฺธสสา”ติ. (ม.ม. (บาลี) 13/473/466)

แปล : สมัยนั้น นางพราหมณีชื่อธัญชานี อาศัยอยู่ในบ้านชื่อปัจจลกับปะ เป็นผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ หากนางปลั่งพลาดแล้วจะเปล่งอุทานขึ้น 3 ครั้งว่า “ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น...” (ม.ม. (ไทย) 13/473/598)

ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า นโม คำนี้เป็นคำสามัญที่มีใช้กันทั่วไปในสังคมอินเดียยุคนั้น เป็นคำอุทานถึงบุคคลอันที่เป็นเคารพที่มีความสำคัญและสามารถเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจของเขาได้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้ง 3 แบบนี้พบว่า โบราณจารย์มาจากศัพท์ที่มีเนื้อหาสื่อถึงการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า ดังนี้

แบบที่ 1 : ส ต อุ เอ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากนะโมการัญฐกคาถา หรือที่เรียกกันว่า นโม 8 บท โดยความสื่อถึงการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย ดังนี้

ส ย่อมาจาก **ส**มหาสมพุทฺธสส แปลว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ต ย่อมาจาก **ต**สส แปลว่า นั้น

อุ ย่อมาจาก **สุ**วตฺถิ แปลว่า ความสวัสดิ (สุ+ว+อตฺถิ ได้รูปเป็น สุวตฺถิ)

เอ ย่อมาจาก **เต**ชวา แปลว่า มีเดชหรือมีอำนาจ

แบบที่ 2 : น ม อสส ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากนะโมการัญฐกคาถา หรือที่เรียกกันว่า นโม 8 บท โดยความสื่อถึงการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย ดังนี้

นม มาจาก **นโม** ที่ปรากฏอยู่ในทุกคาถา

อสส มาจาก **อสส** ที่ปรากฏอยู่ในคำสำคัญของทุกบท

แบบที่ 3 : น ต ภ อ ส พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากบทนมัสการพระพุทธเจ้า คือ นโม ตสส ภควโต อรหโต สมหาสมพุทฺธสส ดังนี้

น ย่อมาจาก **นโม**

ต ย่อมาจาก **ตสส**

ภ ย่อมาจาก **ภควโต**

อ ย่อมาจาก **อรหโต**

ส ย่อมาจาก **สมหาสมพุทฺธสส**

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนโมแบบที่ 1 คือ **ส ต อุ เอ** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ มีอักษรย่อที่ต้องอธิบายเพิ่มเติม คือ อักษรที่ย่อจาก **สุ**วตฺถิ โบราณจารย์ถอดเพียงสระ **อุ** มาเท่านั้น ไม่ได้ถอด **ส** ที่เป็นพยัญชนะมาด้วย และ **เอ** อักษร ก็ย่อมาจาก **เต**ชวา ก็ย่อมาเฉพาะสระ **เอ** ไม่นำ **ต** พยัญชนะมาด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังถือว่าเป็นการถอดอักษรแบบอาทิสังกต เนื่องจากเป็นอักษรในพยางค์แรกของศัพท์

อักษรย่อในหัวใจโนมแบบที่ 2 คือ **นม อสส** เป็นได้ทั้งศัพท์และอักษรย่อ คือ **นม** อักษรที่มาจาก **นโม** เป็นคำศัพท์ ไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามวิธีใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ส่วนคำว่า **อสส** เป็นอักษรพยางค์สุดท้ายศัพท์ที่เป็นชื่อของพระรัตนตรัยที่ปรากฏอยู่ใน 5 คาถาแรก คือ สมมาสมพุท**สส** (สมมาสมพุท + ส จตุตถวิภัตติ แปลง ส เป็น **สส** ตามหลักไวยากรณ์บาลี ได้รูปเป็นสมมาสมพุท**สส** เวลาอ่านให้อ่านว่า อสส) อุตตมธม**สส** มหาสงฆ**สส**ปิ รตนตตย**สส** วตถตตย**สส**ปิ อนุโลมเข้าในวิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ กรณีนี้เป็นถอดอักษรที่ควบกล้ำกัน คือ **สส**

อักษรย่อในหัวใจโนมแบบที่ 3 คือ **น ต ภ อ ส** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

จากที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แสดงให้เห็นถึงมิติของอาจารย์แต่ละท่านที่ย่ออักษรในหัวใจนี้ต่างกัน เนื่องจากจับประเด็นที่มาของอักษรต่างกัน แต่โดยจุดมุ่งหมายแล้วก็เหมือนกัน คือ ต้องการสื่อถึงการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าหรือโดยรวมก็คือ พระรัตนตรัย

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจโนมนี้จำแนกตามที่มาของอักษรในหัวใจทั้ง 3 แบบ ดังนี้ คือ

แหล่งที่มาของอักษรย่อว่า **ส ต อุ เอ** และ **นม อสส** พบว่า บทนมัสการพระรัตนตรัยที่เรียกว่า นโมการอัฐกถาหรือนะโม 8 บทดังนี้

นโม อรโหโต สมมา-	สมพุท สส มहेสิโน ⁴
นโม อุตตมธม สส	สวากุขาตสเสว เตนนิธ
นโม มหาสงฆ สส ปิ	วิสุทสิลทิฐิโน
นโม โอมายตยารท สส ⁵	รตนตตย สส สาธุกั
นโม โอมกาตีต สส	ตสส วตถตตย สส ปิ
นโม การบุภาเวน	วิคจจนตุ อุปททวา
นโม การานุภาเวน	สุวตถิ โหตุ สพททา

⁴ ข้อสังเกตในนโมการอัฐกถาก็คือ 3 บทแรก เป็นการแยกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ออกจากกัน แต่ในบทที่ 4 กล่าวถึงพระรัตนตรัยรวมไว้ในคำว่า รตนตตย**สส** ในบทที่ 5 ก็เช่นกัน กล่าวพระรัตนตรัยรวมไว้ในคำว่า วตถตตย**สส** ส่วนอีก 3 บทที่เหลือเป็นการขออำนาจหรืออานุภาพแห่งการทำความนอบน้อมพระรัตนตรัยจงบันดาลให้ปราศจากอันตราย มีความสวัสดิ และมีอำนาจ เป็นการสื่อถึงอำนาจของพระรัตนตรัยในแง่ของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะของพระปริตรที่มีคำกล่าวในทำนองนี้ทั้งหมด

⁵ คำว่า โอม นี้ ตามคติของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่เดิมมาจากอักษรย่อว่า **ม อ อุ** ที่ถอดมาจากอักษรตัวสุดท้ายในชื่อของเทพตรีมูรติ 3 องค์ พระพร**หม** พระศิว**ะ** และพระวิษ**ณุ** เออาสระ อ อุ ผสมกันเป็น โอ แล้วนำ ม มาเป็นตัวสะกดจึงได้รูปศัพท์ว่า โอม แต่โบราณอาจารย์ไทยนำอักษรย่อทั้ง 3 ตัวนี้ คือ **อ อุ ม** มาใช้สื่อถึงพระรัตนตรัยแทนโดยย่อมาจากศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัย ดังนี้ คือ **อ** ย่อมาจาก **อร**ห์ ใช้แทนพระพุทธเจ้า **อุ** ย่อมาจาก **อุ**ตตมธมโม ใช้แทนพระธรรม และ **ม** ย่อมาจาก **ม**หาสงฆโม ใช้แทนพระสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, 1441)

นโมการศส เตเซน วิธมทิ โหมิ เตชวา.

(สมเด็จพระสังฆราช (บุสสเทว), 2538, น. 4)

แปล : ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่. ขอนอบน้อมแด่พระธรรมอันสูงสุดในพระศาสนาที่พระผู้มีพระภาคพระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว. ขอนอบน้อมแด่พระสงฆ์หมู่ใหญ่ ผู้มีศีลและทิวฐิอันหมดจด. ขอการนอบน้อมแด่พระรัตนตรัยที่ปรารถนาแล้วว่า โอม (ม อ อู) จงยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ด้วยการประกาศซึ่งการทำความนอบน้อม ขออุปหะทั้งหลายจงปราศจากไป. ด้วยอานุภาพแห่งการทำความนอบน้อม ขอความสวัสดิจมี (แก่ข้าพเจ้า) ในกาลทุกเมื่อ. ด้วยเดชแห่งการทำความนอบน้อม ขอให้ข้าพเจ้าจมีเดชในมงคลพิธีเกิด.

แหล่งที่มาของอักษรย่อว่า **น ต ภ อ ส** พบหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกที่กล่าวถึงบทนมัสการพระพุทธเจ้าไว้ว่า **นโม ตสส ภควโต อรหโต สุมมาสมพุทฺธสส.** (ม.ม. (บาลี) 13/473/466)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อที่เป็นหัวใจไปใช้สื่อมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย โดยกล่าวว่า ใช้ได้สารพัดขึ้นอยู่กับความปรารถนาของผู้ใช้ว่า จะนำหัวใจนี้ไปใช้ในทางใด (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 178)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญตามแหล่งที่มาของหัวใจนโมจะพบว่า นโม เป็นคำที่นำมาใช้แสดงความนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย ถ้าพิจารณาประเด็นนี้คำว่า นโม ก็ไม่เกี่ยวกับเรื่องของอำนาจวิเศษเหมือนที่โบราณจารย์นำไปใช้ในมิติทางความเชื่อ แต่ถ้าพิจารณาไปที่ความปรารถนาขอให้อำนาจการแสดงความนอบน้อมบันดาลให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น ป้องกันอันตรายเป็นต้น ได้รับอิทธิพลมาจากพระปริตรหรือบทสวดมนต์ที่มักจะมีการตั้งความปรารถนาขออำนาจการทำความดีช่วยคุ้มครองป้องกันหรือลดบันดาลผลดีที่ปรารถนาให้

16. หัวใจตรีนิสิงเห : ส ห ชา ตรี (ส ห ข ฎ ตรี)

หัวใจนี้สื่อถึงคัมภีร์ตรีนิสิงเห เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับการลงเลขยันต์ โดยในคัมภีร์นี้ระบุถึงคำว่า ตรีนิสิงเห นี้ใช้แทนเลข 3 ซึ่งจำนวน 3 นี้มาจากอักษรย่อ (ตนิ อกฺขรานิ) คือ **ม อ อู** ที่ใช้ในหลายหัวใจ เช่น หัวใจพระรัตนตรัย เป็นต้น ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **ส ห ชา ตรี** บ้าง **ส ข ฎ ตรี** บ้าง ซึ่งเป็นการเขียนที่ผิดไปจากคัมภีร์ตรีนิสิงเห อักษรย่อในหัวใจนี้ที่ถูกต้อง คือ **ส ห ข ฎ ตรี** ซึ่งอักษรทั้ง 5 ตัวนี้ ใช้แทนเลข 5 จำนวน 5 นี้สื่อถึงท้าวสหัมบดีพรหมทั้ง 5 โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังนี้

ก. ความหมาย

ตรีนิสิงเห เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับการสร้างยันต์ไทย ซึ่งในสูตรของคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงคำว่า ตรีนิสิงเห นี้เป็นจำนวนเลข 3 ซึ่งใช้แทนอักขระ 3 ตัว คือ **ม อ อุ** ที่เดิมทีถอดมาจากเทพเจ้าตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 3 องค์ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ แต่คติของโบราณจารย์ไทยนำมาใช้สื่อถึงพระรัตนตรัยแทน ส่วนอักขระย่อในหัวใจนี้สื่อถึงปัญจสัทม์บดีพรหม หมายถึง ท้าวสัทม์บดีพรหมทั้ง 5 คือ สวรรค์ชั้นสุทธาวาส (ที่อยู่ของผู้บริสุทธ์อันเป็นที่เกิดของพระอนาคามิ) ได้แก่ พรหม 5 ชั้นที่สูงที่สุดของสวรรค์ชั้นรูปพรหม ได้แก่ อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตัสสี และอกนิฏฐา

ข. อักขระย่อและศัพท์เต็ม

อักขระทั้ง 5 ในหัวใจนี้มีใช่เป็นอักขระย่อ แต่เป็นอักขระที่โบราณจารย์นำมาจากพยัญชนะวรรคและอวรรคในภาษาบาลีแล้วนำมาผสมกับคำไทย คือ ตรี เป็น **ส ห ข ฎ ตรี** เพื่อใช้สื่อถึงสวรรค์ชั้นรูปพรหม ได้แก่ สวรรค์ชั้นสุทธาวาส 5 ชั้น ดังนี้

ส	มาจาก	พยัญชนะ อวรรค	ย ร ล ว ส ห ฟ อ
ห	มาจาก	พยัญชนะ อวรรค	ย ร ล ว ห ฟ อ
ข	มาจาก	พยัญชนะ จ วรรค	จ ฉ ข ฉ ณ
ฎ	มาจาก	พยัญชนะ ฎ วรรค	ฎ ฐ ฑ ฒ ณ
ตรี	มาจาก	ตรี นิสิงเห มาจาก	ม อ อุ

ค. รูปแบบการย่ออักขระ

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า **ส ห ข ฎ ตรี** อักขระในหัวใจนี้ทั้งหมดไม่ใช่อักขระย่อ แต่เป็นพยัญชนะในภาษาบาลี และภาษาไทยผสมกัน (ตรี แปลว่า สาม) ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นอักขระของหัวใจเท่านั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักขระตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิจิตรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักขระย่อ

แหล่งที่มาของอักขระและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้แยกได้ 3 แหล่ง ดังนี้

1) คัมภีร์ตรีนิสิงเห พบในคัมภีร์หลายเล่ม เช่น ตำรับพระเวท 108 ของอรุณคินทร์ วิริยะ-บุรณะ (ม.ป.ป., น. 321-333) ที่ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับคัมภีร์ตรีนิสิงเห พร้อมกับกล่าวถึงหัวใจนี้ไว้ด้วย

2) อักขระในภาษาบาลี คือ **ส ห ข ฎ** นั้น สามารถศึกษาได้จากคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ทั่วไป เช่น กัจจายนวैयाกรณ์ โมคคัลลานวैयाกรณ์ ปทรูปสัทธิ หรือแบบบาลีไวยากรณ์ของพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสตอนสนธิ (สนธิกัณฑ์)

3) ที่มาของสวรรค์ชั้นสุทธาวาส 5 ชั้น พบว่า กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ที่ม-นิกาย ปาฎีกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/318/307)

จ. การนำอักขระย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักขระย่อที่เป็นหัวใจตรีนิสิงเหไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น เสกของกินหรือเสกน้ำมันทาตัวทำให้อยู่คงกระพัน อาวุธทั้งปวงไม่สามารถทำอันตรายได้ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 213)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากแหล่งที่มาขออักษรในหัวใจนี้ให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้เป็นสื่อการเรียนรู้พยัญชนะในภาษาบาลีและสื่อการเรียนรู้สวรรค์ชั้นรูปพรหมที่เรียกว่า สุทธาวาส ซึ่งหมายถึง สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ ในที่นี้หมายถึง พระอนาคามีผู้ละชีพจากโลกนี้ไปแล้วจะไปเกิดเป็นรูปพรหมทั้ง 5 ชั้นนี้ สะท้อนถึงผลของความดีที่เกิดจากการพัฒนาจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลส ซึ่งความบริสุทธิ์ หมดจดแห่งจิตถือว่าเป็นสาระสำคัญของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนา แต่การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อเป็นการสื่อตามคัมภีร์ตรีนิสิงเหที่เป็นคัมภีร์การสร้างยันต์ที่เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งไปในเชิงอานูภาพที่ทำให้เกิดเรื่องอัศจรรย์ต่าง ๆ

17. หัวใจยานี : ยนิ รตตนิ (ยานี รตนิ)

ศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจในเอกสารโบราณนี้พบว่า เขียนผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มาของหัวใจ คำที่ถูกต้อง คือ **ยานี รตนิ** ซึ่งโบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจยานีนี้มาใช้สื่อรัตนสูตรหรือรัตนปริตรที่มีเนื้อหากล่าวถึงพระรัตนตรัยในฐานะรัตนอันประณีต สูงสุด โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ยานี เป็นคำที่โบราณจารย์นำมาจากคำเริ่มต้นบทสวดรัตนสูตรหรือรัตนปริตร คือ ยานีส มาใช้เป็นชื่อหัวใจ แยกศัพท์เป็น ยานี + อิศ ต่อกันตามหลักของสนธิได้รูปศัพท์เป็น ยานีส แปลตามศัพท์เต็มว่า **ยานี อิศ ภูตานิ สภาคตานิ** เทวดาที่สถิตอยู่ในพื้นดินและอากาศที่มามาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ส่วนอักษรที่เป็นชื่อของหัวใจ คือ **ยนิ รตตนิ** เป็นคำที่เขียนหรือคัดลอกกันมาผิด ที่ถูกต้องคือ **ยานี รตนิ** เป็นคำที่ถอดออกมาจากรัตนสูตรดังกล่าว คำว่า **ยานี** เป็นคำเริ่มต้นของพระสูตร ส่วนคำว่า **รตนิ** เป็นคำหลักที่แสดงถึงเนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้ที่กล่าวถึงรัตนอันประณีต หมายถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่เปรียบเหมือนแก้วอันล้ำค่า ประเสริฐ ประณีตสูงสุดในโลกทั้ง 3 โดยคุณอันเป็นที่พึ่งของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งตอนท้ายได้กล่าวสรุปถึงอานิสงส์ของการบูชาพระรัตนตรัยว่าจะทำให้ผู้บูชาได้รับความสวัสดิ์

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ที่เป็นหัวใจยานีนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากรัตนสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะหรือรัตนปริตรดังนี้

ยานี ย่อมาจาก **ยานีส** (ยานี + อิศ ลบสระ อิ ที่ ยานี แล้วที่หะสระ อิ ที่ อิศ เป็น อี ได้รูปศัพท์เป็น ยานีส)

รตนิ ย่อมาจาก **รตนิ** แปลว่า แก้วหรือรัตนะ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **ยานี รตนิ** ที่เป็นหัวใจยานีนี้ไม่ใช่เป็นอักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากรัตนสูตร โดยคัดเอาคำขึ้นต้นของพระสูตร คือ **ยานีส** แต่นำมาเฉพาะคำว่า **ยานี** และคำหลักที่เป็นใจความของพระสูตร คือ **รตนิ** ตามชื่อของพระสูตรมาใช้เป็นชื่อของหัวใจ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบวิธีใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ชื่อและคำย่อที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจยานี้มีมาจากรตนสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ขอแสดงเฉพาะคาถาที่ปรากฏชื่อของหัวใจยานี้ ดังต่อไปนี้

ยานี้ ภูตานิ สภาคทานิ
 ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 สพเพว ภูตา สุมนา ภวนตุ
 อโถปิ สกุกจจ สุนนตุ ภาสิต.
 ตสมา หิ ภูตา นิสาเมถ สพเพ
 เมตตํ กโรถ มานุสสิยา ปชาย.
 ทิวา จ รตโต จ หรณติ เย พลี
 ตสมา หิ เน รกขถ อปมตตา.
 (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1-2/5)

แปล : ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ
 ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟัง
 ภาชิตโดยเคารพเถิด.

เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ จงแผ่เมตตาต่อ
 หม่อมมนุษย์ด้วยเถิด มนุษย์เหล่านี้ได้นำเครื่องเช่นสรวงมาให้ ทั้งกลางวัน
 และกลางคืน เพราะเหตุนี้ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท จงรักษา
 มนุษย์เหล่านั้น (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-2/9)

ยํ ภิกขุ วิตตํ อธิ วา หุริ วา
 สคเคสุ วา ยํ **รัตนํ** ปณิตํ
 น โน สมํ อตถิ ตถาคเตน
 อิทมปิ พุทฺเธ **รัตนํ** ปณิตํ.
 เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.
 (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/3/5)

แปล : ทรัพย์เครื่องปลื้มใจหรือรัตนชาติที่ประณีตใด ๆ ที่มีในโลกนี้
 ในโลกอื่นหรือในสวรรค์ ทรัพย์หรือรัตนชาตินั้น ๆ ที่เสมอด้วยตถาคต
 ไม่มี นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระพุทธเจ้า ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความ
 สว่างไสว. (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/3/9)

ยานี้ ภูตานิ สภาคทานิ
 ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 ตถาคตํ เทวมนุสสุชิตํ
 พุทฺธํ นมสฺสาม สุวตฺถิ โหตุ.
ยานี้ ภูตานิ สภาคทานิ

ภุมมานิ वा यानि व अन्तर्लिखे

तदाकर्त्त वेदमनुससुचित्

धम्मं नमस्साम सुवत्ति โหตุ.

ยานี ภูตานิ समादानि

ภุมมานิ वा यानि व अन्तर्लिखे

तदाकर्त्त वेदमनुससुचित्

สงฆ์ นมสฺสาม สุวตฺติ โหตุติ.

(ขุ.ขุ. (บาลี) 25/18/9)

แปล : ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระตถาคต พุทธเจ้าที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดิ

ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระธรรมของ พระตถาคตที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดิ

ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้นหรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระสงฆ์ของ พระตถาคตที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดิ (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/16-18/13-14)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจยานีนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลาย ประการ เช่น ใช้ภาวนาป้องกันหรือขับไล่ผี เปรต และอสุรกาย เป็นต้น (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 181)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากเนื้อหาทั้งหมดที่กล่าวมาได้ข้อสรุปว่า หัวใจยานีเป็นสื่อแสดงถึง พระรัตนตรัยอันเป็นรัตนะหรือแก้วอันมีค่ามากยิ่งขึ้น เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเทวดาและมนุษย์ ซึ่งเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางใจที่ต้องน้อมนำคุณความดีของพระรัตนตรัยมาปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงอย่างแท้จริง แต่ในเนื้อหาของพระสูตรนี้ก็มีข้อความที่สื่อถึงอำนาจของพระรัตนตรัยในเชิงลบด้วย สังเกตจาก คำว่า ด้วยการกล่าวคำสัจนี้ขอให้มีความสวัสดิ ซึ่งถ้าไม่พิจารณาไปถึงสาระสำคัญของรัตนสูตรก็อาจตีความได้ว่า คำนี้เป็นกรการกล่าวอ้อนวอนอำนาจของพระรัตนตรัยให้บันดาลความสวัสดิให้ เห็นได้จากการนำหัวใจนี้ไปใช้สื่อทางด้านความเชื่อ เช่น ใช้ป้องกันหรือขับไล่ผี เปรต และอสุรกาย เป็นต้น ก็น่าจะมาจากการตีความดังกล่าว ซึ่งก็ผิดไปจากสาระสำคัญของรัตนสูตร

18. หัวใจกรณีย์ : จ ก ก ส

บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจธาตุกรณีย์ คำว่า กรณีย์ สื่อถึงเรื่องที่ควรทำหรือควรปฏิบัติ ส่วนธาตุกรณีย์สื่อถึงหลักคำสอนเรื่องธาตุ และกิจที่ควรทำ บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระกรณีย์ หรือหัวใจกาสลักก็มี ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อหลักการดำเนินชีวิตเพื่อความ สุข ความเจริญ ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของอักษรย่อเห็นว่า ไม่ตรงกับชื่อของหัวใจ เนื่องจาก สาระสำคัญของอักษรย่อมุ่งไปที่เรื่องที่ควรทำ (กรณีย์) แต่ไม่สื่อถึงเรื่องธาตุแต่อย่างใด การนำเอา คำว่า ธาตุ มาใช้ผสมเป็นชื่อหัวใจ เป็นเพราะโบราณจารย์ได้นำอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ไปใช้สื่อถึงแม่ธาตุ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

หัวใจนี้มีคำเกี่ยวข้องซึ่งจะต้องให้ความหมายอยู่ 2 คำ คือ ธาตุ กรณีย์ และคำที่เป็นอักษรย่อทั้งหมดดังนี้

คำว่า ธาตุ ที่โบราณจารย์นำมาใช้ในหัวใจจะหมายถึงแม่ธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ สสารหลักที่ปรากฏอยู่ในทุกสิ่งในโลกและจักรวาล

คำว่า กรณีย์ หรือ กรณีย์ หมายถึง กิจที่ภิกษุควรทำ ในกรณีย์เมตตสูตรหรือเมตตาสูตร ได้กล่าวถึงกิจที่ภิกษุควรทำ ได้แก่ สกโก ความกล้าหาญ อุชู ความซื่อตรง (เว้นกายทุจริต ประพฤติ กายสุจริต) สุหุชู ความซื่อตรงด้วยดี (เว้นจากมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต) สุวจ เป็นผู้ว่าง่าย มุทุ เป็นผู้อ่อนโยน อนติมานี เป็นผู้ไม่เย่อหยิ่ง สนตฺตฺสโก เป็นผู้มักน้อยสันโดษ สุภโร เป็นผู้เลี้ยงง่าย อดปกิจโจ มีภาระน้อย (มีภาระเฉพาะเรื่องธรรมวินัย) สลลหุกฺกุตติ (คล่องตัว) สนดินฺทริโย สำรวม อินทริยได้ นิปโก มีปัญญา อดปคฺพโก ไม่เล่นคะนอง กุเลสฺ อนนฺคิโท ไม่คลุกคลีในตระกูลทั้งหลาย น จ ขุทฺทํ สมาจเร ภิญฺจิ เยน วิญญู อุพฺเวทยํ ไม่ประพฤติเรื่องที่วิญญูชนติเตียน และ สุชินโน วา เขมิโน โหนตุ สพฺเพ สตฺตภาวนตุ สุขิตตฺตา. ฟังแผ่เมตตาจิตไปยังสรรพสัตว์ทั้งหลายว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้ง ปวงจงมีความสุขกาย สบายใจ มีความเกษมสำราญเถิด. (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1-10/13-14, ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-10/20-22) ข้อปฏิบัติเหล่านี้ในเมตตสูตรกล่าวว่าเป็นกรณีย์กิจที่ภิกษุผู้หวังบรรลุล้านตบพ แปลว่า บทที่สงบแล้ว โดยตรง หมายถึง พระนิพพาน ควรกระทำหรือควรปฏิบัติ แต่กรณีย์กิจตาม อักษรย่อในหัวใจนี้ไม่ตรงกับกรณีย์กิจในเมตตสูตร ดังศัพท์ที่มาและสาระสำคัญในหัวข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจกรณีย์หรือธาตุกรณีย์ คือ **จ ก ก ส** พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคถาที่ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ (ม.ป.ป., น. 43) ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ดังต่อไปนี้

จ	ย่อมาจาก	จช ทุชชนส์ศคค์	แปลว่า	พึงเว้นการคบกับคนชั่ว
ก	ย่อมาจาก	กข สารุสมาคม	แปลว่า	พึงคบหากับคนดี
ก	ย่อมาจาก	กร ปุณฺณมโหฺรตตํ	แปลว่า	พึงกระทำบุญทั้งกลางวัน กลางคืน
ส	ย่อมาจาก	สร นิจฺจมนิจฺจตํ.	แปลว่า	พึงระลึกความไม่เที่ยงของชีวิตเป็นนิจ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ เพื่อนำมาใช้สื่อถึงหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญงอกงามของชีวิต 4 ประการ ดังกล่าว

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้นำคาถาที่ประกอบด้วยอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ มาเพื่อทายอักษรย่อเหล่านี้ว่า มีที่มาจากศัพท์ใดและแหล่งใดไว้ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะดังนี้

จ ภ ก สาทิ ธีเรน จปิตานิ จตุรกุชรา
เอเกเนกปาหนตุ กนั เทว จตุโร วา.

แปล : จากอักษระหนตัน 4 อักษรที่นักปราชญ์ตั้งไว้ว่า จ ภ ก ส กวี
แต่งเป็นบทประพันธ์ด้วยอักษรตัวหนึ่งเป็น 1 บาทก็ได้ 2 บาทก็ได้
หรือ 4 บาทก็ได้ (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 43)

พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้นำคาถาที่เป็นคำเฉลยถึงที่มาของอักษรย่อทั้ง 4 ตัว ไว้หลายแบบ แบบที่ 1 เป็นคาถาที่แสดงถึงอักษรย่อบาทคาถาละ 1 อักษรดังนี้

จข พุชชนสังศัคค์ ฆช สาธุสมาคัม
กร ปุณณมโหระตต์ สร นิจจมนิจจจต์.

แปล : จงละการสังสรรค์กับทรชน จงคบหาสมาคัมกับสาธุชน จง
ทำบุญทุกวันคืน จงนึกถึงความไม่เที่ยงเป็นนิจ. (พระสิริรัตนปัญญา
มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 43)

จากคาถาที่เป็นคำเฉลยที่มาจากอักษรย่อแต่ละตัวข้างต้น ขยายให้เห็นสาระสำคัญของแหล่งที่มาของอักษรย่อแต่ละตัวได้ดังนี้

จ ที่ย่อมาจาก จข พุชชนสังศัคค์ หมายถึง พึงละเว้นการคบกับคนชั่ว เรื่องนี้ตรงกับหลักคำสอน เรื่องการไม่คบคนพาลในมงคลสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะว่า อเสวนา จ พาลานํ แปลว่า การไม่คบคนพาลทั้งหลายเป็นมงคลสูงสุด หมายถึง จะนำความเจริญหรือสิ่งที่ดี ๆ มาให้แก่ชีวิต (ขุ.ข. (ไทย) : 25/3/7)

ภ ย่อมาจาก ฆช สาธุสมาคัม แปลว่า ควรคบ สมาคัมกับคนดี ตรงกับหลักคำสอน เรื่อง การคบบัณฑิตในมงคลสูตรว่า ปรณชิตานญจ เสวนา แปลว่า การคบกับบัณฑิต รวมถึง ปุชา จ ปุชเนียนันํ แปลว่า การบูชาบุคคลที่ควรบูชาเป็นมงคลอย่างสูงสุด หมายถึง การกระทำทั้ง 2 ประการนี้จะนำความสุข ความเจริญมาให้แก่ชีวิต (ขุ.ข. (ไทย) : 25/3/7)

ก มาจาก กร ปุณณมโหระตต์ แปลว่า ควรสร้างบุญทั้งกลางวันกลาง คืน ความหมายตรง ๆ ก็คือควรทำบุญอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับหลักคำสอนในมงคลสูตร คือ ปุพเพกตปุณณตา หมายถึง การสะสมบุญตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันจะนำความสุข ความเจริญมาให้แก่ชีวิต (ขุ.ข. (ไทย) 25/4/7) หรือพุทธดำรัสในขุททกนิกาย ธรรมบทที่กล่าวไว้ว่า “หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อย ๆ ควรทำความพอใจในบุญนั้น เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/118/68)

ส มาจาก **สร** นิจจนนิจจํ แปลว่า ควรระลึกถึงความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง (อนิจจัง) อยู่เสมอเพื่อให้เกิดความไม่ประมาท เรื่องนี้สอดคล้องกับหลักอภินิหารปัจเจกขณะ หมายถึง หลักการพิจารณาความจริงของชีวิตเป็นประจำที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในฐานสูตร ปัญจนินบาต อังคุตตรนิกายว่า “เรามีความแก่ เจ็บป่วย ตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถพ้นไปได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจทั้งสิ้น และเรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมดีหรือชั่วก็ตามก็จะได้รับผลของกรรมนั้น” (อง.ปญจก. (ไทย) 22/57/99-100) เรื่องนี้สอดคล้องกับหลักคำสอนเรื่องความไม่ประมาทในมงคลสูตรที่ว่า อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ แปลว่า ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลายเป็นมงคลสูงสุดของชีวิต (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/8/7)

นอกจากนี้ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ ยังได้นำคาถาที่ขยายถึงที่มาของอักษรย่อ ในหัวใจนี้เพิ่มเติม โดยได้นำคาถาที่แสดงถึงที่มาของอักษรย่อมา 2 คาถา ๆ ละ 2 ตัวอักษร ดังนี้

จ เขยย ทุมมิตตํ พาลํ	อาสีวิสํ มาณโว
ภ ญเขยย ปาปกํ กम्मํ	นพาคารํ กุญฺชโร.
ก เรยย กุสลํ สพฺพํ	สิวิ นิพฺพานมาวหํ
ส เรยย อนิจจํ นิจจํ	นิพฺพิทาญาณโคจรํ.

แปล : พิงเวณมิตรชั่วซึ่งเป็นคนพาล เหมือนมาณพเวณอสรพิษฉะนั้น พิงทำลายกรรมชั่ว เหมือนช่างสารทำลายโรงที่สร้างด้วยไม้้อฉะนั้น พิงกระทำกุศลทั้งปวงอันเป็นเหตุนำมา ซึ่งพระนิพพานที่เป็นแดนสว่างไสว พิงระลึกถึงอนิจจังอันเป็นอารมณ์แห่งนิพพิทาญาณเนื่อง ๆ.

(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 45)

นอกจากนี้ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ ยังได้นำคาถาที่แสดงถึงที่มาของอักษรย่อ ในหัวใจนี้เพิ่มเติม โดยนำคาถาที่แสดงถึงที่มาของอักษรย่อมา 4 คาถา ในแต่ละบาทของทุกคาถาจะมีที่มาของอักษรย่อบาทคาถาละ 1 อักษร ดังนี้

จ ตตปาโป ชิโน ชนฺตุ	จ ตุราบายตารโก
จ ตตทานวโร พุทฺโธ	จ ตฺตสจฺจาวโพธโก.

แปล : พระชินเจ้าทรงละบาปได้แล้ว ทรงช่วยหมู่สัตว์ให้ข้ามพ้นอบาย พระพุทธเจ้าทรงสละทานอันประเสริฐแล้ว ตรัสรู้สัจธรรมทั้ง 4. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 45-46)

ภ คฺคราโค ภคฺคโทโส	ภ คฺคโมโห อนาสโว
ภ คฺคสฺส ปาปกา ธมฺมา	ภ คฺควา เตน วุจฺจติ.

แปล : พระพุทธเจ้าทรงหักราคะได้แล้ว ทรงหักโทสะได้แล้ว ทรงหักโมหะได้แล้ว ไม่มีอาสวกิเลส บาปธรรมทั้งหลายพระองค์ก็ทรงหักได้แล้ว เพราะเหตุนั้น จึงได้รับเฉลิมพระนามว่า ภควา. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 46)

ภโรติ ภควา นาถิ ฤตปุณณสส ชนตุโน
 ฤถติ ปุพพิกั กถิ ภโรติ สตตโมจณิ.

แปล : พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำที่พึงแก่คนที่ทำบุญไว้แล้วตรัส
 พระดำรัสประกอบด้วยลำดับ ทรงกระทำการปลดเปลื้องสัตว์ (จาก
 เครื่องผูกคือตัณหา). (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 46)

สมมา สมมณจ สมพุทโธ สมโพธติ ปเร ชินโน
 สหุทมมรสิยา โลเก สพุพ ติม วิโนทยิ.

แปล : พระชินเจ้าตรัสรู้ดีแล้ว โดยชอบและด้วยพระองค์เอง ทรงยังคน
 อื่น ๆ ให้รู้ดีรู้ชอบด้วย ทรงกำจัดความมืดทั้งปวงในโลก ด้วยรัศมีแห่ง
 พระสัทธรรม. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 46)

หัวใจกรณี นอกจากจะใช้สื่อความหมายดังกล่าวแล้ว ยังใช้สื่อความหมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้อง
 พุทธศาสนาในประเด็นอื่นอีก คือ ใช้แทนธาตุหรือชื่อของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ ได้แก่ จ ใช้แทน
 พระกกุสันธพุทธเจ้า ภ ใช้แทนพระโกณฑกมนพุทธเจ้า ก ใช้แทนพระกัสสปพุทธเจ้า ส ใช้แทน
 พระสมณโคตมพุทธเจ้า (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 76) นอกจากนี้ยังนำมา ใช้แทนธาตุ 4 ได้แก่ จ ภ
 ก ส ใช้แทน อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ภ ก ส จ ใช้แทน ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ก ส จ ภ ใช้แทน เตโชธาตุ (ธาตุ
 ไฟ) ส จ ภ ก ใช้แทน วาโยธาตุ (ธาตุลม) (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 76-77)

หลักคำสอนเรื่องธาตุนี้กล่าวไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์พระอภิธรรม ธาตุกถา (อภิ.ธ. (บาลี)
 36/31-39/6-7, อภิ.ธ. (ไทย) 36/31-39/10-12) โดยสรุปสาระสำคัญของคำสอนเรื่องธาตุก็คือ การ
 สื่อให้ผู้ศึกษาได้เห็นและเข้าใจเรื่องนี้ตามความจริงเพื่อละความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงว่าเป็นตัวตน (อัตตา)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจกรณีหรือธาตุกรณีนี้ไปใช้ลงยันต์และคาถาเสก
 ยันต์และเครื่องรางของขลังหลายชนิดโดยเชื่อว่า จะทำให้คงกระพันชาตรี ป้องกันภัย อันตรายทั้งปวง
 แคล้วคลาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีการนำหัวใจธาตุกรณีนี้ไปใช้ทำร้ายผู้อื่น เช่น ทำให้คน
 เกล็ดขัดกัน ยันต์ที่ลงหัวใจธาตุกรณี ได้แก่ ยันต์หัวใจธาตุกรณี (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 77-94)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของหัวใจที่สื่อถึงกิจที่ภิกษุควรทำ เช่น ความซื่อตรง เป็นต้น
 และคำสอนเรื่องธาตุที่มุ่งให้คนเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง ละความยึดติดในสิ่งทั้งปวง และอักษร
 ย่อในหัวใจที่ใช้สื่อหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญองงามของชีวิตที่เกิดจากการไม่คบคนชั่ว การคบหาคน
 ดี มีคุณธรรมและปัญญา การทำบุญหรือความดีอย่างสม่ำเสมอ และการนึกถึงความไม่เที่ยงของชีวิตที่
 จะทำให้เกิดความไม่ประมาท มัวเมาในชีวิตแล้วจะได้ข้อสรุปว่า ชื่อหัวใจและอักษรย่อทุกตัวในหัวใจนี้
 รวมถึงแหล่งที่มาของอักษรย่อทั้งหมดไม่มีส่วนใดที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจแต่อย่างใด
 ดังนั้นการสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อนี้ไปในทางความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจต่าง ๆ จึง
 เป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

19. หัวใจสนธิ : น ม จ (ง ณ น ม)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงหลักภาษาที่ว่าด้วยการเชื่อมหรือการต่อศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีที่เรียกว่า สนธิ ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงพยัญชนะที่สุตวรรคพบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า **น ม จ** บางคัมภีร์เขียนเป็น **น ม อ ธ** อักษรย่อที่ใกล้เคียงกับแหล่งที่มาของอักษร คือ **ง ณ น ม** แต่ก็ยังไม่ถูกต้องนัก เพราะยังไม่ครบตามอักษรายพยัญชนะที่สุตวรรคในภาษาบาลี อักษรในหัวใจนี้ที่ถูกต้อง คือ **ง ณ ณ น ม** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สนธิ แปลว่า การเชื่อมหรือการต่อศัพท์และอักษรให้เนื่องกันด้วยอักษร โดยมีมุ่งประโยชน์ 3 อย่าง คือ (1) ทำให้อักษรน้อยลง (2) เป็นประโยชน์ในการแต่งฉันท (3) ทำให้รูปศัพท์สละสลวย มีเสียงที่กลมกลืนเกิดความไพเราะตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี มี 2 ลักษณะ คือ (1) เชื่อมหรือต่อศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติให้เนื่องกันด้วยศัพท์ที่มีวิภัติ เช่น จตตารโ + อิม ได้รูปใหม่เป็น จตตารโ + อิม และต่อศัพท์สมาสเพื่อทำให้อักษรน้อยลงและได้รูปศัพท์ที่สละสลวย เช่น กต + อุปกาโร ได้รูปศัพท์ใหม่เป็น กโตปกาโร เป็นต้น

สนธิมี 3 ประเภท คือ (1) สระสนธิ คือ การเชื่อมหรือการต่อสระ เช่น ยสฺส + อินฺทฺรียานิ ได้รูปศัพท์ใหม่เป็น ยสฺสอินฺทฺรียานิ (2) พยัญชนสนธิ คือ การเชื่อมหรือการต่อพยัญชนะ เช่น อิติ + เหว ได้รูปศัพท์ใหม่เป็น อิจฺจเว และ (3) นิคคหิตสนธิ คือ การเชื่อมหรือการต่อนิคคหิต เช่น ตาสํ + อหํ ได้รูปศัพท์ใหม่เป็น ตาสาหํ เป็นต้น

วิธีการเชื่อมหรือการต่อสนธิแต่ละประเภทมีรายละเอียดค่อนข้างมาก เนื่องจากสนธิแต่ละอย่างมีกฎเกณฑ์ที่ใช้เชื่อมหรือต่อหลายประการ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากคัมภีร์กัจจายนสูตร ปทฺรุษฺปะทฺธิ โมคคัลลานวยาकरण หรือหนังสือไวยากรณ์ภาษาบาลีโดยทั่วไป เช่น แบบบาลีไวยากรณ์ของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นต้น

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจสนธินี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากพยัญชนะวรรคตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค ซึ่งมีอยู่ 5 วรรค แต่ท่านนำมาใช้เพียง 4 อักษรจาก 4 วรรค ดังนี้

ง	มาจาก	อักษรตัวสุดท้ายใน ก วรรค คือ ก ข ค ง
ณ	มาจาก	อักษรตัวสุดท้ายใน จ วรรค คือ จ ฉ ช ณ
ณ	มาจาก	อักษรตัวสุดท้ายใน ฎ วรรค คือ ฎ ฐ ฑ ณ (ท่านไม่ได้ถอดไว้)
น	มาจาก	อักษรตัวสุดท้ายใน ต วรรค คือ ต ถ ท น
ม	มาจาก	อักษรตัวสุดท้ายใน ป วรรค คือ ป ผ พ ภ ม

จากแหล่งที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะเห็นว่า บรรดาพยัญชนะวรรค หมายถึง พยัญชนะที่เกิดจากฐานกรณเดียวกัน จำนวน 25 ตัว โบราณจารย์ถอดมาเพียงแค่ 4 ตัว ซึ่งเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของแต่ละวรรคใน 4 วรรค เว้นเพียงวรรคเดียว คือ ฎ วรรค ท่านไม่นำพยัญชนะตัวสุดท้าย คือ **ณ** มา ข้อวินิจฉัยของผู้วิจัยมี 3 ประการ คือ (1) เป็นความนิยมของหัวใจส่วนใหญ่ที่มีเพียง 4 อักษร

แต่ข้อวินิจฉัยนี้ก็ยังมิข้อโต้แย้ง เพราะว่า หัวใจอื่น ๆ อีกหลายหัวใจก็มีอักษรย่อมากกว่า 4 อักษร (2) อาจเป็นเพราะ **ณ** กับ **น** พยัญชนะตัวสุดท้าย ต วรรณ มีเสียงเหมือนกัน ท่านจึงตัดออกไป (3) อาจเป็นเพราะการสืบทอดแบบมุขปาฐะจากรุ่นสู่รุ่นต่อมาเป็นความจำที่คลาดเคลื่อนเลยตกอักษร **ณ** ไป เหลือเพียงแค่ 4 อักษร คือ **ง ณ น ม**

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ทุกตัวเป็นพยัญชนะสุดท้ายของแต่ละวรรค ถ้าพิจารณาในประเด็นนี้ อักษรในหัวใจนี้ก็น่าจะโลมตามวิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์นำมาใช้สื่อความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ เพราะเป็นการถอดอักษรมาจากกลุ่มอักษร (วรรค) เรียกว่า พยัญชนะตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค

ง. แผลงที่มาของอักษรย่อ

คำว่า สนธิ อยู่ในตอนต้นของสนธิกัณฑ์ในปทฐุปสัทธิจะแสดงถึงอักษรทั้งสระและพยัญชนะในภาษาบาลีไว้ทั้งหมดเรียกว่า สัญญาวิธาน (การแสดงอักษรในภาษาบาลี) และอีกส่วนหนึ่งก็คือสนธิที่ว่าด้วยวิธีต่อศัพท์ให้เชื่อมต่อกันอย่างสละสลวย ซึ่งอักษรหรืออักขระในภาษาบาลีมีทั้งหมด 41 ตัว ประกอบด้วย สระมี 8 ตัว คือ อ อา อิ อี อุ ู เอ โอ และพยัญชนะมี 33 ตัว จัดเป็นวรรค (อักษรที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันตามฐานกรณ์ที่เกิด) มี 5 วรรค แต่ละวรรคมีอักษร 5 ตัว คือ ก วรรค ได้แก่ ก ข ค ฆ ง, จ วรรค ได้แก่ จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ วรรค ได้แก่ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ, ต วรรค ได้แก่ ต ถ ท ธ น, ป วรรค ได้แก่ ป ผ พ ภ ม และเศษวรรค มี 8 ตัว ได้แก่ ย ร ล ว ส ห อ (พระพุทธปิตุ-เถระ, 2528, น. 2)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรในหัวใจสนธินี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้เสกมนาวให้หวาน เสกเครื่องหอมใช้ทางเมตตา กาวนาเป็นคาถาจิ้งจก หรือบังตา ป้องกันศัตรูทำอันตรายหรือนำไปใช้เป็นอักขระลงยันต์และเสกยันต์มหาราชที่เชื่อกันว่า มีอานุภาพหลายประการ เช่น เมตตามหานิยม เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 179-181)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากอักษรย่อและแผลงที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อการเรียนอักษรในบาลีไวยากรณ์ ไม่มีอักษรตัวใดเกี่ยวข้องกับความเชื่อ เนื่องจากอักษรภาษาบาลีทุกตัวเป็นสัญลักษณ์ทางภาษาที่มนุษย์คิดขึ้นมาเพื่อใช้สื่อความหมายต่าง ๆ โดยเฉพาะภาษาบาลีที่มาเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทในฐานะภาษาที่พระพุทธเจ้าและพุทธสาวกใช้ประกาศศาสนาและจารึกหลักคำสอนลงในคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรของหัวใจสนธิไปในมิติทางความเชื่อด้านความศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเชิงดลบันดาลจึงเป็นการสื่อที่ผิดไปจากความหมายและสาระสำคัญของหัวใจนี้

20. หัวใจกุศล : น ม ก ย

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงเรื่องความดีในพระพุทธศาสนาภายใต้ชื่อว่า กุศล ที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี และมักเรียกควบคู่กับคำว่า บุญ เป็น บุญกุศล ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงปัญญาหรือความฉลาดในการทำความคิด โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า กุศล เป็นภาษาสันสกฤต แปลได้หลายนัย แปลว่า สิ่งที่ดีที่ชอบ บุญ ฉลาด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 138) ภาษาบาลีใช้คำว่า กุสล มีความหมายเหมือนคำว่า กุศล คัมภีร์อรรถกถาอัฐสาลีนี้ได้กล่าวถึงความหมายของกุศลไว้หลายประการ ได้แก่ ความไม่มีโรค ความไม่มีโทษ ความฉลาด และสภาวะที่มีความสุขเป็นผล (พระพุทโธสาจารย์, 2554, น. 187-188)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **น ม ก ย** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากคำเริ่มต้นในเมตตสูตรหรือกรณียเมตตปริตรว่า **กรณียมตถกุสเลน** ดังนี้

น ย่อมาจาก **กุสเลน** แปลว่า ฉลาด (ศัพท์เต็ม คือ กุสล ซึ่งโบราณจารย์นำไปใช้เป็นชื่อของหัวใจนี้ด้วย)

ม ย่อมาจาก **มตถ** แปลว่า ประโยชน์ (ม+อตถ)

ก ย่อมาจาก **กรณีย** แปลว่า ควรทำ

ย ย่อมาจาก **กรณีย** แปลว่า ควรทำ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

จากหัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **น ม ย** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ และ **ก** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ แต่ลักษณะของการเรียงอักษรย่อใช้วิธีปฏิโลมอักษร คือ เรียงทวนลำดับอักษรย่อที่ถอดมา ได้แก่ **น←ม** อักษร เวลาอ่านต้องอ่านจากอักษรตัวหลังไปหาอักษรตัวหน้าตามลูกศร และอนุโลมอักษร ได้แก่ **ก→ย** อักษร เรียงตามลำดับว่าเลาอ่านให้อ่านจากอักษรตัวหน้าไปหาอักษรตัวหลังตามลูกศร

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า กรณียมตถกุสเลน มาจากเมตตสูตรในพระไตรปิฎกหรือกรณียเมตตสูตรในหนังสือ สวดมนต์ทั่วไปดังข้อความว่า

กรณียมตถกุสเลน ยนตสนตฺ ปทํ อภิสเมจจ

สกุโก อชฺช จ สหุชฺช จ สุวโจ จสฺส มุฑฺฒ อนติมานิ.

(ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1/13)

แปล : ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลूसันตบถ ควรบำเพ็ญกรณียกิจ

ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง...

(ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1/20)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักขรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้รวมอยู่ในหัวใจ 108 แต่เรียงอักษรผิดจากที่กล่าวในหัวใจนี้เป็น ก ย น ม (น ม ก ย) สำหรับปลุกเสกเครื่องรางของขลังทุกชนิด มีอานุภาพทางคงกระพัน เมตตามหานิยม หรือแล้วแต่ประสงค์ที่จะใช้ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 11-15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาไปที่ความหมายของหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์นำมาใช้สื่อสารสาระสำคัญของกุศลที่เป็นเรื่องของปัญญา ความฉลาดในการทำความดีตามข้อสรุปในหลักคำสอนเรื่อง โภทศที่ว่าด้วยความฉลาดในการกระทำความดี 3 ประการ คือ อายโภทศ ความฉลาดรอบรู้ในทางเจริญและสาเหตุของความเจริญ อปายโภทศ ความฉลาดรอบรู้ในทางเสื่อมและสาเหตุของความเสื่อม และอุปายโภทศ ความฉลาดรอบรู้วิธีแก้ไขและวิธีที่จะทำให้สำเร็จ (ที.ปา. (ไทย) 11/305/274) ซึ่งการทำความดีด้วยปัญญานี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาตั้งข้อสรุปในโอวาทปาฏิโมกข์ที่มุ่งให้ชาวพุทธละความชั่ว สร้างความดี พัฒนาจิตให้บริสุทธิ์ในมหาปทานสูตร ทีมนิกาย มหาวรรคว่า “สพฺพ-ปาปสฺส อกรรม การไม่กระทำความชั่วทุกประการ กุสลสฺสุปสมฺปทา การทำความดีให้ถึงพร้อม สจฺจิตตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องใส” (ที.ม. (บาลี) 10/90/43, ที.ม. (ไทย) 10/90/50)

ถ้าพิจารณาไปที่พระสูตรอันเป็นที่มาของอักษรจะพบว่า ใจความสำคัญในพระสูตรนี้สื่อถึง สันตบพ หมายถึง นิพพาน ที่ผู้ฉลาดในประโยชน์ (กุศล) จะต้องบำเพ็ญหลายประการ โดยเฉพาะหลัก คำสอนสำคัญของเมตตสูตร คือ เมตตา ที่มนุษย์ควรมีให้แก่ทุกชีวิต ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักขรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อว่า ทำให้คงกระพัน เมตตามหานิยมหรืออานุภาพด้านอื่น ๆ จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

21. หัวใจสักเค : น ส มิ เท (น ส ม เท)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงบทสวดในการประกอบพิธีการสวดมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์ เป็นการอัญเชิญเทวดาหรือเรียกกันว่า ชุมนุมเทวดา เป็นบัตขัดก่อนที่จะเริ่มสวดหรือเจริญพระพุทธมนต์ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ที่ถูกต้องตามข้อวินิจฉัยของผู้วิจัย คือ **น ส ม เท** เนื่องจากสอดคล้องกับแหล่งที่มา ซึ่งโบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงบทนมัสการพระพุทธเจ้า และสื่อถึงคำสำคัญและเนื้อหาของบทขัดสักเคหรือบทชุมนุมเทวดา โดยมีสาระตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สักเค แปลว่า ในสวรรค์ เป็นคำหนึ่งของบทขัดสักเคก่อนที่พระสงฆ์จะสวดหรือเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากมีคณายกได้อาราธนาพระปริตรอันเป็นการนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดหรือเจริญพระปริตรในงานต่าง ๆ โดยทั่วไปมักเรียกบทขัดสักเคว่า ชุมนุมเทวดา เพราะเนื้อหาเป็นการอัญเชิญเทวดาทั้งหลายผู้สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นกามภพ รูปภพ เทวดาที่สถิตอยู่บนยอดเขา หุบผา ภูเขา ในอากาศ ภูมเทวดาที่สถิตอยู่ตามทวีป รัศมี หมู่บ้าน ต้นไม้ ป่าดง บ้านเรือน สวน ไร่ นา นอกจากนี้

ยังรวมถึงยักษ์ คนธรรพ์ นาคผู้เป็นสาธุชนที่สถิตอยู่ในน้ำ บนบก ที่ลุ่ม ที่ดอนที่อยู่บริเวณใกล้เคียง สถานที่ประกอบพิธีให้มาฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจากพระพุทธมนต์ที่พระสงฆ์กำลังจะสวด

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์ย่อมาจากบทนมัสการพระพุทธเจ้าและบทชดสัคเค โดยมาจากศัพท์เต็มต่อไปนี้

- น** ย่อมาจาก **นโม** ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส. บทนมัสการพระพุทธเจ้าที่ต้องกระทำทุกครั้งในตอนเริ่มต้นของการประกอบพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา
- ส** ย่อมาจาก **สรุขุ** คำเริ่มต้นของบทชดสัคเค (7 ตำนาน) แปลว่า พร้อมทั้งราชสมบัติหรือราชบัลลังก์
- ม** ย่อมาจาก **ภณาม** แปลว่า (พวกเรา) จะสวดหรือจะกล่าว คำนี้จะปรากฏในตอนท้ายของบทชดพระปริตรทั้งหมด
- เห** ย่อมาจาก **เห** คำลงท้าย ตามหลังคำว่า **ภณาม เห** ซึ่งจะมีปรากฏในคำสุดท้ายของบทชดพระปริตรทั้งหมด หากแปลก็จะให้ความหมายว่า เถิด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มในหัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจสัคเคนี้ใช้วิธีการย่อแบบผสมผสานกัน กล่าวคือ อักษรย่อว่า **น ส** เป็นการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และอักษรย่อว่า **มิ เห** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ มีเรื่องที่ต้องอธิบายให้ชัดเจนประการหนึ่ง คือ **เห** อักษรเป็นคำนิบาตที่ต้องวางไว้หลังศัพท์กิริยาที่ขยาย ดังนั้น จึงอนุโลมคำนี้เข้าในวิธีการถอดอักษรแบบอันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากแหล่งที่มา 3 แหล่งด้วยกัน คือ

แหล่งที่มาของ **น** อักษร โบราณจารย์นำมาจากบทนมัสการพระพุทธเจ้าว่า **นโม** ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ (ม.ม. (บาลี) 13/357/199)

แหล่งที่มาของ **ส** อักษร พบว่า โบราณจารย์นำมาจากบทชดหรือบทเริ่มต้นของพิธีสวดหรือเจริญพระพุทธมนต์ที่เรียกกันว่า บทสัคเค ซึ่งปรากฏในหนังสือสวดมนต์ทุกฉบับดังนี้

สรุขุ สเสณํ สพฺนุํ นรินฺทํ
 ปริตฺตานุภาโว สทา รกฺขตุติ.
 ผริตฺวาน เมตฺตํ สเมตฺตา ภาทฺนฺตา
 อวิชิตฺตจิตฺตา ปริตฺตํ ภณฺนฺตุ.

สคเค กามะ จ รูเป คิริสิขรตฏเฐ จนตลิกเข วิมานะ ทีเป รฎฐเฐ จ คามะ ตรวนคหเนคห-
 วตถุมหิ เขตเต ฎุมมา จายนตุ เทวา ชลถลวิสมะ ยกขคนธพพนาคา ติมุจันตา สนติเก ย มุณิวรวจัน
 สารโว เม สุนนตุ. ฌมมสสวนกาโล ออยมภทนต์ตา ฌมมสสวนกาโล ออยมภทนต์ตา ฌมมสสวนกาโล
 ออยมภทนต์ตา⁶. (สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว), 2538, น. 1)

แปล : ท่านผู้เจริญทั้งหลาย (พระสงฆ์) ผู้มีจิตเมตตา จงแผ่เมตตาจิต
 ด้วยคิดว่า ขออานุภาพพระปริตรจงรักษาพระราชารวมทั้งราชสมบัติ
 พร้อมด้วยพระราชวงศ์ พร้อมด้วยเสนามาตย์ ออย่ามีจิตฟุ้งซ่านตั้งใจ
 สวดพระปริตร.

ขอเชิญเทพยาทั้งหลายที่สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นกามภพ รูปภพ ฌมมเทวดาที่สถิตอยู่ในวิมาน
 ยอดเขา หุบผา อากาศ เกาะ แฉ่นแฉ้วน หมูบ้าน ต้นไม้ ป่าดิบ บ้านเรือน ไร่ นา รวมถึงพวกยักษ์
 คนธรรพ์ และนาครที่สถิตอยู่ในน้ำ บนบก และที่ลุ่ม ที่ดอน ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงจะมาประชุมพร้อม
 กัน ณ ที่นี้ ขอสาธุชนทั้งหลายจงสดับพระดำรัสอันประเสริฐของพระมุนีพุทธเจ้านั้นเถิด ท่านผู้เจริญ
 ทั้งหมด เวลานี้เป็นเวลาฟั่งธรรม.

แหล่งที่มาของ **ม (มิ)** และ **เท** อักษร พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคำลงท้ายของบทขัด
 พระปริตรทุกบท ขอยกตัวอย่างบทขัดรัตนปริตรหรือรัตนสูตรดังนี้

ยสสถานูภาวโต ยกขา	เนว ทสเสนติ ภิงสนิ
ยมหิ เจวานุญญชโนโต	รตตินทิวมตฺนทิตโต
สุขิ สุปติ สุตโต จ	ปาป ภิณฺจิ น ปสฺสตี
เอวมาทิกุณฺเฒเปตี	ปริตตฺนตมฺภณาม เท .

(สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว), 2538, น. 13)

แปล : ยักษ์ทั้งหลายย่อมไม่แสดงอาการที่น่าสะพรึงกลัวด้วยอานุภาพ
 แห่งปริตใด อนึ่งบุคคลผู้ไม่เกียจคร้านตามประกอบพระปริตรใดทั้ง
 กลางวันและกลางคืน และบุคคลหลับก็เป็นสุข ตื่นแล้วก็เป็สุข และไม่
 ฝันร้าย เพราะพระปริตรใด ขอเชิญพวกเราจงสวดพระปริตรนั้นที่
 ประกอบด้วยคุณอย่างนี้เป็นต้น เทอญ.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์นำหัวใจและอักษรย่อในหัวใจสักเคไปใช้สื่อถึงมิติทางความเชื่อหลาย
 ประการ เช่น ใช้ภาวนาประจำจะทำให้มีบารมีหรือใช้ภาวนาขอพรจากเทวดา เป็นต้น (สำนักงาน ส.
 ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 177)

⁶ ในฎีกาพระปริตรปรากฏคำเริ่มต้นก่อนที่จะสวดพระปริตรว่า

สมนตา จกุกวาฬสุ	อตตราจจณตุ เทวตา
สพธมม มุณิราชสส	สณนตุ สคคโมกขที.

ธมมสสวนกาโล ออย ภทนต์ตา.

(พระเศโฆทีปเถระ, 2551, น. 1)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและสาระสำคัญของบทขัดสัคเคแล้วจะได้ข้อสรุปว่า เป็นเรื่องของ การนมัสการพระพุทธเจ้า และเป็นการเชื่อเชิญให้เทวดา มนุษย์ และอมนุษย์ทั้งหลายมาฟังธรรม อันได้แก่นิพพานของพระปริตรที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ยกตัวอย่างเช่น มงคลปริตรหรือ มงคลสูตรที่เนื้อหากล่าวถึงมงคล 38 ประการ อันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญของงามของชีวิต (มงคล) เช่น การไม่คบคนชั่ว การคบคนดี (บัณฑิต) เป็นมิตร และการบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นต้น ไม่มีเนื้อหาของมงคลข้อใดที่เกี่ยวข้องกับความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด มงคลจะเกิดขึ้นกับชีวิตเป็นเรื่องของการนำหลักธรรมที่เป็นมงคลแต่ละข้อไปปฏิบัติตามที่ยกตัวอย่างไว้ก็คือ มงคลเกิดจากการไม่คบคนชั่ว การคบหาสมาคมกับบัณฑิต และการบูชา ยกย่องคนดีที่ควรบูชา ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจสัคเคไปในมิติของความเชื่อว่า สามารถทำให้เกิดอำนาจเชิง บันดาลต่าง ๆ เช่น แคล้วคลาด โชคลาภ เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไปตามความเชื่อในอำนาจ พระปริตร

22. หัวใจการก : ก เม ธ (กมมตเถ)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีตอนการกัณท์ หมายถึง ตอนที่ว่าด้วยการก คือ การทำหน้าที่ของศัพท์ตามวิภัติต่าง ๆ ซึ่งแต่ละวิภัติก็มีหน้าที่หลายประการ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ ก เม ธ บางแห่งเขียนเป็น กเมตถ ไม่พบว่า มีในสูตรใด ๆ ที่ว่าด้วยการกของบาลีไวยากรณ์ทั้งกัจจายนวชากรณ์ สัททนีติปกรณ์ และปทรูปสิทธิ พบแต่คำที่ใกล้เคียง คือ กมมตเถ พุติยา. แปลว่า พุติยวิภัติใช้ในความหมายว่ากรรม สื่อถึงสูตรที่ว่าด้วยการทำหน้าที่ของพุติยวิภัติ ในฐานะกรรมของกิริยา ซึ่งท่านนำมาเพียงแค่สูตรเดียวเพื่อใช้เป็นตัวอย่างโดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า การก แปลตามศัพท์ว่า ผู้ทำ (กร ธาตุ + ญฺ ปัจจัย แปลง ญฺ เป็น อก แล้วที่หะ สระ อ ที่ ก เป็น อา ได้รูปศัพท์ว่า การก) หมายถึง การทำหน้าที่ของนามศัพท์ของแต่ละวิภัติ ดังนี้
ปฐมวิภัติ ทำหน้าที่เป็นประธานของประโยค (กัตตุการก) และทำหน้าที่เป็นคำร้องเรียก (อาลปนการก แปลว่า แนะ ดูกร ข้าแต่)

พุติยวิภัติ ทำหน้าที่เป็นกรรมของกิริยาในฐานะต่าง ๆ (กัมมการก แปลว่า ซึ่ง สู่ ยัง ลี้น กะ ตลอด)

ตติยวิภัติ ทำหน้าที่เป็นเหตุ (กรณการก แปลว่า ด้วย โดย อัน ตาม เพราะ มี)

จตุตถวิภัติ ทำหน้าที่เป็นที่ยอมรับ (สัมปทานการก แปลว่า แก่ เพื่อ ต่อ)

ปัญจมีวิภัติ ทำหน้าที่เป็นแดนปราศจาก (อปาทานการก แปลว่า แต่ จาก กว่า เหตุ)

ฉกัฏฐวิภัติ ทำหน้าที่แสดงความเป็นเจ้าของ (สามีสัมพันธการก แปลว่า แห่ง ของ เมื่อ)

สัตตมีวิภัติ ทำหน้าที่แสดงสถานที่ เป็นต้น (อิทธิกรณการก แปลว่า ใน ณ ใกล้ ที่ ครั้นเมื่อ ในเพราะ)

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างของการกในแต่ละวิภตติเท่านี้ ความจริงแล้ว แต่ละวิภตติมียังมีหน้าที่ยีกหลายประการ⁷

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ที่เป็นหัวใจการกในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาและคัมภีร์อื่น ๆ ส่วนใหญ่เขียนว่า ก เม แต่บางคัมภีร์เขียนว่า กเมตล ผู้วิจัยได้ศึกษาจากสูตรในคัมภีร์ไวยากรณ์ต่าง ๆ แล้วไม่พบคำที่กล่าวมา พบแต่คำที่ใกล้เคียงในสูตรของทุดิยาการก คือ กมมตเถ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า น่าจะคัดลอกหรือถ่ายทอดกันมาผิด ๆ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงลงความเห็น ว่า คำว่า กมมตเถ เป็นศัพท์ในหัวใจการก เพราะโดยปกติแล้ว การถอดหัวใจจากโครงสร้างของไวยากรณ์ภาษาบาลีมักจะถอดมาจากสูตรใดสูตรหนึ่ง

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและอักษรเต็มให้ข้อสรุปแล้วว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจการกนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากสูตรไวยากรณ์ที่ว่าด้วยการก ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำย่อที่เป็นหัวใจการกนี้ปรากฏอยู่ในสูตรที่ว่าด้วยการกในคัมภีร์กัจจายนวยากรณ์ (สูตรที่ 297 (284) สัททนีติปกรณ์ (สูตรที่ 580) และโมคคัลลานวยากรณ์ (สูตรที่ 2.2) (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2533, น. 307) และปทรูปสิทธิ (สูตรที่ 76) ว่า กมมตเถ ทุดิยา. แปลว่า ลงทุดิยาวิภตติในอรรถแห่งกรรม (พระพุทธปियเถระ, 2528, น. 39) ความหมายก็คือ ทุดิยาวิภตติ (กมมการก) ทำหน้าที่เป็นกรรมของกิริยาในฐานะต่าง ๆ ตามคำแปล คือ ซึ่ง สู่ ยัง ลีน กะ ตลอด

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยพยายามค้นหาการนำคำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้จากคัมภีร์ต่าง ๆ แล้วยังไม่พบ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดก็ไม่ทราบถึงวิธีการนำไปใช้ แต่ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานด้านอักษรโบราณทราบความหมายและที่มาของการกว่า การทำหน้าที่ของศัพท์ตามวิภตติต่าง ๆ ในคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ แต่ไม่ทราบการนำคำศัพท์ไปใช้ (สมชัย พิภสุวรรณ, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561) พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อ ความหมาย และสาระสำคัญของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจการกเป็นเพียงสื่อการเรียนรู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีที่ว่าด้วยการทำหน้าที่ของนามศัพท์ต่าง ๆ ตามวิภตติ แต่ละวิภตติที่เรียกว่า การก ไม่ได้มีเนื้อหาสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจวิเศษแต่ประการใด เป็นเพียงการแสดงหลักไวยากรณ์ในภาษาบาลีเท่านั้น ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อในลักษณะของอำนาจวิเศษหรือความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระของหัวใจ

⁷ ศึกษาศึกษารายละเอียดได้เกี่ยวกับการทำหน้าที่ของวิภตติ (การก) ได้ใน พระพุทธปियเถระ. (2536) ปทรูปสิทธิ แปลโดยพยัญชนะ. หน้า 176-221.

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้พบหัวใจที่สื่อถึงการกในภาษาบาลีอีก 1 หัวใจ ได้แก่ หัวใจมูล กัจจายน์ ที่โบราณจารย์ได้นำอักษรจากสูตรในตอนต่าง ๆ ทั้ง 8 ตอนของมูลกัจจายนปกรณ์หรือ กัจจายนสูตรมาใช้เป็นหัวใจ หนึ่งในอักษรย่อทั้ง 8 ในหัวใจนี้สื่อถึงการกกับด้วยดังต่อไปนี้

หัวใจมูลกัจจายน์ : อ ชี ย นา วา อ ธา ก

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงคัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลี บางแห่งเรียกว่าหัวใจนี้ว่า หัวใจมูล ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงสูตรที่โบราณจารย์ได้นำมาจากกัจจายนสูตรแต่ละตอนเพื่อใช้เป็นตัวอย่างสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางแห่งเขียนอักษรสลับลำดับกัน และบางตัวก็ผิดไปจากแหล่งที่มาเป็น **อ ชี นา วา อ ธา ก ย** อักษรย่อในหัวใจนี้ที่ถูกต้องคือ **อ ชี ย นา วา อ ธา ก** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มูลกัจจายน์ แยกออกเป็น 2 ศัพท์ คือ คำว่า มูล หมายถึง รากฐานหรือที่มา เนื่องจากพระพุทธปัยเถระหรือพระโกลิเยเมธังกรเถระผู้แต่งคัมภีร์ปทรูปสิทธิได้ยึดคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์และอรรถกถาของคัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์ที่เรียกว่า มุขมตตที่ปนี เป็นหลักในเรียบเรียง อีกคำหนึ่ง คือ คำว่า กัจจายน์ หมายถึง คัมภีร์กัจจายนไวยากรณ์หรือกัจจายนสูตรอันเป็นคัมภีร์ประเภทสหทาวีสเสสหรือคัมภีร์ที่อธิบายหลักภาษาบาลีไวยากรณ์ชั้นสูง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **อ ชี ย นา วา อ ธา ก** พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากสูตรแรกของเนื้อหาแต่ละตอนของกัจจายนสูตรดังนี้

อ ย่อมาจากสูตรแรกของสนธิกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 1 (ปทรูปสิทธิสูตรที่ 1) ว่า **อุตโถ** อกฺขรสมณฺณาโต. แปลว่า เนื้อหาความรู้ได้ด้วยอักษร (พระพุทธปัยเถระ, 2528, น. 1)

ชี ย่อมาจากสูตรแรกของนามกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 52 (ปทรูปสิทธิสูตรที่ 60) ว่า **ชินฺวจนฺยุตฺตํ** ทิ. แปลว่าสมควรแก่พระดำรัสของพระชินเจ้า (พระพุทธปัยเถระ, 2528, น.32)

ย ย่อมาจากสูตรแรกของการกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 271 (ปทรูปสิทธิสูตรที่ 88) ว่า **ยฺสฺมา** ทเปติ ทยมาทตเต วา ตทปาทานํ. แปลว่า บุคคลหลีกเลี่ยงจากการกะไดอันเป็นเขตแดนก็ดี ภัยจากการกะไดก็ดี บุคคลถือเอาจากการกะไดก็ดี การกะนั้น ชื่อว่า อปาทาน (พระพุทธปัยเถระ, 2528, น. 41)

นา ย่อมาจากสูตรแรกของสมาสกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 316 (ปทรูปสิทธิสูตรที่ 331) ว่า **นามานํ** สฺมาโส ยุตฺตตโถ. แปลว่า ศัพท์ที่มีอรรถประกอบกันของบทนาม ชื่อว่า สมาส (พระพุทธปัยเถระ, 2528, น. 159)

วา ย่อมาจากสูตรแรกของตัทธิตกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 344 (ปทรูปสิทธิสูตรที่ 361) ว่า **วา ณ** ปจฺเจ. แปลว่า ลง ณ ปัจจัย ในอรรถแห่ง ตสฺส อปฺจจ หลังจากลิงค์ที่มีฉวิภูวิภูวัตติ เป็นที่สุตบ้าง (พระพุทธปัยเถระ, 2528, น. 197)

อ ย่อมาจากสูตรแรกของอาชยาตักป์ในกัจจายนสูตร สูตรที่ 406 (ปทรูปสิทธิสูตร ที่ 429) ว่า **อุ** ปุพฺพานิ วิภตฺตีณฺ ฌ ปรสฺสพทานิ. แปลว่า ลำดับต่อจากตัทธิต ให้วิภตตี 6 บทข้างหน้า ชื่อปรสสพท. (พระพุทธรูปปิยเถระ, 2528, น. 239)

ฐา ย่อมาจากสูตรแรกของกัพพิธานกัปปในกัจจายนสูตร สูตรที่ 524 (ปทรูปสิทธิสูตร ที่ 561) ว่า **ฐ**ตฺถยา กมฺมาทิมฺหิ โณ. แปลว่า เมื่อกรรมอันเป็นเบื้องต้นมีอยู่ ลง ณ ปัจจัยหลังธาตุ. (พระพุทธรูปปิยเถระ, 2528, น. 314)

ก ย่อมาจากสูตรแรกของอุณาทักป์ในกัจจายนสูตร สูตรที่ 624 (ปทรูปสิทธิสูตร ที่ 563) ว่า **ก**ตฺตริ กิตฺ. แปลว่า ลงกิตปัจจัยในกัตตา. (พระพุทธรูปปิยเถระ, 2528, น. 314)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ทุกอักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยัญค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

จากหัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจมูลกัจจายนนี้มาจากสูตรไวยากรณ์ภาษาบาลีในคัมภีร์กัจจายนวยากรณ์หรือกัจจายนสูตร ซึ่งโบราณจารย์ได้ย่อมาจากเนื้อหาของคัมภีร์ทั้ง 8 ตอน ประกอบด้วย สนธิ นาม การก สมาส ตัทธิต อาชยาต กัพพิธาน และอุณาที

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจมูลกัจจายนไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้เสกด้ายดำ 8 เส้น ควันเป็นเกลียวแล้วผูกหัวนิ้วแม่มือป้องกันชวากหนามทำอันตราย (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 231)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมาย และแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า ชื่อและอักษรย่อของหัวใจนี้ใช้สื่อถึงโครงสร้างของคัมภีร์กัจจายนวยากรณ์หรือกัจจายนสูตร คัมภีร์ประเภทสัตตศาสตร์ หมายถึง คัมภีร์ไวยากรณ์ภาษาบาลีชั้นสูงที่อธิบายโครงสร้างทางภาษาของบาลีไว้อย่างละเอียดพร้อมด้วยสูตรและคำอธิบาย โดยโบราณจารย์ได้นำอักษรจากคำเริ่มต้นของแต่ละตอนมาใช้เป็นอักษรย่อของหัวใจ ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันชวากหนามได้ เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

23. หัวใจพระอติปารมี : ส ท ส น (ท ส ส น)

ชื่อและอักษรย่อของหัวใจนี้สื่อถึงหลักคำสอนเรื่องบารมี 10 ประการ ที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ เพื่อบรรลุโพธิญาณ รวมเป็นบารมี 30 ทศ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า อติปารมี แปลตามศัพท์ว่า บารมีที่ยิ่งยวด สืบถึงบารมี 10 ประการ ที่ผู้หวังบรรลุโพธิญาณต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับสามัญเรียกว่า บารมี ระดับที่ยิ่งกว่าบารมีสามัญ เรียกว่า อุปบารมี และระดับสูงสุด เรียกว่า ปรมัตถบารมี

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่เกี่ยวกับบารมี 10 ประการ และบารมี 30 ทศดังนี้

ท	ย่อมาจาก	ทส ปารมีโย	แปลว่า บารมี 10 ประการ
ส	ย่อมาจาก	ตีส	แปลว่า 30
ส	ย่อมาจาก	สมตีสปารมิตา	แปลว่า บารมี 30 ทศ (สม = ถ้วนหรือทศ)
น	ย่อมาจาก	นโม	แปลว่า ความนอบน้อม

ค. รูปแบบการย่ออักษร

จากที่มาของอักษรย่อในหัวข้อที่ผ่านมาสรุปได้ว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่อ 2 แบบ คือ **ท ส น** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และ **ส** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากปฐมสมโพธิ-กถาทอนมารวิชัยที่กล่าวถึงบารมี 10 ประการ (ทส ปารมีโย) บารมี 30 ทศ (สมตีสปารมิตา) และการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า (นโม เต ปุริสชฌณ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระองค์ นโม เต ปุริสสุตตะ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษสูงสุด ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระองค์) (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 93-100)

นอกจากนี้ยังพบว่า โบราณจารย์ได้ผูกคาถาบารมี 30 ทศเป็นอักษร (อักษรขอม) ลงยันต์บารมี 30 ทศว่า “อติปารมิตา ตีสา อติสพพณญาคตา อติโพธิมณูปปตโต อติปิ โส จ เต นโม” (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 141) คาถานี้สื่อความดังนี้

อติปารมิตา ตีสา แปลว่า บารมี 30 ทศอันยิ่ง (ตีสา ศัพท์เต็มที่ยังไม่แจกวิภัติ คือ ตีส)

อติสพพณญ์ อาคตา แปลว่า บารมี 30 ทศทำให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณอันยิ่ง

อติปิ โส จ แปลว่า ก็แม้เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์นั้น

อติโพธิมณูปปตโต แปลว่า บรรลุพระโพธิญาณอันยิ่ง

เต นโม แปลว่า (ข้าพเจ้า) ขอนอบน้อมพระองค์ (เต = พระองค์)

หลักคำสอนเรื่องบารมี 10 ประการ และระดับของบารมี 3 ระดับ คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น (ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/76-77/446, ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/76-77/566)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำหัวใจและอักษรหรือคำที่เกี่ยวกับบารมี 10 ทศไปใช้ในมิติทางความเชื่อที่พบ เช่น ใช้เป็นคาถาลงยันต์บารมี 30 ทศ แต่ไม่ได้แสดงอาณาภาพของยันต์ไว้ เป็นต้น (อัครินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 141)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปถึงสาระสำคัญของหัวใจนี้ว่า มุ่งแสดงถึงบารมี 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ผู้ต้องการบรรลุพระโพธิญาณจะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับสามัญ (บารมี) ระดับที่ยิ่งกว่าสามัญ (อุปบารมี) และระดับสูงสุด (ปรมัตถบารมี) ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด แม้ในเนื้อหาของปฐมสมโพธิกถา ตอนมารวิชัยก็แสดงถึงอำนาจบารมีทั้ง 10 ประการ และบารมี 30 ทศ ที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงชนะมารได้นั้นเป็นอำนาจที่เกิดจากธรรม ไม่ใช่อำนาจที่เกิดจากการสวดภาวนา เสกเป่าแต่ประการใด

24. หัวใจร้อยสี่จ : พุ ส นิ ม

สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเรื่องเดียวกันกับหัวใจที่ 10 หัวใจปลมั่ง ต่างกันเพียงแต่ชื่อของหัวใจเท่านั้น หัวใจนี้สื่อตรงตามตัวอักษรย่อทั้ง 4 ว่า มาจากหลักคำสอนเรื่องร้อยสี่จ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ส่วนหัวใจปลมั่ง (ปจรมิ ปฐมม แปลว่า ที่หนึ่ง) สื่อถึงธรรมจกกับปวัตตสูตรที่เป็นพระธรรมเทศนาเรื่องแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลังจากตรัสรู้

25. หัวใจสรณคณ : ส ร ณ ม (ส ร ณ ม)

หัวใจนี้สื่อถึงไตรสรณคณ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้เป็นการเขียนที่ไม่ถูกต้องตามแหล่งที่มาของอักษร อักษรที่ถูกต้อง คือ ส ร ณ ม ซึ่งชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อไตรสรณคณ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สรณคณ ความหมายโดยรวมก็คือ การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือการน้อมนำพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง ที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจสรณคณนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์ที่สื่อถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งอันเกษมสูงสุด ดังนี้

ส ร ณ ม ย่อมาจาก สรณมุตตม แปลว่า ที่พึ่งอันสูงสุด

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/189/50, ขุ.ธ. (ไทย) 25/189/92)

คำว่า สรณมุตตม แยกให้เห็นที่มาได้ดังนี้ คือ สรณ แปลว่า ที่พึ่ง กับคำว่า อุตตม แปลว่า อันสูงสุด โดยความหมาย ได้แก่ พระรัตนตรัย (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) อันเป็นที่พึ่งสูงสุดของสัตว์โลก มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ถ้าพิจารณาจากอักษรย่อ คือ ส ร ณ ม จะพบว่า โบราณจารย์

ย่อมาเพียงแค่ศัพท์เดียว คือ สรณ เพราะนิคคหิตที่ ณ ตามหลักไวยากรณ์ที่ว่าด้วยนิคคหิตสนธิให้แปลงนิคคหิตเป็น ม เมื่อไปต่อกับศัพท์หลังที่ขึ้นต้นด้วยสระ ในที่นี้ก็คือ อุตตม จึงได้รูปศัพท์เป็น สรณมุตตม และโบราณจารย์ได้ถอดออกมาเพียงแค่ ส ร ณ ม โดยไม่ได้นำคำว่า อุตตม มาด้วย

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรในหัวใจนี้ คือ ส ร ณ ม (สรณ) นี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจ จึงไม่จัดว่าเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวใจไตรสรณคณนี้มีที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ปัพพชูปสัมปทาภาวพระวินัยปิฎก มหาวรรค ได้กล่าวถึงการบวชแบบสรณคณูปสัมปทา หมายถึง วิธีการบวชพระที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้พระสงฆ์นำไปใช้บวชให้แก่ผู้ศรัทธาด้วยการกล่าวคำขอถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง (ไตรสรณคณ) ว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง
ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง
พุทฺธมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
พุทฺธมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
พุทฺธมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 2
ตตฺถมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3
ตตฺถมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3
ตตฺถมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง แม้ครั้งที่ 3

(วิ.ม. (บาลี) 4/34/29-30, วิ.ม. (ไทย) 4/34/42-43)

อีกนัยหนึ่งศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้ คือ ส ร ณ ม นั้นพบว่า มีที่มาจากขุททนิกาเย ธรรม-บพ พุทธวรรคที่กล่าวถึงที่พึ่งอันเกษมและไม่เกษม ซึ่งในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงใช้ชื่อคานานี้ว่า เขมาเขมสรณคณปริทีปิกาคาถา ธมมคารวาทิกาถา (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 89) ใจความของคานานี้ดังนี้

พหุํ เว สรณํ ынฺติ	ปพฺพตานิ วนานิ จ.
อารามรฺกฺขเจตฺยานิ	มณฺุสฺสา ภัยตฺชชิตา.
เนตํ โข สรณํ เขมํ	เนตํ สรณมุตตมํ.
เนตํ สรณมามคมม	สพฺพทฺกฺขา ปมฺุจฺจติ.
โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ	สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ	สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสติ.
ทฺกฺขํ ทฺกฺขสมฺปปาทํ	ทฺกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยํ จฺณฺจฺจคิํ มคฺคํ	ทฺกฺกฺชูปสมคามินํ.

เอตฺ โข สรณํ เขมํ

เอตฺ สรณมุตตมํ

เอตฺ สรณมาคมม

สพพทุกขา ปมุจจติ.

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/188-192/50-51)

แปล : มนุษย์เป็นอันมากผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างพากันยึดถือภูเขา ป่าไม้ อาราม รุกขเจดีย์ (ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์) เป็นที่พึ่ง. ที่พึ่งนั้นแลไม่เกษม (ไม่ใช่ที่พึ่งแท้) ที่พึ่งนั้นไม่ใช่ที่พึ่งอันสูงสุด เพราะบุคคลอาศัยที่พึ่งเช่นนั้นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง. ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ย่อมใช้ปัญญา ขอบพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 ประการ คือ ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์. นั้นเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะอันสูงสุด เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้. (ขุ.ธ. (ไทย) 25/188-192/92)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจไตรสรณคมน์หรือหัวใจศีลนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้ทางเมตตา ใช้ทางคลาดแคล้ว ใช้ทำให้ศัตรูเกรงกลัวอำนาจเรา เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 105-108)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้ก็คือ การนำพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์มาเป็นที่พึ่ง ยึดเหนี่ยวทางใจที่เรียกว่า การถึง หมายถึง การนำเอาคุณความดีมาพัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระรัตนตรัย โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมจนเข้าถึงธรรม บรรลุธรรมจึงจะได้ชื่อว่า ผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ดังนั้น การนำหัวใจหรือศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าเป็นเมตตา มหานิยม หรือแคล้วคลาดจากภัยอันตรายนั้นจึงไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจ เพราะผิดจากหลักการการเข้าถึงพระรัตนตรัย และไม่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติบูชาที่พระพุทฺธเจ้าทรงให้ชาวพุทฺธปฏิบัติตามหลักคำสอนในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทุก. (ไทย) 20/157/124)

26. หัวใจคเตลี (ขณฺเฐลลิตฺติ) : ป ลี จ มิ (ข ลี อ มิ)

ชื่อของหัวใจนี้เขียนไม่ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มา คือ **ขณฺเฐลลิตฺติ** เป็นคำที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงมนต์บทหนึ่งที่พระจุฬปันถกในอดีตชาติที่เกิดเป็นมาณพคนหนึ่งเรียนมาจากอาจารย์ท่านหนึ่ง ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนผิดไปจากศัพท์อันเป็นแหล่งที่มาเป็น **จ ลี จ มิ** บ้าง เป็น **ป ลี จ มิ** บ้าง ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า อักษรย่อของหัวใจนี้ที่ถูกต้องตามแหล่งที่มา คือ **ข ลี อ มิ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ฆฎสิ ตามรากศัพท์ แปลว่า (ตัว) เจ้าจะพยายาม ความหมายถึงก็คือ เจ้าจะพยายามไปทำไม (เรารู้แล้ว) ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงเนื้อหาของของมนต์ตามหัวข้อที่จะกล่าวต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากคาถาที่มาณพคนหนึ่ง ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระจุฬป็นถกที่ได้เรียนมาจากสำนักของอาจารย์ท่านหนึ่งว่า “**ฆฎสิ ฆฎสิ, กิการณา ฆฎสิ, อหิปี ต่ ชานามิ ชานามิ.**” ดังนี้

ฆ	ย่อมาจาก	ฆฎสิ	แปลว่า	เจ้าจะพยายาม
สิ	ย่อมาจาก	ฆฎสิ	แปลว่า	เจ้าจะพยายาม
อ	ย่อมาจาก	อหิปี	แปลว่า	แม่ข้าพเจ้า
มิ	ย่อมาจาก	ชานามิ	แปลว่า	ย่อมรู้

จากอักษรย่อและศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อจะเห็นว่า การที่ผู้วิจัยสรุปว่า อักษรย่อของหัวใจนี้เป็น **ฆ สิ อ มิ** เป็นการสรุปจากแหล่งที่มาดังกล่าว เพราะการย่อหรือถอดอักษรในหัวใจส่วนใหญ่จะเป็นการย่อหรือถอดอักษรตัวแรกหรือตัวสุดท้ายของศัพท์ ถ้าพิจารณาจากอักษรคู่แรก คือ **ฆ** กับ **สิ** เป็นการย่ออักษรตัวแรกกับตัวสุดท้ายของศัพท์เหมือนกับอักษรคู่หลัง คือ **อ** กับ **มิ** ก็เป็นการย่ออักษรตัวแรกกับอักษรตัวหลังเหมือนกัน แต่การที่บางคัมภีร์เขียนอักษรย่อในหัวใจนี้เป็น **จ สิ จ มิ** บ้าง เป็น **ป สิ จ มิ** บ้าง ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า คงเป็นการคัดลอกหรือจำต่อกันมาอย่างผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจทั้งหมด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **ฆ สิ อ มิ** แยกเป็น 2 คู่ ได้แก่ **ฆ อ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรืออักษรพยางค์แรกของศัพท์ และ **อ มิ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมา

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากอรรถกถาธรรมบท เรื่อง จุฬป็นถกที่เนื้อหาตอนหนึ่งได้กล่าวถึงพระจุฬป็นถกในอดีตชาติที่เกิดเป็นมาณพคนหนึ่งได้เรียนมนต์จากสำนักของอาจารย์ท่านหนึ่งในเมืองตักกศิลาเพียงแค่ว่า **“ฆฎสิ ฆฎสิ, กิการณา ฆฎสิ, อหิปี ต่ ชานามิ ชานามิ.** แปลว่า เจ้าจะพยายาม เจ้าจะพยายาม, เจ้าจะพยายามไปทำไม, แม่เรารู้จักเจ้า เรารู้จักเจ้า” (พระพุทโธสาจารย์, 2522, น. 84-87) เป็นเหตุให้โจรที่ได้ยินมนต์บทนี้เข้าใจผิดคิดว่ามาณพคนดังกล่าวรู้จักพวกตน และรู้ว่า พวกตนกำลังจะเข้าไปขโมยทรัพย์สิน จึงได้พากันหนีไป พอชาวบ้านทราบข่าวก็พากันเล่าลือว่า มาณพคนนี้มีมนต์วิเศษ ความนี้ทราบถึงพระเจ้าพาราณสีจึงรับสั่งให้มาณพคนนั้นเข้าเฝ้าแล้วขอเรียนมนต์ ซึ่งมาณพก็ได้บอกมนต์ดังกล่าวให้กับพระราชา เสนาบดีของพระราชาคนหนึ่งคิดจะชิงราชบัลลังก์จึงได้สมรู้ร่วมคิดกับช่างตัดผมของพระราชาโดยให้ค่าจ้างในการปลงพระชนม์ชีพพระราชาด้วยการใช้มีดโกนปาดที่คอ จำนวน 1,000 กหาปณะ พร้อมกับให้

คำมั่นแก่ช่างตัดผมว่า ถ้าตนได้เป็นพระราชาก็จะให้ช่างตัดผมเป็นเสนาบดี ช่างตัดผมจึงรับคำ ในขณะที่ช่างตัดผมกำลังตัดผมให้พระราชายู่นั้น พระราชาได้นึกถึงมาณพผู้เป็นอาจารย์บอกมนต์จึงได้ท่องมนต์บทนี้ เป็นเหตุให้ช่างตัดผมเหวี่ยงแหอก ตัวสั้น ทुरुตั่วลงกราบพระราชาทูลขอร้องภัยโทษที่คิดร้ายต่อพระราชา เป็นเหตุให้พระราชาทราบความที่เสนาบดีคิดจะชิงราชสมบัติและรอดตาย เรื่องนี้เป็นที่มาของการเรียกมนต์บทนี้ว่า “คาถาป้องกันภัย” หรือ “คาถาดักใจ”

แต่ถ้าวิเคราะห์มนต์บทนี้จะพบว่า การที่ใจไม่เข้าบ้านของมาณพผู้นั้นและการที่พระราชารอดพ้นจากการถูกปลงพระชนม์เป็นเรื่องของความบังเอิญทั้งสองเรื่อง ความบังเอิญเรื่องแรกเป็นเพราะมาณพตื่นขึ้นมาแล้วสวดมนต์บทนี้ตามคำสั่งของอาจารย์ที่ให้ท่องมนต์บทนี้เป็นประจำ และเป็นช่วงจังหวะที่พวกขโมยกำลังเข้าบ้าน พวกขโมยรู้ความหมายภาษาบาลีจึงเข้าใจผิดว่า มาณพเจ้าของบ้านรู้ตัวจึงได้พากันหนีไป เรื่องบังเอิญที่สอง ในช่วงที่ช่างตัดผมกำลังตัดผมให้พระราชายู่นั้น พระราชาทรงนึกถึงมาณพผู้เป็นอาจารย์บอกมนต์จึงได้ท่องมนต์บทนี้ตามที่มาณพได้สั่งไว้ ส่งผลให้ช่างตัดผมผู้รู้ความหมายภาษาบาลีเข้าใจผิดว่า พระราชารู้ตัวว่า ตนกำลังจะปลงพระชนม์ชีพพระองค์จึงได้รับก้มกราบขอประทานภัยโทษและกราบทูลความจริงให้พระราชาทรงทราบ

ถ้าพิจารณาในประเด็นนี้จะเห็นว่า มนต์บทนี้ไม่ได้มีเนื้อหาที่สื่อไปทางอำนาจวิเศษแต่อย่างใด เป็นเพียงมนต์บทหนึ่งที่อาจารย์ให้ลูกศิษย์คนหนึ่งที่มีความจำไม่ค่อยดี เรียนวิชาใด ๆ ก็ไม่สำเร็จให้เรียนมนต์บทนี้เพียงบทเดียว เรื่องนี้ชี้ให้เห็นผลของความพยายามที่ว่า แม้ปัญญาของเราจะสู้คนอื่นไม่ได้ แต่ถ้ามีความพยายามจะเรียนรู้ก็สามารถทำให้สำเร็จได้ และการกระทำเรื่องที่ดีงาม เรื่องที่เป็นประโยชน์บ่อย ๆ ก็ทำให้เราได้รับประโยชน์นั้น ๆ นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นผลของความเคารพในครูอาจารย์ ความเชื่อฟังครูอาจารย์ที่นำผลสำเร็จมาให้ ดูตัวอย่างพระราชาก็เรียนมนต์จากมาณพยังให้ความเคารพต่อมาณพผู้เป็นสามัญชน ไม่ได้ถือพระองค์ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ เมื่อพระองค์ทรงนึกถึงมาณพผู้เป็นอาจารย์ก็ทำตามคำสั่ง คือ การท่องมนต์บทที่เรียนมา

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจมณีสินีไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้ภาวนาป้องกันศัตรูหรือสัตว์ร้ายไม่ให้มาทำอันตราย (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 214) นอกจากนี้ยังพบว่าโบราณจารย์ได้นำมนต์บทนี้ไปใช้เป็นคาถาเสกและลงยันต์สะกดที่เชื่อว่า สามารถป้องกันอันตรายได้ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, 49-50)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและแหล่งที่มาของหัวใจนี้ได้ข้อสรุปว่า เนื้อหาของหัวใจนี้ไม่ได้สื่อถึงอำนาจวิเศษแต่อย่างใด อำนาจวิเศษเกิดจากการตีความตามเหตุการณ์ในเรื่องที่กล่าวข้างต้น แต่สาระสำคัญที่เป็นบทสรุปของเรื่องมาณพผู้เรียนมนต์นี้ศึกษาได้จากพระพุทธดำรัสที่ว่า

“ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ (ที่พั้ง) ที่ห้วงน้ำ
ท่วมทับไม่ได้ ด้วยความหมั่น ด้วยความไม่
ประมาท ด้วยความระวัง และด้วยความฝึก.”
(พระพุทธโฆสาจารย์, 2522, น. 88)

ดังนั้นการนำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่า มนต์หรือคาถา บทนี้เป็นคาถาพิเศษ สามารถป้องกันภัย อันตรายต่าง ๆ ได้นั้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

27. หัวใจพระไตรปิฎก (ตรีเพชร) : ม อ อุ

ชื่อของหัวใจนี้บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจตรีเพชร สื่อถึงคัมภีร์หลักในพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **ม อ อุ** สื่อความหมายและที่มาของอักษรย่อได้หลายนัย นัยหนึ่งสื่อถึงพระมหาเถระ 3 รูปที่เป็นกำลังสำคัญในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 คือ พระมหากัสสปะ พระอุบาลี และพระอานนท์ นอกจากนี้ยังพบว่า บางตำราเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระรัตนตรัย โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระไตรปิฎก เป็นชื่อของคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ ไตร ที่แปลว่า 3 กับคำว่า ปิฎก ที่แปลว่า ตะกร้าหรือคัมภีร์ โดยความหมายก็คือ คัมภีร์ที่รวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่ มี 3 คัมภีร์ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกหรือ พระสูตร และพระอภิธรรมปิฎก ส่วนคำว่า ตรีเพชรนั้น โบราณจารย์นำคำนี้มาใช้เพื่อสื่อความหมายถึงพระไตรปิฎกว่าเป็นเพชรน้ำเอกที่มีค่ายิ่ง เนื่องจากเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ที่มีค่าประมาณด้วยวัดไม่ได้ อีกความหมายหนึ่งของตรีเพชรจะหมายถึงพระรัตนตรัยอันเป็นรัตนะที่มีค่าสูงสุด

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระไตรปิฎกนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อหรือถอดมาจากชื่อของพระมหาเถระผู้มีความสำคัญต่อการสังคายนาพระธรรมวินัย (ปฐมสังคีติ) รวบรวมพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ทั้ง 3 หรือที่เรียกว่า พระไตรปิฎก จำนวน 3 รูป ได้แก่ พระมหากัสสปะ พระอุบาลี และพระอานนท์ ดังต่อไปนี้

ม	ย่อมาจาก	ม หากัสสป	หมายถึง	พระมหากัสสปะ
อ	ย่อมาจาก	อ านนโท	หมายถึง	พระอานนท์ (ถอดเฉพาะ อ)
อุ	ย่อมาจาก	อุ ปาลี	หมายถึง	พระอุบาลี

(อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 233)

ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ผู้รจนานี้ได้กล่าวถึงอักษรย่อที่แสดงถึงพระไตรปิฎกครบทั้ง 3 คัมภีร์ โดยท่านได้แต่งเป็นคาถาที่แสดงถึงอักษรย่อที่เป็นหัวใจพระไตรปิฎกอีกแบบหนึ่งว่า

สัวิธาปุยกยปาที	อาปามจุปอาทิกา
ทิมส์อัมพูพพา จ	สกลตตลกาสกา.

แปล : อักษรมี ส วิ ธา ปุ ก ย ป เป็นหนตัน มี อา ปา ม จุ ป เป็นหน
ตัน และมี ที ม ส อ ุ เป็นหนตัน เป็นอักษรประกาศประโยชน์ทั้งสิ้น
(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 21)

จากบทประพันธ์และคำแปลดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นภาพรวมของอักษรที่ย่อมาจากคัมภีร์
ในพระไตรปิฎก เริ่มจากพระอภิธรรมปิฎก (ส วิ ธา ปุ ก ย ป) พระวินัยปิฎก (อา ปา ม จุ ป) และ
พระสุตตันตปิฎก (ที ม ส อ ุ) ที่เรียงลำดับเช่นนี้เป็นไปตามศัพท์ที่ประพันธ์ไว้ในคาถาที่ถูกบังคับด้วย
กฎเกณฑ์ของการประพันธ์คาถาบาลีที่ต้องเป็นไปตามคณะฉันท จึงไม่อาจเรียงตามลำดับเป็นพระวินัย
ปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก แต่อย่างไรก็ตามบทประพันธ์ดังกล่าวก็ได้แสดงถึงชื่อ
หมวดในคัมภีร์พระไตรปิฎกครบทั้ง 3 ปิฎกตามอักษรย่อ

อีกนัยหนึ่ง อักษรย่อทั้ง 3 ตัวนี้ คือ **ม อ ุ** บางตำรากล่าวว่าเป็นอักษรย่อของหัวใจ
พระรัตนตรัย โดยโบราณจารย์ได้ย่อมาจากบทสวดสรรเสริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณดังนี้

ม	ย่อมาจาก	ม นุสฺสานิ พุทฺโธ ภควาติ. (พุทธคุณ)
อ	ย่อมาจาก	อ กาลิโก เอหิปสฺสิโก...วิญญูหิติ. (ธรรมคุณ)
ุ	ย่อมาจาก	ุ ชฺชุปฺปิโน โภควโต สวสฺสโฆ...โลกสฺสาติ. (สังฆคุณ)

จากที่มาของอักษรย่อดังกล่าวมีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ **ม** อักษรที่มาจาก **ม**นุสฺสานิ
โบราณจารย์ได้ตัดศัพท์หน้าทิ้งไป คือ เทว- (เทวมนุสฺสานิ) เพื่อป้องกันการเข้าใจผิด ไม่ได้ยกมาทั้ง
ศัพท์สมาส คือ เทวมนุสฺสานิ ถอดมาเฉพาะ **ม** อักษรจากคำว่า **ม**นุสฺสานิ เท่านั้น แต่ก็ยังเป็นจัดการย่อ
หรือการถอดอักษรแบบอาทิสังเกตเหมือนกัน เพราะเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกของศัพท์

เทพย์ สาริกบุตร (2538, น. 114) ได้กล่าวถึงอักษรย่อทั้ง 4 ตัวตามแหล่งที่มาข้างต้นนี้ว่า
เป็นการย่ออักษรแบบเก่าที่ใช้กันมาแต่โบราณ ต่อมาได้เปลี่ยนที่มาของอักษรย่อทั้ง 3 ตัวใหม่ จากเดิม
ที่เป็น **ม อ ุ** มาเป็น **อ ุ ม** แทน ตัวอย่างนี้ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นต้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 1441) ได้กล่าวว่า **อ
ุ ม** (อักษรย่อเดียวกันกับ **ม อ ุ** เพียงแต่สลับลำดับกัน) มาจากคำว่า โอม สัญลักษณ์ของเทพตรีมูรติ
ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีที่มาอย่างนี้

อ	ย่อมาจาก	อ ระหิ (ผู้ทำลาย)
ุ	ย่อมาจาก	ุ ระวิษณุ (ผู้รักษา)
ม	ย่อมาจาก	ม หารัศมี (ผู้สร้างสรรพสิ่ง)

ต่อมาภายหลังโบราณจารย์ได้นำคำย่อนี้มาใช้ในคติทางพระพุทธศาสนา โดยใช้ชื่อว่า
หัวใจพระรัตนตรัย ซึ่งอักษรทั้ง 3 นี้ โบราณจารย์ถอดมาจากศัพท์ที่สื่อถึงพระรัตนตรัยดังต่อไปนี้

อ	ย่อมาจาก	อ รหิ ใช้แทนพระพุทธเจ้า
ุ	ย่อมาจาก	ุ ตฺตมธมฺโม ใช้แทนพระธรรม
ม	ย่อมาจาก	ม หาสฺสโฆ ใช้แทนพระสงฆ์

จากความคติของการใช้อักษร **อ ุ ม** แทนสิ่งเคารพและชื่อบุคคลที่แตกต่างกันข้างต้นสรุป
ให้เห็นภาพที่ชัดเจนตามตารางที่ 12

ตารางที่ 12 แสดงการใช้อักษร อ อุม สี่ถึงคติต่าง ๆ ดังนี้

1. ตริมูรติ (คติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู)		
อักษรย่อ	ศัพท์เต็ม	ใช้แทน
อ	พระศิวะ	พระศิวะ
อุ	พระวิษณุ	พระวิษณุ
ม	พระพรหม	พระพรหม
2. ตริรัตนะ (คติพระพุทธศาสนา)		
อักษรย่อ	ศัพท์เต็ม	ใช้แทน
อ	อรหันต์	พระพุทธเจ้า
อุ	อุตุตโม ฐมโม	พระธรรม
ม	มหาสงฆ์	พระสงฆ์
3. ตริเพชร/ตริวิหระ (คดีย่อพระอรหันต์ 8 ทิศ/ปฐมสังคีติ)		
อักษรย่อ	ศัพท์เต็ม	ใช้แทน
ม	มหากัสสป	พระมหากัสสปะ
อ	อานนโท	พระอานนท์
อุ	อุปาลี	พระอุบาลี

ค. รูปแบบการย่ออักษร

การย่ออักษรในหัวใจนี้ทั้งหมด แบ่งออกเป็น 2 คติ คือ คติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อักษรย่อ คือ ม อ อุ หรือ อ อุม ใช้การย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และคติที่เป็นความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อักษรย่อ อ อุม ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์มาใช้สื่อความหมายและแหล่งที่มาของอักษรย่อ

ง. แหล่งที่มาของอักษร

หลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงปฐมสังคีติ การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 นี้ ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาขันธกะ ตอนที่ว่าด้วยสังคีตินิทาน จุลวรรคที่กล่าวถึงพระมหากัสสปะ ได้ปรารภเหตุที่พระสุภัททะจ้วงจาบพระธรรมวินัย เป็นการรวบรวมพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้เป็นหมวดหมู่เพื่อป้องกันความเลือนหายของพระธรรมวินัย ซึ่งการสังคายนาคั้งนี้มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธานสงฆ์ พระอุบาลีทำหน้าที่แสดงพระวินัย เนื่องจากท่านเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้รอบรู้พระวินัย และพระอานนท์ทำหน้าที่แสดงพระสูตรและพระอภิธรรม เนื่องจากท่านเป็นผู้ทรงจำหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าได้มากกว่าพระเถระรูปใด จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศทางพหูสูตร มีพระภิกษุสงฆ์จำนวน 500 รูป เข้าร่วมในการสังคายนา การสังคายนาคั้งนี้ทำที่ภูเขาวเอการบรรพต ใกล้เมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย โดยมี

พระเจ้าอาชาตศัตรูเป็นผู้ถวายการอุปถัมภ์บำรุง การสังคายนาครั้งนี้ทำอยู่ 7 เดือนจึงสำเร็จ (วิ.จ. (บาลี) 7/437-445/274-284, วิ.จ. (ไทย) 7/437-445/375-386)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระไตรปิฎกไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้เสกน้ำมันหอมทาตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน เสกปูนคาคคอ ทาท้องสามารถฝ่าวงล้อมของศัตรูออกมาได้ ใช้เสกน้ำล้างหน้าเป็นเมตตามหานิยมหรือเสน่ห์แก่ผู้พบเห็น ใช้ลงลูกประคำทำให้เกิดมงคล และใช้ลงยันต์ต่าง ๆ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 113-123)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อหัวใจ อักษรย่อ และแหล่งที่มาตามคติทางพระพุทธศาสนาจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจพระไตรปิฎกนี้สื่อถึงพระมหาเถระผู้ริเริ่มทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อป้องกันการคลาดเคลื่อน และความสูญหายของพระธรรมวินัยโดยมีพระมหากัสสปะทำหน้าที่เป็นประธานสงฆ์ ตั้งเรื่องขึ้นถาม พระอานนท์ทำหน้าที่แสดงพระสูตรและพระอภิธรรม และพระอุบาลีทำหน้าที่แสดงพระวินัย ร่วมกับพระภิกษุอีก 500 รูป

ถ้าพิจารณาอักษรทั้ง 3 นี้ คือ ม อ อุ จะตรงกับอักษรในหัวใจพระรัตนตรัยก็จะได้ข้อสรุปว่า พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ยึดเหนี่ยวทางใจของชาวพุทธ โดยสาระสำคัญของพระรัตนตรัย คือ ความบริสุทธิ์ ปัญญา และความดีงามที่ชาวพุทธจะต้องปฏิบัติตนตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจนกระทั่งบรรลุธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ สามารถดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้นจึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ

28. หัวใจมงกุฎพระเจ้า : อิม ทิต กร สุ (อิม ทิต กร สุ)

บางคัมภีร์เรียกหัวใจมงกุฎพระเจ้านี้ว่า หัวใจมงกุฎพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นการสื่อความหมายของหัวใจให้ชัดเจนว่า พระเจ้าในที่นี้ก็คือ พระพุทธเจ้า ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า คัมภีร์โบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น อิม ทิต กร สุ และบางแห่งเขียนเป็น อิม ทิต กร สุ ซึ่งเป็นการเขียนที่ผิด เพราะมีบางอักษรไม่ตรงกับแหล่งที่มาของอักษรย่อและชื่อของหัวใจ อักษรย่อของหัวใจนี้ที่ถูกต้องตามแหล่งที่มา คือ คาถามงกุฎพระเจ้า ได้แก่ อิม ทิต กร สุ ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงพุทธคุณจากบทสวดสรรเสริญพุทธคุณที่เรียกกันว่า อิติปิ โส โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มงกุฎ แปลได้หลายความหมาย เช่น เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน มียอดแหลมสูง หรือแปลว่า สูงสุดหรือยอดเยี่ยมก็ได้ โบราณจารย์ได้นำคำว่า มงกุฎมาใช้สื่อถึงพระพุทธเจ้า แต่ใช้คำว่า พระเจ้าแทน เพื่อแสดงถึงความสูงสุดของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และยังแสดงถึงสถานะของพระพุทธเจ้าโดยเชื้อสายว่าเป็นกษัตริย์จะต้องมีมงกุฎเป็นเครื่องประดับ เห็นได้จากคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยาโดยช่าง

ผู้สร้างถ้อยคตินิยมนี้เช่นกัน อีกนัยหนึ่งการนำคำว่า มงกุฎมาสื่อถึงพระพุทธเจ้าเพื่อต้องการแสดงถึงความเป็นผู้ยอดเยี่ยม สูงสุดของพระพุทธเจ้าที่แสดงผ่านอักษรย่อในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ อิติปิ โส นั่นเอง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจมงกุฎพระพุทธเจ้านี้ คือ **อิมถิตกรสุ** โบราณจารย์นำมาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ อิติปิ โส ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 แสดงอักษรที่มาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณ (อิติปิ โส...ภควาติ) ทั้งหมด

อ	ร	ชา	ค	ต	ร	สา
ติ	หิ	จ	โต	โร	ถิ	นั
ปิ	สม	ฐ	โล	ปุ	สตุ	พุท
โส	มา	ณ	ภ	ริ	ธา	โธ
ภ	สม	สม	วิ	ส	เท	ภ
ค	พุท	ปน	ทุ	ทม	ว	ค
วา	โธ	โน	อ	ม	ม	วา
อ	วิช	สุ	นุต	สา	นุส	ติ

จากตารางดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงที่มาของอักษรย่อแต่ละตัวอักษรว่า มาจากศัพท์ที่เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในบทสรรเสริญพระพุทธคุณดังนี้

อ	มาจาก	อิติปิ	แปลว่า	แม้เพราะเหตุนี้
ม	มาจาก	ปฐิสทมมสารถิ	แปลว่า	ทรงเป็นนายสารถิผู้ฝึกบุรุษ
ถิ	มาจาก	ปฐิสทมมสารถิ	แปลว่า	ทรงเป็นนายสารถิผู้ฝึกบุรุษ
ต	มาจาก	อนุตตโร	แปลว่า	ยอดเยี่ยม
ก	มาจาก	โลกวิทู	แปลว่า	ทรงเป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง
ร	มาจาก	วิชชาจรณสมปนฺโน	แปลว่า	ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
สุ	มาจาก	สุคโต	แปลว่า	ทรงเสด็จไปดีแล้ว

แต่ในคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา ผู้แต่งได้ประพันธ์คาถาอธิบายอักษรที่ปรากฏในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ หรือ อิติปิ โส ไว้ทุกอักษร ดังนั้น อักษรในหัวใจนี้ คือ **อิมถิตกรสุ** จึงมีฐานะเป็นอักษรย่อตามที่มาจากคาถาดังต่อไปนี้

อ	ย่อมาจาก	อิฏฺโฐ สัพพัญญุตญาณ	อิจฺจนฺโต อาสวกฺขย
		อิฏฺฐิ ฐมฺมํ อนุปฺตโต	อิทฺธิมนฺตํ นมามิหิ

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 52)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงปรารถนาแล้วซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ ทรงปรารถนาอยู่ซึ่งความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลส ทรงบรรลุธรรมที่ทรงปรารถนาแล้ว ข้าพเจ้าของนมัสการพระพุทธเจ้าผู้มีฤทธิ์พระองค์นั้น.

ม ย่อมาจาก **ม**หุสสาเหน สมพุทฺโธ **ม**หนตฺ ฅาณมาคมิ
มหิตฺ นรทเวหิ **ม**โนสุทฺธํ นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 58)

แปล : พระสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงบรรลुพระญาณอันยิ่งใหญ่ด้วยความพยายามอย่างมาก ข้าพเจ้าขอนมัสการพระสัมพุทธเจ้าผู้อันมนุษย์และเทวดาทิ้งหลายบูชาแล้ว ผู้มีพระทัยหมจดจดพระองค์นั้น.

ถ ย่อมาจาก **ถ**โธ โย วรนิพพาน **ถ**เริ ฅาเน สสาวโก
ถริ ฅานํ ปกาเสติ **ถ**ติ ฅมเม นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 59)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใดพร้อมทั้งพระสาวกทรงดำรงอยู่ในพระนิพพานอันประเสริฐ อันเป็นที่ตั้งอันมั่นคง ทรงประกาศธรรมอันมั่นคง ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ดำรงอยู่ในธรรมพระองค์นั้น.

จากแหล่งที่มาของ **ถ** อักษรในคาถาข้างต้นมีข้อที่ต้องทำความเข้าใจเพิ่มเติม คือ คำว่า **ถโธ ถติ** อักษร **ถ** เป็นอักษรที่เขียนในคัมภีร์เก่า ๆ ใช้แทน **จ** แต่ในปัจจุบันจะใช้ **จ** ดังนั้น คำว่า **ถโธ ถติ** เขียนในปัจจุบันจะได้รูปศัพท์เป็น **จโธ จติ** ความหมายหรือคำแปลยังคงเดิม คือ ดำรงอยู่แล้ว

ต ย่อมาจาก **ต**โนติ กุสลํ กมมิ **ต**โนติ ฅมมเทสนํ
ตณฺหาย วิตรตตานํ⁸ **ต**ณฺหาฆาตํ นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 57)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงแสดงกุศลธรรม ทรงเผยแผ่พระธรรมเทศนา ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้มีพระองค์ปราศจากตัณหา ผู้ฆ่าตัณหาได้แล้วพระองค์นั้น.

ก ย่อมาจาก **ก**นฺโต โย สพฺพสตฺตานํ **ก**ตฺวา ทุกฺขกฺขยํ ชิโน
กเถนฺโต มจฺจํ ฅมมิ **ก**ถาสนฺหํ นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 57)

แปล : พระชินเจ้าพระองค์ใดทรงเป็นผู้อันสัตว์ทั้งปวงรักใคร่แล้ว ทรงกระทำความสิ้นทุกข์ได้แล้วตรัสพระธรรมอันไพเราะ ข้าพเจ้าขอนมัสการพระชินเจ้าผู้มีพระดำรัสอ่อนหวานพระองค์นั้น.

ร ย่อมาจาก **ร**มิตฺ เยน นิพพานํ **ร**กฺขิตฺวา โลกสมฺปทา
รชฺโทยสาทิกิเลเสหิ **ร**หิตฺนตฺ นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 55)

⁸ คำว่า วิตรตตานํ นี้พบว่า หลายฉบับใช้คำว่า วิจรนตานํ แปลว่า พละ่านอยู่ ตณฺหาย เพราะตัณหา ดังนั้น ในประโยคนี้ต้องแปลว่า ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ทรงฆ่าตัณหาของเหล่าสัตว์ (สตฺตานํ) ผู้พละ่านอยู่ เพราะตัณหา (ตณฺหาย วิจรนตานํ)

แปล : พระนิพนธ์อันพระพุทธรเจ้าพระองค์ใดทรงยินดีแล้ว ความถึงพร้อมแห่งโลกอันพระพุทธรเจ้าพระองค์ใดรักษาแล้ว ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระพุทธรเจ้าผู้ห่างไกลจากกิเลสมีรากะและโทษะ เป็นต้น พระองค์นั้น.

สุ ย่อมาจาก สุนทรโรรุเปน สุตโร ธมมภาสเน
 สุกุททสั ทิสาเปติ สุกตนต์ นมามิห.
 (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 56)

แปล : พระพุทธรเจ้าพระองค์ใดทรงดงามด้วยพระรูปอันประเสริฐ มีพระสุรเสียงอันไพเราะในการประกาศธรรม ทรงยังหมู่สัตว์ให้เห็นธรรมที่เห็นได้ยาก ข้าพระเจ้าขอนมัสการพระพุทธรเจ้าผู้เสด็จไปดีแล้วพระองค์นั้น.

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจมงกุฎพระเจ้าหรือมงกุฎพระพุทธรเจ้าจากตารางที่แสดงถึงอักษรทั้งหมดในบทสรรเสริญพระพุทธรคุณ หรือ อิติปิ โส นี้ ไม่จัดเข้าในวิธีการย่ออักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิจิตรสารัตถสังคหะ แต่เป็นการนำอักษรจากศัพท์ต่าง ๆ ในบทสรรเสริญพระพุทธรตามตารางดังกล่าว โดยคัดเลือกนำมาใช้เป็นหัวใจเพียงบางตัวเท่านั้นเพื่อสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ แต่ถ้าพิจารณาถึงแหล่งที่มาของอักษรในคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา อักษรทั้งหมดในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสังกะต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจมงกุฎพระเจ้านี้มาจากบทสรรเสริญพระพุทธรคุณ หรือบท อิติปิ โส นอกจากนี้ยังพบว่า คาถามงกุฎพระเจ้าที่โบราณจารย์นำไปใช้เสกเครื่องรางของขลังและลงยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์ตะกรุดโทนที่มาจากแหล่งเดียวกันว่า อิติปิ โส วิเสเสอิ วิเสเส พุทธนาเมอิ อิเมนา พุทธตั้งโสอิ อิโสตั้ง พุทธปิติอิ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 88) มีข้อสังเกตเกี่ยวกับคาถามงกุฎพระเจ้าก็คือ คำขึ้นต้นของคาถา คือ อิติปิ โส และลงท้ายด้วยคำว่า อิติปิ โส เหมือนกัน เพียงแต่ท่านให้ว่าย้อนกลับที่เรียกว่า ปฏิโลมอักษร หมายถึง การกลับอักษร คือ โส...ปิ ติ อิ เป็น อิติปิ โส นั้นเอง

บทสรรเสริญพระพุทธรคุณในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า ปรากฏอยู่ในหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น ในเวรัญชกัณห์ พระวินัยปิฎก มหาวรรค ดั่งข้อความว่า

“ตฺ โข ปน ภวนตฺ โคตมํ เอรํ กลยาณํ กิตติสทฺโท อพุกุคฺโคโต ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ วิชชาจรณสมปนฺโน สุคโต โลกวิหุ อนุตฺตรโร ปริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานํ พุทฺโธ ภควา. โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพรหมกํ สสุสมณพฺราหมณิ ปชํ สเทวมนุสสํ สยํ อภิญญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ. โส ธมฺมํ เทเสติ อาทิกถฺยาณํ มชฺฌกถฺยาณํ ปริโยสานกถฺยาณํ สาทถํ สพฺยุณชนํ เกวลปริบุญณํ ปริสุทฺธํ พฺรหมจฺริยํ ปกาเสติ สาธุ โข ปน ตถารูปานํ อรหตํ ทสฺสนํ โหตี”ติ. (วิ.มหา. (บาลี) 1/1/1)

แปล : ท่านพระโคตมผู้เจริญนั้นมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์แล้วทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง (วิ.มหา. (ไทย) 1/1/1)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรในหัวใจมงกุฎพระเจ้าหรือพระพุทธเจ้านี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นอักขระลงหรือเสกหมวก เครื่องสูงของพระมหากษัตริย์หรือเจ้านาย โดยเชื่อว่า ทำให้แคล้วคลาด ป้องกันอาวุธ เสกน้ำล้างหน้าป้องกันโรค คุณไสย เสกข้าวให้คนที่ถูกผีเข้ากิน ผีจะออกจากร่าง หรือใช้ในทางเมตตามหานิยม เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 371)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของบทสรรเสริญพระพุทธคุณและอักษรย่อที่มาจากอิตปิ โส รัตนมาลาแล้วจะพบว่า พระพุทธคุณที่ปรากฏในบทสรรเสริญพุทธคุณและคัมภีร์อิตปิ โส รัตนมาลา นั้นเป็นเรื่องของความบริสุทธิ์ (พระวิสุทธิคุณ) ปัญญา (พระปัญญาธิคุณ) และกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงมีต่อสัตว์โลก (มหากรุณาธิคุณ) แล้วจะได้ข้อสรุปว่า การที่โบราณจารย์สื่อความหมายของบทสรรเสริญพุทธคุณไปในทางฤทธิ์อำนาจ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องตามสาระสำคัญของพุทธคุณ และเป็นการสื่อพุทธคุณให้คลาดเคลื่อนไปจากความจริง

29. หัวใจสมาส : สิ ริ ส โต (ส จ โต สิ)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงหลักไวยากรณ์ของภาษาบาลีตอนสมาสกัณฑ์ที่ว่าด้วยเรื่องการต่อศัพท์ เพื่อย่ออักษรให้น้อยลงและทำให้ศัพท์ดูสละสลวยขึ้น ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ใช้สื่อถึงที่มาของคำว่า สมาส จากรูปวิเคราะห์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สมาส แปลว่า การย่อหรือศัพท์ย่อ สมาสมีทั้งหมด 6 อย่าง คือ อพยยิภาวสมาส กัมมธารยสมาส ทิคุสมาส ตัปปริสสมาส พหุพพิหิสมาส และวันทวสมาส (พระพุทธอัปปิยเถระ, 2536, น. 222)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า อักษรย่อในหัวใจสมาสนี้มาจากรูปวิเคราะห์ของคำว่า สมาส คือ สหฺทโท
 ๑ อตถโต ๑ สมาสยิตติ สมาส. โดยแยกให้เห็นที่มาและขอลำดับอักษรใหม่ดังนี้

ส ย่อมาจาก สหฺทโท แปลว่า โดยศัพท์

จ ย่อมาจาก จ แปลว่า และ

โต ย่อมาจาก **อตถโต** แปลว่า โดยเนื้อความ

สิ ย่อมาจาก **สมาสียเต** แปลว่า (อันท่าน) ย่อย่อม (ส + อส ธาตุ + อิ อากม + ย ปัจจัย + เต วัตตมานาวิภตติ อัตตโนบท)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวข้อที่ผ่านจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจสมานนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **ส** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยัญค์แรกของศัพท์ และ **โต** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อและการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยัญค์สุดท้ายของศัพท์ **จ** อักษร เป็นศัพท์นิบาตที่มีอักษรเดียว และใช้ลงหลังศัพท์ที่ต้นกำกับอยู่ ดังนั้น จึงอนุมูลวมเข้าในการย่ออักษรแบบอันตสังเกต

ส่วน **สิ** อักษรไม่จัดเป็นอักษรย่อตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิชรสารัตถสังคหะ เนื่องจากเป็นอักษรผสมพยัญชนะและสระที่ไม่ใช่ศัพท์เดียวกัน คือ ส ที่สุดศัพท์ขอ อส ธาตุ กับ อิ อากมตามข้อกำหนดของกริยากัมมวาทกที่ให้ลง อิ อากม หน้า ย ปัจจัย

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากรูปวิเคราะห์สมาที่ว่า สหฺโต จ อตถโต จ สมาสียเตติ สมาโส แปลว่า เนื้อความแห่งบทใดที่ท่านย่อเข้าด้วยกันโดยศัพท์และความหมาย เนื้อความแห่งบทนั้น ชื่อว่า สมาส (เวทย์ บรรณารกรกุล, 2554, น. 1)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

การนำอักษรย่อในหัวใจสมานนี้ไปใช้ตรง ๆ ยั้คงค้นไม่พบ แต่เทพย์ สาริกบุตร (2538, น. 15) กล่าวว่า หัวใจ 8 นี้ สามารถนำไปใช้ปลุกเสกเครื่องรางของขลังได้ทุกชนิด ใช้ได้ทั้งทางคงกระพัน และเมตตามหานิยม เป็นต้น แล้วแต่ผู้ใช้จะนำไปใช้

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อ ความหมาย และสาระสำคัญของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจสมานนี้เป็นเพียงการสื่อถึงรูปวิเคราะห์ที่ให้ความหมายของคำว่า สมาส อันเป็นการเรียนรู้หลักไวยากรณ์ภาษาบาลีที่ว่า ด้วยการนำศัพท์มาเชื่อมต่อกันเป็นศัพท์ใหม่เรียกว่า ศัพท์สมาส ไม่ได้มีเนื้อหาสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจวิเศษแต่ประการใด ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อในลักษณะของอำนาจวิเศษหรือความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ

30. หัวใจนิทาน : สิวา กุฑธ (สิว พุฑธ)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในขุททกนิกาย ชาดก เพื่อแสดงหลักธรรมในโอกาสต่าง ๆ นำมาเล่าให้ภิกษุฟังในโอกาสต่าง ๆ มิใช่เรื่องที่แต่งขึ้นเหมือนนิทานทั่วไป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทอติ สุรเตโช), 2541, น. 408) ส่วนศัพท์ในหัวใจนี้ ผู้วิจัยลงความเห็นว่าเป็น **สิวา กุฑธ** เพราะไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจ ศัพท์ที่ถูกต้องควรเป็น **สิว พุฑธ** ซึ่งสื่อถึงนิพพานที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า นิทาน ที่มาจากภาษาบาลี หมายถึง เหตุ ที่มา ต้นเรื่อง ความเป็นมาแต่เดิม หรือ เรื่องเดิมที่เป็นมา เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยทำให้ความหมายเพี้ยนไปเป็นเรื่องเล่ากันต่อ ๆ มาแทน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558, น. 166)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำศัพท์ในหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่เป็นชื่อของพระนิพพาน และศัพท์ที่เป็นชื่อของพระพุทธเจ้า เพื่อแสดงถึงหัวใจของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน หรือพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ เพื่อเป้าหมาย คือ การบรรลุนิพพาน

สิว มาจาก **สิว** อ การรนต์ในปุงสกลิงค์ ศัพท์เต็มยังไม่ได้แจกในรูปวิภัตติ ทั้ง 7 แปลว่า นิพพาน

พุทธ มาจาก **พุทธ** อ การรนต์ในปุงสกลิงค์ ศัพท์เต็ม ยังไม่ได้แจกในรูปวิภัตติ ทั้ง 7 แปลว่า พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา (โดยความ)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ในหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ เป็นเพียงศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า นิทาน ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า มี 3 คำ ได้แก่ นิทานิ นิทานกถา และนิทานวจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างของคำว่า **นิทานิ** ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระวินัยปิฎก มหาวรรค มีข้อความที่ระบุถึงคำนี้ว่า “อิโตนิทานญจ โข โมฆบุริส ภายสส เกทา ปรี มรณา อปายี ทุคคตี วินิปาตี นิริย โอุปขเซยย”. (วิ.มหา. (บาลี) 1/39/24-25) แปล : ดูกรโมฆบุรุษ เพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วก็ไม่ต้องไปบังเกิดในอบาย ทุคติ วินิปาต นรก (วิ.มหา. (ไทย) 1/39/27) คำว่า นิทาน (นิทานิ) ในที่นี้แปลว่า เหตุ ในเรื่องกล่าวถึงพระสุทินได้ไปมีเพศสัมพันธ์กับอดีตภรรยา ตามคำขอของบิดาของตน เป็นเหตุ (นิทาน) ให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ปฐมปาราชิก และการเสพเมถุนของพระภิกษุ นอกจากจะเป็นอาบัติปาราชิกแล้วยังเป็นเหตุ (นิทาน) ให้ต้องไปเกิดในอบายหลังจากที่ตายไปแล้วด้วย

ตัวอย่างของคำว่า **นิทานกถา** ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถาขุททกนิกาย ชาดกได้กล่าวถึงคำนี้ โดยความหมายก็คือ ถ้อยคำต้นเรื่องก่อนที่จะเข้าสู่รายละเอียดของเรื่อง (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/2)

ตัวอย่างของคำว่า **นิทานคาถา** ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น ขุททกนิกาย เถรคาถา ได้กล่าวถึงคำนี้ไว้ โดยความหมายก็คือ คาถาต้นเรื่อง ก่อนที่จะเข้าไปสู่รายละเอียดของเรื่องในที่นี้ ได้แก่ คาถาที่เป็นธรรมภาษิตของพระเถระรูปต่าง ๆ นั้นเอง (ขุ.เถร. (บาลี) 26/22/258)

ตัวอย่างของคำว่า **นิทานวจนี** ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถาขุททกนิกาย อุทานได้กล่าวถึงคำนี้ว่า “อปิจ สตถุ สมปตติปกาสนตถุ นิทานวจนี. แปล ก็เรื่องนี้เป็นนิทานพจน (คำกล่าวถึงที่มา) เพื่อประกาศสมบัติของพระศาสดา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) 3/16)

ส่วนแหล่งที่มาของศัพท์เป็นหัวใจนี้ คือ สิว ที่แปลว่า นิพพาน และ พุทฺธ ที่แปลว่า พระพุทธเจ้าเป็นคำสามัญที่ใช้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และพบที่มาของคำนี้จากคัมภีร์อิติปิโส รัตนมาลาที่กล่าวถึง **พ** อักษร ที่ย่อมาจากคำว่า สมมาสม**พ**ุทฺธ ุโธ ดังนี้

พฺุชฌิตฺวา จตฺตจฺจํนิ พฺุชฌาเปติ มหาชนํ

พฺุชฌาเปนตํ **สิ**ว มคคํ **พ**ุทฺธเสฏฺฐิ นมามิหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 54)

แปล : (พุทฺธ) พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หรือริยสัจสี่แล้วทรงยังมหาชนให้รู้ตาม ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ผู้ยังมหาชนให้รู้หนทางคือนิพพาน.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการศัพทในหัวใจนี้ไปใช้ตรง ๆ พบแต่คำที่ใกล้เคียงกับหัวใจนี้ คือ สิว พุทฺธ ที่โบราณจารย์นำไปใช้ภาวนาเพื่อให้ได้พระนิพพาน และป้องกันศัตรู เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 180)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและแหล่งที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนิทานนี้ คือ พระนิพพาน และพระพุทธเจ้าที่สื่อว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาคือนิพพาน หรือพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีครั้งเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุโพธิญาณและนิพพาน ดังนั้น การนำชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปสื่อความหมายในมิติทางความเชื่อที่สามารถป้องกันศัตรูได้ จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับความหมายและสาระสำคัญของหัวใจนี้

31. หัวใจวิปัสสิสัง (วิปัสสิ) : สิ จิ ส ปี (สิขิสสปี)

ชื่อของหัวใจนี้ในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนผิดเป็น **วิปัสสิสัง** คำศัพท์ที่ถูกต้องตามอาฏานาฎิยสูตรอันเป็นแหล่งที่มา คือ **วิปัสสิส** (นมตถุ) หัวใจนี้สื่อถึงพระนามของพระพุทธเจ้าในอดีตพระนามว่า วิปัสสิ ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น **สิ จิ ส ปี** ไม่ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มา คือ **สิขิสสปี** ซึ่งสื่อถึงพระนามของพระสิขีพุทธเจ้า โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจวิปัสสิ นี้ เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอดีต แต่เมื่อพิจารณาจากศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อหัวใจกลับพบว่า เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง ได้แก่ พระสิขีพระพุทธเจ้า และเป็นการนำศัพท์มาไม่ครบทุกอักษรจากแหล่งที่มา คือ อาฏานาฎิยสูตร ศัพท์เต็มทีกล่าวถึงพระสิขีพระพุทธเจ้า คือ **สิขิสสปี** ผู้วิจัยลงความเห็น ว่า คงเกิดจากการ

คัดลอกและทรงจำกันมาผิด ส่วนสาเหตุที่เรียกคำว่า **ลิขิตสปี** ว่า หัวใจพระวิปัสสีก็เพราะคนส่วนใหญ่จะจำบทสวดมนต์นี้ว่า บทวิปัสสี ตามคำขึ้นต้นของบทสวดว่า วิปัสสีสส นมตถุ...นั่นเอง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **ลิขิตสปี** นี้โบราณจารย์นำมาจากอภินายกสูตร ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคหรืออภินายกปริตรดังนี้

ลิขิตสปี มาจาก **ลิขิตสปี** แปลว่า พระลิขิพุทธเจ้า

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **ลิขิตสปี** ไม่ใช่เป็นการย่ออักษร แต่เป็นการนำศัพท์มาใช้เป็นหัวใจ เพื่อแสดงที่มาของศัพท์ดังกล่าวว่ามาจากศัพท์ใด สื่อถึงความหมายใด แต่เป็นการนำศัพท์มาใช้ไม่ตรงกับชื่อของหัวใจ เนื่องจากศัพท์นี้เป็นพระนามของพระลิขิพุทธเจ้า แต่หัวใจเป็นพระวิปัสสี

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **ลิขิตสปี** นี้ พบว่า โบราณจารย์นำมาจากอภินายกสูตร ในที่ขนิทาย ปาฎิกวรรคหรืออภินายกปริตร ดังข้อความที่กล่าวถึงศัพท์นี้ว่า

วิปัสสีสส จ นมตถุ จกขุมนตสส สิริมโต.

ลิขิตสปี จ นมตถุ สพพภูตานุภมิโน.

เวสสภูสส จ นมตถุ นหตทกสส ตปสสิโน.

นมตถุ กกุสนธสส มารเสนาปมทุทิโน.

โกณาคมนสส นมตถุ พราหมณสส วุสิมโต.

กสสปสส จ นมตถุ วิปปมุตตสส สพพธิ.

องคิรสสส นมตถุ สกยปุตตสส สิริมโต.

โย อิมั ธมมึ เทเสสิ สพพทุกขาปนุหนึ.

เย จาปี นิพพุตา โลเก ยถาภูตึ วิปัสสีสุ.

เต ชนา อปิสุณาท มหนตา วิตสารทา.

หิตึ เทวมนุสสานึ ยั นมสสนติ โคตมึ

วิชชาจรณสมปนฺนึ มหนตึ วิตสารทึ.

(ที.ปา. (บาลี) 11/277/170-171)

แปล : ขอนอบน้อมพระวิปัสสีพุทธเจ้า ผู้มีพระจักขุ มีพระสิริ

ขอนอบน้อมพระลิขิพุทธเจ้า ผู้ทรงอนุเคราะห์แก่สัตว์ทั่วหน้า

ขอนอบน้อมพระเวสสภูพุทธเจ้า ผู้ทรงชำระกิเลส มีความเพียร

ขอนอบน้อมพระกกุสนธพุทธเจ้า ผู้ทรงอย่าเฝ้ามารและกองทัพมาร

ขอนอบน้อมพระโกณาคมนพุทธเจ้า ผู้มีบาปอันลอยแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์

ขอนอบน้อมพระกัสสปพุทธเจ้า ผู้หลุดพ้นในที่ทั้งปวง

ขอนอบน้อมพระอังคิรสพุทธเจ้าผู้เป็นศากยบุตร ผู้มีพระสิริ ผู้ทรงแสดงธรรมนี้

อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง

อนึ่ง พระพุทธเจ้าเหล่าใดเป็นผู้ดับกิเลสแล้วในโลก ทรงเห็นแจ้งแล้วตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ส่อเสียด เป็นผู้ยิ่งใหญ่ปราศจากความครั่นคร้าม เหวตดาและมนุษย์ทั้งหลายนอบน้อมพระพุทธเจ้า ผู้โคตมโคตรพระองค์ใด ทรงเกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ปราศจากความครั่นคร้าม (ที.ปา. (ไทย) 11/277/220-221)

จากที่มาของคำว่า **ลิจฉิสสปี** นี้ จะพบว่า โบราณจารย์ได้นำเอาศัพท์แรกของคาถาบาทที่ 2 มาใช้เป็นชื่อหัวใจ แทนที่จะนำคำเริ่มต้นของพระสูตรว่า **วิปัสสิสส** มาใช้เป็นหัวใจ เนื่องจากเป็นศัพท์แรกของคาถาในบาทที่ 1 แต่กลับนำศัพท์แรกของคาถาในบาทที่สองมาใช้แทน นับว่าเป็นเรื่องแปลก และที่สำคัญเมื่อนำคำว่า **ลิจฉิสสปี** มาใช้เป็นชื่อหัวใจของพระวิปัสสีก็ไม่ตรงกับความหมายของศัพท์ เพราะเป็นชื่อพระพุทธเจ้าคนละองค์ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์คงเห็นว่า อยู่ในคาถาเดียวกัน จึงได้นำคำว่า **ลิจฉิสสปี** มาใช้เป็นหัวใจวิปัสสี โดยสรุป ใจความของพระคาถานี้เป็นบทนมัสการ แสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าต่าง ๆ ได้แก่ พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกุกสันธะ พระโกณฑกมนะ พระกัสสปะ พระอังคีระสะ และพระโคตมะ ดังนั้น ศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้เต็ม ๆ ก็คือ **ลิจฉิสสปี จ นมตฺถุ สพฺพภูตานุภมฺปิโน** แปลว่า ขอนอบน้อมแด่พระสิขีพุทธเจ้าผู้ทรงอนุเคราะห์สรรพสัตว์

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นคาถาลงและเสกยันต์พระวิปัสสีที่ใช้ลงเครื่องสำหรับออกศึก เสื้อยันต์ ผ้าประเจียด ผ้าโพกศีรษะไว้เป็นเครื่องรางป้องกันตัวโดยมีความเชื่อว่า สามารถคุ้มครอง ป้องกันอันตรายทั้งปวง และมีชัยชนะแก่ข้าศึก (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 41)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของหัวใจนี้จะได้อธิบายสรุปว่า เนื้อหาสำคัญของอาถรรพณ์วิปัสสิสูตร คือ การนอบน้อม บูชาพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าทั้งพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวพุทธจะต้องพัฒนาตนตามพระคุณทั้ง 3 ประการ นี้ ดังนั้น การสื่อถึงความหมายและสาระสำคัญของหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจพระวิปัสสีไปในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดอานุภาพที่น่าอัศจรรย์ เช่น สามารถป้องกันภัย อันตราย และมีชัยชนะเหนือข้าศึกจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ

32. หัวใจยะโตหัง : น ทิ โส ตฺ (น ทิ โส เต)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงข้อความที่พระองค์สิริมาลเถระกล่าวกับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่ง ในอังคสิมาลสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เป็นคำเริ่มต้นของคำกล่าวสัจกิริยาของพระเถระ ส่วนอักษรย่อในหัวใจพบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนว่า **น ทิ โส ตฺ** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่าเป็นการเขียนและคัดลอกกันมาผิด เพราะอักษรบางตัวไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้ คำที่ถูกต้องน่าจะเป็น **น ทิ โส เต, นา ทิ โส เต** หรือ **น ทิ โส มํ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **ยะโตหัง** เขียนเป็นภาษาบาลีว่า ยโตหิ แยกศัพท์เป็น **ยโต** (กาลโต) แปลว่า แต่กาลโต กับคำว่า อหิ แปลว่า เรา เป็นคำเริ่มต้นของคำพูดที่พระองค์คุณิลมาลพูดกับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่ง ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อหัวใจ ส่วนอักษรย่ออันนั้นมาจากศัพท์ต่าง ๆ ในคำพูดที่พระองค์คุณิลมาลพูดกับหญิงมีครรภ์คนนั้น

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยเห็นว่า อักษรย่อในหัวใจนี้น่าจะมาจากศัพท์ต่าง ๆ ในคำพูดที่พระองค์คุณิลมาลพูดกับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่ง และศัพท์อื่น ๆ ในอังกุลิมาลสูตร แยกออกเป็น 3 แบบ ตามข้อวินิจฉัยดังนี้

แบบที่ 1 : น ทิ โส เต มีที่มาดังนี้

น	ย่อมาจาก	เตน	แปลว่า	เหตุนั้น
ทิ	ย่อมาจาก	ทิ	แปลว่า	เพราะ
โส	ย่อมาจาก	โสตถิ	แปลว่า	ความสวัสดี
เต	ย่อมาจาก	เต	แปลว่า	แก่ท่าน

แบบที่ 2 : นา ภิ โส เต มีที่มาดังนี้

นา	ย่อมาจาก	นาภิขานามิ	แปลว่า	เราไม่รู้ (น + อภิ)
ภิ	ย่อมาจาก	นาภิขานามิ	แปลว่า	เราไม่รู้ (น + อภิ)
โส	ย่อมาจาก	โสตถิ	แปลว่า	ความสวัสดี
เต	ย่อมาจาก	เต	แปลว่า	แก่ท่าน

แบบที่ 3 : น ทิ โส มั มีที่มาดังนี้

น	ย่อมาจาก	เตน	แปลว่า	เหตุนั้น
ทิ	ย่อมาจาก	ทิ	แปลว่า	เพราะ
โส	มาจาก	โส _ม	แยกศัพท์เป็น	โส + อิมิ แปลว่า บุคคลนั้น (โส บุคคล) + โลกนี้ (อิมิ โลก)
ม	แยกศัพท์เป็น	โส _ม	มาจาก	อิมิ (โลก) แปลว่า โลกนี้

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากอักษรย่อและแหล่งที่ตามข้อวินิจฉัยทั้ง 3 ประการ จะได้รูปแบบของการย่ออักษรตามข้อวินิจฉัยทั้ง 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 : น ทิ โส เต ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **น ทิ** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **โส เต** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

แบบที่ 2 : นา ภิ โส เต เป็นทั้งอักษรย่อและศัพท์เต็ม คือ 2 แบบ **นา โส** อักษรใช้วิธีการย่อแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีการย่ออักษรในแบบที่สองเพิ่มเติม กล่าวคือ **นา** ที่มาจาก **น + อ** (อภิ) เป็น **นา** และ **ภิ**

ที่มาจากคำว่า **อภิ** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้าย ส่วน **เต** เป็นศัพท์เต็มที่แจกวัดดีแล้ว ศัพท์เต็มที่ยังไม่แจกวัดดี คือ **ต**

แบบที่ 3 : น หิ โส ม ในแบบที่สามใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **น หิ ม** อักษรใช้วิธีการย่อแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **โส** อักษรใช้เป็นศัพท์ที่มีพยางค์เดียว เป็นนิยามวิเสสนสัพพนามที่ใช้นำหน้านาม ไม่ใช่เป็นการย่อหรือถอดอักษร แต่อนุโลมตามวิธีการย่อแบบอาทิสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวใจและอักษรย่อในหัวใจยะโตหังนี้พบว่า มาจากอังคฺลิมาลสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณดาสกัที่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงมีรับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะไปกล่าวคำสัจย์กับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่งความว่า

“**เตน หิ** ตวํ อังคฺลิมาล เยน สา อิตถี เตนุปลสงฺกม อูปสงฺกมิตวา ตํ อิตถี เอวํ วเทหิ ‘ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต **นาภิ**ชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน **โส**ตถิ **เต** โหตุโสตถิ คพฺภสฺสา”ติ. (ม.ม. (บาลี) 13/351/335)

แปล : พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อังคฺลิมาล ถ้าเช่นนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีคนนั้นถึงที่อยู่ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “น้องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดโดยอริยชาติ ไม่เคยรู้ว่า จงใจปลงชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจวาจา นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ทารกในครรภ์ของเธอด้วยเถิด” (ม.ม. (ไทย) 13/351/428-429)

ผลการกล่าวคำสัจย์ของพระองค์คุณิมาลเถระทำให้หญิงตั้งครรภ์คนนั้นพร้อมกับลูกในครรภ์ได้รับความสวัสดิ์ ตรงนี้ทำให้เกิดการตีความสัจวาจาของพระองค์คุณิมาลว่าเป็นคาถาทำให้หญิงคลอดบุตรง่าย หลังจากนั้นพระองค์คุณิมาลเถระก็ทูลลาพระพุทธเจ้าเข้าไปอยู่ในที่อันสงัดบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความเพียรและความไม่ประมาท ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุพระอรหันต์ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสคาถาสรุเรื่องนี้ไว้หลายคาถา ขอยกคาถาที่ศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับอักษรในหัวใจนี้ดังนี้

โย ปุพฺพเว ปมชชิตวา ปจฺฉา โส **น**ปมชชติ

โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมมา.

(ม.ม. (บาลี) 13/352/336)

แปล : คนที่ประมาทมาก่อน ต่อมาภายหลัง ไม่ประมาท
เขาย่อมทำให้โลกนี้ให้สว่างไสวได้ ประดุจดวงจันทร์ที่พ้น
จากเมฆก็ทำท้องฟ้าให้สว่างไสวได้ฉะนั้น. (ม.ม. (ไทย)
13/352/430)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจยะโตหังไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น นำมาใช้เป็นคาถาลงและเสกยันต์ยะโตหังลงตะกรุดคล้องคอหญิงมีครรภ์หรือแช่น้ำมนต์ให้หญิงมีครรภ์ดื่มจะทำให้คลอดบุตรง่าย (อัครคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 230)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อหัวใจ อักษรย่อ แหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจและอักษรย่อนี้ นอกจากจะสื่อถึงเรื่องของพระองค์คูมิลากับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่งที่มีเนื้อหาเชิงกตัญญูภาพของพระเถระที่ทำให้หญิงตั้งครรภ์และบุตรที่อยู่ในครรภ์ได้รับความสวัสดิ์ แต่ถ้าวิเคราะห์แล้วอานุภาพดังกล่าวเป็นอานุภาพที่เกิดจากกรรม ได้แก่ คำสัจ และการงดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนชีวิตอื่นของพระเถระ ณ ตั้งแต่เวลาที่ท่านได้บวชในศาสนาของพระอรหันตเจ้าเป็นต้นมา เรื่องที่สำคัญที่เป็นหัวใจของเรื่องนี้ก็คือ พุทธดำรัสที่ตรัสเกี่ยวกับความไม่ประมาทว่า บุคคลแม้ว่าจะเป็นผู้ประมาทเพราะความไม่รู้จริงหรือเพราะโมหะในอดีต แต่ในปัจจุบันกลับตัวได้ ไม่ประมาทก็สามารถบรรลุผลอันไพบูลย์ได้ อันเป็นกุศโลบายในการสอนธรรมแก่พุทธบริษัท โดยให้มีพระองค์คูมิลที่เคยฆ่าคนมาจำนวนมาก แต่ปัจจุบันเลิกทำบาป เพราะได้กัลยาณมิตรอย่างพระพุทธานุภาพ ไม่ประมาทเพียรพยายามฝึกฝนตนเองจนบรรลุพระอรหันต์ในที่สุดเป็นตัวอย่างยืนยันหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดง ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อในลักษณะของอำนาจที่บันดาลให้เป็นไป เช่น ทำให้หญิงมีครรภ์คลอดบุตรง่าย เป็นต้น จึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ เป็นเพียงการจับประเด็นเหตุการณ์คือความสวัสดิ์ที่เกิดกับหญิงมีครรภ์พร้อมกับลูกของเธอว่าเกิดจากอานุภาพแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของคำพูดของพระองค์คูมิลจนกลายเป็นคาถาคลอดบุตรง่าย และทำเนียบการนำพุทธมนต์บทอังกูมิลปริตรไปสวดในงานแต่งงานของพระสงฆ์ไทย

33. หัวใจพาทุง : พา มา นา อ ก ส น พุ

ชื่อของหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระพรชัย ชื่อและอักษรย่อของหัวใจพาทุงหรือหัวใจพระพรชัยนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธานุภาพในเชิงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เป็นการประกาศชัยชนะเหนือหมู่มารหรือผู้ที่จะมาทำร้ายพระพุทธานุภาพ 8 เหตุการณ์ตามอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พาทุง (พาหุ) เป็นศัพท์เริ่มต้นของบทถวายพรพระที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อของหัวใจพาทุง แปลว่า มาก ส่วนคำว่า พระพรชัย มาจากชื่อที่เรียกบทพาทุงว่า ชยมงคลอุกคคาถา (ชยะมังคะละอัฐฐะกะคาถา) หมายถึง คาถาที่ว่าด้วยชยมงคลที่พระพุทธานุภาพมีต่อหมู่มารที่มาผจญ ซึ่งสื่อถึงการทรงเอาชนะหมู่มารที่มาผจญด้วยอำนาจบารมีธรรมใน 8 เหตุการณ์สำคัญ ตามอักษรย่อที่เป็นหัวใจ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพาทุงหรือหัวใจพระพรชัยนี้ โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากบทสวดถวายพรพระที่นิยมสวดในพิธีทำบุญทุกวันพระ ดังนี้

พา	ย่อมาจาก	พาหุ สหสสมภินิมิตตสาธุณต์
มา	ย่อมาจาก	มาราติเรกมภิชุมิตตสพพรตตี
นา	ย่อมาจาก	นาพาหิรี คชวร อติมตตภูต

อุ	ย่อมาจาก	อุกขิตตชคคมติหตตสุทวารุณนต
ก	ย่อมาจาก	กตวาน กฏฐมฺหฺร อิว คพฺภินียา
ส	ย่อมาจาก	สจฺจ วิหาย มติสจฺจกฺวาทเกตุ
น	ย่อมาจาก	นฺนโทปนนทฺกุชคฺ วิพฺฐ มหิทฺธิ
ทุ	ย่อมาจาก	ทุคฺคาททฺวิภูจิกฺุชเคน สุทฺถุจฺหตฺถ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจพาหุนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจพาหุนี้มีที่มาจากฎีกาพาหุ ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่า ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร มีการวินิจฉัยกันในหมู่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายนัย เช่น บางท่านวินิจฉัยว่า พระพุทธสิริเถระเป็นผู้แต่งคัมภีร์เล่มนี้ ประกอบด้วยเนื้อหา 8 ตอนด้วยกัน โดยโบราณจารย์ได้ย่อเฉพาะอักษรตัวต้นของแต่ละคาถามาใช้เป็นอักษรย่อของหัวใจ ดังต่อไปนี้

พา ย่อมาจาก **พา**หุ สหฺสสมฺภินิมิตฺตฺวาสุณฺต
 คฺรีเมขลฺ อุกฺทิตฺโฆรสเสนมาร
 ทานาทิธมฺมวธิฺนา ชิตฺวา มุนินฺโท
 ตนฺเตชสา ภาตฺ เต ชยมงฺคฺลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงเอาชนะพญามารผู้เนรมิตแขนเป็นพันข้าง
 ถืออาวูธครบมือ ชีคฺขสารคฺรีเมขละมาพร้อมกับไพโรพล โห้ร้อง
 กึกก้องด้วยวิธีคือธรรมมีทานบารมี เป็นต้น ด้วยเดชแห่งชยมงค
 นั้น ขอชยมงคทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาสรุปของคาถาบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพญามารผู้เนรมิตแขนตั้งพัน ถืออาวูธครบมือชีคฺขสารชื่อคฺรีเมขละมาพร้อมกับเสนามารที่พากันโห้ร้องกึกก้องด้วยการระลึกลงถึงพระบารมี 10 ประการ มีทานบารมี เป็นต้นที่ทรงบำเพ็ญมาแล้วอย่างบริบูรณ์แล้ว เรื่องของพญามารพร้อมทั้งเสนามารที่มาพจญพระพุทธรูปนั้นปรากฏอยู่ในพระพุทธประวัติตอนทรงเอาชนะมาร⁹ (มารวิชัยปริวรรต) (พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 90-101)

ใจความสำคัญของคาถาพาหุบทนี้มุ่งแสดงการทรงชนะเทวปุตตามารพร้อมด้วยเหล่าเสนามารอำนาจแห่งบารมีธรรม 10 ประการ มีทาน เป็นต้น

⁹ มารที่คอยขัดขวางการทำความดีของมนุษย์มี 5 ประการ คือ (1) กิเลสมาร กิเลสที่คอยขัดขวางไม่ให้คนทำดี แต่คอยชักนำให้ทำในเรื่องที่เสียหาย (2) ชนธมาร ชนธ 5 ที่เป็นธรรมชาติปรุงแต่ง มีความขัดแย้งอยู่ในภายใน แปรปรวน เสื่อมโทรมไปตามธรรมชาติ (3) อภิสังขารมาร ที่คอยขัดขวางไม่ให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ (4) เทวปุตตามาร เทพบุตรที่อาศัยอยู่ในกามาพจรสวรรค์ที่คอยมาขัดขวางการทำความดีของผู้อื่น และ (5) มัจจุมาร ความตายที่ตัดโอกาสไม่ให้คนทำดีอีกต่อไป (ดูรายละเอียดได้ในวิสุทธิ. (บาลี) 1/270)

มา ย่อมมาจาก **มาราติเรกมภิกษุฉิมิตสพฺพตตี**
โฆรัมปนาหวกมกขมถยยกข์
ชนดีสุทนต์วิธินา ชิตวา มุนินโท
ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงฺคลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงเอาชนะอาฬวกยักษ์ ผู้มีจิตกระด้าง
ปราศจากความอดทน มีฤทธิ์พิลึกยิ่งกว่าพญามารที่เข้ามาต่อสู้อัน
ตลอดทั้งคืนด้วยขันติธรรมอันเป็นวิธีที่พระองค์ทรงฝึกดีแล้ว ด้วย
เดชแห่งชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะอาฬวกยักษ์ผู้มีจิต
กระด้าง ดุร้ายเหี้ยมโหด มีฤทธิ์ยิ่งกว่าพญามารด้วยขันติธรรมมี คือ ความอดทน อดกลั้นเพื่อแสดง
อานุภาพของขันติธรรมที่สามารถเอาชนะความชั่วร้ายได้ เรื่องนี้มีปรากฏในอาฬวกสูตร สังยุตตนิกาย
สคาถวรรค (ส.ส. (ไทย) 15/246/351-354)

มา ย่อมมาจาก **นาพาศิริ คหวั อติมตตฤต**
ทาวคคิจกมสนิว สุทารุณนตี
เมตตมพุเสกวิธินา ชิตวา มุนินโท
ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงฺคลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงเอาชนะช้างนาพาศิริตัวประเสริฐที่ดุร้ายยิ่ง
ประดุจไฟป่า จักร และสายฟ้า ด้วยวิธีการแผ่เมตตาจิต ด้วยเดช
แห่งชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะช้างนาพาศิริด้วยอำนาจ
แห่งเมตตา เพื่อต้องการแสดงถึงอานุภาพของเมตตาที่สามารถสยบช้างนาพาศิริที่พระเทวทัตสั่งนาย
ความช้างให้ปล่อยไปเพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก จูฬวรรค (วิ.จ. (ไทย)
7/342/195-197)

อุ ย่อมมาจาก **อุชิตตชคคมติหตตสุทารุณนตี**
ธาวนตีโยชนปถงฺคฺลิมาลนตี
อิทธิภิสงฺขตมโน ชิตวา มุนินโท
ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงฺคลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงมีพระหฤทัยน้อมไปในอิทธาภิสังขาร ทรง
เอาชนะโจรองคฺลิมาล ผู้มีฝีมือร้ายกาจ ถือดาบวิ่งไล่ตามพระองค์
ไปถึง 3 โยชน์ ด้วยเดชแห่งชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมี
แก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะองคฺลิมาลโจรด้วยฤทธา-
นุภาพ เพื่อแสดงถึงฤทธานุภาพ (อิทธาภิสังขาร) ในฐานะเป็นกุศโลบายที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้กับ
บุคคลพิเศษบางคนหรือบางพวก เช่น โจรองคฺลิมาล โดยใช้อำนาจทำให้โจรองคฺลิมาลวิ่งไล่ตาม

พระองค์ไม่ทัน จนโจรองค์คูมัลบอกให้พระพุทธเจ้าหยุด และพระพุทธเจ้าตรัสตอบโจรองค์คูมัลว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” เป็นเหตุให้โจรองค์คูมัลเข้าใจผิด กล่าวหาพระพุทธเจ้าว่า โโกหก และถามว่าที่ที่เราหยุดนั้นหมายความว่าอย่างไร ซึ่งก็ได้รับการตรัสตอบว่า ที่ที่เราหยุด หมายถึง เราหยุดทำร้ายชีวิตอื่น แต่ท่านยังไม่หยุด เป็นเหตุให้โจรองค์คูมัลได้สติคิด เป็นสัมมาทิฐิบุคคล และทูลขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ทรงประทานการบวชให้แก่โจรองค์คูมัลด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา เรื่องนี้ปรากฏในอังคุตตรนิกาย (ม.ม. (ไทย) 13/347-350/421-433)

ก ย่อมาจาก **ก**ตวาน **ก**ฐมฺหฺรํ **อิ**ว **ค**พฺภินียา
จิณฺจาย **ท**ุณฺจวณฺเณ **ช**นกายมชฺเณ
สนฺเตน **โ**สมวโรชา **ช**ิตวา **ม**ุณินฺโท
ตนฺเตชสา **ภ**าวตุ **เต** **ช**ยมฺงคฺลาณี.

แปล : พระจอมมุนีทรงเอาชณะคำกล่าวร้ายของนางจิญจมานวิกา ผู้ทำอาการประหนึ่งว่า ตั้งครรภ์ เพราะทำไม่มีสัญญาณ กลมให้เหมือนคนตั้งครรภ์ ด้วยวิธีสมาธิอันงาม คือ การระงับพระฤทัยในท่ามกลางหมู่ชน ด้วยเดชแห่งชยมงคลนั้น ขอชยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชณะนางจิญจมานวิกาที่กล่าวความใส่ร้ายพระองค์ว่า ทำให้นางตั้งครรภ์ด้วยสมาธิอันงาม คือ ความสงบระงับพระทัยเพื่อแสดงอานุภาพของจิตที่ตั้งมั่นด้วยสมาธิและความสิ้นกิเลสของพระองค์ เรื่องนี้ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท เรื่อง นางจิญจมานวิกา (พระพุทธโฆสาจารย์, 2526, น. 46-51)

ส ย่อมาจาก **ส**จฺจํ **วิ**หาย **ม**ติสจฺจกฺวาทเกตุํ
วาทาภีโรปิตมฺนํ **อ**ตฺตินฺธภูตํ
ปญฺญาปทีปชฺลิโต **ช**ิตวา **ม**ุณินฺโท
ตนฺเตชสา **ภ**าวตุ **เต** **ช**ยมฺงคฺลาณี.

แปล : พระจอมมุนีทรงรุ่งเรืองแล้วด้วยพระทัยคือพระปัญญา ทรงชนะสังกนิกรณณ์ ผู้มีอหังการที่จะสละเสียซึ่งความสัจ มีใจที่คิดจะยกถ้อยคำของตนให้สูงดูการยกทรง เป็นผู้มิดม่นยิ่งนัก ด้วยเทศนาญาณวิธี คือ การรู้ชัฒมาแล้วตรัสเทศนา ด้วยเดชแห่งชยมงคลนั้น ขอชยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชณะสังกนิกรณณ์หรืออีกนามหนึ่ง คือ อหังการเวสนะ ที่ยกถ้อยคำของตนให้สูงล้ำดูยกทรง เป็นผู้มิดม่นยิ่งนักด้วยเทศนาญาณวิธีคือ รู้ชัฒมาแล้วตรัสเทศนาให้มองเห็นความจริงเพื่อแสดงอานุภาพแห่งพระปัญญาของพระพุทธเจ้าที่สามารถรู้อุปนิสัยของบุคคลและทรงกำหนดหลักธรรมที่จะนำมาแสดงให้สอดคล้องกับอุปนิสัยของบุคคลนั้น เรื่องนี้ปรากฏในจูฬสังกนิกสูตรและมหาสังกนิกสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ม.ม. (ไทย) 12/353-389/388-420)

น ย่อมาจาก **น**นโทปนนทฤษค์ วิพุธ มหิทธิ
 ปุตเตน เถรฤษเคน ทมาปยนโต
 อิทฐูปเทสวริณา ชิตวา มุนินโท
 ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงโปรดให้พระโมคคัลลานเถระผู้เป็นพุทธ-
 ชีโนรส เนรมิตกายเป็นนาคราช ไปทรมานพญานาคราชชื่อ
 นันโทปนันทะ ผู้มีความรู้ผิด มีฤทธิ์มาก ด้วยวิธีคือการทำอุปเท่ห์
 แห่งฤทธิ์แก่พระเถระ ด้วยเดชแห่งชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคล
 ทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาขณะนันโทปนันทนาคราชด้วย
 การมอบหมายให้พระโมคคัลลานะไปปราบพญานาคจนสิ้นฤทธิ์ คลายความถือตัวหันมานับถือ
 พระพุทธศาสนา เรื่องนี้ปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกาย เถรคาถา (ขุ.เถร.อ. (บาลี) 2/337) และใน
 ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ตอนอิทธินิเทศ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 236-239)

ท ย่อมาจาก **ท**คคาหทิฎฐฤษเคน สุฎฐหตถ์
 พรหม วิสุทธิชุตมิทธิพกาธิธานิ
 ฌานาคเทน วิริณา ชิตวา มุนินโท
 ตนเตชสา ภาตุ เต ชยมงคลานิ.

แปล : พระจอมมุนีทรงชนะท้าวพกาพรหมผู้มีฤทธิ์ ผู้สำคัญตนว่า
 เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยคุณอันบริสุทธ์ มีมืออันท้าวฤษงค์คือทิวทัศน์ที่ตนถือ
 ผิดจริงไว้แน่นแล้ว ด้วยวิธีวางยาอันพิเศษ คือ เทศนาญาณด้วย
 เดชแห่งชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลายจงมีแก่ท่าน.

เนื้อหาของคาถาพาหุงบทนี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาขณะพกาพรหมผู้มีฤทธิ์ที่
 สำคัญตนผิดว่าเป็นผู้รุ่งเรืองด้วยคุณอันบริสุทธ์ด้วยเทศนาญาณ เรื่องนี้ปรากฏในอรรถกถาพกาพรหม
 ชาดก ขุททกนิกาย (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 3/405/220-223)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาอักษรย่อหัวใจพาหุงไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น
 ใช้ภาวนาคัมภีร์ป้องกันเสนียดจัญไร อันตรายต่าง ๆ บำบัดทุกข์ภัยได้ทุกอย่าง และนำไปลงยันต์
 หรือใช้เป็นคาถาเสกยันต์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นยันต์ที่มีอนุภาพป้องกันศาสตราวุธ เป็นต้น (เทพย์
 สารีบุตร, 2538, น. 160-161)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจพาหุงในหัวข้อต่าง ๆ ที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หัวใจพาหุงเป็นสื่อการ
 เรียนรู้พระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

1) สื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ที่แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับการเอาชนะพญามารและบุคคลอื่น ๆ ที่มาทำร้ายพระพุทธเจ้า และหลักธรรมที่พระองค์ทรงเอาชนะบุคคลเหล่านั้นในแต่ละครั้ง

2) สัญลักษณ์แห่งการเอาชนะคนชั่วหรือความชั่วด้วยความดีงาม คือ การเอาชนะคนชั่วหรือคนไม่ดีด้วยความดี ดังสำนวนไทยที่ว่า ธรรมย่อมชนะอธรรม เห็นได้จากพุทธดำรัสในโกธวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า

อกโกธเน ชิเน โภธ อสาธุ สาธุนา ชิเน.

ชิเน กทริยํ ทาเนน สจเจนาลิกวาทินิ.

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/223/56)

แปล : บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์. (ขุ.ธ. (ไทย) 25/223/102)

3) สัญลักษณ์แห่งการละเว้นความชั่ว ประกอบด้วย และทำให้ให้มองใสบริสุทธิ์ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธทรงสอนชาวพุทธไม่ให้ทำร้าย เช่นฆ่า เบียดเบียน หรือกล่าวร้ายผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็ทรงสอนให้ละเว้นจากการทำชั่วทุกประการ ประกอบกรรมดีให้สมบูรณ์ ทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากกิเลส สำรวมในปาฏิโมกข์ รู้จักประมาณ เพียรพยายามรักษาคำสั่งสอนให้เป็นที่ประจักษ์ (ที.ม. (บาลี) 10/90/53-54, ที.ม. (ไทย) 10/90/50)

การนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันภัยอันตรายหรือป้องกันการโรคต่าง ๆ ได้ นั่น เป็นการตีความในเชิงฤทธิ์อำนาจจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้าทั้ง 8 ครั้ง เพราะมีบางเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อิทธิวิธในการปราบผู้ที่มาคิดร้าย เช่น ตอนโปรดองคุลิมาโรจร หรือการประทานอนุญาตให้พระโมคคัลลานะใช้อิทธิฤทธิ์ปราบพญานาคันนโทปนันทะ แต่ถ้าพิจารณาถึงหลักธรรม เช่น โอวาทปาฏิโมกข์ เป็นต้นจะพบว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงต้องการให้ชาวพุทธเบียดเบียน ว่าร้าย หรือโจมตีใคร และในพระวินัยก็ยังมีบัญญัติสิกขาบทห้ามพระภิกษุแสดงอิทธิฤทธิ์ และถ้าภิกษุไม่มีอิทธิฤทธิ์แล้วไปอวดก็เป็นอาบัติปาราชิก ดังนั้น การสื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหัวใจนี้จึงเป็นการหยิบประเด็นเรื่องฤทธิ์ที่ปรากฏในพหุบางบท ซึ่งไม่ใช่จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เนื่องจากอิทธิฤทธิ์ไม่อาจนำมามนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ได้

34. หัวใจพระธรรมบท (หัวใจเปรต) : ทุ ส น โส

ชื่อของหัวใจนี้คัมภีร์ส่วนใหญ่เรียกว่า หัวใจเปรต สื่อถึงคำกล่าวของเปรต 4 ตนที่กล่าวถึงอักษรในหัวใจนี้ แต่เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจธรรมบท สื่อถึงชื่อคัมภีร์ขุททกนิกาย ในพระสุตตันตปิฎกที่กล่าวถึงคาถาภาษาบาลีที่ส่วนใหญ่เป็นพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้า โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ธรรมบท บาลีเขียนเป็น ธมมปท แปลว่า บทแห่งธรรม หมายถึง ข้อธรรมที่เป็นชื่อของคาถาภาษาบาลี หมวดที่ 2 ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก มีทั้งหมด 423 คาถา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558, น. 146)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากคาถาภาษาบาลีที่เปรต 4 คนได้กล่าวไว้ในขุททกนิกาย ธรรมบท ซึ่งแต่ละคนไม่อาจกล่าวคาถาเต็ม ๆ ได้ กล่าวได้เพียงแต่อักษรย่อตนละ 1 อักษร ดังนี้

ท	ย่อมาจาก	ทุชชีวิตมชีวมหา	แปลว่า พวกเรามีชีวิตอยู่อย่างลำบาก
ส	ย่อมาจาก	สญฺจี วสสสทสธานี	แปลว่า 60,000 ปี
น	ย่อมาจาก	นตถิ อนโต กุโต อนโต	แปลว่า ที่สิ้นสุดไม่มี ที่สิ้นสุดจักมีแต่ที่ไหน
โส	ย่อมาจาก	โสหํ นูน อีโต คนตวา	แปลว่า เราไปจากอัตภาพนี้แล้ว

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากเรื่อง เปตวัตถุ เรื่องเปรตผู้เป็นบุตรของเศรษฐี ในขุททกนิกาย เปตวัตถุ (ขุ.เป. (บาลี) 26/802-805/255, ขุ.เป. (ไทย) 26/802-805/300) โดยพระพุทธโฆสาจารย์ (2523, น. 106-108) ได้แต่งเรื่องเสริมเข้าไปเพื่อให้เห็นที่มาของเรื่องนี้ไว้ในอรรถกถาธรรมบท ภาค 3 เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง ซึ่งคาถามีการเปลี่ยนแปลงศัพท์บางศัพท์และมีการสลับลำดับกับพระไตรปิฎก โดยเนื้อเรื่องได้กล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้สดับเสียงของเปรตผู้เคยเป็นบุตรเศรษฐี 4 คน ที่ต้องการจะกล่าวถึงผลกรรมชั่วที่พวกตนผู้ตกอยู่ในความประมาทได้กระทำไว้ครั้งเมื่อยังเป็นมนุษย์ เพราะถือว่าตนเป็นลูกเศรษฐี มีทรัพย์มหาศาล จึงไม่รักษา ศีล ไม่ให้ทาน ไม่ฟังธรรม ปล่อยชีวิตไปวัน ๆ อยู่กับการเสพสุขกามโลภีโดยไม่สนใจว่า หลึงคนนั้นจะเป็นภรรยาของใครหรือไม่ ผลกรรมชั่วดังกล่าวได้ส่งผลให้พวกเขาไปเกิดเป็นสัตว์นรก เสวยทุกข์อยู่ในนมหาวเวจินรกเป็นเวลานาน ถึง 20,000 ปี พ้นจากนั้นก็ไปตกนรกโลหกุมภีที่ต้องจมดิ่งในหม้อนรกเป็นเวลาถึง 30,000 ปีจึงจะถึงก้นหม้อนรกแล้วก็ค่อย ๆ ลอยขึ้นจากก้นหม้อนรกถึงปากหม้อกินเวลาถึง 30,000 ปี พอพ้นจากปากหม้อต้องการที่จะบอกถึงกรรมชั่วที่ตนทำไว้เพื่อเตือนสติมนุษย์ไม่ให้ประมาทเหมือนพวกตน จึงพยายามจะกล่าวคาถาให้ได้ใจความบริบูรณ์ แต่ไม่สามารถกล่าวได้ทั้งหมด กล่าวได้เพียงตนละ 1 อักษรว่า **ท ส น โส** เรียงสลับลำดับกับพระไตรปิฎกที่เรียงอักษรย่อเป็น **ส น ท โส** ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้นำเอาเสียงเปรตที่พระองค์ได้ยินมาทูลถามพระพุทธเจ้าและพุทธองค์ได้ตรัสถึงข้อความที่เปรตแต่ละตนกล่าวไม่ครบดังต่อไปนี้

เปรตตนที่หนึ่งทีกล่าว **ท** อักษร ต้องการที่จะกล่าวคำที่เหลือว่า

ทุขชีวิตมชีวมหา เยสนโน น ททามห เส
วิขมานesu โภเคสุ ทีปี นากมท อตตโนติ.
(ขุ.เป. (บาลี) 26/802/255)

แปล : พวกเรา เมื่อไทยธรรมมีอยู่ ไม่ให้ของที่มีอยู่ จึงมีชีวิตเป็นอยู่
อย่างลำบาก เมื่อมั่งมีโภคทรัพย์ พวกเราก็ไม่ได้ทำที่พึงให้แก่ตน.
(ขุ.เป. (ไทย) 26/802/300)

เปรตตนที่สองทีกล่าว **ส** อักษรต้องการที่จะกล่าวคำที่เหลือว่า

สฎฐี วสสทสทานิ ปริปัญณานิ สพพโส
นิรเย ปจจมานานัน กทา อนโต ภวิสสติ.
(ขุ.เป. (บาลี) 26/803/255)

แปล : เป็นเวลาถึงหกหมื่นปีเต็มที่เราถูกไฟไหม้อยู่ในนรก เมื่อไรจัก
สิ้นสุดเสียที. (ขุ.เป. (ไทย) 26/803/300)

เปรตตนที่สามทีกล่าว **น** อักษร ต้องการที่จะกล่าวคำที่เหลือว่า

นตถิ อนโต กุโต อนโต น อนโต ปฏิทิสสติ
ตทา หิ ปกตํ ปาปี มม ตฺยหญจ มาริสสา.
(ขุ.เป. (บาลี) 26/804/255)

แปล : แนะนำผู้ต้องการสิ้นทุกข์ทั้งหลาย เพราะความชั่วที่เราและ
ท่านทำแล้ว ที่สุด (แห่งทุกข์) ย่อมไม่มี ที่สุดจักมีได้อย่างไร ที่สุดจักไม่
ปรากฏ. (ขุ.เป. (ไทย) 26/804/300)

เปรตตนที่สี่ทีกล่าว **โส** อักษร ต้องการที่จะกล่าวคำที่เหลือว่า

โสหํ นฺน อิตฺตํ คนฺตวา โยนิ ลทฺธาน มานุสฺสี
วทณฺญ สีสสมฺปนฺโน กาทามิ กุสลํ พหฺนติ.
(ขุ.เป. (บาลี) 26/805/255)

แปล : เราพ้นไปจากนรกนี้แล้วได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้รู้ความ
ประสงค์ของผู้ขอ สมบูรณ์ด้วยศีล จักสร้างกุศลให้มาก. (ขุ.เป. (ไทย)
26/805/300)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจธรรมบทหรือหัวใจเปรตนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ
อย่างหลากหลาย เช่น ใช้ทำอาถรรพณ์ป้องกันบ้านเรือนไม่ให้โจรผู้ร้ายเข้ามา ใช้เสกกะลาครอบลงบน
ดินภายในบริเวณบ้านแล้วอธิษฐานให้ฝูงเปรตมาสำแดงฤทธิ์ให้คนที่ จะเข้ามาลักทรัพย์หรือทำอันตราย
คนในบ้านเกิดความกลัว ไม่กล้าเข้ามา เสกต้นข้าวใช้เขียนตีขี้ปลาคันที่ถูกผีเข้า เสกข้าวสารหว่านไปทำ
ให้ผีหนีไป หรือนำไปใช้ในทางอยู่ยงคงกระพันชาติรี แคล้วคลาด ป้องกันภัย ป้องกันภูต ผี ปีศาจมา
รบกวน เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 167-168)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมาย แหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์นำหัวใจนี้มาสื่อถึงหลักคำสอนที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรม ต้องการที่จะแสดงให้เห็นถึงผลของกรรมชั่วที่เปรตทั้ง 4 คนได้รับ คือ ความทุกข์ทรมานเป็นเวลานาน ทั้งนี้เป็นเพราะผลของการดำเนินชีวิตด้วยความประมาท สร้างแต่ความชั่ว ไม่ประกอบความดี เพื่อเตือนสติให้คนละความชั่วทำความดี และพัฒนา ชัดเกลาคิดใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ สรุปก็คือ หัวใจนี้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องกฎแห่งกรรมประการหนึ่ง ดังนั้น การนำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันภัยอันตราย ป้องกันภูต ผี ปีศาจ โจรผู้ร้าย รวมถึงทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้นนั้นจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

35. หัวใจทิพยมนต์ : ก จ ย ส (ก ป ย ส)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพุทธมนต์ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าบทย่างต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนว่า ก จ ย ส แต่บางคัมภีร์เขียนเป็น ก ป ย ส ซึ่งตรงกับศัพท์ที่มาของอักษรย่อที่มาจากบทสวดมนต์บทย่างต่าง ๆ ตามตัวอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ทิพย์ แปลว่า อันเป็นของเทวดา หรือแปลทับศัพท์ว่า ทิพย์ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2556, น. 571) ดังนั้น คำว่า พุทธมนต์ จึงแปลตรงตัวว่า มนต์อันเป็นของเทวดาหรือมนต์อันเป็นทิพย์ สื่อถึงมนต์ของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ คำนี้ปรากฏอยู่ในบทชัตหรือบทเริ่มต้นของขันธปริตรว่า ทิพพมนต... (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 14)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากพุทธมนต์ ในหนังสือสวดมนต์ที่เรียกว่าพระปริตรบทย่างต่าง ๆ เป็นบางบท ไม่ได้นำมาทุกบท ดังนี้

ก	ย่อมาจาก	<u>กร</u> ณียเมตตสูตร	มาจาก	เมตตสูตรหรือกรณียเมตตปริตร
ป	ย่อมาจาก	<u>ป</u> นิธานโต ปฏฺจาย	มาจาก	บทชัตหรือบทเริ่มต้นของรัตนสูตร
ย	ย่อมาจาก	<u>ย</u> สสถานฎาวโต ยกฺขา	มาจาก	บทชัตหรือบทเริ่มต้นของเมตตสูตร
ส	ย่อมาจาก	<u>ส</u> พฺพาสิวิสาตินี	มาจาก	บทชัตหรือบทเริ่มต้นของขันธปริตร

ข้อสังเกตสำหรับศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ ก อักษร โบราณจารย์ใช้แทนสูตร ได้แก่ เมตตสูตร อันเป็นที่มาของของบทสวดมนต์ ส่วน ป ย ส อักษรใช้แทนบทชัตหรือบทเริ่มต้นของบทสวดต่าง ๆ โดยใช้อักษรเหล่านี้เป็นตัวแทนของสูตรและบทเริ่มต้นบทย่างต่าง ๆ ซึ่งถือว่าบทสวดมนต์ทุกบทเป็นทิพยมนต์ มนต์ของเทวดาคือมนต์ของพระพุทธเจ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหมด เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสุข ความเจริญ และความสิ้นทุกข์แก่ผู้นำไปปฏิบัติ ไม่ใช่มีไว้เพื่อสวดให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงดลบันดาลให้สำเร็จแต่อย่างใด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและอักษรเต็มให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อพบว่า โบราณจารย์นำมาจากบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป ดังนี้

ก มาจากเมตตสูตรหรือกรณียเมตตปริตรที่เนื้อหากล่าวถึงพระนิพพาน (สันตบท) และกรณียกิจ เรื่องที่ผู้ฉลาดในประโยชน์พึงเป็นผู้อาจหาญ ชื่อตรง อาจหาญ ชื่อตรงด้วยดี ว่าง่ายอ่อนโยน ไม่ถือตัว สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจธุระน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์อันสงบ มีปัญญาไม่คะนอง ไม่พัวพันในตระกูล ไม่ทำเรื่องทวิญญูชนดิเตียน และมีเมตตาจิตต่อสรรพสัตว์ ซึ่งเมตตานี้ถือว่าเป็นหัวใจของกรณียเมตตสูตร (พระไตรปิฎก, 2551, น. 9, สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 13-14)

ข มาจากบทขัดหรือบทเริ่มต้นของรัตนสูตร โดยเนื้อหาสำคัญของสูตรหรือพุทธมนต์บทนี้กล่าวถึงพระรัตนตรัยที่พึ่งอันประเสริฐของชาวพุทธที่เปรียบเหมือนกับรัตนอันประณีต มีค่ามหาศาล (พระไตรปิฎก, 2551, 4, สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 7-12)

ค มาจากบทขัดหรือบทเริ่มต้นของเมตตสูตร โดยเนื้อหาของพระสูตรหรือพระพุทธมนต์บทนี้กล่าวถึงพระนิพพาน หลักธรรมที่ควรปฏิบัติ โดยเฉพาะเมตตาที่มนุษย์ต้องมีให้แก่สรรพชีวิต (พระไตรปิฎก, 2551, น. 9, สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 13-14)

ด มาจากบทขัดหรือบทเริ่มต้นของขันธปริตร โดยเนื้อหาของพระสูตรหรือพุทธมนต์บทนี้กล่าวถึงเมตตาอันเป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ (พรหมวิหารธรรม) หรือความรักสากลที่เราต้องมีให้แก่สรรพชีวิต และการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ผู้มีคุณหาประมาณมิได้ (พระไตรปิฎก, 2551, น. 10, สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 14-15)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจทิพยมนต์ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ทำน้ามนต์อาบกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าวิเคราะห์จากศัพท์และแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจทั้งหมดจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธรูปอันเป็นทิพย์หรือมนต์ของพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่ต้องนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญของชีวิตโดยมีเป้าหมายที่ความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นบทสวดเพื่อความขลังหรือความศักดิ์สิทธิ์แต่อย่างใด ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ตามที่กล่าวมา แต่เป็นการนำไปใช้ตามความเชื่อในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของพระปริตรบทต่าง ๆ

36. หัวใจพระนิพพาน : สิว พุทฺ (สิวิ พุทฺ)

ชื่อและหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหลักคำสอนที่ว่าด้วยเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ นิพพานอันเป็นที่ดับกิเลสและความทุกข์ทั้งสิ้น ส่งผลให้ผู้ที่บรรลุประสพกับความสุขที่แท้จริงของชีวิต อักษรในหัวใจนี้บางแห่งเขียนว่า **อรหิ** ซึ่งเป็นบทพระพุทฺคุณช้อยหนึ่ง ที่สื่อถึงพระพุทฺเจ้าทรงขจัดกิเลสได้หมดสิ้น แต่ในหัวใจนี้ใช้คำว่า **สิวิ พุทฺ** แทน โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

หัวใจนิพพานนี้มีคำศัพท์ที่จะต้องให้ความหมาย 3 คำ คือ

1) นิพพาน หมายถึง ธรรมชาติที่ออกไปจากต้นเหตุที่ผูกสัตว์ในภพ หรือธรรมชาติที่ดับไฟคือกิเลส เช่น รากะ เป็นต้น (พระอนุรุธาจารย์, 2530, น. 68) และในหลักธรรมที่เป็นองค์ประกอบของอริยสัจสี่ คือ นิโรธ ที่หมายถึงพระนิพพานอันเป็นสภาวะธรรมที่ดับต้นเหตุ สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์โดยต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 (อง.ตัก. (ไทย) 20/62/242-243)

2) คำว่า **สิวิ** แปลว่า นิพพาน (หลวงเทพรัตนานุกิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 403)

3) คำว่า **พุทฺ** เป็นพระพุทฺคุณช้อยหนึ่งของพระพุทฺเจ้า แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สื่อถึงการตรัสรู้ การหลุดพ้นจากกิเลส และความบริสุทธิ์แห่งจิต เพราะพระองค์ทรงขจัดกิเลสได้หมดสิ้น

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ที่เป็นหัวใจนิพพานนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ในคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา ซึ่งปรากฏอยู่ในคาถาที่กล่าวถึง พุ อักษรดังนี้

สิวิ มาจาก **สิวิ** แปลว่า พระนิพพาน

พุทฺ มาจาก **พุทฺเสฏฺจ** แปลว่า พระพุทฺเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **สิวิ พุทฺ** นี้ไม่ใช่เป็นย่ออักษร แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจเพื่อสื่อความหมาย แหล่งที่มาของศัพท์ และสาระสำคัญของหัวใจ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิชรสารัตถสังคหะ

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาจะเห็นว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจน่าจะเป็น **สิวิ พุทฺ** เพราะคำว่า **พุทฺ** ท่านถอดมาเพียงแค่ศัพท์หน้า แต่ศัพท์ท่านไม่ได้ถอดมา ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า การที่ท่านใช้คำว่า **พุทฺ** ก็เนื่องจากศัพท์เต็ม (**พุทฺเสฏฺจ**) เป็นทศยิววิภัติ เอกวจนะ ดังนั้น ท่านจึงใช้รูปวิภัติเต็มเป็น **พุทฺ** เพื่อให้เห็นที่มาของศัพท์ชัดเจนขึ้น

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์ที่เป็นหัวใจพระนิพพานนี้พบว่า มีที่มาจากคัมภีร์ อิติปิโส รัตนมาลา ในคาถาที่กล่าวถึง พุ อักษร ที่ย่อมาจากคำว่า สมมาสมพุทฺธ ดังนี้

พุชฌิตวา จตุสจจาณี พุชฌาเปติ มหาชน

พุชฌาเปนต์ **สิวิ** มคค **พุทฺเสฏฺจ** นมามีหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.บ., น. 54)

แปล : (พุทธโธ) พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อรุณวิมลแล้วทรงยังมหาชนให้รู้ตาม ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ผู้ยังมหาชนให้รู้หนทางคือนิพพาน.

คำว่า **สิวิ** นอกจากจะหมายถึง พระนิพพาน ยังแปลได้หลายความหมาย ได้แก่ ความดี ความงาม ความเจริญ ความประเสริฐ ความเกษม มงคล (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ ส.ธรรมภักดี, 2530, น. 4, 24)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

จากการศึกษาพบว่า โบราณจารย์นำหัวใจพระนิพพานไปใช้อย่างหลากหลาย เช่น ภาวนาเพื่อให้ได้พระนิพพาน และป้องกันศัตรู เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 180)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายของศัพท์ที่เป็นหัวใจ แหล่งที่มาจะพบว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระนิพพานอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาในฐานะเป้าหมายของการพัฒนาชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์ และการแสดงการนอบน้อมพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ สูงสุด และพระองค์เป็นบุคคลแรกที่ได้บรรลุพระนิพพาน และทรงยังมหาชนให้บรรลุตาม ดังนั้น หัวใจนี้จึงสื่อถึงพระนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เห็นได้จากพุทธดำรัสในมุลกสูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาตที่ว่า “ธรรมทั้งปวงมีนิพพานเป็นที่สุด” (อง.ทสก. (ไทย) 24/58/126) เพราะพระนิพพานเป็นความสุขที่แท้จริง (ช.ธ. (ไทย) 25/204/96) ดังนั้น การนำหัวใจนี้ไปใช้ภาวนาเพื่อปรารถนาพระนิพพานนั้นหนึ่งก็ดูเหมือนว่า สอดคล้องกับหลักสมถกรรมฐานชื่อว่า อุปมานุสติ คือ การระลึกถึงคุณของพระนิพพานเป็นอารมณ์เพื่อให้จิตเป็นสมาธิก็ตาม แต่เป็นเพียงหลักเบื้องต้นของการพัฒนาจิตให้เกิดสมาธิที่จะต้องพัฒนาต่อไปตามหลักวิปัสสนา เพื่อเป้าหมายคือการบรรลุพระนิพพาน และการนำหัวใจนี้ไปใช้ในทางฤทธิ์อำนาจ เช่น ป้องกันภัย เป็นต้น จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของพระนิพพานที่ทำให้จิตว่างจากกิเลส เป็นอิสระ บริสุทธิ์ ผ่องใส

37. หัวใจแก้ว 3 ประการ : น ก ร ิน

ชื่อและอักษรย่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระรัตนตรัยและการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวของชาวพุทธ คัมภีร์ส่วนใหญ่จะเขียนอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า **อิ สุวา สุ** ผู้วิจัยเห็นว่า อักษรย่อดังกล่าวไปซ้ำกับอักษรย่อในหัวใจพระเจ้าจึงไม่ขอแสดงไว้ในหัวใจนี้ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า แก้ว 3 ประการ หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การที่เรียกหัวใจนี้ว่า แก้ว 3 ประการ เพราะโบราณจารย์นำคำว่า แก้ว (รัตน) ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่ามหาศาลในทางโลกมาใช้สื่อแทนพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าหาประมาณมิได้ในทางธรรม

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรในหัวใจแก้ว 3 ประการนี้ พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระรัตนตรัยและการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัยดังนี้

- น** ย่อมาจาก **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส** ใช้แทนพระพุทธ
ก ย่อมาจาก **อกาลิโก** ใช้แทนพระธรรม
ร ย่อมาจาก **อนุตฺตร** ใช้แทนพระสงฆ์
น ย่อมาจาก **นนามิห** แสดงถึงความนอบน้อม

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **น น** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของ ศัพท์ และ **ก ร** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จำแนกตามลำดับอักษรย่อดังนี้

แหล่งที่มาของ **น** อักษร คือ **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส** พบใน พระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในธรรณยานิสุตฺร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ส.ส. (บาลี) 15/187/192)

แหล่งที่มาของ **ก** อักษร คือ **อกาลิโก** พบว่า มาจากบทสรรเสริญพระธรรมคุณ ซึ่งพบหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ม.ม. (บาลี) 12/74/50)

แหล่งที่มาของ **ร** อักษร คือ **อนุตฺตร** พบว่า มาจากบทสรรเสริญพระสงฆ์คุณ ซึ่งพบหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ม.ม. (บาลี) 12/74/50)

แหล่งที่มาของ **น** อักษร คือ **นนามิห** ซึ่งปรากฏหลายแห่งในบทสวดมนต์ทั่วไป เช่น บทสัมพุทธะ ที่กล่าวถึงการนอบน้อมพระพุทธเจ้าพร้อมพระธรรมและพระสงฆ์ไว้ว่า

สมพุทฺθε อญฺจวีสยจ ทฺวาทสยจ สหสฺสเก

ปญฺจสฺตสฺสทานิ นนามิ สิริสา อหิ

เตสํ ฐมฺมยจ สงฆยจ อาทเรณ นนามิหิ.

(สมเด็จพระสังฆราช (ปุสุสเทว), 2538, น. 3)

แปล : ข้าพเจ้าขอนมัสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวน 512,028

พระองค์ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระธรรม พระสงฆ์ของพระสัมมา

สัมพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วยความเอื้อเฟื้อ.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจแก้ว 3 ประการนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนากำราบศัตรู ใช้เป็นคาถาจิ้งจก ปัดพิษงู ขับผี สะเดาะกัญแจ ภาวนาให้คนหาย โกรธ ใช้ทางเสน่ห์ อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 123-130)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจแก้ว 3 ประการ หรือหัวใจพระรัตนตรัยที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า หัวใจพระรัตนตรัยเป็นหลักสำคัญที่เป็นองค์รวมของเรื่องสำคัญดังนี้

1) พระรัตนตรัยจัดเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ละเว้นความชั่ว พัฒนาตนให้บรรลุความรู้แจ้ง ความหมดจดแห่งจิตและน้อมนำคุณของพระรัตนตรัยมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติตามหลักของโอวาทปาฏิโมกข์ ในที่ขนิทาย มหาวรรค คือ การละเว้นจากความชั่วทุกประการ การทำความดีให้สมบูรณ์ และการอบรมจิตให้ผ่องใส บริสุทธิ์ (ที.ม. (ไทย) 10/90/ 50-51)

2) พระรัตนตรัย คือ สัญลักษณ์แห่งความดีงาม ปัญญา ความบริสุทธิ์ เรื่องนี้วิเคราะห์จากพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้งพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีอย่างเต็มเปี่ยมในพระองค์ และพระธรรม เมื่อบุคคลนำไปปฏิบัติก็จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้รับความดีงาม ปัญญา และความบริสุทธิ์เช่นกัน ส่วนพระอริยสงฆ์เป็นผู้บรรลุตระตามพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระสงฆ์ก็เป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม ปัญญา และความบริสุทธิ์เช่นกัน

3) หัวใจพระรัตนตรัยเป็นอุบายสำหรับฝึกจิตให้สงบ เช่น การสวดมนต์ การใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน ได้แก่ อนุสติ 10 ประการ คือ พุธานุสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้า อัมมานุสติ การระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสติ การระลึกถึงพระสงฆ์ สีลานุสติ การระลึกถึงศีล จาคานุสติ การระลึกถึงการบริจาค เทวดานุสติ การระลึกถึงเทวดา อานาปานุสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก มรณังสนธิ การระลึกถึงความตาย กายคตาสติ สติเป็นไปในกาย อุปสมานุสติ การระลึกถึงธรรมอันเป็นที่สงบ คือ พระนิพพาน (อง.เอกก. (ไทย) 20/296-297/37)

การสื่อถึงหัวใจและการนำอักษรย่อในหัวใจแก้ว 3 ประการไปใช้ในมิติทางความเชื่อที่สามารถใช้กำหราบศัตรู ใช้รักษาโรค และสะเดาะกฤตญ์ เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ เพราะไม่สอดคล้องกับกฎแห่งกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เชื่อเรื่องกรรมที่ตรัสไว้ใน วาเสฏฐสูตร ขุททกนิกาย สุตตนิบาตโดยสรุปว่า คนจะเกิดมาเป็นพราหมณ์ พระราชา พ่อค้า หรือคนรับใช้ เพราะกรรม ไม่ใช่เพราะถูกผู้มีอำนาจเหนือนมนุษย์ลิขิตให้เป็นไป (ขุ.สุ. (ไทย) 25/656-657/654) และขัดกับผลกรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในในจุนันนทียชาดก ขุททกนิกาย ชาดกว่า “คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/114/103) และไม่สอดคล้องกับหลักปฏิบัติบูชาในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตที่พระพุทธเจ้าสอนให้ชาวพุทธปฏิบัติตามหลักคำสอนเป็นสำคัญ (อง.ทุก. (ไทย) 20/157/124) เพราะการปฏิบัติธรรมจะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความดีงาม ปัญญา และความบริสุทธิ์โดยมีความพันทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดดังปรากฏในปฬาราทสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาตที่ว่า “ธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือ วิมุตติรส เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม” (อง.อฏฺฐก. (ไทย) 23/19/250) และการบรรลุตระเท่ากับเป็นการเข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างสมบูรณ์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระวัคคิไลไว้ในวัคคิสิสูตร สังยุตตนิกาย ขันธวรรคว่า “ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ตถาคต” (ส.ข. (ไทย) 17/87/159)

38. หัวใจสัมพุทธะ : ส ท ม โด (ส ท ป โด)

ชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจสัมพุทธะสื่อถึงบทนมัสการพระพุทธเจ้าที่รู้จักกันในหมู่ชาวพุทธว่า บทสัมพุทธะ เนื้อหาของบทสวดมนต์นี้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายในอดีตที่ผ่านมา ส่วนอักษรย่อในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษานี้เขียนเป็น ส ท ม โด พบว่า มีอักษรบางตัว ได้แก่ ท ม ไม่

ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มา อักษรที่ถูกตัดตามแหล่งที่มา คือ **ส ท ป โต** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สัมพุทเธ (สมพุทเธ) แปลว่า ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นบทเริ่มต้นของบทสวดนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก เป็นบทสวดที่ใช้สวดแทนบทนมการสิทธิคาถา หรือ โย จักขุมา... ในการประกอบพิธีสวดหรือเจริญพุทธมนต์ในงานต่าง ๆ ท่านให้เลือกสวดบทใดบทหนึ่ง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจสัมพุทเธนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากบทสวดนมัสการพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า บทสัมพุทเธ ดังต่อไปนี้

ส	ย่อมาจาก	สมพุทเธ	แปลว่า	ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ท	ย่อมาจาก	ทวาทสยจ	แปลว่า	12
ป	ย่อมาจาก	ปญจสตสทสทานิ	แปลว่า	500,000
โต	ย่อมาจาก	อเสสโต	แปลว่า	โดยไม่เหลือ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

การย่อหรือการถอดอักษรดังกล่าวเป็นการใช้แบบผสมผสานกันระหว่างวิธีอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ได้แก่ อักษร **ส ท ป** กับวิธีอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ได้แก่ อักษร **โต** มาใช้สื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของบทสวดนมัสการพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ที่เรียกว่า บทสัมพุทเธ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจสัมพุทเธนี้มาจากบทสวดนมัสการพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ที่เรียกว่า บทสัมพุทเธปรากฏในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป ไม่ทราบนามผู้แต่ง โบราณจารย์ย่ออักษรมาจากคาถาบาทแรกเท่านั้น ส่วนบาทคาถาที่สองและสามไม่ได้ย่อมา ดังคาถาประพันธ์ว่า

สมพุทเธ อนุจวีรสยจ	ทวาทสยจ สทสสเสก
ปญจสตสทสทานิ	นมามิ สิริสา อหิ
เตสึ ธมมยจ สงขมยจ	อาทเรน นนามิหิ
นมการานุกาเวน	หนตวา สพุเพ ออุปทุทเว
อนเภา อนตรายาปี	วินสสนตุ อเสส โต .

สมพุทเธ ปญจปญญาสยจ จตุวีสติสทสเสก

ทสสตสทสสุธานี	นมามิ สิริสา อหฺ
เตสฺ ฌมมณฺจ สงฺฆณฺจ	อาทเรน นมามิหฺ
นมการานุภาเวณ	หนตฺวา สพฺเพ อุปฺททเว
อนเกา อนฺตรายาปิ	วินสฺสนตุ อเสสโต.
สมฺพุทฺเท นวฺตฺตรสฺเต	อภฺจจตฺตาฬีสสทสสเก
วิสฺตีสตสทสสุธานี	นมามิ สิริสา อหฺ
เตสฺ ฌมมณฺจ สงฺฆณฺจ	อาทเรน นมามิหฺ
นมการานุภาเวณ	หนตฺวา สพฺเพ อุปฺททเว
อนเกา อนฺตรายาปิ	วินสฺสนตุ อเสสโต.
(สมเด็จฯ พระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 3-4)	

แปลโดยถอดใจความสำคัญ : คาถาแรกกล่าวถึงการนมัสการพระพุทธเจ้า 512,028 พระองค์พร้อมด้วยพระธรรมและพระสงฆ์ด้วยความเคารพ และการขอให้อุปัชฌาย์ทั้งหลายพินาศไปด้วยอำนาจแห่งการนมัสการพระรัตนตรัยนี้ คาถาที่สองได้กล่าวถึงจำนวนพระพุทธเจ้า 1,024,055 พระองค์ และคาถาตอนที่สามยังกล่าวถึงจำนวนพระพุทธเจ้า 2,048,109 พระองค์ บทสวดมนต์นี้แสดงให้เห็นถึงจำนวนพระพุทธเจ้าที่ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลกเป็นจำนวนมาก

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจสัมพุทเธนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกหมากกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน ใช้ปลุกเสกเครื่องรางของขลังให้เกิดอิทธิฤทธิ์ หรือใช้เสกน้ำมันทาตัวทำให้คงกระพัน (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 163)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากข้อสรุปของบทนมัสการพระพุทธพร้อมด้วยพระธรรม และพระสงฆ์ที่เรียกว่า บทสัมพุทเธ จะได้ข้อสรุปว่า บทประพันธ์นี้แต่งขึ้นมาเพื่อนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสำคัญ แต่มีข้อความที่อาจทำให้เกิดการตีความผิดไปเป็นอนุภาพศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจทำให้อันตรายทั้งหลายพินาศไป คือ การขอให้อันนิสงส์แห่งการแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยนี้ช่วยขจัดอุปัชฌาย์ทั้งหลายทิ้งปวงให้หมดไป แต่ถ้าพิจารณาถึงสาระสำคัญของการแสดงความนอบน้อมตามหลักการเข้าถึงพระรัตนตรัยแล้วเป็นเรื่องของจิตที่เลื่อมใส ศรัทธาในคุณความดีของพระรัตนตรัย และน้อมนำคุณความดีเหล่านั้นมาไว้ในตนเป็นสำคัญ

39. หัวใจสัมโพชฌงค์ : ส ท วิ ปิ ป ส อ (ส ธ วิ ปิ ป ส อ)

ชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจสัตตโพชฌงค์ ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ โพชฌงค์ 7 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในทมิฬนิคาย ปาฎิกวรรค เป็นต้น ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น ส ท วิ ปิ

ป ส อุ อักษร ท¹⁰ ไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของหลักธรรม คือ ฐมมวิจย ดังนั้น อักษรย่อในหัวใจนี้ที่ถูกต้อง คือ ส ธ วิ ป ป ส อุ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

โพชฌงค์ หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์แห่งธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตรัสรู้ธรรม ส่วนคำว่า สัตตะ แปลว่า 7 เป็นคำที่แสดงจำนวนองค์ประกอบของธรรมในโพชฌงค์ว่ามี 7 ประการ ตามตัวอักษรย่อในข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจสัมโพชฌงค์นี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากหลักคำสอน เรื่อง โพชฌงค์ 7 ประการ ซึ่งปรากฏหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น อังคุตตรนิกาย ทสกนินบาต เป็นต้น โดยท่านได้ย่อมาจากอักษรพยางค์แรกของชื่อธรรมที่เป็นองค์ประกอบของโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการ ดังนี้

ส	ย่อมาจาก	สติ	แปลว่า สติ การระลึก
ธ	ย่อมาจาก	ฐมมวิจย	แปลว่า การสอดส่องธรรม
วิ	ย่อมาจาก	วิริย	แปลว่า ความเพียร
ปิ	ย่อมาจาก	ปีติ	แปลว่า ความอิ่มใจ
ป	ย่อมาจาก	ปัสสทธิ	แปลว่า ความสงบใจ
ส	ย่อมาจาก	สมาธิ	แปลว่า ความตั้งใจมั่น
อุ	ย่อมาจาก	อุเบกขา	แปลว่า ความวางเฉย

คัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะได้แสดงถึงโพชฌงค์ 7 ในฐานะที่เป็นรัตนะของพระพุทธเจ้า (ธัมมรัตนะ) ไว้ว่า

ส ธ วิ ป ป ส อุติ สัตต วสุ สยมกฺโข

แปล : แก้วของพระพุทธเจ้า 7 ประการ ได้แก่

ส	ย่อมาจาก	สติสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ สติสัมโพชฌงค์
ธ	ย่อมาจาก	ฐมมวิจยสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
วิ	ย่อมาจาก	วิริยสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ วิริยสัมโพชฌงค์
ปิ	ย่อมาจาก	ปีติสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ ปีติสัมโพชฌงค์
ป	ย่อมาจาก	ปัสสทธิสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ ปัสสทธิสัมโพชฌงค์
ส	ย่อมาจาก	สมาธิสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ สมาธิสัมโพชฌงค์
อุ	ย่อมาจาก	อุเบกขสมโพชฌงฺครตฺนํ	แก้ว คือ อุเบกขสัมโพชฌงค์

(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 10-11)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

¹⁰ อักษร อักษร ท ธ สองตัวนี้พบว่า มีการใช้แทนกันได้ เช่น อักษรย่อในหัวใจธาตุ คือ น ม พ ท อักษร ท ใช้แทน ธ ถ้าเขียนตามศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้ คือ นโม พุทธาย จะต้องเขียนอักษรในหัวใจนี้ว่า น ม พ ธ

การย่อหรือการถอดอักษรในหัวใจโพชฌงค์ 7 ทั้งหมดนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มาของเรื่อง และสาระสำคัญของโพชฌงค์ 7 ประการ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

โพชฌงค์ 7 ประการนี้ พบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในโพชฌงค์สูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ดังข้อความว่า

สตติเม ภิกขเว โพชฌงคา ภาวิตา พหุลีกตา ติสโส
 วิชชา ปริปุเรนตี. กตเม สตต? สติสมโพชฌงโค ธมม-
 วิจยสมโพชฌงโค วีริยสมโพชฌงโค ปัตติสมโพชฌงโค
 ปัสสทุธิสมโพชฌงโค สมาริสมโพชฌงโค อุเบกขา-
 สมโพชฌงโค (อง.ทสก. (บาลี) 24/102/171)

แปล : ภิกษุทั้งหลายโพชฌงค์ 7 ประการเหล่านี้อันภิกษุเจริญ กระทำ
 ให้มากแล้ว ย่อมยังวิชา 3 ให้บริบูรณ์ได้ โพชฌงค์ 7 ประการ ได้แก่

สติ หมายถึง ความระลึกได้อยู่เสมอ
 ธัมมวิจยะ หมายถึง ความสอดส่องธรรม
 วีริยะ หมายถึง ความเพียรพยายาม
 ปัตติ หมายถึง ความอิมใจ
 ปัสสทุธิ หมายถึง ความสงบกาย สงบใจ
 สมาริ หมายถึง ความที่จิตตั้งมั่น
 อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง
 (อง.ทสก. (ไทย) 24/102/243)

โพชฌงค์ 7 ประการนี้ชาวพุทธรู้จักกันดีในนามโพชฌงค์ปริตร ข้อความในโพชฌงค์ปริตร จะแตกต่างจากข้อมูลที่น่ามาจากพระไตรปิฎก เนื่องจากผู้แต่งนำข้อมูลมาจากหลายแห่งของพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยเฉพาะผลของการเจริญโพชฌงค์ 7 ที่พระปริตรนี้กล่าวว่า

สตเตเต สพพทสสินา มุณินา สมมทกขาทา ภาวิตา
 พหุลีกตา สวัตตินตี อภิญญา นิพพานาย จ โพธิยา.
 (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 23)

แปล : โพชฌงค์ 7 ประการนี้ อันพระมุณีเจ้าผู้เห็นธรรมทั้งปวงตรัสไว้
 โดยชอบแล้ว อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ
 การรู้ยิ่ง เพื่อพระนิพพาน และเพื่อการตรัสรู้.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจโพชฌงค์ 7 ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกน้ำมนต์รักษาไข้หรือประพรมป้องกันโรคระบาด ใช้เป็นคาถาภาวนาให้อยู่ยงคงกระพัน ทำให้เกิดเมตตา เป็นเสน่ห์แก่ผู้พบเห็น และนำไปใช้ลงยันต์ประเทษอยู่ยงคงกระพัน (เทพย์ สาริกบุตร,

2538, น. 162-163) นอกจากนี้ยังพบว่า มีการนำไปลงยันต์อีกหลายชนิด เช่น ยันต์พระวิปัสสีที่ใช้ลงเครื่องออกศึก เช่น เสื้อยันต์ ผ้าประเจียด และผ้าโพกศีรษะที่เชื่อกันว่า สามารถป้องกันอันตรายทั้งปวง ทำให้มีชัยชนะต่อข้าศึกได้ (อรุณคินทร์ วิริยะบุญณะ, ม.ป.ป., น. 41)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและองค์ประกอบของหลักธรรมในโพชฌงค์ 7 ประการแล้วจะพบว่า องค์ ประกอบหลักธรรมเหล่านั้นเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งหรือการรู้ธรรมทั้งหมด ส่วนการใช้สวดภาวนาให้เกิดอำนาจที่สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บนั้นเป็นการตีความตามโพชฌงค์ปริตรที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงเห็นพระโมคคัลลานะและพระกัสสปะอาพาธได้รับความทุกข์ทรมานจึงทรงแสดงโพชฌงค์ 7 ประการ พระโมคคัลลานะและพระกัสสปะชื่นชมยินดียิ่งนักซึ่งโพชฌงค์ทั้ง 7 แล้วหายโรคโดยฉับพลัน และกล่าวเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงพระประชวร ทรงมีรับสั่งให้พระจุนทเถระสวดโพชฌงค์ถวายด้วยความเคารพที่ทรงบังเหิงพระเหตุภัย ทรงหายจากพระประชวรโดยฉับพลัน (พระไตรปิฎกเถระ, 2551, น. 19-20)

การตีความโดยจับประเด็นตามความเชื่อในโพชฌงค์ปริตรทำให้เกิดความเชื่อว่าพระปริตรบทนี้จะทำให้หายเจ็บไขแล้วไม่กลับเป็นอีก จึงขัดแย้งกับสาระสำคัญของโพชฌงค์ 7 ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การตรัสรู้ธรรมเป็นสำคัญ ดังพระพุทธดำรัสในสัมปสาทนียสูตร ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค ว่า

“พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ในอดีตกาล ทรงละนิวรณ์ 5 ที่เป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ทอนกำลังปัญญา มีพระทัยมั่นคงในสติปัญญา 4 ทรงเจริญสัมโพชฌงค์ 7 ตามความเป็นจริง จึงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” (ที.ปา. (ไทย) 11/143/105)

ดังนั้น การสื่อความหมายและสาระสำคัญของหัวใจโพชฌงค์ไปในมิติทางความเชื่อดังกล่าวจึงเป็นเรื่องไม่ตรงกับสาระสำคัญ เพราะถ้าเป็นการหายจากเจ็บป่วยแล้วไม่กลับเป็นอีกนับว่าเป็นเรื่องอัศจรรย์ยิ่ง แม้พระพุทธเจ้าเองก็ยังไม่อาพาธก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

40. หัวใจสมัย : กาลกฤษณา มหาภิสมา (กาลกฤษณา มหาภิสมา)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงมหาสมัยสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในที่ขนิทาย มหาวรรค ส่วนคำที่เป็นหัวใจมหาสมัยนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนผิดเป็น กาลกฤษณา มหาภิสมา คำศัพท์ที่ถูกตัดคือ กาลกฤษณา มหาภิสมา เป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากมหาสมัยพระสูตรเพียง 2 คำเพื่อนำมาใช้เป็นหัวใจสื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มหาสมัย ถ้าแปลตามศัพท์ก็จะได้ว่าความว่า สมัยใหญ่ ซึ่งสื่อถึงประวัติครั้งสำคัญ คือ การมาประชุมกันของเทวดาจำนวนมาก จึงเรียกเหตุการณ์นั้นว่า มหาสมัย เนื้อหาของพระสุตรนอกจากจะสื่อถึงการประชุมครั้งใหญ่ของเหล่าที่เทวดาที่พากันมาเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วยังกล่าวสรรเสริญความประพฤติดี ปฏิบัติดีของพวกภิกษุ ส่วนคำว่า กาลกฤษณา มหาภิสมา หมายถึง พวกอสูร

กาลกัญญาที่มีรูปร่างน่ากลัวมาก (มหาภิสมา) การที่น่าชื่อของอสูร ซึ่งเป็นเทวดาประเภทหนึ่งมาใช้ เป็นชื่อของหัวใจมหาสมัย เนื่องจาก โบราณจารย์ใช้เป็นตัวแทนของเทวดาใน 10 โลกธาตุที่พากันมา เฝ้า เพื่อชี้ให้เห็นว่า เทวดาหรืออสูรที่มีรูปร่างน่ากลัวมาก็ยังมาเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับเหล่าสาวก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากมหาสมัยสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ดังนี้

กาลกัญญา มหาภิสมา มาจาก **กาลกัญญา มหาภิสมา** แปลว่า อสูรกาลัญญา
ผู้มีรูปร่างน่าเกลียด (ที.ม. (บาลี) 10/339/221-222,
ที.ม. (ไทย) 10/339/266)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า กาลกัญญา มหาภิสมา ไม่ใช่เป็นคำย่อ แต่เป็นศัพท์ที่อยู่ในข้อความตอนหนึ่งของมหา สมัยสูตร สองคำนี้ หมายถึง อสูรกาลัญญาที่มีรูปร่างน่าเกลียด น่ากลัวมาก เป็นเทวดาประเภทหนึ่งที่ โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจมหาสมัยสูตร ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ชื่อหรือคำศัพท์ที่เป็นหัวใจมหาสมัยนี้มาจากมหาสมัยสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกขอแสดงไว้เฉพาะคาถาที่มีคำศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจมหาสมัยปรากฏอยู่ ดังนี้

ชิตา วชิรหตฺเถน สมุทฺทํ อสุราสีตา
ภาตโร วาสวเสเต อิทฺธิมนฺโต ยสฺสสินโน
กาลกัญญา มหาภิสมา อสุรา ทานเวหสา
เวปจิตฺติ สฺวจิตฺติ จ ปหาราโท นมุจฺสิ สห
สฺตยจฺ พฺลิตฺตทานํ สพฺเพ เวโรจนามกา
สนฺนยฺหิตฺวา พฺลิสเนนฺ ราหุทฺทมุปาคุมฺ
สมโยทานิ ภทฺทนเต ภิภฺขุนฺ สมิตฺติ วณฺ.
(ที.ม. (บาลี) 10/339/221-222)

แปล : อสูรพวกที่อาศัยอยู่ในมหาสมุทรเป็นผู้พ่ายแพ้ต่อพระอินทร์ผู้ถือ
วชิราวุธ อสูรเหล่านั้นมีฤทธิ์ มียศ เป็นพี่น้องของท้าววาสวะ พวกอสูร
กาลกัญญาจะมีรูปร่างน่ากลัวมาก พวกอสูรทานเวหสะ อสูรเวปจิตติ อสูร
สฺวจิตติ อสูรปหาราทะ และพญามารนมุจก็มาด้วย บุตรของพลีอสูร 100
ตนที่ชื่อว่า เวโรจนะทุกคนต่างสวมเกราะเข้มแข็งเข้าไปใกล้ราหูจอมอสูร
แล้วกล่าวว่า “ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน บัดนี้ ถึงเวลาที่ท่านควรเข้าไปสู่
ป่าที่ประชุมของภิกษุทั้งหลาย” (ที.ม. (ไทย) 10/339/266-267)

ข้อความอันเป็นที่มาของคำที่เป็นหัวใจนี้เป็นเพียงเรื่องเล่าประกอบ แต่สาระสำคัญของ พระสูตรนี้มุ่งแสดงบุคคลที่ปราศจากความกลัวทุกประการ ได้แก่ พระชีนาสพ หมายถึง ผู้สิ้นอาสวะ กิเลสแล้วตั้งข้อความที่ปรากฏในพระสูตรเดียวกันนี้ว่า

ตถจ สพพิ อภิญญา วตถิตวาน จกขุมา
 ตโต อามนตยีสตถา สาวเก สาสเน รเต.
 มารเสนา อภิกกนตา เต วิชานาถ ภิกขโว
 เต จ อาตปมกรุ สุตวา พุทธสส สาสนี.
 วิตราเคหิ ปกคามุ เนสิ โลมาปิ อัญญุ
 สพเพ วิชิตสงคามา ภายาตีตา ยสสสิโน
 โมหนติ สห ภูเตหิ สาวกา เต ชเนสุตาติ.
 (ที.ม. (บาลี) 10/343/225)

แปล : พระศาสดาผู้มีพระจักษุทรงทราบเหตุทั้งหมด ทรงกำหนดแล้วจึงรับสั่งเรียกพระสาวกผู้ยินดีในศาสนามาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เสนามารมุงมามากแล้ว พวกเธอจงรู้จักพวกเขา.

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพากันทำความเพียร เสนามารหลีกไปจากเหล่าภิกษุผู้ปราศจากราคะ ไม่อาจแม้ทำขนของภิกษุเหล่านั้นให้ไหวได้.

(พญามารกล่าวสรรเสริญว่า) “หมู่พระสาวกของพระพุทธเจ้า ขณะสงครามแล้วทั้งสิ้น ล่วงพ้นความหวาดกลัว มียศปรากฏอยู่ในหมู่ชน บันเทิงอยู่กับภุตทั้งหลาย” (ที.ม. (ไทย) 10/343/271-272)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำคำศัพท์ในหัวใจมหาสมัยไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนาในเวลาเดินทาง ทำให้แคล้วคลาดจากภัยจากสัตว์ต่าง ๆ ใช้เสกเหล้ากินทำให้อยู่ยงคงกระพัน ภาวนาประจำจะทำให้เกิดอำนาจ ทำให้ผู้อื่นเกรงขาม เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 163-164)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจตามแหล่งที่มาให้ข้อสรุปว่า พระสูตรแสดงถึงการประชุมกันครั้งใหญ่ของเหล่าเทวดาจำนวนมากจากโลกธาตุทั้ง 10 เพื่อต้องการมาเยี่ยมพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระภิกษุจำนวน 500 รูป ที่อาศัยอยู่ในป่ามหาวัน ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เนื่องจากพระสงฆ์เหล่านั้นเป็นพระอรหันตชีณาสพ หมายถึง เป็นผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้วทั้งหมด ซึ่งผู้ที่สิ้นกิเลสแล้วเป็นผู้ที่ปราศจากความกลัวโดยประการทั้งปวง เป็นการให้ความสำคัญกับการพัฒนาชีวิตเพื่อความดับทุกข์ ดังนั้น การสื่อความหมายของชื่อหัวใจและศัพท์ที่นำมาใช้เป็นหัวใจไปในมิติทางความเชื่อที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ นั้นจึงเป็นการสื่อตามเรื่องเล่าประกอบ แต่ไม่ได้สื่อถึงใจความสำคัญของพระสูตรที่ให้ความสำคัญกับพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสที่ไม่มีใครสามารถทำให้เกิดความสะดุ้งกลัวได้อีก ดังนั้นการนำเอาหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ เช่น ใช้ภาวนาในเวลาเดินทางทำให้แคล้วคลาดจากอันตราย หรือการนำไปใช้เสกเหล้ากินทำให้อยู่ยงคงกระพัน นอกจากจะผิดไปจากสาระสำคัญของมหาสมัยสูตรแล้วยังเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรมอีกด้วย

41. หัวใจบารมี 30 ทศ : ผ เว ส เจ เอ ที (พ เว ส เจ เอ ซิม)

หัวใจนี้สื่อถึงบารมี 10 ที่ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ ระดับสามัญ (บารมี) ระดับที่ยิ่งขึ้น (อุปบารมี) และระดับสูงสุด (ปรমัตถบารมี) รวมเป็นบารมี 30 ทศ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น ผ เว ส เจ เอ ที มีหลายคัมภีร์เขียนเป็น ผ เว ส เจ เอ ซิม ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า จากอักษรทั้ง 2 แบบนี้ อักษรที่ถูกต้องน่าจะเป็น พ เว ส เจ เอ ซิม มากกว่า เพราะตรงกับศัพท์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ นอกจากนี้ยังพบว่า บางคัมภีร์เขียนอักษรย่อในหัวใจนี้เป็น ทา สี เน ป วิ ข ส อ เม อุ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า บารมี หมายถึง ความดีที่บำเพ็ญอย่างยั้งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่ง เป็นบารมีที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์จึงจะบรรลุโพธิญาณ มี 10 ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา

คำว่า 30 ทศ หมายถึง บารมีทั้ง 10 ประการ แต่ละข้อต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ ได้แก่ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี 30 ทศ หรือสมมติบารมี

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ เขียนไว้เป็น 3 แบบตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ขอแสดงที่มาไว้ 2 แบบ ดังต่อไปนี้

แบบที่ 1 : พ เว ส เจ เอ ซิม ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ในวิภวภู-จรรยาใน ขุททกนิกาย จรียาปิฎก และมีเรื่องเล่าประกอบในอรรถกถาวิภวภูชาดก ดังนี้

พ	ย่อมาจาก	สจจพล...
เว	ย่อมาจาก	ชาตเวท
ส	ย่อมาจาก	สห
เจ	ย่อมาจาก	สจเจ
เอ	ย่อมาจาก	กเต
ซ	ย่อมาจาก	ซึเน
ม	ย่อมาจาก	มยห

แบบที่ 2 : ทา สี เน ป วิ ข ส อ เม อุ โบราณจารย์นำมาจากหลักธรรมแต่ละข้อในบารมี 10 ประการ ดังนี้

ทา	ย่อมาจาก	ทาน	แปลว่า การให้
สี	ย่อมาจาก	ศีล	แปลว่า ศีล การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย เป็นปกติ
เน	ย่อมาจาก	เนกขัมม	แปลว่า ศีล การออกจากกาม หรือการออกบวช
ป	ย่อมาจาก	ปัญญา	แปลว่า ปัญญา
วิ	ย่อมาจาก	วิริย	แปลว่า ความเพียร

ข	ย่อมาจาก ข นฺติ	แปลว่า	ขันติหรือความอดทน
ส	ย่อมาจาก ส จฺจํ	แปลว่า	สัจจะหรือความจริงใจ
อ	ย่อมาจาก อ ธิฏฺฐานํ	แปลว่า	อธิษฐานหรือความตั้งใจมั่น
เม	ย่อมาจาก เม ตตา	แปลว่า	เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี
อุ	ย่อมาจาก อุ เบกฺขา	แปลว่า	อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 1 ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **พ เว ส ชี ม** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ **เจ เอ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ สำหรับ **เอ** อักษร ท่านถอดเฉพาะสระ **เอ** มาเท่านั้น ไม่ถอด **ต** มาด้วย ส่วนหัวใจนี้แบบที่ 2 อักษรย่อทุกตัวใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อแบบที่ 1 ตามข้อวินิจฉัยของผู้วิจัยนี้มาจากวิภวกรรม หมายถึง ข้อปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่ว่าด้วยเรื่องการทำเพ็ญบารมี ครั้งเสวยพระชาติเป็นนกคุ่มในขุททกนิกาย จริยาปิฎกว่า

อตถิ โลเก สีลคฺคฺโน สจฺจํ โสเจยยนฺนุทฺทยา.
 เตน สจฺเจน กาทามิ สจฺจกิริยมุตฺตมํ.
 อาเวชเชตฺวา ธมฺมพลํ สริตฺวา ปุพฺพเก **ช**ิเน
 สจฺจ**พ**ลฺมวสฺสาย สจฺจกิริยมกาสมฺ.
 สนฺติ ปกฺขา อปตฺนา สนฺติ ปาทา อวณฺญา
 มาตาปิตา จ นิกฺขนฺตา ชาต**เว**ท ปฏิกฺกม.
สห สจฺ**เจ** ก**เต** มยฺหํ มหาปชฺชลิโต ลีชี
 วชฺเชสิ โสฬสกรีสานิ อุทกํ ปตฺวา ยถา ลีชี
 สจฺเจน เม สโม นตถิ เอสา เม สจฺจปารมิตี.
 (ขุ.จริยา. (บาลี) 33/79-82/621)

แปล : ศีลคุณ ความสัตย์ ความสะอาด และความเอ็นดูยังมีอยู่ในโลก ด้วยความสัตย์นั้น เราจักทำสังจกิริยาอันยอดเยี่ยม.

เราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้พิชิตมาร ซึ่งมีมาก่อน คำนี้ถึงกำลังพระธรรม ได้กระทำสังจกิริยา เพื่อฝนคือกำลังความสัตย์ว่า ปีกของเรามีอยู่ แต่ขนไม่มี เท้าของเรามีอยู่ แต่ยังเดินไม่ได้ มารดาและบิดาก็พากันบินออกไปแล้ว แน่ะไฟจงกลับไป (จงดับไปเสีย)

พร้อมกับเมื่อเราทำสังจกิริยา เปลวไฟที่ลุกโชติช่วงเว้นที่ไว้ 16 กรีส เหมือนเปลวไฟที่จุ่มน้ำ บุคคลมีสังจจะเสมอเราไม่มี นี่เป็นสังจ-บารมีของเรา ฉะนั้นแล. (ขุ.จริยา. (ไทย) 33/79-82/768)

ถ้าเป็นไปตามข้อวินิจฉัยของผู้วิจัย แสดงให้เห็นว่า โบราณจารย์นำอักษรย่อในหัวใจนี้มาใช้สื่อบารมีที่พระโพธิสัตว์อ้างอิงเป็นสำคัญในเรื่องนี้ คือ สัจจบารมี ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของบารมีทั้ง 10 ประการ ซึ่งอรรถกถาชาดก พระพุทธโฆสจารย์ได้แต่เรื่องเล่าประกอบไว้ (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/35/145)

อักษรย่อแบบที่ 2 พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากบารมีทั้ง 10 ประการ เรียกว่า ทศบารมี ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ตอนรัตนตมจกมณ ได้กล่าวถึงบารมี 10 ประการ ไว้ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ชันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา และยังได้กล่าวถึงบารมี 3 ชั้น ได้แก่ บารมี อุปปบารมี ปรมัตถบารมี (ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/76-77/446, ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/76-77/566) ที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 10 ประการ และต้องบำเพ็ญให้ครบทั้ง 3 ชั้นเป็นบารมี 30 ทศ จึงจะสมบูรณ์และบรรลุโพธิญาณได้

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นอักษรลงที่ฐานพระพุทธรูปบูชาทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ใช้เป็นอักษรลงมิตหรืออาวูอื่น ๆ ทำให้มีชัยแก่ศัตรู ใช้เสกต้นข้าวเขียนผี หรือใช้เป็นคาถาไล่ผี เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 217-218)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของชื่อหัวใจและแหล่งอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้สื่อถึงหลักปฏิบัติที่ต้องบำเพ็ญให้สมบูรณ์เพื่อความเป็นผู้ประเสริฐ สูงสุด ได้แก่ การได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพุทธสาวก ดังนั้น การสื่อถึงหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อ ว่า สามารถเอาชนะศัตรูหรือใช้ขับไล่ผี เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่เป็นหลักปฏิบัติ ไม่ใช่มีไว้เพื่อสวดอ้อนวอน

42. หัวใจปุคคลบัญญัติ : ป น ป เณ (ป น ป เณ)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก หมวดปุคคลบัญญัติ ส่วนหัวใจนี้พบว่า คัมภีร์ที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น ป น ป เณ น่าจะเป็นการคัดลอกกันมาผิด เนื่องจากมีอักษรบางตัวไม่ตรงกับศัพท์ใดจากแหล่งที่มาของอักษรย่อ ดังนั้น อักษรย่อที่ถูกต้องตามแหล่งที่มาในหัวใจนี้ ได้แก่ ป น ป เณ ซึ่งโบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงบุคคลประเภทต่าง ๆ ในคัมภีร์ปุคคลบัญญัติ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ปุคคลบัญญัติ มาจากศัพท์บาลีว่า ปุคคลบัญญัติ เขียนแบบไทยว่า ปุคคลบัญญัติ เป็นชื่อของหมวดคำสอนหมวดหนึ่งในพระอภิธรรมปิฎกที่กล่าวถึงบัญญัติ 6 ประการ ได้แก่ ชันธอายุตนะ ธาตุ สัจจะ อินทรีย์ และบุคคล

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจปุคคลบัญญัตินี้พบว่า พระโบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์ในคัมภีร์ปุคคลบัญญัติในพระอภิธรรมปิฎกดังนี้

ป	ย่อมาจาก	กูป ป รมโ	แปลว่า ผู้ที่มีธรรมที่ยังกำเริบได้
น	ย่อมาจาก	ปริหา น รมโ	แปลว่า ผู้มีธรรมที่ยังเสื่อมได้
ป	ย่อมาจาก	อ ป ริหา น รมโ	แปลว่า ผู้มีธรรมที่ไม่เสื่อม
เจ	ย่อมาจาก	เจ ตนาภพโ	แปลว่า ผู้ไม่ควรเสื่อมเพราะเจตนา

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจบุคคลบัญญัตินี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 วิธี คือ **ป น** อักษรคู่แรกใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **ป เจ** อักษรคู่ที่สองใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ มีอักษร 1 ตัวที่ต้องอธิบายคือ **ป** ที่ย่อมาจากคำว่า อ**ป**ริหา**น**รมโ แยกศัพท์เป็น น (แปลงเป็น อ) + ปริหา**น** + รมโ จะเห็นว่า **ป** เป็นอักษรตัวแรกของศัพท์ว่า ปริหา**น** ดังนั้นจึงจัดเป็นการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากพระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติหรืออภิธรรมัตถสังคหะตั้งข้อความที่ว่า

ฉ ปญญตติโย. ขนฺธปญญตติ อายตฺนปญญตติ ธาตุปญญตติ สจฺจปญญตติ อินฺทริย-
ปญญตติ ปุคฺคปญญตติ. (อภิ.ป. (บาลี) 36/1/105)

กิตฺตาวตฺตา ปุคฺคตฺตานํ ปุคฺคคฺคปญญตติ ? สมยวิมุตฺโต อสมยวิมุตฺโต กูป**ป**รมโ อกูป**ป**รมโ
ปริหา**น**รมโ อ**ป**ริหา**น**รมโ **เจ**ตนาภพโ อนฺรฺกขนาภพโ ปุณฺณชฺชโน โคตฺรภู ภูยฺพรโต อภฺยฺพรโต
ภพฺพาคมนฺโน อภฺพฺพาคมนฺโน นียโต อนียโต ปฏฺธิปนฺนโก ผลฺลภูจฺจิตฺโต อรฺหา อรฺหตฺตตาย ปฏฺธิปนฺโน...¹¹ (อภิ.
ป. (บาลี) 36/7/106-108)

แปล : บัญญัติ 6 คือ ชั้นบัญญัติ อายุตฺนบัญญัติ ธาตุบัญญัติ สัจจบัญญัติ อินฺทริย-
บัญญัติ บุคคลบัญญัติ. การบัญญัติบุคคลว่าเป็นบุคคลบัญญัติมีประมาณเท่าไร ? ตอบว่า การบัญญัติ
บุคคลมีประมาณเท่านั้น คือ บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากสมัย บุคคลผู้ไม่พ้นวิเศษแล้วจากสมัย บุคคลผู้มี
ธรรมที่กำเริบ บุคคลผู้มีธรรมที่ไม่กำเริบ บุคคลผู้มีธรรมที่ยังเสื่อมได้ บุคคลผู้มีธรรมที่ไม่เสื่อม บุคคลผู้
ไม่ควรเสื่อมเพราะเจตนา บุคคลผู้ควรแก่การตามรักษา บุคคลผู้เป็นปุณฺณชฺชโน บุคคลผู้ที่ได้โคจรญาณ
บุคคลผู้เว้นจากภย บุคคลผู้อันไม่เว้นจากภย บุคคลผู้มาถึงความเป็นผู้ควร บุคคลผู้ยังมาไม่ถึงความ
เป็นผู้ควร บุคคลผู้แน่นอน บุคคลผู้ไม่แน่นอน บุคคลผู้ปฏิบัติแล้ว บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผล บุคคลผู้เป็น
อรหันต์ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นอรหันต์. (อภิ.ป. (ไทย) 36/7/137-138)

ในพระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติได้จำแนกบุคคลในเอกนัยวิถึถึง 54 ประเภท นอกจากนี้
ยังจำแนกบุคคลไว้เป็นจำนวนมากตามนัยต่าง ๆ อีกหลายนัย

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

¹¹ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับประเภทบุคคลที่ท่านจะแนกไว้ 54 ประเภทในคัมภีร์บุคคลบัญญัติ (อภิ.ป. (บาลี) 36/7-209/106-192, อภิ.ป. (ไทย) 36/7-209/137-232)

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้เป็นเพียงสื่อการเรียนรู้เรื่องประเภทของบุคคลต่าง ๆ ที่พระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติจำแนกไว้ 54 ประเภท ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์หรือฤทธิ์อำนาจแต่อย่างใด

43. หัวใจตะปะ : นการตถิ (นการ อตถิ = นการตถิ)

ชื่อหัวใจตะปะนี้สื่อถึงหลักธรรมที่เฝ้ากุศลธรรมให้สิ้นไป (พระสิริมังคลาจารย์, 2524, น. 366) โดยทั่วไปใช้จะสื่อความหมาย 2 ประการ คือ ธรรมที่เฝ้ากิเลส และวัตรปฏิบัติ ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงศัพท์ภาษาบาลี โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ตปะหรือตปะ นี้มีความหมายหลายอย่าง เช่น วิธีการข่มกิเลสด้วยการทรมาณตน ตัวอย่างเช่น ทุรกิรียาที่พุทธเจ้าทรงทำด้วยการกั้นลมหายใจ การอดอาหาร เป็นต้น ถ้าแปลตามรากศัพท์ภาษาบาลีจะหมายถึง ธรรมที่เฝ้าธรรมฝ่ายชั่วหรือกุศลธรรม นอกจากนี้ ตปะ ยังหมายถึง ความอดทน (ขันติ) ความอดกลั้น (ตติกา) ศีล และอุโบสถ เป็นต้น (พระสิริมังคลาจารย์, 2524, น. 366-367) หลักคำสอนเรื่องตปะนี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น มงคลสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะที่กล่าวถึงตปะธรรมเป็นมงคลที่สูงที่สุดของชีวิตประการหนึ่ง (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/11/4)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า คำว่า นการตถิ ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจตะปะนี้ประกอบด้วย คำศัพท์ 2 คำ ดังนี้ คือ **นการ** กับ **อตถิ**

แยกศัพท์เป็น **น** เป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของ ต วรค (ต ถ ท ธ น) กับคำว่า การ เป็น อ การันต์ในปุงลึงค์ ศัพท์เต็มที่ยังไม่ได้แจกวิภัติทั้ง 7 แปลว่า อักษร ดังนั้น คำว่า **นการ** จึงแปลว่า นะ อักษร ตัวอย่างคำว่า นการ ที่ปรากฏในคัมภีร์คาถาหรือคัมภีร์ยันต์ เช่น คาถาพระเจ้า 5 พระองค์ที่ว่า นกาโร กกุสนโธ โมกาโร โภณาคมโน พุทการโร กสสุโป พุทโธ ธากการโร โคตโม พุทโธ ยกาโร อริยมตตโย (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 36)

อีกคำหนึ่ง คือ **อตถิ** มาจากคำว่า **อตถิ** เป็นกิริยาอาชยาต ประกอบด้วย อส ธาตุ ในความ มี ความเป็น ลง อ ปัจจัยในกัตตุวาก ตี วัตตมานาวิภัติ เอกพจน์ แปล ตี เป็ด ตถ แล้วลบ ส ที่ อส ธาตุ สำเร็จรูปเป็น อตถิ แปลว่า มีอยู่ เป็นอยู่ หรือย่อมี ย่อมเป็น

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของคำย่อในหัวใจนี้แยกเป็น 2 คำว่า คือ นการ พบว่า มีที่ใช้ในสูตรของคัมภีร์ ไวยากรณ์บาลีและในคัมภีร์คาลาหรือคัมภีร์ยันต์ เช่น คาลาพระเจ้า 5 พระองค์ ที่ว่า น กาโร กกุสนโธ โม กาโร โภณาคมน พุท การโร กสสโป พุทโธ ธา การโร โคตโม พุทโธ ย กาโร อริยมตตโย (แพทย์ สารีบุตร, 2538, น. 36) ส่วนคำว่า อตติ เป็นกิริยาอาขยาดและเป็นศัพท์สามัญที่ปรากฏใช้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำศัพท์หัวใจนี้ใช้ตรง ๆ พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาลาหัวใจ 108 ว่าสามารถนำไปใช้ปลุกเสกของขลังได้ทุกประการ (แพทย์ สารีบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของคำย่อในหัวใจนี้จะได้อธิบายว่า หัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงปะ ธรรมที่เผาผลาญกิเลส ชั้นดี ความอดทนหรือศีล การควบคุม รักษาอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดี ยินร้ายหรือตกอยู่ในอำนาจกิเลส ส่วนคำศัพท์ในหัวใจใช้สื่อถึงหลักภาษาที่ว่าด้วยการใช้ศัพท์ภาษาบาลี ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจวิเศษแต่อย่างใด และเป็นการนำมาใช้ที่ไม่ตรงกับความหมายและสาระสำคัญของหัวใจ

44. หัวใจจิ้ง : ก ร ส ติ

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงความเชื่อเกี่ยวกับคาถาอาคม เวทมนต์ทางไสยศาสตร์ที่ทำให้คนชะงัก ตกตะลึง ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **ก ร ส ติ** ผู้วิจัยลงความเห็น ว่า อักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้ คือ **ก ร ส ติ** ที่โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากบทสรรเสริญพุทธคุณหรืออิติปิ โส... โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า จิ้ง หมายถึง อากาโรที่ตกตะลึง นิ่งงันอยู่ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 310) อากาโรเหล่านี้เกิดจากอำนาจของเวทมนต์คาถาตามความเชื่อทางไสยศาสตร์

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อมาจากศัพท์ในบทสรรเสริญพระพุทธรูปหรืออิติปิ โส... เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ ดังนี้

ก	ย่อมาจาก	โลก...	ศัพท์เต็ม คือ	โลกวิทู	แปลว่า	ผู้รู้แจ้งโลก
ร	ย่อมาจาก	อนุตตโร	แปลว่า	ยอดเยี่ยม		
ส	ย่อมาจาก	สุตถา	แปลว่า	ครู		
ติ	ย่อมาจาก	ภควาติ	แยกศัพท์เป็น	ภควา + อิติ	แปลว่า	ผู้จำแนก ดังนี้

การที่ผู้วิจัยลงความเห็น ว่า อักษรย่อเหล่านี้มาจากศัพท์ในบทสรรเสริญพุทธคุณดังกล่าว เนื่องจากพบว่า มีการนำบทพระพุทธรูปอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติที่เกี่ยวข้องกับการห้ามหรือการหยุดความชั่วร้าย ได้แก่ โลกวิทู พระอิติปิ โส ห้ามกลียุค อนุตตโร พระอิติปิ โสห้ามโทโส สุตถา พระอิติปิ โสห้ามโรค ภควาติ พระอิติปิ โสห้ามคนเลว และนำบทพุทธรูปหลายบทไปใช้

เป็นบทภาวนาที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น **จิ้งจิ้ง** เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 84-90) หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระนามอันเป็นพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าเหล่านี้ถูกนำมาใช้สื่อความหมายว่า ห้าม หมายถึง การหยุดยั้งความชั่ว คนชั่วที่จะเกิดขึ้น จึงน่าจะเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 วิธี คือ **ก ร ตี** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **ส** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากศัพท์ในบทสรรเสริญพุทธคุณหรืออิติปิ โส...พบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ (ขุ.จ. (บาลี) 30/97/217)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้สื่อมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้สะกดจิตหรือสะกดวิญญาณของมนุษย์และสัตว์ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 177)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่พุทธคุณที่มีอำนาจหยุดยั้งความชั่วร้ายหรือคนชั่ว ซึ่งเป็นอำนาจของการปฏิบัติตามแนวทางของพุทธคุณ กล่าวคือ การรู้เข้าใจโลกตามความจริง ไม่ติดอยู่ในกระแสโลก (โลกวิทู) ฝีกอบรมตนเองอยู่เสมอ (อนุตตโร ปริสทम्मสารถิ) ให้ความเคารพ ศรัทธาในพระพุทธเจ้าในฐานะบรมครูของเทวดาและมนุษย์ (สตถา เทวมนุสสานิ) และใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต (ภควา) ทำได้ดังนี้ (อิติ) ก็จะหยุดยั้งความชั่วที่จะเกิดขึ้นหรือหยุดการทำตนเป็นคนชั่วได้ในที่สุด ดังนั้น ถ้าพิจารณาถึงแนวทางปฏิบัติตามพุทธคุณดังกล่าว อักษรย่อในหัวใจนี้ก็ไม่ใช่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจวิเศษ การสื่อความอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในทางฤทธิ์อำนาจจึงเป็นสื่อตามความเชื่อในเวทมนต์คาถาทางไสยศาสตร์

45. หัวใจอิทธิฤทธิ์ : อหฺนุกา (อหฺ นุกา)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงอำนาจที่นำอัศจรรย์ที่ทำให้เกิดเรื่องที่เหนือวิสัยของมนุษย์ทั่วไปที่จะทำได้ เช่น การเหาะขึ้นไปในอากาศ เป็นต้น ผู้วิจัยลงความเห็นว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ที่ถูกต้อง คือ **อหฺนุกา** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

ชื่อของหัวใจนี้มีประกอบด้วยคำศัพท์ 2 คำ คือ อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ อำนาจที่ทำให้สำเร็จ ความเจริญ ความสำเร็จ ความงอกงาม ส่วนคำว่า ฤทธิ์ แปลว่า อำนาจศักดิ์สิทธิ์ แรงแอำนาจ โดยความหมายแล้ว 2 คำนี้มีความหมายเหมือนกัน มีทั้งใช้แยกกันหรือใช้ควบคู่กัน

คำว่า อิทธิฤทธิ์ ในมิติทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความสำเร็จ ความรุ่งเรืองงอกงาม อำนาจที่จะทำอะไรได้อย่างวิเศษ โดยสรุปมี 2 ประเภท คือ (1) อามิสฤทธิ์ ความสำเร็จหรือความรุ่งเรืองทางวัตถุ (2) ธรรมฤทธิ์ ความสำเร็จหรือความรุ่งเรืองทางธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558, น. 350, 561)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ที่เป็นหัวใจอิทธิฤทธิ์นี้ไม่ใช่อักษรย่อ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์ได้นำศัพท์ 2 ศัพท์มาใช้เป็นหัวใจเพื่อสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญดังนี้

อหิ มาจาก **อหิ** แปลว่า เรา

อนุภา มาจาก **อนุภา** แปลว่า อนุภาพ

การที่ผู้วิจัยลงความเห็นว่าเป็นหัวใจนี้มาจากศัพท์ดังกล่าว เพราะมีตัวอย่างของ คำศัพท์ทั้ง 2 ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น สมังคลเถราปทาน ขุททกนิกาย อปทานว่า

อภูจนนํ ปิยรูปาสตํ ภูณชํ ชีณาสวา พหู.

ตฺยเหเวโส **อนุภา**โว สรณํ ตํ อูเปม^{หิ}.

(ขุ.อป. (บาลี) 32/133/93)

แปล : บรรดาพระอริยบุคคล 8 ผู้นั่งฉันอยู่ มีพระชีณาสพ

จำนวนมาก นี่คือนุภาพของพระองค์ (พระปิยทัสสีพุทธเจ้า)

ข้าพระองค์ (พระสมังคลเถระ) ขอถึงพระองค์ว่าเป็นสรณะ.

(ขุ.อป. (ไทย) 32/133/121)

คำว่า **อนุภา**โว ท่านย่อมาจากอักษรเท่านั้น ส่วนคำว่า **อูเปม^{หิ}** แยกศัพท์เป็น อูเปมิ + อหิ ต่อกันตามหลักของสระสนธิด้วยการลบสระ อิ ที่ มิ ศัพท์หน้าออกไป ได้รูปเป็น อูเปม^{หิ}

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับศัพท์และคำย่อในหัวใจนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับอนุภาพแห่งฤทธิ์ ปรากฏในอรรถกถาขุททกชาดกที่ว่า

โพธิสโตโต “เนว เต **อหิ** อตฺตโน ทานสฺส อนฺตรายํ น ปจฺเจกพุทฺธสฺส ชีวิตนฺตรายํ กาคุํ ทสฺสามิ อชฺช ทานิ มยฺหิ วา ตฺยหิ วา พลมหนตฺตํ **อนุภา**วมหนตฺตํ ชานิสฺสามิ”ติ วตฺวา...

แปล : พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เราจักไม่ให้นันทน์ทำอันตรายแก่ท่านของตน (เรา) เราจักไม่ให้นันทน์ทำอันตรายแก่ชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้าได้. วันนี้เราจักได้รู้กันว่า ท่านหรือเรามีกำลังและอนุภาพมากกว่ากัน... (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 1/40/139)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจอิทธิฤทธิ์ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์และคำย่อที่โบราณจารย์นำใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจเท่านั้น จึงไม่จัดเป็น

การย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แม้ว่า จะมีการตัดอักษรบางตัวของศัพท์ออกไปก็ตาม

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

สำหรับแหล่งที่มาของหัวใจนี้จะนำเสนอ มี 2 ประเด็น คือ แหล่งที่มาของชื่อหัวใจและแหล่งที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจ

แหล่งที่มาของหลักคำสอนที่เกี่ยวกับฤทธิ์พบว่า มีหลายประการ เช่น อิทธิบาท หมายถึง หลักธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติประสบความสำเร็จในสิ่งที่ธรรม มี 4 ประการ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (ที.ปา. (ไทย) 11/110/80-81) อิทธิปาฏิหาริย์ หมายถึง การแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ที่แสดงไว้ในปาฏิหาริย์ 3 (ที.สี. (ไทย) 9/483-486/214-216) อิทธิวิธี หมายถึง ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้ ที่แสดงไว้ในหัวข้อภิญญา 6 (ที.ปา. (ไทย) 11/356/394-396) นอกจากนี้ยังพบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ฤทธานุภาพในบางกรณี เช่น การใช้อิทธิทธิสังขาร หมายถึง การบันดาลด้วยฤทธิ์ กรณีเช่น การโปรดองค์คฤมาลโจรที่พระองค์ทรงบันดาลให้องค์คฤมาลโจรตามพระองค์ไม่ทัน (ม.ม. (ไทย) 13/348/423-424) หรือพระพุทธสาวกที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศทางด้านมีฤทธิ์ ได้แก่ พระโมคคัลลานะ (อง.เอกก. (ไทย) 20/190/25) จากตัวอย่างที่นำมาแสดงสรุปได้ว่า อิทธิฤทธิ์ในทางพระพุทธศาสนาเป็นอำนาจที่เกิดจากธรรมที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมจิตเป็นสำคัญ ไม่ใช่อำนาจที่เกิดจากการเสกวัตถุต่าง ๆ แต่ประการใด

สำหรับตัวอย่างของแหล่งที่มาของศัพท์และคำย่อในหัวใจนี้ได้เสนอไปแล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยศัพท์เต็มและอักษรย่อ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่า ใช้ภาวนาเพิ่มพลังมหาอำนาจให้เหนือคนอื่น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 160)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่กล่าวมาจะได้ข้อสรุปว่า อิทธิฤทธิ์ในพระพุทธศาสนาเกิดจากอำนาจธรรม ไม่ใช่อำนาจเวทมนต์คาถา ดังนั้น การนำหัวใจนี้ใช้ภาวนาเพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้เหนือคนอื่นจึงเป็นการใช้ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่ใช่พุทธศาสตร์ เนื่องจากขัดกับหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา 3 เรื่อง คือ

1) การห้ามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลายไม่พึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นอุตริมนุสสรธรรมแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ภิกษุใดแสดงต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.จ. (ไทย) 7/252/19)

2) การห้ามอวดอุตริมนุสสรธรรม คือ คุณวิเศษ¹² ที่ไม่มีในตน เป็นการหลอกลวงประชาชนเพื่อหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอาบัติปาราชิก ถึงแม้คุณพิเศษเหล่านั้นจะมีก็ตาม ถ้าอวด

¹² พระวินัยปิฎกได้กล่าวถึงคุณวิเศษ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมภาณี สมาบัติ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส และความยินดีในเรือนว่าง (วิมทา. (ไทย) 1/199/185-186)

เพื่อหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นปาจิตติย แม้กระทั่งตั้งใจจะบอกแก่ฆราวาสก็เป็นอาบัติทุกกฏ (วิ.มหา. (ไทย) 1/196/182)

3) การห้ามพระสงฆ์เรียนไตรจีวรวิชา หมายถึง วิชาที่ขัดขวางมรรค ผล นิพพานไว้ในพระวินัยปิฎก จุฬวรรคว่า “ภิกษุไม่พึงเรียนไตรจีวรวิชา ภิกษุใดเรียนต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุไม่พึงสอนไตรจีวรคาถา ภิกษุใดสอน ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ” (วิ.จ. (ไทย) 7/287/72-73)

46. หัวใจแคล้วคลาด : อหนฺติโก (อรหนฺติโก, อรหนฺตโก)

หัวใจนี้สื่อถึงความเชื่อเรื่องอำนาจที่ทำให้รอดพ้นจากอันตรายที่เกิดจากเวทมนต์คาถา ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **อหนฺติโก** แต่คัมภีร์ส่วนใหญ่เขียนเป็น **อหนฺติโก** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า แคล้วคลาด ประกอบด้วยคำ 2 คำ คือ แคล้ว แปลว่า คลาด ผิด รอด พ้นไป กับคำว่า คลาด แปลว่า แคล้ว เลื่อน ผิดพลาด ไม่ถูก ไม่ตรง ไม่พบ เมื่อรวมคำสองคำเข้าด้วยกันจึงมีความหมายโดยรวมว่า รอดพ้นจากอันตราย เป็นความเชื่อที่พบได้ในยันต์ไทยหรือเวทมนต์คาถาทางไสยศาสตร์

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

จากการศึกษาไม่พบศัพท์อันเป็นที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจแคล้วคลาดนี้ ผู้วิจัยลงความเห็นตามหลักไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตไว้ 3 นัย ดังนี้

นัยที่ 1 : อหนฺติ โก แยกศัพท์เป็น อหฺ + อติ + โก (แปลง นิคคหิตเป็น น แล้วลบสระอิ ที่ อติ ศัพท์

นัยที่ 2 : อรหนฺติ โก แยกศัพท์เป็น อรหฺ + อติ + โก

นัยที่ 3 : อรหนฺต โก มาจาก **อรหนฺตมาตโก**

ข้อวินิจฉัยทั้ง 3 นัยนี้ นัยที่ 3 น่าจะเป็นที่มีคำย่อและอักษรย่อของหัวใจนี้ เพราะมีความใกล้เคียงกับศัพท์ที่เป็นหัวใจ และพบที่มาในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ พระวินัยปิฎก มหาวรรค เรื่องผู้ฆ่าพระอรหันต์ที่กล่าวถึงบทพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามบวชให้แก่คนที่ฆ่าพระอรหันต์ แม้บุคคลนั้นบวชแล้วก็ให้ทำการสึกเสีย เพื่อความปลอดภัย

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้นจึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า อหนฺติ อรหฺ โก พบว่า มีใช้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั่วไป ส่วนคำว่า อรหนฺต โก ที่มาจากศัพท์ว่า อรหนฺตมาตโก พบว่า ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ตอนบุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ โดยเนื้อหาได้กล่าวถึงพระภิกษุกลุ่มหนึ่งได้เดินทางจากเมืองสาเกตไปเมืองสาวัตถี ระหว่างทางได้ถูก

พวกโจรปล้นและฆ่าพระภิกษุจำนวนหนึ่ง เจ้าหน้าที่ยกกำลังไปจับพวกโจรได้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งได้หนีไปบวช ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นจึงรับสั่งว่า ผู้ที่ฆ่าพระอรหันต์ที่ยังไม่ได้บวช ไม่ควรบวชให้ สำหรับผู้ที่บวชแล้วก็ให้ทำการสึกเสีย (วิ.ม. (บาลี) 4/114/127-128, วิ.ม. (ไทย) 4/144/178-179) สำหรับพุทธประสงค์ของบทบัญญัตินี้ก็เพื่อป้องกันอันตรายหรือเพื่อความปลอดภัยแก่เหล่าภิกษุเนื่องจากพวกโจรที่เคยฆ่าพระอรหันต์แล้วหนีมาบวชอาจทำอันตรายแก่ภิกษุทั้งหลายได้

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนาป้องกันภัยหรือป้องกันของ (คุณไสย) มาเข้าตัว เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 160)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์และแหล่งที่มาของศัพท์ก็จะได้ข้อสรุปว่า คำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจวิเศษแต่อย่างใด เป็นเพียงศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อหลักภาษาและที่มาของพุทธบัญญัติห้ามพระสงฆ์บวชให้แก่โจรผู้ฆ่าพระอรหันต์และถ้ารู้ภายหลังว่า ภิกษุรูปใดเคยฆ่าพระอรหันต์มาแล้วก็ให้ทำการสึกเสียเพื่อความปลอดภัยของพระสงฆ์และป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดแก่องค์กรสงฆ์เท่านั้น

47. หัวใจคิริมานนท : ถ ก จ นา (กตมา จ)

ชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงคิริมานนทสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในอังคุตตรนิกาย ทสกนินาต ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น ถ ก จ นา ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า เป็นการคัดลอกกันมาผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นแหล่งที่มาของอักษร คำที่ถูกตัดคือ กตมา จ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า คิริมานนท หมายถึง พระเถระรูปหนึ่ง เรื่องราวของพระเถระรูปนี้ปรากฏในคิริมานนทสูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนินาต

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า กตมา จ ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากคำเริ่มต้นของพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสอธิบายสัญญา 10 แต่ละข้อ ขอยกตัวอย่างไว้ให้เห็นที่มาของอักษรเพียงสัญญาแรก ดังนี้

กตมา จานนท อนิจจสยลา? อิทานนท ภิกขุ อรณคโคโต วา รุกขมูลคโคโต วา สุลลา-
คารคโคโต วา อิติ ปฐิสถจิกขติ ‘รูป อนิจจ เวทนา อนิจจา สยลา อนิจจา สงขาราน อนิจจา วิภวณณ
อนิจจ’นติ. อิติ อิมสุ ปณจสุ อุปาทานกชนธสุ อนิจจานุปสสี วิหริติ. อัย วุจจตานนท อนิจจสยลา.
(อง.ทสก. (บาลี) 24/60/77)

แปล : อานนท ก็อนิจจสัญญา เป็นอย่างไร คือ อานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาว่า “รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่

เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง” เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานชั้น 5 นี้ได้อย่างนี้
อานนท์ นี้เรียกว่า อนิจจสัญญา. (อง.ทสก. (ไทย) 24/60/128)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

จากแหล่งที่มาของคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อของหัวใจให้ข้อสรุปว่า คำว่า
กตมา จ ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่เป็นอักษรย่อ จึงไม่จัดเป็นวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ใน
คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้ข้อสรุปว่า คำศัพท์ในหัวใจโบราณจารย์นำมา
จากคิริมานนทสูตร อังคุตรนิกาย ทสกนิบาต โดยขอสรุปใจความย่อว่า พระอานนท์ได้ทราบข่าวว่า
พระคิริมานนท์เถระกำลังอาพาธหนักจึงไปเข้าเฝ้าและถวายรายงานเรื่องดังกล่าวให้พระพุทธเจ้าทรง
ทราบและกราบทูลเชิญให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมพระคิริมานนท์ยังที่อยู่ พระพุทธเจ้าจึงได้แสดง
และอธิบายสัญญา 10 อย่างละเอียดให้พระอานนท์นำไปแสดงแก่พระคิริมานนท์ สัญญา 10 ได้แก่

1) อนิจจสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นว่า ชั้นห้า (รูป เวทนา สัญญา สังขารและ
วิญญาณ) ไม่เที่ยง ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด

2) อนัตตสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นว่า อายุขณะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ)
อายุขณะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ และธรรมารมณ์) เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน

3) อสุภสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นว่า ร่างกายที่ประกอบด้วยอาการ 32 นี้ เป็นสิ่ง
ที่ไม่งาม สกปรก

4) อาทีนวสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นว่า ร่างกายนี้มีทุกข์ มีโทษมาก เป็นแหล่งเกิด
ของโรคชนิดต่าง ๆ เช่น โรคตา โรคหู โรคทางจมูก เป็นต้น

5) ปหานสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นว่า กามวิตก ความครุ่นคิดอยู่ในกามคุณ
พยาบาทวิตก ความครุ่นคิดอยู่ในความพยาบาท วิหิงสาวิตก ความครุ่นคิดอยู่ในการเบียดเบียนชีวิต
อื่นว่าเป็นธรรมที่ควรละ บรรเทา ขจัดให้สิ้นไป จนกระทั่งสามารถขจัดอกุศลวิตกเหล่านี้ได้ทั้งหมด

6) วิราคสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นนิพพานว่าเป็นธรรมที่สงบ ประณีต สามารถ
ระงับสังขารทั้งปวง สลัดกิเลสที่เข้าไปผูกสัตว์ไว้ในภพ ธรรมที่ทำให้ตัณหาสิ้นไป หมดความกำหนัด

7) นิโรธสัญญา หมายถึง การพิจารณาเห็นพระนิพพานอันเป็นธรรมที่สงบ ประณีต ธรรม
ที่ดับสังขารทั้งปวง สลัดกิเลสที่เข้าไปผูกสัตว์ไว้ในภพ ธรรมที่ทำให้ตัณหาสิ้นไป หมดความกำหนัด

8) สัพพโลเก อนภิตตสัญญา การพิจารณาเห็นความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง

9) สัพพสังขารेषु อนิน္ถสัญญา การพิจารณาเห็นถึงความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง

10) อานาปานสติ หมายถึง การมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก (อง.ทสก. (ไทย)
24/60/128)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า
สามารถนำไปใช้ปลูกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากคำศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจ และสาระสำคัญของศิริมานนทสูตรจะได้ข้อสรุปว่า สัญญา 10 ประการ เป็นหลักการพิจารณาชีวิตตามความเป็นจริงเพื่อความหลุดพ้น คือนิพพานอันเป็นธรรมที่สามารถจัดกิเลสและความทุกข์ของชีวิตได้เป็นสำคัญ ดังนั้น การสื่อถึงชื่อหัวใจและคำศัพท์ที่นำมาใช้เป็นหัวใจไปในทางฤทธิอำนาจที่สามารถจัดโรคตามเนื้อเรื่องประกอบนั้น จึงเป็นการสื่อที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหลักคำสอนเรื่องสัญญา 10 ประการ เพราะสัญญา 10 ประการ ไม่ใช่หลักคำสอนที่มีไว้สวดเพื่อให้เกิดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่มีไว้สำหรับพิจารณาเพื่อเป้าหมายคือความหลุดพ้นจากกิเลส

48. หัวใจเจ็ดตำนาน : ส ย ส ปุ ย อ ป

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระปริตรหรือพระสูตรต่าง ๆ ในพระสุตตันตปิฎกที่โบราณจารย์ได้คัดมาเป็นบทสวดมนต์ในพิธีต่าง ๆ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนผิดไปจากนี้เป็นบางอักษร คือ ส ย ส ปุ ย อ จ อักษรที่เขียนผิดก็คือ จ เพราะไม่ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มา อักษรที่ถูกต้อง คือ ป บางแห่งเขียนอักษรย่อของหัวใจพระปริตรแตกต่างจากนี้ คือ โ ก ย ส ปุ ย อ ป ซึ่งมีอักษรที่แตกต่างไปจากหัวใจพระปริตรที่กล่าวข้างต้น 1 ตัว คือ โ ก และเรียกหัวใจพระปริตรนี้ว่า 12 ตำนาน ซึ่งอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงพระปริตร โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ปริตร มาจากคำภาษาบาลีว่า ปริตต หมายถึง มนต์ที่ใช้ป้องกันความกลัว อันตราย และอุปสรรคของสัตว์ทั้งหลายโดยรอบ เพราะมีอำนาจมาก (พระอัครวงศาจารย์, 2523, น. 301) ซึ่งเนื้อหาของพระปริตรมีที่มาจากพระสูตรหรือชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ประเทศไทยเรียกพระปริตรว่า 7 ตำนาน¹³ ซึ่งโบราณจารย์ได้ถอดมาจากบทขัด หมายถึง บทสวดนำของพระปริตรทั้ง 7 มาใช้เป็นหัวใจพระปริตรตามอักษรย่อ คือ ส ย ส ปุ ย อ ป ดังนี้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากบทขัดหรือบทเริ่มต้นก่อนที่จะสวดพระปริตรในแต่ละบทในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป ดังนี้

ส	ย่อมาจาก	สพเพสุ จกกวาเพสุ...
ย	ย่อมาจาก	ยสสถานุกาวโต ยกขา..

¹³ เจ็ดตำนาน หมายถึง บทสวดพระปริตรที่โบราณจารย์ไทยได้กำหนดไว้ 7 บท คือ (1) มงคลสูตร (2) รตนสูตร (3) กรณียเมตตสูตร (4) ชั้นธปริตร (5) โมรปริตร (6) ธัชคสูตร (7) อาฏานาถสูตร (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 6-22) แต่ในปริตตฎีกากล่าวถึงปริตรทั้งหมดไว้ 11 บท โดยเพิ่มวัฏฏกปริตร อังคลิมาลปริตร โพฆณังคปริตร และบุพพัณหปริตร (พระเตโชทัฬหเถระ, 2551, น. 3-22)

ส	ย่อมาจาก	สพพาสีวิชาติน...
ปุ	ย่อมาจาก	ปุเรนตมโพธิสมภาเร...
ย	ย่อมาจาก	ยสสานุสรณนาปี...
อ	ย่อมาจาก	อปฺปสนเนหิ นาดสส...
ป	ย่อมาจาก	ปฺริตตํ ยมฺภณนตสส...

ค. รูปแบบการย่ออักษร

การย่อหรือการถอดอักษรในหัวใจพระปริตรนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มาของศัพท์ และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษร

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระปริตรนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากบทชัตหรือบทเริ่มต้นก่อนที่จะสวดพระปริตรในแต่ละบทที่มีเนื้อหามาจากพระสูตรหรือชาดกในพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามอักษรย่อทั้ง 7 ตัว ได้แก่ ส ย ส ปุ ย อ ป ดังต่อไปนี้

ส มาจากคำว่า สพฺเพสุ จกฺกฺวาเพสุ ในบทชัตของมงคลสูตรว่า

สพฺเพสุ จกฺกฺวาเพสุ ¹⁴	ยทุกา เทวา จ พรหมุโน
ยํ อมฺเหหิ กตํ ปุญญํ	สพฺพสมปตฺติสารกํ
สพฺเพ เต อนุโมทิตฺวา	สมคฺคา สาสเน รตา
ปมาทรหิตา โหนตุ	อารกฺขาสู วิเสสโต.
สาสนสฺส จ โลกสฺส	วุฑฺฒิ ภาตฺ สุพฺพทา
... ๆ เป ๆ ...	

เอวมาทิกุณฺเฑตํ ปฺริตตฺนตฺมภณาม เห.

(สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, 5)

แปล : ขอเหล่าอักษั เทวดา และพระพรหมทั้งปวงในจักรวาลทั้งสิ้นจงอนุโมทนาบุญที่ยังสมบัติทั้งปวงให้สำเร็จที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้ว จงเป็นผู้ยินดีในศาสนา ปราศจากความประมาทในการที่จะรักษาพระศาสนาและโลกเป็นพิเศษเถิด...ขอเชิญพวกเรามาสวดพระปริตรที่มีคุณอย่างนี้กันเถิด.

แหล่งที่มาของมงคลสูตรที่เนื้อหากล่าวถึงเทวดาในจักรวาลทั้งปวงและมนุษย์พากันคิดว่ามงคลคืออะไร เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคล 38 ประการ หมายถึง เรื่องที่ทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ต้องลงมือกระทำจึงจะเกิดความเป็นมงคล ไม่ใช่เป็นการสวด อ่อนนวย

¹⁴ เทพย์ สาริกบุตร (2538, น. 164) กล่าวว่า “คำนี้เป็นคำเริ่มต้นของบทชัตในมงคลสูตร” แต่บทชัตมงคลสูตรในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงเริ่มต้นด้วยคำว่า “เอ สุนตา สุนตจิตฺตา...” (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 5) แต่ในฎีกาพระปริตร บทสุดท้ายจะแตกต่างจากนี้เป็น มงคลํ ตํ ภณาม เห. (พระเดชโชทีเประ, 2551, น. 3)

ร้องขอให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ เนื้อหาโดยละเอียดของเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในมงคลสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ขุ.ข. (ไทย) 25/2-13/7-8)

ย มาจากคำว่า “ยสฺसानุภาวโต ยกฺขา...” คำเริ่มต้นของบทชัตถกรณียเมตตสูตรว่า

ยสฺसानุภาวโต ยกฺขา	เนว ทสฺเสนติ ภิสนฺ
ยณฺธิ เจวานุญฺญชนฺโต	รตฺตินทิวมนฺทนิโต
สุขํ สุปฺติ สุตโต จ	ปาปํ ภิกฺขุ จ น ปสฺสตี
เอวมาทิกุณฺเฒํ	ปริตฺตํ ตํ ภณฺนาม เห.

(พระไตรปิฎกเถรวาท, 2551, น. 9)

แปล : ยักษ์ทั้งหลายยอมไม่แสดงอาการที่น่าสะพรึงกลัวด้วยอำนาจแห่งปริตรใด อนึ่งบุคคลผู้ไม่เกียจคร้าน ตามประกอบพระปริตรใด ทั้งกลางวันและกลางคืน และบุคคลหลักก็เป็นสุข ตื่นแล้วก็สุข และไม่ฝันร้าย เพราะพระปริตรใด ขอพวกเราจงสวดพระปริตรนั้นที่ประกอบด้วยคุณอย่างนี้เป็นต้น เทอญ.

แหล่งที่มาของกรณียเมตตสูตรพบว่า มาจากเมตตสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ สารสำคัญของพระสูตรนี้มีอยู่หลายเรื่อง เช่น กรณียกิจ หมายถึง กิจที่พระภิกษุควรทำ ได้แก่ การศึกษาไตรสิกขา และในขณะเดียวกันก็ไม่ควรทำกรณียกิจคือ การทำให้เสียศีล (ศีลวิบัติ) เรื่องที่เป็นมัจฉาทิฐิ (ทิฐิวิบัติ) มารยาทที่เสียหาย (อาจารย์วิบัติ) และการเลี้ยงชีพที่ผิด (อาชีพวิบัติ) สันตบท หมายถึง แนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพาน เช่น ความอดทน ความซื่อตรง ความเป็นผู้ว่าง่าย อ่อนโยน ไม่มีความถือตัวจัด สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจธุระน้อย มีความประพฤติเบาทางกายและจิต มีอินทรีย์อันระงับแล้ว มีปัญญา ไม่คะนอง ไม่ติดอยู่ในสกุล ไม่ทำสิ่งที่วิญญูชนติเตียน และการเจริญเมตตา ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจหลักของพระสูตรนี้ (ขุ.ข. (ไทย) 25/1-10/20-22)

ส มาจากคำว่า “สพฺพาสีวีสชาติน...” ในคำเริ่มต้นของบทชัตถของขันธปริตรว่า

สพฺพาสีวีสชาตินํ	ทิวพฺพนตาคทํ วย
ยํ นาเสติ วิสํ ไซริ	เสสฺยจาปี ปริสฺสยํ
อาณกฺเขตตฺมฺหิ สพฺพตฺถ	สพฺพทา สพฺพปาณินํ
สพฺพโสปี นีวาเรติ	ปริตฺตํ ตํ ภณฺนาม เห.

(พระไตรปิฎกเถรวาท, 2551, น. 10)

แปล : พระปริตรใดทำให้พิษที่ร้ายแรงของงูทั้งหลายให้พินาศไป ดุจยาวิเศษที่ประกอบด้วยมนต์ทิพย์ อนึ่งพระปริตรใดสามารถห้ามอันตรายที่เหลือของสัตว์ทั้งหมดโดยประการทั้งปวงในสถานที่ทุกแห่งในตลอดเวลา ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้น เทอญ.

แหล่งที่มาของขันธปริตรนี้พบว่า มาจากอหิราชสูตรในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต สารสำคัญของพระสูตรนี้คือ การแผ่เมตตาให้แก่สรรพชีวิตเพื่อให้เขาเหล่านั้นพ้นจากความทุกข์ มีเรื่องเล่าเสริมในเชิงอำนาจของพุทธมนต์บทนี้ว่า ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดแล้วมรณภาพ พระพุทธเจ้าทรง

ประธานพระสูตรนี้ให้ภิกษุผู้ที่จะไปอยู่ในป่าสวด ปรากฏว่า งูไม่กัดพระภิกษุ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/67/110-112) เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นสาเหตุที่ให้นักเข้าใจว่า พระสูตรนี้สวดแล้วป้องกันอสรพิษทุกจำพวก พระปริตรบทนี้มีอำนาจป้องกันสัตว์ที่มีเขี้ยว เล็บ และงาได้

ปู มาจากคำว่า “ปูเรนต์ โภธิสมภาเร...” ในบทขัดของโมรปริตรว่า

ปูเรนต์ โภธิสมภาเร	นิพพตต์ โมรโยนีย์
เยน สวีหิตารกข์	มหาสตุตต์ วเนจรา
จิรสส์ วายมนตาปี	เนว สกขีสุ คณหิตุ์
พรหมมนตุนติ อุกุชาติ	ปริตต์ ตั ภาณาม เห.

(พระเตโชทีปเถระ, 2551, น. 11)

แปล : พวกพรานนกแม้อยู่ยาวนานก็ไม่อาจจับพระมหาสัตว์ผู้เกิดเป็นนกยูง ผู้ทำโพธิสมภารให้บริบูรณ์ ผู้รักษาตัวเป็นอย่างดีด้วยพระปริตรใด ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้นที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า มนต์อันประเสริฐเทอญ.

แหล่งที่มาของโมรปริตรพบว่า มาจากโมรชาดก ขุททกนิกาย ชาดก สาระสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงนกยูงทองทำการนอบน้อมดวงอาทิตย์ที่ให้แสงสว่างแก่ชาวโลก พราหมณ์ผู้ถึงเวทในธรรมทั้งปวง และการนอบน้อมพระพุทธรูปเจ้า พระโพธิญาณ พระอรหันต์ และพระนิพพาน อันเป็นการนอบน้อมสิ่งที่มีคุณค่าและบุคคลผู้มีความดี (ขุ.ชา. (ไทย) 27/17-18/66-67) เรื่องนี้จะตรงกับหลักคำสอนเรื่องการบูชาบุคคลที่ควรบูชาในมงคลสูตร (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/3/4, ขุ.ขุ. (ไทย) 25/3/7)

ย มาจากคำว่า “ยสฺसानุสฺสรณนาปี...” ในบทขัดของธชัคคปริตรว่า

ยสฺसानุสฺสรณนาปี	อนตลิกเขปี ปาณินโน
ปติภูมมธคจจนฺติ	ภูมีย วิย สพพทา
สพพุทฺทวชาลมหา	ยกุขโจราทิสมาวา
คณนา น จ มุตตานี	ปริตต์ ตั ภาณาม เห.

(พระเตโชทีปเถระ, 2551, น. 13)

แปล : สัตว์ทั้งหลายแม้ในท้องฟ้าย่อมได้ที่พึง ดุจสัตว์ในแผ่นดินในทุกเวลา ก็การนับสัตว์ทั้งหลายผู้พ้นจากข่าย คือ อันตรายทั้งปวงที่เกิดจากยักษ์และโจร เป็นต้น มิได้มีเพราะการระลึกถึงพระปริตรใด ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้น เทอญ.

แหล่งที่มาของธชัคคปริตรนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากธชัคคสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค สาระสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงการระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณเพื่อไม่ให้เกิดความสะดุ้งกลัว ไม่ได้กล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์ ความศักดิ์สิทธิ์ แต่กล่าวถึงอุบายขจัดความกลัวโดยยกจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณของพระรัตนตรัย (ส.ส. (ไทย) 15/249/360-361) แต่ถูกตีความตามพระปริตรว่า พระพุทธรูปมีพลังทำให้ใจอาจหาญ บันเทิง ป้องกันอันตรายต่าง ๆ แคล้วคลาด สวรรค์

อ มาจากคำว่า “อุปฺสนเนหิ นาถสส...” ในบทขัดของอาฏานาฎิยปริตรว่า

อุปสมุหนิติ นาสส	สาสนเน สาธุสมมเต
อมนุสเสหิ จณเทหิ	สทา กิพพิสการิริ
ปริสานํ จตสสนนํ	อหิงสาย จ คุตติยา
ยํ เทเสสิ มหาวิโร	ปริตตํ ตํ ภณาม เห.

(พระไตรปิฎกเถรวาท, 2551, น. 15)

แปล : พระพุทธเจ้าผู้แก่วัยชราใหญ่ ทรงแสดงพระปริตรใด เพื่อความไม่เบียดเบียนกัน เพื่อความคุ้มครองตนแก่บริษัท 4 อันเกิดจากอมนุษย์ที่ร้ายกาจ กระทำกรรมอันชั่วช้าทุกเมื่อ ผู้มิได้เลื่อมใสในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของโลกอันสัตบุรุษสมมติว่าเป็นศาสนาที่ดี ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้น เทอญ.

แหล่งที่มาของอาฏานาฏิยปริตรนี้โบราณจารย์นำมาจากอาฏานาฏิยสูตร ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค สารสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระวิปัสสี เป็นต้นที่แม่อมมนุษย์อย่างท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นนายของพวกยักษ์และเป็นที่เกรงกลัวของพวกภูต ผี ปีศาจทั้งหลายก็ยังมีมาเคารพพระพุทธเจ้า เป็นอุบายที่ใช้ขจัดความกลัวอำนาจที่มองไม่เห็นตน (ที.ปา. (ไทย) 11/275-295/219-246) แต่ในสังคมไทยได้นำเอาบทสวดนี้มาใช้ในพิธีสวดภาณยักษ์เพื่อขับไล่ภูต ผี ปีศาจ เสนียดจัญไร ปิดเป่าความไม่ดีไม่งามทั้งหลายให้แก่มนุษย์ พระปริตรบทนี้เชื่อกันว่า สามารถป้องกันภูต ผี ปีศาจ ตลอดจนจันตคุณไสยทั้งปวงได้

ป มาจากคำว่า “ปริตตํ ยํ ภณนตสส...” ในบทขัดของอังคฺลิมาลปริตรว่า

ปริตตํ ยํ ภณนตสส	นิสินนฺฐานโรวัน
อุทกมปิ วินาเสติ	สพพเมว ปริสสยํ
โสตถินา คพภูฏานํ	ยญจ สาเธติ ตงฺขณ
เถรสสงฺคฺลิมาลสส	โลกนาถน ภาสิตํ
กปฺปฏฐายี มหาเตชํ	ปริตตํ ตํ ภณาม เห.

(พระไตรปิฎกเถรวาท, 2551, น. 18)

แปล : แม่น้ำลำที่หนึ่งของพระองค์คฺลิมาลเถระ ผู้กล่าวอยู่ซึ่งพระปริตรใดที่ให้อันตรายทั้งปวงพินาศไป อนึ่ง พระปริตรใดทำให้การคลอตจากกรรมให้สำเร็จโดยสวัสดิ์ในขณะนั้นที่พระโลกนาถรัสแก่พระองค์คฺลิมาลเถระ ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้น ซึ่งเป็นที่ตั้งอยู่ตลอดกาลและมีเดชอันยิ่งใหญ่ เทอญ.

แหล่งที่มาของอังคฺลิมาลปริตรพบว่า โบราณจารย์นำมาจากอังคฺลิมาลสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกํ สารสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงพระองค์คฺลิมาลเถระที่ครั้งก่อนบวชได้ฆ่าคนเป็นจำนวนมาก แต่ได้อาศัยพระมหากุณาคิณของพระพุทธเจ้าทรงโปรดให้หยุดทำปาณาติบาตแล้วบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีเนื้อหาดอนหนึ่งของพระสูตรนี้มีผู้ตีความเชิงฤทธิ์อำนาจ คือ พระบาลีที่พระโมคคัลลานะกล่าวกับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่งว่า

“ยโตนั กคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต นากิขานามิ สญจิจจ ปาณั ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจเจน โสตถิ เต โหตุ โสตถิ คพภสส. แปลว่า ดูกรน้องหญิง เราจำได้ว่าตั้งแต่ที่เราเป็นพระอริยเจ้าแล้ว เราไม่เคยคิดที่จะฆ่าสัตว์เลย ด้วยคำสัตย์นี้ ขอให้เธอพร้อมทั้งลูกในครรภ์จงมีแต่ความสุขดี” (ม.ม. (บาลี) 13/347-352/330-338, ม.ม. (ไทย) 13/347-352/421-433) เรื่องนี้ที่พระสงฆ์ไทยได้นำมาใช้สวดในงานมงคลสมรสและทำนํ้ามนต์ให้หญิงมีครรภ์นำไปดื่มเพื่อให้คลอดบุตรง่าย เกิดความสุขดีทั้งแก่ตัวเองและลูกที่อยู่ในครรภ์

ส่วนหัวใจพระปริตรอีกแบบหนึ่ง คือ **โก สย ส ปุ ย อ ป** ที่เรียกว่า 12 ตำนาน¹⁵ขอแสดงไว้เฉพาะอักษรย่อที่ยังไม่ได้กล่าวมาข้างต้น คือ **โก** ดังนี้

โก มาจากคำว่า “**โก**ฏิสทสทสเสสุ...” ในบทชัตร์ตันปริตรว่า

โก ฏิสทสทสเสสุ	จกุกวาเพสุ เทวดา
ยสสามั ปฏิกคณหนติ	ยลจ เวสาลีย์ ปุเร
โรคามนุสสุททุกิกข-	สมภูตํ ติวธิ ภัย
ชิปปมนตราเปสิ	ปริตตํ ตํ ภณาม เท.

(พระเตโชทีปเถระ, 2551, น. 4)

แปล : เทวดาทั้งหลายใน 100,000 โกฏิจักรวาล ย่อมรับเอาซึ่งอำนาจแห่งพระปริตรใด อนึ่ง พระปริตรใดยังภัยทั้ง 3 ประการอันเกิดจากโรค อมนุษย์ และทุกภิกขภัยในเมืองเวสาลีให้หายไปโดยฉับพลัน ขอเชิญพวกเราสวดพระปริตรนั้น เทอญ.

แหล่งที่มาของรัตนปริตรนี้พบในรัตนสูตร ขุททกปาฐะ (ขุ.ข. (ไทย) 25/1-2/3-4) โดยสาระสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงพระรัตนตรัยว่า เป็นรัตนะที่ประณีต มีค่าสูงสุด

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระปริตร 7 ตำนานไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ภาวนาหรือสวดเป็นประจำจะทำให้เกิดสิริมงคล ไม่ประสบกับอันตราย เกิดโชคลาภ เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ บรรเทาความโศกเศร้า ความทุกข์ และป้องกันโรคภัยได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 164-165) ส่วนหัวใจพระปริตร 12 ตำนานก็ใช้คล้าย ๆ กันกับหัวใจพระปริตร 7 ตำนาน ที่เพิ่มเติมเข้ามาก็คือ การใช้เสกฝุ่นหรือสิ่งอื่น ๆ ทาตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน และแคล้วคลาดจากอันตรายหรืออาวุธทั้งหลาย (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 165)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากอักษรย่อ คำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อ แหล่งที่มาของอักษร และสาระสำคัญของแต่ละเรื่องสรุปได้ว่า พระปริตรหรือทั้ง 7 มีอานุภาพใน 2 ลักษณะ คือ (1) อานุภาพที่เกิดจากการ

¹⁵ สิบสองตำนาน หมายถึง บทสวดพระปริตรที่โบราณจารย์ไทยได้กำหนดบทสวด 12 ตำนานไว้ดังนี้ คือ (1) มงคลสูตร (2) รตนสูตร (3) กรณียเมตตสูตร (4) ชันธปริตร (5) โมรปริตร (6) วัฏฏกปริตร (7) ธัคคปริตร (8) อาฏานาฎยปริตร (9) อังคุลิมาปริตร (10) โทษฆังคปริตร (11) ภัยปริตร (12) ขยปริตร (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 32-56)

ปฏิบัติตนตามหลักธรรมในแต่ละพระปริตรที่เป็นความดีงาม ความเจริญของชีวิตตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด คือ ความหลุดพ้นจากกิเลส พ้นจากความทุกข์ (2) อานุภาพที่เกิดจากความเชื่อในคุณความดีของพระพุทธเจ้าที่ผู้ศรัทธายึดเป็นที่พึ่งทางใจที่เนื้อหาของพระปริตรบางสูตรกล่าวว่ามีอำนาจป้องกันภัย ทำให้เกิดความสวัสดิ์ได้ ดังนั้น การสื่อความถึงหัวใจพระปริตรและอักษรย่อในหัวใจพระปริตรหรือเจ็ดตำนานไปในมิติทางความเชื่อจึงเป็นการสื่อถึงอานุภาพในลักษณะที่ 2 เป็นสำคัญ ซึ่งไม่ใช่จุดประสงค์สำคัญของพระพุทธเจ้า เพราะจุดประสงค์ที่แท้จริงของการแสดงพระปริตรหรือพระสูตรทั้งหมด เพื่อต้องการให้ชาวพุทธนำหลักธรรมไปปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์เป็นสำคัญ โดยสรุปก็คือ เนื้อหาของพระสูตรอันเป็นแหล่งที่มาของพระปริตรทั้งหมดเป็นเรื่องของธรรม แต่พระปริตรนั้นมีการแต่งเสริมเรื่องอานุภาพของปริตรที่สื่อไปในทางอำนาจศักดิ์สิทธิ์ไว้ด้วย จึงทำให้คนบางส่วนตีความเรื่องพระปริตรไปในเชิงอำนาจฤทธิ์

49. หัวใจมงคล (บุคคล) : นรติ (เอตมมงคล)

ชื่อของหัวใจนี้เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเรียกว่า หัวใจมงคล ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า น่าจะเป็นการคัดลอกมาผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์ที่เป็นหัวใจ คือ **นรติ** คัมภีร์ทั่วไป เช่น คัมภีร์หัวใจ 108 ของแพทย์ สาริกบุตร (2538, น. 23) เรียกหัวใจนี้ว่า **หัวใจบุคคล** ทั้งนี้วิเคราะห์ได้จากศัพท์ที่เป็นหัวใจคือ **นร** ที่แปลว่า คน ส่วนหัวใจที่เกี่ยวกับมงคลนั้นพบในคัมภีร์ต่าง ๆ อยู่ 2 หัวใจ คือ หัวใจมงคลสูตร ใช้ศัพท์ที่เป็นหัวใจว่า **เอตมมงคล** หัวใจมงคลพระเจ้า ศัพท์ที่เป็นหัวใจ คือ **อิมมคติวิสุ** แต่ไม่พบชื่อหัวใจมงคลเลย และถ้าพิจารณาจากอักษรหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจทั้งสองที่ค้นพบนั้นก็ตรงกับคำว่า **นรติ** แต่อย่างไร และพิจารณาจากมงคล 38 ก็ไม่พบว่า มีบาทคาถาใดที่จะถอดมาเป็นอักษรย่อว่า **นรติ** ได้เลย

ชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงมนุษย์โดยพระโบราณจารย์นำคำศัพท์ภาษาบาลี คือ **บุคคล** (บุคคล) และ **นร** (นระ) มาใช้สื่อเพื่อแสดงความหมายว่า ศัพท์ทั้ง 2 นี้ เป็นคำที่ใช้เรียกมนุษย์เหมือนกัน โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า บุคคล มาจากภาษาบาลีว่า บุคคล ส่วนใหญ่จะแปลทับศัพท์ว่า บุคคล แต่ในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกาให้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า สัตว์ หมายความว่า บุคคล คน หรือมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่ง คำนี้จัดอยู่ในกลุ่มของคำที่มีความหมายว่า สัตว์ 13 ศัพท์ ได้แก่ ปาโณ สรีรี ภูต สัตโต เทหิ บุคคโล ชิโว ปาณิ ปชา ชนตุ ชโน โลโก ตถาคโต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒิน สมเด็จพระสังฆราช, 2530, น. 25)

คำว่า นร ที่เป็นศัพท์ของหัวใจนี้ แปลว่า คนหรือมนุษย์ เป็นคำที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหัวใจบุคคลหรือมนุษย์ ในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกาได้กล่าวถึงศัพท์นี้ว่า หมายถึง ผู้ชาย ซึ่งมีศัพท์ที่มีความหมายถึงผู้ชายจำนวน 12 ศัพท์ คือ มนุสโส มานุโส มจโจ มานโว มนุโซ **นโร** โปโส ปุมา บุริโส โปริโส (บุยถ) ภูตโต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒิน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น.

62) ถ้าพิจารณาจากศัพท์ทั้งหมดที่กล่าวข้างต้นจะพบว่า ล้วนเป็นปุงลึงค์ เพศชายทั้งหมด ยกเว้น
 ปยถ ศัพท์ที่ผู้แต่งคัมภีร์ไม่ได้บอกไว้

อักษรอีกตัวหนึ่ง คือ **ติ** ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ชัดเจนว่า มาจากศัพท์ใด ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า น่าจะมี
 จาก **อิติ** เพราะในคัมภีร์อริธาน์ปทีปกาทีก่กล่าวถึงศัพท์ที่มีความหมายถึงชาย ซึ่งมีคำว่า **นโร** (นร)
 และมีคำว่า **อิติ** กำกับคำว่า **มาณโวติ** อยู่ด้วย โดยผู้แต่งได้ทำเชิงอรรถไว้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์และอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **นรติ** พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็ม และย่อมา
 จากศัพท์ดังนี้

นร มาจาก **นร** แปลว่า คน มนุษย์ หรือแปลทับศัพท์ว่า **นระ**

ติ มาจาก **อิติ** แปลว่า ดังนี้ หมายถึงศัพท์ที่แปลว่า คน มี **นร** ศัพท์ เป็นต้น

ค. รูปแบบการย่ออักษร

จากที่มาของศัพท์และอักษรย่อในหัวข้อที่ผ่านสรุปได้ว่า อักษรว่า **นร** ไม่ใช่อักษรย่อ แต่
 เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็มที่ยังไม่ได้แจกวิภตติ ส่วนอักษรว่า **ติ** นั้นเป็นอักษรย่อโดย
 ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **นร** และ **อิติ** ที่เป็นศัพท์และอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่าเป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปใน
 คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น คัมภีร์อริธาน์ปทีปกาทีก่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า คน ไว้ 12
 ศัพท์ ซึ่งในจำนวนนั้นมี **นร** ศัพท์รวมอยู่ด้วย (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ สมเด็จพระ
 พระสังฆราช, 2530, น. 62)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำคำย่อและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถา
 หัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจให้ข้อสรุปถึงศัพท์ในหัวใจนี้ว่า เป็นเพียงศัพท์ที่โบราณจารย์
 นำมาใช้สื่อถึงคน บุคคล หรือมนุษย์เท่านั้น แต่การเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจมงคล เป็นการสลับชื่อกัน
 ระหว่างหัวใจบุคคลที่ใช้ศัพท์ที่เป็นหัวใจว่า **นรติ** กับหัวใจมงคลที่ใช้ศัพท์ที่เป็นหัวใจว่า **เอตมมงคล**
 ดังข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

หัวใจมงคลสูตร : เอตมมงคล (เอตมมงคล)

ชื่อและคำศัพท์ในหัวใจมงคลสูตรนี้สื่อถึงมงคลสูตร พระสูตรว่าด้วยมงคลของพระพุทธเจ้า
 ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ คำว่า **เอตมมงคล** ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อหัวมงคลสูตรนี้ เป็นคำที่
 เขียนและคัดลอกกันมาผิด คำที่ถูกต้องคือ **เอตมมงคล** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัย
 ดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มงคลสูตร เป็นชื่อของพระสูตรหนึ่งในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้กล่าวถึงมงคล หมายถึง เรื่องที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่ชีวิต (มงคลชีวิต) 38 ประการ มงคลในมงคลสูตรเป็นความเจริญที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่มงคลที่เกิดอำนาจหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลให้มนุษย์ประสบกับสิ่งที่ดีงามหรือสิ่งที่ปรารถนาโดยไม่ลงมือกระทำ ส่วนคำว่า เอตมมงคล แปลว่า นี้คือมงคล (ของพระพุทธเจ้า)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

เอตมมงคล มาจาก **เอตมมงคลมุตตม** แยกศัพท์เป็น เอต มงคล อุตตม แปลว่าการไม่คบคนพาลเป็นมิตร เป็นต้นนี้เป็นมงคลอย่างสูงสุด

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **เอตมมงคลมุตตม** นี้ ไม่ใช่เป็นอักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากคำลงท้ายของคาถาในมงคลสูตร ซึ่งจะมีคำ 2 คำนี้ ปรากฏอยู่ทุกคาถาที่กล่าวถึงมงคล ดังนั้น คำที่เป็นชื่อของหัวใจนี้จึงไม่จัดอยู่ในรูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของคำย่อ

คำว่า **เอตมมงคลมุตตม** นี้ มีที่มาจากมงคลสูตร ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ซึ่งจะปรากฏอยู่ในบาทสุดท้ายของแต่ละคาถาที่กล่าวถึงมงคลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 38 ประการ ขอยกตัวอย่างเฉพาะคาถาที่ 2 ที่เริ่มกล่าวถึงมงคล คือ

อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺชิตานญจ เสวนา
บุชา จ บุชฌิยานํ	เอตมมงคลมุตตม
(ขุ.ขุ. (บาลี) 25/3/4)	

แปล : คำสอนทั้ง 3 ประการนี้ คือ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นมงคลอย่างสูงสุด. (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/3/7)

เนื้อหาสำคัญของมงคลสูตรก็คือ การแสดงมงคลชีวิต หลักคำสอนที่นำไปสู่ความเจริญของชีวิต 38 ประการ คือ (1) การไม่คบคนพาลเป็นมิตร (2) การคบหาบัณฑิต คือ คนดีเป็นมิตร (3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา (4) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (5) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (6) การตั้งตนไว้ชอบ (7) ความเป็นพหูสูต (8) ความเป็นผู้มีศีลปะ (9) วินัยที่ศึกษามาดี (10) วาจาสุภาพ (11) การบำรุงมารดาบิดา (12) การสงเคราะห์บุตร (13) การสงเคราะห์ภรรยา (14) การงานที่ไม่คั่งค้าง (15) การให้ทาน (16) การประพฤติธรรม (17) การสงเคราะห์ญาติ (18) การงานที่ไม่มีโทษ (19) การงดเว้นจากบาป (20) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา (21) ความไม่ประมาทในธรรม (22) ความเคารพ (23) ความถ่อมตน (24) ความสันโดษ (25) ความกตัญญู (26) การพึงธรรมตามกาล (27) ความอดทน (28) ความเป็นคนว่าง่าย (29) การพบเห็นสมณะ (30) การสนทนาธรรมตามกาล (31) การเผาผลาญบาป (32) การประพฤติพรหมจรรย์ (33) การเห็นอริยสัจ (34) การทำนิพพานให้แจ้ง (35) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว (36) จิตไม่เศร้าโศก (37) จิตปราศจากอริ (38) จิตเกษม นี้เป็นมงคลอันสูงสุด (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/3-12/7-8)

ถ้าพิจารณาจากมงคล 38 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้จะพบว่า ไม่มีเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจในเชิงดลบันดาลให้เป็นไปต่าง ๆ นานาแต่อย่างใด แต่มงคลจะเกิดขึ้นกับชีวิตด้วยการนำเอาหลักธรรมเหล่านี้ไปปฏิบัติต่างหาก เห็นได้จากคาถาที่เป็นบทสรุปของมงคลในพระคาถาสุดท้ายของมงคลสูตรว่า

เอตาทิสานิ กตวาน สพพตมปราชิตา
 สพพตถ โสตุถิ คจจนฺติ ตนเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ.
 (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/13/5)

แปล : เทวดาและมนุษย์ปฏิบัติตามมงคลดังกล่าวมาแล้ว ย่อมไม่พ่ายแพ้เข้าศึกทั้งปวง จะถึงความสวัสดิในทุทุกสถาน หลักปฏิบัติทั้ง 38 ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น.
 (ขุ.ขุ. (ไทย) 25/13/8)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

จากการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำเอาหัวใจมงคลสูตรไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น นำไปใช้เสริมดวง เสริมมงคล เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 181)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าวิเคราะห์ตามสาระสำคัญของมงคลทุกข้อในมงคลสูตรจะได้ข้อสรุปว่า มงคลทั้ง 38 ประการ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมงคลสูตรเป็นหลักธรรมที่ต้องนำไปปฏิบัติจึงจะทำให้เกิดมงคล หมายถึง ความเจริญงอกงาม ไม่ใช่เป็นเรื่องของการสวด ภาวนา บริกรรมเพื่อให้เกิดมงคลที่มีอาณาเขตดลบันดาลเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ชีวิต ดังนั้น การสื่อความหมายของชื่อหัวใจและศัพท์ที่ใช้เป็นชื่อหัวใจไปในมิติทางความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากการภาวนาหรือการเสกเป่าจึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับมงคลในมงคลสูตร และเป็นการทำให้หลักคำสอนเรื่องมงคลผิดเพี้ยนไปจากความจริง เพราะมงคลจะเกิดขึ้นกับชีวิตได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น การไม่คบคนพาล การคบหาบัณฑิต เป็นต้น ไม่ใช่เกิดจากการสวดหรือภาวนา การสวดหรือการภาวนาเป็นเพียงอุบายที่มุ่งให้จิตสงบหรือให้จิตอยู่ในความดีเท่านั้น

50. หัวใจภณยักษ์ : ภ ย น ย

ชื่อและอักษรย่อในหัวใจภณยักษ์นี้ตามคติทางพระพุทธศาสนาสื่อถึงอาณานาฎิสูทรอันเป็นที่มาของของหัวใจและอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ภณยักษ์ หมายถึง การกล่าวถึงยักษ์ (ภณ แปลว่า กล่าว) แสดงถึงเรื่องราวเกี่ยวกับยักษ์ในอาณานาฎิสูทร ทีฆนิกาย ปาฏิภวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/273-275/139-140) เรื่องย่อคือ ท้าวเวสสุวรรณได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงประทานมนต์เครื่องรักษา ป้องกันภัย (อาณานาฎิ) ให้แก่พระภิกษุที่เข้าไปปฏิบัติธรรมตามป่า เพราะในสถานที่ดังกล่าวมียักษ์ที่ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เพราะไม่ชอบใจที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เนื่องจากพวกยักษ์ต้อง

กินเนื้อสัตว์ อาจทำร้ายพระภิกษุเหล่านั้นได้ พระพุทธเจ้าจึงประทานมนต์ที่ชื่อว่า อาฏานาฏิยะให้พระภิกษุได้สวดเพื่อป้องกันภัย

ความหมายตามอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **ภ ย** อักษร 2 ตัวนี้ หมายถึง การกล่าวถึงยักษ์ (ภานยักษ์) **น** อักษรกล่าวถึงหัวใจของอาฏานาฏิยสูตร คือ การนอบน้อม (นโม) พระพุทธเจ้า 8 พระองค์คือ พระวิปัสสี พระสิขี พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกณฑกมนะ พระกัสสปะ พระอังกิระสะ และพระโคตมะพุทธเจ้า ส่วนอักษรตัวสุดท้าย คือ **ย** มีสองความหมาย คือ ความหมายแรกแสดงถึงมนต์เครื่องรักษา ป้องกันภัย มีชื่อตามพระสูตรนี้ คือ อาฏานาฏิยะ และผลของการสาธยายมนต์ คือ เพื่อความอยู่มาสุขสำราญ ขอให้ดูศัพท์เต็มของอักษรย่อแต่ละตัวในข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ภ	ย่อมาจาก	ภาน	แปลว่า	การกล่าว
ย	ย่อมาจาก	ยกุล	แปลว่า	ยักษ์
น	ย่อมาจาก	นมตถุ	แปลว่า	ขอน้อมน้อมหรือนมัสการ แยกศัพท์เป็น นโม กับ อตถุ สนธิกันเป็น นมตถุ ลบสระ โอ ออก
ย	ย่อมาจาก	ผาสุวิหาราย	แปลว่า	เพื่อการอยู่อย่างผาสุก

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

การย่อหรือการถอดอักษรในหัวใจนี้เป็นวิธีการย่อหรือถอดอักษรแบบอาทยันตสังเกต ใช้วิธีการย่ออักษร 2 วิธีด้วยกัน คือ **ภ ย น** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทยันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **ย** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจภานยักษ์นี้พบว่า มาจากอาฏานาฏิยสูตร ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/273-295/139-158) ใจความของพระสูตรได้กล่าวถึงท้าวเวสสุวรรณ ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอมนต์สำหรับรักษา ป้องกันภัยให้แก่พระภิกษุ ภิกษุณี รวมถึงอุบาสก อุบาสิกาที่อาศัยอยู่ตามป่า เขา เพราะเกรงว่า จะได้รับอันตรายจากพวกอมนุษย์ โดยเฉพาะยักษ์ เนื่องจากท้าวเวสสุวรรณเห็นว่า ยักษ์บางพวกที่ไม่เลื่อมใสพระพุทธเจ้าก็มี เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ละเว้นการฆ่าหรือเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่น ทำให้ยักษ์เหล่านั้นที่ต้องยังชีพด้วยเนื้อสัตว์ไม่พอใจ ไม่เลื่อมใสพระพุทธเจ้า และยักษ์พวกนี้อาจทำอันตรายแก่ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลายที่อาศัยตามป่าเขาได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงประทานมนต์สำหรับรักษา ป้องกันภัย ชื่อว่า อาฏานาฏิยะ ถ้าแปลตามศัพท์ก็คือ มนต์เครื่องป้องกันภัย

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักษรย่อไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ขับไล่ผี อุบาทว์ สะเดาะเคราะห์ และใช้ในทางอยู่ยงคงกระพันชาตรี เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 159)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญที่กล่าวมาทั้งหมดในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของมนต์ที่ชื่อว่า อาณานาฎิยะ ก็คือ การนอบน้อมพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายในอดีตและปัจจุบันที่ระบุพระนามมี 8 พระองค์ ผู้ทรงเป็นที่เคารพ นับถือ กราบไหว้บูชาของเทวดา และมนุษย์ รวมถึงอมนุษย์ทั้งหลายด้วย เป็นการแสดงถึงพระคุณความดีของพระพุทธรูปเจ้า เช่น ทรงมีญาณจักขุ มีพระสิริ ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์โลก ผู้เอาชนะกิเลสได้ ทรงมีความเพียร ทรงขจัดหมู่มาร ละบาปได้ ถึงที่สุดแห่งทุกข์แล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อขจัดกิเลสและเพื่อความพ้นทุกข์แก่สัตว์สัตว์ทั้งปวง ถ้าพิจารณาในประเด็นนี้ก็จะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของอาณานาฎิยะมนต์ก็คือ การแสดงความนอบน้อมและบูชาพระคุณของพระพุทธรูปเจ้า ทั้งพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณนั่นเอง ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อด้านความศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ นั้นจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของพระรัตนตรัย แต่จะติดอยู่เพียงแค่อำนาจของอาณานาฎิยะมนต์ที่เชื่อกันว่า มีพลานุภาพป้องกันยักษ์หรือภูติ ผี ปีศาจมารบกวนเท่านั้น

51. หัวใจพระสิวลี : น ชา ลี ตี (น ชา ลี ตี)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระเถระผู้เป็นพระมหาสาวกของพระพุทธรูปเจ้านามว่า พระสิวลีมหาเถระ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงธารณปริตร หมายถึง พระปริตรที่เชื่อกันว่า มีอำนาจป้องกันอันตรายหรือสิ่งไม่ดีไม่งามให้แก่ผู้สวดได้ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สิวลี เป็นชื่อของพระสิวลีมหาเถระ พุทธสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางมีลาภสักการะมากมาย คนไทยเรียกท่านอีกชื่อหนึ่งว่า พระฉิมพลี

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

- น มาจาก **น** สกกา แปลว่า ใคร ๆ ไม่สามารถ (ทำอันตรายแก่ชีวิตของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายได้)
- ชา มาจาก **ชา** โล แปลว่า ช่ายคือปัญญา (ของพระพุทธรูปเจ้า)
- ลี มาจาก **ชาลี** เต แปลว่า เมื่อรัศมีของพระพุทธรูปเจ้ารุ่งเรือง
- ตี มาจาก **ธารณตี** เป็นคำสรุปสุดท้ายข้อความ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

วิธีการย่อหรือการถอดอักษรย่อในหัวใจพระสิวลีนี้ใช้วิธีการย่อหรือการถอดอักษร 2 แบบ คือ **น ชา** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยัญชนะแรกของศัพท์ **ลี ตี** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยัญชนะสุดท้ายของศัพท์มาใช้สื่อความหมาย ที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของอักษรย่อ มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ **ลี** อักษรที่ดูเหมือนจะเป็นอักษรที่อยู่ตรงกลางศัพท์ แต่ถ้าแยกคำว่า ชาลีเต ออกจะได้รูปศัพท์ว่า ชาล + อี อาคม + ต ปัจจัยในกิริยาภิตก เมื่อนำมารวมกันจึงได้รูปศัพท์ว่า **ชาลิต** แล้วนำไปแจกด้วยวิภตติ ในสัตตมวิภตติที่ 7 ได้รูปศัพท์เป็น **ชาลีเต** ดังนั้นจึงได้ข้อสรุปว่า คำว่า **ลี** จัดเป็นอักษรตัวศัพท์ท้ายของ ชล ธาตุ จึงจัดเป็นวิธีการย่ออักษรแบบ อันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **น ขา ลี ติ** อักษรย่อในหัวใจพระสิวลีนี้มาจากธารณปริตร หมายถึง พระปริตรที่มีอำนาจป้องกันภัย ไม่ทราบนามผู้แต่งเป็นใครและแต่งขึ้นสมัยใด เนื้อหาของธารณปริตรแบ่งออกเป็น 9 บท บทที่อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระฉิมพลีคือ บทที่ 1 โดยได้ปรับบางศัพท์ให้ถูกต้องดังนี้

พุทธาน์ ชีวิตสส **น** สกกา เกนจิ อนตราโย กาคุ์ ตถา เม โหตุ
 อตีตฺ เส พุทฺสส ภควโต อปปฏิหตถาณํ อนาคตํ เส พุทฺสส
 ภควโต อปปฏิหตถาณํ ปจจุปฺปนํ เส พุทฺสส ภควโต
 อปปฏิหตถาณํ. (พลังจิต, 28 มีนาคม 2008)

แปล : ขอให้ใคร ๆ ไม่สามารถทำอันตรายแก่ชีวิตของข้าพเจ้าได้ เหมือนที่ไม่มีผู้ใดสามารถทำอันตรายแก่ชีวิตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพุทธะทรงมีพระญาณหยั่งรู้เรื่องราวในอดีต อนาคต ปัจจุบันอันไม่สิ่งใดกระทบได้

อีกบทหนึ่งของธารณปริตรอันเป็นที่มาของหัวใจพระสิวลี คือ บทที่ 7 ดังใจความว่า

ตํ ธารณปริตฺตํ ยถา กตมํ **ชา**โล มหาชาโล **ชาลี**เต มหาชาลีเต
 ปุคฺเค มหาปุคฺเค สมปตเต มหาสมปตเต ภูตํ คมฺหิ ตมฺงคฺลํ.
 (พลังจิต, 28 มีนาคม 2008)

แปลโดยความ : ธารณปริตรนั้นเป็นอย่างไรรายคือปัญญา (ของพระพุทธเจ้า) เป็นข่ายแห่งพระปัญญาอันยิ่งใหญ่ เมื่อรัศมีแห่งพระพุทธเจ้ารุ่งเรืองก็รุ่งเรืองยิ่งนัก เมื่อทรงเป็นบุคคลก็เป็นบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ เมื่อทรงบรรลুকึ่งทรงบรรลุดุธรรมอันยิ่งใหญ่ ขอท่านจงถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นมงคลนั้น (เป็นที่พึ่ง)เถิด

ส่วนที่มาของ **ติ** อักษรพบว่า มาจากคาถาธารณปริตรที่ว่า “ชาโล มะหาชาโล ชาละ มหาชาละ ชาลีเต มหาชาลีเต ... ธาระณี ธาระณี**ติ** อิทัง ธาระณะปริตตัง” อรุคินทร์ วิริยะบูรณะ (ม.ป.ป., น. 305)

เรื่องของพระสิวลีมีปรากฏหลายแห่งทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เช่น อังคุตรนิกาย เอกกนิบาตได้กล่าวถึงพระสิวลีเถระว่าเป็นพระสาวกที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุรูปใด ๆ ในทางมีลาภ (อง.เอกก. (ไทย) 20/207/27) ในสิวลีเถราปทาน ขุททกนิกายก็ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้พระสิวลีเถระเป็นผู้ที่มีลาภสักการะมากไว้ว่า ในอดีตท่านได้เคยถวายทานแก่พระปทุมุตตรพระพุทธเจ้า และพระวิปัสสีพุทธเจ้าจึงทำให้ท่านเป็นผู้ที่มากด้วยสักการะในที่ทุกสถาน (ขุ.อป. (ไทย) 33/87-88/301) และในอรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ท่านมีลาภสักการะเป็นอันมากในชาติว่า เกิดจากบุญกุศลที่ท่านได้ทำไว้แล้วในอดีตชาติ คือ การถวายรวงผึ้งแก่พระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีพร้อมพระภิกษุสงฆ์จำนวน 8,600,000 รูป (พระพุทธโฆสะจารย์, 2519, น. 80-84)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระสิวลีหรือพระฉิมพลีนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นอักขระและคาถาเสกเครื่องรางชนิดอื่น ๆ เช่น ตะกรุด พระเครื่อง เชื่อกันว่ามีอานุภาพเด่นทางด้านโชคลาภ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 184-186) นอกจากนี้ยังพบว่า มีการ

นำไปใช้ในยันต์และเครื่องรางของขลังอื่น ๆ เช่น ยันต์พระสิวลีหรือยันต์พระฉิมพลีที่เชื่อว่า มีอานุภาพด้านทำให้เกิดโชคลาภเช่นกัน (อุรคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 218)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์ได้ใช้หัวใจและอักษรของหัวใจนี้สื่อถึงพระสิวลีเถระ เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีลาภสักการะจำนวนมากอันเป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นพระที่เลิศด้วยลาภยิ่งกว่าพระสงฆ์สาวกรูปใด แต่การที่ท่านเป็นผู้เลิศด้วยลาภ มิใช่เกิดจากการสวดภาวนาหรือบริกรรมมนต์คาถา แต่เป็นเพราะอำนาจแห่งบุญ (ความดี) ที่ท่านได้กระทำไว้แล้วในอดีตชาติที่ผ่านมา ดังนั้น การสื่อความหมายและสาระสำคัญของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อว่ามีอานุภาพทำให้เกิดโชคลาภโดยที่ไม่ได้ลงมือกระทำนั้นจึงเป็นการสื่อที่ผิดไปจากหลักคำสอนเรื่องกรรมและหลักคำสอนเรื่องการพึ่งตนเอง

52. หัวใจพระพุทธรูป : พุ โม ย โว น โธ

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงคุณของพระพุทธรูปเจ้า ส่วนอักษรในหัวใจนี้สื่อถึงการแสดงความนอบน้อมพระพุทธรูปเจ้าด้วยความเคารพ และสูตรการลงอักษร โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พุทธรูป ในหัวใจนี้ หมายถึง พระคุณความดีของพระพุทธรูปเจ้าที่มีอยู่ 9 ประการ ตามมติทั่วไป แต่ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะกล่าวว่ามี 10 ประการ ในพระคุณเหล่านั้นโดยย้อมี 3 ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ส่วนอักษรย่อนั้นสื่อความหมายอีกนัยหนึ่ง คือ การแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธรูปเจ้าในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นที่เคารพของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายตามที่มาของอักษรย่อ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพุทธรูปนี้เป็นการผลิตผสมผสานกันระหว่างอักษรย่อที่เป็นหัวใจพระพุทธรูปเจ้า 5 พระองค์ คือ **นโม พุทธาย** กับอักษรที่มาจากสูตรการลงอักษรในคาถาพระเจ้า 5 พระองค์ ดังนี้

พุ ย่อมาจาก **พุทธราย** แปลว่า แต่พระพุทธรูปเจ้า

โม ย่อมาจาก **นโม** แปลว่า นอบน้อม

ย ย่อมาจาก **พุทธาย** แปลว่า แต่พระพุทธรูปเจ้า

น ย่อมาจาก **นโม** แปลว่า นอบน้อม

การถอดอักษรและการเรียงอักษรสลับกันดังกล่าวเรียกว่า อนุโลมอักษร (พุ → ย) เรียงตามลำดับ และปฏิโลมอักษร (พุ → ย) และถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อ คือ **น โม พุ ท ธา ย** จะพบว่า ท่านนำมาเฉพาะอักษร **น โม พุ ย** เท่านั้น ส่วน **ธ** อักษร ท่านไม่ได้นำมา

ส่วนคำว่า **โว โธ** โบราณจารย์นำมาจากสูตรการลงอักษรหรืออักขระในยันต์หรือวัตถุมงคลอื่น ๆ ดังนี้

โว ย่อมาจาก **สมภโว** แปลว่า บังเกิดเป็น

โธ ย่อมาจาก **กาโธ** แปลว่า อักษร

ตัวอย่างที่แสดงถึงอักษรย่อทั้ง 2 ตัวว่า มาจากศัพท์เต็มดังกล่าว เช่น การลงอักษรหรืออักษรที่เป็นหัวใจนี้พระเจ้า 5 พระองค์ คือ **น โม พุท ธา ย** ดังนี้

น กาโร โหติ สมภโว ลง **น**
โม กาโร โหติ สมภโว ลง **โม**
พุท กาโร โหติ สมภโว ลง **พุท**
ธา กาโร โหติ สมภโว ลง **ธา**
ย กาโร โหติ สมภโว ลง **ย**

(อุรคินทร์ วิจารณ์, ม.ป.ป., น. 388)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรที่เป็นหัวใจ คือ **พ โม ย น** ที่โบราณจารย์ถอดหรือย่อมาจากคำว่า **นโม พุทธาย** นั้น ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทยันตสังเกต คือ ใช้วิธีแบบอาทิสังเกต ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ ได้แก่ **พ น** อักษร และวิธีอันตสังเกต ย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ ได้แก่ **โม ย** อักษร แล้วนำอักษรที่ย่อมาเรียงสลับอักษรกัน ดังนี้

โม ← **น** เรียกว่า ปฏิโลมอักษร อ่านทวนกลับจากขวาไปซ้าย

พ → **ย** เรียกว่า อนุลอมอักษร อ่านตามลำดับจากซ้ายไปขวา

ส่วนอักษร คือ **โว** กับ **โร** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แห่่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แห่่งที่มาของอักษรย่อ

แห่่งที่มาของคำว่า นโม พุทธาย ไม่มีปรากฏโดยตรงในพระปิฎก มีแต่คำที่มีความหมายเหมือนกันนี้ คือ นมตฺถุ พุทธานํ คำว่า นมตฺถุ แยกศัพท์ เป็น นโม กับ อดฺถุ โดยความหมาย แปลว่า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือขอนมัสการพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เช่น ที่ปรากฏในโมรชาดก ขุททกนิกาย ชาดก (ขุ.ชา. (บาลี) 27/17/27) ว่า

นมตฺถุ พุทธานํ ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

นมตฺถุ โปธิยา ขอนอบน้อมแด่ปัญญาเครื่องตรัสรู้

มมตฺถุ วิมุตตานํ ขอนอบน้อมแด่พระอรียบุคคลผู้หลุดพ้นแล้วทั้งหลาย

นมตฺถุ วิมุตติยา ขอนอบน้อมแด่ความหลุดพ้นหรือพระนิพพาน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น แคล้วคลาด ปลอดภัยจากอันตราย เอาชนะข้าศึกหรือคู่ความ ป้องกันอาวุธต่าง ๆ ทำอันตรายเมตตามหานิยม คำขวยดี อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 39-67)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาไปที่ศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อและสาระสำคัญของหัวใจแล้วจะได้ข้อสรุปว่า พุทธคุณที่เป็นชื่อของหัวใจเป็นเรื่องของคุณความดีที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ฝึกฝน อบรมตน

มาเป็นเวลาช้านานของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านั้น ซึ่งพระองค์เป็นผู้ที่ควรนอบน้อม บูชา สักการะ เคารพ ยกย่องในฐานะบุคคลผู้ประเสริฐด้วยพระคุณความดีที่เกิดจากการลงมือกระทำ ไม่ใช่เรื่องของการอ้อนวอนกราบไหว้ รอคอยให้ความสำเร็จมาหาตน ดังนั้น การที่โบราณจารย์นำหัวใจหรืออักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้เกิดอานุภาพด้านต่าง ๆ เช่น แคล้วคลาด เป็นต้นจึงเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ตามที่กล่าวมา

53. หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ : นม พุทธิ (นม พุทธาย)

ชื่อของหัวใจนี้บางแห่งเรียกว่า หัวใจพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ เป็นการสื่อถึงพระพุทธเจ้าในภททกัปนี้ที่มีอยู่ 5 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธะ พระโกณฑกมนะ พระกัสสปะ พระศรีศากยมุนี และพระศรีอาริยเมตตรัย ตามประวัติที่จารึกไว้กล่าวว่า ท้าวสัทธมบดีพรหมเป็นผู้กล่าวคำนี้ในต้นกัป (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 34) ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนว่า **นม พุทธิ** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่าเป็นมิติของโบราณจารย์บางท่านเท่านั้น เพราะที่พบหัวใจนี้ส่วนใหญ่จะเขียนว่า **นม พุทธาย** แต่ถ้ากล่าวถึงความหมายแล้วก็จะได้ความหมายเหมือนกันทั้งสองแบบ คือ เป็นคำที่แสดงความนอบน้อมพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระเจ้า 5 พระองค์สื่อความหมายชัดเจนแล้วข้างต้น ส่วนคำว่า **นม พุทธาย** ถ้าแปลตามศัพท์จะได้ความหมายว่า ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า เป็นการแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าผู้ควรแก่การเคารพ บูชาในฐานะปูชนียบุคคลและเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **นม พุทธาย** ในหัวใจพระพุทธเจ้า 5 พระองค์นี้ มิใช่เป็นการย่ออักษร แต่เป็นการนำศัพท์ที่แสดงถึงความนอบน้อมหรือนมัสการพระพุทธเจ้ามาใช้เป็นหัวใจ แยกออกเป็น 2 ศัพท์ คือ **นม** แปลว่า ความนอบน้อม นมัสการ กับคำว่า **พุทธาย** แปลว่า แด่พระพุทธเจ้า ความหมายโดยรวมก็คือ ขอนอบน้อมหรือนมัสการพระพุทธเจ้า โดยโบราณจารย์ได้ใช้อักษรแต่ละตัวแทนพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ดังต่อไปนี้

นกาโร กกุสนโธ	แปลว่า	น อักษร หมายถึง พระกกุสันธะพุทธเจ้า
โมการ โกณฑกมโน	แปลว่า	โม อักษร หมายถึง พระโกณฑกมนะพระพุทธเจ้า
พุทกาโร กสสโป	แปลว่า	พุท อักษร หมายถึง พระกัสสปะพระพุทธเจ้า
ธากาโร โคตโม พุทโธ	แปลว่า	ธ อักษร หมายถึง พระโคตมพระพุทธเจ้า
ยกาโร อริยเมตเตโย	แปลว่า	ย อักษร หมายถึง พระศรีอาริยเมตตรัยพระพุทธเจ้า

(เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 36)

อีกนัยหนึ่ง โบราณจารย์ได้นำคำว่า **นโม พุทธาย** นี้มาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงธาตุ 5 ประการ ดังนี้

น	หมายถึง	ธาโปธาตุ	ธาตุน้ำมีกำลัง 12
โม	หมายถึง	ปฐวีธาตุ	ธาตุดินมีกำลัง 21
พุท	หมายถึง	วาโยธาตุ	ธาตุลมมีกำลัง 6
ธ	หมายถึง	เตโชธาตุ	ธาตุไฟมีกำลัง 7
ย	หมายถึง	อากาสธาตุ	อากาสธาตุมีกำลัง 10

(เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 37)

การใช้ **นโม พุทธาย** แทนธาตุทั้ง 5 ประการนั้นเป็นการกำหนดของโบราณจารย์ ไม่ได้หมายความว่า คำทั้งหมดนั้น คือ ธาตุ เพราะอักษรเหล่านี้ไม่ได้ย่อมาจากธาตุทั้ง 5 การนำอักษรทั้ง 5 มาใช้แทนธาตุทั้ง 5 นี้ เพื่อแสดงถึงองค์รวมของชีวิตมนุษย์ทางด้านร่างกายที่ประกอบกันด้วยธาตุทั้ง 4 ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอาศัยอากาศธาตุจากภายนอกที่ทำให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้

นอกจากพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้ประพันธ์คาถาแสดงถึงอักษรย่อของพระพุทธเจ้าทั้ง 25 พระองค์ไว้ว่า

นเม ตเมสทีโกมัม สุเรโส อปนาปสุ
 สุ ป อ ร ส ตี ปุ วิ สึ เว กุ โก ก โค ทเร¹⁶.

(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 289)

ใจความของพระคาถานี้ชี้ให้เห็นถึงการแสดงความนอบน้อม บูชาพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ ตามลำดับของอักษรย่อตัวแรกหรือพยัญค์แรกจากพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ มาใช้สื่อความหมาย ดังนี้

ต	ย่อมาจาก	ตณ หงกโร	แปลว่า พระตณหังกรพุทธเจ้า
เม	ย่อมาจาก	เมธ งกโร	แปลว่า พระเมธังกรพุทธเจ้า
ส	ย่อมาจาก	สรณ งกโร	แปลว่า พระสรณังกรพุทธเจ้า
ที	ย่อมาจาก	ทีป งกโร	แปลว่า พระทีปังกรพุทธเจ้า
โก	ย่อมาจาก	โกณ ตถุโล	แปลว่า พระโกณตถุญะพุทธเจ้า
ม	ย่อมาจาก	มณ งกโร	แปลว่า พระมณังกรพุทธเจ้า
สุ	ย่อมาจาก	สุม โน	แปลว่า พระสุมณะพุทธเจ้า
เร	ย่อมาจาก	เรว โต	แปลว่า พระเรวตะพุทธเจ้า
โส	ย่อมาจาก	โสภ ิตโต	แปลว่า พระโสภิตะพุทธเจ้า
อ	ย่อมาจาก	อโน มทสสี	แปลว่า พระอโนมทสสีพุทธเจ้า
ป	ย่อมาจาก	ปทุ โม	แปลว่า พระปทุมะพุทธเจ้า

¹⁶ คำว่า ทเร แปลว่า 28 เป็นการใช้อักษรแทนตัวเลขตามข้อกำหนดของวัฒนธรรมสังขยา ดังนี้ ท อักษร ใช้แทนเลข 8 ร อักษร ใช้แทนเลข 2 และสระ เอ ใช้แทนเลข 0 เวลาอ่านเป็นตัวเลขให้อ่านเป็น 2 0 8 จึงได้เท่ากับจำนวน คือ 28 (2 รวมกับ 0 = 20, 20 + 8 = 28)

นา	ย่อมาจาก	นารโท	แปลว่า พระนารทะพุทธเจ้า
ป	ย่อมาจาก	ปทุมุตโร	แปลว่า พระปทุมุตระพุทธเจ้า
สุ	ย่อมาจาก	สุเมโธ	แปลว่า พระสุเมธะพุทธเจ้า
สุ	ย่อมาจาก	สุชาโต	แปลว่า พระสุชาตะพุทธเจ้า
ปิ	ย่อมาจาก	ปิยทสสี	แปลว่า พระปิยทสสีพุทธเจ้า
อ	ย่อมาจาก	อตถทสสี	แปลว่า พระอตถทสสีพุทธเจ้า
ธ	ย่อมาจาก	ธมมทสสี	แปลว่า พระธมมทสสีพุทธเจ้า
สิ	ย่อมาจาก	สิทธตโถ	แปลว่า พระสิทธัตถะพุทธเจ้า
ติ	ย่อมาจาก	ติสโส	แปลว่า พระติสสะพุทธเจ้า
ปุ	ย่อมาจาก	ปุสโส	แปลว่า พระปุสสะพุทธเจ้า
วิ	ย่อมาจาก	วิปสสี	แปลว่า พระวิปสสีพุทธเจ้า
สิ	ย่อมาจาก	สิขี	แปลว่า พระสิขีพุทธเจ้า
เว	ย่อมาจาก	เวสสกุ	แปลว่า พระเวสสกุพุทธเจ้า
กุ	ย่อมาจาก	กุกกุสนโธ	แปลว่า พระกุกกุสนธะพุทธเจ้า
โก	ย่อมาจาก	โกณาคมน	แปลว่า พระโกณาคมนะพุทธเจ้า
ก	ย่อมาจาก	กสสโป	แปลว่า พระกัสสปะพุทธเจ้า
โค	ย่อมาจาก	โคตโม	แปลว่า พระโคตมะพุทธเจ้า

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวใจพระเจ้าพระองค์ คือ **นโม พุทธาย** นี้ มิใช่เป็นอักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่แสดงถึงความนอบน้อมหรือน้อมสการพระพุทธเจ้า ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรืออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ส่วนอักษรย่อที่มาจากพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง 28 พระองค์ ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของชื่อหัวใจพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ คำศัพท์ที่เป็นหัวใจ และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหัวใจนี้ แยกประเด็นของที่มาดังนี้

1) แหล่งที่มาของคำว่า นโม พุทธาย. ไม่พบในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ พบแต่คำใกล้เคียง คือ คำว่า นมตถุ พุทธานํ แปลว่า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระเจ้าทั้งหลาย (ขุ.ชา. (บาลี) 27/17/41, ขุ.ชา. (ไทย) 27/17/67) อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทธสส ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ห่างไกลจากกิเลส ตรัสรู้เองโดยชอบพระองค์นั้น (ม.ม. (บาลี) 13/357/344)

2) แหล่งที่มาของพระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในขุททกนิกาย พุทธวังสะ (ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1-19/576-579) ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ ซึ่งรวมพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ไว้ด้วย

3) แหล่งที่มาของคำสอนเรื่อง ธาตุ 5 มีหลายหมวด ตัวอย่างเช่น

ธาตุ 4 แสดงไว้ในคำว่า มหาภูตรูป หมายถึง ธาตุหลักของชีวิตมนุษย์ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ เพื่อให้รู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง (ที.สี. (ไทย) 9/487/216)

ธาตุกัมมัญฐาน 4 หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธาตุมนสิการ มี 4 ประการได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ (ที.ม. (ไทย) 10/378/307-308) แสดงไว้เพื่อนำธาตุเหล่านี้ไปเป็น อารมณ์ของกรรมฐานโดยพิจารณาสิ่งต่าง ๆ รวมถึงร่างกายของเราให้เห็นสักว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเราโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การละความยึดมั่นถือมั่น ไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลาย

ธาตุ 6 หรือธาตุกรรมฐาน 6 ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาศธาตุ และวิญญานธาตุ (ม.อ. (ไทย) 14/100/118) แสดงไว้เพื่อให้ใช้ธาตุเหล่านี้เป็นอารมณ์กรรมฐาน พิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เพื่อ หลุดพ้นจาก อุปาทาน ไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง

ธาตุ 18 ได้แก่ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญานธาตุ โสตธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญานธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ กายธาตุ ไภฐัพพธาตุ กายวิญญานธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญานธาตุ (อภิ.วิ. (ไทย) 35/183/142) แสดงไว้เพื่อเป็นหลักสำหรับพิจารณาชีวิตของมนุษย์ที่ประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ที่ทรงสภาวะของตนอยู่ตามเหตุปัจจัย ตามหลักธรรมนิยาม คือ กำหนดแห่งธรรมชาติ ไม่มีใครเป็นผู้สร้างหรือบันดาลให้เกิดขึ้น

ธาตุกถา หมายถึง คัมภีร์ธาตุกถาที่มีเนื้อกล่าวถึงการสงเคราะห์ห้วข้อธรรมต่าง ๆ เข้าในขันธ ธาตุ อายตนะ เป็นคัมภีร์หมวดหนึ่งในพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ (อภิ.ธ. (บาลี) 36/5-104/1-104)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำคำศัพท์ที่เป็นหัวใจพระเจ้าหรือพระพุทธเจ้า 5 พระองค์นี้ไปสื่อถึงมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย ตัวอย่างเช่น

1) การใช้อักษร พบว่า มีการนำไปใช้ทั้งในแบบอนุโลม คือ ตามลำดับ เช่น นโม พุทธาย ใช้เป็นคาถารำลึกพระคุณของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ เชื่อว่าทำให้เกิดสิริมงคลและแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง การใช้แบบปฏิโลม คือ ย้อนอักษรจากอักษรตัวสุดท้ายมาหาอักษรตัวแรก เช่น ยะ ธา พุท โม นะ ที่ใช้เป็นคาถาจังงัง เชื่อว่า ศัตรูไม่อาจทำอันตรายได้ รวมถึงป้องกันอันตรายจากอาวุธทั้งปวงได้ นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการสลับอักษรทั้งห้านี้ไปมาได้แก่ ยะ นะ โม ธา พุท, นะ ยะ โม ธา พุท, ยะ นะ ธา พุท โม และพุท ธา โม ยะ นะ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 39-41)

2) การใช้ประกอบพิธี พบว่า หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์นี้ มีการนำไปใช้อย่างหลากหลาย เช่น ใช้ภาวนาเพื่อให้เกิดสิริมงคล แคล้วคลาดจากอันตรายทุกประการ ศัตรูไม่อาจทำอันตรายได้ ใช้เสกแป้ง น้ำมันหอมเจิมหน้าทำให้เกิดเตตามหานิยม สะเดาะเคราะห์ ใช้สูญผีหรือโรคให้หายได้ ตลอดจนใช้เป็นอักขระลงยันต์หรือคาถาเสกยันต์ต่าง ๆ อาทิ ยันต์พระเจ้า เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 39-57) นอกจากนี้ยังพบว่า นำไปใช้กันลงและเสกยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์ตะกรุดโทนที่เชื่อกันว่า มีอานุภาพด้านคงกระพันและป้องกันภัย เป็นต้น (อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 71)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่าเป็นบทนมัสการพระพุทธเจ้าด้วยความนอบน้อมที่เกิดจากความเลื่อมใส ศรัทธาในพระคุณความดีของพระพุทธเจ้า แต่ถ้าพิจารณาถึงเรื่องที่ศัพท์ในหัวใจนี้สื่อถึงก็คือ หลักคำสอนเรื่องธาตุเป็นหลักคำสอนที่ต้องการให้มนุษย์เข้าใจชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ตามความจริง กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะธาตุหลัก คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ คือ สามัญลักษณะหรือไตรลักษณ์ ได้แก่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเหมือนกัน นอกจากนี้ การแสดงเรื่องธาตุจะเกี่ยวข้องกับการนำไปใช้เป็นอารมณ์กรรมฐานในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ รวมถึงชีวิตของมนุษย์ให้เห็นสักว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เพื่อให้ละความยึดติดในตัวตนของสิ่งทั้งหลาย โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความหลุดพ้นจากอุปาทาน เข้าสู่นิพพาน คือ ความดับทุกข์ได้ในที่สุด ดังนั้น การที่โบราณจารย์นำคำศัพท์ที่เป็นหัวใจไปสื่อในมิติทางความเชื่อเรื่องอำนาจวิเศษที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจพระพุทธเจ้า 5 พระองค์

54. หัวใจพระเจ้า (หัวใจแก้ว 3 ประการ) : อิ สวา สุ

ชื่อของหัวใจนี้พบว่า คัมภีร์ส่วนใหญ่เรียกว่า หัวใจแก้ว 3 ประการ คำว่า พระเจ้าในหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ประเสริฐ สูงที่สุด และเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา (พุทธรัตนะ) สื่อถึงพระธรรมในฐานะพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตรัสรู้ธรรมหรือค้นพบสัจธรรม (ธัมมรัตนะ) และสื่อถึงพระพุทธเจ้าในฐานะพระอริยสงฆ์รูปแรกในพระพุทธศาสนา (สังฆรัตนะ) ดังนั้นชื่อและอักษรย่อในนี้โดยรวมจึงสื่อถึงคุณของพระรัตนตรัย เพราะโบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้มาจากบทสรรเสริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจแก้ว 3 ประการ หมายถึง พระรัตนตรัย ประกอบด้วยคำสำคัญ 2 คำ คือ รัตนะ แปลว่า แก้ว กับคำว่า ตรัย แปลว่า 3 หมายถึง แก้ว 3 ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการนำคุณของพระรัตนตรัยมาเปรียบเทียบกับแก้วอันมีค่า เพื่อแสดงถึงคุณค่าของพระรัตนตรัยต่อสัตว์โลกที่ไม่อาจประเมินค่าได้ เป็นเรื่องที่โบราณจารย์ให้ความสำคัญอย่างมากเนื่องจากพระรัตนตรัยเป็นเสาหลักของพระพุทธศาสนาที่ชาวพุทธให้ความเคารพนับถือและยึดเป็นที่พึ่งทางใจและนำมาเป็นแบบอย่างของการพัฒนาชีวิตตามสาระสำคัญของพระรัตนตรัย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระเจ้าหรือแก้ว 3 ประการ คือ **อิ สวา สุ** นี้ โบราณจารย์ย่อหรือถอดมาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสงฆ์คุณ ดังนี้

อิ	ย่อมาจาก	อิติปิ โส.....ภควาติ.
สวา	ย่อมาจาก	สวากขาโต... วิญญูหิติ.
สุ	ย่อมาจาก	สุปฏิปนโน...โลกสชาติ.

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ข้อสังเกตของอักษรย่อในหัวใจนี้ประการหนึ่ง คือ **สวา** อักษร ดูเหมือนเป็นอักษรที่มากกว่า 1 ตัว แต่คำว่า **สวา** มาจาก **สุ** อักษรที่เป็นนิบาตใช้นำหน้านามหรือกิริยา ในที่นี้ก็คือ อุกขาโต โดยการแปลง อุ ที่ สุ เป็น โอ แล้วแปลง โอ เป็น อว ได้รูปศัพท์เป็น สว แล้วนำไปต่อกับ อุกขาโต ได้รูปศัพท์เป็น สวากขาโต โดยการที่หะสระ อ ที่ ว เป็น อา ดังนั้น **สวา** จึงเป็นการย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ แต่เป็นอักษรควบล้ำตามที่มาดังกล่าว

ง. แหล่งที่มาของอักษร

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระเจ้าหรือแก้ว 3 ประการนี้พบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น วัตถุสูตร มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสกที่กล่าวถึงบทสรรเสริญพระรัตนตรัยตามอักษรย่อต่อไปนี้

อี ย่อมาจาก บทสรรเสริญพระพุทธคุณว่า “**อิตปิ โส ภควา อรหิ สมมาสมพุทโธ** วิชชาจรณสมปนโน สุคโต โลกวิทู อนุตตโร ปุริสมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานิ พุทโธ ภควาติ” โส พุทธะ อเวจจบปสาเทน สมณาคโต โหติ. (ม.ม. (บาลี) 12/74/51) แปล : ภิกษุนั้นเป็นผู้มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้าว่า “แม้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้สมควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” (ม.ม. (ไทย) 12/74/65-66)

สาระสำคัญของบทสวดพระพุทธคุณอยู่ที่การระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนถึงแนวทางปฏิบัติที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา 9 ประการ คือ **อรหิ** ที่สะท้อนถึงเป้าหมายของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาคือการขจัดกิเลส **สมมาสมพุทโธ** ที่สะท้อนถึงพระพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์พึ่งตนเองในการพัฒนาชีวิต **วิชชาจรณสมปนโน** ที่สะท้อนถึงการพัฒนาชีวิตให้พร้อมทั้งวิชาความรู้แจ้งและหลักปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้ง **สุคโต** ที่สะท้อนถึงการเสด็จไปดีตามทางอันประเสริฐ คือ อริยมรรคของพระพุทธเจ้าและเป็นแนวทางที่ทรงสอนให้ชาวพุทธดำเนินตามเพื่อความพ้นทุกข์เหมือนอย่างพระองค์ **โลกวิทู** ที่สะท้อนถึงความรอบรู้เรื่องโลกอย่างแจ่มแจ้งและไม่ติดอยู่ในกระแสของโลก **อนุตตโร ปุริสมมสารถิ** ที่สะท้อนถึงความเป็นอัจฉริยะบุคคลที่สามารถฝึกคนอื่นให้ประเสริฐตามพระองค์ที่หาผู้เสมอเหมือนไม่ได้ **สตถา เทวมนุสสานิ** ที่สะท้อนถึงความเป็นครูผู้เลิศที่ไม่ใช่เฉพาะครูของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงเทวดาด้วย **พุทโธ** ที่สะท้อนถึงความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานของพระองค์ **ภควา** ที่สะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพด้านปัญญาที่ทรงจำแนก แยกแยะธรรมเพื่อเป็นหลักปฏิบัติตั้งแต่ระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุดที่ชี้ให้เห็นว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งปัญญา ถ้าพิจารณาพุทธคุณทั้ง 9 ประการที่กล่าวมาโดยย่อจะเห็นว่า พุทธคุณทุกข้อล้วนสะท้อนถึงแนวทางปฏิบัติทั้งสิ้น ไม่มีพุทธคุณข้อใดที่เกี่ยวกับความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ หรือฤทธิ์อำนาจแต่อย่างใด

สวา ย่อมาจากบทสรรเสริญพระธรรมคุณว่า “**สวากขาโต ภควตา ธมโม สนทิจฺจโก** อกาลิโก เอหิปสสิโก โอปเนยยิโก ปจจตตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิติ” ธมเม อเวจจบป ปสาเทน สมณาคโต

โหติ. (ม.ม. (บาลี) 12/74/50) แปล : ภิกษุนี้เป็นผู้มีชื่อเสียงแล้วในพระธรรมว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน” (ม.ม. (ไทย) 12/74/66)

สาระสำคัญของบทสวดพระธรรมคุณอยู่ที่การระลึกถึงพระคุณของพระธรรมที่สะท้อนถึงแนวทางปฏิบัติที่เป็นแก่นของพระพุทธศาสนา 6 ประการ โดยโดยสังเขป คือ **สวากขาโต ภคฺวาตา ธมฺโม** พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว **สนฺทิฏฺฐิโก** ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง **อกาลิโก** ไม่ประกอบด้วยกาล **เอหิปสฺสิโก** ควรเรียกให้มาดู **โอปนเนยฺยิโก** ควรน้อมเข้ามาในตน **ปจฺจตฺต เวทิตพฺโพ วิญญูหิ** อันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน

ถ้าพิจารณาไปที่พระธรรมคุณทั้ง 6 ประการนี้จะพบว่า พระธรรมเป็นสิ่งชาวพุทธจะต้องศึกษาทำความเข้าใจแล้วนำไปปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นเรื่องของการท่องหรือสวดเพื่ออำนาจ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ หรือเพื่อผลที่พึงปรารถนา ซึ่งขัดกับกฎแห่งกรรม เช่น ขอให้ถูกหวย ข้าชายดี เป็นต้น เห็นได้จากจากพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในวัฏกถาสุตตฺถ สังกยตฺตนิคาย ชันธวารวรรค (ส.ข. (ไทย) 17/87/159) “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม” พระพุทธดำรัสนี้ชี้ให้เห็นว่า พระธรรมเป็นเรื่องที่เราต้องนำไปปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึง เพราะการเข้าถึงธรรมถือว่าเป็นการเข้าถึงหรือการเห็นพระพุทธเจ้าที่หมายถึงธาตุแห่งความรู้ พบกับความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานตามหลักการบูชาสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ คือ ปฏิบัติบูชาที่ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (อง.ทุก. (ไทย) 20/157/124)

สรุปมาจากบทสรรเสริญพระสังฆคุณว่า “**สุปฏิปนฺโน ภคฺวาโต สวากสงฺโฆ อชฺชุปฏิปนฺโน ภคฺวาโต สวากสงฺโฆ ญาญปฏิปนฺโน ภคฺวาโต สวากสงฺโฆ สามิจิปฏิปนฺโน ภคฺวาโต สวากสงฺโฆ ยทิทํ จตตาริ ปุริสยฺคานิ อญฺจ ปุริสปุคฺคลา เอส ภคฺวาโต สวากสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเนยฺโย อหุชฺชิลิณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาตี**” สงเข อเวจฺจปฺปสาเทน สมฺนนาคโต โหติ (ม.ม. (บาลี) 12/74/50) แปล : ภิกษุนี้เป็นผู้มีชื่อเสียงแล้วในพระสงฆ์ว่า “พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล 4 คู่ คือ 8 บุคคล¹⁷ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนืองนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก”. (ม.ม. (ไทย) 12/74/66)

ถ้าพิจารณาสาระสำคัญของบทสวดพระคุณจะพบว่า พระสงฆ์ในที่นี่ คือ พระอริยบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ การถึงพระสงฆ์เป็นที่พึงไม่ใช่เป็นเพียงแต่การเปล่งว่าจาว่า สงฆ์ สรณํ คจฺฉามิ เท่านั้น แต่เป็นการนำคุณความดีของพระสงฆ์มาเป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควรเพื่อเป้าหมายคือการเป็นสาวก

¹⁷ อริยบุคคล 4 ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ บุคคล 8 ได้แก่ บุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล บุคคลผู้เป็นพระสกทาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล บุคคลผู้เป็นพระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์ และบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตผล (อภิ.ป. (ไทย) 36/207/229)

ของพระพุทธเจ้า นั่นคือ การบรรลุเป็นพระอริยบุคคลประเภทใด ประเภทหนึ่ง (โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์) เนื่องจากพระอริยสงฆ์ในพระรัตนตรัยไม่ใช่มีเพียงแค่บรรพชิตเท่านั้น แม้ฆราวาสก็สามารถเป็นพระอริยบุคคลได้เช่นกัน เช่น อนาคตปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขาที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน เป็นต้น

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจแก้ว 3 ประการนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้ภาวนากำราบศัตรู ใช้เสกมะกรูด สัมป่อย 7 ครั้งแล้วทาบมือจับเหล็กแดงหรือไฟ ไม่มีอาการร้อน ใช้เป็นคาถาจิ้งจั่ง ปัดพิษงู ขับผี สะเดาะกัญญา ภาวนาให้คนหายโกรธ ใช้ทางเสน่ห์ อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 123-130) นอกจากนี้ยังพบว่า มีการนำอักษรย่อในหัวใจแก้ว 3 ประการนี้ไปลงยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์มหาจิ้งจั่งที่กันเชื่อว่า มีอำนาจทำให้ศัตรูทำอันตรายไม่ได้ เป็นต้น (อรุณินทร์ วีริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 58)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ พระรัตนตรัยจะได้ข้อสรุปว่า เนื้อหาที่กล่าวถึงพระรัตนตรัยไม่ได้สื่อถึงอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์เชิงดลบันดาล แต่เป็นการสื่อถึงพระคุณความดีของพระรัตนทั้งในส่วนที่เป็นความบริสุทธิ์ ปัญญา และความดี ดังนั้น การนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่า ทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นเสน่ห์กับผู้พบเห็น เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึงยึดเหนี่ยวทางใจและการปฏิบัติตามพระคุณความดีเหล่านั้น แต่เป็นการสื่อไปตามความเชื่อเรื่องอำนาจเวทมนต์คาถาตามลัทธิไสยศาสตร์

55. หัวใจพระ (หัวใจพระเจ้าดำเนิน) : ภควา

ชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ การใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต เห็นได้จากสาระสำคัญของคำศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้คือ **ภควา** ที่สื่อถึงพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้า โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจพระเจ้าดำเนิน หมายถึง การดำเนินชีวิตของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากพระปัญญาเห็นแจ้งในสัจธรรม ความหมายนี้ได้จากคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจนี้คือ **ภควา** ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงพระนามของพระพุทธเจ้านี้ว่าเป็นพระนามที่ประเสริฐ สูงสุด ควรแก่การเคารพกราบไหว้ พร้อมกับได้อธิบายความหมายของพระนามข้อนี้ไว้หลายประการ เช่น ผู้มีโชค ผู้จำนงธรรม ผู้จัดบาปธรรม และผู้ถึงที่สุดแห่งภพ (พระนิพพาน) เป็นต้น (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 268-271)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **ภควา** ในหัวใจนี้พบว่า มีฐานะ 2 ประการ คือ ฐานะเป็นศัพท์ที่เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในบทสรรเสริญพระพุทธรูปหรืออติปิ โส...ภควาติ. และฐานะที่เป็นอักษรย่อที่ปรากฏในคัมภีร์อติปิ โส รัตนมาลา ดังนี้

ภควา ในฐานะที่เป็นศัพท์มาจาก **ภควา** แปลว่า ผู้จำแนกแยกแยะ ผู้มีโชค เป็นต้น
ภควา ในฐานะที่เป็นอักษรย่อ ปรากฏในคัมภีร์ อิติปิ โส รัตนมาลา ดังนี้

ภ ย่อมาจาก **ภ** ยมาปนนสตตานี **ภ** ยั หาเปติ นายโก
ภ เว สพเพ อติกกนโต **ภ** ควนต์ นมามีหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 61)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้นำสัตว์ออกจากทุกข์ ทรงยังความ
กลัวของเหล่าสัตว์ผู้ประสพภัยให้หาย ทรงก้าวล่วงภทั้งปวง ข้าพเจ้า
ขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีโชค.

ค ย่อมาจาก **ค** มิโต เยน สทสมโม **ค** ตถญาณน ปาณินิ
ค ทณิยิ วรี ธมมิ **ค** ณฑาเปนต์ นมามีหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 61)

แปล : พระสัทธรรมอันพระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้มีญาณอันลุล่วง ทรง
บรรลุแล้ว ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงยังเหล่า
สัตว์ให้รับเอาพระธรรมอันประเสริฐที่ควรรับไว้.

ว ย่อมาจาก **ว** ปิตุ ปวรี ธมมิ **ว** นโมกุขาย ภิกขุณี
ว สิตุ ปวเร ธมเม **ว** นหนนต์ นมามีหิ.

(สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 61)

แปล : ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า ผู้ทรงหว่านพระธรรมอัน
ประเสริฐแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อให้พ้นจากตณหา (วานะ) ผู้อบรมแล้วใน
ธรรมอันประเสริฐ ผู้ขจัดตณหาได้แล้ว.

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **ภควา** ในฐานะแรกไม่ใช่เป็นอักษรย่อจึงไม่จัดเป็นวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบ
ใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่ **ภ ค วา** ในฐานะที่สองจัดเป็นอักษรย่ออักษรตามวิธีอาทิสังเกต
หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมายที่มา
ของศัพท์ และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **ภควา** นี้ แยกถึงแหล่งที่มาได้ 2 ประการ คือ **ภควา** ในฐานะศัพท์ที่เป็นพระ
คุณสมบัติของพระพุทธเจ้าในส่วนของพระปัญญาธิคุณพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกทั่วไป แต่ถ้ามา
ร่วมกับคำอื่น ๆ ที่เป็นบทพระคุณของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า บทสรรเสริญพุทธคุณหรือ อิติปิ โส... นั้น
พบหลายแห่ง เช่น ในทศตปิฎกนิสสันตสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตก็ได้กล่าวถึงอริยสาวกผู้
ประกอบด้วยคุณเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า “แม้เพราะเหตุนี้ **พระผู้มีพระภาค**
พระองค์นั้นเป็น พระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เทียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จ
ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝีกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เป็นพระพุทธเจ้า **เป็นพระผู้มีพระภาค**” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/52/86) ส่วนคำว่า **ภควา** ในฐานะอักษรย่อมาจากคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา ตามที่กล่าวแล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็ม

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำคำว่า **ภควา** ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลายประการ เช่น ใช้ภavana ในเวลาเดินทาง เชื่อว่าทำให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 208) นอกจากนี้ยังพบว่า นำไปใช้เป็นอักษรลงยันต์หรือคาถาเสกยันต์หลายชนิด เช่น ยันต์มหาลาภที่เชื่อกันว่า ทำให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลายได้ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 131)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายของคำว่า **ภควา** ที่เป็นพระคุณสมบัติจะเห็นสาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่ปัญญา พระพุทธเจ้าทรงมีปัญญาเครื่องตรัสรู้หรือพระโพธิญาณ และทรงสั่งสอนสัตว์โลกให้มีปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงจนละความยึดติดในสังขารทั้งปวงได้ ส่วนสาระสำคัญของคำว่า **ภควา** ที่เป็นอักษรย่อที่มาจากคัมภีร์ อิติปิ โส รัตนมาลานั้น จะเห็นบทบาทสำคัญของพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดาผู้สอนสัตว์โลกให้รู้แจ้งธรรม พ้นจากความทุกข์ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ไม่มีเรื่องใดที่สื่ออำนาจทิพย์หรือความศักดิ์สิทธิ์จากหัวใจข้อนี้ ดังนั้น การสื่อหัวใจและศัพท์หรืออักษรย่อในหัวใจนี้ไปในทางอำนาจที่ทำให้สำเร็จหรือเกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น ทำให้แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง เป็นต้นจึงเป็นเรื่องที่สวนทางกันกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

56. หัวใจพระศรีศากยมุนี : ป ภ ก

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าในภททกัปนี้ คือ พระศรีศากยมุนี หรือพระโคตมพุทธเจ้า ผู้ให้กำเนิดศาสนาพุทธปัจจุบัน ส่วนอักษรย่อโบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงเรื่องเกี่ยวกับพระโคตมพุทธเจ้า โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระศรีศากยมุนี หมายถึง พระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ที่มาบังเกิดในโลกในภททกัปนี้ 5 พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกณฑกมนะ พระกัสสปะ พระโคตมะหรือพระศรีศากยมุนี และพระศรีอาริยมตตริย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยได้พยายามค้นหาแหล่งที่มาของอักษรย่อทั้งในส่วนของโคตมพุทธวงศ์ อรรถกถาปฐมสมโพธิกถา และคาถาบูชาพระพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ แต่ไม่พบศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรที่อยู่ในคาถาเดียวกัน พบแต่ศัพท์ที่ใกล้เคียงจากคาถาต่าง ๆ ในโคตมพุทธวงศ์ดังต่อไปนี้

ป มาจาก อหเมตริหิ สมพุทโธ โคตโม สกยวฑฒโน

ปธานํ ปทหิตวาน ปตโต สมโพธิมุตตมํ.

(ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1/574)

แปล : ในกาลบัดนี้ ตถาคตเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านามว่าโคตม

เจริญในศากยสกุล บำเพ็ญความเพียรแล้ว ได้บรรลุสัมโพธิญาณ
อันประเสริฐ. (ขุ.พุทฺธ. (ไทย) 33/1/718)

ภ มาจาก อหิ อสสตุณฺณมฺหิ ปตฺโต สมโพธิมุตฺตม
พฺยามปฺปฏา สทา มยฺหิ โสฬสฺสทตฺตมฺมคฺคตา.
(ขุ.พุทฺธ. (บาลี) 33/20/576)

แปล : เราบรรลุสัมโพธิญาณอย่างประเสริฐที่โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์
เรามีรัศมีวาหนึ่งพุ่งขึ้นไป 16 คอกทุกเมื่อ. (ขุ.พุทฺธ. (ไทย) 33/
20/720)

ก มาจาก นิमितเต จตุโร ทิสฺวา อสฺสยาเนน นิกฺขมึ
ฉพฺพสฺสํ ปธานจาร์ อจฺริ ทฺกฺกรั อหิ.
(ขุ.พุทฺธ. (บาลี) 33/16/575)

แปล : เราเห็นนิมิต 4 ประการ จึงทรงราชพาหนะคือม้าออกผนวช
แล้ว ได้บำเพ็ญเพียรประพฤติกุศลกิจอยู่ 6 ปี (จึงได้บรรลุ
พระโพธิญาณ). (ขุ.พุทฺธ. (ไทย) 33/16/720)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ ป ก อักษร
ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของ
ศัพท์ สำหรับ ก อักษร ที่มาจาก ทฺกฺกรั ถ้าแยกศัพท์จะเห็นว่า ก อักษรเป็นอักษรตัวแรกของศัพท์ คือ
ทฺ + กริ ซ้อน กฺ หน้า กริ ตามกฎพยัญชนสนธิ ได้รูปศัพท์เป็น ทฺกฺกรั และ ภ อักษร ใช้วิธีการย่ออักษร
แบบอันตสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มได้กล่าวถึงที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ตามการ
วินิจฉัยของผู้วิจัยว่า มาจากโคตมพุทธวงศ์ ในขุททกนิกาย พุทฺธวงศ์ (ขุ.พุทฺธ. (บาลี) 33/1-24/311-
312, ขุ.พุทฺธ. (ไทย) 33/1-24/535-536)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งเอกสารและการสัมภาษณ์ยังไม่พบถึงการนำอักษรย่อในหัวใจ
นี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยว่า หัวใจในคาถา 108 ใช้ได้ในทุกด้านตามปารณนา เช่น เมตตามหานิยม
เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 253, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า ชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ใช้
สื่อถึงพระนามและเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่มีข้อความใดที่เกี่ยวข้องกับ
อำนาจศักดิ์ มีเพียงแต่อิทธิปาฏิหาริย์เกี่ยวกับพระรัศมีที่เกิดจากโพธิญาณของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ดังนั้น การนำหัวใจหรืออักษรย่อไปใช้ในทางอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทำให้เกิดเมตตามหานิยม เป็นต้น จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

57. หัวใจพระกัศสปะ : ป ร ก ธ

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัศสปะ บางแห่งเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจสี่เกลอ ส่วนอักษรย่อพบว่า บางแห่งเขียนเป็น **ก ร ม ธ** ซึ่งสื่อถึงเมตตาสูตฺร แต่ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะกล่าวถึงอักษรย่อของหัวใจนี้ว่า **ส โย ชี ช** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระกัศสปะ หมายถึง พระนามของพระพุทธเจ้าองค์ที่ 3 ที่ทรงอุบัติมาตรัสรู้ในภพที่กัปนี้ บางแห่งเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจสี่เกลอ สื่อความหมายถึงต้นไม้ 4 ต้นที่พระกัศสปะพุทธเจ้าทรงปลูกไว้ แต่ในความจริงแล้ว คำว่า ต้นไม้ เป็นเพียงคำที่นำใช้เป็นชื่อของคำสอนของพระกัศสปะพุทธเจ้า

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า แต่ละคัมภีร์กล่าวแตกต่างกันออกไป ขอแสดงที่มาของอักษรย่อทั้ง 3 แบบ ดังนี้

อักษรย่อแบบที่ 1 : ป ร ก ธ มาจากศัพท์ที่เป็นพระนามและพระคุณสมบัติของกัศสปะพุทธเจ้าจากคถาในกัศสปะพุทธวงศ์ ขุททกนิกายต่อไปนี้

ป	ย่อมาจาก	...ปทุตโต	แปลว่า	ผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์
ร	ย่อมาจาก	ปภังกร	แปลว่า	ผู้มีรัศมี
ก	ย่อมาจาก	กสสโป	แปลว่า	พระกัศสปะ
ธ	ย่อมาจาก	สมพุทโธ	แปลว่า	ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ

อักษรย่อแบบที่ 2 : ก ร ม ธ เทพย์ สาริกบุตร (2538, น. 195) กล่าวถึงที่มาของอักษรย่อในแบบที่สองนี้ว่า มาจากศัพท์ในกรณียเมตตสูตรดังนี้

ก ร ม ธ มาจาก **กรณียเมตตกุสเลน** แปลว่า ผู้ฉลาดในประโยชน์

อักษรย่อแบบที่ 3 : ส โย ชี ช มาจากคถาในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้ประพันธ์ไว้ดังนี้

ส	ย่อมาจาก	สภิเทว	แปลว่า	เพียงครั้งเดียวเท่านั้น
โย	ย่อมาจาก	ปาปิโย	แปลว่า	ความเสื่อม
ชี	ย่อมาจาก	ชีรนติ	แปลว่า	ยอมทรุทโทรม
ช	ย่อมาจาก	ราช	แปลว่า	ข้าแต่พระราชา

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปถึงรูปแบบของการย่อหรืออักษร โดยขอแยกแสดงไว้เป็น 3 แบบตามที่มาดังต่อไปนี้

อักษรย่อแบบที่ 1 : **ป ร ก ธ** ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **ป ก** อักษร ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **ร ธ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

อักษรย่อแบบที่ 2 : **ก ร ม ถ** เป็นการถอดอักษรจากศัพท์สมาสว่า **กฤษฎิมตถกุสเลน** เป็นการถอดอักษรแบบบิสระ

อักษรย่อแบบที่ 3 : **ส โย ซี ซ** ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **ส ซี** อักษร ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสั่งเกต ส่วน **โย ซี** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 1 : **ป ร ก ธ** นี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาในกัศสปพุทธวงศ์ ขุททกนิกายว่า

โกณาคมนสส อปเรน สมพุทโธ ทวิปุตตโม
กสสโป นาม โคตเตน ฐมมราชา ปภงโกโร.
(ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1/568)

แปล : สมัยต่อจากพระโกณาคมนพุทธเจ้า ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัศสปะตามพระโคตร ผู้สูงสุดแห่งเทวดาและมนุษย์ ทรงเป็นธรรมราชา มีพระรัศมี. (ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/1/711)

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 2 : **ก ร ม ถ** พบว่ามาจากเมตตสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1-10/20-22) หรือกฤษฎิมตตสูตรในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 3 : **ส โย ซี ซ** พบว่า มาจากคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ โดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระได้แสดงถึงคาถาอันเป็นที่มาของอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ ซึ่งใจความของคาถาเป็นคำถามถึงต้นไม้ที่พระกัศสปพุทธเจ้าทรงปลูกไว้ว่า

อนคคา จตุโร รุกขา อนนตผลทายกา
กสสปโลกนาถน มหาทเยน โรปีตา.

แปล : ต้นไม้ 4 ต้น หากามีได้ อำนวยผลไม่มีที่สุด พระโลกนาถพระนามว่า กัศสปะ ผู้ทรงพระมหากรุณา ทรงปลูกไว้. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 64)

หลังจากนั้นผู้แต่งได้ประพันธ์คาถาแสดงที่มาของอักษรย่อ 4 ตัว คือ **ส โย ซี ซ** ซึ่งมาจากต้นไม้ทั้ง 4 ต้นที่พระกัศสปพุทธเจ้าทรงปลูกไว้ด้วยคาถานี้ว่า

สมุโล ปจโม รุกโข โยอคโค ปุน ทุติโย
ชัมุโล ตติโย รุกโข ชอคโค ปน ปจฉิม.

แปล : ต้นไม้ต้นที่ 1 มี ส เป็นรากเง้า ส่วนต้นไม้ต้นที่ 2 มี โย เป็นยอด ต้นไม้ต้นที่ 3 มี ซี เป็นรากเง้า ส่วนต้นไม้ต้นสุดท้ายมี ซ เป็นยอด. (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 65)

คำถามในคาถาดังกล่าวพบว่า มีคำเฉลยปรากฏอยู่ในมหาสุตโสมชาดก ขุททกนิกาย ชาดก ตอนทีพระเจ้าสุตโสมโพธิสัตว์ทรงแสดงธรรมแก่โจรโบริสารทว่า

ส อักษร มาจากคาถาว่า

สฺกิตเว สุตโสม สพฺภี โหติ สมาคโม.

สา นํ สงคตติ ปาเลติ นาสพฺภี พหุสงคโม.

(ขุ.ชา. (บาลี) 28/411/113)

คำแปล : ท่านสุตโสม การสมาคมกับสัตบุรุษเพียงครั้งเดียวเท่านั้น

ก็คุ้มครองผู้นั้นได้ การสมาคมกับอสัตบุรุษแม้มากครั้งก็คุ้มครองไม่ได้.

(ขุ.ชา. (ไทย) 28/411/166)

โย อักษร มาจากคาถาว่า

สพฺภีเรว สมาเสถ สพฺภี กุพฺเพถ สนถวํ

สตี สทฺธมฺมมถาย เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.

(ขุ.ชา. (บาลี) 28/412/113)

แปล : บุคคลพึงอยู่ร่วมกับสัตบุรุษเท่านั้น พึงทำความสนิทสนมกับ

สัตบุรุษทั้งหลาย เพราะรู้ทั่วถึงธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย บุคคลจึงมีแต่

ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย. (ขุ.ชา. (ไทย) 28/412/166)

ซี อักษร มาจากคาถาว่า

ซีรนติ เว ราชรรถา สุจิตตา อโถ สรีรมปี ชรี อูเปติ

สตถจ ฌโม น ชรี อูเปติ สนโต หเว สพฺภี ปเวทยนติ.

(ขุ.ชา. (บาลี) 28/413/113)

แปล : ราชรถที่วิจิตรดีทั้งหลายยังทรุดโทรมได้ อนึ่ง แม้สรีระก็ยิ่งเข้าถึง

ความแก่ชรา ส่วนธรรมของสัตบุรุษย่อมไม่เข้าถึงความคร่ำคร่า สัตบุรุษ

กับสัตบุรุษเท่านั้นย่อมรู้จักกันได้. (ขุ.ชา. (ไทย) 8/413/166)

ช อักษร มาจากคาถาว่า

นภณจํ ทูเร ปถวี จ ทูเร ปารี สมุทฺทสฺส ตทาหุ ทูเร

ตโต หเว ทูตรํ วทนติ สตถจ ฌโม อสตถจ ราช.

(ขุ.ชา. (บาลี) 28/414/113)

แปล : ฟ้ากับแผ่นดินห่างไกลกัน ฝั่งโน้นกับฝั่งนี้ของสมุทรก็กล่าวกันว่า

ไกลกัน ข้าแต่พระราชา ธรรมของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ นักปราชญ์

ทั้งหลายกล่าวว่า ไกลยิ่งกว่านั้นโดยแท้. (ขุ.ชา. (ไทย) 28/414/166)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระกัศสปพุทธเจ้าหรือหัวใจสี่เกลอนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกพริกไทย ขมิ้น หรือเหล้ากินทำให้ทรหดอดทน อยู่อย่างคงกระพัน

เสกหัวปลีเป็นกระต่าย เสกกุ้งเป็นหลาว เสกรัตตะคตเป็นงู ใช้ลงยันต์หรือเสกยันต์ เช่น ยันต์สี่เกลอ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 195-198)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า สารสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักคำสอน ได้แก่ การคบหากับสัตบุรุษหรือคนดี เพราะการคบกับสัตบุรุษหรือบัณฑิตจะนำความสุข ความเจริญมาให้แก่ชีวิต แต่ตรงกันข้ามกับการคบสัตบุรุษ คนชั่วหรือคนพาลจะนำความวิบัติหรือความเสื่อมมาให้ เรื่องนี้คล้ายกับหลักคำสอนในมงคลสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เรื่องการไม่คบคนพาล การคบบัณฑิตที่นำความเจริญงอกงามมาให้แก่ชีวิต (ขุ.ข. (บาลี) 25/3/4) ดังนั้น การสื่อความหมายและสารสำคัญของหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อฯ ทำให้อยู่ยงคงกระพันหรือนำไปใช้เสกสิ่งต่าง ๆ ให้กลายเป็นสิ่งอื่นตามประสงค์ เป็นต้นจึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสารสำคัญของหัวใจนี้

58. หัวใจพระโกณาคมน : น ม ก ต

ชื่อของหัวใจนี้ถึงพระนามของพระพุทธเจ้าในอดีตทรงพระนามว่า โกณาคมนะ ส่วนอักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงพระนามและพระคุณสมบัติของพระโกณาคมนะพระพุทธเจ้า โดยมีสารสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระโกณาคมน เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าองค์ที่ 2 ที่มาตรัสรู้ในภัททกัปนี้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยขอวินิจฉัยที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ไว้ 2 แบบ จากศัพท์ในคทาโกณาคมนพุทธวงศ์ ขุททกนิกาย ดังต่อไปนี้

แบบที่ 1 : น ม ก ณ มาจากชื่อของพระโกณาคมนพระพุทธเจ้า คือ **โกณาคมน** เป็นการถอดอักษรแบบอนุโลม (ก ณ อักษร อ่านตามลำดับ) และปฏิโลม ย้อนอักษร (ม น อักษร อ่านย้อนกลับ) อักษรที่ต่างกันคือ **ณ** ที่คัมภีร์ส่วนใหญ่จะเขียนเป็น **ธ** และการเรียงอักษรก็เรียงสลับลำดับกัน แทนที่จะเรียงเป็น **ก ณ ม น** กลับเป็น **น ม ก ณ** แทน ซึ่งพบในการนำไปใช้ทั่วไป

แบบที่ 2 : น ม ก ณ มาจากชื่อของพระโกณาคมนพระพุทธเจ้าและพระคุณสมบัติของพระองค์ที่มาจากคทาต่าง ๆ ในโกณาคมนพุทธวงศ์ดังนี้

น	ย่อมาจาก	นุราสโ	แปลว่า	ผู้องค์อาภวามรชน
ม	ย่อมาจาก	มหาวิโร	แปลว่า	ผู้แก้แค้นล้ำมาก
ก	ย่อมาจาก	โกณาคมน	แปลว่า	พระโกณาคมนพระพุทธเจ้า
ต	ย่อมาจาก	ตาเรสิ ชนต พุ	แปลว่า	ทรงยังชนจำนวนมากให้ข้ามสังสารวัฏ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า การย่ออักษรแบบที่ 1 เป็นการย่อแบบอิสระ ไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิชรสารัตถสังคหะ การย่ออักษรแบบที่ 2 อักษรย่อทุกตัวใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์อันเป็นแหล่งที่มาของอักษรย่อทั้ง 2 แบบในหัวใจนี้มาจากโกณาคมนพุทธวงศ์ ขุททก นิกาย พุทธวงศ์ (ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1-29/564-568, ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/1-29/525-529)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้สื่อมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ป้องกันภัย และสวดเสริมบารมี เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.บ., น. 179)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า ชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจเป็นเพียงการสื่อถึงพระนามและพระคุณสมบัติของพระโกณาคมนพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น สามารถป้องกันภัย เป็นต้นจึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

59. หัวใจพระเวสสันดร : ส ร ต น

ชื่อและอักษรในหัวใจนี้สื่อถึงพระเวสสันดรโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวด เป็นพระโพธิสัตว์ชาติสุดท้าย ก่อนที่ได้ตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โคตมะ เจ้าของพระพุทธศาสนาองค์ปัจจุบัน ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางแห่งเขียนสลับกันเป็น **ส ร น ต** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระเวสสันดร แปลว่า ผู้เกิดในตรอก พระโพธิสัตว์ชาติสุดท้าย ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสัญชัยกับพระนางผุสดี มีพระมเหสีพระนามว่า พระนางมัทรี มีพระราชโอรส 1 พระองค์ พระนามว่า ชาลี มีพระราชธิดา 1 พระองค์ พระนามว่า กัณหา เป็นการนำชื่อพระโพธิสัตว์มาตั้งชื่อหัวใจ เรื่องนี้ปรากฏในเวสสันดรชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้น่าจะมีที่มาจากศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อของพระเวสสันดรและบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในชาตินี้ คือ ทานบารมี ใน 3 รูปแบบ คือ

แบบที่ 1 : ส ร ต น มาจาก **เวสสันดร** เป็นการนำชื่อและอักษรในชื่อภาษาบาลีของพระโพธิสัตว์มาใช้เป็นหัวใจและอักษรของหัวใจ

แบบที่ 2 : ส ร ต น มาจาก **สตตานิ รตนานิ** แปลว่า รัตนะ 7 ประการ เรื่องนี้มาจากเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรพร้อมพระราชบิดา พระราชมารดา พระนางมัทรี ชาลี และกัณหาเสด็จกลับจากเขาวงกตถึงเมืองเชตุรงค์ก็เกิดเหตุอัศจรรย์ คือ รัตนะ 7 ประการ พร้อมทั้งฝนก็ได้ตกลงมา เรื่องนี้มาจากเวสสันดรจรียา ในขุททกนิกาย จรียาปิฎก

แบบที่ 3 : ส ร ต น มีที่มาจากการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรต่อไปนี้

ส ย่อมาจาก **สตต** แปลว่า 7 หมายถึง การให้ทาน 7 อย่าง คือ ช้าง มา รถ หุญที่ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับและอาภรณ์อันมีค่า แม่มโคนม ทาสหญิง ทาสชาย อย่างละ

700 ของพระเวสสันดร อันเป็นที่มาของคำว่า สัตตสตกมหาทาน (สัตตสตก แยกศัพท์เป็น สัตตะ แปลว่า 7 กับคำว่า สตก มาจากคำว่า สตกะ แปลว่า อย่างละ 100)

รตน มาจาก **รตนี** แปลว่า รัตนะ หมายถึง ช้างปัจจัยนาเคนทร์ ช้างเผือกหรือ ช้างแก้วคู่พระบารมีของพระองค์

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้แบบที่ 1 ใช้วิธีการย่ออักษรแบบของมัชฌิมสังหิตะ คือ การย่ออักษรจากศัพท์แล้วนำอักษรทุกตัวที่ย่อมาเรียงสลับกันไปมาโดยอักษรตัวสุดท้ายต้องอยู่ตรงกลาง เวลาอ่านต้องอ่านอักษรตัวแรกไปหาอักษรตัวสุดท้ายสุด และอ่านอักษรที่อยู่ตรงกลางคือ ต ย้อนกลับมาหาอักษรตัวหน้า คือ ร จึงจะเห็นที่มาและความหมาย ดังนี้

ส → น

ร ← ต

ถ้าพิจารณาจากอักษรย่อและคำเต็มดังกล่าวจะได้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้เป็นคำย่อ เพราะท่านไม่ได้นำมาทั้งศัพท์ แต่นำมาเป็นเพียงบางส่วนของคำนั้น คือ นำเฉพาะคำว่า **สนฺตร** มา แต่ท่านตัดคำนำหน้า คือ **เวส** ทิ้งไป ส่วนอักษรย่อในแบบที่ 2 และแบบที่ 3 **ส** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังกะต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วนคำว่า **รตน** เป็นศัพท์มีใช้อักษรย่อ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของชื่อและคำย่อในหัวใจนี้แบบที่ 1 มาจาก เวสสันดรชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาต ชาดก (ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1655/308, ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/2114/435) ที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 2 มาจากขุททกนิกาย จริยาปิฎก ตอนเวสสันดรจริยาว่า

รตนานิ สุตต วสสีสุ มหาเมโฆ ปวสสส.

ตทาปิ ปถวี กมปิ สีนะรูนวภูตฺสกา.

(ขุ.จริยา. (บาลี) 33/123/596)

แปล : แก้ว 7 ประการตกลงมา มหาเมฆทำฝนให้ตก แม้ในกาล

นั้น แผ่นดิน ภูเขาสินธุราช และราวป่าก็ไหวแล้ว. (ขุ.จริยา. (ไทย)

33/123/743)

ส่วนที่มาของอักษรย่อและศัพท์ในหัวใจนี้แบบที่ 3 มาจากเวสสันดรชาดก มหานิบาต ดังข้อความว่า

รตนี เทว ยาจาม สีวีนิ รุจฺจวฑฺฒนํ.

ททาหิ ปวรํ นาคํ อีสาทนตํ อรุฬฺหฺหวนฺติ.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1669/310)

แปล : (พวกพราหมณ์กราบทูลว่า) ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์

ทั้งหลายทูลขอรัตนะ (ช้างแก้ว) ที่เป็นเครื่องทำให้แคว้นของ

ชาวกรุงศรีพีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช่างตัวประเสริฐ มีงาดจ
งอนไถ มีกำลังสามารถเถิด. (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1669/450)

ส่วนแหล่งที่มาของคำว่า สดุด หรือสัดสดกมหาทาน คือ การให้ช่าง ช่าง มา รถ หลิงที่
ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับและอาภรณ์อันมีค่า แม่โคนม ทาสหญิง ทาสชาย อย่างละ 700
ศึกษาได้จากจากเวสสันดรชาดก มหานิบาดชาดก (ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1796-1805/300, ขุ.ชา.ม.
(ไทย) 28/1796-1805/300)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระเวสสันดรไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่าเป็นเมตตา
บารมี เป็นที่รักของคนทั่วไป (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี. ม.ป.ป. : 161)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของชื่อหัวใจและคำย่อในหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของ
หัวใจนี้อยู่ที่เนื้อหาของชาดกที่กล่าวถึงบารมีสำคัญที่พระเวสสันดรได้บำเพ็ญในชาตินี้ คือ ทานบารมี
ที่บำเพ็ญถึงขั้นปรมาตถบารมีด้วยการเสียสละสิ่งอันเป็นที่รักยิ่งชีพ คือ บุตร ธิดา ภรรยาให้แก่คนอื่น
ดังนั้น การสื่อถึงหัวใจนี้ในทำนองว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น เมตตา มหา
นิมิต เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

60. หัวใจพระเตมีย์ : น ป ก ต

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า พระเตมีย์ ส่วนใหญ่จะเรียกท่านว่า พระเตมีย์ไ้
เนื่องจากท่านแกล้งทำเป็นพูดไม่ได้ เพราะไม่ต้องการที่จะขึ้นครองราชสมบัติ แต่ต้องการออกบวชเพื่อ
บำเพ็ญเนกขัมมบารมีในมุคปักษชาดกหรือเตมียชาดก มหานิบาด ส่วนอักษรย่อพบว่า บางคัมภีร์เขียน
เป็น **ก ร เต จ** ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงคำกล่าวของพระเตมีย์โพธิสัตว์ที่กล่าวกับนายสารถีชื่อว่า
สุนันทะผู้ที่กำลังจะขุดหลุมฝังพระองค์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า เตมีย์ แปลว่า เป็นที่ยินดีของคนทั้งหลาย หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่สววยพระชาติเป็น
พระเตมีย์ พระราชาโอรสของพระเจ้ากาสิกราชกับพระนางจันทรวดี ผู้ครองเมืองพาราณสี ชาวเมือง
มักเรียกท่านว่า พระเตมีย์ไ้ เพราะพระองค์แกล้งทำเป็นพูดไม่ได้ ทำให้คนเข้าใจผิดว่า เป็นใบ เพราะ
ไม่ต้องการครองราชสมบัติ แต่มีพระทัยตั้งมั่นในการออกบวช (เนกขัมมะ) เรื่องนี้ปรากฏในมุคปักษ
ชาดกหรือเตมียชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาดชาดก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากศัพท์ในคาถาหนึ่งในเตมียชาดก ขุททก-
นิกาย มหานิบาดชาดก ดังนี้

น ย่อมาจาก **น** พริโร มุโคสมิ ปกโข วิกโล แปลว่า เราไม่ใช่คนหูหนวก คนไ้
คนเปลี้ย และไม่ใช่เป็นคนบกพร่อง

ป	ย่อมาจาก ปกุโข	แปลว่า (น) ไม่ใช่คนเปลี้ย
ก	ย่อมาจาก ฎยิรา	แปลว่า ฟังกระทำ
ต	ย่อมาจาก ฏว์	แปลว่า ท่าน

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

รูปแบบการย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมา แต่มีอักษร 1 ตัว คือ น อักษร ที่ต้องอธิบายเพิ่มเติม น อักษรเป็นศัพท์นิบาตที่มีเพียงอักษรเดียว และใช้นำหน้าศัพท์ที่ตนปฏิเสธ ดังนั้น จึงอนุโลมเข้าในการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ที่มาของอักษรย่อนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากคาถาหนึ่งในมุขกปิณฑชาดกหรือเตมียชาดก ชุททกนิกาย มหานิบาตชาดก เพื่อนำมาใช้เป็นหัวใจพระเตมีย์ ดังข้อความว่า

น พริโร น มุโคสมิ น ปกุโข น จ วิกโล
 อธมมํ สารถิ ฎยิรา มํ เจ ฏว์ นิขณํ วเนติ.
 (ช.ชา.ม. (บาลี) 28/5/125)

แปล : นายสารถิ เรามิได้เป็นคนหนวก คนใบ้ คนเปลี้ย และมีได้เป็นคนบกพร่อง ถ้าท่านฟังผิงเราไว้ในป่า ชื่อว่า ฟิงทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม (ช.ชา.ม. (ไทย) 28/5/185)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระเตมีย์ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่าเป็นภาวนาเป็นเกราะเพชร กำบังตัว มหาอำนาจ และอิทธิฤทธิ์ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี. ม.ป.ป. : 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของอักษรย่อที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หัวใจนี้ต้องการสื่อสาระสำคัญ คือ เนกขัมมะ หมายถึง การออกจากกามอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ของชีวิตด้วยการออกบวช หลักคำสอนนี้ปรากฏหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น อนุบุพพิกขา ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อหาที่ลุ่มลึกไปตามลำดับมี 5 ประการ คือ ทานกถา กล่าวถึงการให้ทาน สีลกถา กล่าวถึงศีล ความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม สัคคกถา กล่าวถึงสวรรค์ กามาทีนวกถา กล่าวถึงโทษของกามและเนกขัมมานิสังสกถา กล่าวถึงผลดีของการออกจากกามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.ม. (ไทย) 4/26/32)

เนกขัมมะในที่นี้ก็คือ เนกขัมมบารมีอันเป็นหัวใจสำคัญของเรื่องเตมียชาดก เนื่องจากพระโพธิสัตว์พระนามว่า เตมีย์ ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้เป็นสำคัญในพระชาตินี้ ดังนั้น การนำชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่าเป็นภาวนาจะทำให้บังเกิดเป็นเกราะเพชร กำบังตัว ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ และทำให้มีอำนาจอิทธิฤทธิ์จึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

61. หัวใจพระมหาชนก : ป พ ย ห (ป ส ย ห)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า พระมหาชนก ผู้บำเพ็ญวิริยบารมีในมหาชนกชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาต ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากข้อความในมหาชนกชาดกเพื่อใช้สื่อถึงวิริยบารมี ดังนั้น อักษรย่อที่ถูกต้องของหัวใจนี้ คือ **ป ส ย ห** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระมหาชนก หมายถึง พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญวิริยบารมี คือ ความเพียรพยายาม ครั้นที่ทรงบังเกิดเป็นพระมหาชนก พระราชโอรสของพระเจ้าอรุณชนก กษัตริย์ผู้ครองเมืองมถิลยา

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยพยายามสืบค้นหาที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งในมหาชนกชาดกในพระไตรปิฎก และอรรถกถาชาดก แต่ไม่พบคาถาหรือข้อความใด ๆ ที่จะสื่อให้เห็นถึงที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ตรง ๆ พบแต่คำใกล้เคียง ซึ่งถอดอักษรย่อได้เป็น **ป ส ย ห** ดังนี้

ป	ถอดมาจาก	อปสฺส	แปลว่า (เรา) มองไม่เห็น
ส	ถอดมาจาก	อปสฺส	แปลว่า (เรา) มองไม่เห็น
ย	ถอดมาจาก	อายุเห	แปลว่า (เรา) พึงพยายาม
ห	ถอดมาจาก	อายุเห	แปลว่า (เรา) พึงพยายาม

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวข้อที่ผ่านมาจะได้ข้อสรุปว่า การถอดอักษรดังกล่าวเป็นการถอดเพื่อให้เกิดความชัดเจนของศัพท์อันเป็นแหล่งที่มา ถ้าถอดออกมาเพียงอักษรเดียว อาจทำให้เกิดความไม่ชัดเจนว่า อักษรดังกล่าวมาจากศัพท์ใด ท่านจึงถอดศัพท์ที่เป็นสาระสำคัญของเรื่อง ศัพท์และ 2 ตัว อักษร คือ **อปสฺส** **อายุเห** และเป็นการถอดมาเฉพาะพยัญชนะเท่านั้น ไม่นำสระติดมาด้วย ลักษณะการถอดอักษรในหัวใจนี้ไม่จัดอยู่ในวิธีการย่ออักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ เพราะถอดอักษร 2 ตัวจากศัพท์เดียวกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามข้อกำหนดในการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้ตามที่กล่าวในหัวข้ออักษรย่อและศัพท์เต็มพบว่า มาจากมหาชนกชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาต ดังข้อความว่า

นิสมม วตตํ โลกสฺส วายามสฺส จ เทเวเต

ตสฺมา มขุณฺเณ สมฺมุตฺตมํ **อปสฺส** ติรมายุเหติ.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/124/138)

แปล : (พระโพธิสัตว์ตอบว่า) เทพธิดา เราพิเคราะห์เห็นธรรมเนียมของโลกและอันสงส์ของความพยายาม เพราะฉะนั้นทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง เราจึงเพียรพยายาม (ว่า) อยู่ในท่ามกลางสมุทร. (ขุ.ม. (ไทย) 28/124/202)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระมหากษัตริย์ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้บูชาเพื่อขอพร ภาวนาเป็นเกราะป้องกันตัว และศัตรูมารร้าย เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้มุ่งแสดงถึงวิริยบารมีอันเป็นหัวใจสำคัญที่พระมหากษัตริย์โพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญในชาตินี้ ไม่มีส่วนใดของชาตนี้ที่มุ่งแสดงถึงอิทธิฤทธิ์ อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงลบล้างดลบันดาล ดังนั้น การนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ เช่น ภาวนาเพื่อขอพรหรือป้องกันอันตรายที่เกิดจากศัตรู เป็นต้น จึงเป็นการนำไปใช้ที่ไม่ตรงกับสาระของเรื่อง คือ ความเพียรพยายามที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในเรื่องที่ทำ แม้กระทั่งการหลุดพ้นก็ยังต้องอาศัยความเพียรพยายาม ดังพุทธดำรัสว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ บุคคลล่วงพ้นทุกข์ได้ เพราะความเพียรพยายาม” (ขุ.สุ. (บาลี) 25/186/370, ขุ.สุ. (ไทย) 25/186/544) หรือศึกษาได้จากตัวอย่างของความเพียรที่พระพุทธเจ้าทรงเพียรก่อนตรัสรู้ในอุปัฏฐากสูตร อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า “เราจักเริ่มตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็น กระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเกิด เมื่อยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียร” (อง.ทุก. (ไทย) 20/5/61)

62. หัวใจพระวิฑูร (วิฑูร) : น ป ส อ

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า พระวิฑูร ผู้บำเพ็ญสังขารมีในวิฑูรชาตก มหานิบาตชาตก ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **น ม ส อ** บ้าง **น ป ล อ** บ้าง แต่อักษรย่อที่ตรงกับแหล่งที่มาคือ **น ป ส อ** ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงศีลบารมี โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจพระวิฑูรนี้ หมายถึง พระโพธิสัตว์พระนามว่า วิฑูรบัณฑิต ผู้บำเพ็ญสังขารมีในวิฑูรชาตก ขุททกนิกาย มหานิบาตชาตก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยได้พยายามค้นหาศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจพระวิฑูรทั้งในพระบาลี (วิฑูรชาตก) ไม่พบคำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมด พบแต่ในอรรถกถาที่ปรากฏข้อความพอที่จะวินิจฉัยได้ว่าเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ เพราะสามารถย่ออักษรได้ครบทุกตัวดังนี้

น	มาจาก	น	แปลว่า	ไม่
ป	ย่อมาจาก	ป	แปลว่า	ซึ่งบาป
ส	ย่อมาจาก	ส	แปลว่า	สมณะ
อ	ย่อมาจาก	อ	แปลว่า	ดังนี้

แต่ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะได้กล่าวถึงอักษรย่อของหัวใจพระวิสูตรแตกต่างไปจากที่กล่าวข้างต้นเป็น **น ทู ส เต** โดยพระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ ผู้ประพันธ์ได้แต่งเป็นคาถาเป็นคำทายอักษรทั้ง 4 ตัวนี้ว่า มาจากศัพท์ใด โดยอิงกับเรื่องต้นไม้ที่พระวิสูตรโพธิสัตว์ได้ปลูกไว้ว่า

นมูโล ปจโม รุกโข **ท**ุอโคโค ปน ทุติโย
สัมมูโล ตติโย รุกโข **เต**อโคโค ปุน ปจฉิมโ.

แปล: ต้นไม้ต้นที่ 1 มี น เป็นรากเหง้า แต่ต้นไม้ต้นที่ 2 มี ทู เป็นยอด ต้นไม้ต้นที่ 3 มี ส เป็นรากเหง้า ส่วนต้นไม้ต้นสุดท้าย มี ต เป็นยอด.
(พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 64)

จากคาถาและคำแปลดังกล่าวจะเห็นว่า ผู้แต่งได้กล่าวถึงอักษร 4 ตัว คือ **น ทู ส เต** โดยพบว่า อักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้มีที่มาจากวิสูตรชาดก ขุททกนิกาย มหานิบาต เรียงตามอักษรดังนี้

น อักษร มาจากคาถาว่า

น สาธารณทาส **น** ภูช สาธุเมกโก
น เสเว โลกายติกั **เน**ตฺ ปณณาย วทณน.
(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1452/280)

แปล : ผู้ครองเรือนไม่พึงมีภรรยาเป็นหญิงเสเพล ไม่พึงบริโภคของดีคนเดียว ไม่พึงส่องแสงโลกายติศาสตร์ เพราะเรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องที่ทำให้ปัญญาเจริญ. (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1452/410) พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 65-66)

คำว่า ภรรยาที่เป็นหญิงสาธารณะในคำว่า สาธารณทาส หมายถึง หญิงเสเพล ส่วนคำว่า โลกายติศาสตร์ หมายถึง คัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องโลกที่หาช้อยดีไม่ได้ เช่น โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น เพราะเรื่องเหล่านี้ไม่ทำให้เกิดความเจริญทางปัญญา และไม่สามารถทำให้คนพ้นทุกข์ได้

ท อักษร มาจากคาถาว่า

สีลวา วตตสมปนโน อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ
นิวาตวตฺติ อตถทโธ สุรโต สขิลो มุท.
(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1453/280)

แปล : ผู้อยู่ครองเรือนควรเป็นคนมีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ไม่ประมาท มีปัญญาเห็นประจักษ์ มีความประพฤติถ่อมตน ไม่กระด้าง สงบเสงี่ยม พูดคำไพเราะจับใจ สุภาพอ่อนโยน (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1453/410, พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 56-57)

ส อักษร มาจากคาถาว่า

สงคเหตา จ มิตตานั สวิภาคี วิชานวา
ตปฺเปยฺย อนฺนปาเนน สทา สมณพฺราหฺมณ.
(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1454/280)

แปล : ผู้อยู่ครองเรือนพึงเป็นผู้สงเคราะห์มิตร จำแนกแจกทาน รู้จัก
จัดทำกิจการงาน บำรุงสมณะและพราหมณ์ด้วยข้าวน้ำทุกเมื่อ (ขุ.ชา.
ม. (ไทย) 28/1454/410, พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น.
56-57)

เต อักษร มาจากคาคาว่า

ธมมกาโม สุตาธาโร ภเวยฺย ปริปุจฺจโก

สกกจฺจํ ปยฺรูปาเสยฺย สีลวนเต พุสุสุเต.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1455/281)

แปล : ผู้อยู่ครองเรือนพึงเป็นผู้ใคร่ธรรม ทรงสุตะ หมั่นสอบถาม เข้าไป
หาท่านผู้มีศีล เป็นพหูสูตด้วยความเคารพ. (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/
1455/411, พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 557)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

จากหัวข้อที่ผ่านมาสรุปถึงอักษรย่อในหัวใจนี้เป็น 2 ประการ คือ ประการแรก **น ป ส อ**
อักษรทั้ง 4 ตัวนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือ
พยางค์แรกของศัพท์ ประการที่สอง **น ทุ ส เต** อักษร ใช้วิธีการย่อ 2 แบบ คือ **น ส** อักษร ใช้วิธีการ
ย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต ส่วน **ทุ เต** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือ
การถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า **น ป ส อ** อักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาจากคาคาในอรรถกถา
วิสุทธิกถาดังข้อความว่า

อุณฺทโร โย สหเต ชิฆฺจจฺจํ ทนฺโต ตปสฺสี มิตฺตานโกชโน

อาหารเหตุ **น** กโรติ **ปา**ปํ ตํ เว นรํ **สม**ณฺมาหุ **โล**เกติ.

(ขุ.ชา.ม.อ. (บาลี) 10/1346/184)

แปล : คนใดผู้มีท้องพร่องเมื่อหิว ผู้ฝึกแล้ว มีตบะ บริโภคแต่น้ำ ย่อมไม่
ทำบาปเพราะอาหารเป็นเหตุ บัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงบุคคลนั้นแล้วว่า
เป็นสมณะในโลก.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์นำอักษรย่อในหัวใจพระวิสุทธิกถาไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้
ภาวนาป้องกันภัย ทำให้แคล้วคลาด และทำให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.,
น. 161)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาถึงศัพท์และสาระสำคัญอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ทั้ง 2 แบบจะได้ข้อ
สรุปว่า หัวใจพระวิสุทธิกถาเป็นการสื่อถึงหลักคำสอนทั้งในด้านการครองเรือน การครองชีวิตที่ต้องมีภรรยา
เป็นคนดี ไม่ใช่หญิงเสเพล ไม่เห็นแก่ตัวบริโภคของดีแต่เพียงคนเดียว ไม่เชื่อเรื่องที่ทำชั่วอยู่ไม่ได้ แต่

เชื่อเรื่องกรรม มีศีลธรรม สมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติ ไม่ประมาท มีปัญญา มีความประพจน์ที่อ่อนนุ่ม ถ่อมตน ไม่กระด้าง สงบเสงี่ยม พุดจาไพเราะ สุภาพอ่อนโยน สงเคราะห์มิตร ให้ทาน รู้จักจัดทำ กิจการงานให้เรียบร้อย บำรุงสมณะและพราหมณ์ทุกเมื่อ เป็นผู้ใฝ่ใจในธรรม ใฝ่เรียนรู้ หมั่นสอบถาม เข้าไปหาท่านผู้มีศีลซึ่งเป็นพหูสูต และไม่ทำบาปเพราะเห็นแก่กิน ดังนั้น การนำอักษรในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันภัย แคล้วคลาดจากอันตรายได้นั้นจึงเป็นการสื่อที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจนี้

63. หัวใจพระสุวรรณสาม : อวสทท (อวสขข)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า สุวรรณสามดาบส ผู้บำเพ็ญเมตตาบารมีในสุวรรณสามชาดก มหานิบาตชาดก ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น **อวสทท** บางคัมภีร์เขียนเป็น **อ ว ส ท** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สุวรรณสาม ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ สุวณฺณ แปลว่า ทองคำ กับคำว่า สาม ที่เป็นชื่อของพระโพธิสัตว์ ทุกุลบัณฑิตผู้เป็นบิดาได้ตั้งชื่อให้บุตรของตนว่า สุวรรณสาม เนื่องจากบุตรของตนมีผิวพรรณสวยงามดุจทองคำ (ขุ.ชา.อ. (บาลี) 6/540/116)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **อวสทท** ที่เอกสารโบราณระบุว่า เป็นอักษรในหัวใจนี้ไม่พบแหล่งมาจากสุวรรณสามชาดก มหานิบาต และอรรถกถามหานิบาตชาดก พบแต่คำใกล้เคียงที่พอจะสรุปว่าเป็นอักษรในหัวใจนี้ตามข้อวินิจฉัย 2 แบบ ดังนี้

อักษรในหัวใจนี้แบบที่ 1 : อสขข ในหัว มาจาก **อสขซี** แปลว่า ได้ปล่อยไปแล้ว (อสขข ศัพท์เต็มที่ยังไม่ประกอบวิภัตติอาชยัต) โดยมีที่มาจากคาลาในสุวรรณสามชาดกว่า

น ตฺ ตส มิโค สาม กินดาหํ อลิภํ ภณ

โกธโลภาภิกูตาหํ อสุเต ตํ **อวสสซี**.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/311/156)

แปล : ท่านสาม เนื้อหาได้สะดุ้งกลัวท่านไม่ เรากล่าวเท็จแก่ท่าน

ต่างหาก เราถูกความโกรธและความโลภครอบงำ จึงได้ปล่อยลูกศรนั้น

ไปถึงท่าน. (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/311/231)

อักษรในหัวใจนี้แบบที่ 2 : อ ว ส ท ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์น่าจะนำอักษรเหล่านี้มาจากคาลา 4 คาลา ในสุวรรณสามชาดก โดยท่านไม่ได้นำมาจากคาลาเดียวกัน และไม่ได้นำมาจากคาลาที่เป็นข้อความติดกัน โดยท่านเลือกมาเป็นบางคาลา 4 คาลาดังต่อไปนี้

อ อักษร ย่อมาจากคาลาว่า

อนธา มาตาปิตา มยหิ เต ภรามิ พรทวเน

เตสาหิ อุกทาหาโร อาคโต มิคสมมตํ.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/313/156)

แปล : มารดาบิดาของข้าพระองค์เป็นคนตาบอด ข้าพระองค์เลี้ยงดูท่านทั้ง 2 นั้นอยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์จะไปตักน้ำมาให้ท่านทั้ง 2 นั้น จึงมายังแม่น้ำมีคัสมตา. (ซุ.ชา.ม. (ไทย) 28/313/232)

ว อักษร ย่อมาจากคาลาว่า
กตมฺ ตํ วนํ สาม ยตถ มาตาบิดา ตว
อหํ เต ตถา ภริสฺสํ ยถา เต อภริ ตว.
(ซุ.ชา.ม. (บาลี) 28/324/157)

แปล : ท่านสาม มารดาและบิดาของท่านอยู่ป่าไหน เราจะเลี้ยงดูมารดาและบิดาของท่านให้เหมือนอย่างที่ท่านได้เลี้ยงดูมา. (ซุ.ชา.ม. (ไทย) 28/324/233)

ส อักษร ย่อมาจากคาลาว่า
สุ ราชา ปรีเทเวสิ พหุ การุณยสยหิตํ
อชรามโรหํ อาสี อชเชตํ ฌามิ โน ปุเร
สามํ กาลกตํ ทิสฺวา นตฺถิ มจฺจุสฺส นาคโม.
(ซุ.ชา.ม. (บาลี) 28/329/157)

แปล : พระราชานั้นทรงคร่ำครวญเป็นที่น่าสงสารอย่างมากว่า เราเข้าใจว่า จะไม่แก่และไม่ตาย เราได้เห็นสามบัณฑิตตาย วันนี้ จึงได้รู้ความแก่และความตาย แต่ก่อนหาได้รู้ไม่. (ซุ.ชา.ม. (ไทย) 28/329/234)

ท อักษร ย่อมาจากคาลาว่า
ทฺทโร ยูวา นาติพรหา สาโม กลฺยาณทสฺสโน
ทิมฺสฺส เกสา อสิตา อโถ สุนคฺคเวลฺลิตา.
(ซุ.ชา.ม. (บาลี) 28/346/159)

แปล : สามหนุ่มน้อยร่างสันทัด ผู้เห็นแก่กัลยาณธรรม มีผมยาวดำสนิท มีปลายงอนซ้อนขึ้นข้างบน. (ซุ.ชา.ม. (ไทย) 28/346/236)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์หรืออักษรย่อในหัวใจนี้มี 2 แบบ คือ แบบแรก ได้แก่ อสชช ที่มาจากคำว่า **อสชชี** ไม่ใช้อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ ส่วนแบบที่สอง คือ **อ ว ส ท** เป็นอักษรย่อที่ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **อ ส ท** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **ว** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์เต็มและอักษรในหัวใจนี้ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า มาจากสุวรรณสามชาดก ในมหานิบาตชาดก ขุททกนิกายทั้งในส่วนของพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดกตามการอ้างอิงในหัวข้อที่ผ่านมา

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระสุวรรณสามไปสื่อในมิติทางความเชื่อว่า ใช้ทางเมตตามหานิยม ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตร (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของศัพท์หรืออักษรในหัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มจะเห็นถึงสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่โบราณจารย์ได้นำมาก็คือ ความกตัญญู กตเวทิตะของพระสุวรรณสามดาบสที่เลี้ยงดูบิดา มารดาผู้ตาบอด และที่เป็นหัวใจของชาดกนี้ก็คือ เมตตา อันเป็นบารมีที่พระสุวรรณสามดาบสได้บำเพ็ญในชาตินี้ ดังนั้น การนำศัพท์หรืออักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าจะทำให้เกิดเมตตามหานิยมนั้นจึงเป็นการสื่อตามคติทางความเชื่อ แต่ถ้าสื่อถึงเมตตาว่า ทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรในแง่ของการปฏิบัติต่อกันนั้นก็เป็นเรื่องที่ถูกต้อง เพราะเมตตานั่นเป็นเครื่องทำลายความโกรธ ความเกลียดชัง ความอาฆาต ความพยาบาทที่มีต่อกันออกไป เพราะผู้มีเมตตานั่นจะไม่ฆ่าหรือใช้ผู้อื่นฆ่าชีวิตใด ๆ ดังข้อความในเมตตาภาวนาสสูตรที่ว่า

“ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่าจะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นฆ่า
ไม่ช่นะเอง ไม่ใช่ให้ผู้อื่นช่นะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ” (ขุ.ธ.
(ไทย) 25/27/374)

64. หัวใจพระโพธิสัตว์ : ป ส น วา

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงบุคคลผู้ที่กำลังบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ เพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้าที่เรียกว่า พระโพธิสัตว์ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหลักธรรมสำคัญที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระโพธิสัตว์ หมายถึง ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมี 10 คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558, น. 278)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยได้พยายามค้นหาคำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ แต่ไม่พบโดยตรงทั้งในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งพระสงฆ์และอาจารย์ฝ่ายฆราวาส ดังนั้นจึงวินิจฉัยว่า อักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ว่า มาจากศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพระโพธิสัตว์ดังต่อไปนี้

ป ย่อมาจาก <u>ป</u> ารมี	หลักธรรมที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์
ส ย่อมาจาก <u>ส</u>	แปลว่า สิบ หมายถึง บารมี 10 ประการ
น ย่อมาจาก <u>น</u> ะกขมม	แปลว่า การออกบวช การประพฤติพรหมจรรย์
วา ย่อมาจาก <u>ว</u> ายาม	แปลว่า ความพยายาม

การที่ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า อักษรย่อในหัวใจนี้มาจากศัพท์เหล่านี้ก็เนื่องจากบารมี 10 ประการ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพระโพธิสัตว์ทั้งในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายานที่ พระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถ-บารมีที่เรียกว่า บารมี 30 ทศ ส่วนเรื่องเนกขัมมะที่มาของ น อักษรนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าพระโพธิสัตว์ในเถรวาททุกพระองค์จะบำเพ็ญเนกขัมมะ คือ การออกบวช เพราะการออกบวชเป็นวิธีการเดียวที่จะทำให้พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์บรรลุพระโพธิญาณ และความเพียรพยายาม (วายามะ) ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พระโพธิสัตว์ต้องใช้อย่างมากในการบำเพ็ญบารมี ดูตัวอย่างของพระโพธิสัตว์ชาติสุดท้ายที่ทรงอธิษฐานความเพียรก่อนที่จะได้ตรัสรู้ ว่า “เราจักเริ่มตั้งความเพียรไม่ย่อหย่อนว่า จะเหลืออยู่แต่หนึ่ง เอ็นกระดูกก็ตามที เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเถิด เมื่อยังไม่บรรลุผลที่พึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียร” (อง.ทุก. (ไทย) 20/5/61) ดังนั้น เรื่องบารมี การออกบวช และความเพียรพยายามจึงเป็นหัวใจที่ทำให้พระโพธิสัตว์ได้บรรลุพระโพธิญาณ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ ป น ว อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน ส อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แยกแสดงได้เป็น 2 เรื่อง คือ บารมี 10 ประการ พบว่ามีปรากฏในขุททกนิกาย พุทธรังสี (ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/76/446) ส่วนแหล่งอันเป็นที่มาของหลัก คำสอนเรื่องความเพียรพยายามได้แสดงไว้แล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็ม และแหล่งที่มาของเนกขัมมะพบหลายแห่ง เช่น บารมี 10 และอนุบุพพิกขาที่กล่าวถึง การให้ทาน (ทานกถา) การรักษาศีล (ศีลกถา) สวรรค์ (สักคกถา) โทษของกาม (กามาทีนวกถา) และผลดีของการออกจากกาม หรือการออกบวช (เนกขัมมานิสังสกถา) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.ม. (ไทย) 4/26/21)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งเอกสารและการสัมภาษณ์ยังไม่พบถึงการนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยว่า หัวใจในคาถา 108 ใช้ได้ในทุกด้านตามปารณา เช่น เมตตามหานิยม เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาถึงคำศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่ บารมี 10 ประการ ที่มีได้เจาะจงเฉพาะพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเท่านั้น แต่ผู้ที่ต้องการหลุดพ้นจากความทุกข์ก็ต้องเพียรเช่นกัน เนื่องจากบารมี 10 ประการนี้จะทำให้ผู้บำเพ็ญเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีจนบริบูรณ์แล้วก็ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่การบำเพ็ญบารมีนั้นมีไม่มุ่งเพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่เพียงอย่างเดียว จุดมุ่งหมายของบารมีนั้น

อยู่ที่การได้บรรลุนิพพานอันเป็นความหลุดพ้นทุกข์และบรรลุบรมสุขอย่างแท้จริง ซึ่งจะต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างมาก ดังนั้น การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าจะทำให้เกิดอานุภาพที่น่าอัศจรรย์ต่าง ๆ นั้นจึงเป็นเรื่องของความเชื่อนอกพุทธศาสนา แต่อำนาจของบารมีธรรมคืออำนาจที่ขจัดกิเลสที่ส่งผลให้ผู้มีบารมีธรรมเป็นมนุษย์ที่มีจิตสะอาดบริสุทธิ์เป็นสำคัญ

65. หัวใจพระภูริทัต : ป ลี มิ วา (ป ปี มิ วา)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า พระภูริทัต ผู้บำเพ็ญศีลบารมีในภูริทัตตชาดก มหา-นิบาตชาดก ขุททกนิกาย ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **ม ส นิ วา** บ้าง **ม น ลี วา** บ้าง ผู้วิจัยพยายามสืบค้นจากภูริทัตชาดกพร้อมอรรถกถาที่เป็นต้นเรื่อง ไม่พบบาทคาถาใดที่มีศัพท์พอจะถอดอักษรตรงตามอักษรทั้งหมด พบศัพท์ที่สามารถถอดอักษรได้ใกล้เคียงที่สุด คือ **ป ปี มิ วา** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ภูริทัต เป็นพระนามของพระโพธิสัตว์อดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นพญานาค นามว่า ภูริทัต ผู้บำเพ็ญศีลบารมี

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยได้พยายามค้นหาคำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จากภูริทัตชาดกในมหา-นิบาตชาดก และอรรถกถาภูริทัตชาดก ไม่พบคำศัพท์ที่ถอดออกมาตรงกับอักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมด พบแต่เพียงที่ใกล้เคียง คือ **ป ปี มิ วา** โดยมีที่มาดังนี้

ป ย่อมาจาก **ปจฺจติ** แปลว่า ถูกไฟไหม้อยู่

ปี ย่อมาจาก **มหิสฺสมปี** แปลว่า แผ่นดิน แม้แก่บุคคลนั้น (มที่ + อสส + ม อาคม + อปี รัสสะ อี ที่ มที่ เป็น อี ได้รูปศัพท์เป็น มหิสฺสมปี)

มิ ย่อมาจาก **มิตฺตทุพฺภี** แปลว่า ผู้ประทุษร้ายมิตร

วา ย่อมาจาก **ชีวเรวฺวาปี** แปลว่า ถึงมีชีวิตอยู่ (ชีวเร + วา + ปี)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจพระภูริทัตนี้ให้ข้อสรุปถึงวิธีการย่ออักษร 2 วิธี คือ **ป มิ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ **ปี วา** อักษรเป็นศัพท์นิบาตที่มีพยางค์เดียว และจะเรียงไว้หลังศัพท์ที่ตนควบอยู่เป็นศัพท์นิบาต ดังนั้น จึงอนุมานเข้าในการย่ออักษรแบบอันตสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ตามที่กล่าวไว้ในหัวข้ออักษรย่อและอักษรเต็มนี้พบว่ามีมาจากคาถาหนึ่งในภูริทัตตชาดกว่า

ปจฺจติ นฺริเย โขเร มหิสฺสมปี วิวรติ

มิตฺตทุพฺภี หิตจจาตี ชีวเรวฺวาปี สฺสุสตี.

(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/840/211)

แปล : (โสมพักกล่าวว่) คนผู้ประทุษร้ายมิตรสละความเกื้อกูล จะต้องหมกหม้อยู่ในนรกอันร้ายแรง แผ่นดินย่อมสูบผู้ขึ้น หรือถึงมีชีวิตอยู่ที่ชুবซีต. (ข.ชา.ม. (ไทย) 28/840/313)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระภุริทัตไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนาด้วยความเพียรด้วยจิตที่มั่นคงจะทำให้สำเร็จผลต่าง ๆ ที่ปรารถนา (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาแหล่งอันที่มาของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ ภุริทัตชาดกจะได้ข้อสรุปถึงสาระสำคัญของชาดก คือ ศิล ที่พระภุริทัตรักษาไว้ถึงชีพ ไม่ยอมทำผิดศีล แม้ว่า ตนจะต้องทนทุกข์ทรมานเพราะความหิวอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาจากคาถาอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ จะได้ข้อสรุปถึงคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมที่แสดงผ่านผู้ที่ชอบทำร้ายมิตรที่ต้องไปสู่อบายภูมิอันหาความเจริญไม่ได้ ถูกแผ่นดินสูบ ถึงแม้จะมีชีวิตอยู่ก็เป็นอยู่อย่างอับเฉา ไม่มีความสุข ไม่มีใครคบหา ดังนั้น การนำชื่อหัวใจและอักษรในหัวใจนี้ไปใช้ภาวนาเพื่อให้เกิดอานุภาพที่เป็นความศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ตรงตามสาระสำคัญของหัวใจนี้ แต่ถ้านำไปภาวนาเพื่อเป็นอุบายทำจิตให้สงบ เป็นสมาธิตามหลักสมถกัมมัฏฐานก็เป็นการนำไปใช้ที่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

66. หัวใจพระมัลลย : พลย (มัลลย)

ชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงพระมัลลยเถระหรือชื่อเต็มว่า พระมัลลยเทวัตเถระที่ไปโปรดสัตว์นรก คำศัพท์ในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **พลย** ซึ่งไม่ตรงกับแหล่งที่มาของศัพท์ ในมัลลยวัตตูกาปิณีฎีกา พบแต่คำใกล้เคียง คือ **มลย** หมายถึง ชนบทแห่งหนึ่งในเกาะลงกาที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนารู้กันโดยทั่วไปว่าเป็นสถานที่ทำสังคายนาครั้งที่ 5 และได้จาริกหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาลงในโบราณเป็นครั้งแรก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558, น. 300) เป็นไปได้ที่ผู้สืบทอดหัวใจนี้จะคัดลอกต่อกันมาจนเพี้ยนจาก **ม** เป็น **พ** ไปในที่สุด ซึ่งพบได้ในงานตรวจชำระหรือปวรรตคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น มิลินทปัญญาฎีกา ตัวอย่างเช่น จาร **ม** เป็น **พ** เช่น พิมโพหน เป็น พิพโพหน เป็นต้น (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2556, น. 152) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงลงความเห็นว่า ศัพท์ที่ถูกต้องของหัวใจนี้ คือ **มัลลย** แต่บางคัมภีร์เขียนเป็น **มาลย** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มัลลย เป็นชื่อของเกาะแห่งหนึ่งในประเทศศรีลังกา เป็นเกาะที่มีไม้จันทน์ขึ้นเป็นจำนวนมาก พระมัลลยเกิดในเกาะแห่งนี้จึงได้นามว่า พระมัลลย (พระมหาอภิรัฐกรรม อัสมาลี (พันนาวา), 2549, น. 157)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **มัลลย** นี้ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า คำนี้มาจากชื่อเรื่องของฎีกาที่ชื่อว่า มัลลยวัตตูกาปิณีฎีกา โดยโบราณจารย์ได้ถอดคำนี้มาจากชื่อพระมัลลยเถระ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจของพระมาลัยนี้พบว่า มาจากชื่อของพระมาลัยเถระซึ่งปรากฏในคัมภีร์มาลัยวัตถุที่ปณีฎีกา แต่งโดยพระธรรมกิตติมหาสามี ซึ่งเนื้อโดยสรุป คือ การสอนหลักธรรมพื้นฐานสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ บุญบาป นรกสวรรค์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้คนละเว้นความชั่ว (บาป) ทำความดี (บุญ) หลักธรรมที่เน้นเป็นสำคัญก็คือ การให้ทานและการฟังเทศน์มหาเวสสันดรชาดก (พระมหาภิรมย์คุณ อัสมาลี (พินนาวา), 2549, น. บทคัดย่อ)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นหัวใจของพระมาลัยไปสื่อในมิติทางความเชื่อ เช่น ใช้ภาวนาประจำจะทำให้มีเสน่ห์ เมตตามหานิยม ศัตรูจะทำร้ายไม่ได้ และสัตว์ทั้งหลายจะเกรงขามด้วยบารมี เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 176)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากเนื้อหาโดยย่ออันเป็นแหล่งที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้สื่อถึงพระมาลัยโปรดสัตว์นรกโดยมุ่งให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาละเว้นความชั่ว ทำความดีโดยการให้ทาน และฟังธรรมอันเป็นหลักคำสอนของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ขั้นพื้นฐานที่สำคัญ การแสดงถึงนรกก็เพื่อให้คนตระหนักถึงผลของความชั่วที่ส่งผลให้ผู้กระทำได้รับความเดือดร้อนทั้งชีวิตปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย คือ การตกนรก เหมือนอย่างพุทธดำรัสในยมกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทที่ว่า

อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ ปาปการี อุกฺกยตฺถ ตปฺปติ

ปาปํ เม กตฺนติ ตปฺปติ ภิโยเย ตปฺปติ ทฺวคฺคตี คโต.

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/17/18)

แปล : คนที่ชอบทำความชั่วยอมเดือดร้อนในโลกนี้ ตายไปแล้วก็

เดือดร้อน ซื่อว่ายอมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง เขาเดือดร้อนว่า เราทำ

ความชั่วไว้แล้ว เขาไปสู่ทุกขีย่อมเดือนร้อนอย่างยิ่ง. (ขุ.ธ. (ไทย)

25/17/29

นอกจากนี้ยังมุ่งให้คนตระหนักถึงความดี ไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต สร้างสมแต่กรรมดีที่เรียกว่า บุญที่จะส่งผลให้ผู้ที่ได้รับความสุข ความบันเทิงใจทั้งในชีวิตนี้และชีวิตหลังความตายและดังพุทธดำรัสในยมกวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทที่ว่า

อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ กตฺปฺญฺโณ อุกฺกยตฺถ นนฺทติ

ปฺญฺณํ เม กตฺนติ นนฺทติ ภิโยเย นนฺทติ สฺวคฺคตี คโต.

(ขุ.ธ. (บาลี) 25/18/18)

แปล : คนที่ทำความดีเป็นประจำย่อมบันเทิงในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ย่อม
 บันเทิง เชื่อว่าบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงว่า เราทำความดีไว้
 แล้ว เขาไปสู่สุคติย่อมบันเทิงอย่างยิ่ง. (ขุ.ธ. (ไทย) 25/18/29)

การนำเรื่องพระมาลัยโปรดสัตว์นรกมาแสดงถือว่าเป็นกุศโลบายในการสอนให้คนละเว้น
 ความชั่วโดยอ้างถึงนรก สวรรค์ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานตามหลักกรรมเพื่อให้คนกลัวอบายภูมิ และมุ่ง
 สร้างความดีเพื่อสุคติภูมิดังที่ญาติพี่น้องของคนตายบอกให้คนตายไปสู่ที่ชอบนั่นเอง ดังนั้น การนำชื่อ
 และศัพท์ที่เป็นหัวใจมาใช้สื่อความเชื่อว่า ทำให้เกิดเสน่ห์ เป็นเมตตามหานิยม หรือศัตรูทำอันตราย
 ไม่ได้ เป็นต้นนั้นจึงเป็นสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

67. หัวใจพระมโหสถ : ป ส อุ อ (ป ลี อุ อ)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงพระโพธิสัตว์นามว่า พระมโหสถ ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีในมโหสถชาติก
 ขุททนิกาย มหานิบาตชาติก ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้วิจัยเขียนเป็น ป ส อุ อ
 บางคัมภีร์เขียนเป็น ปา ลี อุ อ ก็มี ป ลี อุ อ ก็มี ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ ป ลี อุ อ
 เนื่องจากใกล้เคียงกับศัพท์ที่มาในมโหสถชาติก โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัย
 ดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มโหสถ หมายถึง พระโพธิสัตว์ อดีตชาติของพระพุทธเจ้าครั้งเกิดเป็นมโหสถบัณฑิต
 ผู้บำเพ็ญปัญญาบารมี ในมโหสถชาติก ขุททนิกาย มหานิบาตชาติก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจพระโหสถนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาในมโหสถชาติก ขุทท
 นิกาย มหานิบาตชาติก ดังนี้

ป ย่อมาจาก ปสนโน แปลว่า เลื่อมใสแล้ว

ลี ย่อมาจาก ปสนโนลี แปลว่า เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว (ปสนโน) ย่อมเป็น (อลี)
 มาจาก ปสนโน + อลี ลบ อ ทิ้งไป สำเร็จรูปเป็น ปสนโนลี

อุ ย่อมาจาก เจลุกเขโป แปลว่า โบกผ้า (เจล = ผ้า + อุกเขโป = โบก)

อ ย่อมาจาก อวตตถาติ แปลว่า อยู่ไปมา (อวตตล + อติ ลบ อี ทิ้งไปแล้ว
 ที่หะสระ อ ที่อวตตล เป็น อา สำเร็จรูปเป็น อวตตถาติ)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากหัวข้อที่ผ่านมาจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบ
 ผสมผสานกัน 2 วิธี คือ ป อุ อ อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการ
 ถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน ลี อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสงเกต หมายถึง
 การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาสุดท้ายของมโหสถชาติก ขุททนิกาย
 มหานิบาต ชาติก ดังใจความว่า

พหุชน **ปสนโนสิ** ทิสวา ปณฺฑิตมาคตํ
 ปณฺฑิตมฺหิ อนุปฺปตเต เจฏฺฐเขโป อวตฺตถาติ.
 (ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/783/206)

แปล : ชนเป็นจำนวนมากเห็นมโหสถบัณฑิตกลับมาต่างก็เลื่อมใส ครั้น
 มโหสถบัณฑิตมาถึงแล้ว ต่างก็โบกผ้าอยู่ไปมา. (ขุ.ชา.ม. (บาลี)
 28/783/304)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจพระมโหสถไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้บูชาเสริมปัญญาเพื่อให้ความรู้ ความสามารถให้เหมือนคนอื่น เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรม-ภักดี, ม.ป.ป., น. 162)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากเนื้อหาที่เป็นใจความสำคัญของมโหสถชาดกนั้นจะพบว่า ต้องการสื่อถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นามว่า มโหสถบัณฑิต แต่ถ้าพิจารณาจากข้อความอันเป็นแหล่งที่มาของอักษรย่อก็จะได้ข้อสรุปถึงการแสดงความยินดีต่อการกลับมาของมโหสถบัณฑิตของมหาชน ไม่มีเรื่องเกี่ยวกับอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์แต่ประการใด ดังนั้น การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดความรู้ ความสามารถหรือเกิดปัญญา จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของชาดกนี้ ชัดกับหลักคำสอนเรื่องกรรมและเรื่องปัญญา 3 ที่ว่าด้วยแนวทางที่ทำให้เกิดปัญญา คือ จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผล สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน และ ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจนเห็นแจ้งรู้อริย (ที.ปา. (ไทย) 11/305/271)

หัวใจที่ 59-65 โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อมาแสดงสาระสำคัญเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์ นอกจากนี้ ยังพบหัวใจที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์อดีตชาติของพระโคตมพุทธเจ้าที่เรียกว่า **หัวใจทศชาติหรือหัวใจพระเจ้าสิบชาติ** โดยโบราณจารย์ได้นำอักษรจากพระนามของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์มาใช้เป็นอักษรย่อในหัวใจ คือ **เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว**

ชื่อและอักษรย่อในหัวใจทศชาตินี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้าครั้งทรงบังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญบารมีใน 10 ชาติสำคัญ ที่เรียกว่า มหาชาติ ในมหานิบาตชาดก ขุททกนิกาย โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ทศชาติ หมายถึง การเกิดครั้งสำคัญ (มหาชาติ) เพื่อบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าสิบชาติ เป็นการสื่อถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้ง 10 ชาติ ส่วนอักษรย่อนี้เป็นอักษรที่โบราณจารย์ย่อหรือถอดออกมาจากชื่อพระโพธิสัตว์ใน 10 ชาติ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจทศชาตินี้ โบราณจารย์ย่อมาจากชื่อของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์ในขุททกนิกาย มหานิบาตชาดก ดังนี้

เต	ย่อมาจาก	<u>เต</u> มีย์	พระเตมีย์ หรือ <u>เต</u> มีย์ชาดก (มุคปักษชาดก)
ช	ย่อมาจาก	มหา <u>ช</u> นโก	พระมหาชนก หรือ <u>ช</u> นโกชาดก
สุ	ย่อมาจาก	<u>สุ</u> วรรณสาม	พระสุวรรณสาม หรือ <u>สุ</u> วรรณสามชาดก
เน	ย่อมาจาก	<u>เน</u> มิราชา	พระเนมิราช หรือ <u>เน</u> มิราชาชาดก
ม	ย่อมาจาก	<u>ม</u> โหสถ	พระมโหสถ หรือ <u>ม</u> โหสถชาดก
ภู	ย่อมาจาก	<u>ภู</u> ริทัตโต	พระภูริทัต หรือ <u>ภู</u> ริทัตตชาดก
จ	ย่อมาจาก	<u>จ</u> นทกุมาร	พระจันทกุมาร หรือ <u>จ</u> นทกุมารชาดก
นา	ย่อมาจาก	<u>น</u> ารโท	พระนารทะ หรือ <u>น</u> ารทชาดก
วิ	ย่อมาจาก	<u>วิ</u> ธูรปณฺธิโต	พระวิธูรบัณฺธิต หรือ <u>วิ</u> ธูรชาดก
เว	ย่อมาจาก	<u>เว</u> สสันดร	พระเวสสันดร หรือ <u>เว</u> สสันดรชาดก

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจทศชาติทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของแต่ละศัพท์ มีอักษร 1 ตัวที่ต้องอธิบายให้ชัดเจน คือ **ช** ที่ดูเหมือนว่าเป็นอักษรที่อยู่ตรงกลางของศัพท์ แต่ความจริงแล้วเป็นอักษรตัวแรกของศัพท์ เนื่องจากคำว่า มหาชนโก เป็นศัพท์สมาส ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ มหา ที่มาจาก มหนต กับ ชนโก ดังนั้น การที่โบราณจารย์ย่อหรือถอด **ช** มาจาก **ชนโก** จึงเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบอาทิสั่งเกตเช่นกัน เพราะถอดมาเฉพาะอักษรตัวแรกของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของหัวใจทศชาตินี้มีปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก ขุททกนิกาย (ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1-2440/183-560) เรียกว่า “หัวใจพระเจ้าสิบชาติ” โดยนำอักษรตัวแรกจากอักษรพยางค์แรกของชื่อพระโพธิสัตว์แต่ละท่านมาใช้เป็นอักษรย่อของหัวใจ คือ **เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว** ขอบยายให้เห็นที่มาและสาระสำคัญดังนี้

เต มาจาก **เต**มีย์ เรื่องนี้ปรากฏในมุคปักษชาดกหรือเตมีย์ชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า เตมีย์ผู้บำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือ การออกบวช

ช มาจาก มหา**ช**นก เรื่องนี้ปรากฏในมหาชนกชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า มหาชนกผู้บำเพ็ญวิริยบารมี คือ ความเพียรพยายาม

สุ มาจาก **สุ**วรรณสาม เรื่องนี้ปรากฏในสุวรรณสามชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า สุวรรณสามผู้บำเพ็ญเมตตาบารมี คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิต

เน มาจาก **เน**มิราช เรื่องนี้ปรากฏในเนมิราชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า เนมิราช ผู้บำเพ็ญอธิษฐานบารมี คือ การตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำเรื่องที่ดีงามให้สำเร็จ

ม มาจาก **ม**โหสถ เรื่องนี้ปรากฏในมโหสถชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า มโหสถผู้บำเพ็ญปัญญาบารมี คือ ความรอบรู้ที่ตรงกับความจริง

ภู มาจาก **ภู**ริทัต เรื่องนี้ปรากฏในภูริทัตตชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่า ภูริทัตผู้บำเพ็ญศีลบารมี คือ การรักษากาย วาจาให้เป็นปกติ

จ มาจาก **จันทรกุมาร** เรื่องนี้ปรากฏในจันทรกุมารชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่าจันทรกุมารผู้บำเพ็ญขันติบารมี คือ ความอดทน

นา มาจาก **นารทะ** เรื่องนี้ปรากฏในนารทะชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่านารทะผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมี คือ ความวางใจเป็นกลาง ความเที่ยงธรรม

วิ มาจาก **วิหุรบัณชิต** เรื่องนี้ปรากฏในวิหุรชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่าวิหุรบัณชิตผู้บำเพ็ญสังขารบารมี คือ การพูดจริง ทำจริง และจริงใจ

เว มาจาก **เวสสันดร** เรื่องนี้ปรากฏในเวสสันดรชาดกที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พระนามว่าเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมี คือ การให้ การเสียสละอย่างยิ่งยวด

สาระสำคัญของชื่อหัวใจและย่ออักษรในหัวใจนี้ก็คือ การบำเพ็ญบารมีที่พระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์จะต้องให้บำเพ็ญให้ครบสมบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ ดังที่ปรากฏใน ขุททกนิกาย อปทาน คือ

1) บารมี (ปารมี) ระดับสามัญ เป็นการบำเพ็ญบารมีในระดับพื้นฐานทั่วไป ตัวอย่างเช่น ทานบารมี ได้แก่ การให้สิ่งนอกกาย เช่น ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น

2) อุบารมี (อุปปารมี) เป็นการบำเพ็ญบารมีในระดับสูงขึ้นไปกว่าระดับสามัญ แต่ยังไม่สูงสุด เช่น ทานบารมี ได้แก่ การบริจาคอวัยวะในร่างกาย เช่น บริจาคดวงตาหรือโลหิต เป็นต้น

3) ปรมัตถบารมี (ปรมตถปารมี) เป็นการบำเพ็ญบารมีในระดับสูงสุด เช่น ทานบารมี ได้แก่ การเสียสละชีวิตเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น หรือบริจาคสิ่งที่ยังด้วยชีวิต คือ บุตร ธิดาหรือภรรยา ให้เป็นทาน (ขุ.อป. (บาลี) 33/77/446)

การบำเพ็ญบารมีในแต่ละข้อ แต่ละระดับถือว่าเป็นบททดสอบศักยภาพของมนุษย์ว่าจะทำให้เป้าหมายที่ตั้งใจไว้สำเร็จได้หรือไม่ และการบำเพ็ญบารมีเป็นเรื่องของกรรมที่ต้องลงมือกระทำด้วยตัวเอง ไม่ใช่เป็นเรื่องของการตกลงบันดาลจากอำนาจอื่นใด

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจทศชาตินี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ทางเมตตา คงทน แคล้วคลาด ใช้ทำน้ำมนต์แก้คุณไสยหรือทำน้ำมนต์ไปประพรมในสวน ไร่ นา ป้องกันสัตว์และศัตรูพืชรบกวน หรือนำไปใช้ลงยันต์ เช่น ยันต์ทศชาติ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 156-160)

นอกจากนี้ยังพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้มาผนวกเข้ากับบทสรรเสริญพุทธคุณ หรือที่เรียกว่า อิติปิ โส... มาใช้เป็นคำนำหน้า เป็น **อิติปิ โส เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว** ใช้เป็นคาถามหาโภคทรัพย์ที่มีอานุภาพป้องกันภัยให้แคล้วคลาดจากศัตรูร้าย ทำให้มีทรัพย์มหาศาลมีลาภยศ เป็นที่รักของคนทั้งหลาย ตลอดจนสามารถนำไปใช้ทำน้ำมนต์ถอนคุณไสย ประพรมไร่นาพืชพันธุ์ป้องกันสัตว์รบกวนได้หรือนำไปปลุกเสกยันต์จะทำให้อยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาดทุกประการ (โสภณ, 2552, น. 30)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่บารมี 10 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ ความประเสริฐสูงสุด

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเห็นว่า การพัฒนาชีวิตจนได้บรรลุพระโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือเป็นพระอรหันต์ (อนุพุทธะ หมายถึง ผู้ตรัสรู้ธรรมตามพระพุทธเจ้า) ได้แก่ พระอริยสาวกทั้งหมด ถือว่าได้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิต ดังนั้น การสื่อถึงหัวใจและอักษรย่อของหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อว่าจะช่วยป้องกันอำนาจคุณไสย ป้องกันศัตรูพืชมารบกวน ทำให้แคล้วคลาดจากอันตราย เป็นต้น จึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระสำคัญของบารมี 10 ที่เป็นหลักพัฒนาชีวิตเพื่อความดีงาม และเพื่อบรรลุความเป็นผู้สูงสุดด้านความดี เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น

68. หัวใจพระศรีอริยะ (พระศรีอาริยมัตตริย) : น ร ว ร (นรвр)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 ในภัททกัปนี้ พระนามว่า พระศรีอาริยมัตตริย หรือที่ชาวไทยรู้จักในนามว่า พระศรีอารย ส่วนคำย่อในหัวใจนี้ผู้วิจัยวินิจฉัยว่าเป็น **นรвр** เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงมนุษย์ผู้จะไปเกิดในยุคของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ว่า เป็นบุคคลที่ประเสริฐด้วยความดีมีศีล เป็นต้น โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระศรีอริยะ หมายถึง พระศรีอาริยมัตตริย (อาริยมัตเตโย) พระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 ในภัททกัปนี้ที่จะทรงอุบัติขึ้นในอนาคต

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า อักษรในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในยุคของพระศรีอาริยมัตตริย ดังนี้

นร	มาจาก	นร	อ การันต์ในปุงลิงค์ เป็นรูปศัพท์เดิมที่ยังไม่ได้แจกด้วยวิภัติที่ 7 แปลว่า คน
вр	มาจาก	вр	อ การันต์ในปุงลิงค์ เป็นรูปศัพท์เดิมที่ยังไม่ได้แจกด้วยวิภัติที่ 7 แปลว่า ประเสริฐ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงคนดี แสดงถึง ผู้ที่เกิดในยุคของพระพุทธเจ้าพระนามศรีอาริยมัตตริยนั้นเป็นคนดี มีศีลธรรม และยังแสดงถึงบุคคลที่จะไปเกิดในยุคของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ก็ต้องเป็นคนดีหรือทำความดีต่าง ๆ เช่น ให้ทาน รักษาศีล เป็นต้นด้วย

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า นร вр เป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ตัวอย่างคัมภีร์ที่แสดงถึงศัพท์ที่แปลว่า คนหรือมนุษย์นั้น ได้แก่ คัมภีร์อภินันตปิฎกที่ได้กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า คนหรือมนุษย์ไว้ 12 ศัพท์ ได้แก่ มนุสโส มานุโส มจโจ มานโว มนุโซ **นโร** โปโส ปุมา ปุริโส โปริโส (ปยุถ) ปญชิตโต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 62) ส่วน **вр** ศัพท์ก็มีปรากฏในคัมภีร์นี้เช่นกันในกลุ่มของศัพท์ที่มีความหมายว่า ประเสริฐ สูงสุด จำนวน 29 ศัพท์ เช่น อุตโตโม ปวโร ฌญโร **วโร** เป็นต้น (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 196-197)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น คงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 475)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากที่มาของศัพท์ในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์ต้องการสื่อถึงลักษณะของคนที่เกิดในยุคของพระศรีอารียเมตตรัยนั้นเป็นคนที่ประเสริฐด้วยคุณความดีมีศีล เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึงสังคมมนุษย์ในยุคของพระองค์ว่าเป็นยุคที่มีแต่ความสงบสุข เพราะสังคมมีแต่คนดี ส่งผลให้สังคมเป็นปฏิรูปเทศ ประเทศที่มีความเหมาะสมกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ เพราะมีแต่คนดี และความสงบสุข เรื่องนี้ศึกษาได้จากจกัถวัตตีสสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้มนุษย์มีอายุยืน คือ การประพฤติในกุศลกรรมบถ 10 ประการ¹⁸ การเกิดขึ้นของพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า สังขะ ที่พรรณนาถึงสังคมในยุคนั้นมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ เจริญรุ่งเรือง ปราศจากปัญหาสังคม มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขโดยไม่ต้องใช้กฎหมาย และการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระนามว่า เมตตรัย (ที.ปา. (ไทย) 11/105-108/63-66) ดังนั้น การนำชื่อและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่า ทำให้เกิดอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ในด้านต่าง ๆ จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

69. หัวใจพระราม : ฌมฺภูปี (ฌมฺภูปี)

ชื่อและอักษรที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงตัวละครเอกในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ชื่อว่าพระราม พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระราม หมายถึง ชื่อของตัวละครเอกในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ที่มีเค้าโครงเรื่องมาจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย เชื่อกันว่าเป็นพระนารายณ์อวตารลงมายังโลกเพื่อปราบอธรรม เป็นคำที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นชื่อของหัวใจนี้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำอักษรในหัวใจนี้มาจากศัพท์ที่แสดงถึงพระรามดังต่อไปนี้

ฌม	มาจาก	โลกนาถ	แปลว่า	ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก (โลกนาถ)
ภูปี	มาจาก	ภูปี	แปลว่า	ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน

¹⁸ กุศลกรรมบถ หมายถึง แนวทางแห่งการทำความดี (กุศล) มี 10 ประการ แยกเป็นความดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต มี 3 ประการ คือ ไม่ทำร้ายชีวิตใด ๆ แต่มีจิตที่เปี่ยมด้วยเมตตาต่อทุกชีวิต ไม่ละเมิดทรัพย์สินของใคร แต่รักในการประกอบสัมมาชีพ และไม่ละเมิดคุ้มครองของใคร มีความสำรวมในกาม รักเดียวใจเดียว ความดีทางวาจา เรียกว่า วาจาสุจริต มี 4 ประการ คือ ไม่พูดโกหก หลอกลวงใคร พูดแต่คำที่เป็นจริง ไม่พูดคำหยาบคาย พูดแต่คำที่ไพเราะ สุภาพ ไม่พูดยุแหย่ให้คนแตกแยกกัน พูดแต่คำที่ทำให้คนรักใคร่ สามัคคีกัน และไม่พูดเรื่องที่ไร้ประโยชน์ พูดแต่เรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง และความดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต มี 3 ประการ คือ ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดอาฆาต พยาบาทผู้อื่น และมีความเห็นที่ถูกต้อง (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มให้เข้าสู่รูปแล้วว่า **ถมฺภู** เป็นทั้งอักษรย่อและคำย่อ กล่าวคือ **ถม** อักษรที่มาจาก **โลกกนาถม** (โลกนาล์ ในภาษาบาลี แปลงนิคคหิตเป็น ม) ใช้วิธีการย่อแบบอันตสังเกต ส่วน **ภู** อักษรเป็นคำย่อ ไม่จัดเป็นการย่อตามแบบใดในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

การที่ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า **ถม** อักษรมาจากคำว่า **โลกกนาถม** นั้น เนื่องจากพบคำนี้ในบทอธิษฐานขอพรจากพระนารายณ์ว่า สรรวะโลกัยกานาถัม และคำที่ใกล้เคียงกันในบทอธิษฐานขอพรจากพระรามว่า ระฆูวันสะ **นาถัม** (วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2009) และคำว่า ภูติพบในจารึกปราสาทพนมรุ้งหลักที่ 120 บทที่ 8 ที่กล่าวถึงพระนาง**ภูตินทร**ลักษมี พระธิดาของ พระเจ้าชัวยรมัน (อำไพ คำโท, 2527, น. 93) คำนี้เป็นคำเลียนเลียนแบบพระนามของพระนางลักษมีพระชายาของพระนารายณ์ที่อวตารมาเป็นพระราม กษัตริย์ครองเมืองอโยธยาในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์มีอิทธิพลต่อการตั้งพระนามของพระมหากษัตริย์ไทย เช่น พระรามาธิ**บตี** เป็นต้น

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรย่อและคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้เป็นการนำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพระนารายณ์ที่อวตารลงมาเกิดเป็นพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ที่มีเค้าโครงเรื่องมาจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย ดังนั้น การสื่อถึงหัวใจนี้ไปในทางอำนาจหรืออานุภาพต่าง ๆ จึงเป็นการสื่อไปตามความเชื่อในอำนาจของเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

70. หัวใจคน : นรกาล์ (นร กาล)

ชื่อของหัวใจสื่อถึงมนุษย์ ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ คือ **นร** สื่อถึงมนุษย์หรือคนเช่นกัน และ **กาล์** สื่อถึงความตาย บางคัมภีร์เขียนศัพท์นี้ผิดไปเป็น **นกล์** เพราะไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มา โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **คน** มาจากภาษาบาลีว่า **นร** ที่เป็นศัพท์หัวใจนี้แปลว่า **คน** ส่วนคำว่า **กาล์** มาจากศัพท์เดิมว่า **กาล** แปลได้หลายประการ แต่ทั่วไปมักแปลทับศัพท์ว่า **กาล**หรือ**เวลา** แต่ถ้าแปลตามสารธรรมจะได้ความหมายว่า **กาล**เวลาย่อยกลืนกินสรรพสัตว์พร้อมทั้งตัวเอง ตรงกับพระบาลีในมูลปริยายชาดกว่า “กาโล ฆสตี ภูตานิ สพุพาเนว สหตตนา” (ขุ.ชา. (บาลี) 27/190/71)

คำว่า **นร กาล์** สื่อถึง **คน**เกิดมาแล้วต้องตาย ได้ในสำนวนบาลี **กาลกิริยา** หมายถึง **ตาย** โดยใช้ศัพท์ภาษาบาลีว่า **กาล์** **กโรติ** ย่อมกระทำซึ่ง**กาล** **กาลกโต** ผู้มี**กาล**อันกระทำแล้ว **กาล์** **กตวา** กระทำ**กาล**แล้ว **กาลมกาลี** (**กาล์** **อกาลี**) ได้กระทำ**กาล**แล้ว ตัวอย่างของสำนวนบาลีที่ยกมาทั้งหมดนี้ มีความว่า **ตาย** ทั้งสิ้น

ความหมายโดยรวมเป็นการสื่อถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดมาแล้วต้องตายทุกคนภายใต้กฎธรรมชาติที่เรียกว่า ไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง ชัดแจ้ง อยู่คงที่ไม่ได้ และไม่สามารถที่จะบังคับบัญชาให้อยู่ในอำนาจได้ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ที่พระพุทธตรัสไว้ในพระอภิธรรม กถาวัตถุ ตอนอริคัยห-มนสิการกถาว่า “สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” (อภิ.ก. (ไทย) 37/753/798-799)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจคนนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็ม ไม่ได้ย่อหรือถอดมาแต่อย่างใด โดยมีที่มาดังนี้

นร มาจาก **นร** อ การันต์ในปุงลิงค์ เพศชาย เป็นศัพท์เต็มที่ยังไม่แจกวิภัติ แปลว่า คน

กาล มาจาก **กาล** อ การันต์ในปุงลิงค์ เพศชาย เป็นทุตยวิภัติ เอกพจน์ (เอกพจน์) แปลว่า ซึ่งกาล เวลา หรือกาละ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า **นร กาล** คำนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำไปใช้เพื่อสื่อถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ คือ แก่ เจ็บ ตาย ไม่มีใครหนีพ้น เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงเหมือนสรรพสิ่ง ดังนั้น คำว่า **นร กาล** จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **นร** และ **กาล** ทั้ง 2 ศัพท์นี้ เป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 นี้ว่า นำไปใช้ปลุกเสกของขลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจที่ค้นพบทั้งหมดสรุปได้ว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการนำศัพท์ภาษาบาลีมาสื่อถึงธรรมของชีวิตภายใต้กฎธรรมชาติ คือ ความตายที่ไม่มีใครสามารถหลุดพ้นกฎธรรมชาตินี้ได้ แม้กระทั่งพระพุทธเจ้าก็ยังมีทรงปรินิพพาน ดังนั้น การสื่อถึงศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อเชิงอำนาจวิเศษ เช่น ทำให้เป็นเมตตามหานิยม เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับความหมายและสาระสำคัญของศัพท์

71. หัวใจชาย : จิตต์ บุรีโส

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงสถานะของมนุษย์เรื่องเพศของมนุษย์ คือ บุรุษเพศ ส่วนคำศัพท์ที่เป็นหัวใจนั้นสื่อถึงหัวใจชาย เพราะคำว่า จิต สื่อความหมายในภาษาไทยว่า หัวใจ แต่ไม่ใช่ก้อนเนื้อหัวใจ

แต่หมายถึง จิต บางครั้งก็เรียกรวมกันว่า จิตใจ และคำว่า ปุริโส แปลว่า บุรุษ หรือผู้ชาย โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระอนุรุธาจารย์ (2530, น. 66-67) ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตต์ ไว้ในอภิธัมมัตถสังคหฎีกาหลายประการ ได้แก่ จิต หมายถึง ธรรมชาติที่คิด ธรรมชาติที่รู้แจ้งอารมณ์ จิตเป็นตัวรู้ สิ่งที่จิตรู้นั้นเรียกว่า อารมณ์ จิตจัดเข้าในวิญญูณในชั้น 5 นอกจากนี้ ท่านยังได้แสดงถึงความหมายของจิตที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ชื่อว่า ธรรมชาติที่เรียกว่า จิต เพราะทำให้วิจิตร หรือเพราะภาวะที่จิตเป็นธรรมชาติที่วิจิตร เพราะเป็นธรรมชาติที่ถูกกรรมและกิเลสสะสมไว้ เพราะรักษาไว้ซึ่งอัตภาพอันวิจิตร เพราะสั่งสมสันดานของตน หรือเพราะมีอารมณ์อันวิจิตร

ส่วนคำว่า ปุริโส หมายถึง บุรุษ ผู้ชาย ถ้าแปลตามรากศัพท์จะแปลว่า ผู้กำจัดความไม่เจริญ ไปหาความเจริญ (ปุ วุจฺจติ นิรโย, ตํ ริสฺสติ ปุริโส) (หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์, 2528, น. 325)

จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้นำศัพท์บาลีที่สื่อความหมายของจิตและบุรุษมาใช้เป็นหัวใจ โดยแสดงชื่อหัวใจตรงตัวตามศัพท์ที่นำมาว่า หัวใจชาย (จิตต์ = หัวใจ ปุริโส = ชาย)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจชายนี้ โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็ม ไม่ได้ย่อหรือถอดมาแต่อย่างใด โดยมีที่มาดังนี้

จิตต์ มาจาก **จิตต** อ การันต์ นปุงสกลิงค์ ไม่ใช่เพศชายและเพศหญิง แจกรูปศัพท์ในปฐมาวารัตติ ได้รูปศัพท์ จิตต์ แปลว่า อันว่า จิต ใช้เป็นประธานของประโยค

ปุริโส มาจาก **ปุริส** อ การันต์ ปุงลิ่งค์ เพศชาย แจกรูปศัพท์ในปฐมาวารัตติ ได้รูปศัพท์ ปุริโส แปลว่า อันว่า บุรุษ หรือ บุรุษ ผู้ชาย (แปลโดยอรรถ) ใช้เป็นประธานของประโยค

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **จิตต์ ปุริโส** เป็นคำศัพท์ ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า จิตต์ ปุริโส เป็นศัพท์สามัญที่ปรากฏทั่วไปในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในส่วนของพระอภิธรรมปิฎกที่กล่าวถึงจิต เจตสิก รูปนิพพาน และคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และอภิธัมมัตถสังคหฎีกาที่กล่าวถึงจิตไว้อย่างพิสดาร ส่วนคำว่า ปุริโส ก็มีปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเช่นกัน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำคำศัพท์ที่เป็นหัวใจชายไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ สำหรับหญิงสาว ใช้ภาวนาเวลาไปหาผู้ชาย ทำให้ผู้ชายหลงรัก (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 232)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่กล่าวมาสรุปได้ว่า คำว่า จิตต์ ปุริโส เป็นเพียงศัพท์บาลีที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อความหมายถึงหัวใจชายตามรูปศัพท์เท่านั้น ไม่มีเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ

หรือพลังศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดอานุภาพที่น่าอัศจรรย์แต่ประการใด ดังนั้น การสื่อความหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดเสน่ห์ ทำให้คนหลงรักจึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระของศัพท์ที่เป็นหัวใจ

72. หัวใจหญิง : จิตต์ ภิกขิณี เม (จิตต์ ภคินี เม, จิตต์ อิตถิ ภคินี เม)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงสถานะของมนุษย์เรื่องเพศหญิง ส่วนคำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงจิตหรือใจของผู้หญิงโดยพิจารณาจากคำว่า จิตต์ ที่แปลว่า ใจ และคำว่า ภคินี ที่แปลว่า น้องสาว ซึ่งบ่งถึงเพศหญิง ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้พบว่า คัมภีร์ทั่วไปจะเขียนเป็น **จิตต์ ภคินี เม** แต่เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น **จิตต์ ภิกขิณี เม** ซึ่งเป็นการเขียนที่ผิด เพราะไม่ตรงกับแหล่งที่มาของศัพท์ที่คัมภีร์ส่วนใหญ่เขียนเป็น **จิตต์ ภคินี เม** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ คือ **จิตต์ อิตถิ ภคินี เม** เพราะเทียบเคียงกับหัวใจชาย คือ **จิตต์ ปุริโส** และมีบางคัมภีร์เขียนหัวใจนี้ว่า **จิตต์ อิตถิ ภคินี เม** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

ศัพท์ที่เป็นหัวใจหญิงนี้มีความหมายอยู่ในตัวของแต่ละศัพท์ คือ คำว่า จิตต์ หมายถึง จิตหรือใจ คำว่า อิตถิ หมายถึง หญิงหรือผู้หญิง คำว่า ภคินี หมายถึง น้องสาว และคำว่า เม หมายถึง ของเรา เป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์มาใช้สื่อความหมายตรงตามรูปศัพท์ คือ หัวใจหญิง (จิตต์ อิตถิ) ส่วนคำว่า ภคินี ที่เพิ่มขึ้นมานั้นเป็นคำร้องเรียกหญิงโดยสำนวนหนุ่มเรียกสาวว่า น้องสาว ตามหลักบาลีไวยากรณ์เรียกคำนี้ว่า อาลปนะ หมายถึง คำร้องเรียกที่แปลว่า ดุกรน้องหญิงหรือดุกรน้องสาว ส่วนคำว่า เม เป็นคำที่แสดงความเป็นเจ้าของ แปลว่า ของเรา ไม่ได้มีความหมายพิเศษไปกว่านี้ แต่ถ้าแปลตามรากศัพท์ จิตต์ ได้แปลไว้แล้วในหัวใจชาย คำว่า อิตถิ แปลว่า ผู้ที่ชายอยากได้หรือต้องการ (อิสฺ อิจฺฉายํ อิสฺ ธาตุ ใช้ในความปรารถนาหรือต้องการ) (หลวงเทพรัตนานุกิษฺม (ทวี ธรรมรัช), 2528, น. 45-46) ส่วนคำว่า เม เป็นสัพพนามใช้แทนตัวเราผู้พูด และแสดงความเป็นเจ้าของ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจหญิงนี้โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็ม ไม่ได้ย่อหรือถอดมาแต่อย่างใด โดยมีที่มาดังนี้

จิตต์ มาจาก **จิตต** อ การันต์ นปุงสกลิงค์ (เพศรวม) แจกรูปศัพท์ในปฐุมาวีภัตติ เอกพจน์ ได้รูปศัพท์เป็น จิตต์ แปลว่า อันว่า จิต หรือจิต (แปลโดยอรรถ) ใช้เป็นประธานของประโยค

อิตถิ มาจาก **อิตถิ** อี การันต์ อิตถิลิงค์ เพศหญิง แจกรูปศัพท์ในปฐุมาวีภัตติ เอกพจน์ ได้รูปศัพท์เป็น อิตถิ แปลว่า อันว่า หญิง หรือ หญิง (แปลโดยอรรถ) ใช้เป็นประธานของประโยค

ภคินี มาจาก **ภคินี** อี การันต์ อิตถิลิงค์ เพศหญิง แจกรูปศัพท์ในอาลปนวิภัตติ เอกพจน์ ได้รูปศัพท์เป็น ภคินี แปลว่า ดุกรน้องหญิง ใช้เป็นคำร้องเรียกในประโยค

เม มาจาก **อมห** อ การันต์ ปุงลิ่งค์ เพศชาย (แต่ใช้ได้ทั้งชายและหญิง) แจกในรูปของฉฐวิภัตติ เอกพจน์ ได้รูปศัพท์เป็น เม แปลว่า ของเรา ใช้แสดงความเป็นเจ้าของ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **จิตต์ อิตถิ ภคินี เม** เป็นคำศัพท์ ไม่ใช่ย่ออักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำศัพท์ในหัวใจหญิงนี้เป็นคำสามัญที่ใช้หรือพบได้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์สัททวาวิเสส โดยเฉพาะคัมภีร์ภีร์อรรถกถาธรรมบทและอรรถกถาชาดก

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์นำคำศัพท์ที่เป็นหัวใจหญิงไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้ภาวนาเวลาไปหาหญิงสาวจะทำให้หญิงคนนั้นรักเอ็นดู หรือใช้เสกควันบุหรี่ปันให้ถูกตัวหญิงจะทำให้หญิงคนนั้นหลงรัก (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 232)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่กล่าวมาสรุปได้ว่า คำว่า **จิตต์ อิตถิ ภคินี เม** เป็นเพียงศัพท์บาลีที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อความหมายถึงหัวใจหญิงตามรูปศัพท์เท่านั้น ไม่มีเรื่องใดที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดอานุภาพที่น่าอัศจรรย์ต่าง ๆ แต่ประการใด ดังนั้น การนำคำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดเสน่ห์ ทำให้คนหลงรักจึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระของศัพท์ที่เป็นหัวใจ แต่เป็นการสื่อความโดยนำลัทธิความเชื่อนอกพระพุทธศาสนามาใช้

73. หัวใจพระยามาร : นุภาวโต (อานูภาวโต)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงมารที่คอยขัดขวางไม่ให้มนุษย์ทำความดีหรือบรรลุเป้าหมายในด้านต่าง ๆ ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงอานุภาพของมารที่ขัดขวางไม่ให้มนุษย์ทำความดี หรือทำลายความดีของมนุษย์ผู้ตกอยู่ในอำนาจของมาร ซึ่งพบว่า เป็นคำที่ย่อมาจากคำว่า อานูภาวโต โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มาร แปลได้หลายความหมาย ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 904) ได้ให้ความหมายของคำว่า มาร ไว้หลายประการ เช่น เทวดาจำพวกหนึ่งมีใจบาปหยาบช้า คอยกีดกันไม่ให้มนุษย์ทำความดี ยักษ์ ผู้ฆ่า ผู้ทำลาย เป็นต้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2558, น. 173) ได้ให้ความหมายของคำว่า มาร ไว้ว่า สิ่งที่น่าบุคคลให้ตายจากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้าผลาญความดี ตัวยุทธที่กำจัดหรือขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงมารไว้ 5 ประเภท คือ กิเลสมาร หมายถึง มารคือกิเลส ที่คอยขัดขวางไม่ให้มนุษย์ทำดี ชนธมาร มารคือชนธห้าที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ (ขัดแย้ง) เป็นอนัตตาที่บางครั้งก็เป็นอุปสรรคต่อการทำความดี เช่น เวลาเจ็บป่วย เป็นต้น อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขารที่คอยปรุงแต่งให้เกิดกรรมอันส่งผลให้ต้องเวียนว่าย ตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่รู้จักจบสิ้น เทวบุตรตามาร มารคือเทวบุตรผู้ยิ่งใหญ่ระดับสูงแห่งสวรรค์ชั้นกามาวจรที่คอยมาขัดขวางไม่ให้มนุษย์ทำความดีหรือบรรลุประโยชน์สูงสุด เช่น พระยามารที่มาขัดขวาง

พระพุทธเจ้าไม่ให้ออกบวก เป็นต้น มัจจุมาร มารคือความตายที่ตัดโอกาสไม่ให้มนุษย์ทำความดีในชาตินี้ได้อีกต่อไป (พระพุทธโฆสจารย์, 2531, น. 270) นอกจากนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคยังได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงขจัดมารทั้ง 5 ได้ (กิเลสขุณธาภิสงขาราทเวทนต์ตามจุมาเร อภยชิ) พระองค์จึงได้พระนามว่า ภควา เพราะทรงขจัดมารทั้ง 5 ประการนี้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **อนุภาวโต** นี้ เป็นคำที่ย่อมาจากคำศัพท์เต็มว่า **อานูภาวโต** โดยความหมายแปลว่า แต่หรือจากอานูภาพ มาจากคำว่า อานูภาพ เป็นปุงลึงค์ เพศชาย แปลว่า อานูภาพ ลง โต ปัจจัย ใช้ในแทนปัญจมีวิภัตติ แปลว่า แต่ จาก กว่า เพราะอานูภาพ

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์ได้ตัดอักษร **อา** พยางค์แรกของศัพท์ออกไป เพื่อให้คำศัพท์เหลือเพียง 4 พยางค์ เพราะเป็นจำนวนอักษรที่นิยมใช้ในหัวใจ 108 ที่นิยมใช้ 4 อักษรเป็นส่วนใหญ่ คำศัพท์นี้ไม่แพร่หลายมากนัก ส่วนใหญ่จะพบแต่คำว่า อานูภาเวน ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **อานูภาวโต** เป็นคำศัพท์ ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า อานูภาวโต เป็นคำที่ไม่พบในพระไตรปิฎก พบแต่คำว่า อานูภาเวน แปลว่า ด้วยหรือเพราะอานูภาพ และคัมภีร์ชั้นนอร์รถกถาฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ก็ใช้คำว่า อานูภาเวน แต่ในคัมภีร์ชั้นหลังเช่นคัมภีร์พระปริตรหรือหนังสือสวดมนต์ทั่วไปพบว่า มีการใช้คำว่า อานูภาวโต เช่น บทชัคกรณียเมตตสูตรหรือกรณียเมตตปริตรได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า ยสุสานูภาวโต เพราะอานูภาพแห่งพระปริตรโต (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 13) ศัพท์นี้ที่เป็นแหล่งที่มาของหัวใจมารนี้ ผู้วิจัยได้สืบค้นจากปฐมสัมโพธิกถา ตอนมารวิชัยปริวัตรที่เข้าใจว่าเป็นแหล่งที่มาของคำว่า อานูภาวโต แต่ไม่พบคำนี้ พบแต่คำว่า อานูภาเวน แทน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกหรือภาวนาเป็นประจำจะทำให้คนเกรงขาม เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 172)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์ คือ อานูภาว ที่แปลเป็นภาษาไทยอานูภาพหรืออำนาจในภาษาบาลี มีความหมายเป็นกลาง ๆ แต่การนำไปใช้ก็ขึ้นอยู่กับเจ้าของอานูภาพว่าเป็นอะไร ดังนั้น การสื่อความของหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดอำนาจที่น่าเกรงขามจึงเป็นการตีความไปที่อำนาจของมารที่มีอานูภาพหลายประการ แต่เป็นอานูภาพในทางขัดขวาง ทำลาย

74. หัวใจขุนแผน : สุน โม โล

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงตัวละครเอกของวรรณคดีไทย เรื่อง ขุนช้าง ขุนแผน ส่วนอักษรที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงการนอบน้อมพระพุทธเจ้า และพระพุทธคุณ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ขุนแผน เป็นชื่อของตัวเอกในวรรณคดีไทย เรื่องขุนช้าง ขุนแผน ผู้วิจัยวินิจฉัยว่าการที่โบราณจารย์นำชื่อของขุนแผนมาเป็นชื่อของหัวใจนี้ เนื่องจากขุนแผนเป็นบุคคลในวรรณคดีที่คนไทยรู้จักกันเป็นอย่างดี ประกอบกับขุนแผนเป็นผู้ที่มีเวทมนต์ คาถา อาคมที่แก่กล้าคนหนึ่ง แต่การนำชื่อของขุนแผนมาใช้เป็นชื่อหัวใจไม่สอดคล้องกับอักษรย่อที่เป็นหัวใจต่าง ๆ ในหัวข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจขุนแผนนี้พบว่า โบราณจารย์ถอดมาจากคาถามหาชาตรีขุนแผน ที่รวบรวมหัวใจต่าง ๆ เข้าไว้ในพระคาถานี้หลายหัวใจ แต่ท่านถอดมาเพียงแค่ 2 หัวใจ ดังต่อไปนี้

สุ	มาจาก	อ ส วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ	หัวใจนพคุณ
น	มาจาก	น โม่ พุท ธา ย	หัวใจพระเจ้าห้าพระองค์
โม	มาจาก	น โม่ พุท ธา ย	หัวใจพระเจ้าห้าพระองค์
โล	มาจาก	อ ส วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ	หัวใจนพคุณ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้แยกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก ได้แก่ **สุ โล** เป็นการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ตามแหล่งที่มาของอักษรย่อ คือ **สุ** ย่อมาจาก **สุคโต** และ **โล** ย่อมาจาก **โลกวิทู** ที่เป็นศัพท์เต็ม กลุ่มที่สอง ได้แก่ **น โม่** ไม่จัดเป็นอักษรย่อ เพราะเป็นศัพท์เดียวกัน **นโม่** ที่แปลว่า นอบน้อม ถ้าจัดเป็นอักษรก็จะได้ข้อสรุปว่า **น** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต และ **โม่** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจขุนแผนนี้พบว่า โบราณจารย์ถอดมาจากคาถามหาชาตรีขุนแผน ซึ่งพระคาถานี้เป็นการนำหัวใจต่าง ๆ มาใช้เป็นคาถา ได้แก่ ก ข ค ฆ ง, น ม พ ท, ก ร ม ธ, อิ ก วิ ติ, จิ ปิ เส ติ, น ชา ลิ ติ, จ ภ ก ส, ส สิ มิ ร, ทุ ส น โส, ก น มิ นา, ทุ ส ม นิ, ส วิ ธา ปุ ก ย ป, อ ส วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ, ม อ อ, สิว พรหมา, ข เขยย, อิ สุวา สุ, **น โม่** พุท ธา ย, พุทศุณฺ ัมมคฺณฺ สขคฺณฺ, อิ ติ ทเทยย (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 164)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกแป้ง น้ำมัน น้ำหอมเป็นเมตตามหานิยม เสกน้ำมันงาติดบทาตัว เสกของกินสารพัด คงทนทุกประการ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 164)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะพบว่า หัวใจนพคุณและหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์สื่อถึงพระคุณความดีของพระพุทธเจ้า คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ และการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าในฐานะบุพชนิยบุคคลที่ควรบูชาสักการะจะไม่พบเรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด ดังนั้น การสื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อ ทำให้เกิดเมตตามหานิยม อยู่ยงคงกระพันนั้นจึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรง

กับสาระสำคัญของหัวใจนี้ แต่เป็นการสื่อตามอิทธิพลของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์จากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนที่ตัวเอกของเรื่อง คือ ขุนแผนเป็นบุคคลที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ มีอาคาถาอาคมแก่กล้าในด้านต่าง ๆ มากมาก

75. หัวใจพระยาร้อยเอ็ด : อี ลี วิ ร

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า คัมภีร์บางแห่งเขียนเป็น อี ลี ส แต่เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาและคัมภีร์ส่วนใหญ่เขียนอักษรย่อในหัวใจนี้เป็น อี ลี วิ ร ซึ่งชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงฤๅษีผู้พากเพียรหรือกล้าหาญ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

ผู้วิจัยได้พยายามสืบค้นชื่อของหัวใจจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่คิดว่า จะมีความเกี่ยวข้องกับชื่อหัวใจนี้ แต่ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน แต่ถ้าพิจารณาจากศัพท์ที่เป็นหัวใจก็พอจะได้เค้าที่มาของหัวใจจากคำว่า อีลี ที่แปลว่า ฤๅษี ส่วนคำว่า วิร แปลว่า กล้าหาญ พากเพียร ถ้าการวินิจฉัยดังกล่าวเป็นเรื่องนี้จริง จำนวน 101 ก็จะเกี่ยวกับฤๅษีในตำนานฤๅษี 108 ตน ซึ่งฤๅษีคนที่ 101 มีนามว่า ทิศาปาโมกข์ (มหาเทพประทานพร, ม.ป.ป.)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์ที่เป็นใจนี้ คือ อีลี วิร พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปในคัมภีร์บาลีในพระพุทธศาสนา

อีลี มาจาก อีลี อี การันต์ ปุงลิงค์ แปลว่า ฤๅษี (ศัพท์เต็ม)

วิร มาจาก วิร อ การันต์ ปุงลิงค์ แปลว่า กล้าหาญ พากเพียร (ศัพท์เต็ม)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ในหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นการนำศัพท์เต็มที่ยังไม่ประกอบวิภัติภูมิมาใช้เป็นอักษรหัวใจ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิจิตรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อีลี วิร ทั้งสองศัพท์นี้เป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปในคัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภาวนาเป็นประจำจะทำให้มีอำนาจมาก และเป็นมหาเสน่ห์ เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 176)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์มาใช้เป็นอักษรหัวใจ เป็นเพียงการแสดงความหมายของภาษาบาลีเท่านั้น ไม่ได้มีเนื้อหาที่เป็นอำนาจพิเศษแต่อย่างใด ดังนั้น การนำอักษรในหัวใจไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าเป็นอำนาจพิเศษแต่อย่างใด

ทำให้มีอำนาจมากหรือเป็นมหาเสน่ห์ทำให้คนหลงรักนั้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ แต่เป็นการสื่อตามอิทธิพลของความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของฤกษ์แต่ละตน

76. หัวใจโจร : กณฺห เนท

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงมนุษย์ที่เป็นคนไม่ดี ผู้ประกอบมิจฉาชีพ จัดเข้าในคนพาลที่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาห้ามคบหา เพราะจะนำความเดือดร้อนมาให้ ส่วนคำศัพท์ในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **กณฺหเนท** ซึ่งเป็นการเขียนที่ผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจที่สื่อถึงความมืดมน มัวมอมที่เป็นชื่อของอกุศลกรรมหรือความชั่ว โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า โจร มีความหมายที่ชัดเจนแล้วว่า หมายถึง ผู้ที่ลักขโมย ผู้ที่ปล้นชาวบ้าน ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ประกอบด้วยศัพท์ 2 ศัพท์ คือ **กณฺห** แปลได้หลายอย่าง ได้แก่ พระนารายณ์หรือพระวิษณุ มาร บาป (ดำ) ธรรมดำ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 6, 13, 26)

คัมภีร์ธาตุปทีปกาศได้แสดงที่มาและความหมายพร้อมทั้งยกตัวอย่างของคำนี้ไว้หลายประการ ดังนี้

กุ กุจายํ แปลว่า กุ ธาตุ ใช้ในความหมายว่า น่าเกลียด น่าชิง คำ มีด โดยผู้เรียบเรียงได้ยกตัวอย่างประกอบความหมายตามที่มาดังต่อไปนี้

กณฺโห แปลว่า น่าเกลียด คำ มีด

กณฺโห หมายถึง พระกฤษณะ พระนารายณ์ คำ หมายถึงเทพที่เป็นฝ่ายเดช อำนาจ

กณฺโห หมายถึง พระยามาร ท้าวสวัตดี หรือชั่ว คำ มีด

กณฺหา ธมฺมา ธรรมดำ หมายถึง อกุศลกรรม (หลวงเทพดรุณานุกิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 81)

จากความหมายของ **กณฺห** ศัพท์ที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า ผู้ที่ได้ชื่อว่า โจร ตามความหมายของศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ เพราะเป็นผู้ประกอบอกุศลกรรม กรรมชั่วหรือที่สำนวนภาษาบาลีใช้คำว่า กรรมดำ ทำให้ชีวิตดำมืดอยู่ในความชั่ว เป็นการกระทำที่น่ารังเกียจ บัณฑิตเกลียดชังทำลายความเป็นมนุษย์หรือความดีงามของตนเอง (มาร)

อีกคำหนึ่งคือคำว่า **เนท** ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า มาจากคำว่า **สินฺท** แปลว่า ความรัก ความยินดี การที่โบราณจารย์ใช้คำนี้ เนื่องจากมีคำพ้องเสียงกันอยู่ แต่ถ้าจะใช้เต็มศัพท์ว่า **สินฺท** ก็ทำให้เกินจำนวนอักษรของหัวใจที่ส่วนใหญ่นิยมมีเพียง 4 อักษร ประกอบกับ **เนท** (สินฺท) ศัพท์มีความหมายว่า ยินดี แต่เป็นความยินดีในทางอกุศล เมื่อรวมกับคำว่า **กณฺห** ได้รูปศัพท์เป็น **กณฺห เนท** จึงหมายถึงผู้ยินดีในความชั่ว ดังนั้น หัวใจนี้จึงเป็นการสื่อถึงลักษณะของโจรว่าเป็นผู้ที่ชอบทำความชั่วที่มีผลเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อนทั้งในชีวิตปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจโจร คือ **กณฺห เนท** นี้ โบราณจารย์นำมาจากศัพท์เต็มและศัพท์ที่ตัดบางพยางค์ออกไปตามความนิยมการสร้างหัวใจส่วนใหญ่ที่มี 4 อักษร โดยมีที่มาดังนี้

กณฺห มาจาก **กณฺท** เป็น อ การันต์ในปุงลิงค์ เพศชาย ยังไม่ได้แจกศัพท์ตามวิภัติทั้ง 7 จึงยังคงรูปศัพท์เต็ม คือ **กณฺท**

เนท มาจาก **สิเนท** เป็น อ การันต์ในปุงลิงค์ เพศชาย ยังไม่ได้แจกรูปศัพท์ตามวิภัติทั้ง 7 จึงยังคงรูปศัพท์เต็ม คือ **สิเนท** โดยโบราณจารย์ได้ตัดอักษรพยางค์แรกของศัพท์ออกไป จึงได้รูปเป็น **เนท** แต่เมื่อนำคำว่า **กณฺท** กับ **เนท** มารวมกันจึงได้รูปศัพท์เป็น **กณฺท เนท** มีจำนวน 4 พยางค์ตามความนิยมของหัวใจส่วนใหญ่

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **กณฺท เนท** ที่เป็นศัพท์ในหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์และคำย่อที่โบราณจารย์นำมา ใช้ความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำศัพท์ที่เป็นหัวใจโจรทั้งสองศัพท์นี้เป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไป มีปรากฏทั่วไปในคัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนา ดังตัวอย่างที่กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ว่าด้วยความหมาย

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลายประการ เช่น ใช้เสกสุราหรือว่านกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน ภาวนาก่อนเข้านอนป้องกันภัยทั้งปวง ใช้เสกน้ำลายทาเท้าป้องกันขวากหนาม หรือใช้ภาวนากันภูต ผี ปีศาจได้ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 216-217)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของหัวใจในหัวข้อต่าง ๆ จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่โบราณจารย์ได้นำศัพท์บาลีมาใช้สื่อความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของหัวใจที่มุ่งให้คนเข้าใจว่า โจร คือ คนที่ชอบทำความชั่วที่มีผลเป็นความเดือดร้อนทั้งในปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย เป็นบุคคลที่สังคมน่าเกลียด ไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความขลังหรือความศักดิ์ใด ๆ ดังนั้น การสื่อความถึงหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้อยู่ยงคงกระพัน สามารถป้องกันอันตรายหรือป้องกันภูต ผี ปีศาจจึงเป็นเรื่องที่สวนทางกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

77. หัวใจพระยามิลินท์ : อ ล วิ

หัวใจนี้สื่อถึงพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มาถามปัญหาเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนากับพระนาคเสนเถระในมิลินทปัญหาปกรณ์ ส่วนอักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้ สื่อถึงข้อความที่กล่าวถึงพระเจ้ามิลินท์พร้อมทั้งคุณสมบัติของพระองค์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า มิลินท์ นี้ แปรตามรูปศัพท์ว่า พระราชาผู้เป็นใหญ่แห่งชาวมิละ หมายถึง ชาวโยนก¹⁹ ตามรูปวิเคราะห์ที่ว่า “โยนกสงขาทานัน มิลานัน อินโท มิลินโท” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541, น. 3)

มิลินท์ปัญหาปกรณ์ได้กล่าวถึงพระเจ้ามิลินท์ว่าเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองสาละในชมพูทวีป ประเทศอินเดียสมัยโบราณ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540, น. 4) ซึ่งเมืองสาละนั้นตั้งอยู่ในแคว้นโยนกนปัจจุบัน ได้แก่ เมืองไซลคอต (Sialkot) รัฐปัญจาบ ประเทศอินเดีย (Law, Bimala Churn, 2000, p. 360) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์อย่างเช่น Hinüber, Oskar/von (2000, p. 83) ได้แสดงความเห็นว่า พระเจ้ามิลินท์ก็คือพระเจ้าเมนันเดอร์ (Menander) หรือเมนันดรอส (Menandros) กษัตริย์เชื้อสายกรีกที่ปกครองดินแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือประเทศอินเดีย เรียกอาณาจักรที่พระองค์ปกครองว่า บัคเตรีย (Bactria) มีอาณาเขตครอบคลุมเมืองเปศวาร์ เมืองกาบูล ภาคเหนือของรัฐปัญจาบ ลุ่มแม่น้ำสินธุ และอุดรประเทศ ภาคตะวันตกในราว พ.ศ. 388-413 (Pesala Bhikkhu, 1998, p. 24) ส่วนอักษรย่อในนี้สื่อความหมายตามศัพท์เต็มในหัวข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อมาจากข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงพระเจ้ามิลินท์พร้อมทั้งคุณสมบัตินี้ของพระองค์ ดังต่อไปนี้

- อ ย่อมาจาก **อ**ยี้ แผลว่า พระเจ้ามิลินท์นี้ (มิลินโท นาม ราชา)
- ล ย่อมาจาก **มิลินโท** แผลว่า พระเจ้ามิลินท์ (มล + อินท)
- วิ ย่อมาจาก **วิตถุทวาที** แผลว่า ผู้มีวาทีทำจิตของบัณฑิตทั้งหลายให้หวาดหวั่น

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อดังกล่าวจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **อ วิ** อักษรย่อใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **ล** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ แม้ว่า **ล** อักษรดูเหมือนว่าจะเป็นอักษรที่อยู่ท่ามกลางของศัพท์ แต่ถ้าแยกศัพท์แล้วจะพบว่า เป็นอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ (มล + อินท)

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากข้อความตอนหนึ่งในคัมภีร์มิลินท์ปัญหาปกรณ์ที่กล่าวถึงพระเจ้ามิลินท์ว่า อล โข อายสุมมา อสสคฺตโต สกุกํ เทวานมินฺทํ อตทโวจ “**อ**ยี้ โข มหาราช ชมพูทีเป สาคลนคเร **มิลินโท** นาม ราชา **วิตถุทวาที** ทุราสทโท ทุบปปลโห ปุถุติตถกรานํ อคฺคมกฺขายติ, โส ภิกฺขุสฺสํ อฺปสงฺกมิตฺวา ทิฏฺฐิวาเทน ปณฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ภิกฺขุสฺสํ วิเทเจตี”ติ. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540, น. 7)

¹⁹ คำว่า “ชาวโยนก” เป็นชื่อชนชาติกรีกที่มาอยู่ในอินเดีย ซึ่งชาวอินเดียเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า “lonia” ไม่ใช่ชื่อของชาวไทยในล้านนา. (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 966).

แปล : ครั้นนั้นแล ท่านพระอัสสสุตตะได้กล่าวคำนี้กะท้าวสักกะจอมเทพว่า มหาบพิตร พระเจ้ามิลินท์ในเมืองสาคละ ผู้มีวาทะทำจิตของบัณฑิตทั้งหลายให้หวาดหวั่น มีพระดำรัสไพเราะดี ไม่มีใครสามารถต้านทานได้ กล่าวกันว่าเป็นเลิศกว่าเจ้าลัทธิตั้งหลายจำนวนมากในชมพูทวีป พระองค์ได้เข้าหาพระภิกษุสงฆ์ถามปัญหาด้วยวาทะแห่งทิวฐิเบียดเบียนพระภิกษุสงฆ์อยู่.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้แบบตรง ๆ พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้เป็นเพียงอักษรที่แสดงถึงพระนามของพระเจ้ามิลินท์และคุณสมบัติของพระองค์ที่เป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาอย่างหาตัวจับมิได้ และสื่อถึงเหตุการณ์ที่พระองค์เที่ยวถามปัญหาแก่พระสงฆ์ในชมพูทวีป จนเป็นที่หวาดหวั่นของพระสงฆ์เป็นอันมาก จนกระทั่งพระองค์ได้พบกับพระนาคเสนเถระและได้สนทนาธรรมในลักษณะของการถาม ตอบปัญหาธรรมอันเป็นที่มาของมิลินทปัญหาปกรณ์ มิลินทปัญหาอรรถกถา และมิลินทปัญหาฎีกาที่เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา ถ้าพิจารณาในประเด็นนี้ก็จะเห็นว่า ไม่มีอักษรตัวใดในหัวใจนี้เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจวิเศษแต่ประการใด

78. หัวใจคนพาล : โล ร โท ร (พาล ร)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงมนุษย์ที่ไม่ดีที่เรียกว่า คนพาล ตรงกันข้ามกับคนดีที่เรียกว่า บัณฑิต ส่วนอักษรย่อนั้นสื่อถึงลักษณะของคนพาลตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในมังคลัตถปิณี พบว่า บางคัมภีร์เขียนอักษรย่อของหัวใจนี้เป็น พาลร โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระสิริมังคลาจารย์ (2524, น. 14-15) ได้ให้ความหมายของคนพาลไว้หลายประการ เช่น คนชั่ว คนที่ดำรงชีวิตด้วยสักว่าหายใจเข้า-ออก คนที่ไม่ดำรงชีวิตด้วยปัญญาอันประเสริฐ คนพาลคือ คนที่ไม่รู้จักประโยชน์ นอกจากนี้ ท่านยังกล่าวถึงลักษณะของคนพาลที่สามารถสังเกตได้ง่าย ๆ ไว้ 3 ประการ คือ มักคิดชั่ว (มโนทุจริต) พูดชั่ว (วจีทุจริต) ทำชั่ว (กายทุจริต) เป็นนิสัย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า มี 2 แบบ คือ แบบที่ 1 เขียนเป็น โท ร โท ร ส่วนแบบที่ 2 เขียนเป็น พาล ร โดยมีที่มาดังนี้

แบบที่ 1 : โลอ ร โท ร ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ต่อไปนี้

โล ย่อมาจาก โลอ

ร ย่อมาจาก นร

โท ย่อมาจาก โทส

รึ ย่อมาจาก นรึ

ศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้แสดงถึงคน (นร) ที่ได้ชื่อว่าเป็นคนพาล เพราะจิตมีแต่ความโลภ ความโกรธ และรวมความหลงไว้ด้วย แสดงให้เห็นว่า คนพาลนั้นเป็นคนที่จิตถูกครอบงำด้วยกิเลส เช่น ความโลภอยากได้ของผู้อื่น ความพยาบาท และความเห็นผิด เป็นต้น แล้วส่งผลให้เกิดความคิดชั่ว ทำชั่ว พุดชั่วตามลักษณะของคนพาล (พระสิริมังคลาจารย์, 2524, น. 14)

แบบที่ 2 : พาล ร ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ต่อไปนี้

พาล	มาจาก	พาล	แปลว่า คนพาล เป็น อ การันต์ในปงฺลึงค์ เพศชาย เป็นรูปศัพท์เดิมที่ยังไม่ได้แจกวิภัติ
ร	ย่อมาจาก	นร	แปลว่า คน เป็น อ การันต์ในปงฺลึงค์ เพศชาย เป็นรูปศัพท์เดิมที่ยังไม่ได้แจกวิภัติเช่นกัน

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านให้ข้อสรุปถึงอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า อักษรย่อในแบบที่ 1 ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ **โล โท** อักษร ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรแรกหรือพยัญค์แรกของศัพท์ ส่วน **ร ร** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ส่วนอักษรในแบบที่ 2 คำว่า พาล เป็นศัพท์ที่ท่านยกมาทั้งศัพท์จึงไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะ ส่วน **ร** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์ภาษาลีอันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้พบว่า มีใช้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ส่วนหลักคำสอนที่ว่าด้วยคนพาลนั้นพบหลายแห่ง เช่น มงคลสูตรที่กล่าวถึงการไม่คบคนพาลว่าเป็นมงคลชีวิตประการหนึ่ง (ขุ.ขุ. (บาลี) 25/3/2) หรือมังคลัตถทีปนีที่พระสิริมังคลาจารย์ (2524, น. 11-53) ได้อธิบายเรื่องการไม่คบคนพาลควบคู่กับการคบหาบัณฑิตไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์เล่มนี้ของท่าน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรหรือคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวไว้ถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของขลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์ต้องการนำศัพท์เหล่านี้มาสื่อถึงลักษณะของคนพาลว่าเป็นคนที่ไม่ดี เพราะมีพื้นฐานทางใจไม่ดี ส่งผลให้เกิดความคิด การกระทำ และการพูดที่ไม่ดีไปด้วย ซึ่งตามหลักศาสนาพุทธสอนไม่ให้คบกับคนประเภทนี้ เพราะคนพาลจะนำความทุกข์ ความเดือดร้อนมาให้ ดังนั้น การนำอักษรหรือชื่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อจะทำให้เกิดเมตตามหานิยม เป็นต้น จึงไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

79. หัวใจพระอิศวร : ส อ น ก โด

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงพระอิศวร เทพสูงสุดองค์หนึ่งในเทพตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่อักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนา โดยมีการเรียงตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระอิศวร แปลว่า ความเป็นพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เป็นชื่อของเทพสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรียกว่า เทพตรีมูรติ มี 3 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะหรือพระอิศวร และพระวิษณุหรือพระนารายณ์ โบราณจารย์ได้นำชื่อของพระอิศวรหรือพระศิวะมาเป็นหัวใจเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าในฐานะครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าในที่นี้ คือ พระคุณความดีของพระองค์ที่เรียกว่า พุทธคุณตามอักษรย่อในหัวใจข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำอักษรย่อจากหลาย ๆ หัวใจมาผสมผสานกันดังที่มาจากอักขระที่ลงในยันต์ธงชัยพระอิศวร และบทสรรเสริญพุทธคุณดังนี้

ส	มาจาก	อิ <u>ส</u> วา สุ
อ	มาจาก	ม <u>อ</u> อุ, <u>อ</u> รห
น	มาจาก	<u>น</u> โม พุทธาย, <u>น</u> ม พ ท
ก	มาจาก	โลก <u>ก</u> วิทู
โต	มาจาก	สุ <u>ค</u> <u>โต</u>

ค. รูปแบบการย่ออักษร

รูปแบบการย่อในหัวใจนี้มี 2 แบบ คือ **ส อ น** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **ก โด** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์เพื่อนำมาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของเรื่องที่ย่อมา รวมความแล้วอักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสงเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำอักษรย่อในหลาย ๆ หัวใจมาผสมผสานกันดังที่มาจากอักขระที่ลงในยันต์ธงชัยพระอิศวร คือ ม อ อุ, อิ สวา สุ, น โม พุทธาย, น ม พ ท, อรห, ภควา (อรุคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 288) และบทสรรเสริญพุทธคุณ คือ โลกกวิทู และสุคโต

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ลงหรือเสกยันต์พระอิศวรมีคุณค่ามากตามแต่จะปรารถนา เป็นมหามงคลอันประเสริฐ (อรุคินทร์ วิริยะบูรณะ, ม.ป.ป., น. 288)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากชื่อ ความหมาย และสาระสำคัญของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อต่าง ๆ มีเนื้อหาที่สื่อถึงพระรัตนตรัย โดยเฉพาะพระพุทธเจ้าเป็นหลัก โดยมุ่งไปที่การแสดงความคุณของพระพุทธเจ้าโดยสรุป 3 ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ (อรห) พระปัญญาธิคุณ (ภควา, โลกวิทู) และพระมหากรุณาธิคุณ (สุคโต) ดังนั้น การสื่อถึงชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อที่ว่าด้วยความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการสื่อไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้ แต่สื่อไปตามความเชื่อในอำนาจของพระอิศวร

80. หัวใจพระพาย : วา ล กโต

ชื่อหัวใจและอักษรในหัวใจนี้สื่อถึงเทวะที่ทำให้เกิดลมพัด เรียกตามไทยว่า พระพาย หรือ พายุ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังนี้

ก. ความหมาย

คำว่า วาลกโต นี้ โดยความหมายแปลว่า ผู้ทำหรือสร้างลม หมายถึง ผู้ทำให้เกิดลมพัด ได้แก่ พระพายหรือพระวายุ เทพผู้ทำให้ลมเกิดตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า วาลกโต นี้ เป็นทั้งอักษรย่อและศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นอักษรในหัวใจพระพาย เพื่อสื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจดังนี้

วา ย่อมาจาก **ว**าโย หรือ **ว**าญ แปลว่า ลม

ล ย่อมาจาก **นิ**ล แปลว่า ลม

กโต มาจาก **ก**โต แปลว่า อัน...กระทำแล้ว (กร + ต ปัจจัย)

จากคำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นชื่อของลมมา 2 ศัพท์ อีกศัพท์หนึ่งเป็นกิริยากริยาคำ ใช้ในประโยคกรรมวาจา โดยความหมายสื่อถึงผู้สร้างลมหรือผู้ที่ทำให้ลมพัด คือ พระพายนั่นเอง

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า **วา** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ **ล** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วนคำว่า **กโต** เป็นศัพท์ไม่ใช่อักษรย่อ จึงไม่จัดเป็นการย่ออักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ลม นี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อิถานันปทีปิกาที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินัน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (2530, น. 11-12) ได้รวบรวมไว้จำนวน 10 ศัพท์ ได้แก่ มาลุต ปวโน วาญ วาโต นิล สมรีณา คนธวาโห วาโย สมโร สหาคติ ซึ่งศัพท์ทั้งหมดนี้ แปลโดยความว่า ลม เหมือนกัน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรย่อและคำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลูกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์นำอักษรและศัพท์มาใช้สื่อถึงพระพวยตามความเชื่อของคนโบราณ เนื้อหาของศัพท์ไม่ได้สื่อถึงความศักดิ์ใด ๆ แต่การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อจึงเป็นการสื่อไปตามความเชื่อเรื่องอำนาจของเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไม่ได้เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแต่ประการใด

81. หัวใจหนูมาน : ย ต ม อ (หนูมาน)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงหนูมาน ทหารเอกของพระรามในวรรณคดีของไทย คือ รามเกียรติ์ที่มีเค้าโครงมาจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย ส่วนอักษรในหัวใจนี้พบว่า บางคำมีกริยาเขียนเป็น **หนูมาน** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **หนูมาน** เป็นชื่อของตัวละครที่เป็นทหารเอกของพระรามในรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ซึ่งมีเค้าโครงมาจากมหากาพย์ รามายณะของฤๅษีว่ามีกที่พระโบราณจารย์นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของความมีชัยเหนือศัตรู เทียบกับหนูมานที่ออกรบแล้วมีชัยเหนือศัตรูนั่นเอง

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

จากการศึกษาพบว่า อักษรในหัวใจนี้เขียน 2 แบบ ซึ่งแต่ละแบบนั้น โบราณจารย์ย่อและนำศัพท์มาใช้สื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญดังนี้

แบบที่ 1 : ย ต ม อ ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับหนูมานดังต่อไปนี้

ย ย่อมาจาก **วาโย** แปลว่า ลม โดยความหมาย คือ พระพวย เนื่องจากหนูมาเป็นลูกของพระพวย เทพแห่งลม

ต ย่อมาจาก **ตารา** แปลว่า ดาว มาจากลักษณะของหนูมานประการหนึ่ง คือ หาวเป็นดาวเป็นเดือน

ม ย่อมาจาก **มหิทธิโก** แปลว่า มีฤทธิ์มาก คุณสมบัติของหนูมาน

อ ย่อมาจาก **อมโร** แปลว่า ผู้ไม่ตาย มาจากคุณสมบัติของหนูมาน แม้จะถูกผู้อื่นทำร้ายจนถึงความตาย แต่เมื่อลมพัดถูกตัวก็ฟื้นคืนชีพขึ้นมาใหม่

แบบที่ 2 : หนูมาน โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ต่อไปนี้

หนูมาน มาจาก **หนูมาน** แปลตรงตัวว่า หนูมาน

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้แบบที่ 1 ย อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ **ต ม อ** อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วนอักษรย่อแบบที่ 2 **ท นู มา น** ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์ ดังนั้นจึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า หนุมาน นี้ มาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อแบบที่หนึ่งนั้นเป็นศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไปในคัมภีร์บาลีทางศาสนาพุทธ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำคำศัพท์ที่เป็นชื่อหัวใจหนุมานไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้เสกเหล่าเสกของกิน หรือภาวนาปลุกตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน หรือใช้ภาวนาเข้าต่อสู้กับศัตรูทำอันตรายเราไม่ได้ ยิ่งเจ็บบยิ่งมีฤทธิ์ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 228)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากคำศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อหรือคำศัพท์ในหัวใจนี้เป็นเพียงการสื่อถึงหนุมานและคุณสมบัติของหนุมานว่าเป็นลูกของพระพาย เทพเจ้าแห่งลม หาวเป็นดาวเป็นเดือน มีฤทธิ์มาก และฆ่าไม่ตาย ดังนั้น การสื่อความหมายชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปทางฤทธิ์อำนาจจึงเป็นการสื่อตามความเชื่อในฤทธานุภาพของหนุมาน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

82. หัวใจลึงลม : ยุวาพวา (ยุ วา ห วา)

หัวใจนี้สื่อถึงลึงประเภทหนึ่ง ส่วนอักษรในหัวใจนี้พบวา เขียนเป็น 3 แบบ คือ เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนว่า **ยุ วา พ วา** บางคัมภีร์เขียนว่า **จิชจุติ** บางคัมภีร์เขียนเป็น **วิงวังกังหะ** ผู้วิจัยเห็นว่า อักษรที่ถูกต้องของหัวใจนี้ คือ **ยุ วา ห วา** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

ราชบัณฑิตยสถาน (2556, น. 1060) กล่าวว่า ลึงลม เป็นลึงประเภทหนึ่ง เลี้ยงลูกด้วยน้ำนม รูปร่างอ้วนกลม หัวกลม ตากลมโต รอบดวงตาเป็นวงสีเข้ม ขนสั้นนุ่มสีน้ำตาล มีแถบสีดำตลอดแนวสันหลัง หางสั้นมาก ออกหากินในเวลากลางคืน จับเหยื่อได้ไว กินผลไม้ แมลง และสัตว์เล็ก ๆ บางครั้งเรียกกันว่า นางอาย หรือลึงจุ่น

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

จากการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **ยุ วา ห วา** จากศัพท์ต่อไปนี้

ยุ ย่อมาจาก วายุ แปลว่า ลม
 วา ย่อมาจาก วาโต แปลว่า ลม
 ห ย่อมาจาก คนธวาโห แปลว่า ลม
 วา ย่อมาจาก วานโร แปลว่า ลม

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะพบว่า โบราณจารย์ถอดมาจากศัพท์บาลีที่มีความหมายว่า ลม กับ ลม แล้วนำมาใช้เป็นหัวใจ และเรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจลม

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่ออักษร 2 แบบ คือ วา วา อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน ยุ ห อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ลม นี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อภินันตปิฎกที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒิน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (2530, น. 11-12) ได้รวบรวมไว้จำนวน 10 ศัพท์ ได้แก่ มาลุโต ปวโน วายุ วาโต นิล สมรณา คนธวาโห วาโย สมโร สหาคติ ซึ่งศัพท์ทั้งหมดนี้ แปลโดยความว่า ลม เหมือนกัน

จ. การนำอักษรย่อไปในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาอักษรย่อในหัวใจลมไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ เสกขาน ยา เหล่ากินทำให้อยู่ยงคงกระพัน ใช้ปลุกตัวทำให้ตัวเบาเหมือนลม (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 229)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจสื่อถึงลมกับลมที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นเครื่องหมายของลมเท่านั้น ไม่ได้มีเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้องแต่ประการใด การสื่อความถึงหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อ ทำให้ที่อยู่ยงคงกระพันเป็นต้น จึงเป็นการสื่อไปตามความเชื่อที่ ลมเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ประเภทหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับลัทธิคำสอนในพระพุทธศาสนาแต่ประการใด

83. หัวใจนกกาสัก : กา ล ถา นู

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงนกชนิดหนึ่งที่เชื่อกันว่าเป็นนกกศักดิ์สิทธิ์ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้บางคัมภีร์เขียนเป็น กา ล ถา นู ไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังนี้

ก. ความหมาย

คำว่า นกกาสัก หมายถึง นกที่เชื่อกันว่าเป็นสัตว์กายสิทธิ์ บินมาไม่เห็นตัว ถ้าได้ชนนกชนิดนี้มาไว้ติดตัวจะทำให้หายตัวได้ นอกจากนี้ คำว่า กาสักยังหมายถึง ไม้พุ่มชนิดหนึ่งในวงศ์ Leeaceae ใบใหญ่ใช้ทำยาได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 109, 121)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำอักษรในหัวใจนี้มาจากศัพท์ในธัมมจักกปวัตตสูตร พระวินัยปิฎก มหาวรรค ดังนี้

กาลถาณุ มาจาก กามสุขลลิกานุโยโค แปลว่า การประกอบตนให้พัวพันอยู่
ในกามสุข

อตตคิลมถาณุโยค แปลว่า การประกอบตนให้ลำบาก หรือ
การทรมานตนด้วยวิธีต่าง ๆ

ถ้าเป็นตามข้อวินิจฉัยของผู้วิจัยจะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์ได้ถอดอักษรจากทางสุดโต่ง ทั้งสองทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในธัมมจักกปวัตตสูตร โดยทรงสอนไม่ให้ชาวพุทธปฏิบัติตาม ทางสุดโต่งทั้งสองทางนั้น เนื่องจากพระองค์ทรงเคยมีประสบการณ์ในเรื่องทั้งสองมาก่อนและได้ข้อสรุปว่า ไม่ใช่ทางที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ แต่ท่านไม่ได้ถอดมาทุกอักษร เลือกถอดมาเป็นบางอักษร เท่านั้น

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาได้ให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้ คือ กอ อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน ล ถา ญ อักษรไม่จัดเป็นการย่ออักษร เพราะไม่เข้ากับหลักเกณฑ์การย่อตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากธัมมจักกปวัตตสูตร พระวินัยปิฎก มหาวรรค (วิ.ม. (บาลี) 4/13/13)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาอักษรย่อในหัวใจกาสิกหรือนกกาสักไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ปลุกเสกเลขยันต์ เสกน้ำมันทาตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรม-ภักดี, ม.ป.ป., น. 160)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่ทางสุดโต่ง 2 ทาง คือ การหมกมุ่นอยู่ในกามสุข หมายถึง ความสุขที่เกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่นำใคร่ นำหลงใหล และการทรมานตนด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เรียกว่า ตบะ ซึ่งเรื่องทั้ง 2 ประการนี้พระพุทธทรงห้ามมิให้ปฏิบัติไม่ให้นำไปปฏิบัติ เพราะพระองค์ทรงเคยปฏิบัติมาก่อนครั้งที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ที่มีสิ่งให้อำนวยความสุขทางกายทุกอย่าง และครั้งที่พระองค์ทรงออกบวชก็ใช้วิธีบำเพ็ญทุกกรกิริยา (ตบะ) ด้วยวิธีการต่าง ๆ จนเกือบจะเอาชีวิตไม่รอด แต่ก็ไม่อาจทำให้พระองค์สิ้นทุกข์ได้ ดังนั้น พระองค์จึงได้แสดงทางที่สามที่เรียกว่า ทางสายกลาง (มัชฌิมา-ปฏิปทา) ซึ่งก็เป็นแนวทางที่พระองค์พิสูจน์แล้วว่า ได้ผลเป็นความสิ้นทุกข์จริง ได้แก่ อริยมรรค 8 ประการ โดยสรุปสาระสำคัญก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง (วิ.มหา. (บาลี) 4/13/9)

ดังนั้น การสื่อความหรือการนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่าเป็นต้น จึงเป็นการสื่อหรือการใช้ตามเชื่อว่า นกกาฬเป็นนกศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

84. หัวใจพาลี : ยนต์นุกา

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงตัวละครที่เป็นลิงนามว่า พาลี ทหารเอกของพระรามในวรรณคดี เรื่องรามเกียรติ์ ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงอานุกาฬที่เกี่ยวกับยันต์ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พาลี หรือ พญาพาลี เป็นลิงที่เป็นตัวละครตัวหนึ่งในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นเจ้าเมืองขีดขินที่มีฤทธิ์มากที่สุดตัวหนึ่ง มีกายสีเขียว เป็นโอรสของพระอินทร์ กับ นางกาลอัจนา เดิมชื่อ กากาศ

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

โบราณจารย์นำศัพท์ในหัวใจนี้ คือ **ยนต์นุกา** มาจากศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับชื่อของพาลี ดังนี้

ยนต์ มาจาก ยนต์ แปลว่า ยันต์

นุกา มาจาก อานุกาฬ แปลว่า อานุกาฬ

เหตุผลที่ผู้วิจัยเห็นว่า **ยนต์นุกา** มาจากศัพท์ที่ 2 นี้ เพราะคำว่า **ยนต์** ไปพ้องกับคำว่า **ยันต์** ที่เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของคนไทย และตัวละครในรามเกียรติ์มีอิทธิพลต่อยันต์ไทยมาก กล่าวคือโบราณจารย์ได้นำภาพของตัวละครในรามเกียรติ์ เช่น พระราม หนุมาน พาลี องคต ทศกัณฐ์ เป็นต้นมาใช้สักรยันต์รูปภาพ จึงเป็นไปได้ว่า **ยนต์** กับ **ยันต์** เป็นเรื่องเดียวกันในหัวใจนี้ ส่วนคำว่า **นุกา** ที่มาจากคำว่า **อานุกาฬ** อ การันต์ ปุลงิศ์ นี้ก็เนื่องจากพาลีเป็นลิงที่มีฤทธิ์อานุกาฬมากนั่นเอง

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า คำศัพท์ในหัวใจพาลีนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์และคำย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดอยู่ในวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิจิตรศาสตร์ดลสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของศัพท์และคำย่อในหัวใจนี้แยกเป็น 2 ที่มา คือ คำว่า ยันต์นี้พบได้ทั่วไปในตำรายันต์ เช่น มหายันต์ 108 ของเทพ สาริกบุตร เพชรรัตน มหายันต์ 108 และ 108 ยันต์ ฉบับพิสดารของอรุณจันทร์ วิริยะบุรณะ เป็นต้น ส่วนคำว่า อานุกาฬ เป็นคำสามัญพบได้ในคัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำศัพท์และคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลูกเสกของขลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่าเป็นเพียงการนำศัพท์ที่เป็นชื่อยันต์มาสื่อถึงอานุภาพของหัวใจคือพาลีทหารเอกของพระรามที่เชื่อกันว่า ยันต์พญาพาลีมีอานุภาพทำให้อยู่ยงคงพัน เป็นต้น สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ที่มีต่อความเชื่อของคนไทย ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

85. หัวใจองคต : พหวรา

ชื่อและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงทหารเอกของพระรามในวรรณคดีของไทยเรื่องรามเกียรติ์ที่มีเค้าโครงมาจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

องคต หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวละครในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ เป็นลูกของพญาพาลีกับนางมณโฑ เป็นทหารเอกของพระราม มีธนูเป็นอาวุธประจำกาย มีความเก่งกล้ามาก ไม่มีใครสู้ได้ ผู้ที่มาต่อสู้กับองคตต้องตายหมด

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้มาจากศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับองคตต่อไปนี้

พห	ย่อมาจาก	พห ล	แปลว่า	มาก ใหญ่ หนา ทึบ กองทัพ
วา	ย่อมาจาก	ว านร	แปลว่า	ลิง
รา	ย่อมาจาก	ร าม	แปลว่า	พระราม

จากข้อวินิจฉัยดังกล่าวสรุปได้ว่า โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับองคตมาใช้เป็นหัวใจนี้เพื่อแสดงถึงที่มาขององคตว่าเป็นสิ่งที่เป็นทหารเอกของพระรามนั่นเอง

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **วา รา** ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ แต่ **พห** อักษรเป็นการถอดอักษรตัวหน้าของศัพท์มา 2 ตัว ก็ถือว่า อนุโลมตามวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต แต่ไม่จัดเป็นคำย่อ เนื่องจากยังไม่สามารถแปลความหมายได้

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **พห**ล **ว**านร เป็นศัพท์สามัญที่มีใช้ทั่วไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนคำศัพท์ว่า **ราม** มีที่มาจากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ของไทย

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นคาถาภาวนาทำให้อยู่ยงคงกระพัน ทำให้ได้เปรียบศัตรู (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 174)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของคำย่อและอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า คำศัพท์เหล่านั้นเป็นการนำมาใช้สื่อองค์ในฐานะลิงที่เป็นทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์เท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงอำนาจวิเศษแต่อย่างใด แต่การนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อจะทำให้ยุ่งยงกระพวน เป็นต้นนั้นเป็นการตีความไปตามถุทธาณภาพขององค์และความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

86. หัวใจยุง : ตปฺปสิยฺ (ตปสย หรือ ตปสย)

หัวใจนี้สื่อถึงยุง ส่วนรูปศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ยังค้นไม่พบ พบแต่คำใกล้เคียงที่พอจะวินิจฉัยได้ว่าเป็นที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ยุง ตรงกับศัพท์ภาษาบาลีว่า มกโส (มกสะ) อีกคำหนึ่งที่เป็นชื่อของยุง คือ สุจิมุโข สัตว์ที่มีปากเหมือนเข็ม เรียกว่า ยุง (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 182) ส่วนคำว่า ตปฺปสิยฺ ถ้าแยกศัพท์จะได้รูปศัพท์เป็น ตปฺป แปลว่า เปรี้ยงแผดเผา สียฺ ไม่พบคำแปล

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **ตปฺปสิยฺ** นี้ ไม่ทราบแน่ชัดว่า โบราณจารย์ท่านนำมาจากแหล่งใด ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์น่าจะนำคำนี้มาจากศัพท์ต่อไปนี้

ตปฺป มาจาก ทสมกสวาตา**ตปฺป**สรีสปสมผลसानิ (-อา**ตป** แปลว่า แดด)

สียฺ มาจาก อุตฺปรี**ส**ยวิโนทนปฏิสกลานารามตถิ (-ปรี**ส**ย แปลว่า อันตราย)

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของชื่อและหัวใจนี้ คือ ทสมกสวาตา**ตปฺป**สรีสปสมผลसानิ แยกศัพท์เป็น ทส = เหลือบ, มกส = ยุง, วาต = ลม, อาตป = แดด, สรีสป = สัตว์เลื้อยคลาน พจนานุกรมธาตุ แปลคำว่า สรีสป นี้ว่า งู (หลวงเทพทรุณานุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 393) จะพบว่า ท่านไม่ได้ถอดศัพท์ว่ายังมาโดยตรง แต่ถอด **อาตป** ศัพท์ ที่แปลว่า แดดหรือความร้อนมาใช้แทน ผู้วิจัยเห็นว่า คงเป็นเพราะ **มกส** ที่แปลว่า ยุง อยู่ในศัพท์สมาสนี้ด้วย เพราะพบว่า บางครั้งชื่อหัวใจกับศัพท์ที่เป็นหัวใจไม่สัมพันธ์ ตัวอย่างเช่น หัวใจกรุณา ใช้อักษรย่อว่า **จิ เจ รุ นิ** ความจริงแล้วอักษร 4 ตัวนี้เป็นอักษรในหัวใจปรหมัตถหรือสังคหะ

ส่วนคำว่า สียฺ ที่ถอดมาจากศัพท์ว่า อุตฺปรี**ส**ยวิโนทนปฏิสกลานารามตถิ การที่วินิจฉัยเช่นนี้ เพราะ อักษร **ส ส** ที่เขียนด้วยอักษรขอมใกล้เคียงกันมาก เป็นไปได้ว่า อาจทำให้ผู้ที่ศึกษาคัดลอกมาผิดจาก **ส** เป็น **สิ** ได้ อีกประการหนึ่ง รูปศัพท์ที่เป็น **สียฺ** อาจเป็นเพราะศัพท์เต็มที่เป็นศัพท์สมาสน์ อักษรตัวสุดท้าย คือ **ถิ** มีนิคคหิตประกอบอยู่ด้วย ท่านเลยนำนิคคหิตมาไว้ที่อักษรตัวสุดท้ายที่ท่านย่อมา คือ **ย** ได้รูปศัพท์เป็น **ยิ** เมื่อนำมารวมกันเป็น **สยิ** แต่เขียนผิดเป็น **สียิ** ในที่สุด

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้ทั้งหมดเป็นคำย่อ เนื่องจากเป็นการย่ออักษรจากศัพท์เต็มเป็นบางอักษร ไม่นำมาทั้งหมด

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากหลักปัจจัยปัจจุขณะในปัจจัยศีลนิตศีล ขุททกนิกาย มหาปเทศ ดังข้อความว่า

ปฏิสงขา โยนิโส จีวรํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย อุณหสฺส ปฏิฆาตาย ทํสมกส-
วาทาตปสรีสปสมพฺสสานํ ปฏิฆาตาย ยาวเทว ทิริโกปินปฏิจฺฉาทนตถํ.

ปฏิสงขา โยนิโส เสนาสนํ ปฏิเสวติ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย อุณหสฺส ปฏิฆาตาย ทํส-
มกสวาทาตปสรีสปสมพฺสสานํ ปฏิฆาตาย ยาวเทว อุตฺตปรีสยวิโนทฺนปฏิสฺสลาณารามตถํ. (ขุ.ม. (บาลี)
29/206/422-423)

หลักการพิจารณาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในขุททกนิกาย มหานิทเทศ สำหรับให้
พระภิกษุพิจารณาก่อนที่จะบริโภคปัจจัยสี่คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) และคิลานเภสัช
บริวาร (ยารักษาโรคและเครื่องมือที่ใช้รักษาโรค) ทุกครั้งเพื่อให้พระภิกษุเห็นจุดมุ่งหมายของ
การบริโภคและการใช้สอยเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ปฏิบัติธรรมให้บรรลุเป้าหมาย มิใช่บริโภคหรือใช้สอย
เพื่อตอบสนองความต้องการที่เป็นไปตามอำนาจของตัณหา (ขุ.มหา. (ไทย) 29/206/601)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า
สามารถนำไปใช้ปลูกเสกของคลังได้ทุกประการ (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาถึงสาระสำคัญของหลักปัจจัยปัจจุขณะเกี่ยวกับการใช้สอยจีวร และ
เสนาสนะของพระภิกษุตามหลักของปัจจัยสันนิตศีลแล้วจะได้ข้อสรุปว่า การใช้สอยเพื่อจุดมุ่งหมาย
ที่แท้จริง คือ เพียงเพื่อป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานกัด ป้องกันอันตรายจากฤดูกาล
และเพื่อการอยู่อย่างสงัด อันเป็นกาสกัตหรือยับยั้งตัณหาที่แล่นไปตามความอยาก และเพื่อให้
พระภิกษุเป็นผู้มีกนน้อย สันโดษเป็นสำคัญ ดังนั้น การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่า ทำให้อยู่
ยงคงกระพัน เป็นต้น จึงเป็นการนำไปใช้ที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจนี้

87. หัวใจพญาไก่ : กิกุกุ (ที วิ กุ กุ)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นพญาไก่ แต่บางคัมภีร์
เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพญาไก่เถื่อน ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะเป็นการนำคำนี้มาจากพระฉายานามของสมเด็จพระ
พระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดพลับหรือวัดราช-
สิทธิาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีความชำนาญในวิปัสสนา
กรรมฐาน มีเมตตาสูง รู้ลือกันว่า ด้วยอำนาจเมตตาพรหมวิหารของท่านทำให้ไก่ป่าเชื่องและพากัน
มาอาศัยอยู่ในบริเวณวัดของท่านเป็นจำนวนมาก จนคนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นไก่บ้าน เรื่องนี้เองที่ทำให้
ชาวบ้านเรียกท่านว่า สมเด็จพระสังฆราชไก่เถื่อน

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า บางตำราเขียนเป็น **ติ วิ กุ ฎ** ผู้วิจัยเห็นว่า อักษรย่อทั้งในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษา คือ **กิ กุ ฎ** และ **ติ วิ กุ ฎ** นั้น เป็นการเขียนที่ผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นมาของอักษรย่อ อักษรย่อที่ถูกต้องในหัวใจนี้ คือ **ทิ วิ กุ ฎ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ไก่ในหัวใจนี้ หมายถึง พระโพธิสัตว์ อดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เกิดเป็นพญาไก่ ผู้มีความฉลาด สามารถหนีเอาชีวิตรอดจากนายพรานด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาด ส่วนอักษรย่อในหัวใจสื่อความหมายถึงการสนทนาระหว่างพญาไก่โพธิสัตว์กับนายพราน

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ในกุกกุฏชาดก ขุททนิกาย ชาดก ดังต่อไปนี้

ทิ	ย่อมาจาก	ทิฏฐา	แปลว่า	อันเราเห็นแล้ว
วิ	ย่อมาจาก	วิภิกฺกา	แปลว่า	ต้นสมอพิเภก
กุ ฎ	ย่อมาจาก	กุกกุฏ	แปลว่า	ไก่

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า **ทิ วิ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน **กุ ฎ** อักษร เป็นคำย่อ เนื่องจากการถอดอักษรมาจากศัพท์เดียวกัน 2 อักษรขึ้นไป และเป็นการถอดที่ข้ามอักษร ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์อันเป็นแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากกุกกุฏชาดก ขุททนิกาย ชาดก ดังข้อความว่า

ทิฏฐา มยา วเน รุกฺขา อสฺสกณฺณา **วิภิกฺกา**
 น ตานิ เอวํ สกฺกนฺติ ยถา ตวํ รุกฺข สกฺกสิ.
 ปุราณ**กุกกุฏ** อโย เกตฺวา ปณฺชรมาคโธ
 กุสฺโล วาฬปาสานํ อปกฺกมฺติ ภาสตีติ.
 (ขุ.ชา. (บาลี) 27/117-118/58)

แปล : (ไก่อต้องการจะให้นายพรานละอายใจ จึงพูดเป็นภาษามนุษย์ว่า) ต้นหูกวาง ต้นสมอพิเภกในป่า ข้าพเจ้าได้เห็นแล้ว ต้นไม้เหล่านั้นไม่สามารถจะเคลื่อนที่ได้เหมือนกับท่าน.

(นายพรานกล่าวว่า) ไก่ตัวนี้คือไก่ตัวเก่าที่แหกกรงหนีมา เป็นไก่ที่ฉลาด หลบหนีจากบ่วงทางสัตว์มาได้ และยังขันเยาะเย้ยเสียอีก.

(ขุ.ชา. (ไทย) 27/117-118/95)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจไก่หรือหัวใจพญาไก่เถื่อนนี้ไปใช้ในมิติของความเชื่อหลายประการ เช่น เสกหญ้าให้ม้า วัว ควายกินเพื่อให้เชื่อง ไม่ให้พยศ เสกของกินให้บ่าวไพร่กิน ทำให้พวกเขาจงรักภักดี ไม่หลบหนี เสกข้าวให้เด็กกินทำให้มีสติปัญญาดี เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 218)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากเนื้อหาที่กล่าวมาทั้งหมดจะได้ข้อสรุปว่า การนำไก่มาใช้เป็นชื่อของหัวใจก็เพราะต้องการสื่อถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเกิดเป็นพญาไก่ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ก็เพียงการสื่อถึงการสนทนากันระหว่างพญาไก่โพธิสัตว์กับนายพรานเท่านั้น ดังนั้นการสื่อความของหัวใจนี้ไปทางฤทธิ์อำนาจวิเศษจึงเป็นการสื่อความตามความเชื่อเรื่องเวทมนต์หรือคาถาไก่เถื่อนที่เชื่อกันว่า มีอานุภาพด้านอยู่ยงคงกระพัน เมตตามหานิยม ทำให้ค้าขายดี (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 171)

88. หัวใจ : อหิ สบโป

ชื่อหัวใจและศัพท์ในหัวใจนี้สื่อถึงงู ซึ่งจัดอยู่ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา สัตว์เดรัจฉานจัดอยู่ในอบายภูมิหรือทุคติภูมิ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจนี้ มีความหมายที่ชัดเจนแล้วตามศัพท์ที่นำมาใช้เป็นหัวใจ คือ อหิ สบโป ภาษาบาลี 2 ศัพท์นี้ แปลว่า งู เหมือนกัน ในคัมภีร์ธาตุปทปิปกาก็ให้ความหมายของคำว่า สบโป หมายถึง สัตว์ที่เลื้อยไป โดยตั้งเป็นรูปวิเคราะห์ว่า สบปตติ สบโป (สบป คติย สบป ธาตุ ใช้ในความหมายว่า เลื้อยไป ลง อ ปัจจัย) เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ (หลวงเทพดรณานุกิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 393) และให้ความหมายของคำว่า อหิ ไว้ว่า สัตว์ผู้คลานไป โดยตั้งเป็นรูปวิเคราะห์ว่า อหตติ อหิ (อหิ คติย อหิ ธาตุ ใช้ในความหมายว่า ไป ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ (หลวงเทพดรณานุกิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 36)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

จากหัวข้อที่ว่าด้วยความหมายของหัวใจและศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจที่กล่าวแล้วให้ข้อสรุปว่า อหิ สบโป ไม่ใช่อักษรย่อ แต่โบราณจารย์ได้นำศัพท์ภาษาบาลี 2 ศัพท์ที่แปลโดยความว่า งู เหมือนกันมาใช้เป็นหัวใจ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ทั้ง 2 ศัพท์ไม่ใช่อักษรย่อ เป็นเพียงการนำศัพท์ที่มีความหมายว่า งู มาใช้เป็นหัวใจเท่านั้น ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า ฐ ไม่ใช่มีเพียงแค่ อหิ สบโป เท่านั้น เรื่องนี้ศึกษาได้จากคัมภีร์ที่รวบรวมศัพท์ที่เป็นชื่อหรือสื่อความหมายในเรื่องเดียวกัน คือ พระคัมภีร์อภิธานัปทีปิกา ได้แสดงศัพท์ที่แปลว่า ฐ ไว้หลายศัพท์โดยผู้เรียบเรียงคัมภีร์นี้ได้แยกประเภทของฐไว้ดังต่อไปนี้

- 1) ฐเรือน ฐกินหนุมี่ 3 ชื่อ ได้แก่ ฐมณี สิลุตโต ฐรสโป
- 2) ฐเขี้ยวมี 1 ชื่อ ได้แก่ ฐนิลสบโป
- 3) ฐเล็กมี 1 ชื่อ ได้แก่ ฐสิลาภุ
- 4) ฐทั่วไปมี 18 ชื่อ คือ อาสีวิโส ฐขงโค อหิ ฐขโค ฐขงคโม สิริสโป ฐณี สบโป อลคคทา โภคี ปนุนคา ทวิชีโวห อรุโค วาโห ทีโฆ ทีฆปิฎจโก ปาทุทโร วิสธโร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 185)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำเอาศัพท์ในหัวใจไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ในทางนักษัตร เหมาะในการต่อสู้หรือการประลองต่าง ๆ จะชนะคู่ต่อสู้ได้ไม่ยาก เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 163)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้คือ **อหิ สบโป** เป็นเพียงคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหัวใจตามคำแปลโดยความของศัพท์ทั้งสอง และเป็นการนำมาเฉพาะศัพท์ที่ผู้เรียนภาษาบาลีรู้จักเป็นอย่างดีเพียงแค่ 2 ศัพท์เท่านั้น ความจริงศัพท์ที่แปลว่า ฐ นั้นมีอีกหลายศัพท์ ตามที่กล่าวแล้วในหัวข้อแหล่งที่มาของอักษรย่อ ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและศัพท์ที่ใช้เป็นหัวใจไปในมิติทางความเชื่อด้านความศักดิ์สิทธิ์ พลังนุภาพที่เหนือธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับความหมายของศัพท์แต่อย่างใด

89. หัวใจพระยานาค : องส (อ ง ส)

หัวใจนี้สื่อถึงพญานาคที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในหลายเรื่อง ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณาที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น องส ซึ่งไม่ตรงกับศัพท์จากแหล่งที่มา และคัมภีร์ส่วนใหญ่จะเขียนหัวใจนี้ว่า **อ ง ส** สื่อถึงความหมายและลักษณะของนาค โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า นาค แปลได้หลายอย่าง ได้แก่ ฐ ช้าง ไม้กาะทิง ผู้ประเสริฐหรือสูงสุด (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 241) หรือใช้เรียกผู้ที่จะบวชเป็นพระภิกษุก็ได้

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำอักษรย่อในหัวใจนี้มาจากศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับนาคดังต่อไปนี้

อ	ย่อมาจาก	อาคฺ	แปลว่า	บาป
ง	ย่อมาจาก	ภฺชงฺโค	แปลว่า	งูหรือนาค
ส	ย่อมาจาก	สฺปฺปฺราชา	แปลว่า	พญานง หรือ สฺตตนาค หมายถึง พญาศรีสัตตนาคราช

จากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้สรุปได้ว่า อ อักษร มาจากรูปวิเคราะห์ของ คำว่า นาโค ที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหาฎีกา คือ อาคฺ ปาปํ น กโรตีติ นาโค แปลว่า ผู้ใดไม่กระทำ ความชั่วคือบาป ผู้นั้นชื่อว่า นาค (ผู้ไม่กระทำบาปหรือผู้ประเสริฐ) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541, น. 12) อักษรที่มาจากคำว่า ภฺชงฺโค ที่แปลว่า นาคหรืองู โดยรากศัพท์แปลว่า สัตว์ผู้เลื้อยไป ด้วยขนด แสดงถึงศัพท์ที่มีความหมายว่า นาค ส่วน ส อักษร ที่มาจากคำว่า สฺปฺปฺราชา ที่แปลว่า พญานาค แสดงถึงสัตว์ประเภทนี้ว่า เป็นงูชนิดหนึ่ง แต่เป็นงูที่ตัวใหญ่มาก ส่วน ส อักษรที่มาจาก สฺตตนาค ที่ผู้วิจัยได้วินิจฉัยเป็นคำที่สอง แสดงถึง นาคที่กล่าวในตำนาน เช่น พญานาคมัจฉลินทร์ที่มาแผ่พังพานปกป้องละอองฝนไม่ให้ถูกต้องพระวรกายของพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ใต้ต้นจิกก็มี 7 เศียร เป็นต้น โดยสรุปการนำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคมาใช้เป็นอักษรย่อก็เพื่อแสดงที่มาของนาคและ ลักษณะของนาคเป็นสำคัญ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

จากหัวข้อที่ผ่านมาสรุปได้ว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ มีข้อสังเกตเกี่ยวกับอักษรตัวหนึ่งในหัวใจนี้ คือ ง อักษร ซึ่งจากรูปศัพท์เป็นอักษรที่อยู่ในท่ามกลางศัพท์ แต่ถ้าแยกศัพท์จะเห็นว่ามาชัดเจน คือ ภฺชงฺโค แยกศัพท์เป็น ภฺช แปลว่า ขนด โค แปลว่า ไป ง อักษร เป็นอักษรที่เพิ่มมาจากกฎ การซ้อนพยัญชนะในพยัญชนะสนธิ กล่าวคือ ค อักษรเมื่อนำไปต่อกับศัพท์อื่นที่อยู่ข้างหน้าให้ซ้อน ง ซึ่งเป็นพยัญชนะที่สุทธวรรคได้ ดังนั้น จึงได้รูปศัพท์เป็น ภฺชงฺโค ดังนั้น ง อักษรที่ซ้อนเข้ามาจึงจัดเป็น พยัญชนะตัวต้นของศัพท์ คือ โค แม้ว่าจะทำหน้าที่เป็นตัวสะกดก็ตาม ทั้งนี้วินิจฉัยตามกฎการซ้อน พยัญชนะสนธิ จึงอนุโลมเข้าในการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้แยกแสดงได้ดังนี้ คือ รูปวิเคราะห์ของคำว่า นาค พบใน คัมภีร์มิลินทปัญหาฎีกา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2541, น. 12) ส่วนคำว่า ภฺชงฺโค สฺปฺปฺราชา พบในคัมภีร์อิถานันตปิฎกาทีกกล่าวถึงศัพท์ที่ว่าด้วยนาคและงู (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวร สิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 185-185) ส่วนเรื่องราวของพญาศรีสัตตนาคราชมาจากตำนาน อรัญคธาตูก่กล่าวถึงพญาศรีสัตตนาคราช มี 7 เศียรได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงประทับรอย พระบาทไว้ที่ตอยันนทกักริ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้พยากรณ์ไว้ว่า สถานที่นี้จะเป็นเมืองชื่อศรีสัตตนาคร (TNEWS, 30 กันยายน 2559) หรือศึกษาจากเหตุการณ์ที่กล่าวถึงพระยามัจฉลินทร์นาคราชได้มา ขนดเป็นบัลลังก์ให้พระพุทธเจ้าได้ประทับนั่งและแผ่พังพานปกป้องไม่ให้ละอองฝนถูกต้องพระพุทธเจ้า (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 11) ซึ่งเป็นที่มาของพุทธรูปปางนาค ประกและพญานาคมี 7 เศียร

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ในทางนักษัตร การประลองต่าง ๆ จะชนะคู่ต่อสู้ได้ไม่ยาก เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 163)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อจะได้ข้อสรุปถึงสาระสำคัญของหัวใจนี้ว่าเป็นการนำศัพท์มาใช้แสดงที่มาของนามและลักษณะของนามว่าเป็นเช่นไรเท่านั้น การสื่อถึงชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้ในเชิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นจึงเป็นการสื่อตามฤทธาณภาพของพญานาค ผวนกับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ของไทยเป็นสำคัญ

90. หัวใจสัตว์ : อนาคตภาโว (อตตภาโว)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงสัตว์โลกทั่วไป ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้พบว่า มีเขียนไว้ 3 แบบ คือ เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น **อนาคตภาโว** บางคัมภีร์เขียนเป็น **อตตภาโว** และบางคัมภีร์เขียนเป็น **อตตภาโว พ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า สัตว์ โดยความหมายทั่วไปจะหมายถึงสัตว์เดรัจฉาน แต่ในคติทางพระพุทธศาสนา คำว่า สัตว์ เป็นคำกลาง ๆ ที่รวมสัตว์ทุกประเภทภายใต้คำว่า สัตว์โลก ที่แปลว่า หมูสัตว์ ได้แก่ มนุษย์ เทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรในหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงธรรมชาติของสัตว์โลก 3 คติ คือ

คติที่ 1 : อนาคตภาโว แปลว่า มีความตายเป็นภาวะ หรือมีความตายเป็นสภาวะ (อนาคต = ความตาย + ภาโว = ภาวะ)

คติที่ 2 : อตตภาโว แปลว่า ร่างกาย อตตภาพ

คติที่ 3 : อตตภาโว พ ยังค้นไม่พบว่า พ อักษร มาจากศัพท์ใด ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า น่าจะเป็นอักษรที่เกินมา หรือคัดลอกมาผิด เนื่องจากไม่พบในคัมภีร์อภินันปทีปิกาที่กล่าวถึงศัพท์ที่มีความหมายว่า สัตว์ ไว้ 13 ได้แก่ ปาณ สรรี ภูต สดโต เทหิ ปุคคโล ชิโว ปาณี ปชา ขนตุ ชโน โลโก ตถาคโต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมนต์เจ้าพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 25) และคำว่า อตตภาโว นับตามพยางค์จะได้ 4 พยางค์หรืออักษรตามความนิยมของหัวใจส่วนใหญ่

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ทั้ง 3 แบบนี้ศึกษาได้จากคัมภีร์อภินันตปิฎกที่แสดงถึงที่มาของศัพท์ที่เป็นหัวใจแบบที่หนึ่งว่า อนโต (อนุต) แปลว่า ความตาย (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 110) + ภาโว (ภาว) ได้รูปศัพท์เป็น อนตภาโว แปลว่า มีความตายเป็นสภาพ นอกจากนี้คัมภีร์อภินันตปิฎกยังได้แสดงถึง ภาว ศัพท์ใช้ในความหมายว่า สัตว์ (ภาโว สัตตตาย) (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 228) ดังนั้น คำว่า อนตภาโว จึงแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า สัตว์ที่จะต้องตาย ส่วนหัวใจในแบบที่สอง คือ อตตภาโว นั้น แปลว่า ร่างกาย หรืออวัยวะ ซึ่งคัมภีร์อภินันตปิฎกได้แสดงถึงศัพท์ที่แปลว่า ร่างกาย ไว้ 13 ศัพท์ ได้แก่ สรีร วปุ คตต (จา) อตตภาโว โพนทิ วิคคโห เทหิ (วา บุริเส) กาโย (ถีย) ตนุ กเพวร (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราธิบดี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 42)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ภวานาหรือเสกเพื่อเรียกใจของสัตว์ทั้งหลายให้กลับมาจงรักภักดีต่อเรา สามารถสยบความดุร้ายของสัตว์ได้ เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 173)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจจะได้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงสัตว์และธรรมชาติของสัตว์ที่มีร่างกายทุกประเภทที่รวมอยู่ในคำว่า สัตว์โลกนั้นล้วนจะต้องตายเป็นธรรมดา ไม่มีเรื่องใดที่เกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ หรืออิทธิฤทธิ์แต่ประการใด ดังนั้นการนำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อจะทำให้สัตว์มาจงรักภักดีต่อเราหรือสยบสัตว์ร้ายได้เป็นต้นนั้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับแหล่งที่มาของหัวใจ

91. หัวใจกาลิ : หนตฺตฺวา (หนตฺตฺวา)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงเทพี เทพผู้หญิงในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนามว่า กาลิ พระชายาองค์หนึ่งของพระศิวะหรือพระอิศวร ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ ผู้วิจัยลงความเห็นว่าเป็นสื่อถึงการขออำนาจแห่งการแสดงความนอบน้อมพระพุทธรูปให้ขจัดอุปัทวันตรายต่าง ๆ พิณาออกไป โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า กาลิ แปลว่า ชั่วร้าย เสนียดจัญไร ชื่อหนึ่งของพระอุมาเทวี พระชายาของพระศิวะหรือพระอิศวร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 120) เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูองค์หนึ่งในเทพตรีมูรติ (พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุหรือพระนารายณ์)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ในบทสวดสัมพุทเธ ดังต่อไปนี้

หนต มาจาก **หนตฺตฺวา** ฆ่าหรือขจัด (อุปัทวะทั้งหลาย)

นฺภา มาจาก **นมการานฺภาเวน** ด้วยอำนาจแห่งการทำความนอบน้อม

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำศัพท์ในหัวใจกาลินีไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดอยู่ในวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำศัพท์ในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากบทสวดสัมพุทเธ ที่ว่าด้วยการแสดงความนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ ดังตัวอย่างที่มาในบทสวดดังกล่าวต่อไปนี้

สมพุทเธ อนุจวิสณฺจ	ทฺวาทสณฺจ สทสฺสเก
ปญฺจสทสฺสทานิ	นนามิ สิริสา อหํ
เตสํ ฌมฺมณฺจ สงฺฆณฺจ	อาทเรน นนามิหํ
นมการานุภาเวน	หนตฺวา สพุเพ อุตฺพุทฺเว
อนเนกา อนฺตรายาปิ	วินสฺสนตุ อเสสโต.

(สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538, น. 3)

แปล : ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมพระพุทธเจ้า 512,028 พระองค์ด้วยเศียรเกล้า ข้าพระพุทธเจ้าขอนอบน้อมพระธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นและพระสงฆ์ด้วยความเคารพเอื้อเฟื้อ ด้วยอานุภาพแห่งการนมัสการพระพุทธเจ้าพร้อมพระธรรมและพระสงฆ์เหล่านั้น ขอให้อุปวันตรายทั้งปวงจงพินาศไป.

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยไม่พบการนำคำย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่าสามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายและแหล่งที่มาจะได้ข้อสรุปว่า สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย และบทสวดท้ายของที่มาของหัวใจนี้ทุกตอนจะเป็นการขอให้อานุภาพแห่งการนอบน้อมพระรัตนตรัยช่วยขจัดอุปวันตรายทั้งปวงให้พินาศไป ดังนั้น การสื่อความหมายและสาระสำคัญของหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อว่ามีอานุภาพทำให้เกิดเมตตามหานิยมและแคล้วคลาด เป็นต้น จึงเป็นการสื่อตามข้อความที่ปรากฏในบทสวดพระปริตรต่าง ๆ ผนวกกับการที่ โบราณจารย์ได้นำชื่อเจ้าแม่กาลิ เทพเทวีผู้ดุร้ายในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาใช้เป็นชื่อหัวใจก็ยิ่งทำให้คนมีความเชื่อในเรื่องอำนาจของคาถาในหัวใจนี้มากขึ้น

92. หัวใจไตรโลก : โลกวิทู

ชื่อของหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึง 3 ประการ คือ กามโลก รูปโลก และอรุรูปโลก ภพหรือภูมิ 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุรูปภูมิที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระพุทธเจ้าเปิดโลก ส่วนคำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ คือ **โลกวิทู** โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง ซึ่งมีได้เฉพาะไตรโลกคือกามโลก

รูปโลก และอรูปโลกเท่านั้น แต่หมายถึงโลกทั้งปวง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม หลักฐานที่ยืนยันความจริงนี้ศึกษาได้จากอินทริยบโรปริยัตตญาณนิทเทส (อินทริยิกถา) ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค (ขุ.ปฎิ. (ไทย) 31/112/173-174) ที่ได้ยกตัวอย่างโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรอบรอบรู้ไว้หลายประเภท โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจไตรโลก หมายถึง พระคุณของพระพุทธเจ้าแผ่ไพศาลไปถึงโลกทั้ง 3 คือ (1) กามโลก หมายถึง โลกที่สัตว์ยังยินดีในกาม ได้แก่ มนุษย์ เทวดาชั้นฉกามาพจร (สวรรค์ 6 ชั้น คือ จตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี) และอบายภูมิสี่ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน (2) รูปโลก หมายถึง สวรรค์ชั้นรูปพรหม 16 ชั้น (3) อรูปโลก หมายถึง สวรรค์ชั้นอรูปพรหม 4 ชั้น ที่ปรากฏในทิมนิกาย ปาฎิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/305/265)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **โลกวิทู** อธิบายได้ 2 นัย คือ นัยที่ไม่ใช้อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์เต็มที่มาจากภาษาบาลีว่า **โลกวิทู** แปลว่า ผู้รู้แจ้งโลก กับนัยที่เป็นอักษรย่อ โดยพบที่มาในคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา ดังนี้

โล ย่อมมาจาก **โลก** ขหติ สมพุทโธ **โลก** เสฏโฐ คุณากโร
โลก สตเต ขหาเปติ **โลก** สนตัม นมามิหิ.
 (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 56)

แปล : พระสัมพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ผู้เป็นพ่อเกิดแห่งคุณ ทรงละโลกได้ ทรงยังเหล่าสัตว์ให้ละโลกทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอนมัสการ พระสัมพุทธเจ้าผู้สงบจากโลกแล้ว.

ก ย่อมมาจาก **กนฺโต** โย สพพสตตานี **กตฺวา** ทุกุขขัย ชีโน
กถนฺโต มธฺรํ ธมฺมํ **กถาสนฺหํ** นมามิหิ.
 (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 56)

แปล : พระชินเจ้าพระองค์ใดทรงก้าวข้ามแล้ว ทรงกระทำความสิ้น ทุกข์ให้แก่สัตว์ทั้งปวง ทรงตรัสธรรมอันไพเราะ ข้าพเจ้าขอนมัสการ พระชินเจ้าผู้มีวาจานุ่มนวลพระองค์นั้น.

วิ ย่อมมาจาก **วินฺยํ** โย ปกาเสติ **วิทฺตงฺเสตฺวา** ตโย ภเว
วิเสสฺสยฺถาณสมฺปนฺโน **วิปฺสณฺนํ** นมามิหิ.
 (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 57)

แปล : พระชินเจ้าพระองค์ใด ผู้ถึงพร้อมด้วยญาณอันวิเศษ รู้แจ้งภพทั้ง 3 แล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมวินัย ข้าพเจ้าขอนมัสการพระชินเจ้าผู้นำเลื่อมใสพระองค์นั้น.

ทุ ย่อมมาจาก **ทุเส** สนเต ปหาเสนโต **ทุรฺรฺฐาเน** ปกาเสติ
ทุรํ นิพฺพานมาคมม **ทุสฺสหนฺตํ** นมามิหิ.
 (สำนักงาน ส. ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 57)

แปล : พระพุทธเจ้าพระองค์ใดยังสัตว์ผู้ประทุษร้ายให้รำเริง ทรงประกาศธรรมในสถานที่อันทุรกันดาร ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า ผู้บรรลู่ถึงทางไกลคือพระนิพพานแล้ว ทรงขจัดความร้ายกาจได้.

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

คำว่า **โลกวิทู** นี้ ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากบทสรรเสริญพระพุทธคุณว่า **โลกวิทู** เพื่อนำมาใช้เป็นหัวใจไตรโลกเพียงศัพท์เดียวเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิสารัตถสังคหะ แต่ถ้าพิจารณาคำว่า **โลกวิทู** ที่มาจากคัมภีร์อิติปิ โส รัตนมาลา ในฐานะอักษรย่อจะได้ข้อสรุปว่า **โล ก วิ ทู** ใช้วิธีการย่ออักษรตามแบบอาทิสังกะต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์มาใช้สื่อความหมายแหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า **โลกวิทู** นี้ เป็นคำศัพท์ที่แสดงถึงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าที่อยู่ในบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่เรียกกันติดปากว่า บทสวด อิติปิ โส... ซึ่งพบว่า ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชาจรมสมปนโน สุคโต **โลกวิทู** อนุตตโร ปุริส-
ทมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานัพุทโธ ภควา. (วิ.ม. (บาลี) 4/55/46)

แปล : แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ผู้เสด็จไปดี **รู้แจ้งโลก** เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค (วิ.ม. (ไทย) 4/55/65-66)

ในอินทริยปโรปริยัตตญาณนิตเทศ (อินทริยภถา) ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ขุ.ป. (ไทย) 31/112/173-174) ได้แสดงถึงพระอัจฉริยภาพทางปัญญาของพระพุทธเจ้าที่ทรงรอบรู้โลกจนได้พระนามว่า **โลกวิทู** ผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง โดยได้จำแนกโลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ไว้เป็นหมวด ๆ ตั้งแต่โลกที่มีนัยเดียว หมายถึง โลกที่มีองค์ประกอบเดียวจนถึงโลกที่มีองค์ประกอบจำนวนมาก และในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงถึงสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงมีพระนามว่า **โลกวิทู** เพราะทรงรู้โลกทุกประการอย่างแจ่มแจ้ง และอธิบายถึงความเป็นผู้รอบรู้เรื่องโลกไว้มากมาย (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 261-265) แต่เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว โลกที่พระพุทธเจ้าทรงรู้มี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1) โลกวัตถุ เช่น โลกมนุษย์ เป็นต้น การแสดงโลกประเภทนี้เพื่อแสดงความจริงบางอย่างให้มนุษย์ได้เข้าใจ และปฏิบัติต่อเรื่องนั้นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยมีเป้าหมายเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และใช้โลกทางวัตถุเป็นปัจจัยสนับสนุนการบรรลุธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น โลกในประเด็นนี้ จึงหมายถึง โลกที่เราอาศัยอยู่ (แผ่นดิน) ดินแดน (ภพภูมิ) หมู่สัตว์ (รวมมนุษย์ด้วย) อวกาศ และจักรวาลก็ได้ แต่เมื่อก้าวตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าแล้วทรงเจาะจงไปที่มนุษย์เป็นสำคัญ

2) โลกที่เป็นหลักธรรม การแสดงโลกในข้อนี้เป็นเพียงการนำเอาคำว่า โลก มาใช้ควบคู่กับหลักธรรมให้มนุษย์ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริง และได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติตามโลกหรือหลักธรรมนั้น ๆ เช่น อริยสัจ 4 เป็นต้น โดยมีเป้าหมายเพื่อความหลุดพ้นเป็นสำคัญ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำหัวใจไตรโลกนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้บริกรรมเพื่อให้เกิดทิพยเนตร หมายถึง ตาทิพย์ ใช้ภาวนาบังตาคน มองไม่เห็นเรา บางครั้งท่านใช้ภาวนาแบบปฏิโลม คือ ย้อนอักษร ได้แก่ **ท วิ ก โล** ใช้ภาวนาเป็นคาถาบังตา หรือใช้เสกปูนทาทำคองหน อารูธทำอันตรายไม่ได้ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 207)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากความหมายและสาระสำคัญของหัวใจและศัพทที่เป็นหัวใจไตรโลกนี้สรุปได้ว่า คำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ คือ โลกวิทู แสดงถึงพระอัจฉริยภาพทางปัญญาหรือพระปัญญาธิคุณที่สามารถรู้ เห็น และเข้าใจโลกทั้งปวงอย่างแจ่มแจ้งในฐานะทรงเป็นพระสัพพัญญู ทรงรอบรู้โลกทั้งปวงทั้งทางกายภาพและจิตภาพ ทรงหลุดพ้นจากโลก และไม่ทรงยึดติดอยู่ในโลกดังพระดำรัสในปฏฐาปาทสูตร ที่มณีกายลีลขันธวรรคว่า “ถ้อยคำเรื่องอิตตาเหล่านี้เป็นเพียงโลกสมัญญา (ชื่อทางโลก) โลกนิรุตติ (คำพูดของชาวโลก) โลกโวหาร (โวหารทางโลก) และโลกบัญญัติ (บัญญัติทางโลก) ซึ่งตถาคตก็ใช้อยู่ แต่ไม่ยึดถือ” (ที.สี. (ไทย) 9/440/195) ซึ่งโลกที่พระองค์ทรงรู้นั้นมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ โลกทางวัตถุ และโลกทางจิตที่สัมพันธ์ชีวิตมนุษย์เป็นสำคัญ และโลกที่ทรงนำมาแสดงล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์เข้าใจโลกตามความจริง และพัฒนาตนให้พ้นจากโลกทางวัตถุ ไม่ยึดมั่นถือมั่น เข้าสู่โลกโลกุตตรที่สามารถทำลายตัณหา อุปทาน และกิเลสทั้งปวง ทำให้หลุดพ้นไปจากความทุกข์ และการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโลกหรือภพภูมิต่าง ๆ ได้

สาระสำคัญดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ชาวพุทธต้องทำให้เกิด เพื่อเป้าหมาย คือ ความพ้นทุกข์ ดังนั้น การนำชื่อและศัพทที่เป็นหัวใจนี้ไปสื่อถึงมิติทางความเชื่อที่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจจึงเป็นการสื่อที่สวนทางกับสาระสำคัญของศัพทที่เป็นหัวใจ คือ โลกวิทู ที่เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการสื่อศรัทธาโดยมุ่งให้คนเชื่ออย่างเดียว แต่ไม่ได้สื่อเรื่องปัญญาตามพุทธคุณข้อนี้

93. หัวใจอารูธ : ก ข ม นิ

ชื่อและอักษรย่อของหัวใจนี้สื่อถึงบารมีธรรมอันเปรียบเสมือนอารูธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เอาชนะหมู่มาร โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า อารูธ ในหัวใจนี้สื่อถึงบารมี 10 ประการ ที่เปรียบเสมือนอารูธที่ใช้ประหารกิเลสที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ เสมือนหนึ่งแม่ทัพและทหารผู้เข้าสู่สงคราม จำเป็นต้องมีอารูธประจำกายใช้ต่อสู้เพื่อเอาชนะข้าศึก

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคทาอายนตุ โจนโต ในปฐมสมโพธิกถา ตอนพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะหม่มาร ดังนี้

- ก ย่อมาจาก เนกขมม แปลว่า การออกจากกาม หรือการออกบวช
- ข ย่อมาจาก ขนฺติ แปลว่า ความอดทน
- ม ย่อมาจาก เมตฺตา แปลว่า ความรัก ความปรารถนาดี
- นิ ย่อมาจาก อาวุธาณิ แปลว่า อาวุธทั้งหลาย

ส่วนคติทางด้านความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอักษรทั้ง 4 ตัวนี้ โบราณจารย์นำมาใช้แทนชื่ออาวุธของเทพ 4 องค์ คือ

- ก ใช้แทน สกกสฺส วชิราวุธิ แปลว่า ท้าวสักกะ (พระอินทร์) มีเพชรเป็นอาวุธ
- ข ใช้แทน ยมสฺส นยนาวุธิ แปลว่า ท้าวยมะ (พญายม) มีดวงตาเป็นอาวุธ
- ม ใช้แทน อาฬวกสฺส ทูสาวุธิ แปลว่า ท้าวอาฬวะกะมีฝ่าเป็นอาวุธ
- นิ ใช้แทน เวสสุวรรณสฺส คราวุธิ แปลว่า ท้าวเวสสุวรรณมีไม้เท้าเป็นอาวุธ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

จากศัพท์เต็มอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้สรุปได้ว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้รูปแบบการย่ออักษร 2 แบบ คือ ก ข ม อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวหน้าหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน นิ อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

มีข้อที่ต้องอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนประการหนึ่ง คือ ก อักษร ที่มาจาก เนกขมม (นิ แปลงเป็น เน + ขมม) ซึ่งเป็นพยัญชนะตัวสะกด เป็นการเพิ่มพยัญชนะเข้ามาอีก 1 ตัว เรียกว่า การซ้อนพยัญชนะสนธิ ตามหลักไวยากรณ์บาลี พยัญชนะที่ซ้อนหน้า ข (ศัพท์หลัง) ได้ก็คือ ก จึงได้รูปศัพท์เป็น เนกขมม ดังนั้น ก อักษรจึงอนุโลมเข้ากับวิธีการย่อแบบอาทิสังเกตุ เพราะเป็นอักษรที่อยู่ในพยางค์แรกของศัพท์หลัง

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ตามคติทางพระพุทธศาสนาพบว่า โบราณจารย์นำมาจากคทาอายนตุ โจนโต อธิ ทานสีลา

อายนตุ โจนโต อธิ ทานสีลา

เนกขมมปญญาสหวิริยขนฺติ

สจจาธิภูจฺจานสมเมตฺตูปกฺขา

ยุทฺธาย โว คณฺหฬ อาวุธาณิตี. (อาวุธาณิ + อิติ += อาวุธาณิตี)

แปล : ขอท่านผู้เจริญทั้งหลายจงมาในที่นี้ ท่านทั้งหลายจงถือเอาอาวุธทั้งหลาย คือ ทาน สีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิชฺฐาน เมตตา และอุเบกขา เพื่อการรบ. (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 93)

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ตามคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาอาวูระพระเจ้า ดังนี้

สีกัสสะ วัชราวัธัง ยมัสสะ นยนาวัธัง อาพะวะกัสสะ ทุสสาวัธัง เวสสุวัณณัสสะ
คะธาวัธัง จัตตารี อาวูธาณี เอเตสัง อานุภาเวนะ สัพเพ ยักขา ปะลายันติฯ แปลโดยความหมายก็คือ
วัชราวัธของท้าวสักก นยนาวัธของพระยม ทุสสาวัธของท้าวอาฬวะ และคะธาวัธของท้าวเวสสุวรรณมี
อานุภาพทำให้พวกยักษ์ทั้งปวงหนีไป คาถาหัวใจนี้นำไปใช้ในเวลาที่ต่อสู้กับศัตรูหรือออกศึกสงคราม
ใช้เสกอาวูระทุกประเภท (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 191) ซึ่งอาวูระของเทพทั้ง 4 มีกล่าวไว้ใน
ในอรรถกถาอาฬวะสูตร อังคุตตรนิกาย สคาถาวรรค (ส.ส.อ. (บาลี) 1/246/307)

แหล่งที่มาของหลักคำสอนเรื่องบารมี 10 ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ
สังจาจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา นั้นพบในขุททกนิกาย พุททวงศ์ (ขุ.พุท. (บาลี) 33/76/446,
ขุ.พุท. (ไทย) 33/76/566)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108
ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ บารมี 10 จะได้ข้อสรุปว่า บารมี 10
ปรากฏ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในทาง
พระพุทธศาสนาก็คือ การบรรลุโพธิญาณได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือ
อรหันตสาวก ดังนั้น การสื่อความถึงอักษรในหัวใจนี้ในทางเวทมนต์คาถาที่นำไปใช้เสกเครื่องราง
ของคลังจึงเป็นการสื่อตามความเชื่อในอานุภาพเทพของอาวูระของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่
ไม่ใช่คติทางพระพุทธศาสนา

94. หัวใจคงคาเดือด : ก ข ช น

หัวใจใจนี้สื่อถึงแม่น้ำโดยใส่คำเด็ดเพิ่มเติมเข้าไป เพื่อให้แสดงถึงแม่น้ำร้อน ส่วนอักษรที่เป็น
หัวใจนี้ใช้สื่อถึงพญูชนะในภาษาบาลีที่โบราณจารย์คัดมาเป็นบางตัวเพื่อใช้เป็นอักษรของหัวใจ โดย
มีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า คงคา แปลว่า แม่น้ำ แต่คนส่วนใหญ่จะรู้จักในนามแม่น้ำสายสำคัญของอินเดีย คือ
แม่น้ำคงคา ซึ่งชาวอินเดียเชื่อว่าเป็นแม่น้ำที่ศักดิ์สิทธิ์ มีต้นน้ำอยู่ที่เขาโกลาสอันเป็นที่ประทับอยู่ของ
พระศิวะ เทพพระเจ้าสูงสุดองค์หนึ่งในเทพตรีมูรติ อีกนัยหนึ่งสังคมไทยจะรู้จักคำว่า คงคา ในนาม
พระแม่คงคา เทพผู้หญิงที่สถิตอยู่ในน้ำตามอิทธิพลของความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อของหัวใจของหัวใจนี้ คือ ก ข ช น พบว่า โบราณจารย์นำมาจากพญูชนะ
ในภาษาบาลี ดังนี้

ก	มาจาก	พยัญชนะใน	ก	วรรค	ได้แก่	ก ข ค ฆ ง
ข	มาจาก	พยัญชนะใน	ก	วรรค	ได้แก่	ก ข ค ฆ ง
ช	มาจาก	พยัญชนะใน	จ	วรรค	ได้แก่	จ ฉ ช ฌ ญ
น	มาจาก	พยัญชนะใน	ต	วรรค	ได้แก่	ต ถ ท ธ น

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

จากที่มาของอักษรในหัวใจคงคาเดือดในหัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้ไม่ใช่ อักษรย่อ เนื่องจากไม่ได้ถอดหรือย่อมาจากศัพท์ใด เป็นเพียงการนำพยัญชนะในภาษาบาลีมาใช้เป็น หัวใจเท่านั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

อักษรที่เป็นหัวใจนี้ทั้งหมดศึกษาได้จากคัมภีร์ไวยากรณ์ทั่วไป เช่น โมคคัลลานวยากรณ์ สัทพินิตปกรณ์ ปทรูปสัททิตี หรือหนังสือบาลีไวยากรณ์ทั่วตอนสมัญญาภิธานที่ว่าด้วยการแสดงอักษร ในภาษาบาลีทั้งสระและพยัญชนะ

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจคงคาเดือนนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้เวลาขึ้น ชกมวย ใช้เสกรากทนต์ฟันทนต์ และเสกรากทองแดง²⁰ฝนทามือ คงทงยั้งนั้ก คู่ต่อสู้ชกเราไม่แตก แต่ เราสามารถชกคู่ต่อสู้แตกทุกที (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 226)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากที่มาของอักษรในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรดังกล่าวเป็นเพียง พยัญชนะตัวหนึ่ง ๆ ในภาษาบาลี สำหรับใช้สื่อความหมายของเรื่องต่าง ๆ เท่านั้น ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์หรืออำนาจแต่ประการใด การสื่อถึงอักษรในหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อว่ามีอำนาจทำให้เกิดอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทำให้คงทน เป็นต้น จึงเป็นการสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญ แต่สื่อไปตามความเชื่อทางไสยศาสตร์

95. หัวใจม้า : สุขโย (สุขโย)

หัวใจนี้สื่อถึงม้า สัตว์เลี้ยงประเภทหนึ่งที่ใช้เป็นพาหนะขับขี่หรือใช้เทียมรถ และเป็นสัตว์ สำคัญที่ใช้เป็นพาหนะที่สู้รบกับข้าศึกในสงคราม บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพญามาร น่าจะเป็น การเรียกชื่อที่คลาดเคลื่อน เพราะพิจารณาแล้วไม่เกี่ยวข้องกับอักษรในหัวใจนี้ ชื่อที่ถูกน่าจะเป็นหัวใจ พญาม้ามากกว่า ส่วนอักษรในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น **สุขเขโย** แต่เอกสารโบราณที่ใช้ ศึกษาเขียนเป็น สุขโย ผู้วิจัยลงความเห็นว่า อักษรในหัวใจนี้ คือ **สุขโย** เพราะตรงกับศัพท์อันเป็น แหล่งที่มาของอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

²⁰ ต้นทองแดงหรือทนต์เป็นพืชสมุนไพรชนิดเดียวกัน มีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น ทองแดง ถอนดี ทนต์ โทะโคละ พอบอเจ้าะ น้อปโปง สนนงปอม เป็นต้น มีสรรพคุณใช้รักษาโรคได้หลายชนิด เช่น รากใช้เป็นยารักษาโรค โลหิตจาง เป็นต้น

ก. ความหมาย

คำว่า ม้า เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นสัตว์เลี้ยงที่ใช้เป็นพาหนะขับเคลื่อนหรือใช้เทียมรถ หรือใช้เป็นพาหนะสำหรับขี่ในการทำศึกสงครามในสมัยโบราณ ส่วนอักษรในหัวใจนี้มาจากศัพท์ที่แปลว่า ม้าทั้งหมด

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า มาจากศัพท์ที่เป็นชื่อของม้าหรือแปลว่า ม้า ทั้งหมด โดยโบราณจารย์ได้นำมาจากศัพท์ดังต่อไปนี้

สุข ย่อมาจาก สุขวาที แปลว่า ม้าที่ฝึกดีแล้ว

โย ย่อมาจาก อาชานิโย แปลว่า ม้าอาชาไนย

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะพบว่า อักษรในหัวใจแยกเป็น 2 แบบ คือ สุข อักษร ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำย่อ เนื่องจากอักษร 2 ตัวนี้แปลความหมายได้ ส่วน โย อักษรใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นอักษรย่อในหัวใจนี้ศึกษาได้จากคัมภีร์อภิธานปิฎกที่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ม้า ไว้ หลายศัพท์ เช่น โย ตูรงค์ ตูรโค วาโห อสโส สนธโว อสสโตร อาชานิโย กุสินโก สุขวาที วินิตโต กิโสโร หยโปตโก เป็นต้น (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 99)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำชื่อหัวใจ คำย่อ และอักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกแปงทาหน้าหรือเสกน้ำมันทาตัวเวลาจะออกศึก ทำให้ศึกชนะองในการต่อสู้ เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 163)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงม้าชั้นดีที่เรียกว่า ม้าที่ฝึกดีแล้ว (สุขวาที) และม้าอาชาไนย (อาชานิโย) ซึ่งท่านอธิบายว่า ม้าประเภทนี้ ถึงแม้ว่าจะถูกทำร้ายด้วยศัตราวุธอย่างหนักก็ไม่ยอมละทิ้งเจ้าของ เป็นม้าสำหรับนำมาใช้ในการสงคราม ไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์แต่ประการใด แต่การนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นการตีความจากคุณสมบัติของม้าอันเป็นที่มาของม้าชั้นดีทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว ผวนวกเข้ากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธแต่อย่างใด

96. หัวใจไฟ : เตชสติ

ชื่อของหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงธาตุไฟที่เป็นธาตุหรือสสารหลักประการหนึ่งที่มีอยู่ในสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล ส่วนอักษรที่เป็นหัวใจพบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น เตชสติ ผู้วิจัยลงความเห็นว่า น่าจะเป็นการเขียนผิด เนื่องจากไม่ตรงกับศัพท์ที่มา และตัว ส กับ ล ใน ภาษาไทยมี

ความใกล้เคียงกัน ถ้าเขียน ส โดยลิมทางของอักษรก็จะกลายเป็น ล ไปทันที โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **เดช** มีความหมายหลายอย่าง เช่น ไฟ ความร้อน ธาตุไฟ เดช อำนาจ แต่ที่นำมาใช้ในหัวใจหรือคาถาจะหมายถึงธาตุไฟ ส่วนคำว่า **สติ** นั้น มาจากคำว่า **สุข** ที่แปลว่า ไฟ และคำว่า **อิตติ** ที่แปลว่า ดังนี้ เป็นต้น

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรในหัวใจไฟ คือ เดชสติ นี้พบว่า เป็นทั้งศัพท์และอักษรย่อ โดยโบราณจารย์นำมาจากศัพท์ต่อไปนี้

เดช	มาจาก	เดช	แปลว่า	ไฟ
ส	ย่อมาจาก	สุข	แปลว่า	ไฟ
ติ	ย่อมาจาก	อิตติ	แปลว่า	ดังนี้ เป็นต้น

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อักษรในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่อ 2 แบบ คือ ส อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ **ติ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **เดช** คำนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาทั้งศัพท์ จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คัมภีร์ที่รวบรวมศัพท์ที่มีความหมายว่า ไฟ นี้ ศึกษาได้จากคัมภีร์อภิธานปิฎกที่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ไฟ ไว้ 18 ศัพท์ ได้แก่ ชาตเวโท สีซี โขติ ปาวโก ททโน นโล หุตาวโห อจจิมาธุม เกตว อคคิ คินิ ภาณุมา **เตโซ** ฐุมสิโซ วายุ **สโซ** กณหวตตนิ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 10-11)

นอกจากนี้คำว่า **เดช** ยังเกี่ยวข้องกับคำสอนอื่น ๆ อีก เช่น ธาตุไฟ ธาตุหรือสสารหลักชนิดหนึ่งที่เป็นส่วนประกอบรูปขันธ์ในขันธ์ห้า เรียกว่า เตโซธาตุ (ที.สี. (ไทย) 9/487/216) อีกเรื่องหนึ่งคือ **เตโซกสิณ** หมายถึง การใช้สติเพ่งไปที่ไฟอันเป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ตามหลักสมถกัมมัฏฐานที่แสดงไว้ในกสิณ 10 ประการ ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธีมรรค (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 218-219)

นอกจากนี้ในอาทิตตปริยายสูตร พระวินัยปิฎก มหาวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า กิเลสทั้ง 3 ประการนี้เปรียบเสมือนไฟที่คอยเผาผลาญสัตว์ให้ทุกข์ทรมานภายใต้ชื่อว่า อัคคิ 3 หมายถึง ไฟ 3 ประการ คือ **ราคัคคิ** ไฟคือราคะ หมายถึง ความกำหนัด ความติดใจ ออยากได้ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ที่น่าปรารถนา **โทสัคคิ** ไฟคือโทสะ หมายถึง ความโกรธ ความขัดเคือง ความไม่พอใจ และ **โมหัคคิ** ไฟคือโมหะ หมายถึง ความหลง ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความจริงที่สืบเนื่องมาจากการรับอารมณ์ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส ผัสสะ และ

ธรรมารมณ์ที่ผ่านมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่ภิกษุต้องพิจารณาให้เห็นตามความจริงและรู้เท่าทัน (วิ.ม. (ไทย) 4/54/63-64)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นคาถาเป่าดับพิษไฟหรือป้องกันไฟได้สารพัดชนิด เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 176)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า โบราณจารย์นำศัพท์บาลีเหล่านี้มาใช้สื่อถึงไฟเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับความคิดแต่อย่างใด การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ เช่น ใช้เป็นเป็นคาถาภาวนาดับพิษไฟ เป็นต้น จึงไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญหัวใจ แต่เป็นการสื่อไปตามความเชื่อทางไสยศาสตร์

97. หัวใจตรีเทพ : ล ม อ อุ (น ม อ อุ)

หัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจไตรเทพ สื่อถึงเทพตรีมูรติ หมายถึง เทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 3 องค์ คือพระพรหม พระศิวะหรือพระอิศวร และพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ตามอักษรย่อ 3 ตัว คือ **ล ม อ อุ** แต่บางคัมภีร์เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจแก้ว 4 ดวง ตามอักษรย่อที่สื่อถึงการแสดงความนอบน้อมและพระรัตนตรัยตามอักษรย่อทั้ง 4 ตัว ซึ่งเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนอักษรย่อในหัวใจนี้ว่า **ล ม อ อุ** ซึ่งผิดไปจากศัพท์อันเป็นแหล่งที่มา อักษรย่อในหัวใจนี้ที่ถูกต้องตามแหล่งที่มา คือ **น ม อ อุ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ตรีเทพ หมายถึง เทพ 3 องค์ ซึ่งเป็นเทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรียกว่า ตรีมูรติ หมายถึง รูป 3 รูป โดยความหมายก็คือ เทพสูงสุด 3 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ (พระอิศวร) พระวิษณุ (พระนารายณ์) โดยย่ออักษรตัวสุดท้ายจากชื่อของเทพทั้งสามนั้นมาใช้เป็นอักษรย่อในหัวใจ ส่วนคำว่า หัวใจแก้ว 4 ดวง เนื่องจากโบราณจารย์นำเอาอักษร 4 ตัว มาใช้สื่อถึงแก้วอันมีค่ามาก 4 ประการ แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้ววิเชียร และแก้วปัทมราช

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **น ม อ อุ** นี้ โบราณจารย์ย่อมาจากชื่อของเทพตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูโดยนำอักษรตัวสุดท้ายหรือสระที่เป็นเสียงสุดท้ายของศัพท์ที่เป็นชื่อของเทพทั้ง 3 องค์ ดังนี้

น	ย่อมาจาก	นโม	แปลว่า	ความนอบน้อม คำเริ่มต้นในการประกอบพิธี
ม	ย่อมาจาก	พรหม	แปลว่า	พระพรหม เทพผู้สร้าง
อ	ย่อมาจาก	ศิวะ	แปลว่า	พระศิวะหรือพระอิศวร
อุ	ย่อมาจาก	วิษณุ	แปลว่า	พระวิษณุหรือพระนารายณ์

ข้อสังเกตประการหนึ่งเรื่องอักษรย่อในเทพเจ้าทั้ง 3 องค์นี้ คือ คำว่า **โอม** นี้ มาจากชื่อเทพเจ้าทั้ง 3 องค์ โดยการนำ **อ** กับ **อุ** ผสมกันเป็น **โอ** แล้วนำ **ม** มาผสมกันจะเป็น **โอม** ใช้เป็นคำเริ่มต้นในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพเทพเจ้า

ทั้ง 3 พระองค์ ซึ่งโบราณจารย์ไทยได้นำมาดัดแปลงใช้กับพระรัตนตรัยโดยใช้คำว่า **นโม** เป็นคำเริ่มต้น แทนคำว่า **โอม** ตามหัวข้อแหล่งที่มาของอักษรย่อ

ส่วนบางตำราที่กล่าวถึงหัวใจนี้ว่า หัวใจแก้ว 4 ดวง โดยโบราณจารย์ได้นำเอาอักษรทั้ง 4 ตัวนี้ มาใช้แทนแก้วทั้ง 4 ประการ ดังนี้

น	ใช้แทน	มณีรัตน	แปลว่า	แก้วมณีโชติ
ม	ใช้แทน	เวฬุริยรัตน	แปลว่า	แก้วไพฑูริย์
อ	ใช้แทน	วชิรรัตน	แปลว่า	แก้ววิเชียร
อุ	ใช้แทน	ปทุมราชรัตน	แปลว่า	แก้วปัทมราช

การที่อักษรย่อมีความหมายและสาระสำคัญต่างไปจากศัพท์ที่ใช้แทนเป็นเรื่องปกติที่โบราณจารย์นำมาใช้ในหัวใจหลายหัวใจขึ้นอยู่กัวัตถุประสงค์ของการนำมาใช้ว่า ท่านต้องการสื่อเรื่องใด ตัวอย่างของการนำอักษรย่อทั้ง 4 ตัว มาใช้แทนแก้วอันมีค่าทั้ง 4 ชนิดนี้ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงค่านิยมของการประมาณค่าทางวัตถุในสมัยโบราณว่า แก้วทั้ง 4 ประการนี้มีค่าสูงมากกว่าแก้วชนิดอื่น ๆ และเรียกหัวใจนี้อีกชื่อหนึ่งว่า หัวใจแก้ว 4 ประการ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

รูปแบบของการย่อหรือการถอดอักษรในหัวใจตรีเทพในหัวข้อที่ผ่านมาพบว่า มี 2 รูปแบบผสมกัน คือ วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกของศัพท์ ได้แก่ **น** อักษร และวิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวหลังของศัพท์ ได้แก่ **ม อ อุ** ที่ย่อมาจากศัพท์ในหัวข้อที่ผ่านมา

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้กล่าวถึงอักษรย่อว่า **อ อุ ม** (อักษรย่อเดียวกันกับ **ม อ อุ** เพียงแต่สลับลำดับกัน) มาจากคำว่า โอม สัญลักษณ์ของเทพตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีที่มาอย่างนี้

อ	มาจาก	พระศิวะ	หมายถึง	เทพผู้ทำลาย
อุ	มาจาก	พระวิษณุ	หมายถึง	เทพผู้รักษา
ม	มาจาก	พระพรหม	หมายถึง	เทพผู้สร้าง

ต่อมาภายหลังโบราณจารย์ได้นำคำย่อนี้มาใช้ในคติทางพระพุทธศาสนา โดยใช้ชื่อว่า หัวใจพระรัตนตรัย ซึ่งอักษรทั้ง 3 นี้ แทนพระรัตนตรัยดังต่อไปนี้

อ	มาจาก	อรหิ	ใช้แทน	พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์
อุ	มาจาก	อุตตมธมโม	ใช้แทน	พระธรรมอันสูงสุด
ม	มาจาก	มหาสงโม	ใช้แทน	พระสงฆ์หมู่ใหญ่

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1441)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจตรีเทพหรือหัวใจแก้ว 4 ประการนี้ ไปใช้ในมิติทางความเชื่ออย่างหลากหลาย เช่น ใช้ภาวนาให้ผู้เฒ่าตามจับเราไม่สามารถจับเราได้ ใช้ภาวนาเวลาเข้าหา

ขุนนางหรือผู้ใหญ่ ทำให้ผู้ใหญ่เกิดเมตตา ใช้ภาวนาแก้อาการต้องคุณผี และใช้ภาวนาป้องกันอาวุธ ทั้งปวงได้ (แพทย์ สาริกบุตร, 2538, น. 75-95-104)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญที่นำเสนอมาทั้งหมดจะได้ข้อสรุปเป็น 2 นัย คือ นัยแรกที่เป็นคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เรื่องเทพตรีมูรติ ได้แก่ พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ การนำหัวใจหรืออักษรย่อของหัวใจไปสื่อไปในเรื่องของอำนาจที่สามารถให้เป็นไปต่าง ๆ นั้น แสดงถึงอำนาจของเทพเจ้าทั้ง 3 องค์ นัยที่สองที่เป็นคติทางศาสนาพุทธ การนำหัวใจหรืออักษรย่อในหัวใจนี้ไปสื่อเรื่องอำนาจดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของพระรัตนตรัย เนื่องจากพระรัตนตรัยไม่ใช่อำนาจในเชิงดลบันดาล แต่เป็นเรื่องของความบริสุทธิ์ ปัญญา และคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ (พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ) ที่ชาวพุทธจะต้องพัฒนาตนเพื่อเข้าถึงพระคุณเหล่านั้นตามหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้

98. หัวใจแม่พระธรณี : เม ก ม อุ (เม ก ม อุ)

หัวใจแม่ธรณีสื่อถึงเทพที่รักษาแผ่นดินตามความเชื่อของสังคมอินเดียและสังคมไทยในสมัยโบราณ ส่วนอักษรย่อของหัวใจนี้ คือ **เม ก ม อุ** เป็นอักษรย่อของหัวใจนี้ที่พบในคัมภีร์ทั่วไป แต่ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า อักษรบางตัว ได้แก่ **ม** อักษร ไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อ วิจัยเห็นว่า น่าจะเป็นการคัดลอกกันมาผิด หรือเป็นความตั้งใจของโบราณจารย์ที่ต้องการถอดเฉพาะ **ม** เท่านั้น ไม่ได้นำสระ **อุ** ที่ติดอยู่กับ **ม** มาด้วย หรืออาจเป็นเพราะการจารอักษรตกไป คือ จารเฉพาะ **ม** แต่ไม่ได้จารสระ **อุ** ซึ่งพบทั่วไปในการตรวจชำระหรือปริวรรตคัมภีร์โบราณ อักษรย่อที่ถูกต้องตามศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **เม ก ม อุ** ที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อหลักคำสอน เรื่อง พรหมวิหารธรรม 4 ประการ คือ **เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวิจัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า พระแม่ธรณี หมายถึง เทพธิดาประจำแผ่นดิน เป็นเทพฝ่ายหญิงตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่พระแม่ธรณีนี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เห็นได้จากปฐมสมโพธิกถาได้กล่าวถึงพระแม่ธรณีนามว่า วสุนทรานิตา ได้มาเป็นสักขีพยานเรื่องการบำเพ็ญบารมีให้แก่พระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพระยาสวัสตีมารพร้อมทั้งไพร่พล (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 99)

การที่โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อจากพรหมวิหารธรรมมาใช้เป็นหัวใจแม่พระธรณีก็เนื่องจากพระแม่ธรณีมีเมตตาต่อสรรพชีวิตโดยไม่เลือกหน้าจะเป็นสัตว์ชนิดใด สามารถอาศัยอยู่บนแผ่นดินนี้ได้ทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับหลักเมตตาในอภิปัญญาพรหมวิหารธรรม คือ ความรักที่ไม่มีประมาณ ไม่มีข้อจำกัดในสัตว์โลก หมายถึง ความรักที่เราต้องมีให้แก่สัตว์โลกทั้งหมด ไม่เลือกว่า ชีวิตนั้นจะเป็นสัตว์โลกประเภทใดตามหลักของการแผ่เมตตาแบบอนโทโสพรรณา คือ การแผ่เมตตาที่ไม่เจาะจงตัวบุคคล เป็นการแผ่เมตตาให้แก่ทุกชีวิต (พระพุทธโฆสจารย์, 2531, น. 93)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจแม่พระธรรมนี้ โบราณจารย์ได้ย่อมาจากหลักคำสอน เรื่อง พรหมวิหารธรรม มี 4 ประการ ตามอักษรย่อดังนี้

เม	ย่อมาจาก	เมตตา	แปลว่า	ความรัก ความปรารถนาดี ความห่วงใย
ก	ย่อมาจาก	กรุณา	แปลว่า	ความสงสาร เห็นอกเห็นใจผู้อื่น
มุ	ย่อมาจาก	มุทิตา	แปลว่า	ความชื่นชมยินดีในความดีของผู้อื่น
อุ	ย่อมาจาก	อุpekขา	แปลว่า	ความวางเฉยหรือความเป็นกลาง

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านให้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจแม่พระธรรมนี้ทุกตัวใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิ-สังเกตุ หมายถึง การย่อหรือถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ เพื่อนำมาใช้สื่อความหมายแหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของหัวใจนี้ ได้แก่ พรหมวิหารธรรม 4 ประการ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

หลักคำสอนเรื่องพรหมวิหารธรรมนี้จัดเป็นคุณธรรมของผู้ประเสริฐหรือธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นพรหม หมายถึง ผู้ประเสริฐด้วยธรรม 4 ประการ หลักธรรมข้อนี้จะมีผลสูงสุดก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติพัฒนาองค์ธรรมทั้ง 4 ประการนั้นให้แผ่ไพศาลไปยังสรรพชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกอื่น ๆ อันหาประมาณมิได้ เรียกหลักพรหมวิหารที่พัฒนาถึงขั้นสูงสุดนี้ว่า อัปมัณฺญาพรหมวิหาร หลักธรรมข้อนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/308/280) เป็นต้น

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจแม่พระธรรมนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เสกขี้ผึ้งสีปาก เสกแป้งผัดหน้าทำให้เกิดเมตตา หรือภavanaไว้จะไม่มีใครทำอันตราย (เทพยสาริกบุตร, 2538, น. 227-228) นอกจากนี้ โบราณจารย์ยังได้นำอักษรย่อในหัวใจแม่พระธรรมนี้ไปใช้ลงยันต์ลายชนิด เช่น ยันต์พระพรหมสี่หน้าที่เชื่อกันว่ามีอำนาจหลายด้าน โดยเฉพาะเมตตา มหานิยม เป็นต้น (อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 5)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของอักษรย่อหรืออักษรในหัวใจนี้จะพบข้อสรุปว่า อักษรย่อทั้ง 4 ตัว ไม่ได้สื่อความหมายไปความศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นสื่อถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้ชีวิตเป็นสุข และสังคมเกิดสันติภาพ เป็นหลักปฏิบัติที่มีความจำเป็นยิ่งต่อทุกชีวิต เพราะแนวทางของพระพุทธศาสนาไม่ต้องการให้มนุษย์เบียดเบียนชีวิตอื่น แต่สอนให้มีความรัก ความปรารถนาดี ห่วงใย ใส่ใจกับทุกชีวิต โดยปรารถนาให้ทุกชีวิตมีความสุข ปราศจากความทุกข์ตามหลักคำสอนเรื่องนี้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคีตสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เรียกว่า อัปมัณฺญาเมตตาพรหมวิหาร หรือความรักสากล เพราะเป็นความรักที่เกิดจากความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิตโดยที่ไม่ได้หวังผลประโยชน์ตอบแทน (เมตตา) มนุษย์จะต้องใส่ใจในความทุกข์ ความสุขของผู้อื่น ไม่ใช่อยู่แบบตัวใครตัวมัน เมื่อพบเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ ต้องเข้าไปช่วยเหลือ (กรุณา) มนุษย์จะต้องชื่นชม ยินดีในความดี ความสำเร็จของผู้อื่น ไม่ใช่อิจฉา ริษยากัน (มุทิตา) และมนุษย์ต้องมีความเป็นกลาง ปราศจากอคติ มีความยุติธรรมให้แก่ผู้อื่น

วางเฉยไม่ก้าวกายเรื่องของคนอื่น เมื่อเห็นว่า เขาเหล่านั้นดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามแล้ว (อุเบกขา) (ที.ปา. (ไทย) 11/308/280-281) ดังนั้น การที่สื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อของหัวใจแม่พระธรรมนี้เป็นเรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเรื่องที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้

99. หัวใจเกราะเพชร : ฤตา กัม เก (ฤตา มัม เก, ฤตา จ เก)

ชื่อของหัวใจนี้ไปเหมือนกับชื่อของยันต์เกราะเพชรที่สื่อถึงพระพุทธคุณ โดยโบราณจารย์ได้นำอักษรทุกตัวในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ (อิติปิ โส...ภควาติ) มาใช้เป็นอักษรเสกเป่าและลงยันต์เกราะเพชร แต่ในอักษรและคาถาเสกยันต์เกราะเพชรก็ไม่พบคำว่า ฤ ตา กัม เก ผู้วิจัยยังไม่พบอักษรย่อเหล่าตรง ๆ ว่ามาจากแหล่งใด พบแต่อักษรที่ใกล้เคียง คือ ฤ ตา มัม เก โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า เกราะเพชร หมายถึง คงกระพัน เป็นเรื่องของความเชื่อที่เกิดจากการภาวนาอักษรที่เป็นหัวใจนี้ คือ ฤ ตา กัม เก แต่แหล่งที่มาของอักษรที่ใกล้เคียงกับอักษรในหัวใจนี้ ฤ ตา มัม เก, ฤตา จ เก นั้นสื่อถึงอานุภาพแห่งเมตตาและอานุภาพของพระรัตนตรัย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้ที่ใกล้เคียงที่สุดมาจากแหล่งข้อมูล 2 แห่ง คือ อหิราชสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต และชั้นขุขาดก ขุททกนิกาย ขาดก หรือชั้นปริตรในหนังสือสวดมนต์ทั่วไป โดยขอแสดงที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ไว้ 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 : ฤตา มัม เก

ฤตา	ย่อมาจาก	<u>ฤตา</u>	แปลว่า ที่เกิดมา
มัม	มาจาก	<u>มัม</u>	แปลว่า เรา
เก	ย่อมาจาก	<u>เกวลา</u>	แปลว่า ทั้งหมด

แบบที่ 2 : ฤตา จ เก

ฤตา	ย่อมาจาก	<u>ฤตา</u>	แปลว่า ที่เกิดมา
จ	มาจาก	<u>จ</u>	แปลว่า และ
เก	ย่อมาจาก	<u>เกวลา</u>	แปลว่า ทั้งหมด

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

จากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้สรุปได้ว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ทั้ง 2 แบบใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์มีอักษรที่จะต้องอธิบายเพิ่มเพื่อความชัดเจนอยู่ 2 ตัว คือ มัม เป็นศัพท์ที่มีอักษรตัวเดียวหรือพยางค์เดียว ดังนั้น จึงอนุโลมเข้ากับการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต ส่วน จ อักษร เป็นศัพท์นิบาตที่มีอักษรเดียว และจะอยู่หลังศัพท์ที่ต้นกำกับเสมอ ดังนั้น จึงอนุโลมเข้ากับการย่ออักษรแบบอันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ศัพท์ที่เป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า มาจากชั้นธสุตรหรือชั้นธปริตรในหนังสือสวดมนต์ทั่วไปที่กล่าวถึงอานาภาพของเมตตา และอิทธิราชสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ดังนี้

วิรูปุกเขติ เม เมตต์	เมตต์ เอรापเถติ เม
ฉพยาปุตเตติ เม เมตต์	เมตต์ กณหาโคตมเกติ .
อปาทเกติ เม เมตต์	เมตต์ ทวิปาทเกติ เม
จตุปปเทติ เม เมตต์	เมตต์ พหุปปเทติ เม
มา มํ อปาทโก หีสิ	มา มํ หีสิ ทวิปาทโก
มา มํ จตุปปโท หีสิ	มา มํ หีสิ พหุปปโท
สพเพ สตตา สพเพ ปาณา	สพเพ ภูตา จ เภวลา
สพเพ ภทรานิ ปสสนตุ	มา กญจิ ปาปมาคมา.

อปปมาโณ พุโธ, อปปมาโณ ธมโม, อปปมาโณ สงโฆ, ปมาณวตานิ สรีสปานิ, อหิวิจฉิกา สตปที อุณณนาถิ สรภู มุสิกา, กตา เม รกขา กตา เม ปริตตา, ปฏิกกมนตุ ภูตานิ, โสห์ นโม ภควโต นโม สตตณนํ สมมาสมพุธานนติ. (อง.จตุกก. (บาลี) 21/67/83, ขุ.ชา (บาลี) 27/105-106/56)

แปล : เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญาวิรูปุกษ์ เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญาเอราปเถ เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญาฉพยาบุตร เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญาอานาโคตมกะ เราขอมีเมตตาต่อสัตว์ไม่มีเท้า เราขอมีเมตตาต่อสัตว์สองเท้า เราขอมีเมตตาต่อสัตว์สี่เท้า เราขอมีเมตตาต่อสัตว์หลายเท้า สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา สัตว์หลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวลจงประสบกับความเจริญ ความเลวร้ายอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ใด ๆ เลย.

พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้ พระธรรมมีพระคุณหาประมาณมิได้ พระสงฆ์มีพระคุณหาประมาณมิได้ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมงป่อง ตะขาบ แมงมุม ตั๊กแตน หนู มีคุณพอประมาณ เราทำการรักษา ทำการป้องกันไว้แล้ว ขอหมู่สัตว์ผู้มีชีวิตทั้งหลายจงหลีกเลี่ยงไป เรานั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/67/110-112, ขุ.ชา. (ไทย) 27/105-106/92)

ประเด็นสำคัญของพระสูตรหรือชาดกนี้อยู่ที่การแผ่เมตตา ซึ่งเป็นการแผ่เมตตาไปยังสรรพสัตว์ แม้ว่าต้นเรื่องจะกล่าวถึงชนิดต่าง ๆ ที่มารบกวนพระภิกษุที่อยู่ตามป่าก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาจากเรื่องทั้งหมดจะเห็นว่า ท่านยกตัวอย่างสัตว์อื่น ๆ ด้วย ได้แก่ สัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์สองเท้า สี่เท้า และสัตว์ที่มีเท้าจำนวนมากขอให้หลีกเลี่ยงไป อย่าได้มาเบียดเบียน และตอนท้ายของพระสูตรจบด้วยการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้าทั้ง 7 พระองค์

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจเกราะเพชรนี้ไปใช้ในมิติความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นคาถาป้องกันภัยต่าง ๆ เสกภาวนาลูบให้ทั่วตัว เสกเสื้อผ้า หรือเสกผงฝุ่นทาตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 226)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากแหล่งอันเป็นที่ของอักษรย่อที่ผ่านมาจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้มุ่งแสดงถึงหลักคำสอนเรื่องเมตตาที่เป็นธรรมป้องกันการเบียดเบียนหรือการใช้ความรุนแรงต่อกันเป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนชาวพุทธให้แผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์โดยไม่เจาะจง เรียกตามหลักการแผ่เมตตาแบบนี้ว่า อโนธิโส พรณา (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น.93-94) และในตอนท้ายของพระสูตรหรือชาดกยังได้กล่าวถึงคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อันหาประมาณไม่ได้ และการกล่าวคำนมัสการพระพุทธเจ้า 7 พระองค์ไว้อีกด้วย ดังนั้น การสื่อความของหัวใจนี้ไปในมิติทางความเชื่อจึงเป็นการสื่อถึงอานุภาพของเมตตาที่สามารถป้องกันภัยต่าง ๆ ตามอานิสงส์ของเมตตาที่กล่าวไว้ในเมตตาสูตฺร อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาตว่า

“เมตตตาย ภิกขเว เจโตวิมุตติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุสีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย อนุญจิตาย ปริจิตาย สุตฺตมารุทาย เอกาทสานิสา ปาฏิกงขา. กตเม เอกาทส? สุขํ สุขตี สุขํ ปฏิพุชฺชติน ปาปกํ สุขินี ปสฺสตี มนุสฺसानํ ปิโย โหตี อมนุสฺसानํ ปิโย โหตี เทวตา รกฺขณตี นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตถํ วา กมตี ตฺวภูํ จิตฺตํ สมาริยตี มุขฺวณฺโณ วิปสฺสีทตี อสมมุพฺโห กาลํ กโรตี อุตฺตริ อปปฏิวิชฺฌนโต พฺรหฺมโลกูปโค โหตี. เมตตตาย ภิกขเว เจโตวิมุตติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุสีกตาย ยานีกตาย วตถุกตาย อนุญจิตาย ปริจิตาย สุตฺตมารุทาย อิม เอกาทสานิสา ปาฏิกงขา”ติ. (อง.เอกาทสก. (บาลี) 24/15/284-285)

แปล : ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว พรารถดีแล้ว พึงหวังได้อานิสงส์ 11 ประการ. อานิสงส์ 11 ประการ อะไรบ้าง คือ

- 1) หลับเป็นสุข
- 2) ตื่นเป็นสุข
- 3) ไม่ฝันร้าย
- 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
- 5) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
- 6) เทวดาทั้งหลายรักษา
- 7) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ากรายไม่ได้
- 8) จิตตั้งมั่นได้เร็ว
- 9) สีนหน้าสดใส
- 10) ไม่หลงลืมสติตาย
- 11) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว พรารถดีแล้ว พึงหวังได้อานิสงส์ 11 ประการนี้ (อง.เอกาทสก. (ไทย) 24/15/425-426) ดังนั้น การสื่อความหมายหรือการนำอักษรในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อในอานุภาพอันศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นการสื่อตามความเชื่อในอำนาจพระปริตรที่ถูกนำมา

ผนวกกับไสยศาสตร์ เห็นได้จากการสัมภาษณ์พระภิกษุผู้ใช้คาถาหัวใจ 108 ว่า คาถาที่ท่านใช้นั้นทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ ได้จริง แต่ต้องมีจิตเป็นสมาธิและต้องภาวนายู่อเสมอ ไม่ให้คาถาเสื่อม (พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ), การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561)

100. หัวใจลม : วายุลม (วายุ ล ส, ว ยุ ล ส)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงลม มุ่งความสำคัญไปที่ธาตุลมหรือสสารหลักของโลกและจักรวาล ส่วนศัพท์ที่เป็นชื่อของหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาและบางคัมภีร์เขียนเป็น **ว ยุ ล ภ** ซึ่งไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

ลม หมายถึง ธาตุชนิดหนึ่งในธาตุทั้งสี่ หรือสสารหลักของโลก มีอาการฟุ้งตลบได้ รู้สึกได้ด้วยการสัมผัสทางกายหรือสังเกตจากการสั่นไหวของใบไม้หรือวัตถุต่าง ๆ มีอุณหภูมิต่ำกว่า

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

โบราณจารย์นำอักษรในหัวใจลมนี้มาจากศัพท์ภาษาบาลีที่เป็นชื่อของลมเพื่อนำมาใช้สื่อถึงคำว่า ลม ที่เป็นหัวใจ ขอแยกแสดงไว้เป็น 2 แบบ ตามข้อวินิจฉัยดังต่อไปนี้

แบบที่ 1 : วา ยุ ล ส ย่อมาจากศัพท์ต่อไปนี้

วา ย่อมาจาก **วา** แปลว่า ลม (วา ยุ ภาษาไทยใช้ พายุ แปล ว เป็น พ)

ล ย่อมาจาก **นิล** แปลว่า ลม

ส ย่อมาจาก **สมิโร สหาคติ** แปลว่า ลม ทั้งสามศัพท์

แบบที่ 2 : ว ยุ ล ส ย่อมาจากศัพท์ต่อไปนี้

ว ย่อมาจาก **วาโต** แปลว่า ลม

ยุ ย่อมาจาก **วา** แปลว่า ลม

ล ย่อมาจาก **นิล** แปลว่า ลม

ส ย่อมาจาก **สมิโร สหาคติ** แปลว่า ลม ทั้ง 3 ศัพท์

ส่วนอักษรย่อที่ปรากฏในเอกสารโบราณว่า วายุลม นั้น **ภ** อักษร ไม่ทราบว่าเป็นนามมาจากที่ใด ผู้วิจัยวินิจฉัยว่า น่าจะเป็นการคัดลอกกันมาผิด เพราะไม่พบศัพท์บาลีที่แปลว่า ลม ที่มีอักษรตัวแรก เป็น **ภ**

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มได้ให้ข้อสรุปถึงการย่อไว้ 2 แบบ คือ **แบบที่หนึ่ง** **วา ยุ ล ส** ใช้วิธีการย่อดังนี้ **วา** ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์ที่แปลว่า ลม จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือการถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วัชรสารตถสังคหะ **ล** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ ส่วน **ส** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ **แบบที่สอง** **ว ยุ ล ส** ใช้วิธีการย่อดังนี้ **ว** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต ส่วน **ยุ** อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ลม นี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อภินันท์ปทีปิกาที่กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (2530, น. 11-12) ได้รวบรวมไว้ 12 ศัพท์ ได้แก่ มาลุต ปวโน วายู วาโต นิล สมรีณา คนธวาโท วาโย สมโร สหาคติ ซึ่งศัพท์ทั้ง 10 นี้ แปลว่า ลม ทั้งหมด

นอกจากนั้นลมยังปรากฏในหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอีก 2 ประการ คือ **วาโยธาตุ** ธาตุลม สสารหลักของโลกและจักรวาล (ที.สี. (ไทย) 9/487/216) วาโยธาตุเป็นส่วนหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในทุกสิ่ง ตัวอย่างเช่น รูปชั้นธเนศันธ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ที่ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ และเตโชธาตุ อีกเรื่องหนึ่ง คือ **วาโยกสิณ** หมายถึง การใช้สติเพ่งไปที่ลมอันเป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ตามหลักของสมถกัมมัฏฐานที่แสดงไว้ในหลักคำสอนเรื่องกสิณ 10 ประการ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 219-220)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น เป็นคาถาป้องกันหรือปิดเป่าให้ลมเบาบางลง เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 180)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าวิเคราะห์จากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงศัพท์ที่มีความหมายว่า ลม เท่านั้น ไม่ได้มีความหมายเชิงอำนาจวิเศษแต่อย่างใด ดังนั้น การสื่อหรือนำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อที่ว่า สามารถทำให้ลมหยุดได้นั้น จึงเป็นการสื่อตามความเชื่อเรื่องอำนาจมนต์ในลัทธิไสยศาสตร์

101. หัวใจดิน : ปถวิย, ปถวิย

ชื่อหัวใจนี้บางแห่งเขียนว่า หัวใจปฐพี โดยความหมายก็คือหัวใจดินนั่นเอง ชื่อและศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อความหมายได้หลายอย่าง เช่น สื่อถึงธาตุหรือสสารหลักที่เป็นของแข็งทุกชนิดในจักรวาล เรียกว่า ธาตุดิน ได้ในคำว่า ปฐวีธาตุ สื่อถึงแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่ ได้ในคำว่า ปถวี แปลว่า แผ่นดิน สื่อถึงกสิณ ได้ในคำว่า ปถวิกสิณ ได้แก่ กสิณที่ใช้ดินเป็นอารมณ์ทำจิตให้เป็นสมาธิ โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า หัวใจดิน เป็นการให้ความสำคัญกับแผ่นดินอันเป็นที่อยู่ของสรรพสัตว์ คำว่า ปถวิย ในรูปศัพท์เดิม คือ ปถวี เขียนตามแบบสมัยโบราณ พบได้ทั่วไปในคัมภีร์บาลีโบราณ แต่ต่อมานิยมเขียนคำนี้เป็น ปถวี ใช้ ฐ แทน ถ แต่ความหมายยังเหมือนเดิม แปลว่า ดินหรือแผ่นดินที่เราอาศัยอยู่

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

ปถวิย มาจาก **ปถวี** หรือ **ปฐวี** อยู่ในรูปของ ทูติยาวิภักติและสัตตมวิภักติ เอกวจนะ (เอกพจน์) แปลว่า ซึ่งแผ่นดิน หรือในแผ่นดิน

ค. รูปแบบการย่ออักษร

คำว่า **ปถวิย** หรือ **ปฐวิย** ไม่ใช่เป็นอักษรย่อ แต่เป็นศัพท์เต็มที่โบราณจารย์ใช้เป็นหัวใจดินตรงตัว ไม่ได้มีความพิเศษไปกว่านี้

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (2530, น. 49) ได้กล่าวถึงศัพท์ที่แปลว่า ดิน ไร่ 19 ศัพท์ คือ วสุนธรา ฉมา ภูมิ **ปจวี** เมทินี มหี อุพพี วสุมตี โค กุ วสุธา ธรณี และ ธรรา แต่โบราณจารย์ได้นำเอาเฉพาะคำว่า ปจวี มาใช้ในรูปของ ปจวีย์ เป็น ทุตยาวิภัตติ และสัตตมวิภัตติ เอกภวจนะ (เอกภพจน)

คำว่า ปจวี เกี่ยวข้องกับหลักพระพุทธศาสนาทั้งพระพุทธเจ้าและหลักคำสอนหลายประการ ตัวอย่างเรื่องราวของแผ่นดินกับพระพุทธเจ้า เช่น ปฐมสมโพธิกถาได้กล่าวถึงพระแม่ธรณี นามว่า วสุนทรานิตา ได้มาเป็นพยานเรื่องการบำเพ็ญบารมีให้แก่พระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพระยาสวัสดีมารพร้อมทั้งไพร่พล (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 99) ส่วนคำว่า ปจวี ที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอน เช่น ปจวีธาตุ ธาตุดิน ปราภฏ อยู่ในหลักคำสอนเรื่องมหาภูตรูป 4 หมายถึง รูปใหญ่หรือรูปที่สัมผัสได้ชัดเจน 4 ประการ ได้แก่ ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นอกจากจะชี้ให้เห็นสภาวะของความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นด้วยธาตุทั้ง 4 แล้ว ยังนำมาใช้พิจารณาเป็นอารมณ์ของกรรมฐานที่เรียกว่า ธาตุกัมมัฏฐาน 4 โดยการพิจารณาธาตุทั้ง 4 คือ คำว่า ปจวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม) โดยกำหนดพิจารณาแยกเป็นส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นด้วยธาตุทั้ง 4 ให้เห็นตามความจริงว่า ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของตัวเรา (ที.สี. (ไทย) 9/487/216) และปฐวีกสิณ ที่ปรากฏในหลักคำสอนเรื่อง กสิณ 10 หมายถึง สิ่งที่ใช้สำหรับเพ่งเพื่อให้จิตเป็นสมาธิมี 10 ประการ หนึ่งในกสิณทั้ง 10 นั้น มีปฐวีกสิณ รวมอยู่ด้วย คือ การใช้สายตาเพ่งไปที่ดินพร้อมให้จิตจดจ่ออยู่กับดินจนจิตเป็นสมาธิ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 149-217)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้ อัญเชิญพระแม่ธรณีบิรมวยผมมาเพื่อเอาชนะศัตรู เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.บ., น. 176)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์จากศัพท์ ปจวีย์ หรือศัพท์เดิมว่า **ปจวี** หรือที่คัมภีร์เก่า ๆ เขียนเป็น **ปถวี** แปลว่า แผ่นดินที่มนุษย์และสัตว์อาศัยอยู่ก็จะไม่พบว่าเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจวิเศษแต่อย่างใด ผู้วิจัยเห็นว่า การนำคำว่า แผ่นดิน (ปจวี) เข้าไปเกี่ยวข้องกับแม่ธรณี เทพเทพีผู้รักษาแผ่นดินตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผนวกกับการอ้างพระแม่ธรณีที่มาช่วยเหลือพระพุทธเจ้าให้ทรงเอาชนะพระยามารได้สำเร็จด้วยการบันดาลน้ำให้ไหลมาจากเส้นผมแล้วทำให้พวกมารหนีไป จึงกลายเป็นเรื่องของอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ไป ดังนั้น การนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อจึงเป็นการจับประเด็นตรงนี้

102. หัวใจข้าวเปลือก : ฉ น ฉ ฉ ฉ (ฉ ฉ ส ฉ)

หัวใจนี้สื่อถึงข้าวที่เป็นอาหารหลักของคนไทย ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาเขียนเป็น ฉ น ฉ ฉ ฉ ไม่ตรงกับศัพท์อันเป็นมาของอักษรย่อทั้งหมดที่โบราณจารย์นำมาจากภาษาบาลีที่เป็นชื่อของอปริณชาติและปุพพัตถชาติ อาหารที่ควรรับประทานหลังและก่อน

ตามวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยและข้อวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า อปรัณชาติ (อปรัณณ) แปลว่า ของที่จะพึงกินในภายหลัง หมายถึง ธัญพืช 6 ชนิด (ฉ ธัญยานิ) ได้แก่ (1) มุคโค ถั่วเขียว (2) มาโส ถั่วราชมาส (3) ติลังงา (4) กุสโตถ ถั่วพู (5) อลาพุน้ำเต้า (6) กุมภณโท พักเขียว

คำว่า ปุพพัณชาติ (ปุพพณณ) แปลว่า ของที่จะพึงกินก่อน หมายถึง ธัญชาติหรือพืช 7 ชนิดที่จัดอยู่ในจำพวกข้าว (สตุต ธัญยานิ) ได้แก่ (1) สาลี ข้าวสาลี (2) วิหิ ข้าวเจ้า (3) กุฑรูโส หล้ากับแก้ม (4) โคธูโม ข้าวละมาน (5) วรโก ลูกเดือย (6) ยโว ข้าวเหนียว (7) กงคุ ข้าวฟ่าง (พระเจ้ารวรงค์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 126)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่เป็นชื่อของอาหารที่กินก่อนและหลังตามวัฒนธรรมการรับประทานอาหารของชาวชมพูทวีป ดังนี้

ฉ	มาจาก	ฉ	แปลว่า 6
ณ	ย่อมาจาก	อปรัณณานิ	แปลว่า ของที่พึงกินภายหลัง
ส	มาจาก	สตุต	แปลว่า 7
ฉา	ย่อมาจาก	ธัญยานิ	แปลว่า ธัญพืช หรือพืชจำพวกข้าวต่าง ๆ

จากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้มีเรื่องที่ต้องอธิบายเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนคือ คำว่า อปรัณณานิ แยกศัพท์เป็น อปร (ก่อน) + ณณ (ของกิน) สำเร็จรูปเป็น อปรัณณ อ การันต์นปุงสลึงค์ แจกในรูปของปฐมวิภัติ พหูพจน์ ได้รูปศัพท์เป็น อปรัณณานิ และ ส มาจาก สตุต เป็นศัพท์สังขยาที่ทำหน้าที่ขยาย ธัญยานิ ที่ในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงธัญพืชไว้ 7 ชนิด และธัญพืชจัดอยู่ในของที่ควรรับประทานก่อน (ปุพพัณชาติ)

ค. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้รูปแบบของการย่ออักษร 2 แบบ คือ ฉ ส อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ ส่วน ณ ฉา อักษร ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสั่งเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ แต่เป็นอักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ที่ยังไม่ประกอบด้วยวิภัติ (อปรัณณ ธัญ) แต่มีสระอา ที่เกิดจากการลงวิภัติติดมาด้วย

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ศึกษาได้จากพระคัมภีร์อภิธานปัปทีปิกาทหรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย (พระเจ้ารวรงค์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 126) ส่วนแหล่งที่มาของปุพพัณชาติ สิ่งที่ควรรับประทานก่อน และอปรัณชาติ สิ่งที่ควรรับประทานในภายหลังพบในพระวินัยปิฎก เช่น พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวถึงคำว่า ปุพพณณ อปรัณณ ไว้ในกฎคามสิกขาบทที่ 1 (วิ.มหา. (บาลี) 2/91/161)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อโดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร. 2538 : 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้จะได้อธิบายว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรที่เป็นชื่อของธัญญาพืชที่ควรรับประทานก่อนหรือหลังจากศัพท์ภาษาบาลีมาใช้สื่อความหมายของหัวใจ คือ ข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักที่คนในแถบทวีปเอเชียบริโภคกัน ซึ่งเป็นการสื่อวัฒนธรรมของการรับประทานอาหารของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล ไม่มีเรื่องใดที่กล่าวถึงอำนาจศักดิ์แต่ประการใด

103. หัวใจธนู : นุภานุเว (อานุกาเวน)

ชื่อของหัวใจนี้สื่อถึงควายธนูหรือวัวธนู ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงคาถาที่ใช้ในการเสกวัวธนู หรือควายธนู โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ควายธนูหรือวัวธนู หมายถึง ควายหรือวัวที่ทำจากซี่ผึ้ง โลหะ ไม้หรือวัตถุอื่น ๆ แล้วนำมาปลุกเสกตามตำราทางไสยศาสตร์ เป็นวิชาการทำหุ่นยนต์รูปแบบหนึ่ง เป็นเครื่องรางของคลังที่ใช้เฝ้าบ้าน ป้องกันภัย โจร ขโมย หรือผู้ที่มาคิดร้าย รวมถึงภูต ผี ปีศาจ และสัตว์ร้ายด้วย

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า **นุภานุเว** ที่เป็นศัพท์ในหัวใจธนูนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ว่า **อานุกาเวน** ที่มาจากศัพท์เต็มว่า **อานุกาเว** (อา + อนุ + กาเว) เป็น อ การันต์ในปุงลิงค์ แปลว่า อานุกาเว โดยแยกให้เห็นที่มาได้ดังนี้

นุภา มาจาก **อานุกาเวน**

นุเว มาจาก **อานุกาเวน**

ค. รูปแบบการย่ออักษร

ข้อที่ว่าด้วยอักษรย่อและศัพท์เต็มได้ให้อธิบายว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำย่อที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจนี้ โดยท่านได้ตัดอักษรบางตัวออกไป แล้วนำอักษรบางตัวมาใช้ และเป็นการใช้ซ้ำกัน 2 ครั้งตามที่กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมา จัดเข้าในวิธีการย่ออักษรแบบยมก หมายถึง การใช้อักษรแสดงศัพท์ที่ซ้ำกัน

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า อานุกาเวน พบว่า มีใช้โดยทั่วไป โดยเฉพาะชาดก อรรถกถาชาดก หรืออรรถกถาธรรมบทที่มีเรื่องเล่าประกอบ แต่คำที่เป็นหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาที่ใช้เสกควายหรือวัวธนูว่า **นะภาเวนุนะภาเวนุ** (พ่อปู่ไทรทอง, 2555, น. 33) ซึ่งวิเคราะห์แล้วพบว่า มาจากคำว่า อานุกาเวน ที่ใช้ซ้ำกัน 2 ครั้ง โดยท่านตัดอักษรบางตัวออกไป กล่าวคือ นะภาเวนุ มาจาก อานุกาเวน โดยท่านตัด อา อักษรทิ้งไป และเรียงสลับอักษรกันไว้ คำว่า นะภาเวนุ มาจากคำว่า อานุกาเวน โดยท่านตัด อา อักษรทิ้งไปและเรียงอักษรสลับกันเช่นกัน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

หัวข้อที่ผ่านมาได้ให้ตัวอย่างของการนำศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ คือ ใช้เป็นคาถาเสกควายหรือวัวธนู เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลังที่มีไว้สำหรับป้องกันภัยหรือใช้ทำร้ายศัตรู (พ่อปู่ไทรทอง, 2555, น. 33)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

จากสาระสำคัญตามที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นสรุปได้ว่า หัวใจนี้สื่อถึงควายหรือวัวธนูที่เป็นวิชาเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาแต่อย่างใด มีเพียงการใช้ศัพท์บาลีที่เป็นภาษาที่ใช้จารึกและเผยแพร่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาใช้เป็นคำย่อของหัวใจเท่านั้น

104. หัวใจ ก.ข. : อี น วิ (ก ย น อ)

ชื่อหัวใจและอักษรในหัวใจนี้สื่อถึงพยัญชนะในภาษาบาลี ชื่อของหัวใจนี้บางคัมภีร์เขียนเป็นหัวใจ กะชะ บ้าง กอ.ขอ.บ้าง ส่วนอักษรในหัวใจนี้พบว่า บางคัมภีร์เขียนเป็น ก ย น อ ซึ่งน่าจะเป็นการคัดลอกกันมาผิด เพราะพิจารณาจากอักษร 3 ตัวแรก คือ ก ย น ที่เป็นพยัญชนะทั้งหมด แต่อักษรตัวสุดท้ายเป็นสระ ดังนั้น อักษรที่เป็นหัวใจนี้ที่ถูกต้อง คือ ก ย น อ เพราะอักษรทุกตัวเป็นพยัญชนะ และมีบางคัมภีร์ก็เขียนอักษรย่อของหัวใจนี้เป็น ก ย น อ เช่นกัน และบางคัมภีร์เขียนอักษรย่อนี้เป็น มอ ลอ ข้อ ไช โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า กะชะ ไม่มีความหมายใด ๆ เนื่องจากเป็นพยัญชนะตัวหนึ่งในภาษาบาลีที่จะออกเสียงได้ต้องอาศัยสระเป็นตัวกำหนดเสียง ส่วนอักษรในหัวใจนี้ก็เพียงอักษรที่โบราณจารย์นำมาใช้สื่อพยัญชนะในภาษาบาลีบางตัวเท่านั้น ไม่ได้มีความหมายใด ๆ เช่นกัน

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรที่เป็นหัวใจนี้พบว่า เขียนไว้ 2 แบบ ขอแยกแสดงไว้ดังนี้

อักษรย่อแบบที่ 1 : อี น วิ ผู้วิจัยได้ค้นหาจากสูตรไวยากรณ์ในกัจจายสูตรและปทฺฐปฺลิตฺธิแล้วไม่พบที่มา ดังนั้น จึงขอวินิจฉัยว่า อักษรย่อแบบที่ 1 มีที่มาดังนี้

อี มาจาก **อิ** สระในภาษาบาลี (อ อา **อิ** อี อุ อู เอ โอ)

น มาจาก **น** พยัญชนะใน ต วรรค (ต ถ ท ธ **น**)

วิ มาจาก **ว + อี = วิ** และ **อ** อักษรมาจากพยัญชนะอวรรค (ย ร ล ฎ ส ห พ **อ**)

ผู้วิจัยวินิจฉัยถึงที่มาของอักษรย่อแบบที่ 1 นี้อีกหนึ่งหนึ่ง คือ มาจากสูตรบาลีไวยากรณ์ตอนสนธิกัณท์ สูตรที่ 21 ที่เห็นว่า มีอักษรใกล้เคียงกับอักษรย่อในแบบที่ 1 ว่า **อิณฺณโณ ยํ นวา** (พระกัจจายนเถระ, 2531, น. 16)

อักษรย่อแบบที่ 2 : ก ย น อ พบว่า โบราณจารย์ถอดออกมาจากพยัญชนะวรรคและพยัญชนะอวรรคในภาษาบาลี ดังนี้

พยัญชนะ ก วรรค **ก** ข ค ฌ ง

พยัญชนะ จ วรรค จ ฉ ช ฌ ญ

พยัญชนะ ฎ วรรณค	ฎ จ ฑ ฒ ณ
พยัญชนะ ต วรรณค	ต ถ ท ฐ ฑ
พยัญชนะ ป วรรณค	ป ผ พ ภ ม
พยัญชนะอวรรณค	ย ล ร ว ส ห พ อ

จะเห็นว่า อักษรที่เป็นหัวใจนี้ โบราณจารย์ท่านถอดมาจากพยัญชนะวรรณคเพียง 2 ตัว คือ ก น ส่วนอีก 2 ตัว คือ ย อ ท่านถอดมาจากพยัญชนะอวรรณค และมีข้อสังเกตเกี่ยวกับการวางอักษร คือ ท่านไม่เรียงตาลำดับ แต่เป็นการเรียงสลับระหว่างพยัญชนะวรรณคกับพยัญชนะอวรรณค

อักษรย่อแบบที่ 3 : มอ ลอ ซ้อ ไชหรือโ

มอ	มาจาก	ม	พยัญชนะ ป วรรณค (ป ผ ภ พ ม)
ลอ	มาจาก	ล	พยัญชนะ อวรรณค (ย ร ล ว ส ห พ อ)
ซ้อ	มาจาก	ซ	พยัญชนะ ก วรรณค (ก ข ค ฆ ง)
ไชหรือโ	มาจาก	ช	พยัญชนะ ก วรรณค (ก ข ค ฆ ง)

อักษรย่อแบบที่ 3 ในหัวใจนี้มาจากพยัญชนะในภาษาบาลีแล้วนำมาผสมกับสระแบบไทย จึงได้คำดังกล่าวกลายเป็นบาลีไทยไป หลักฐานที่ยืนยันความจริงเรื่องนี้พบเห็นหลายที่ เช่น อักษรที่ใช้สื่อถึงพระเจ้า 16 พระองค์ บางส่วนที่เป็นการผสมกันระหว่างพยัญชนะภาษาบาลีกับอักษรไทย เป็น นะ มะ นะ อะ, นอ กอ นะ กะ, กอ ออ นอ อะ, นะ อะ กะ อัง (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 86) อักษร ออ เป็นสระแบบไทย ในภาษาบาลีไม่มีสระตัวนี้ มีแต่สระ อ (อะ) อักษร ไช หรือ โ เป็น การนำพยัญชนะในภาษาบาลี คือ ช (ชะ) มาผสมกับสระ โ เป็น ไช ผสมกับสระ ไอ ของไทยเป็น ไ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า อ น ว ไม่ใช่อักษรย่อแต่เป็นพยัญชนะและสระในภาษาบาลี แต่ อ น ว ในข้อวินิจฉัยที่ 2 นั้น อ อักษร (อิฎฐโณ) ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกตุ นว อักษร (นวา) เป็นคำศัพท์หรือคำย่อ

ส่วนอักษรในหัวใจนี้แบบที่ 2 ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นเพียงพยัญชนะที่ท่านนำมาจากพยัญชนะวรรณคและอวรรณคในภาษาบาลี และอักษรในหัวใจนี้แบบที่ 3 ก็ไม่ใช่อักษรย่อเป็นพยัญชนะในภาษาบาลีที่ท่านนำมาผสมกับอักษรไทย เรียกว่า บาลีไทย ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือถอดอักษรตามวิธีใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรหรืออักษรในภาษาบาลีทั้ง 5 ตัวนี้สามารถศึกษาได้จากคัมภีร์บาลี ไวยากรณ์ เช่น คัมภีร์มูลกัจจายน์ คัมภีร์โมคคัลลานวैयाกรณ์ คัมภีร์ปทรูปสัทธี และหนังสือบาลี ไวยากรณ์ทั่วไปที่ว่าด้วยอักษรวิธีตอนสมัญญาภิธาน

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำหัวใจ กะชะ ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น เสกน้ำลายทาเท้าป้องกันขวากหนามทำอันตรายเท้าได้ เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 213) หรือใช้เป็นคาถาภาวนาทำให้อยู่ยงคงกระพันชาตรี (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 159)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญในหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจและอักษรย่อของหัวใจนี้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องอักษรในภาษาบาลีเท่านั้น ดังนั้น การนำอักษรในหัวใจ ก.ข. ไปใช้ในมิติความเชื่อว่าจะสามารถป้องกันอันตราย และทำให้อยู่ยงคงกระพันชาตรีได้นั้นจึงไม่สอดคล้องกับที่มาและสาระสำคัญของอักษรที่เป็นหัวใจนี้

105. หัวใจอาวุธพระเจ้า : ป ลี ส

ชื่อหัวใจนี้โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงอาวุธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ คือ ธรรมอาวุธ หมายถึง อาวุธ คือ หลักธรรม ซึ่งเป็นอาวุธเพียงประเภทเดียวที่พระองค์ทรงใช้กำจัดหรือทำลายกิเลส และหลังจากที่พระองค์ทรงสิ้นกิเลสแล้วก็ทรงนำหลักธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้มาประกาศเผยแผ่ให้ชาวพุทธได้นำไปปฏิบัติเพื่อประหารกิเลสให้สิ้นไป ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงธรรมอาวุธ 3 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้จัดกิเลสด้วยพระองค์เองและสอนให้พุทธบริษัทนำไปใช้จัดกิเลส โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

พระเจ้าที่ปรากฏในชื่อของหัวใจนี้ หมายถึง พระพุทธเจ้า ความหมายโดยรวมสื่อถึงอาวุธของพระพุทธเจ้า ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้ โบราณจารย์นำมาใช้สื่อถึงหลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตเพื่อความหลุดพ้นมาเปรียบเทียบกับอาวุธ ได้แก่ ไตรสิกขา หมายถึง หลักฝึกอบรมหรือพัฒนาชีวิตเพื่อความสมบูรณ์มี 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หลักธรรมทั้ง 3 ประการนี้เป็นอาวุธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประหารหรือจัดกิเลสของพระองค์ และทรงสั่งสอนให้พุทธบริษัทใช้หลักธรรมดังกล่าวทำลายกิเลสเช่นกัน

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อในหัวใจอาวุธพระเจ้านี้พบว่า โบราณจารย์ถอดมาจากองค์ประกอบของหลักไตรสิกขา (ธรรมอาวุธ อาวุธคือธรรมที่ใช้ประหารกิเลส) ดังต่อไปนี้

ป ย่อมาจาก **ป**ญญา หมายถึง ปัญญา (ปัญญาอาวุธ อาวุธคือปัญญา)

ลี ย่อมาจาก **ลี**ลี หมายถึง ศีล (ศีลาอาวุธ อาวุธคือศีล)

ส ย่อมาจาก **ส**มาธิ หมายถึง สมาธิ (สมาธิอาวุธ อาวุธคือสมาธิ)

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

อักษรย่อที่เป็นหัวใจอาวุธของพระพุทธเจ้านี้จัดเป็นการย่ออักษรแบบอาทิสังเกตุ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มาของอักษรย่อ และสาระสำคัญของหัวใจ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

จากข้อสรุปข้างต้นที่ว่า อักษรย่อในหัวใจอาวุธของพระพุทธเจ้ามาจากหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขา หลักธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า หลักคำสอนเรื่องนี้ปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคที่กล่าวถึงไตรสิกขาไว้ว่า

ติสุโส ลึกษา อธิศีลลึกษา อธิจิตตลึกษา อธิปณณาลึกษา.

แปล : ลึกษา 3 ประการ คือ (1) ลึกษาคือศีลอันยั้ง (2) ลึกษาคือจิตอันยั้ง (3) ลึกษาคือปัญญานันยั้ง (ที.ปา. (บาลี) 11/305/196, ที.ปา. (ไทย) 11/305/272)

ไตรลึกษานี้เป็นบทรูปรของอริยมรรคมีองค์ 8 ที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่น ในมหาโควินทสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค (ที.มหา (ไทย) 10/329/258) เนื่องจกอริยมรรคเมื่อกล่าวโดยสรูปรแล้วก็คือไตรลึกษา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีเนื้อหาสังเขปต่อไปนี

ศีล หลักฝึกหัด ควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาให้เรียบร้อย ถูกต้อง ดึงามที่กล่าวไว้ในอริยมรรค 8 มี 3 ประการ คือ

1) สัมมาวาจา หมายถึง การพูดที่ถูกต้องตามหลักวจีสุจริตในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มี 4 ประการ คือ (1) การพูดเรื่องจริง ไม่พูดโกหก หลอกลวงผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย (2) พูดคำที่สุภาพ ไม่พูดคำหยาบคายที่ทำให้ผู้อื่นเจ็บช้ำน้ำใจ (3) พูดเรื่องที่ทำให้ผู้อื่นรักใคร่ กลมเกลียว สมัคสมาน สามัคคีกัน ไม่พูดคำยุแหยให้คนอื่นแตกแยกกัน (4) พูดเรื่องที่มีสารประโยชน์ต่อผู้ฟัง ไม่พูดเรื่องทีเหลวไหลไร้สาระ (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

2) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การประพฤติตนที่ถูกต้องตามหลักกายสุจริตทีแสดงไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มี 3 ประการ คือ (1) ไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายผู้อื่น แต่รัก ปรรณนาดี สงสาร เห็นอกเห็นใจผู้อื่น (2) ไม่ละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่นไม่ว่าด้วยวิธีใดก็ตาม แต่ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร (3) ไม่ละเมิดทางเพศในสตรีหรือบุรุษอื่นที่ไม่ใช่คู่ครองของตน แต่มีความสำรวมระมัดระวังเรื่องเพศสัมพันธ์ รักเดียวใจเดียว และซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน (ที.ปา. (ไทย) 11/347/362)

3) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องตามหลักศีลของแต่ละบุคคลทีปรากฏในปาริสุทธิศีล 4 ประการ ได้แก่ ปาฎิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉัยสันนิตศีล (พระพุทธรโฆสาจารย์, 2531, น. 19)

ศีลทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นศีลของพระภิกษุ สามเณร นางภิกษุณี สามเณรี หรือศีลของอุบาสก อุบาสิกาล้วนเป็นบทรูปรที่นำมาใช้ฝึกควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาทีไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมทีส่งผลเสียทั้งต่อตัวเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งถือว่าเป็นปัจฉัยสำคัญทีทำให้สังคมเกิดสันติสุขทุกชีวิตสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขโดยไม่มี ความขัดแย้ง ทำร้าย หรือเบียดเบียนกัน

สมาธิ หลักสำหรับฝึกอบรมจิตให้สงบตั้งมั่น จิตมีพลังสามารถทีจะยับยั้งอารมณ์หรือกิเลสได้ทีปรากฏไว้ในอริยมรรคมีองค์ 8 มี 3 ประการ คือ

1) สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรพยายามทีถูกต้องตามหลักสัมมปปธานสูตรในอังคตตรนิกาย จตูกกนิบาต มี 4 ประการ คือ (1) เพียรพยายามป้องกันไม่ให้กุศลธรรม (ความชั่ว) เกิดขึ้น (2) เพียรพยายามละอกุศลธรรมทีเกิดขึ้นแล้วให้หมดไป (3) เพียรพยายามทำให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น (4) เพียรพยายามรักษาอกุศลธรรมนั้นไว้และพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้นไป (อง.จตูกก. (ไทย) 21/13/23-24)

2) สัมมาสติ หมายถึง การระลึกที่ถูกต้องตามหลักสติปัฏฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปริณิพพานสูตร ที่ขนิณาย มหาวรรค ซึ่งเป็นหลักของการใช้สติกำหนดรู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตทั้งร่างกายและจิตมี 4 ประการ คือ (1) กายานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เท่าทันการเคลื่อนไหวของร่างกายทุกอย่าง (2) เวทนานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทั้งสุข ทุกข์ และเฉย ๆ (3) จิตตานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้เจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตทั้งที่เป็นกุศล และอกุศล (4) ธัมมานุปัสสนา ใช้สติกำหนดรู้ธรรม เช่น นิรวรรณ ชั้นห้า आयตนะ และโพชฌงค์ที่เกิดขึ้นกับจิต (ที.ม. (ไทย) 10/160/105)

3) สัมมาสมาธิ หมายถึง การพัฒนาจิตให้ตั้งมั่นอย่างถูกต้อง ได้แก่ ฌาน 4 (ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสัปปริสสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก์ ภายใต้คำว่า “สมาบัติ 8” (รูปฌาน 4 และอรุปรฌาน 4) ว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษที่ส่งผลให้ผู้บรรลุมิจิตที่ตั้งมั่น มีความสงบสุขที่สูงไปกว่าความสุขทางวัตถุ เป็นความสุขภายในจิตที่ปลอดจากกาม ไม่มีความทุกข์ ความเร่าร้อน หรือความคับแค้น ส่งผลให้จิตเกิดความสงบสุขอันเป็นปัจจัยให้บรรลุนิพพาน เกิดการหยั่งรู้ในที่สุด (ม.ม. (ไทย) 14/108/132-134) สำหรับวิธีที่จะพัฒนาจิตให้ได้ฌานนั้น คือ หลักสมถกัมมัฏฐานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มี 40 ประการ ได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสติ 10 อัปปมัญญา 4 อาหारेปภิกุลสัณญญา 1 จตุธาตุววัตถาน 1 และอรุปรกรรมฐาน 4 ซึ่งวิธีเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำจิตให้สงบอันเป็นการเตรียมจิตให้พร้อมเพื่อพัฒนาปัญญาในขั้นสูงเพื่อละกิเลสต่อไป ไม่ใช่หยุดอยู่เพียงแค่สมาธิหรือฌาน เพราะไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา

การฝึกจิตเป็นหน้าที่ทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชีวิต เพราะการที่มนุษย์มีจิตที่ตั้งมั่นย่อมสามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก ความขัดแย้งของจิตที่เล่นไปตามอำนาจกิเลสได้ ส่งผลให้มนุษย์มีความสุขและพร้อมที่จะพัฒนาชีวิตให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพานต่อไป

ปัญญา หลักฝึกหัด พัฒนาจิตที่ตั้งมั่นหรือเป็นสมาธิเพื่อความหยั่งรู้แจ้งธรรม ในอริยมรรคมีองค์ 8 ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของปัญญาไว้ 2 ประการ คือ

1) สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นที่ถูกต้อง ได้แก่ ความรู้ร้อยยัสัจสี คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การเห็นไตรลักษณ์ (ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน) การเห็นปฏิจจุสพบาท และการรู้กุศลมูลและอกุศลมูลที่แสดงไว้ในสัมมาทิฐิสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปิณฑาสก์ (ม.ม. (ไทย) 12/102/97-98)

2) สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่ถูกต้อง มี 3 ประการ คือ (1) เนกขัมมสังกัปปะ หมายถึง ความดำริที่จะออกจากกามหรือการออกบวช (2) อพยาบาทสังกัปปะ ความดำริที่จะออกจากการพยาบาท (3) อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่จะออกจากการเบียดเบียน พัฒนาจิตไม่ให้ติดอยู่ในกามคุณ ไม่ให้อาฆาตหรือเบียดเบียนใคร เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กุศลวิตก หมายถึง การตรึกในเรื่องที่เป็นกุศลหรือความคิดที่ดีงามที่แสดงไว้ในขนิณาย ปาฎิกวรรค (ที.ปา. (ไทย) 11/305/261)

ถ้าพิจารณาจากสาระสำคัญของอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ว่าด้วยหลักพัฒนาชีวิต 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญาจะได้ข้อสรุปว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ครอบคลุมองค์ประกอบของชีวิตทั้งภายนอก คือ กาย และภายใน คือ จิตโดยมีความหลุดพ้นจาก

กิเลสและความทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุด ดังข้อสรุปที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในปฐมสมุททนิพนสูตร สังยุตตนิกาย มหาวรรค “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ทำอริยมรรคมีองค์ 8 ให้มากย่อมโน้มไป โนมไป โอนไปสู่นิพพานอย่างนี้แล” (ส.ม. (ไทย) 19/121/66)

พุทธดำรัสชี้ให้เห็นว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายอยู่ที่ความหลุดพ้น เห็นได้จากแนวทางปฏิบัติตามหลักคำสอนโดยสรุปที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค ภายใต้หลักโอวาทปาฏิโมกข์ 3 ประการ คือ (1) การไม่ทำชั่วทางกาย วาจา ใจทุกประการ (สพฺพปาปสฺส อกรรม) ตามหลักศีลและเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยศีล เช่น กุศลกรรมบถ เป็นต้น (2) การทำความดีทางกาย วาจา ใจให้ถึงพร้อมอยู่เสมอ (กุสลสฺสุปสมฺปทา) (3) การพัฒนาจิตให้ผ่องใสบริสุทธิ์ (สจิตฺตปริโยทปนํ) เกิดปัญญาหยั่งรู้เรื่องต่างๆ ตามความจริงตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน (ที.ม. (ไทย) 10/90/50)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อในหัวใจอาวูธของพระเจ้าไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น เมตตามหานิยม อยู่ยงคงกระพัน และใช้เป็นคาถาเสกน้ำมันทาตัวทำให้อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 159)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากอักษรย่อที่เป็นหัวใจอาวูธของพระเจ้า คือ หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา จะได้ข้อสรุปว่า พระพุทธศาสนาต้องการให้ชาวพุทธนำธรรมอาวูธหรืออาวูธคือธรรม ของพระพุทธเจ้าไปใช้ป้องกัน ประหาร ทำลายกิเลสเพื่อความ สุขและความพ้นทุกข์ของชีวิตเป็นสำคัญ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อฝึกฝนชีวิตให้มีพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจที่ถูกต้อง มีจิตที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อ อารมณ์ทั้งดีและไม่ดี และมีปัญญาสามารถถอนหรือทำลายความไม่รู้ คือ อวิชชา ความทะยานอยาก คือ ตัณหา และความยึดมั่นถือมั่นในอดีตาคือ อุปาทานให้หมดไปได้ ดังนั้น การนำหัวใจและอักษรย่อของหัวใจอาวูธพระเจ้าไปสื่อในมิติของอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเรื่องที่ผิดจากสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา เพราะไตรสิกขามีไข่มุมไว้สวดเพื่อให้เกิดฤทธิ์อำนาจ แต่เป็นหลักฝึกอบรมพัฒนาจิตให้ถึงความดับทุกข์เป็นสำคัญ

106. หัวใจดาบ : วินาสนติ (วินาเสนติ)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงอาวูธที่เรียกว่า ดาบ ที่ใช้เป็นเครื่องมือต่อสู้และประหัตถ์ประหารศัตรู ส่วนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้สื่อถึงผลที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้โดยใช้ดาบเป็นอาวูธก็คือ ความพินาศที่เกิดขึ้นแก่คนทั้งสองฝ่าย ขึ้นอยู่กับว่า ฝ่ายใดจะเป็นผู้เพลี่ยงพล้ำ บางคำคมกวีเขียนศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ผิดเป็นวินาสันติ บ้าง วินาสันติ บ้าง คำศัพท์ที่ถูกต้องตามหลักอาชยาคที่ว่าด้วยกิริยาหลักของภาษาบาลี คือ **วินาเสนติ** เป็นเหตุกัตตุวาจก (วิ + นส ธาตุ + เณ ปัจจัย + อนติ วัตตมานาวิภักติ พหุพจน์) โดยมี สาระตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยดังต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า ดาบ เป็นอาวุธชนิดหนึ่งที่ใช้ในการต่อสู้กันที่มีผลเป็นความพินาศหรือหายนะแก่คนทั้งสองฝ่ายตามความหมายของศัพท์ที่เป็นหัวใจที่แปลว่า ย่อมยังศัตรูให้พินาศ (วินาเสนฺติ)

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

คำว่า วินาเสนฺติ ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นศัพท์เต็มที่โบราณจารย์นำมาจากกิริยาอาชยาตเพื่อนำมาใช้สื่อความหมายของอาวุธชนิดนี้ที่เป็นเครื่องประหารชีวิตของศัตรูให้พินาศ ย่อยยับ

ค. รูปแบบการย่ออักษร

หัวข้อที่ผ่านมาให้ข้อสรุปว่า ศัพท์ที่เป็นหัวใจนี้ไม่ใช่อักษรย่อ ดังนั้น จึงไม่จัดเป็นการย่อหรือถอดอักษรตามแบบใด ๆ ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

คำว่า วินาเสนฺติ นั้นเป็นคำกิริยาอาชยาต มาจาก วิ บทหน้า นส ธาตุ ในความหมายว่า พินาศ ฉิบหาย ลง ฌ ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก และ อนฺติ วัตตมานาวักตติ พหูพจน์ บ่งบอกถึงกิริยาที่เป็นปัจจุบันกาล และใช้ในประโยคเหตุกัตตุวาจก

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

ผู้วิจัยยังไม่พบการนำคำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้โดยตรง พบแต่นัยที่กล่าวถึงคาถาหัวใจ 108 ว่า สามารถนำไปใช้ปลุกเสกของคลังได้ทุกประการ (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 15)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาจากความหมายของกิริยาศัพท์ คือ วินาเสนฺติ ที่แปลว่า ย่อมยังศัตรูให้พินาศนี้ก็เป็นเพียงศัพท์ที่สื่อถึงผลของการใช้ดาบที่ทำให้ศัตรูหรือคนที่ถูกฆ่าด้วยดาบต้องตาย อันเป็นความพินาศของชีวิตเท่านั้น ไม่ได้สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจฤทธิ์แต่ประการใด ดังนั้น การนำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่ามีอานุภาพเป็นเมตตามหานิยม เป็นต้น จึงเป็นเรื่องของความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจแต่อย่างใด

107. หัวใจยันตุโพนโต (อายันตุโพนโต) : อ นิ ขิ ปี (อา นิ ข นิ)

เอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษาเขียนชื่อหัวใจนี้ว่า **ยันตุโพนโต** เป็นการเขียนที่ผิดจากแหล่งที่มาของศัพท์ที่เป็นชื่อหัวใจ คือ **อายันตุ โพนโต** ชื่อหัวใจและอักษรย่อในหัวใจนี้สื่อถึงพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพญามารพร้อมทั้งไพร่พลด้วยการระลึกถึงพระบารมี 10 ประการ ส่วนอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาและบางแห่งเขียนผิดไปจากแหล่งที่มาของอักษรย่อเป็น **อ นิ ขิ ปี** และ **อ นิ ข นิ** อักษรย่อที่ถูกต้องตามศัพท์อันเป็นที่มาของหัวใจนี้ คือ **อา นิ ข นิ** โดยมีสาระสำคัญตามข้อค้นพบและการวินิจฉัยต่อไปนี้

ก. ความหมาย

คำว่า **อายันตุ โพนโต** ถ้าแปลตามศัพท์จะได้ความหมายว่า ขอเชิญท่านผู้เจริญทั้งหลายจงมา ส่วนอักษรย่อที่เป็นหัวใจนี้ คือ **อา นิ ข นิ** มากจากคำศัพท์ในคาถาที่พระโพธิสัตว์ได้ระลึกถึงบารมี 10 ประการ ขอให้ดูศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวข้อต่อไป

ข. อักษรย่อและศัพท์เต็ม

อักษรย่อของหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์ย่อมาจากคาถาคาถาในมารวิชัยปริวรรต พุทธ-ประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะมาร ในปฐมสมโพธิกถา ดังนี้

อา	ย่อมาจาก	อายนตุ	แปลว่า	จงมา
นิ	ย่อมาจาก	เนกขम्म...	แปลว่า	การออกจากกาม
ข	ย่อมาจาก	...อุเปกขา	แปลว่า	การวางเฉย
นิ	ย่อมาจาก	อาวุธานิ	แปลว่า	ซึ่งอาวุธทั้งหลาย

ในอักษรย่อทั้ง 4 ตัวนี้ มีอักษรย่อ 2 ตัวที่ต้องอธิบายให้เข้าใจชัดเจน คือ นิ ที่ย่อมาจากเนกขम्म.. ศัพท์นี้แยกออกเพื่อให้เห็นที่มา คือ นิ + ขม ธาตุ ในความอดทน ลง รมม ปัจจยในนามกิตเมื่อลง รมม ปัจจยแล้วให้ลบ ม ที่สุดของ ขม ธาตุทิ้งไป แล้วแปลง อิ เป็น เอ และเพิ่ม กุ เข้ามา 1 ตัวตามหลักการซ้อนพยัญชนะสนธิ

ค. รูปแบบของการย่ออักษร

ถ้าพิจารณาจากศัพท์อันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจนี้ทั้งหมดจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้ใช้วิธีการย่อหรือการถอดอักษร 2 แบบด้วยกัน คือ อักษรย่อว่า อา นิ ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ และอักษร คือ ข นิ ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์มาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อศัพท์และความหมายของเรื่องที่ย่อมา มีข้อสังเกตเกี่ยวกับ ข อักษรที่ย่อมาจาก ...อุเปกขา เป็นการย่อเฉพาะ ข โดยไม่ได้นำ อา มาด้วย แต่อนุโลมตามวิธีการย่อหรือการถอดอักษรแบบอันตสังเกต

ง. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของหัวและอักษรย่อในหัวใจนี้พบว่า โบราณจารย์นำมาจากคาถาในปฐมสมโพธิกถาตอนมารวิชัยปริวรรต พุทธประวัติที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะมาร ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ทรงระลึกถึงบารมี 10 ประการแล้วได้กล่าวคาถานี้ไว้ว่า

อายนตุ โภณโต อิธ ทานสีลา

เนกขम्मปญญาสหวิริยขันตี

สจจาอริชชานสมเมตตุเปกขา

ยุทุทาย โว คณหล อาวุธานิติ.

แปล : ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงมาในที่นี้ ท่านทั้งหลายจงถืออาวุธทั้งหลาย คือ ทาน สีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันตี สัจจะ อริชชานเมตตา และอุเบกขา เพื่อการรบ. (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 93)

จ. การนำอักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อ

โบราณจารย์ได้นำศัพท์ในหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อหลายประการ เช่น ใช้เป็นคาถาอาวุธของพระพุทธเจ้า ภาวนาเป็นเกราะป้องกันตัว และป้องกันภัยได้ทั่วทิศ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 181)

ฉ. บทสรุปวิเคราะห์

ถ้าพิจารณาถึงสาระสำคัญของพระคาถาอันเป็นที่มาของหัวใจนี้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจและอักษรย่อในหัวใจจะสื่อถึงหลักธรรมสำคัญที่ทำให้พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์บรรลุพระโพธิญาณ ตรีสรู เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ บารมี 10 ประการ ที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้ครบ 30 ทัก ได้แก่ อุปบารมี หมายถึง บารมีขั้นพื้นฐาน อุปบารมี บารมีที่บำเพ็ญยิ่งกว่าบารมีขั้นพื้นฐาน และปรมัตถบารมี บารมีขั้นสูงสุด (ช.เถร. (บาลี) 33/76-77/446) ตัวอย่างเช่น ทานบารมี ถ้าเป็นการให้วัตถุสิ่งของนอกกาย เช่น อาหาร เสื้อผ้า แก้ว แหวน เงิน ทอง ช้าง ม้า วัว ควาย จัดเป็น บารมี ถ้าให้หรือเสียสละสิ่งที่เกิดด้วยกาย เช่น บริจาคโลหิต ดวงตา เลือด เป็นอุปบารมี และถ้าบริจาคชีวิตหรือสิ่งอันเป็นที่รักด้วยชีวิต เช่น บุตร ธิดา และภรรยา เหมือนอย่างพระเวสสันดรโพธิสัตว์กระทำ จัดเป็นปรมัตถบารมี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเรียกบารมีเหล่านี้ว่า อาวุธที่พระองค์ทรงใช้ต่อสู้กับกิเลส ขบไล่ ขจัดทำลายกิเลส เช่น ความตระหนี่ ความเห็นแก่ ความโลภ ดังนั้น การสื่อความหมายของหัวใจและอักษรย่อของหัวใจนี้ในมิติทางความเชื่อว่าเป็นความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันตัวหรือป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญและแนวทางปฏิบัติตามหัวใจข้อนี้

108. หัวใจโตม (โตมร) : น ทิ โส ต (น ทิ โส เต)

ชื่อหัวใจนี้สื่อถึงอาวุธชนิดหนึ่งที่เรียกว่า โตมร หมายถึง หอก อาวุธที่ใช้ซัดหรือพุ่งไป สามง่ามที่มีปลอกกรูรูปใบโพธิ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 159) ส่วนอักษรในย่อในหัวใจนี้เป็นอันเดียวกับหัวใจโตหังในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษา ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหัวใจที่ 32 โดยใจความสำคัญกล่าวถึงพระโมคคัลลานะได้สนทนากับหญิงตั้งครรภ์คนหนึ่งตั้งข้อความที่ปรากฏในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ว่า

“เตน **หิ** ตว อังคุลิมาล เยน สา อิตถิ เตนุปลงกม อุปสงกมิตวา ต อิตถิ เอว วเทหิ ‘ยโตหัง ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต นาภิขานามิ สลวจิจจ ปาณัง ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจเจเน **โสตุถิ เต** โหตุโสตุถิ คพทสสา”ติ. (ม.ม. (บาลี) 13/351/335-336)

แปล : พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อังคุลิมาล ถ้าเช่นนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีนั้นถึงที่อยู่แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “น้องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดโดยอริยชาติ ไม่เคยรู้ว่าจิตใจปลงชีวิตสัตว์เลย ด้วยสังวาทานนี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ทารกในครรภ์ของเธอเถิด” (ม.ม. (ไทย) 13/351/428-429)

ถ้าพิจารณาจากแหล่งที่มาจะได้ข้อสรุปว่า อักษรย่อในหัวใจนี้น่าจะเป็น **น ทิ โส เต** มากกว่า **น ทิ โส ต** เพราะคำว่า **ต** ไม่พบในข้อความดังกล่าวอันเป็นที่มาของหัวใจโตหัง และถ้าพิจารณาถึงสาระสำคัญของเรื่องอันเป็นที่มาของหัวใจนี้ก็จะเป็นว่า หลังจากที่ยังคุลิมาลโจรได้บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาท่านได้ละทิ้งอาวุธและการฆ่าชีวิตอื่นทุกประการ จึงเป็นไปได้ว่า หัวใจนี้ต้องการสื่อถึงการวางศาสตราวุธ ไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนชีวิตใด ๆ สอดคล้องกับอักษรย่อที่เป็น

อักษรของหัวใจก็มีนัยแสดงถึงคำพูดของพระองค์ลิวมาว่า หลังจากท่านได้บวชในศาสนาของพระอรหันต์แล้ว ท่านไม่เคยมีเจตนาที่จะทำร้ายใครอีกเลย ดังนั้น การนำเอาหัวใจนี้ไปใช้ในมิติทางความเชื่อ เช่น ใช้เป็นคาถาลงและเสกยันต์ยโตะหังลงตะกรุดคล้องคอหญิงมีครรภ์หรือแช่น้ำมนต์ให้หญิงมีครรภ์กินจะทำให้คลอดบุตรง่าย (อุรคินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 230) จึงเป็นการตีความตามเชื่อในอิทธิฤทธิ์จากคำว่า เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส ที่แปลว่า ด้วยการกล่าวคำสัจธรรมที่ว่า ตั้งแต่เราได้บวชในศาสนาของพระอรหันต์แล้ว เราไม่เคยมีเจตนาจะทำร้ายใครอีกเลยนี้ ขอให้ท่านพร้อมทั้งลูกที่อยู่ในครรภ์ของท่านประสบแต่ความสุขสวัสดิ์ หลังจากที่พระองค์ลิวมาได้กล่าวเสร็จ หญิงนั้นพร้อมทั้งลูกที่อยู่ในครรภ์ก็ได้รับความสวัสดิ์ (อภ ขวาสุสา อิตฺถิยา โสตฺถิ อโหสิ โสตฺถิ คพฺภสฺส. แปล : ครั้นนั้นแล หญิงนั้นพร้อมทั้งลูกที่อยู่ในครรภ์ได้ความสุขสวัสดิ์) (ม.ม. (บาลี) 13/351/336, ม.ม. (ไทย) 13/351/430)

ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาของพระสูตรตรงนี้เป็นที่มาของความเชื่อในคำกล่าวของพระองค์ลิวมาที่กล่าวกับหญิงคนดังกล่าว และกลายมาเป็นคาถาทำน้ำมนต์ให้หญิงตั้งครรภ์ดี แม้แต่การเจริญพระพุทธมนต์ในงานแต่งงาน พระสงฆ์ไทยก็นิยมเจริญพระพุทธมนต์บท อังคฺลิวมาปริตร เพราะเชื่อว่า จะทำให้เป็นสิริมงคลและความสวัสดิ์แก่บ่าว สาวที่จะมีบุตร ธิดาเป็นทายาทในกาลต่อไป

แต่ถ้าพิจารณาถึงเนื้อหาของพระสูตรนี้แล้วจะพบว่า คำกล่าวที่ โยโตหิ ภคินี อริยาย โสตฺถิ คพฺภสฺส. เป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานให้แก่พระองค์ลิวมาไปกล่าวกับหญิงคนนั้น ไม่ใช่คาถา อาคมแต่ประการใด เป็นแต่เพียงคำพูดที่ทำให้หญิงคนนั้นคลายความหวาดกลัว เนื่องจากครั้งแรกนางจำได้ว่า พระที่ตนเห็นคือองค์ลิวมาโจร จึงมีความหวาดกลัว แต่พอได้ยินคำพูดดังกล่าวจากพระเถระก็หายหวาดกลัวว่า ท่านวางอาวุธ ไม่ทำร้ายใครแล้ว ดังนั้น การนำหัวใจหรืออักษรย่อไปใช้ในมิติทางความเชื่อดังกล่าวน่าจะเกิดจากการตีความคำพูดของพระองค์ลิวมากับหญิงคนดังกล่าวไปในทางอำนาจหรืออิทธิฤทธิ์

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง และศึกษาจากบุคคลผู้มีความรู้เรื่องอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ทั้งในส่วนของนักวิชาการและพระสงฆ์ผู้นำอักษรย่อในหัวใจไปใช้ในมิติต่าง ๆ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในแต่ละข้อดังต่อไปนี้

ผลการศึกษตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยในข้อที่ 1 ไว้ว่า เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 ผลการวิจัยได้พบรูปแบบและวิธีการย่ออักษรตามคัมภีร์วิชรสารตลสังคหะที่เป็นทฤษฎีการย่ออักษรที่ใช้ในการศึกษาดังนี้

1. รูปแบบของอักษร

ผลการศึกษาพบว่า อักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้น ไม่ใช่อักษรย่อทั้งหมด แต่มีอักษรรูปแบบอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย จำแนกได้ 10 รูปแบบ คือ (1) อักษรย่อ (2) คำย่อ (3) อักษรย่อกับคำย่อ (4) ศัพท์เต็ม (5) อักษรย่อกับศัพท์เต็ม (6) คำย่อกับศัพท์เต็ม (7) อักษรที่ย่อแบบอิสระ (8) อักษรภาษาบาลี (9) อักษรภาษาบาลีผสมกับอักษรไทย (10) อักษรภาษาบาลีผสมกับคำไทย ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

1.1 อักษรย่อ

อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ใช้รูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วิชรสารตลสังคหะที่เป็นทฤษฎีการย่ออักษรที่ใช้ในการศึกษา 4 รูปแบบ ดังนี้

1.1.1 อาทิสังกต การย่อหรือการถอดอักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์ พบว่าเป็นรูปแบบที่ซ้ำมากที่สุด ในคัมภีร์หัวใจ 108 โดยพบหัวใจที่ใช้วิธีการย่ออักษรแบบนี้เพียงอย่างเดียว จำนวน 27 หัวใจ ดังตารางที่ 14

ตารางที่ 14 แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบอาทิสังกต

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรย่อที่เป็นหัวใจ
1	พระอภิธรรม	ส วิ ธา ปุ ก ย ป
2	พระสูตร	ที ม ส อ ชู
3	พระวินัย	อา ปา ม จู ป
4	เสฏฐัน	เส พุ ส ว เส ต อ เส
5	ปถมมังหรืออริยสัจสี่	ทุ ส นิ ม
6	ปฎิสังขาโย	จิ ปี เส คิ
7	ใจกุสลา ปรมัตถ์ หรือสังคหะ	จิ เจ รุ นิ

ตารางที่ 14 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรย่อที่เป็นหัวใจ
8	นโม แบบที่ 1	ส ต อู เอ
9	นโม แบบที่ 3	น ต ภ อ ส
10	กรณีย	จ ภ ก ส
11	พระไตรปิฎก (คติทางพุทธศาสนา)	ม อ อู
12	พาหุง	พา มา นา อู ก ส น พุ
13	ธรรมบทหรือเปรต	ทุ ส น โส
14	ทิพยมนต์	ก ป ย ส
15	สัมโพชฌงค์ สัตตโพชฌงค์	ส ธ วิ ปิ ป ส อู
16	บารมี 30 ทิศแบบที่ 2 หรือทศบารมี	ทา สี เน ป วิ ข ส อ เม อู
17	หัวใจเจ็ดตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป
18	พระเจ้าหรือพระรัตนตรัย	อิ สุวา สุ
19	พระเตมีย์	น ป ก ต
20	พระวิธูร	น ป ส อี
21	ทศชาติหรือพระเจ้า 10 ชาติ	เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว
22	แม่พระธรณี	เม ก มู อู (เม ก ม อู)
23	อาวุธพระพุทธเจ้า	ป ลี ส
24	ยโตหัง แบบที่ 2	นา ภี โส เต
25	โกณฑกมน์	น ม ก ต
26	นาค	อ ง ส
27	มูลกัจจายน์	อ ชี ย นา วา อ ธา ก

1.1.2 อันตสังเกต การย่อหรือการถอดอักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์ เป็นรูปแบบที่ใช้มารองลงมาจากวิธีอาทิสังเกต แต่หัวใจที่ใช้วิธีการย่อแบบนี้มีเพียง 1 หัวใจเท่านั้น ดังตารางที่ 13

ตารางที่ 13 แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบอันตสังเกต

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรย่อที่เป็นหัวใจ
1	สนธิ	ง ณ น ม

อักษรทั้ง 4 ตัวนี้มาจากพยัญชนะที่สุทธวรรคทั้ง 5 ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มอักษร ดังนั้นจึงอนุโลมตามวิธีการย่อแบบอันตสังเกต ส่วนอักษรย่อที่ใช้วิธีนี้ในหัวใจอื่น ๆ จะใช้ร่วมกับวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต คำย่อ และศัพท์

1.1.3 อาทยันตสังเกตุ การย่อหรือการถอดอักษรที่ใช้รูปแบบการย่ออักษร 2 วิธี คือ อาทิสังเกตและอันตสังเกตุ เมื่อได้อักษรย่อในแต่ละวิธีแล้วจึงนำอักษรมารวมกันเป็นหัวใจต่าง ๆ พบจำนวน 35 หัวใจ ดังตารางที่ 16

ตารางที่ 16 แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบอาทยันตสังเกตุ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรย่อที่เป็นหัวใจ
1	แก้ว 8 ประการ	ม ตี ปา โน
2	นิพพานสูตร	โส ส อ นิ
3	ไตรสรณคมน์ พระรัตนตรัย ศีล หรือยอดศีล	พุ ธ ส ม ี
4	อิตปิ โส หรือพระพุทธเจ้า	อิ ก วิ ตี
5	กุศล	น ม ก ย
6	สัคเค	น ส ม เห
7	พระอติปารมี	ท ส ส ัน
8	ขมฺภูติ	ข ม ส อ มิ
9	สมาส	ส จ ไต ส ี
10	ยะโตหัง	น หิ โส เต
11	แก้ว 3 ประการ	น ก ร ัน
12	สัมพุทธะ	ส ท ป ไต
13	บารมี 30 ทิศ แบบที่ 1	พ เว ส เจ เอ ชี ม
14	ปุคคลบัญญัติ	ป น ป เจ
15	จั่งจั่ง	ก ร ส ตี
16	ภณยักรัษ	ภ ย น ย
17	พระสีวลี	น ชา ลี ตี (น ชา ลี ตี)
18	พระมหาชนก	ป ส ย ห
19	พระโพธิสัตว์	ป ส น วา
20	พระภูริทัต	ป ปิ มิ วา
21	พระมหโสธ	ป ส ี อู อ
22	พระยามิลินท์	อ ล วิ
23	คนพาล แบบที่ 1	โล ร โท ร ี
24	พระอิศวร	ส อ น ก ไต
25	หนุมาน แบบที่ 1	ย ต ม อ
26	ลิงลม	ยุ วา ห วา
27	พุทธคุณ	พุ โม ย ไว น โร
28	พระสุวรรณสาม	อ ว ส ท (แบบที่ 2)
29	อาวุธ	ก ข ม นิ

ตารางที่ 16 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรย่อที่เป็นหัวใจ
30	ลม	ว ย ล ก
31	ม้า	ส ข โย
32	ข้าวเปลือก	ฉ น ส ภา
33	อายันตุโกนโต	อา นิ ข นิ
34	พระกัสสปะ	ปร ก ธ, ส โย ชี ช
35	พระศรีศากยมุนี	ป ก ก

1.1.4 มัชฌสังหตะ การย่ออักษรจากศัพท์เดียวกันหรือต่างศัพท์กันแล้วนำอักษรมาประสมไว้ในท่ามกลางด้วยวิธีการสลับอักษร พบจำนวน 1 หัวใจ ดังตารางที่ 17

ตารางที่ 17 แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบมัชฌสังหตะ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	ศัพท์เต็ม
1	พระเวสสันดร แบบที่ 1	ส ร ต น	เวส <u>สน</u> โตร

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับอักษรย่อในหัวใจพระเวสสันดร คือ การถอดอักษรจากชื่อของพระโพธิสัตว์ (เวสสนทร) และนำมาเรียงตามลำดับอักษรเรียกว่า อนุโลม ได้แก่ ส➔น เวลาอ่านให้อ่านไปตามลำดับอักษรและเรียงสลับอักษรในลักษณะของการย้อนกลับเรียกว่า ปฏิโลม ได้แก่ ร←ต เป็นการเรียงอักษรตามวิธีมัชฌสังหตะ

1.2 คำย่อ

คำย่อเป็นการย่อหรือการถอดอักษรจากศัพท์เต็มในบางส่วนเท่านั้น แต่ไม่ได้นำมาหมดทั้งศัพท์ อักษรที่ย่อออกมานั้นบางคำสามารถแปลความหมายได้ แต่บางคำไม่สามารถแปลความหมายได้ พบจำนวน 4 หัวใจ ดังตารางที่ 18

ตารางที่ 18 แสดงหัวใจที่ใช้คำย่อเป็นหัวใจ

ที่	ชื่อหัวใจ	คำย่อที่เป็นหัวใจ	ศัพท์เต็ม
1	รัตนคุณ	อุทา สติ	<u>อุ</u> ทายี <u>อนุ</u> สติ
2	พระยามาร	นุภาวโต	อา <u>นุ</u> ภาว <u>โต</u>
3	ธนู	นุภา นุเว	อา <u>นุ</u> ภา <u>เว</u> น, อา <u>นุ</u> ภา <u>เว</u> น
4	กาลิ	หนต นุภา	<u>หน</u> ต <u>วา</u> , นมการ <u>านุ</u> ภา <u>เว</u> น

1.3 อักษรย่อกับคำย่อ

อักษรย่อในข้อนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกตและอันตสังเกตแล้วนำอักษรย่อ นั้นมาผสมกับคำย่อที่ถอดอักษรบางส่วนมาจากศัพท์เต็มเพื่อใช้เป็นหัวใจพบ 5 หัวใจ ดังตารางที่ 19

ตารางที่ 19 แสดงหัวใจที่ใช้อักษรย่อและคำย่อ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	อักษรย่อ/รูปแบบ	คำย่อและศัพท์เต็ม
1	วิปัสสนา	วิ ร สติ	วิ ร อาทยันตสังเกต	สติ - สติปฏิฐาน
2	องคต	พห ว รา	วา รา อาทิสังเกต	พห - พหุล
3	พระราม	ถม ฎุ ป	ถม อันตสังเกต	ฎุ ป - ฎุ ปติ
4	พญาไก่	ทิว วิ กุ กุ	ทิว วิ อาทิสังเกต	กุ กุ - ฎุ กุ ฎุ
5	ม้า	สุข โย	โย อันตสังเกต	สุข - สุขวาที

1.4 ศัพท์เต็ม

อักษรที่เป็นหัวใจในข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อแต่เป็นศัพท์ที่โบราณจารย์นำมาจากศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติและศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้วเพื่อใช้เป็นหัวใจพบจำนวน 27 หัวใจ ดังตารางที่ 20

ตารางที่ 20 แสดงหัวใจที่ใช้ศัพท์เต็มเป็นหัวใจ

ที่	ชื่อหัวใจ	ศัพท์ที่เป็นหัวใจ	คำแปล
1	ยอดนิพพาน	อรหิ	(พระพุทธเจ้า) ผู้ห่างไกลจากกิเลส
2	นิพพานสูตร	พุทธ จุติ	พระพุทธเจ้า การปรินิพพาน (ตาย)
3	ยานี	ยานิ รตนั	เหล่าใด แก้ว รัตนะ
4	การก	กมมตเถ	(ทุดิยา) ทุดิยาวิภัติใช้เป็นตัวกรรม
5	สรณคมนั	สรณม (สรณ)	เป็นที่พึ่ง
6	นิทาน	สิ่ว พุทธ	นิพพาน พระพุทธเจ้า
7	พระวิปัสสี	สขิสสปี	แม่แก่พระสีขีพุทธเจ้า
8	พระนิพพาน	สิ่ว พุทธิ	พระนิพพาน พระพุทธเจ้า
9	มหาสมัย	กาลญจา มหาภิสมมา	พวกอสูรกาลัญจะ ผู้มีรูปร่างน่ากลัวมาก
10	ตะปะ (ตบะ)	นการ อดถิ	นะ อักษร เป็น (เป็น นะ อักษร)
11	คิริมานนท	กตมา จ	เท่าไร ด้วย
12	หัวใจมงคลสูตร	เอตมมจคัล	เอต นั มจคัล เป็นมงคล
13	พระเจ้า 5 พระองค์	นโม พุทธาย	ขอนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า
14	พระเจ้าดำเนิน	ภควา	พระผู้มีพระภาคเจ้า
15	พระสุวรรณสาม	อวสซช	(อวสซชี่) เราได้ปล่อยหรือยิง (ธนู) ไป
16	พระมาลัย	มालยย	พระมาลัย
17	พระศรีอริยะ	นร วร	คน ประเสริฐ ดี (คนดี)
18	คน	นร กาล	คน กาล เวลา
19	ชาย	จิตต ปุริโส	จิตหรือใจ ชาย บุรุษ

ตารางที่ 20 (ต่อ)

	ชื่อหัวใจ	ศัพท์ ที่เป็นหัวใจ	คำแปล
20	หญิง	จิตต์ อิตถิ ภคินี เม	จิตหรือใจ หญิงหรือสตรี น้องสาวของเรา
21	หนุมาน	หนุมาน	หนุมาน
22	งู	อหิ สปโป	งู
23	สัตว์	อตตภาโว	อรรถภาพ ร่างกาย
24	ไตรโลก	โลกวิฑู	(ภควา) ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง
25	ดิน	ปถวิยํ ปฐวิยํ	ในแผ่นดิน
26	ดาบ	วินาเสนติ	ย่อมยังสัตว์ให้พินาศ
27	พระยาร้อยเอ็ด	อิสสิ, วิร	ฤๅษี, กล้าหาญ พากเพียร

1.5 อักษรย่อกับศัพท์เต็ม

อักษรย่อในข้อนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสั่งเกตและอันตสังเกตแล้วนำอักษรย่อ นั้น มาผสมกับศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติหรือศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้วเพื่อใช้เป็นหัวใจพบจำนวน 9 หัวใจ ดังตารางที่ 21

ตารางที่ 21 แสดงหัวใจที่ใช้อักษรย่อกับศัพท์เต็มเป็นหัวใจ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	อักษรย่อ/รูปแบบ	ศัพท์เต็ม
1	นโม	นม อสส	สส (อ่านว่า อสส เป็นอักษรควบกล้ำ เช่น สมมาสมพุทธสส) อันตสังเกต	นม
2	แคล้วคลาด	อรหนต โก	โก (ฆาตโก) อันตสังเกต	อรหนต
3	พระเวสสันดร แบบที่ 2	ส รตน	ส (สตัด) อาทิสั่งเกต	รตน
4	บุคคล	นร ตี	ตี (อิตติ) อันตสังเกต	นร
5	คนพาล	พาล ร	ร (นร) อันตสังเกต	พาล
6	พระพาย	วา ล กโต	วา (วายุ) ล (นีล) อาทยันตสังเกต	กโต
7	ไฟ	เตช ส ตี	ส (สข) ตี (อิตติ) อาทยันตสังเกต	เตช
8	เกราะเพชร	ภูตา มํ เก	เก (ภราวลา) อาทิสั่งเกต	ภูตา มํ
9	ลม	วายุ ล ส	ล (นีล) ส (สมิโร) อาทยันตสังเกต	วายุ

1.6 คำย่อกับศัพท์เต็ม

รูปแบบของหัวใจในข้อนี้เป็นกรนำคำย่อมาผสมกับศัพท์เต็มที่ยังไม่ประกอบวิภัติหรือศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้วเพื่อใช้เป็นหัวใจพบจำนวน 3 หัวใจ ดังตารางที่ 22

ตารางที่ 22 แสดงหัวใจที่ใช้คำย่อกับศัพท์เต็มเป็นหัวใจ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	คำย่อ	ศัพท์เต็ม
1	อิทธิฤทธิ์	อหฺ นุภา	นุภา (อานุภาเวน)	อหฺ
2	หัวใจโจร	กณฺห เนห	เนห (ลิเนห)	กณฺห
3	พาลี	ยณฺต นุภา	นุภา (อานุภาว)	ยณฺต

1.7 อักษรที่ย่อแบบอิสระ

อักษรในหัวใจข้อนี้พบว่า โบราณจารย์ได้ย่อหรือถอดมาจากศัพท์ต่าง ๆ ทั้งศัพท์ที่อยู่ในเรื่องเดียวกันและต่างเรื่องกัน บางอักษรใช้วิธีการย่อแบบใดแบบหนึ่งในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่บางอักษรไม่ได้ยึดตามข้อกำหนดใด ๆ ในการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ เป็นการย่ออักษรแบบอิสระ คือ สามารถย่อหรือถอดได้ทุกตัวอักษรของศัพท์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของอาจารย์แต่ละท่านว่า จะเลือกย่อหรือถอดตัวใดมาใช้เป็นอักษรย่อของหัวใจ พบจำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 23

ตารางที่ 23 แสดงหัวใจที่ใช้การย่ออักษรแบบอิสระ

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	ศัพท์เต็ม	แหล่งที่มา
1	พระมงกุฏ	อิ ม ติ ต ก ร สุ	อิตฺติปิ โส...ภควาติ	บทสรรเสริญพุทธคุณ
2	พระกัศสปะ	ก ร ม ถ	กรณียมตถกุสเลน	เมตตสูตร กรณียเมตตปริมิตร
3	พระอิศวร	ส อ น ก โต	อิ สฺวา สุ ม อ อ นโม พุทธาย โลกวิทู สุคโต	หัวใจพระรัตนตรัย หัวใจพระไตรปิฎก หัวใจพระเจ้าห้าพระองค์ หัวใจไตรโลก บทสรรเสริญพุทธคุณ
4	ขุนแผน	สุ น โม โล	อ สฺ วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ นโม พุทธาย	หัวใจนวทรคุณ หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์
5	นกกาสีก	กาลถานุ	กามสุขลิกานุโยค อตตกิลมถานุโยค	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
6	ยุ่ง	ต ป ส ย	ทสมกสวาตตป- สรีสปสมพสสานํ อตุปริสสุยวิโนทน	ปัจจัยปัจจเวกขณะ หลักการพิจารณา ปัจจัยสี่

1.8 อักษรจากภาษาบาลี

อักษรในหัวใจข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นอักษรที่โบราณจารย์นำมาจากสระและพยัญชนะในภาษาบาลีแล้วนำมาใช้เป็นหัวใจพบจำนวน 3 หัวใจ ดังตารางที่ 24

ตารางที่ 24 แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลี

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มาของอักษร
1	คงคาเดียด	ก ข ช น	ก ข มาจากพยัญชนะ ก วรรณคดีแก่ ก ข ค ช ง ช มาจากพยัญชนะ จ วรรณคดีแก่ จ ฉ ช ฌ ญ น มาจากพยัญชนะ ต วรรณคดีแก่ ต ถ ท ฐ ฑ
2	ก.ข.	อิ น วิ ก ย น อ	อิ มาจากสระภาษาบาลี ได้แก่ อ อา อิ อุ อู เอ โอ น มาจากพยัญชนะ ต วรรณคดีแก่ ต ถ ท ฐ ฑ วิ มาจากพยัญชนะอวรรณคดีแก่ ย ร ล ว ส ห พ อ นำ ว กับ อ มาต่อกันตามวิธีสนธิ ได้รูปศัพท์เป็น วิ ก มาจากพยัญชนะ ก วรรณคดีแก่ ก ข ค ช ง ย มาจากพยัญชนะอวรรณคดีแก่ ย ร ล ว ส ห พ อ น มาจากพยัญชนะ ต วรรณคดีแก่ ต ถ ท ฐ ฑ อ มาจากพยัญชนะอวรรณคดีแก่ ย ร ล ว ส ห พ อ
3	สนธิ	ง ฌ น ม	ง มาจากพยัญชนะ ก วรรณคดีแก่ ก ข ค ช ง ฌ มาจากพยัญชนะ จ วรรณคดีแก่ จ ฉ ช ฌ ญ น มาจากพยัญชนะ ต วรรณคดีแก่ ต ถ ท ฐ ฑ ม มาจากพยัญชนะ ป วรรณคดีแก่ ป ผ พ ภ ม

1.9 อักษรภาษาบาลีผสมกับอักษรไทย

อักษรในหัวใจข้อนี้ไม่ใช่เป็นการย่ออักษร แต่เป็นอักษรที่โบราณจารย์นำมาจากพยัญชนะในภาษาบาลีแล้วผสมกับอักษรไทย เรียกว่า บาลีไทย พบจำนวน 1 หัวใจ ดังตารางที่ 25

ตารางที่ 25 แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลีผสมกับอักษรไทย

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มาของอักษร
1	ก.ข. กะชะ กอ.ขอ.	มอ (ม + ออ) ลอ (ล + ออ) ช้อ (ช + ออ + ไมโท) ไช (ช + ไช) หรือโช (ช + โอ)	ม มาจากพยัญชนะ ป วรรณคดีแก่ ป ผ พ ภ ม ล มาจากพยัญชนะ อวรรณคดีแก่ ย ร ล ว ส ห พ อ ช มาจากพยัญชนะ ก วรรณคดีแก่ ก ข ค ช ง

1.10 อักษรภาษาบาลีผสมกับคำไทย

อักษรในหัวใจข้อนี้เป็นการนำพยัญชนะในภาษาบาลีมาผสมกับคำไทยเพื่อใช้เป็นหัวใจพบจำนวน 1 หัวใจ ดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 แสดงหัวใจที่มาจากอักษรภาษาบาลีสัมกับคำไทย

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มาของอักษร
1	ตรีนิสิงเห	ส ห ข ฎ ตรี (คำไทย)	ส ห มาจากพยัญชนะอวรรค ได้แก่ ย ร ล ว ส ห พ อ ข มาจากพยัญชนะ จ อวรรค ได้แก่ จ ฉ ข ฉ ณ ฎ มาจากพยัญชนะ ฎ อวรรค ได้แก่ ฎ จ ฑ ณ

รูปแบบของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์เต็ม และอักษรในรูปแบบอื่น ๆ ที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นอักษรในหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่กล่าวมาทั้งหมดชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของรูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 แต่รูปแบบที่ตรงกับทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์วิสารัตถสังคหะมี 4 รูปแบบ คือ อาทิสังเกต อันตสังเกต อาทยันตสังเกต และมีขมสังหตะ นอกจากนี้เป็นการผสมผสานกันระหว่างวิธีการย่อแบบใดแบบหนึ่งข้างต้นกับคำย่อและคำศัพท์เต็มอีกส่วนหนึ่งเป็นการนำสระและพยัญชนะในภาษาบาลีมาผสมกับอักษรไทยและคำไทย นอกจากนี้ยังมีอักษรที่ย่อแบบอิสระ สามารถย่อหรือถอดได้ทุกตัวอักษรตามประสงค์ของอาจารย์แต่ละท่านแล้วนำอักษรนั้นมาใช้เป็นหัวใจเพื่อสื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

2. วิธีการย่ออักษร

ผลการศึกษาพบวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 จำแนกได้ 2 วิธี คือ วิธีการย่ออักษรตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วิสารัตถสังคหะ และวิธีการย่ออักษรที่ไม่เป็นไปตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วิสารัตถสังคหะดังต่อไปนี้

2.1 วิธีการย่ออักษรตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วิสารัตถสังคหะ

วิธีการย่ออักษรในข้อนี้พบ 4 วิธีตามที่ได้นำเสนอไว้แล้วในหัวข้ออักษรย่อ คือ วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต อันตสังเกต อาทยันตสังเกต และมีขมสังหตะโดยพบข้อกำหนดที่เป็นรายละเอียดของการย่ออักษรในข้อนี้ 8 วิธี ดังต่อไปนี้

2.1.1 การย่ออักษรจากคำศัพท์ที่เป็นอุปสรรคหรือนิบาตที่มีพยางค์เดียวหรือสองพยางค์ ให้ย่อตัวใดตัวหนึ่ง พร้อมกับสระที่กำกับอยู่หรืออาจไม่นำสระติดมาด้วยก็ได้ ดังนี้

1) วิธีการย่อศัพท์ที่เป็นอุปสรรค ตัวอย่างเช่น

ส ย่อมาจาก **สม** มาสมพุทโธ อาทิสังเกต

ป ย่อมาจาก **อป** ปริหารณมโธ อันตสังเกต (น=อ+ปริหารณมโธ)

2) วิธีการย่อศัพท์ที่เป็นนิบาต ตัวอย่างเช่น

ส ย่อมาจาก **ส**ห อาทิสังเกต

ติ ย่อมาจาก **อิ**ติ อันตสังเกต

เห ย่อมาจาก **ภ**ณาม **เห** อันตสังเกต

หิ ย่อมาจาก **เต**น **หิ** อันตสังเกต

จ ย่อมาจาก **ภ**ูตา **จ** อันตสังเกต

การย่ออักษรจากศัพท์นิบาตนั้น ถ้าหากศัพท์นั้นมีนิคคหิตที่แปลงเป็นพยัญชนะตัวสะกดตาม เมื่อย่อหรือถอดออกมาให้คงรูปนิคคหิตตามเดิม เช่น **สม** ย่อเป็นภาษาบาลีเป็น **ส** หรือ

ย่อเป็นคำไทยเป็น **สัง** การย่อศัพท์ที่เป็นอุปสรรคและนิบาตที่มี 2 พยางค์ ให้ย่ออักษรตัวใดตัวหนึ่ง เหมือนย่อจากศัพท์ทั่วไป เช่น **ส** ที่ย่อมาจาก **สุห** และ **ติ** ที่ย่อมาจาก **อิติ** และการย่อศัพท์นิบาตที่ทำหน้าที่กำกับอยู่ท้ายศัพท์ เช่น **เห ทิ จ** ให้นุโลมอักษรดังกล่าวเข้าในการถอดอักษรแบบอันตสังเกต เนื่องจากศัพท์เหล่านี้ต้องวางไว้หลังศัพท์ที่ตนกำกับเสมอ

2.1.2 การย่ออักษรจากคำศัพท์ทั่วไปที่มีมากกว่า 1 พยางค์ ให้ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ตามวิธีอาทิสังเกต หรือย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ตามวิธีอันตสังเกตดังตัวอย่างต่อไปนี้

อาทิสังเกต ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ เช่น หัวใจปดมั่ง : **ทุ ส นิ ม** ดังนี้

ทุ	ย่อมาจาก	ทุ กข	ทุกข์
ส	ย่อมาจาก	ส มฺหย	สมฺหัย
นิ	ย่อมาจาก	นิ โรธ	นิโรธ
ม	ย่อมาจาก	ม คฺค	มรรค

อันตสังเกต ย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ ตัวอย่างเช่น

โร	ย่อมาจาก	อนฺต โร
น	ย่อมาจาก	กุส น
ม	ย่อมาจาก	ภณ ม
มิ	ย่อมาจาก	ชาน มิ

2.1.3 การย่ออักษรจากคำศัพท์สมาสีที่เป็นประกอบด้วยศัพท์หลายศัพท์ สามารถย่ออักษรได้ทุกศัพท์ จะย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ตามวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต หรือจะย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ตามแบบอันตสังเกตก็ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อาทิสังเกต ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ เช่น

ส	ย่อมาจาก	ธม ม ส ง คณิ	(ธม ม + ส ง คณิ)
วิ	ย่อมาจาก	วิ ช ชาจรณ น สม ป น โน	(วิ ช ชา + จรณ + สม ป น โน)
ม	ย่อมาจาก	ส จ จ า อ ธิ ฐ า น เม ต ต ุ เป ก ุ ชา	(ส จ จ + อ ธิ ฐ า น + เม ต ต า + อ ุ เป ก ุ ชา)

อันตสังเกต ย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ เช่น

ป	ย่อมาจาก	กุ ป ธ ม โ ม	(กุ ป + ธ ม โ ม)
น	ย่อมาจาก	ปริ ห า น ธ ม โ ม	(ปริ ห า น + ธ ม โ ม)
โก	ย่อมาจาก	อ ร ห น ต ฆ า ต โ ก	(อ ร ห น ต + ฆ า ต โ ก)

2.1.4 การย่ออักษรพร้อมกับสระ เช่น

สุ	ย่อมาจาก	สุ ค โ ต	อาทิสังเกต
โล	ย่อมาจาก	โล ก วิ ฑู	อาทิสังเกต
โร	ย่อมาจาก	อนฺต โร	อันตสังเกต
โน	ย่อมาจาก	ส ย ม ภ ุ โน	อันตสังเกต
พุ โม ย ไว น โร	ย่อมาจาก	น โ ม พุ ท ธ าย ส ม ภ โ กา โร	

2.1.5 การย่ออักษรโดยไม่นำสระ พยัญชนะ หรือนิคมกิตติตติมา เช่น

ส	ย่อมาจาก	สมมาสมพุทธสส	(ส) อาทิสังเกต
เอ	ย่อมาจาก	เตชวา	(เต) อาทิสังเกต
ร	ย่อมาจาก	จตตาโร	อันตสังเกต
อิ	ย่อมาจาก	คจฉามิ	อันตสังเกต
ก	ย่อมาจาก	อกาลีโก	อันตสังเกต

2.1.6 การย่อหรือถอดอักษรโดยนำสระมาด้วย แต่เปลี่ยนแปลงสระ เช่น

ม	ย่อมาจาก	มูทิตา	อาทิสังเกต
จิ	ย่อมาจาก	จีวร	อาทิสังเกต
รุ	ย่อมาจาก	รูป	อาทิสังเกต
ส	ย่อมาจาก	ปสสาโส	อันตสังเกต

2.1.7 การย่ออักษรควบกล้ำหรืออักษรที่มีตัวสะกด ให้ถอดอักษรที่ควบกล้ำหรืออักษรที่เป็นตัวสะกดมาด้วย เพื่อสื่อถึงที่มาของศัพท์เต็มให้ชัดเจนขึ้นและเพื่อป้องกันความสับสน เช่น

สวา	ย่อมาจาก	สวากุขาโต	อาทิสังเกต
พยา	ย่อมาจาก	พยาปาโท	อาทิสังเกต
พุท	ย่อมาจาก	พุทฺธ	อาทิสังเกต
คฺคิ	ย่อมาจาก	สามคฺคิ	อันตสังเกต

วิธีการย่ออักษรตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะที่พบในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่แสดงมาทั้งหมด ซึ่งให้เห็นถึงความหลากหลายของข้อกำหนดในการย่ออักษร และภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยที่ได้ให้ข้อกำหนดเหล่านี้ไว้เป็นแนวทางในย่ออักษร ซึ่งจะเห็นได้จากวิธีการย่ออักษรที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันที่ส่วนใหญ่ก็เป็นไปตามข้อกำหนดเหล่านี้

2.2 วิธีการย่ออักษรที่ไม่เป็นไปตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

การย่ออักษรในหัวข้อนี้ไม่ได้ยึดรูปแบบการย่ออักษรแบบใดแบบหนึ่งในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็นการย่อตามอิสระของโบราณจารย์แต่ละท่านพบ 3 วิธี คือ

2.2.1 การย่ออักษรทุกตัวของศัพท์ การย่ออักษรแบบนี้สามารถที่จะถอดอักษรตัวใดตัวหนึ่งของศัพท์มาใช้เป็นอักษรในหัวใจได้ทุกตัวที่พบเป็นการย่อเฉพาะเรื่องที่สำคัญหรือเรื่องที่เป็นหลักในพระพุทธศาสนา ตัวอย่างของการย่ออักษรแบบนี้ศึกษาได้จากคัมภีร์อิติปิ โส มาลาที่ผู้แต่งได้นำอักษรทุกตัวจากศัพท์ในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณบางส่วนมาใช้เป็นอักษรย่อแล้วแต่งขยายความของอักษรแต่ละตัวในรูปคาถาดังนี้

บทสรรเสริญพุทธคุณ อิติปิ โส ภควา ... ภควาติ. ตัวอย่างเช่น

อิ	คำขยาย	อิฏฺโฐ สพฺพญฺตุตถญฺณานํ ...
ติ	คำขยาย	ติณฺโณ โย วญฺญทุกขมฺหา ...
ปิ	คำขยาย	ปิโย เทวมนุสฺसानํ ...
โส	คำขยาย	โสกา วิรตฺตจิตฺโต โย ...
ภ	คำขยาย	ภชิตา เยน สทฺธมฺมา ...

ค	คำขยาย	<u>ค</u> มิโต เยน สทฺธมโม ...
ว	คำขยาย	<u>ว</u> นา นิกฺขมิ โย ตณฺหา ...

ภ	คำขยาย	<u>ภ</u> ยมาปฺนฺนสตฺตานํ ...
ค	คำขยาย	<u>ค</u> หิโต เยน สทฺธมโม ...
ว	คำขยาย	<u>ว</u> ปิตํ ปวโร รมฺมํ ...
ติ	คำขยาย	<u>ติ</u> ณฺโณ โย สพฺพปาเปหิ ...

นับตามพยางค์หรืออักษรของศัพท์ทั้งหมดในบทสรรเสริญพระพุทธคุณ รวมเป็น
 พุทธคุณ 56 ประการ

บทสรรเสริญพระธรรมคุณ ตัวอย่างเช่น สวากฺขาโต ... วิญญูหิตี.

<u>ส</u> วาก	คำขยาย	<u>ส</u> วาคตฺตํ สิวํ รมฺมํ ...
<u>ข</u> า	คำขยาย	<u>ข</u> าทฺนโต โย สพฺพปาปี ...
<u>โต</u>	คำขยาย	<u>โต</u> เสนโต สพฺพสตฺตานํ ...

<u>วิ</u> ญ	คำขยาย	<u>วิ</u> รติ สพฺพทุกฺขสฺมา ...
<u>ญ</u>	คำขยาย	<u>ญ</u> ตฺตณฺณเณหิ สมฺปนฺนํ ...
<u>หิ</u>	คำขยาย	<u>หิ</u> สนฺติ สพฺพโทสานิ ...
<u>ติ</u>	คำขยาย	<u>ติ</u> ณฺโณ โย วญฺญทุกฺขมฺหา ...

นับตามพยางค์หรืออักษรของศัพท์ทั้งหมดในบทสรรเสริญพระธรรมคุณ รวมเป็น
 ธรรมคุณ 38 ประการ

บทสรรเสริญพระสังฆคุณ ตัวอย่างเช่น สุปฏิปนฺโน ... โลกสุสชาติ.

<u>สุ</u>	คำขยาย	<u>สุ</u> ทฺธสีเลน สมฺปนฺโน ...
<u>ป</u>	คำขยาย	<u>ป</u> ฏิสมฺภิทปฺตโต โย ...
<u>ภ</u> ิ	คำขยาย	<u>ภ</u> ิตฺตกรชิตฺ สงฺโฆ ... (ใช้ ต แทน ภ)
<u>ป</u> น	คำขยาย	<u>ป</u> สฺสฺสโร รมฺมคฺคมิโร ... (ใช้ ป แทน ปน)
<u>โน</u>	คำขยาย	<u>โน</u> เจติ กุสฺลํ กมฺมํ ...
ภ	คำขยาย	<u>ภ</u> คฺคราโค ภคฺคโทโส ...
ค	คำขยาย	<u>ค</u> จฺจนฺโต โลกิยํ รมฺมํ ...
ว	คำขยาย	<u>ว</u> ณฺเณติ กุสฺลํ รมฺมํ ...
โต	คำขยาย	<u>โต</u> เสนโต เทวมฺนุสฺเส ...
สา	คำขยาย	<u>ส</u> าสนํ สมฺปฺปฏิจฺจนฺโน ...
ว	คำขยาย	<u>ว</u> นฺตฺราคํ วนฺตโทสํ ...
ก	คำขยาย	<u>ภ</u> โรนฺโต สีลสมฺมาธี ...
ส	ย่อมาจาก	<u>ส</u> งฺสาเร สงฺสรนฺตานํ ...
โฆ	คำขยาย	<u>โฆ</u> รทุกฺขกฺขยํ กตฺวา ...

นับตามพยางค์หรืออักษรของศัพท์ทั้งหมดตั้งแต่ สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ. รวมเป็นสังฆคุณ 14 ประการ ซึ่งท่านกำหนดไว้เพียงเท่านี้เพื่อให้ครบ 108 อักษร เมื่อนับรวมกับ อักษรในพุทธคุณและธรรมคุณข้างต้น ไม่ได้นำอักษรจากศัพท์ที่เหลือ คือ อุชุปฏิปันโน...โลกสชาติ. มาด้วย (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 51-66)

มีข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับสังฆคุณ ผู้แต่งคัมภีร์อิตติปิ โส รัตนมาลาได้แต่ง ขยายสังฆคุณไว้เพียง 14 คาถาเท่านั้น ไม่ได้แต่งอธิบายไปจนจบบทสุดท้าย คือ โลกสชาติ ทั้งนี้เป็น เพราะผู้แต่งประสงค์จะให้อักษรที่มาจากพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณรวมกันแล้วได้ 108 พอดี โดยรวมจากพระพุทธรูป 56 ประการ พระธรรมคุณ 38 ประการ และพระสังฆคุณ 14 ประการ เนื่องจากเป็นเพราะความนิยมและความเชื่อเรื่องคาถาหรือบทภาวนาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดให้ มี 108 เห็นได้จาก หัวใจ 108 หัวใจ ประคำ 108 ลูก และอิตติปิ โส รัตนมา 108 คาถา เป็นต้น สอดคล้องกับเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาก็กกล่าวไว้ทำนองเดียวกันนี้ว่า คำว่า ร้อยแปดเป็นจำนวนเลขที่ ใช้นับของสำคัญ ๆ ที่นับถือกันว่าเป็นของขลัง เช่น พระคุณ 108 (พระรัตนตรัย) พระเคราะห์ 108 ตัณฑ์ 108 ภาวนา 108 คาบ และหัวใจ 108 (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 490)

2.2.2 คำย่อ หมายถึง การย่อหรือการถอดอักษรบางส่วนของศัพท์มาใช้เป็นหัวใจ ไม่ได้นำมาทั้งหมด อักษรที่ย่อมาอาจแปลความหมายได้หรือไม่ก็ได้ การย่ออักษรแบบนี้พบไม่มากนัก ในคัมภีร์หัวใจ 108 ตัวอย่างเช่น **อุทา สติ** ในหัวใจรัตนคุณ ซึ่งคำว่า **อุทา** ย่อมาจาก **อุทายี** และคำว่า **สติ** ย่อมาจาก **อนุสติ** เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบคำย่อที่ผสมกับอักษรย่อ เช่น หัวใจวิปัสสนา คือ **วิ ร สติ** อักษรย่อในหัวใจนี้ คือ **วิ** ที่ย่อมาจาก **วิสุทธิยา** **ร** ที่ย่อมาจาก **จตตารุ** ส่วนคำย่อ คือ **สติ** ที่ย่อมาจาก **สติปฏิจจนา** และคำย่อที่ผสมกับศัพท์เต็ม เช่น หัวใจใจร คือ **กณฺหน** ศัพท์เต็มในหัวใจนี้ คือ **กณฺหน** ส่วนคำย่อ คือ **เนห** ที่ย่อมาจากคำว่า **สิเนห**

การย่ออักษรจากศัพท์เต็มมาใช้ในลักษณะของคำย่อไม่พบในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็นรูปแบบที่โบราณจารย์แต่ละท่านได้คิดขึ้นมาโดยการเลียนแบบการย่ออักษรตามวิธี อาทิสังเกต คือ การย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ และอันตสังเกต คือ การย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ ต่างกันตรงที่การย่อวิธีนี้เป็นการย่ออักษรมากกว่า 1 ตัว เพื่อสร้างความชัดเจนถึงที่มาของศัพท์เต็ม และเพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ในขณะที่วิธีการย่ออักษรมากกว่า 1 อักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ จะย่อเฉพาะอักษรควบกล้ำหรืออักษรที่มีตัวสะกด แต่ก็พบน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการย่ออักษรตัวหน้าหรือตัวหลังของศัพท์เพียงแค่พยางค์เดียวเท่านั้น

2.2.3 คำศัพท์ ข้อนี้นี้ไม่ใช่เป็นการย่อ แต่เป็นการนำศัพท์เต็มมาใช้เป็นหัวใจพบว่า มีทั้งศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้วและศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติ ซึ่งเป็นการนำศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจโดยตรง เช่น **อหิ สบฺโป** ในหัวใจงู ทั้งสองศัพท์นี้เป็นศัพท์ที่ ประกอบวิภัติแล้ว และแปลว่า งู เหมือนกัน ตัวอย่างของศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติ เช่น **นร กาล** ในหัวใจคน **นร กาล** ทั้งสองศัพท์เป็น อ การันต์ในปุงลึงค์ และเป็นศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติ นร ศัพท์แปลว่า คน ส่วน กาล ศัพท์แปลว่า เวลา โดยความหมายสื่อถึงความตายที่เป็นธรรมชาติของ มนุษย์ทุกคน

การนำศัพท์ทั้งศัพท์มาใช้เป็นหัวใจก็เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ผู้ที่รู้จักภาษาบาลีก็สามารถรู้ความหมายได้ทันทีว่า ศัพท์ดังกล่าวแปลว่าอะไร สื่อถึงเรื่องใด และมีที่มาจากแหล่งใด และเพื่อสะดวกในการจดจำ แต่ไม่พบวิธีนี้ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็นมติของโบราณจารย์แต่ละท่านที่นำศัพท์มาใช้เป็นอักษรในหัวใจ

2.2.4 การนำอักษรในภาษาบาลีทั้งสระและพยัญชนะมาใช้เป็นหัวใจ เช่น หัวใจคงคาเดือด ได้แก่ ก ข ช น หรือหัวใจ ก.ข. ได้แก่ อิ น วิ เป็นต้น อักษรเหล่านี้เป็นเพียงพยัญชนะหรือสระตัวหนึ่ง ๆ ในภาษาบาลีเท่านั้น ไม่ได้ย่อมาจากศัพท์ใด ๆ ซึ่งไม่พบการใช้อักษรในภาษาบาลีเป็นหัวใจคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

2.2.5 การนำอักษรบาลีมาผสมกับอักษรและวรรณยุกต์ไทย ตัวอย่างเช่น หัวใจกอ.ขอ ได้แก่ มอ ลอ ซ้อ ไช หรือโซ อักษรบาลีได้แก่ ม ล ข ผ ผสมกับสระในภาษาไทย คือ ออ โอ โอ และคำว่า ซ้อ ท่านใสวรรณยุกต์โทเข้ามาด้วย นับว่าเป็นมิตินี้แตกต่างไปจากรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็นมติของโบราณจารย์ที่คิดวิธีนี้ขึ้นมา

2.2.6 การนำอักษรภาษาบาลีมาผสมกับคำไทย พบเพียง 1 หัวใจ คือหัวใจตรี-นิสิงเห ได้แก่ ส ห ข ฎ ตรี คำไทยในที่นี้ก็คือ ตรี ส่วน ส ห ข ฎ เป็นพยัญชนะในภาษาบาลี วิธีการแบบนี้เป็นการประยุกต์ใช้ของโบราณจารย์ไทย ซึ่งไม่พบการใช้อักษรลักษณะนี้ในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาในข้อที่ 2 ไว้ว่า เพื่อศึกษาแหล่งที่มา สาระสำคัญ และการนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ โดยมีผลของการศึกษาดังต่อไปนี้

1. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

ผลการศึกษาพบว่า แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่เป็นหัวใจในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้น จำแนกได้ 2 แหล่ง คือ แหล่งที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และแหล่งที่มาจากคัมภีร์หรือความเชื่ออื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังผลการวิจัยต่อไปนี้

1.1 แหล่งที่มาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่เป็นหัวใจในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้น ส่วนใหญ่จะมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส คัมภีร์สัททาวิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา รวมถึงบทสวดพระปริตรหรือบทสวดมนต์บทอื่น ๆ จากหนังสือสวดมนต์ตามลำดับต่อไปนี้

1.1.1 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณจารย์นำมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งพบเป็นส่วนใหญ่ มีทั้งหมด 59 หัวใจ ดังตารางที่ 27

ตารางที่ 27 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น
จากคัมภีร์พระไตรปิฎก

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	พระอภิธรรม 7 คัมภีร์	ส วิ ธา ปุ ก ย ป	พระอภิธรรมปิฎก	พระไตรปิฎกเล่มที่ 34-45
2	พระสูตร	ที ม ส อ ุ	พระสุตตันตปิฎก	พระไตรปิฎกเล่ม 9-33
3	พระวินัย	อา ปา ม จุ ป	พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกเล่ม 1-8
4	วิปัสสนา	วิ ร สติ	มหาสติปัฏฐานสูตร	ที.ม. (บาลี) 10/373/248 ที.ม. (ไทย) 10/373/301
5	พระรัตนคุณ	อุทา สติ	อุทายีสสูตร	อง.ฉก. (บาลี) 22/29/211-312 อง.ฉก. (ไทย) 22/29/467-471
6	ยอด พระนิพพาน	อรหิ	เวรัญชกัณฑ์ พระวินัยปิฎก	วิ.มหา. (บาลี) 1/1/1
7	แก้ว 8 ประการ	ม ตี ปา โน	เสถสสูตร โกชฌังคสูตร	ม.ม. (ไทย) 13/398/493 ที.ปา. (ไทย) 11/151/112
8	นิพพานสูตร	พุทฺธ จุติ โส ส อ นิ	ปรินิพพานสูตร มหาปรินิพพานสูตร	ส.ส. (บาลี) 15/186/117 ที.ม. (บาลี) 10/222/139
9	ปถมัง อริยสัจสี่	ทุ ส นิ ม	ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระวินัยปิฎก	วิ.ม.(บาลี) 4/14/22
10	ไตรสรณคมนิ ศีล	พุทฺธ ส มึ	ปัพพัชูปัสสัมพาทกถา พระวินัยปิฎก	วิ.มา. (บาลี) 4/34/29-30 วิ.ม. (ไทย) 4/34/42-43
11	อิตติปิ โส พระพุทธรเจ้า	อิ ก วิ ตติ	พิมพ์ิสารสมาคมกถา พระวินัยปิฎก	วิ.ม. (บาลี) 4/55/46 วิ.ม. (ไทย) 4/55/65-66
12	ปฎิสังขาโย	จิ (จี) ปิ เส คิ	ขุททกนิกาย มหานิทเทส	ขุ.ม. (บาลี) 29/206/422-423 ขุ.ม. (ไทย) 29/206/601
13	กุสลา ปรมัตถ์ หรือสังคหะ	จิ เจ รุ นิ	พระอภิธรรมปิฎก อภิธัมมัตถสังคหะ	พระไตรปิฎกเล่ม 34-45 พระอนรุทธาจารย์, 2530, น. 1-39
14	นโม	น ต ภ อ ส	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	ม.ม. (บาลี) 13/473/466
15	ยานี	ยานิ รตนั	รัตนสูตร	ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1-2/5
16	กุศล	น ม ก ย	เมตตสูตร	ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1/13
17	พระอิตติปารมี	ท ส ส น	ขุททกนิกาย จริยาปิฎก	ขุ.พุทฺธ. (บาลี) 33/76-77/446
18	สรณคมนิ	ส ร ณ ม	ขุททกนิกาย ธรรมบท	ขุ.ธ. (บาลี) 25/188/50
19	ขมฺเฏสิ	ข ส อ มิ	อรรถกถาธรรมบท ภาค 2	พระพุทฺธโฆสาจารย์, 2522, น. 84- 87
20	มงกุฎพระเจ้า	อิ ม ถิ ต ก ร สุ	บทสรรเสริญพุทฺธคุณ	วิ.มหา. (บาลี) 1/1/1
21	นิทาน	สิว พุทฺธ	ศัพท์สามัญที่ใช้ทั่วไป	พระไตรปิฎก/คัมภีร์อื่น ๆ

ตารางที่ 27 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
22	พระไตรปิฎก ตรีเพชร	ม อ อุ	ปฐมสังคีติ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ พระอุบาลี	วิ.มหา. (บาลี) 7/437-445/274-284
23	มงกุฎพระเจ้า	อิ ม ลิ ต ก ร สุ	บทสรรเสริญ พุทธคุณ	วิ.มหา. (บาลี) 1/1/1
24	วิปัสสี	สิขิสสปี	อภิญญาตยสูตร	ที.ปา. (บาลี) 11/277/170-171
25	ยะโตหัง	น หิ โส เต	อังคลิมาลสูตร	ม.ม. (บาลี) 13/351/335
26	ธรรมบท, เปเรต	ทุ ส น โส	เปตวัตถุ	ขุ.เป. (บาลี) 26/802-805/255
27	แก้ว 3 ประการ	น ก ร ัน	ธัญยานีสสูตร บทสรรเสริญ พระรัตนตรัย	(ส.ส. (บาลี) 15/187/192 ม.ม. (บาลี) 12/74/50
28	โพฆณงค์ 7	ส ธ วิ ปี ป ส อุ	โพฆณังคสูตร	อง.ทสก. (บาลี) 24/102/171
29	มหาสมัย	กาลกชชา มหาภิสุมา	มหาสมัยสูตร	ที.มหา. (บาลี) 10/339/221-222
30	บารมี 30 ทัก	พ เว ส เจ เอ ชิ ม, ทา สี เน ป วิ ข ส อ เม อุ	วิภูฏกจริยา พุทธวงศ์	ขุ.จริยา. (บาลี) 33/79-82/621 ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/76-77/446
31	บุคคลบัญญัติ	ป น ป เจ	พระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ	วิ.ป. (บาลี) 36/7/106-108
32	จิ้งจั่ง	ก ร ส ติ	บทสรรเสริญ พุทธคุณ	ขุ.จ. (บาลี) 30/97/217
33	อิทธิฤทธิ์	อหํ ภูภา	ศัพท์สามัญใช้ทั่วไป	ขุ.อป. (บาลี) 32/113/93
34	แคล้วคลาด	อรหนต โภ	วินัยปิฎก มหาวรรค	วิ.ม. (บาลี) 4/114/127-128
35	ศิริมานนท์	กตมา จ	ศิริมานนทสูตร	อง.ทสก. (บาลี) 24/60/77
36	มงคลสูตร	เอตมมงคลิ	มงคลสูตร	ขุ.ขุ. (บาลี) 25/3/4
37	ภณยัภษ	ภ ย น ย	อภิญญาตยสูตร	ที.ปา. (ไทย) 11/273-295/139-158
38	พระเจ้า, แก้ว 3 ประการ, พระรัตนตรัย	อิ สวา สุ	วัตถุสูตร	ม.ม. (บาลี) 12/74/50
39	พระ/พระเจ้า ดำเนิน	ภควา	หุติยปุญญาภิสังข- สูตร	อง.จตุกก. (ไทย) 21/52/86
40	พระศรีศากยมุนี	ป ภ ก	โคตมพุทธวงศ์	ขุ.พุทธ. (ไทย) 33/1-20/574-576

ตารางที่ 27 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
41	พระกัศสปะ	ป ร ก ฐ ก ร ม ถ ส โย ซี ช	กัศสปะพุทธวงศ์ เมตตสูตร มหาสุตโตสมชาดก	ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1/568 ขุ.ขุ. (บาลี) 25/1-10/20-22 ขุ.ชา. (บาลี) 28/411-414/113
42	พระโกณาคมน์	น ม ก ต	โกณาคมนพุทธวงศ์	ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/1-29/564-568
43	พระเวสสันดร	ส ร ต น	เวสสันดรชาดก จรียาปิฎก	ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1655/308 ขุ.จรียา. (บาลี) 33/123/596
44	พระเตมีย์	น ป ก ต	มุคปากชาดก/ เตมีย์ชาดก	ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/5/125
45	พระมหาชนก	ป ส ย ห	มหาชนกชาดก	ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/124/138
46	พระวิฑูร	น ทู ส์ เต	วิฑูรชาดก	(ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/1452- 1455/280-281)
47	พระสุวรรณสาม	อ ว ส ช ช อ ว ส ท	สุวรรณสามชาดก	ขุ.ชา.ม (บาลี) 28/311/156 ขุ.ชา.ม (บาลี) 28/313-346/156- 159
48	พระโพธิสัตว์	ป ส น วา	บารมี + ระดับบารมี	ขุ.พุทธ. (บาลี) 33/76/446
49	หัวใจทศชาติ	เต ช สุ เน ม ภู จ ณา วิ เว	มหานินบาตชาดก	ขุ.ชา.ม. (ไทย) 28/1-2440/183- 560
50	พระกฐิต	ป ปิ มิ วา	กฐิตชาดก	ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/840/211
51	พระมโหสถ	ป ลี อุ อ	มโหสถชาดก	ขุ.ชา.ม. (บาลี) 28/783/206
52	นกกาสัก	กา ล ธา ญ	ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร กามสุขลลิกานุโยโค อตตกิลมถานุโยโค	วิ.ม. (บาลี) 4/13/13
53	ยุง	ตปสย	ปัจฉัยสันนิสิตศีล ปัจฉัยปัจจเวกขณะ	ขุ.ม. (บาลี) 29/206/422-423
54	พญาไก่อ	ที วิ กู กู	กุกกุฏชาดก	ขุ.ชา. (บาลี) 27/117-118/58
55	แม่พระธรณี	เม ก มุ อุ, เม ก ม อุ	พรหมวิหารธรรม	ที.ปา. (ไทย) 11/308/280
56	เกราะเพชร	ภูตา มั เภ ภูตา จ เภ	อิทธิราชสูตร ชั้นทชาดก	อง.จตุกก. (บาลี) 21/67/83 ขุ.ชา. (บาลี) 27/105-106/56
57	ข้าวเปลือก	ฉ น ส ณา	พระวินัยปิฎก	วิ.มหา. (บาลี) 2/91/161
58	อาวุธพระเจ้า	ป ลี ส	อริยมรรคมีองค์ 8 ไตรสิกขา	ที.ปา. (บาลี) 11/305/196
59	ไตรโลก	โลกวิทู	บทสรรเสริญพุทธคุณ	วิ.ม. (บาลี) 4/55/45

นอกจากหัวใจในตารางที่ 27 ที่พบว่า มีแหล่งที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยตรงแล้วยังพบว่า หัวใจอื่น ๆ ที่ระบุว่ามีที่มาจากคัมภีร์อื่นหรือบทสวดพระปริตรหรือบทสวดมนต์ต่าง ๆ ว่าโดยรากฐานแล้วส่วนใหญ่มีที่มาจากพระไตรปิฎกเช่นกัน

1.1.2 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณจารย์นำมาจากคัมภีร์อรรถกถา พบ 4 หัวใจ ดังตารางที่ 28

ตารางที่ 28 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นจากคัมภีร์อรรถกถา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	กุสลา, ปรมัตถ์, สังคหะ	จิ เจ รุ นิ	อภิธัมมัตถสังคหะ	พระอนนรุทธาจารย์, 2530, น. 1-39
2	ธรรมบท, เปรด	ทุ ส น โส	อรรถกถาธรรมบท (ภาค 3)	พระพุทธโฆสาจารย์, 2523, น. 106-108
3	พระวิฐูร	น ป ส อี	วิฐูรชาดก	ช.ช.ม.อ. (บาลี) 10/1346/184
4	ไตรโลก	โลกวิฑู	อรรถกถาที่ขนิภาย อรรถกถามัชฌิมนิภาย	ที่.อ. (บาลี) 1/215 ม.อ. (บาลี) 2/269

1.1.3 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณจารย์นำมาจากคัมภีร์ฎีกาพบ 4 หัวใจ ดังตารางที่ 29

ตารางที่ 29 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นจากคัมภีร์ฎีกา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	พาหุง	พา มา นา อู ก ส น ทุ	ฎีกาพาหุง ขยมงคลอุฏกคถา	ไม่ทราบนามผู้แต่ง สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 4
2	พระมาลัย	มาลยย	มาลัยวัตถุที่ปณีฎีกา	พระธัมมกิตติมหาสามี
3	เจ็ดตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป	ฎีกาปริตร	พระเตโชที่ปเถระ, 2551, น. 3-22
4	สิบสองตำนาน	โก ย ส ปุ ย อ ป	ฎีกาปริตร	พระเตโชที่ปเถระ, 2551, น. 3-22

1.1.4 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณจารย์นำมาจากคัมภีร์ปกรณ์วิเสส พบ 4 หัวใจ ดังตารางที่ 30

ตารางที่ 30 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นจากคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	พระยามิลินท์	อ ล วิ	มิลินทปัญหาปกรณ์	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540, น. 7
2	ยอดพระนิพพาน	อรหิ	คัมภีร์วิสุทธีมรรค	พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 252-257
3	หัวใจพระดำเนิน	ภควา	คัมภีร์วิสุทธีมรรค	พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 268-271

1.1.4 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณณาจารย์ย่อมาจาก คัมภีร์สัททวิเสส คัมภีร์ประเภทไวยากรณ์ภาษาบาลีพบ 8 หัวใจ ดังตารางที่ 31

ตารางที่ 31 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น จากคัมภีร์สัททวิเสส

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	เสฏฐัน	เส พุ ส ว เส ต อ เส	ปณามคาถา	กัจจายนสูตร กัจจายนมหาเถระ, 2550, น. 1
2	ตริณีสิงเห	ส ห ข ฐ (ตริ) (ตริ เป็นคำไทย)	สนธิกัณฑ์	กัจจายนสูตร ปทรูปสิทธิ
3	สนธิ	ง ณ น ม	สนธิกัณฑ์	กัจจายนสูตร ปทรูปสิทธิ
4	การก	กมมตเถ (ทุตिया)	การกัณฑ์	หนังสือบาลีไวยากรณ์ทั่วไป กัจจายนสูตร ปทรูปสิทธิ พระพุทธปัยเยระ, 2528, น. 39
5	สมาส	ส จ โต สี	สมาสกัณฑ์	พระพุทธปัยเยระ, 2536, น. 222 เวทย์ บรรณารกกุล, 2554, น. 1
6	คงคาเดือด	ก ข ช น	สนธิกัณฑ์	กัจจายนสูตร ปทรูปสิทธิ
7	ก.ข.	ก ย น อ	สนธิกัณฑ์	กัจจายนสูตร ปทรูปสิทธิ
8	ดาบ	วินาเสนติ	กิริยาอาชยาด	แบบเรียนไวยากรณ์บาลีทั่วไป

1.1.5 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณณาจารย์ย่อมาจาก คัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนาพบ 30 หัวใจ ดังตารางที่ 32

ตารางที่ 32 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรในรูปแบบอื่นจากคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	กรณีย์	จ ภ ก ส	คัมภีร์วชรสารัตถสังคหะ	พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 43-46
2	มงกุฎพระเจ้า	อิ ม ถิ ต ก ร สุ	บทสรรเสริญพุทธคุณ คัมภีร์อิตติปิ โสรัตนมาลา	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 52-59
3	นิทาน	สิ่ว พุฑธ	คัมภีร์อิตติปิ โสรัตนมาลา	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 54
4	นิพพาน	สิ่ว พุฑธ	คัมภีร์อิตติปิ โสรัตนมาลา	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 54
5	คน	นรติ (นร + อติ)	คัมภีร์อภิธาน์ปปทีปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวร สิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช, 2530, น. 62
6	พระ/พระเจ้า ดำเนิน	ภควา	คัมภีร์อิตติปิ โสรัตนมาลา	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 61

ตารางที่ 32 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
7	พระศรีอริยะ	นร วร	คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, 62, 196-197
8	คน	นร กาล	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช, 2530, น. 62
9	ชาย	จิตต์ ปุริโส	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์ธาตูปทีปิกา	หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 325
10	หญิง	จิตต์ อิตถี ภคินี เม	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์ธาตูปทีปิกา	หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 45-46
11	พระยามาร	อานุกาวัต	อานุกาวัต : ศัพทสามัญ	คัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป
12	หัวใจโจร	กณท เนท	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์ธาตูปทีปิกา	หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช), 2528, น. 81
13	คนพาล	โล ร โท ร (โลก โทส นร), พาล ร (พาล นร)	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป	คัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป
14	พระอิศวร	ส อ น ก โต	บทสรรเสริญพระรัตนตรัย บทสรรเสริญพุทธคุณ บทนมัสการพระพุทธเจ้า	คัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป
15	พระพาย	วา ล ก โต วา (วาโย) ล (นิล)	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา	คัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 11-12
16	ลิงลม	ยุ วา ห วา (วายุ วาโห คนธวาโห วานโร แปลว่า ลิง)	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 11-12
17	องคต	พท วา รา พทล กองทัพ วานโร ลิง ราม พระราม	คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา ศัพทสามัญใช้ทั่วไป ศัพทสามัญใช้ทั่วไป วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 11-12
18	งู	อหิ สบโป	ศัพทสามัญใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปัปทีปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 185

ตารางที่ 32 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
19	นาค	อ = อาคฺ บาบ ง = ฤชงโค งู ส = สปปราชา พระยางู	ธาตูปปที่ปิกา คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 185-185
20	สัตว์	อตตภาโว	คัมภีร์สามัญที่ใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 42
21	อาวุธ:	ก ข ม นิ	ปฐมสมโพธิกถา	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 93
22	ม้า	สุขโย	คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 99
23	ไฟ	เตชสติ	คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 10-11
24	ลม	ลม : วายุ ล ส	คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 10-12
25	ดิน	ปถวิย, ปจวิย	คัมภีร์สามัญที่ใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, 2530, น. 49
26	อายันตฺโฆนโต	อา นิ ข นิ	มารวิชัยปริวรรต ปฐมสมโพธิกถา	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2537, น. 93
27	พระยา ร้อยเอ็ด	อิสิ วิร	คัมภีร์สามัญที่ใช้ทั่วไป คัมภีร์อภิธานปปที่ปิกา	คัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาทั่วไป

1.1.6 อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่โบราณจารย์ย่อมาจากบทสวดมนต์ในหนังสือสวดมนต์ ส่วนใหญ่จะเป็นบทสวดพระปริตรต่าง ๆ พบ 13 หัวใจ ดังตารางที่ 33

ตารางที่ 33 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นจากหนังสือสวดมนต์

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	นโม	ส ต อุ เอ นม อสส	นโมการอัฐกถา หรือนะโม 8 บท	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 4
2	กุศล	น ม ก ย	เมตตปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 4

ตารางที่ 33 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
3	สัคเค	น ส ม เท	บทขัดพระปริตร หนังสือสวดมนต์	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 13
4	วิปัสสี	สิขิสสปี	อาฏานาตยปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 13
5	ยะโตหัง/โตมร	น หิ โส เต	อังกุลิมาลปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 13
6	ทิพยมนต์	ก ป ย ส	พระปริตร บทต่าง ๆ	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 7-15
7	สัมพุทเธ	ส ท ป โต	บทสัมพุทเธ หนังสือสวดมนต์	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3-4
8	สมัย	กาลกยชา มหาภิสมา	มหาสมัยสูตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3-4
9	คิริमानนท	กตมา จ	คิริमानนทสูตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3-4
10	เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป โก ส ย ส ปุ ย อ ป	บทขัดพระปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3-22
11	ภณยักร์	ภ ย น ย	อาฏานาตยปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3-22
12	สิวลี/ฉิมพลี	น ชา ลี ตี	ธารณปริตร	สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 305
12	กาลี	หนต นุภา	สัมพุทเธ	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3
13	พาลี	ยนต นุภา	กรณียเมตตปริตร	สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), 2538, น. 3

แม้ว่า อักษรในหัวใจในตารางที่ 31 จะระบุว่า มีแหล่งที่มาจากบทสวดมนต์ในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง แต่แหล่งที่มาของบทสวดมนต์เหล่านี้มาจากพระปริตร และพระสูตรเรื่องต่าง ๆ ในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นต้นในพระพุทธศาสนา

จากแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ และคำศัพท์ของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้นชี้ให้เห็นถึงเนื้อหาส่วนใหญ่ของหัวใจมาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) ที่ว่า อักษรย่อส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎกเช่น หัวใจพระวินัย หัวใจพระสูตร และหัวใจพระอภิธรรม (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561) และสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของสมชัย พิภสุวรรณ์ที่ว่า อักษรในหัวใจต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เริ่มแรกย่อไว้เพื่อจำหัวข้อธรรม ต่อมาเพื่อกันลืมจึงได้สักไว้ตามร่างกายหรือบันทึกลงเป็นหัวใจในคัมภีร์ต่าง ๆ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

1.2 แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นจากคัมภีร์ นอกพระพุทธรศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ และคำศัพท์ในคัมภีร์หัวใจ 108 จากคัมภีร์นอกพระพุทธรศาสนาพบ 8 หัวใจ ดังตารางที่ 34

ตารางที่ 34 แสดงแหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น
จากคัมภีร์นอกพระพุทธรศาสนา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	แหล่งที่มา	ข้อมูลอ้างอิง
1	ตะปะ (ตปะ)	นการ อตถิ	คาถาพระเจ้า 5 พระองค์ กิริยาอาชยาด	คัมภีร์หัวใจ 108 เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 36 คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ทั่วไป
2	พระพุทธรคุณ	พุ โม ย โว น โร	หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์	คัมภีร์หัวใจ 108 อุรคินทร์ วิริยะบุรณะ, ม.ป.ป., น. 388
3	พระเจ้า 5 พระองค์	นม พุทธร นโม พุทธราย	หัวใจพระเจ้า 5 พระองค์	คัมภีร์หัวใจหัวใจ 108 เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 36-37
4	ขุนแผน	สุ น โม โล	คาถามหาชาติรี ขุนแผน	เวทมนต์ 108 ฉบับพิสดาร สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 164)
5	พาลี :	ยนต์นุภา ยนต์ + อาณุภาว	คัมภีร์ยันต์ต่าง ๆ	คัมภีร์หัวใจ 108 สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 490
6	ตรีเทพ	น (นโม) ม อ อุ	เทพตรีมูรติใน ศาสนาพราหมณ์	คัมภีร์หัวใจ 108 (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, : 490) ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น.1441
7	ธนู	อาณุภาเวน	คาถาเสกควายธนู	พ้อปู่ไทรทอง, 2555, น. 33
8	หุนมาน	หุนมาน	ศัพท์สามัญ ใช้ทั่วไป	วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

จากตารางที่ 34 แสดงให้เห็นถึงการนำความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาผสมผสานกับหลักการและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนาจนกลายเป็นความเชื่อที่ถ่ายทอดต่อกันมา และทำให้คนรุ่นหลังเข้าใจว่า เรื่องเหล่านี้เป็นหลักคำสอนในพระพุทธรศาสนา สอดคล้องกับให้สัมภาษณ์ของสมชัย ฟักสุวรรณที่ว่า เริ่มแรกของอักษรย่อเป็นการย่อพุทธธรรม หลักไวยากรณ์ภาษาบาลีโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ สื่อการเรียนรู้อันเป็นแนวทางการสร้างปัญญาวิธีหนึ่ง ต่อมาที่มีการผสมผสานกับความเชื่ออื่น ๆ จากหลักปัญญาได้กลายมาเป็นศรัทธา จากคำที่ถูกต้องกลายเป็นคำที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากการไม่เข้าใจในอักษรย่อเหล่านั้น ส่งผลให้หัวใจต่าง ๆ กลายเป็นความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ไปที่สุดในที่สุด (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561) ในขณะที่พระครูวิสุทธิสุมทรคุณ (หลวงพ่อนันต์) ก็ได้กล่าวว่า การนำความเชื่อในเวทมนต์คาถาที่มาจากหัวใจ 108 มาใช้ในการสร้างวัตถุมงคลต่าง ๆ ว่า มุ่งถึงความศักดิ์สิทธิ์และคนส่วนใหญ่ที่มาหาท่านก็เชื่อในทำนองเดียวกัน โดยท่านได้ยกตัวอย่างของธงชัยเฉลิมพล ธงประจำกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศก็สร้างขึ้นโดยเลียนแบบธงชัยของพระอินทร์ และเพื่อให้เกิดความศักดิ์และเป็นขวัญกำลังใจแก่ทหารมากขึ้น

ก็สร้างพระยอดธงขึ้นมา (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) เรื่องนี้มีที่มา จากชัศศสูตรที่พวกเทวดาเมื่อเกิดความหวาดกลัวในการสู้รบกับพวกอสูรก็จะขอยอดธงของพระอินทร์ เพื่อให้เกิดความอึกเขิม และไม่หวาดกลัวต่อพวกอสูร (ส.ส. (ไทย) 15/249/161-162) และโบราณาจารย์ได้นำเรื่องดังกล่าวมาใช้เป็นหัวใจยอดธงชัยของพระพุทธเจ้า (อ สฺ สุ สฺ สุ) เพื่อนำไปใช้เป็นคาถาภาวนาทำให้คลาดแคล้วจากอาวุธต่าง ๆ เสกขมึ้นหรือวานกินทำให้อยู่ยงคงกระพัน หรือภาวนาเป็นประจำทำให้สติปัญญาดี เป็นต้น (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, 155-156)

2. สาระสำคัญของอักษรย่อ

ประเด็นสำคัญของการศึกษาอีกประการหนึ่งก็คือ สาระสำคัญของชื่อหัวใจ อักษรย่อ คำย่อ และคำศัพท์ที่สื่อถึงเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา สาระสำคัญที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง ที่เกี่ยวกับหลักธรรมและพระพุทธเจ้าในฐานะเจ้าของพระพุทธศาสนาผู้เป็นปูชนียบุคคลของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย โดยสามารถจำแนกให้เห็นถึงสาระสำคัญของหัวใจต่าง ๆ ตามตารางที่ 35

ตารางที่ 35 แสดงถึงถึงสาระสำคัญของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
1	พระอภิธรรม 7 คัมภีร์	ส วิ ธา ปุ ก ย ป	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อการเรียนรู้คัมภีร์อภิธรรมทั้ง 7 คัมภีร์ คือ ธรรมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคัลบัญญัติ กถาวัตถุ และปฏิฐานโดยย่อ
2	พระสูตร	ที ม ส อ ชุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อการเรียนรู้คัมภีร์พระสูตรทั้ง 5 คัมภีร์ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกายโดยย่อ
3	พระวินัย	อา ปา ม จุ ป	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อการเรียนรู้คัมภีร์พระวินัยทั้ง 5 คัมภีร์ อาทิ กัมมิกะ ปาจิตตีย์ มหาวรรค จุลวรรค และบริวารวรรคโดยย่อ
4	วิปัสสนา	วิ ร ส ติ	สาระสำคัญของหัวใจ คือ หลักฝึกอบรมจิตเพื่อความเห็นแจ้งและความสิ้นทุกข์ เป็นหน้าที่ที่ชาวพุทธจะต้องปฏิบัติ (วิปัสสนา-ธูระ) ส่วนอักษรย่อและคำย่อในหัวใจนี้สื่อถึงหลักสำหรับปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ความหมดจดแห่งจิต คือ สติปฏิฐานสี่
5	พระรัตนคุณ	อุทา สติ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระรัตนตรัยที่ทำให้ผู้เข้าถึงพ้นจากความทุกข์ได้ ส่วนหัวใจสื่อถึงพระอุทายี่ผู้เป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุสติ 6 ประการ คือ (1) การเจริญสมาธิเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขในปัจจุบัน (2) การเจริญอาโลกสัญญาเพื่อญาณทัสสนะ (3) การพิจารณาร่างกายให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่สะอาดเพื่อละกามราคะ (4) การพิจารณาซากศพเพื่อเห็นเพื่อละการยึดมั่นว่าเป็นเรา ตัวเรา ของเรา (5) การเจริญจิตเพื่อ การรู้แจ้งธาตุต่าง ๆ (6) การเจริญสติในทุกอิริยาบถ เพื่อสติสัมปชัญญะที่ไพบูลย์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
6	ยอดพระนิพพาน	อรหํ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ส่วนคำศัพท์ที่เป็นหัวใจสื่อถึงพระคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า คือ ผู้ขจัดกิเลส แสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้ชาวพุทธอบรมจิต พัฒนาจิตของตนให้หลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่นิพพานอันเป็นปรมาตม-ประโยชน์ เป็นความสุขที่หาความสุขอื่นยิ่งกว่าไม่มี
7	แก้ว 8 ประการ	ม ตี ปา โน	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงสิ่งที่มีค่าทางโลกที่เรียกว่า แก้ว 7 ประการ คือ จักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งคู่พระบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิกับแก้วของพระพุทธ 1 ประการ คือ ธัมมรัตนะ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าทางธรรมที่สูงยิ่งกว่าแก้ว 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยโบราณจารย์ได้นำธรรมรัตนะมาสื่อแทนหลักธรรมทั้งหมด 1 หมวด คือ โพชฌงค์ 7 ประการ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิตี ปัสสัทธิสมาธิ และอุเบกขา
8	นิพพานสูตร	พุทธ จุติ โส ส อ นิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยใช้คำว่า จุติ ที่แปลว่า ตาย แทนคำว่าปรินิพพาน และอักษรย่อในหัวใจอีกแบบหนึ่งสื่อให้เห็นถึงลักษณะของพระนิพพานเป็นความว่างหรือความสูญจากกิเลสกิเลสและความทุกข์ และมหาปรินิพพานสูตรได้แสดงถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าว่าพระองค์ผู้มิมีพระทัยไม่หดหู่ ทรงอดกลั้นเวทนาได้ มีพระทัยหลุดพ้นแล้ว ดุจดวงประทีปที่เคยโชติช่วงดับไปฉะนั้น. (ที.ม. (ไทย) 10/222/168)
9	เสฏฐิน	เส พุ ส ว เส ต อ เส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ บทนมัสการพระรัตนตรัยของพระพุทธบริษัท 3 องค์ ผู้แต่งคัมภีร์ปฐกปิฐก อันเป็นธรรมเนียมของการแต่งคัมภีร์บาลีในพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกคานาน่าว่า บทไหว้ครู นอกจากนี้ ยังบอกถึงวัตถุประสงค์ของการแต่งคัมภีร์ว่า เพื่อให้เกิดความเข้าใจพุทธวจนะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างถูกต้อง พร้อมกับการตั้งความปรารถนาให้บรรลุนิพพาน คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1
10	ปฏิสันชาโย	จิ ปี เส คิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักปัจจัยปัจเจกขณะ หมายถึงการใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญให้เห็นเป้าหมายของการใช้สอยปัจจัยสี่ตามเป็นจริง เช่น ใช้เสื้อผ้าเพื่อป้องกันความร้อน หนาว สัตว์ ป้องกันยุงกัด และปกปิดอวัยวะที่พึงสงวน รับประทานอาหารก็เพื่อจัดทุกขเวทนา (ความทิว) หรือเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ ใช้ที่อยู่อาศัยก็เพื่อป้องกันความร้อน ความหนาว อันตราย

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษรที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
	ปฏิสังขยาโย	จิ ปิ เส คิ	จากฤดูกาล เช่น ฝนตก และรับประทานยากี่เพื่อบำบัดโรคเท่านั้นเพื่อสกัด บรรเทาต้นเหตุ ความทะยานอยากที่วิ่งไปตามกระแสหรือค่านิยมทางสังคมตามหลักของปัจจัยสันนิสิตสี่ล หมายถึง ศิลที่เกี่ยวข้องกับการกิน การใช้ปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาก่อนใช้สอย (พระพุทธโฆสจารย์, 2531, น. 19)
11	ปลม้ง	ทุ ส นิ ม	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักอริยสัจสี่ คือ ทุกข์ ความทุกข์ทางจิต สมุทัย สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ พระนิพพาน และมรรค ข้อปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ 8 ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ โดยสรุปก็คือ หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา
12	ไตรสรณคมน์ ศีลหรือยอดศีล	พุท ธ ส ม	<p>สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็นการเข้าถึงเพียงแค่คำกล่าวและกิริยาที่แสดงออกตามรูปแบบของพิธีกรรมเท่านั้น แต่เป็นการเข้าถึงด้วยจิตที่ศรัทธาเลื่อมใสที่เกิดจากการเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัยแล้วน้อมนำคุณของพระรัตนตรัยมาไว้ในใจและปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้จนกระทั่งเข้าถึงธรรมหรือบรรลุดรรรมในระดับต่าง ๆ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระวัคกลีไว้ว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา (ส.ช. (ไทย) 17/87/159)</p> <p>หัวใจนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หัวใจศีลหรือยอดศีล ศีลเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงพระรัตนตรัย เพราะศีลเป็นข้อฝึกควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาให้ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายคนอื่นและตนเอง โดยมีเป้าหมายเพื่อสันติสุขของชีวิตและสันติภาพของสังคม และผู้ปฏิบัติตามศีลได้ถือว่า ได้บูชาพระรัตนตรัยอย่างแท้จริงตามหลักปฏิบัติบูชา (อง.ท.ก. (ไทย) 20/157/124)</p>
13	อิตปิ โส พระพุทธเจ้า		สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่พุทธคุณ คือ ความหมดแห่งจิต (วิสุทธิคุณ) ผู้มีปัญญาตรัสรู้ธรรม (ปัญญาธิคุณ) และมีความกรุณาอันยิ่งใหญ่ที่ทรงช่วยเหลือไฉนยสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ (มหากรุณาธิคุณ) ของพระพุทธเจ้าในบทธรรเสริญพุทธคุณหรือบท อิตปิ โส...ซึ่งพุทธคุณทั้งหมดของพระพุทธเจ้าไม่ใช่อำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นผลของการฝึก พัฒนาตนอย่างบริบูรณ์จนบรรลุถึงความบริสุทธิ์ ความรู้แจ้ง และความตั้งงามที่ชาวพุทธจะนำพุทธคุณมาใช้เป็นแนวทางฝึกอบรมตนให้บรรลุความบริสุทธิ์ ความรู้แจ้ง และความตั้งงามตามรอยพระบาทของพระองค์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
14	ยานี	ยานิ รตนี	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่เนื้อหาในรัตนสูตรอันเป็นที่มาของชื่อ คำย่อ และคำศัพท์ที่เป็นหัวใจที่กล่าวถึงรัตนอันมีค่ามหาศาล ประณีตยิ่งกว่ารัตนใด ๆ คือ พระรัตนตรัยอันเป็นที่เคารพ สักการบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
15	กุสลา ปรมัตถ์	จิ เจริ นิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่ปรมัตถธรรม 4 ประการ คือ จิต ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ เจตสิก อารมณ์ที่เกิดร่วมกับจิต รูปร่างกายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป (ดิน น้ำ ลม ไฟ) และอุปาทายรูป รูปที่อาศัยร่างกาย เช่น ความเป็นหญิง - ชาย เป็นต้น และนิพพาน ธรรมชาติที่ดับกิเลสและความทุกข์ ที่จัดว่าเป็นประโยชน์สูงสุดก็เนื่องจากการรู้แจ้งเรื่องทั้ง 4 นี้จะทำให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากความทุกข์ได้
16	นโม	ส ต อ อุ เอ นม อ ส น ต ภ อ ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การแสดงความนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้าในฐานะพระองค์เป็นบุคคลผู้ควรบูชาของพุทธบริษัท ซึ่งเป็นการแสดงความนอบน้อมด้วยกาย คือ การกราบไหว้ ด้วยวาจา คือ การเปล่งคำนมัสการออกมา และด้วยใจที่เลื่อมใสศรัทธา เห็นคุณค่าความดีของพระองค์ หรือโดยภาพรวมก็คือ พระคุณความดีของพระรัตนตรัย
17	ตรีนิสิงเห	ส ห ข ฎ ตรี	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การแสดงอักษร ได้แก่ พยัญชนะวรรคและอวรรคในภาษาบาลี และแสดงถึงที่มาของคำว่า ตรี ที่หมายถึง อักษรย่อ 3 ตัว คือ ม อ อุ ที่สื่อถึงสิ่งเคารพสูงสุดตามคติในศาสนาพราหมณ์ คือ ตรีมูรติ หมายถึง เทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ 3 พระองค์ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ แต่ถ้าเป็นคติแบบศาสนาพุทธจะหมายถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ สาระสำคัญอีกประการหนึ่งของหัวใจนี้ก็คือ อักษรย่อทั้ง 5 ตัวในหัวใจนี้สื่อถึงสวรรค์ชั้นสุทธาวาสที่อยู่ของพระอนาคามี 5 ชั้น ได้แก่ อวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา
18	กรณีย์	จ ภ ก ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักคำสอนที่ผู้หวังความเจริญงอกงามในชีวิตจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ 1. การไม่คบหา สมาคมกับคนชั่ว 2. การคบหา สมาคมกับคนดี 3. การทำความดีทั้งกลางวันและกลางคืน 4. การระลึกถึงความไม่แน่นอนของชีวิตเป็นประจำ
19	สนธิ	ง ณ น ม	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อการเรียนรู้พยัญชนะตัวสุดท้ายของแต่ละวรรค (ยกเว้น ฎ วรรค) ที่คัมภีร์กัจจาย-วยาकरणและปทรูปสิทธิแสดงไว้ในตอนที่ว่าด้วยสนธิ

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
20	กุศล	น ม ก ย	หัวใจนี้มุ่งแสดงถึงคำว่า กุศล ที่แปลว่า ความฉลาดในประโยชน์หรือในสิ่งที่ควรทำที่แสดงไว้ในเมตตสูตรหลายประการ เช่น ความซื่อตรง ว่าง่าย อ่อนโยน โดยเฉพาะประเด็นสำคัญของพระสูตร คือ เมตตา ความรัก ความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิต
21	สัจจะ	น ส ม ห	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนมัสการพระพุทธเจ้า และการเชื่อเชิญให้เทวดา มนุษย์ และอมนุษย์ทั้งหลายมาฟังธรรมอันได้แก่ เนื้อหาของพระปริตรที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น มงคลปริตรหรือมงคลสูตรที่เนื้อหากล่าวถึงมงคล 38 ประการ อันเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความเจริญของงามของชีวิต (มงคล) รวมทั้งเชิญชวนให้สวดพระปริตรเพื่อความเป็นมงคลด้วย
22	การก	ก ม ม ต เถ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การแสดงหลักภาษาบาลีที่ว่าด้วยการก คือ การทำหน้าที่ของศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติคำต่าง ๆ โดยท่านยกตัวอย่างของทศยิวัตติว่า ทำหน้าที่เป็นตัวกรรม
23	พระอติปารมี	ท ส ส น	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่บารมี 30 ทศน์ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์บำเพ็ญอย่างบริบูรณ์ใน 3 ชั้น คือบารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี เพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้า
24	ปถมัง อริยสัจสี่	ทุ ส นิ ม	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ อริยสัจสี่ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคอันเป็นหลักพัฒนาชีวิตสู่ความพ้นทุกข์
25	สรณคัมภ์	สรณม (สรณ)	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่พระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งอันเกษมสูงสุด เพราะผู้ที่พึ่งพระรัตนตรัยด้วยการปฏิบัติธรรมสามารถพ้นจากความทุกข์ได้
26	ขณฺเฏสิ	ข ลี อ มิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่ความเพียรพยายาม แม้ว่าสติปัญญาอาจมีไม่เท่าคนอื่น แต่ถ้ามีความเพียรพยายามก็ประสบความสำเร็จได้ การกระทำเรื่องที่ดี มีประโยชน์บ่อย ๆ ก็ทำให้ได้รับประโยชน์ยิ่งขึ้น และอีกประการหนึ่ง คือ ความเคารพในครูอาจารย์เป็นมงคลแก่ชีวิต และทำให้ชีวิตปลอดภัยได้
27	พระไตรปิฎก ตรีเพชร	ม อ อุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้สื่อถึงอยู่ที่พระมหาเถระ 3 รูป คือ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ และพระอุบาลีผู้เป็นกำลังสำคัญในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 1 (ปฐมสังคีติ) รวบรวมพระธรรมวินัย จัดให้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า พระไตรปิฎก เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนและการสูญหาย
28	มงกุฎพระเจ้า	อิ ม ถิ ต ก ร สุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่พุทธคุณของพระพุทธเจ้า คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ เนื่องจากโบราณาจารย์ได้ถอดอักษรเหล่านี้มาจากพระนามของพระพุทธเจ้าในบทสรรเสริญพุทธคุณหรือบทอิติปิ โส นั่นเอง

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
29	สมาส	ส จ โ ต ลี	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การสื่อถึงรูปวิเคราะหของคำว่าสมาส หลักไวยากรณ์ในภาษาบาลีที่หมายถึงการย่อหรือต่อศัพท์เพื่อให้อักษรน้อยลงและทำให้ศัพท์ดูสละสลวยขึ้น
30	นิทาน	สิ ว พุ ทธ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การสื่อความหมายของคำว่านิทานว่า หมายถึง เหตุ เรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าหรือพุทธสาวกโดยเนื้อหาของนิทานจะมุ่งไปที่หลักคำสอนโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพาน (สิว = นิพพาน)
31	วิปัสสี	สิ ขิ ส ส ปิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การน้อมสการพระพุทธเจ้าองค์ต่าง ๆ โดยท่านได้นำพระนามของพระวิปัสสีพุทธเจ้ามาเป็นชื่อของหัวใจ และนำพระนามของพระสิขีพุทธเจ้ามาเป็นคำศัพท์หัวใจ ซึ่งเป็นการนอบน้อม บูชาพระคุณความดีของพระพุทธเจ้า ทั้งพระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณที่ชาวพุทธจะต้องพัฒนาตนตามพระคุณทั้ง 3 ประการนี้
32	ยะโตหัง	น หิ โ ส เต	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่การหยุดการทำบาป ไม่มีเจตนาที่จะทำร้ายใคร เป็นการกล่าวคำสัจของพระองค์ลิลิตที่เคยเป็นโจรดูร้าย แต่ได้กัลยาณมิตรอย่างพระพุทธเจ้าจึงวางดาบ หยุดการฆ่าคน ได้บวชในพระพุทธศาสนา ผูกอบรมตนตามแนวทางของพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุพระอรหันต์
33	พาหุง	พา มา นา อุ ก ส น ทุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ ธรรมย่อมชนะอธรรมที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะคนชั่วด้วยความดีหรือธรรมวิธี เป็นการเอาชนะที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/223/102)
34	ธรรมบท/เปรต	ทุ ส น โ ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การแสดงถึงผลกรรมชั่วที่ติดตามผู้กระทำให้ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างสาหัส เหมือนกับเปรต 4 ตน ที่ได้กระทำความชั่วประการต่าง ๆ เมื่อครั้งที่ตนเกิดเป็นบุตรเศรษฐี ผู้ตกอยู่ในความประมาทมัวเมาในชีวิต ไม่สร้างคุณดี สร้างแต่ความชั่วจนทำให้ตนต้องไปเป็นเปรต อยากจะเตือนสติพวกมนุษย์ไม่ให้ทำความชั่วเหมือนตน แต่ไม่อาจกล่าวข้อความที่ตนจะสื่อได้ทั้งหมด กล่าวได้เพียงแค่นั้นละ 1 อักษรเท่านั้น
35	ทิพยมนต์	ก ป ย ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่พุทธมนต์ หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในบทสวดมนต์ต่าง ๆ ซึ่งท่านได้นำมาใช้เป็นหัวใจเพียง 4 บท ได้แก่ เมตตสูตรหรือกรณียเมตตปริตร บทชัคของรัตนสูตรหรือรัตนปริตร บทชัคของเมตตสูตร (ข้า) และบทชัคของขันธปริตร

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
36	พระนิพพาน	สิ่ว พุทฺธิ์	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระนิพพาน ธรรมที่ดับกิเลสและความทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่ชาวพุทธผู้หวังความพ้นทุกข์จะต้องพัฒนาตนให้บรรลุ
37	แก้ว 3 ประการ	น กรีน	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งสูงสุดที่ชาวพุทธจะต้องสักการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนเพื่อการบรรลุธรรม ซึ่งจะได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง
38	สัมพุทธะ	ส ท ป โต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมพระธรรมและพระสงฆ์
39	โพชฌงค์ 7	ส ธ วิ ปิ ป ส อ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ โพชฌงค์ องค์แห่งธรรมที่นำไปสู่การตรัสรู้ 7 ประการ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิสมาธิ และอุเบกขาที่ชาวพุทธจะต้องเจริญให้มากเพื่อการบรรลุธรรม
40	มหาสมัย	กาลกถจา มหาภิสุมา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การมาประชุมครั้งใหญ่ของเหล่าเทวดาจากโลกธาตุทั้ง 10 เพื่อมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระภิกษุจำนวน 500 รูป ที่อาศัยอยู่ในป่ามทวัน ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระสงฆ์เหล่านั้นเป็นพระอรหันตชีนาสพผู้สิ้นอาสวะกิเลสแล้ว เป็นผู้ที่ปราศจากความกลัว
41	บารมี 30 ทศ	พ เว ส เจ เอ ชิม	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ บารมี 10 ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา ซึ่งจะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ใน 3 ระดับ ได้แก่ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมีจึงจะได้บรรลุโพธิญาณ
42	บุคคลบัญญัติ	ป น ป เจ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบัญญัติหรือจำแนกบุคคลออกเป็นประเภทต่าง ๆ โดยมุ่งแสดงถึงผลของการพัฒนาดนเป็นสำคัญ โดยท่านยกตัวอย่างประเภทของบุคคลไว้ตามอักษรทั้ง 4 ตัว ได้แก่ คนที่มีธรรมไม่กำเริบ ผู้ที่มีธรรมยังเสื่อมได้ ผู้ที่มีธรรมที่ไม่เสื่อม และผู้ที่ไม่ควรเสื่อมเพราะเจตนา
43	ตะปะ	นการ อดถิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ ธรรมที่เผากิเลสหรือทำลายกิเลส เช่น ขันติ ศีล เป็นต้น ส่วนอักษรในหัวใจเป็นเพียงการนำศัพท์บาลีมาใช้เท่านั้น
44	จั่งจั่ง	ก ร ส ติ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำเอาความเชื่อทางไสยศาสตร์มาผสมผสานกับอักษรที่มาจากพระนามของพระพุทธเจ้าหรือที่เรียกว่า พุทธคุณ ในบทสรรเสริญพุทธคุณหรืออิติปิ โส

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
45	อิทธิฤทธิ์	อ ห์ นุภา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำคำว่า อิทธิฤทธิ์ ความเชื่อเรื่องฤทธิ์อำนาจมาผสมกับศัพท์ในภาษาบาลี ซึ่งอิทธิฤทธิ์เป็นสิ่งที่มียุ่จริง แต่พระพุทธเจ้าไม่ต้องการให้พระภิกษุแสดงอิทธิฤทธิ์ใด ๆ ในขณะที่เดียวกันก็ทรงบัญญัติพระวินัยเรื่องนี้ไว้ด้วย ดังนั้น การแสดงฤทธิ์จึงเป็นการทำผิดพระวินัยสงฆ์ด้วย
46	แคล้วคลาด	อรหนต โภ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบัญญัติพระวินัยไม่ให้บวชแก่โจรที่ฆ่าพระอรหันต์เพื่อความปลอดภัยของพระสงฆ์ และป้องกันความเสียหายต่อที่จะเกิดขึ้นแก่องค์กรสงฆ์
47	คิริमानนท์	กตมา จ	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือสัญญา 10 ประการ ได้แก่ อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวิสัญญา ปทานสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา สัพพะโลเก อนภิตตสัญญา สัพพะสังขารสุ อนิจจสัญญา และอานาปานัสสติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนท์แล้วให้พระอานนท์ไปแสดงแก่พระคิริमानนท์ผู้กำลังอาพาธอยู่
48	เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป โก ย ส ปุ ย อ ป	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ หลักคำสอนในพุทธมณฑลหรือพระปริตรบทต่าง ๆ ที่โบราณจารย์ไทยเรียกว่า เจ็ดตำนานหรือสิบสองตำนาน หมายถึง บทสวดต่าง ๆ ที่โบราณจารย์นำมาใช้สวดในงานพิธีต่าง ๆ ซึ่งพบว่า อักษรย่อท่านนำมาจากบทซัดของพระปริตรต่าง ๆ
49	มงคล	เอตมมงคลิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ มงคล หมายถึง ความเจริญงอกงามที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิต แต่เป็นความเจริญที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า มงคล 38 ประการ เช่น การไม่คบคนชั่วเป็นมิตร การคบบัณฑิตหรือคนดีเป็นมิตร และการบูชาคนที่ควรบูชา เป็นต้น ไม่ใช่มงคลที่เกิดจากเวทมนต์ คาถาแต่อย่างใด
50	ภาณยักษิ	ภ น น ย	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ มนต์ที่ชื่อว่า อภานาติยะ แปลว่า มนต์ป้องกันภัยที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พระภิกษุที่ไปปฏิบัติตามป่าใช้สวดสาธยาย คือ บทสรรเสริญพุทธคุณอันเป็นบทสวดที่จะทำให้จิตเป็นสมาธิ มั่นคง ปราศจากความกลัว
51	พระสิวลี	น ชา ลี ตี	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงผลของกุศลกรรมที่เกิดจากการถวายทานแก่พระพุทธเจ้าในอดีตของพระสิวลีเถระ เป็นเหตุให้ท่านเป็นผู้ที่มีลาภสักการะเป็นอันมาก และพระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศด้วยลาภสักการะ

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
52	พุทธคุณ	พ โ ม ย โ ว น โ ร	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พุทธคุณที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ ผูกฝน อบรมตนมาเป็นเวลาช้านานของพระพุทธรเจ้า จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเพียรพร้อมด้วยพระคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งพระองค์เป็นผู้ที่ควรนอบน้อม บูชาสักการะ เคารพ ยกย่องในฐานะบุคคลผู้ประเสริฐด้วยพระคุณความดีที่เกิดจากการลงมือกระทำ ไม่ใช่เรื่องของการอ้อนวอนกราบไหว้ รอคอยให้ความสำเร็จมาหาตน
53	พระเจ้า 5 พระองค์	น โ ม พุทธาย	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สื่อกาเรียนรู้พระพุทธรเจ้าในภัททกับ 5 พระองค์ ได้แก่ พระกฤษณะ โกณฑาคมนะ กัสสปะ พระโคตมะ และพระศรีอริยเมตตรัย ผู้ควรแก่การนอบน้อม บูชาสักการะ
54	พระเจ้า แก้ว 3 ประการ พระรัตนตรัย	อิ ส วา สุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระคุณความดีของพระรัตนทั้งในส่วนที่เป็นความบริสุทธิ์ ปัญญา และความดีอันเป็นแนวทางในการพัฒนาตนให้เข้าถึงของพุทธศาสนิกชน
55	พระเจ้าดำเนิน	ภควา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ ปัญญาธิคุณของพระพุทธรเจ้าที่พระองค์ทรงมีปัญญาเครื่องตรัสรู้หรือพระโพธิญาณ และทรงสั่งสอนสัตว์โลกให้มีปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงจนละความยึดติดในสังขารทั้งปวงได้
56	พระศรีศากยมุนี	ป ภ ก	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบรรลุโพธิญาณของพระศรีศากยมุนีพุทธรเจ้าด้วยความเพียรของพระองค์
57	พระกัสสปะ	ป ร ก ธ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักคำสอน ได้แก่ การคบหากับสัตบุรุษหรือคนดี เพราะการคบกับสัตบุรุษหรือบัณฑิตจะนำความสุข ความเจริญมาให้แก่ชีวิต แต่ตรงกันข้ามการคบกับอสัตบุรุษ คนชั่วหรือคนพาลจะนำความวิบัติหรือความเสื่อมมาให้
58	พระโกณฑาคมน	น ม ก ต	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือการสื่อถึงพระโกณฑาคมนพุทธรเจ้าและพระคุณสมบัติของพระองค์ผู้เฝ้าประตู แก้วกล้า ยังมหาชนให้ข้ามสังสารวัฏ
59	พระเวสสันดร	ส ร ต น	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรที่เรียกว่า สัตตสมมหาทาน คือ การให้ช้าง ช้าง มารถ หุญที่ประดับตกแต่งด้วยเครื่องประดับและอาภรณ์อันมีค่า แม้นิคม ทาสหญิง ทาสชายอย่างละ 700 นอกจากนี้ยังพระราชทานช้างปัจจัยนาคน ให้พระราชโอรส พระธิดา และพระมเหสีแก่บุคคลอื่นด้วย จัดเป็นเป็นการบำเพ็ญทานบารมีตถบารมี
60	พระเตมีย์	น ป ก ต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบำเพ็ญเนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์นามว่า เตมีย์

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
61	พระมหาชนก	ป ส ย ห	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การบำเพ็ญวิริยบารมีที่พระมหาชนกโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอย่างบริบูรณ์ในชาตินี้
62	พระวิรุฑ	น ป ส อ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ สัจจบารมีที่พระวิรุฑโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญในชาตินี้ อีกนัยหนึ่งหัวใจนี้มุ่งแสดงหลักคำสอนเรื่องการครองเรือนที่บุรุษต้องมีภรรยาเป็นคนดี ไม่ใช่หญิงเสเพล ไม่เห็นแก่ตัวบริโภคของดีเพียงคนเดียว ไม่เชื่อเรื่องที่ทำช้อยุติไม่ได้ แต่เชื่อเรื่องกรรม มีศีลธรรม สมบูรณ์ด้วยวัตรปฏิบัติ ไม่ประมาท มีปัญญา มีความประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่กระด้าง สงบเสงี่ยม พุดจาไพเราะ สุภาพอ่อนโยน สงเคราะห์มิตร ให้ทาน รู้จักจัดทำกิจการงานให้เรียบร้อย บำรุงสมณะและพราหมณ์ ใฝ่ใจในธรรม ใฝ่เรียนรู้อย่างหมั่นสอบถาม เข้าไปหาท่านผู้มีศีลและเป็นพหูสูต และไม่ทำบาปเพราะเห็นแก่กิน (ปากท้อง)
63	พระสุวรรณสาม	อวสขช	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ เมตตาบารมีที่พระสุวรรณสามดาบสได้บำเพ็ญในชาตินี้ นอกจากนี้ยังแสดงถึงความมกตัญญูกตเวทิตะของพระสุวรรณสามดาบสที่เลี้ยงดูบิดา มารดาผู้ดาบอดอีกด้วย
64	พระโพธิสัตว์	ป ส น วา	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่บารมี 10 ประการ ที่มีได้เจาะจงพระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเท่านั้น ผู้ที่ต้องการหลุดพ้นจากทุกข์ก็ต้องเพ็ญเช่นกัน เนื่องจากบารมี 10 ประการนี้จะทำให้ผู้บำเพ็ญเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และบรรลุความเป็นผู้ประเสริฐสูงสุด คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และอรหันตสาวก
65	พระภริทัต	ป ปิ มิ วา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ ศีลบารมีที่พระภริทัตโพธิสัตว์รักษาไว้ยิ่งชีพ ไม่ยอมทำผิดศีล แม้ว่าจะต้องทนทุกข์ทรมานเพราะความหิวอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาจากกาลาอันเป็นที่มาของอักษรย่อในหัวใจจะได้ข้อสรุปถึงหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมที่แสดงผ่านผู้ที่ชอบทำร้ายมิตรที่ต้องไปสู่อบายภูมิอันหาความเจริญไม่ได้ ถูกแผ่นดินสูบ หรือแม้จะมีชีวิตอยู่ก็เป็นอยู่อย่างอับเฉา ไม่มีความสุข ไม่มีใครคบหา
66	พระมาลัย	มอลย	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงพระมาลัยโปรดสัตว์นรกโดยจุดมุ่งหมายเพื่อให้คนละเว้นความชั่ว ทำความดีโดยการให้ทานและฟังธรรมอันเป็นหลักธรรมสำหรับพัฒนาชีวิตมนุษย์ขั้นพื้นฐาน และให้คนตระหนักถึงผลของความชั่วที่ทำให้ผู้กระทำได้รับความเดือดร้อนทั้งชีวิตปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย คือ การตกนรก
67	พระมหโสธ	ป ลี อุ อ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์นามว่า มโหธบัณฑิตทรงบำเพ็ญอย่างบริบูรณ์ในชาตินี้

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
68	พระศรีอริยะ (พระศรีอารีย- เมตตรัย)	นร วร	สาระสำคัญของหัวใจนี้มุ่งแสดงถึงลักษณะของคนที่เกิดในยุค ของพระศรีอารียเมตตรัยนั้นเป็นคนที่ประเสริฐด้วยคุณความดีมี ศีล เป็นต้น นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงสังคมมนุษย์ในยุคนั้นว่าเป็น ยุคที่มีแต่ความสงบสุข เพราะสังคมมีแต่คนดี
69	พระราม	ณม ฎุพ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาสื่อถึง พระรามตัวละครเอกในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์
70	คน	นร กาล	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาสื่อ สังขรณ์ของชีวิตภายใต้กฎธรรมชาติ คือ ความตาย ที่ไม่มีใคร สามารถหลุดพ้นกฎธรรมชาตินี้ได้
71	ชาย	จิตต์ ปุริโส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้เป็น ชื่อของหัวใจชาย
72	หญิง	จิตต์ อตถิ ภคินี เม	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้เป็น ชื่อของหัวใจหญิง
73	พระยามาร	อานูภาวโต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ อานูภาพของพระยามารที่มา ขัดขวางการทำความดีของมนุษย์ เช่น พะยามารที่มาผจญ พระพุทเจ้า เป็นต้น
74	ขุนแผน	สุน โม โล	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำเอาชื่อตัวละครเอกของ วรรณคดี เรื่องขุนช้าง ขุนแผนมาใช้เป็นหัวใจว่า ขุนแผนเป็น บุคคลที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ มีคาถาอาคมต่าง ๆ แก่กล้ามาก แต่ถ้าพิจารณาที่มาของอักษรจะตรงกันข้าม อักษรในหัวใจนี้สื่อ ถึงพุทธคุณทั้ง 9 ประการของ และการแสดงความนอบน้อมต่อ พระพุทเจ้าในฐานะปุชนียบุคคลที่ควรบูชา
75	พระยาร้อยเอ็ด	อิ ลี วิ ร	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้สื่อถึง ฤทธิผู้มีความเพียรพยายาม
76	โจร	กณท เนท	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์บาลีมาใช้สื่อ ความหมายของโจรว่า เป็นคนที่ชอบทำความชั่วที่ส่งผลให้ชีวิต ได้รับความเดือดร้อนทั้งในปัจจุบันและชีวิตหลังความตาย เป็น บุคคลที่สังคมรังเกียจ เป็นชีวิตที่มีสีดำ เพราะการทำความชั่ว
77	พระยามิลินท์	อ ล วิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ แสดงถึงพระนามของพระเจ้า มิลินท์ นักปราชญ์ผู้รอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะพระพุทธ ศาสนาย่างหาตัวจับยาก และสื่อถึงเหตุการณ์ที่พระองค์ที่วิว ถามปัญหากับพระสงฆ์ในชมพูทวีป เป็นที่หวาดหวั่นของพระสงฆ์ เป็นอันมาก จนกระทั่งพระองค์ได้พบกับพระนาคเสนเถระและได้ สนทนาธรรมในลักษณะของการถามและตอบปัญหาธรรมอันเป็น ที่มาของมิลินทปัญหาปกรณ์ มิลินทปัญหาอรรถกถา และมิลินท- ปัญหาฎีกาที่เป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
78	คนพาล	โล ร โท ร พาล ร	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงลักษณะของคนพาลว่าเป็นคนที่ไม่ดี เพราะมีพื้นฐานทางใจไม่ดี คือ ใจที่ตกอยู่ภายใต้ความโลภ ความโกรธ และความหลง ส่งผลให้เกิดความคิด การกระทำ และการพูดไม่ดีไปด้วย
79	พระอิศวร	ส อ น ก โต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ พระพุทธคุณทั้ง 3 ประการ คือ พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ โดยนำเอาชื่อเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์มาเป็นหัวใจเพื่อถึงพระคุณที่ยิ่งใหญ่กว่าเทพเจ้าองค์ใด ๆ
80	พระพาย	วา ล ก โต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาอธิบายลักษณะของพระพายว่าเป็นผู้ที่ทำให้เกิดลมพัดตามความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ว่า พระพายคือเทพเจ้าแห่งลม
81	หนุมาน	ย ต ม อ หนุมาน	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาอธิบายลักษณะและคุณสมบัติของหนุมานทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ของไทย
82	ลิงลม	ยุ วา ห วา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้สื่อถึงชื่อลิงลม
83	นกกาสัก	กา ล ถา นุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงทางสุดโต่ง 2 ทางที่บรรพชิตไม่ควรปฏิบัติ เพราะไม่ใช่หนทางที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ได้แก่ การหมกมุ่นอยู่ในกามสุข (กามสุขัลลิกานุโยค) และการทรมานตนเองด้วยวิธีการต่าง ๆ (อัตตทิลมถานุโยค)
84	พาลี	ย น ต นุ ก า	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงพาลีทหารเอกของพระรามกับยันต์ที่เป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
85	องคต	พ ห วา ร า	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงการสื่อถึงองคต ผู้เป็นทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์
86	ยุง	ต ป ส ย	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงการนำชื่อของหัวใจมาใช้สื่อถึงหลักปัจจัยปัจเจกขณะที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระภิกษุพิจารณาก่อนใช้สอยปัจจัยสี่ โดยเฉพาะจีวรและเสนาสนะที่เกี่ยวข้องกับหัวใจและศัพท์ที่เป็นหัวใจเพื่อให้พระภิกษุเข้าถึงเป้าหมายของการใช้สอยปัจจัยสี่อย่างถูกต้อง และสกัดกั้นการบริโภคที่เป็นไปตามอำนาจของตัณหา
87	พญาไก่	ทิ วิ กุ กุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือการสื่อถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเกิดเป็นพญาไก่
88	งู	อ หิ ส ป โป	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงการนำศัพท์บาลีที่แปลว่า งู มาใช้สื่อถึงชื่อของหัวใจ
89	นาค	อ ง ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงความหมายของนาคว่า ผู้ไม่ทำบาป ผู้ประเสริฐ

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
90	สัตว์	อนตภาโว อตตภาโว	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงธรรมชาติของสัตว์ทุกประเภทว่าจะต้องตายตามกฎของธรรมชาติ ไม่มีใครหนีพ้นได้
91	กาลิ	हनตฺนุภา	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมพระธรรมและพระสงฆ์
92	ไตรโลก	โลภวิฑู	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การแสดงถึงพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้งทั้งกามภพ รูปภพ และ อรูปภพ
93	อาวุธ	ก ข ม นิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้มี 2 คติ คือ คติฝ่ายพราหมณ์สื่อถึงอาวุธของพระเจ้า 4 ชนิด คือ เพชรที่เป็นอาวุธของท้าวสักกะหรือพระอินทร์ ดวงตาที่เป็นอาวุธของพระยม ผ้าที่เป็นอาวุธของท้าวอาฬกะ และคธาหรือไม้เท้าที่เป็นอาวุธของท้าวเวสสุวรรณ ส่วนคติของพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมอาวุธที่พระเจ้าทรงใช้ประหารกิเลส คือ บารมีทั้ง 10 ประการ
94	คางคาเตือด	ก ข ช น	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงสื่อการเรียนรู้พยัญชนะในภาษาบาลีเท่านั้น
95	ม้า	สุขโย	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงการนำศัพท์ภาษาบาลีที่แปลว่า ม้ามาใช้สื่อลักษณะของม้าที่ดี ได้แก่ ม้าที่ฝึกดีแล้วและม้าอาชาไนยเท่านั้น ซึ่งเป็นม้าที่เหมาะสมสำหรับการใช้เป็นพาหนะในการออกรบ
96	ไฟ	เตช สติ	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือการนำศัพท์บาลีที่มีความหมายว่า ไฟมาใช้เป็นศัพท์ของหัวใจ และสื่อถึงหลักคำสอนที่เกี่ยวกับไฟ เช่น เตโชธาตุ เตโชภสสิณ เป็นต้นอีกด้วย
97	ตรีเทพ	น ม อ อุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้มี 2 คติ คือ คติทางศาสนาพราหมณ์สื่อถึงการนอบน้อมเทพตรีมูรติ 3 องค์ คือ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ คติทางศาสนาพุทธสื่อถึงการนอบน้อมพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
98	แม่พระธรณี	เม ก ม อุ เม ก ม อุ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ หลักพรหมวิหารสี่ ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาที่มนุษย์ต้องมีให้แก่สรรพชีวิตโดยปราศจากอคติใด ๆ และเป็นสากลที่เรียกว่า อัปมัณญา
99	เกราะเพชร	ภูตา มั เภ ภูตา จ เภ	สาระสำคัญของหัวใจนี้อยู่ที่หลักคำสอนเรื่องเมตตาที่เป็นธรรมป้องกันการเบียดเบียนหรือการใช้ความรุนแรงต่อกัน เป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนชาวพุทธให้แผ่ความรักไปยังสรรพสัตว์โดยไม่เจาะจง เรียกตามหลักการแผ่เมตตาแบบนี้ว่า อโนธิโส ฆรณา

ตารางที่ 35 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ที่เป็นหัวใจ	สาระสำคัญ
100	ลม	ว ย ล ส ว ย ล ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีที่มีความหมายว่า ลมมาใช้ชื่อชื่อของหัวใจ ในขณะเดียวกันก็คือถึงลมที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอน ได้แก่ ธาตุลม และวาโยกสิณที่เป็นวิธีการฝึกสมาธิแบบหนึ่งด้วย
101	ดิน	ป ญ ยี ป ญ ยี	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีที่มีความหมายว่า ดิน มาใช้ชื่อชื่อของหัวใจ ในขณะเดียวกันก็คือถึงดินที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอน ได้แก่ ธาตุดิน และปฐวีกสิณที่เป็นวิธีการฝึกสมาธิแบบหนึ่งด้วย
102	ข้าวเปลือก	ฉ น ส ญา	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือ การสื่อถึงธัญพืชที่ควรรับประทานก่อนหรือหลังจากศัพท์ภาษาบาลีที่โบราณาจารย์นำมาใช้เป็นหัวใจ คือ ข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักที่คนในแถบทวีปเอเชียบริโภคกัน ในขณะเดียวกันก็เป็นการสื่อวัฒนธรรมของการรับประทานอาหารของชาวอินเดียในสมัยพุทธกาล
103	ธนู	อานุกาเวน	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การสื่อถึงความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่ว่าด้วยการทำควายหรือวัวธนูที่เชื่อกันว่า มีอานุภาพในการป้องกันรักษา ฝ่าบ้าน ป้องกันภัย โจร ขโมย หรือผู้ที่มาคิดร้าย รวมถึงภูต ผี ปีศาจ และสัตว์ร้ายด้วย
104	ก.ข./กอ.ขอ. กะชะ	ก ย น อ	สาระสำคัญของหัวใจนี้เป็นเพียงสื่อการเรียนรู้พยัญชนะวรรคและอวรรคในภาษาบาลีมาผสมกับอักษรไทยเท่านั้น ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ ไม่มีอะไรเป็นพิเศษ
105	อาวุธพระเจ้า	ป ลี ส	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ หลักไตรสิกขา ได้แก่ ปัญญา ศีล สมาธิ (ตามตัวอักษรย่อ) ที่สรุปมาจากหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นหลักฝึกอบรม พัฒนาชีวิตสู่ความพ้นทุกข์
106	ดาบ	วินาเสนติ	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้แสดงถึงผลของการใช้ดาบซึ่งเป็นอาวุธในการทำลายล้างชีวิตอื่น คือ ความพินาศของชีวิตนั่นเอง
107	อายันตุโกนโต	อา นิ ข นิ	สาระสำคัญของหัวใจนี้คือบารมี 10 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเป็นอาวุธในการสู้รบหรือเอาชนะหมู่มารคือกิเลส
108	โตมร	น หิ โส โต	สาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ การวางอาวุธ (โตมร) หยุดทำบาปด้วยการฆ่ามนุษย์ของพระองค์คุณิมาล หลังจากท่านได้บวชในพระศาสนาแห่งพระอริยเจ้า และพัฒนานจนได้บรรลุความเป็นพระอริยเจ้า เพราะอาศัยพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า

3. การนำอักษรย่อไปใช้

ผลการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและการสัมภาษณ์ได้พบลักษณะของการนำอักษรย่อในหัวใจไปใช้ในมิติต่าง ๆ จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การใช้ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจและการใช้ที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

3.1 การใช้ตรงตามสาระสำคัญของหัวใจ

การนำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจไปใช้ตามสาระสำคัญของหัวใจที่ส่วนใหญ่จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จำแนกได้ 2 มิติ คือ

3.1.1 อูบายในการท่องจำ ประเด็นนี้ศึกษาได้จากวัตถุประสงค์ของการแต่งคัมภีร์วชิรสารตถสังคหะอันเป็นต้นแบบของการย่ออักษรว่า คือ เพื่อใช้เป็นคู่มือการเรียนรู้เนื้อความที่ลุ่มลึกแห่งนรีตติศาสตร์ โดยเฉพาะวิธีการย่ออักษรอันเป็นกระแสแห่งความรู้ที่มีค่าดุจเพชร (พระสิริรัตนปัญญา มหาเถระ, ม.ป.ป., น. 2-5) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอักษรย่อว่า เกิดจากอูบายอันชาญฉลาดของโบราณจารย์ที่ต้องการให้ใช้เป็นการสืบเรียนรู้พระพุทธศาสนาและเรื่องที่เกี่ยวข้อง และเป็นสื่อที่ท่องจำหรือจดจำได้ง่าย สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า อักษรในหัวใจต่าง ๆ เป็นอักษรที่โบราณจารย์ย่อมาจากคาถาที่มีเนื้อความยาวมาก ไม่สะดวกแก่การจดจำและท่องบ่น จึงได้ย่อให้สั้นลง เพื่อสะดวกในการจดจำและให้ชื่อใหม่ว่า หัวใจคาถาต่าง ๆ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 229)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบคำสัมภาษณ์เป็นไปในทำนองเดียวกันว่า อักษรย่อเกิดจากความต้องการที่จะย่อบทสวดหรือเรื่องต่าง ๆ ให้สั้นลงเพื่อสะดวกในการจดจำ เหมือนกับอักษรย่อในปัจจุบัน (พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ), การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561) อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ย่อมาจากเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น อรรถที่ย่อมาจากพุทธคุณ ซึ่งเป็นแนวทางของพระอรหันต์เพื่อนำมาใช้ท่องจำเรื่องเหล่านั้น (พระครูวิสุทธิสมุทรรคุณ (หลวงพ่อนันต์), การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) หัวใจ หมายถึง หัวข้อใหญ่ของหลักการในพระพุทธศาสนาที่ย่อให้สั้นลงเพื่อให้จดจำได้ง่าย ๆ เหมือนกับสูตรต่าง ๆ เช่น สูตรในบาลีไวยากรณ์ สูตรทางวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ เป็นต้น (ภิญโญ ล่องสกุล, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 มีนาคม 2561 : สัมภาษณ์) และหัวใจ คือ อักษรย่อที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นส่วนใหญ่ เริ่มแรกใช้เป็นอูบายในการจำหัวข้อธรรม เพื่อกันลืมนำมาใช้สักไว้ตามร่างกายที่เรียกว่า สักยันต์ (สมชัย พิกสุวรรณ, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

จากจุดเริ่มต้นของการเกิดอักษรย่อตามข้อมูลจากเอกสารและคำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า อักษรย่อที่เรียกว่า หัวใจ เกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยที่ต้องการใช้เป็นสื่อหรือเครื่องมือในการจดจำหัวข้อธรรมหรือหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนา เริ่มจากปัญหาในการสื่อธรรมหรือหลักสำคัญในพระพุทธศาสนาสู่ศรัทธาความเชื่อแบบผสมผสานกับลัทธิความเชื่ออื่นได้แก่ ไสยศาสตร์ที่ว่าด้วยเวทมนต์คาถากลายเป็นความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ในที่สุด และมีการเปลี่ยนแปลงอักษรหรือศัพท์ที่เป็นหัวใจจนผิดเพี้ยนไปจากเดิมที่เกิดจากความคลาดเคลื่อนของการสืบทอดกันมา (สมชัย พิกสุวรรณ, การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

3.1.2 อูบายในการฝึกจิตให้เป็นสมาธิ จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยได้พบหลายแห่งที่กล่าวถึงการใช้อักษรย่อในมิตินี้

แพทย์ สารีกบุตร (2538, น. 3-4) ได้กล่าวถึงการใช่วิถีมนต์คาถาสรางสมาธิด้วยการนำไปใช้ภาวนาโดยอาศัยลมหายใจเข้าออกเป็นเกณฑ์ เวลาหายใจต้องตั้งจิตให้มั่นอยู่ในคำภาวนาสุดเอาคาถาที่ภาวนาเข้าไปในกายจนกระทั่งสุดลมหายใจเข้า และเวลาหายใจออกก็ให้จิตตั้งมั่นอยู่กับคำภาวนาคาถาจนกระทั่งสุดลมหายใจออกอย่างนี้เรื่อยไป เวลาหายใจเข้าภาวนาคาถาได้ก็จบ เวลาหายใจออกก็ต้องภาวนาคาถาให้ได้เท่านั้นจบเหมือนกัน การภาวนาคาถาตั้งแต่เริ่มหายใจเข้าและหายใจออกนี้เรียกว่า คาบ นอกจากนี้ยังพบการนำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นของหัวใจไปใช้ตรงกับสาระสำคัญของมิตินี้ อีก เช่น

การนำคำว่า อรห ในหัวใจพระนิพพานมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้ไปสู่สุคติในเวลาใกล้ตายโดยใช้ภาวนาจนจิตเป็นสมาธิ (แพทย์ สารีกบุตร, 2538, น. 207)

การนำคำว่า จูติ ในหัวใจนิพพานสูตรไปใช้เป็นคำภาวนาในเวลาเผาศพว่า จูติ จุตมรณ จูติ, จูติ จุต ปรม สุข, จูติ จุต อรห จูติ, จูติ จุต นิพพาน ปรม สุข. (ส.ธรรมภักดี, 2511, น. 301) เพื่อให้ผู้ตายไปสู่สุคติ บรรลุพระอรหันต์หรือพระนิพพาน

การนำคำว่า สิว พุทธิ ในหัวใจพระนิพพานไปใช้เป็นคำภาวนาให้ได้พระนิพพาน เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 180) การนำคำศัพท์ดังกล่าว ศัพท์ใด ศัพท์หนึ่งไปใช้เป็นคำภาวนาเป็นไปตามหลักของสมถกรรมฐานที่มุ่งให้จิตของผู้ปฏิบัติเป็นสมาธิ และเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วผู้ปฏิบัติจึงจะยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา คือความเห็นแจ้ง จนกระทั่งบรรลุพระนิพพานในที่สุด

การนำอักษรย่อว่า ป ปี มิ วา ในหัวใจพระภูริทัตไปใช้ภาวนาด้วยความเพียรด้วยจิตที่มั่นคงจะสำเร็จผลต่าง ๆ (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 162) ก็เป็นอีกมิตินึ่งที่มุ่งการใช้อักษรย่อเป็นคำภาวนาเพื่อสร้างสมาธิ

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์สามารถนำมายืนยันความจริงในเรื่องนี้ได้ เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของพระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) ที่ว่า หัวใจมีไว้เพื่อใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิผ่านการบริกรรมหรือภาวนา หากจิตไม่เป็นสมาธิจะนำหัวใจไปใช้ทางใดก็ไม่เกิดผล นอกจากนี้ ท่านยังให้ทัศนะว่า หัวใจเหล่านี้ต้องภาวนาอยู่เป็นประจำจึงจะเกิดผลดี เหมือนกับมิดที่ลบบ่อย ๆ จะมีความคม แต่ถ้าหากปล่อยไว้ให้สนิมจับ ความคมก็จะลดลง เหมือนกับหัวใจถ้าไม่ภาวนาก็จะไม่ทำให้เกิดพลังจิตและอาจลืมได้ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561) ในขณะที่พระครูวิสุทธิสมุทฺธคุณ (หลวงพ่อนันต์) ก็ใช้หัวใจเป็นคำภาวนาเพื่อทำให้จิตเป็นสมาธิเช่นกัน (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561)

3.1.3 อุบายในการเตือนสติมิให้ทำความชั่ว อีกมิตินึ่งของการใช้หัวใจต่าง ๆ คือ การเตือนสติผู้ที่ใช้หรือประชาชนไม่ให้กระทำชั่ว เห็นได้จากทัศนะของการให้วัดถมุงคลหรือหัวใจที่เป็นคาถาแก่ลูกศิษย์หรือผู้ที่เคารพนับถือของพระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) ที่ว่า ครูอาจารย์สมัยก่อนเวลาสักยันต์ที่ลงอักขระหัวใจต่าง ๆ ให้ลูกศิษย์จะเตือนให้ลูกศิษย์ยึดมั่นในศีลธรรม ห้ามทำร้ายผู้อื่น ลักขโมยสิ่งของผู้อื่น ห้ามเป็นชู้กับคู่ครองคนอื่น (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561) ในขณะที่พระครูวิสุทธิสมุทฺธคุณ (หลวงพ่อนันต์) ก็ย้ำแก่ผู้ที่นำวัดถมุงคลของท่านไปบูชาว่า ให้ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ไม่ทำบาป รักษาศีล 5 เพราะถ้าปราศจากศีล 5 คุณพระ

ก็รักษาเราไม่ได้ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) นอกจากนี้อาจารย์สมชัย พิกสุวรรณยังได้แสดงทัศนะว่า แต่เดิมหัวใจต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะบางหัวใจเป็นอุบายในการให้ปัญญาแก่ผู้ที่ท่องจำ รู้ความหมาย และนำไปปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น หัวใจเปรต ทุ ส นิ ม โดยเนื้อหาเป็นการเตือนสติไม่ให้มนุษย์ทำความชั่ว เพราะผลของความชั่วจะทำให้ผู้ทำไปสู่อบายภูมิได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เป็นต้น (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

อีกมิติหนึ่งที่ส่งผลต่อการเตือนสติให้หยุดยั้งความชั่วได้ก็คือ การเข้าใจสาระสำคัญของหัวใจ เช่น หัวใจพระรัตนตรัย คือ อิ สุวา สุ ว่า อักษรย่อดังกล่าวย่อมาจากบทสรรเสริญพุทธคุณธรรมคุณ สังฆคุณที่ว่าด้วยเรื่องของความบริสุทธิ์ สะอาดแห่งจิต ปัญญาที่ทำให้พ้นทุกข์ และความดีงามของจิตจะช่วยให้ผู้เข้าถึงพระรัตนตรัยยับยั้งความชั่ว และในขณะเดียวกันก็จะพัฒนาจิตและพฤติกรรมของตนให้สะอาด บริสุทธิ์ เกิดปัญญา และคุณความดีของจิต สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระครูวิสุทธิสมุทฺธคุณ (หลวงพ่อนันต์) ที่ว่า เมื่อคนเข้าใจความหมายว่า อิ สุวา สุ นี้เป็นอักษรของพระรัตนตรัยก็จะไม่ทำความบาป นึกถึงพระรัตนตรัย และถือศีล 5 ซึ่งท่านกล่าวเสริมว่า ศีล 5 นี้สำคัญที่สุดสำหรับชีวิตฆราวาส (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) ในขณะที่นักศึกษาด้านคัมภีร์โบราณอย่างสมชัย พิกสุวรรณก็ได้แสดงทัศนะว่า เมื่อคนเข้าใจความหมายของอักษรย่อในหัวใจก็จะเกิดปัญญา ไม่เชื่ออย่างขาดเหตุผล และก็จะส่งผลให้ปฏิบัติต่อเรื่องนั้นได้อย่างถูกต้อง (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2551) ยกตัวอย่างเช่น การเข้าใจคัมภีร์ในหัวใจมงคลสูตร ได้แก่ เอตมมจฺจลฺ ที่มาจากคาถาในมงคลสูตรว่า เป็นหลักธรรมที่ต้องนำไปปฏิบัติถึงจะเกิดผลเป็นมงคลชีวิต เช่น การไม่คบคนพาล เป็นต้น จะส่งผลให้ผู้ที่เข้าใจดังกล่าวสร้างมงคลให้เกิดแก่ชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ไม่ใช่สร้างวัตถุมงคลด้วยการเสกเป่าหรือร้องขอให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลเรื่องที่ต้องการให้แก่ตน

3.2 การใช้ที่ไม่ตรงตามสาระสำคัญ

จากการศึกษาข้อมูลทางเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพบว่า การนำอักษรในหัวใจไปใช้ส่วนใหญ่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจที่ส่วนใหญ่มาจากเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา แต่อักษรย่อในหัวใจเกือบทั้งหมดใช้ไปตามความเชื่อทางไสยศาสตร์โดยใช้เป็นคาถาภาวนาหรือปริกรรมเพื่อให้เกิดอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ด้าน ๆ จำแนกได้ 2 มิติ คือ

3.2.1 การนำอักษรย่อไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นการใช้ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากอานุภาพของหัวใจผ่านวิธีการปริกรรมหรือเสกเป่าในด้านต่าง ๆ เช่น คลาดแคล้ว อยู่ยงคงกระพัน จังจ้ง มหาอุด เมตตา มหานิยม ทำให้เป็นที่รัก ที่นิยม เป็นเสน่ห์ ทำให้เกิดโชคลาภ ป้องกันภัย ทั้งภัยจากมนุษย์ สัตว์ร้าย ธรรมชาติ และภูต ผี ปีศาจ ที่มารังควาญมนุษย์ ขจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคล รักษาโรคภัยไข้เจ็บ เสกของกินทำให้มีได้นาน ทำให้คลอดบุตรง่าย สัตว์ร้ายกลัวกลัว ไม่กล้าทำร้าย ทำให้มีบารมี ป้องกันอันตรายจากขวากหนาม ทำให้คนหายโกรธ ป้องกันโรคระบาด ใช้สะกดจิตมนุษย์หรือสัตว์ไม่ให้ทำร้าย ภาวนาให้มีพลังอำนาจเหนือผู้อื่น ภาวนาให้ความโศกเศร้า ความทุกข์บรรเทา เสริมดวง เสริมมงคล จับเหล็กแดงหรือไฟไม่ร้อน เสกวัตถุบางสิ่งให้เป็นสิ่งที่ต้องการ เช่น เสกกุ้งให้เป็นหลาว ทำให้มีปัญญาดี ป้องกันศัตรูพิษ ทำให้มีตาทิพย์ บังตาคนทำให้ศัตรูมองไม่เห็น ดับพิษไฟหรือป้องกันไฟ และป้องกันลมพายุ เป็นต้น

จากจุดมุ่งหมายของการใช้หัวใจต่าง ๆ ตามที่กล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า โบราณจารย์ได้นำหัวใจหรืออักษรย่อในหัวใจไปใช้โดยมุ่งเพื่อให้เกิดผลดีต่อประชาชนทั้งในด้านชีวิต ครอบครัว เครือญาติ หน้าที่การงาน อาชีพ รวมถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พระครูวิสุทธิสมุทฺตคุณ (หลวงพ่อนันต์) ว่า ท่านนำหัวใจบางหัวใจไปใช้ช่วยเหลือประชาชนโดยไม่เรียกร้องจากผู้ศรัทธา ในขณะเดียวกันท่านจะไม่ใช้หัวใจต่าง ๆ ไปในทางเดรัจฉานวิชา คือ ทำให้คนอื่นเสียหาย เช่น เสน่ห์ยาแฝด เป็นต้น (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) ซึ่งเป็นไปทำนองเดียวกันกับพระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) ที่ใช้หัวใจต่าง ๆ ในทางช่วยเหลือคน เช่น ด้านเมตตามหานิยม ป้องกันภัยอันตรายให้แก่ประชาชน แต่จะไม่สอนหรือส่งเสริมให้ลูกศิษย์หรือผู้ที่ศรัทธานำหัวใจไปใช้อย่างเดรัจฉานวิชาที่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนที่เป็นการทำผิดศีลธรรม (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561)

แม้ว่า จุดมุ่งหมายของการใช้อักษรในหัวใจจะเป็นเรื่องของการช่วยเหลือมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้น แต่วิธีการใช้อักษรในหัวใจตามลักษณะดังกล่าวก็สื่อถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่ใช่พระพุทธศาสนา เห็นได้จากข้อสรุปในเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษาได้กล่าวถึงหัวใจ 108 อยู่ในหมวดของความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์และได้กล่าวถึงหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ นโม คือ พุทธายหัวใจธาตุ คือ น ม พ ธ และหัวใจกรณีย์หรือธาตุกรณีย์ คือ จ ภ ก ส ทั้งสามหัวใจนี้ว่าเป็นยอดแห่งหัวใจ 108 (หอสมุดแห่งชาติ, 490) สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่ว่า คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า หัวใจต่าง ๆ เป็นคาถาที่ศักดิ์สิทธิ์ มีอานุภาพด้านต่าง ๆ จริง นอกจากคนที่ศึกษาและรู้ความหมายของหัวใจต่าง ๆ ที่ไม่ได้เชื่อเช่นนั้น

3.2.2 การนำไปใช้เพื่อให้เกิดโทษแก่ผู้อื่น การนำไปใช้ในลักษณะนี้จัดเข้าในไสยศาสตร์ดำหรือมนต์ดำ หัวใจที่ถูกนำไปใช้ทางที่ไม่ดีนั้นพบว่า มีไม่มากนักดังต่อไปนี้

การนำหัวใจกรณีย์หรือธาตุกรณีย์ไปใช้เสกยันต์แล้วนำไปฝังไว้ที่ทางสามแพร่งจะทำให้คนเกลียดชังกัน (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 91) ซึ่งผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจที่สอนให้คนไม่คบคนชั่วเป็นมิตร แต่สอนให้คนคบหาคนดีเป็นมิตร สอนให้ทำบุญหรือความดีตลอดทั้งกลางวันกลางคืน และสอนให้ระลึกถึงความไม่เที่ยงของชีวิต เพื่อจะได้ไม่ตกอยู่ในความประมาทหมัวเมาในชีวิต

การนำเอาหัวใจมหาสมย์ คือ กาลณจมา มหาภิสมา ไปใช้เสกเหล่ากินเพื่อให้อยู่ยงคงกระพัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการทำผิดศีลธรรมที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจที่เหล่าเทพและยักษ์มาประชุมกันเพราะพระคุณความดีของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวก ไม่ใช่มาเพราะความศักดิ์สิทธิ์ของพระพระพุทธเจ้า

การนำหัวใจพระมาลัย คือ มาलय ไปใช้ภาวนาให้เกิดเป็นเสน่ห์ทำให้คนหลงรัก (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., 176) ซึ่งผิดไปจากสาระสำคัญของชื่อและศัพท์ที่เป็นหัวใจที่เพียงสื่อถึงชื่อพระมาลัยเถระอันเป็นการใช้อำนาจเวทมนต์บังคับให้คนอื่นหลงรักโดยไม่ได้เกิดจากความสมัครใจ และผิดจากสาระสำคัญของหัวใจนี้มุ่งให้คนละชั่ว ทำความดีเป็นสำคัญ

การนำหัวใจหญิง คือ จิตต์ อดถิ ภคินิ เม ไปใช้ภาวนาเวลาไปหาหญิงสาวจะทำให้หญิงคนหลงรัก หรือใช้เสกควนบุหรี่ปันให้ถูกตัวหญิงจะทำให้หญิงคนนั้นหลงรัก (เทพย์ สาริกบุตร, 2538 : 232) ซึ่งผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจที่คำศัพท์เหล่านี้สื่อถึงหัวใจหญิง และการกระทำ

ดังกล่าวยังเป็นเรื่องของการผิดศีลธรรม อันเป็นการใช้อำนาจเวทมนต์บังคับให้คนอื่นหลงรักโดยไม่ได้เกิดจากความสมัครใจ

การนำหัวใจลิงลม คือ ยู วา ห วา ไปใช้เสกของกิน ว่าน ยา เหล้าทำให้อยู่ยงคงกระพัน ใช้ปลุกตัวทำให้ตัวเบาเหมือนลิงลม (เทพย์ สาริกบุตร, 2538, น. 229) ซึ่งเป็นการส่งเสริมการทำผิดศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจนี้ คือ อักษรย่อเป็นอักษรที่สื่อถึงชื่อลิงลมเท่านั้น

การใช้หัวใจนาค คือ อ ง ส ภาวนาใช้ในทางนักละ เช่น การประลองต่าง ๆ จะชนะคู่ต่อสู้ได้ไม่ยาก เป็นต้น (สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป., น. 163) ซึ่งเป็นการสอนให้ใช้ความรุนแรงต่อกัน แม้ว่าจะเป็นเกมกีฬาที่ถือว่าผิด เพราะเป็นการสร้างความทุกข์คือความเจ็บปวดให้แก่ผู้อื่น ผิดจากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่ว่า นาค หมายถึง ผู้ที่ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป ผู้ที่ไม่นิยมความรุนแรง

การใช้หัวใจธนู คือ อานุกาเวน เป็นคาถาเสกควายหรือวัวธนู เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลังสำหรับป้องกันภัยหรือใช้ทำร้ายศัตรู (พ่อปู่ไทรทอง, 2555, น. 33)

การนำหัวใจไปใช้ในทางที่ไม่ดีหรือทำให้เกิดผลเสียแก่ผู้อื่นพบข้อมูลจากเอกสาร แต่จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างไม่พบว่า ท่านนำไปใช้ในทางที่ไม่ถูกต้อง พบแต่การนำไปใช้ช่วยเหลือประชาชนโดยไม่ได้เรียกร้องสิ่งตอบแทน

ผลการวิจัยที่กล่าวมาให้ข้อสรุปว่า การนำอักษรในหัวใจไปใช้ส่วนใหญ่จะผิดไปจากแหล่งที่มาของหัวใจ คือ พระพุทธศาสนาที่มุ่งให้มนุษย์ละเว้นความชั่ว ส่งเสริมความดีให้พร้อมมูล และอบรมจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์เพื่อความสิ้นทุกข์เป็นสำคัญ แต่การใช้อักษรในหัวใจที่พบส่วนใหญ่มุ่งไปที่ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น เมตตามหานิยม เป็นต้นตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ แม้ว่า จะมีการนำอักษรมาใช้ในการท่องจำหลักการในพระพุทธศาสนา ใช้เป็นอนุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ และใช้เป็นเครื่องเตือนสติไม่ทำความชั่วบ้างก็ตาม แต่พบว่าเป็นส่วนน้อยของการนำไปใช้ เนื่องจากถูกอิทธิพลความเชื่อทางไสยศาสตร์ครอบงำ ประกอบกับการถ่ายทอด เรียนรู้อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ นั้นมักจะไม่นับบอกความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญตามแหล่งที่มาในพระพุทธศาสนา ส่งผลให้การถ่ายทอดต่อกันมา มีเพียงการบอกวิธีและหลักการใช้ว่าจะต้องทำอย่างไรใช้อย่างไร ซึ่งก็เป็นสื่อตามความเชื่อทางไสยศาสตร์มากกว่าที่จะเป็นพุทธศาสน์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องนี้ในข้อที่ 3 ไว้ว่า เพื่อศึกษาการใช้อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า อักษรย่อ คำย่อ และคำศัพท์ในคัมภีร์หัวใจ 108 ไม่ใช่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งหมด แต่มีเรื่องอื่น ๆ ปะปนอยู่ด้วย จำแนกได้ 3 เรื่อง ได้แก่ การใช้สื่อเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การใช้สื่อเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และการใช้แบบผสมผสานกัน ดังผลการวิจัยต่อไปนี้

1. การใช้สื่อถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้อพยพอักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวน 9 เรื่อง ดังนี้

1.1 พระรัตนตรัย

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้พระรัตนตรัย จำนวน 11 หัวใจ ดังตารางที่ 36

ตารางที่ 36 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้พระรัตนตรัย

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	รัตนคุณ	อุทา สติ	สื่อถึงธรรมรัตนะ ได้แก่ อนุสติ 6
2	แก้ว 8 ประการ	ม ตี ปา โน	สื่อถึงพระธรรมรัตนะ ได้แก่ โพชฌงค์ 7
3	เสฏฐัน	เส พุ ส ว เส ต อ เส	สื่อถึงการนมัสการพระรัตนตรัยอันประเสริฐ
4	ไตรสรณคมน์	พุท ธ ส มั	สื่อถึงการถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง
5	นโม	ส ต อ อุ เอ, น ม อ ส ส	สื่อถึงการแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย
6	ยานี	ยานิ รตนิ	สื่อถึงพระรัตนตรัยอันเป็นรัตนะที่ประณีต สูงสุด
7	สรณคมน์	สรณม (สรณ)	สื่อถึงพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งอันเกษมสูงสุด
8	แก้ว 3 ประการ	น ก ร ิน	สื่อถึงการนอบน้อมพระรัตนตรัยที่มาจากบทสรรเสริญ พุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ
9	สัมพุทธะ	ส ท ป โต	สื่อถึงการนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์
10	พระแก้ว 3 ประการ พระรัตนตรัย	อิ สุวา สุ	สื่อถึงบทนมัสการพระรัตนตรัย (อิติปิ โส...ภควาติ. สวากขาโต ภควตา...วิญญูหิติ. สุปฏิปนโน ภควโต...โลกสชาติ.
11	กาลิ	หนต นุภา	สื่อถึงการนมัสการพระพุทธเจ้าในอดีตที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์

จากตารางที่ 36 จะเห็นว่า โบราณจารย์นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจ มาสื่อถึงพระรัตนตรัยในฐานะที่พึ่งอันเกษมสูงสุด เพราะพระรัตนตรัยเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ที่ชาวพุทธควรสักการบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนจนเข้าถึงธรรมหรือบรรลุธรรมอันเป็นการบูชาและการเข้าถึงพระรัตนตรัยอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังแสดงถึงการให้ความสำคัญกับพระรัตนตรัย เห็นได้จากเอกสารโบราณที่ใช้ศึกษากล่าวถึงหัวใจพระรัตนตรัย คือ อิสุวา สุ ว่า เป็นยอดแห่งหัวใจ 108 (หอสมุดแห่งชาติ, 490)

1.2 พระพุทธเจ้า

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องพระพุทธเจ้า จำนวน 16 หัวใจ ดังตารางที่ 37

ตารางที่ 37 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องพระพุทธเจ้า

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อหรือคำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	ยอดพระนิพพาน	อรหํ	สื่อถึงพระพุทธเจ้าผู้สิ้นกิเลส และสื่อถึงพระนิพพานอันเป็นธรรมสิ้นกิเลสด้วย
2	นิพพานสูตร	พุทธ จุติ	สื่อถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า
3	อิตปิโส พระพุทธเจ้า	อิ ก วิ ตติ	สื่อถึงบทสรรเสริญพระพุทธคุณที่เรียกว่า อิตปิ โส...
5	นโม	น ต ภ อ ส	สื่อถึงการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า
6	มงกุฎพระเจ้า	อิ ม ถิ ต ก ร สุ	สื่อถึงบทสรรเสริญพุทธคุณ อิตปิ โส..
7	วิปัสสี	สิขิสสปี	ชื่อหัวใจสื่อถึงพระวิปัสสีพุทธเจ้า แต่อักษรในหัวใจสื่อถึงพระสิขีพุทธเจ้า
8	พาหุง	พา มา นา อู ก ส น พุ	สื่อถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงมีชัยเหนือหมู่มารและผู้ที่จะมาทำร้ายพระองค์ด้วยธรรม 8 เหตุการณ์สำคัญ
9	พระพุทธคุณ	พุ โม ย โว น โร	สื่อถึงการนอบน้อมพระพุทธเจ้า
10	พระเจ้า 5 พระองค์	นโม พุทธาย	สื่อถึงการนอบน้อมพระพุทธเจ้าในภัททกัป 5 พระองค์
11	พระเจ้าดำเนิน	ภควา	สื่อถึงพระนามของพระพุทธเจ้า
12	พระศรีศากยมุนี	ป ภ ก	สื่อถึงพระโคตมพุทธเจ้า
13	พระกัสสปะ	ปร ก ธ	สื่อถึงพระกัสสปพุทธเจ้า
14	พระโกณฑกมน	น ม ก ต	สื่อถึงพระโกณฑกมนพุทธเจ้า
15	พระศรีอาริยะ	นร วร	สื่อถึงพระศรีอาริยะเมตตรัยผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 ในภัททกัปนี้
16	ไตรโลก	โลกวิทู	สื่อถึงพระนามของพระพุทธเจ้าผู้ทรงรอบรู้โลกทั้ง 3 อย่างแจ่มแจ้ง

จากตารางที่ 37 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้สื่อพระนามและพระคุณสมบัติของพระองค์ในด้านต่าง ๆ เช่น ทรงเป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส และทรงรู้แจ้งโลกทั้งปวงอย่างแจ่มแจ้ง และพระนามของพระพุทธเจ้าในอดีตในภัททกัปนี้และพระพุทธเจ้าที่จะทรงอุบัติขึ้นในอนาคต เป็นการให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาและบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของพระครูวิสุทธิสมุทฺธคุณ (หลวงพ่อนันต์) ที่กล่าวว่า โบราณจารย์จะให้ความสำคัญกับพระพุทธเจ้า จะทำสิ่งใดก็ต้องนึกพระพุทธเจ้าก่อน โดยท่านยกตัวอย่างหัวใจพระนพทรคุณ (พุทธคุณของพระพุทธเจ้า 9 ประการ) ที่ย่อมาจากบท อิตปิ โส (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) หรือโบราณจารย์จะให้ความสำคัญกับหัวใจพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ คือ **น โม พุ ธา ย** เห็นได้จากการนำหัวใจนี้ไปลงในวัตถุมงคลต่าง ๆ โดยเฉพาะยันต์ไทยที่นิยมลงอักขระด้วยหัวใจนี้ (พระครูวิสุทธิสมุทฺธคุณ (หลวงพ่อนันต์), การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561)

1.3 พระโฑธีสัตว์

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องพระโฑธีสัตว์ จำนวน 9 หัวใจ ดังตารางที่ 38

ตารางที่ 38 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องพระโฑธีสัตว์

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	พระโฑธีสัตว์	ป ส น วา	สื่อถึงพระโฑธีสัตว์ ผู้เกิดมาเพื่อบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ให้บริบูรณ์เพื่อบรรลुพระโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระปัจเจกพุทธเจ้า
2	พระเวสสันดร	ส ร ต น	สื่อถึงพระเวสสันดรผู้บำเพ็ญทานบารมีในเวสสันดรชาดก มหานิบาต
3	พระเทมีย์	น ป ก ต	สื่อถึงพระเทมีย์ผู้บำเพ็ญเนกขัมมบารมีในเทมียชาดก มหานิบาต
4	พระมหาชนก	ป ส ย ห	สื่อถึงพระมหาชนกผู้บำเพ็ญวิริยบารมีในมหาชนกชาดก มหานิบาต
5	พระวิธูร	น ป ส อี	สื่อถึงพระวิธูรผู้บำเพ็ญสัจบารมีในวิธูรชาดก มหานิบาต
6	พระสุวรรณสาม	อวสขช	สื่อถึงพระสุวรรณสามดาบสผู้บำเพ็ญเมตตาบารมีในสุวรรณสามชาดก มหานิบาต
7	พระกฐิต	ป ปิ มิ วา	สื่อถึงพระกฐิตชาดกผู้บำเพ็ญศีลบารมีในกฐิตชาดก มหานิบาต
8	พระมโหสถ	ป ลี อู อ	สื่อถึงพระมโหสถบัณฑิตผู้บำเพ็ญปัญญาบารมีในมโหสถชาดกมหานิบาต
9	พญาไก่	ท วิ กุ กุ	สื่อถึงพญาไก่ พระโฑธีสัตว์อดีตชาติของพระพุทธเจ้า

จากตารางที่ 38 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรในรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้สื่อพระนามของพระโฑธีสัตว์และบารมีที่พระโฑธีสัตว์แต่ละพระองค์ทรงบำเพ็ญในชาตินั้น ๆ นอกจากนี้ ยังสื่อถึง หัวใจของพระโฑธีสัตว์ ได้แก่ บารมี 10 ประการ ที่พระโฑธีสัตว์ทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ทั้ง 3 ระดับ คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี เรียกว่า บารมี 30 ทศน์ (ช.จริยา. (บาลี) 33/76-77/446)

1.4 หลักธรรมคำสอน

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จำนวน 18 หัวใจ ดังตารางที่ 39

ตารางที่ 39 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องหลักธรรมคำสอน

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	วิปัสสนา	วิ ร ส ตี	สื่อถึงหลักวิปัสสนาตามแนวทางของสติปัฏฐานสี่
2	ปถม้ง/อริยสัจสี่	ทุ ส นิ ม	สื่อถึงอริยสัจสี่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นครั้งแรก

หัวใจที่ 39 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
3	ปฏิสังขาย	จิ ปิ เส คิ	สื่อถึงปัจจัยปัจจุเวกขณะ หลักการพิจารณาก่อนบริโภค ปัจจัยสี่ และหลักปัจจัยสันนิสิตศีล ศีลที่เกี่ยวกับการบริโภคปัจจัยสี่
4	กุสลา สังคหะ ปรมัตถะ	จิ เจ รุ นิ	สื่อถึงปรมัตถธรรม 4 ประการ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน อันเป็นสาระสำคัญของพระอภิธรรม
5	กรณีย์	จ ภ ก ส	สื่อถึงหลักคำสอนเรื่องการไม่คบคนชั่ว การคบคนดี การทำความดีตลอดเวลา และการระลึกถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิตอยู่เสมอ
6	กุศล	น ม ก ย	สื่อถึงกุศล ความฉลาดทำในสิ่งที่ควรทำ
7	พระอติปารมี	ส ท ส น	สื่อถึงบารมี 10 ประการ และระดับของบารมี 3 ประการ ได้แก่ บารมี อุบารมี ปรมัตถบารมีที่ต้องบำเพ็ญให้ครบบริบูรณ์ทั้ง 3 ประการ จึงจะเรียกว่า บารมี 30 ทศ
8	ธรรมบท เปรต	ทุ ส น โส	สื่อถึงหลักคำสอนเรื่องกรรม ผลกรรมชั่วทำให้ผู้ทำต้องได้รับความทุกข์ทรมานทั้งในชาตินี้และชาติหน้า
9	พระนิพพาน	สิ่ว พุฑฺธิ์	สื่อถึงหลักคำสอนที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นคนแรกที่ได้บรรลุพระนิพพาน
10	สัมโพชฌงค์ สัตตโพชฌงค์	ส ธ วิ ปิ ป ส อุ	สื่อถึงโพชฌงค์ 7 ประการ คือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา
11	บารมี 30 ทศ	พ เว ส เจ เอ ชิ ม	สื่อถึงบารมี 10 ประการที่ต้องบำเพ็ญให้บริบูรณ์ใน 3 ระดับ คือ บารมี อุบารมี และปรมัตถบารมี
12	ตะปะ	นการตถิ	สื่อถึงตะปะ ธรรมที่เฝ้าผลาญอกุศลธรรมที่เป็นมงคลชีวิตประการหนึ่ง
13	มงคล	เอตมมงคล	สื่อถึงหลักคำสอนที่ว่าด้วยมงคล 38 ประการในมงคลสูตร
14	อาวุธ	ก ข ม นิ	สื่อถึงบารมี 10 ประการ อาวุธที่พระโพธิสัตว์ทรงใช้ขจัดกิเลส
15	พระแม่ธรณี	เม ก มุ อุ	สื่อถึงหลักพรหมวิหารสี่ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
16	เกราะเพชร	ภู ตา จ เภ	สื่อถึงอัปมัณญาเมตตา ความรักสากล
17	อาวุธพระเจ้า	ป ลี ส	สื่อถึงหลักไตรสิกขา คือ ปัญญา ศีล สมาธิ อาวุธที่ใช้ทำลายกิเลส
18	อายันตุ โภจนโต	อา นิ ข นิ	สื่อถึงบารมี 10 อาวุธที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประหารกิเลส

จากตารางที่ 39 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้สื่อถึงหลักธรรมคำสอนอันเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตตั้งแต่ระดับพื้นฐาน เช่น ปัจจัยปัจจุเวกขณะ การทำกุศล ที่เรียกว่า โลกียธรรม และระดับโลกุตระธรรม หลักธรรมสำหรับพัฒนาตนสู่ความหลุดพ้น เช่น อริยสัจสี่ และไตรสิกขา เป็นต้น

1.5 พุทธสาวก

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้นำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธสาวกบางองค์ จำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 40

ตารางที่ 40 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธสาวก

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	ฆฎฐิติ	ฆ ลี อ มิ	สื่อถึงพระจุฬป็นถกเถระที่อดีตชาติเกิดเป็นมาณพผู้เรียนมนต์บทหนึ่งจากอาจารย์และเหตุการณ์บังเอิญที่เกิดขึ้นกับมาณพผู้นี้และพระราชานุญาตที่มาณพเรียนมนต์กับมาณพ จนกลายเป็นที่มาของคาถาป้องกันภัย
2	ยะโตหัง	น ทิ โส เต	สื่อถึงพระองค์สิริมาเถระที่กล่าวคำสัจกับหญิงมีครรภ์คนหนึ่ง จนเป็นที่มาของคาถาคลอดบุตรง่าย
3	สิวลี	น ชา ลี ตี	สื่อถึงพระสิวลีหรือที่คนไทยเรียกว่า พระฉิมพลี ผู้เลิศด้วยลาภ
4	พระมาลัย	มาลย	สื่อถึงพระมาลัยเถระโปรดสัตว์ในรกในมลายิวตถุทีปนิฎฐิกา
5	โตมร	น ทิ โส โต	สื่อถึงพระองค์สิริมาเถระผู้วางอาวุธ หยุดฆ่า ทำลายชีวิตใด ๆ หลังจากที่ท่านได้บวชในศาสนาของพระอริยเจ้าแล้ว
6	พระไตรปิฎก	ม อ อู	สื่อถึงพระมหาเถระ 3 รูป คือ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ และพระอุบาลีผู้เป็นกำลังสำคัญในการทำสังคายนาธรรมพระธรรมวินัยไว้ไม่ให้คลาดเคลื่อน สุนทรหทัยครั้งที่ 1 ที่เรียกว่า ปฐมสังคีติ

จากตารางที่ 40 จะเห็นได้ว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธสาวกบางรูปโดยนำประเด็นสำคัญ เช่น ความเพียรพยายามและความเคารพครูอาจารย์ของพระจุฬป็นถก การวางศาสตราวุธทุกชนิด หยุดทำบาปของพระองค์สิริมาเถระ ผลของการถวายทานแก่พระพุทเจ้าในอดีตของพระสิวลี การโปรดสัตว์นรกของพระมาลัยเถระ และพระมหากัสสปะ พระอานนท์ พระอุบาลี พร้อมกับพระอรหันตสาวกจำนวน 500 รูปที่ช่วยกันสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยไว้เป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า ปฐมสังคีติ

1.6 คัมภีร์ทางศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จำนวน 15 หัวใจ ดังตารางที่ 41

ตารางที่ 41 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	พระอภิธรรม	ส วิ ธา ปุ ก ย ป	สื่อถึงหมวดของคัมภีร์ในพระอภิธรรมปิฎกทั้ง 7 คัมภีร์
2	พระสูตร	ที ม ส อ ชู	สื่อถึงหมวดหมู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกทั้ง 5 คัมภีร์
3	พระวินัย	อา ปา ม จ ปุ	สื่อถึงหมวดหมู่ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกทั้ง 5 คัมภีร์

ตารางที่ 41 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ค่าย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
4	หัวใจธรรมบท	ทุ ส นิ ม	สื่อถึงชื่อหมวดของคัมภีร์ขุททกนิกายหมวดหนึ่ง คือ ธรรมบทในพระสุตตันตปิฎก แต่เนื้อหาของหัวใจมุ่งแสดงบุพกรรมของเปรต 4 ตน
5	มหาสมัย	กาลกถจา มหาภิสม	สื่อถึงมหาสมัยสูตรในพระสุตตันตปิฎก มหาวรรค ที่ขนิกาย และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คือ การมาประชุมกันครั้งใหญ่ของเทวดา
6	บุคคลบัญญัติ	ป น ป เจ	สื่อถึงชื่อคัมภีร์หมวดบุคคลบัญญัติในพระอภิธรรมที่ว่าด้วยบัญญัติ 6 ประการ ได้แก่ ชั้นธ ายตนะ ธาตุ สัจจะ อินทรีย์ และบุคคล
7	คิริमानนท์	กตมา จ	สื่อถึงคิริमानนสูตรที่ว่าด้วยสัญญา 10
8	ภณยักข์	ภ ย ณ ย	สื่อถึงอภณายสูตรที่เนื่อหากล่าวถึงยักข์
9	พระยามิลินท์	อ ล วิ	สื่อถึงพระยามิลินท์ในมิลินทปัญหาปกรณ์ (คัมภีร์ชั้นอรรถกถาหรือปกรณ์วิเสส) (มิลินทปัญหาอรรถกถาของพม่า) และมิลินทปัญหาฎีกา
10	พระไตรปิฎก	ม อ อู	สื่อถึงพระมหากัสสปะ พระอานนท์ และพระอุบาลีที่เป็นผู้นำในการสังคายนาพระธรรมวินัย รวบรวมพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า พระไตรปิฎก
11	พาหุง	พา มา นา อู ก ส น ทู	สื่อถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีต่อบุคคลต่าง ๆ ด้วยธรรมวิธี 8 เหตุการณ์ในฎีกาพาหุง
12	เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป โก ย ส ปุ ย อ ป	สื่อถึงบทสวดพระปริตรที่มาในฎีกาปริตร
13	พระมาลัย	มาลยย	สื่อถึงพระมาลัยโปรดสัตว์นรกในมาลัยวัตถุที่ปณีฎีกา
14	เสฏฐัน	เส พุ ส ว เส ต์ อ เส	สื่อถึงปณามคภาในกัจจายนสูตร
15	กรณีย์	จ ภ ก ส	สื่อถึงอักษรย่อที่ว่าด้วยหลักดำเนินชีวิตที่งามในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

จากตารางที่ 41 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ ค่าย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งคัมภีร์หลัก ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ เช่น คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ คัมภีร์ธาดูปทีปิกา และคัมภีร์คัมภีร์กัจจายนสูตร ซึ่งหัวใจทั้ง 15 หัวใจที่แสดงไว้ในตารางที่ 39 นั้นเป็นหัวใจที่อักษรย่อสื่อถึงโดยตรง แต่ยังมีหัวใจอีกจำนวนมากที่สาระสำคัญของหัวใจมีที่มาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะพระไตรปิฎก ผลการวิจัยที่กล่าวถึงแหล่งที่มาของอักษรย่อ สามารถยืนยันเรื่องนี้ได้

1.7 หลักภาษาบาลี

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้หลักภาษาบาลี แยกออกเป็น 2 ประเภท คือ บาลีไวยากรณ์ และศัพท์ในภาษาบาลี ดังนี้

1.7.1 ไวยากรณ์ภาษาบาลี พบว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ไวยากรณ์ภาษาบาลี จำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 42

ตารางที่ 42 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องบาลีไวยากรณ์

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	ตรีนิสิงเห	ส ห ข ฎ ตรี	สื่อถึงพยัญชนะในภาษาบาลี ผนวกกับความเชื่อในศาสนา พราหมณ์ และเทวชั้นสุททาวาส 5 ชั้น
2	สนธิ	ง ณ น ม	สื่อถึงหลักภาษาบาลีที่ว่าพยัญชนะที่สุตวรรค
3	การก	กมมตเถ	สื่อถึงหลักภาษาบาลีที่ว่าด้วยการทำหน้าที่ของวิภัติต่าง ๆ
4	สมาส	ส จ ไต ลี	สื่อถึงหลักภาษาบาลีที่ว่าด้วยการย่อศัพท์
5	คงคาเดียด	ก ข ช น	สื่อถึงพยัญชนะวรรคในภาษาบาลี
6	ก.ข., กอ.ขอ.	อิ น วิ, ก ย น อ, มอ ล อ ช ไ หรือ โช	สื่อถึงอักษรในภาษาบาลีทั้งสระและพยัญชนะ และการนำพยัญชนะในภาษาบาลีมาผสมกับอักษรและวรรณยุกต์ไทย

จากตารางที่ 40 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้หลักบาลีไวยากรณ์ทั้งสระ พยัญชนะ การต่อหรือศัพท์ การทำหน้าที่ของวิภัติ การย่อศัพท์ให้สั้นลง และการประยุกต์อักษรบาลีผสมกับอักษรไทย กลายเป็นบาลีไทย

1.7.2 ศัพท์ภาษาบาลี พบว่า โบราณจารย์ได้ใช้คำศัพท์ในหัวใจมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ศัพท์ภาษาบาลี จำนวน 18 หัวใจ ดังตารางที่ 43

ตารางที่ 41 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ศัพท์ภาษาบาลีและคำแปลภาษาไทย

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	คน	นร กาล	สื่อถึงมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์คือความตาย
2	ชาย	จิตต์ ปุริโส	สื่อถึงจิตของมนุษย์ผู้ชาย
3	หญิง	จิตต์ อิตถี ภคณี เม	สื่อถึงจิตมนุษย์ผู้หญิง
4	มาร	อานูภาวโต	สื่อถึงมารและอานูภาพของมาร
5	พระยาร้อยเอ็ด		
6	โจร	กณห เนท	สื่อถึงโจรผู้ที่ชอบทำความชั่ว ส่งผลให้ชีวิตมีดมน
7	คนพาล	โท ร โท ร พาล ร	สื่อถึงคนพาลผู้ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส คือ โลก โภคะ หลง เป็นเหตุให้คิด ทำ พูดในเรื่องที่ไม่ถูกต้อง

ตารางที่ 43 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ค่าย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
8	ลิงลม	ยุ วา หวา	สื่อถึงการนำศัพท์บาลีมาใช้เป็นหัวใจลิงลม
9	ยุง	ตปสย	สื่อถึงยุง แต่อักษรในหัวใจสื่อถึงแดดและอันตราย และหลักการพิจารณาก่อนการใช้สอยปัจจัยสี่ (ปัจจัยปัจจเวก-ขณะ)
10	งู	อหิ สปิโป	สื่อถึงงูและการนำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้เป็นหัวใจงู
11	พระยานาค	อ ง ส	สื่อถึงพระยานาคผู้ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป
12	สัตว์	อตตภาโว	สื่อถึงสัตว์ทุกประเภทว่าเป็นผู้ที่จะต้องตาย
13	ม้า	สุขโย	สื่อถึงม้าอาชาไนยซึ่งเป็นม้าชั้นเยี่ยมที่ฝึกดีแล้ว
14	ไฟ	เตชสติ	สื่อถึงไฟและหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับไฟ
15	ลม	วายุ ล ส	สื่อถึงการใช้ศัพท์ภาษาบาลีที่แปลว่า ลม
16	ดิน	ปถวิย, ปจวิย	สื่อถึงการใช้ศัพท์บาลีสื่อถึงดินและหลักคำสอนที่เกี่ยวกับธาตุดิน
17	ข้าวเปลือก	ฉ ณ ส ฉา	สื่อถึงการใช้ศัพท์บาลีสื่อถึงปุพพชาติและอปรณชาติ
18	ดาบ	วินาเสนติ	สื่อถึงกิริยาอาชยาด การใช้ภาษาบาลีสื่อถึงดาบว่าเป็นอาวุธที่ทำให้ชีวิตพินาศ

จากตารางที่ 43 จะเห็นว่า สรุปได้ว่า โบราณจารย์ได้ใช้คำศัพท์ภาษาบาลีมาใช้ใช้สื่อเรื่อง ๆ ทั้งที่เป็นชื่อคน สัตว์ มาร และวัตถุสิ่งของ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ข้าวเปลือก และดาบโดยสรุปใน 2 ลักษณะ คือ ความหมายหรือคำแปล และอานุภาพของสิ่งนั้น ๆ

1.8 พิธีกรรมทางศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้ย่ออักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและนำมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้การเรียนรู้พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 หัวใจ ดังตารางที่ 44

ตารางที่ 44 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ค่าย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	สัคเค	น ส ม เห	สื่อถึงบทชุมนุมเทวดาที่ต้องกล่าวก่อนในพิธีสวดหรือเจริญพุทธมนต์
2	ทิพยมนต์	ก ป ย ส	สื่อถึงบทสวดต่าง ๆ ที่เรียกว่าพระปริตร ซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า
3	เจ็ดตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป	สื่อถึงบทสวดพระปริตร 7 บทที่ใช้สวดในงานพิธีต่าง ๆ

จากตารางที่ 44 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ ค่าย่อ หรือคำศัพท์มาใช้สื่อถึงพิธีกรรมที่ว่าด้วยบทสวดพระปริตรต่าง ๆ ที่ใช้ในการสวดพระพุทธมนต์หรือเจริญพระพุทธมนต์ในงานพิธีต่าง ๆ

1.9 เรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้อพยพอักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาและนำมาใช้เพื่อสื่อการเรียนรู้การรับรู้พระพุทธศาสนา จำนวน 2 หัวใจ ดังตารางที่ 45

ตารางที่ 45 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	ขมฤๅติ	ข ลี อ มิ	สื่อถึงมาณพที่เป็นอดีตชาติของพระจุฬินันท์ผู้เรียนมนต์บทหนึ่งจากอาจารย์ท่านและเหตุการณ์บังเอิญที่เกิดขึ้นกับมาณพผู้นี้และพระราชาก็มาขอเรียนมนต์กับมาณพ จนกลายเป็นที่มาของคาถาป้องกันภัย
2	นิทาน	สิว พุทธ	สื่อถึงเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุโพธิญาณหรือนิพพาน

จากตารางที่ 45 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อคำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นมาใช้สื่อถึงเรื่องเล่าในชาดก อรรถกถาชาดก หรืออรรถกถาธรรมบทที่เป็นเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าครั้งเป็นพระโพธิสัตว์หรืออดีตชาติของพุทธสาวกที่เนื้อหามุ่งการแสดงการบำเพ็ญบารมีและจริยาของท่านเหล่านั้นเป็นสำคัญ ซึ่งมีใช้มีเพียงแค่ 2 หัวใจนี้เท่านั้น แม้เรื่องชาดกโดยเฉพาะมหานิบาตชาดกทั้ง 10 เรื่อง ก็จัดว่าเป็นเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนาเช่นกัน เพราะเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาเล่าให้พวกพระภิกษุฟังในโอกาสต่าง ๆ เพื่อทรงแสดงหลักคำสอนในบางเรื่อง

2. การใช้สื่อเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้อพยพอักษรจากคำศัพท์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและนำมาใช้สื่อเรื่องเหล่านี้ แจกแนกได้ 3 เรื่อง ได้แก่ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และตัวละครสำคัญในวรรณคดีไทย ดังต่อไปนี้

2.1 ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้อพยพอักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและนำมาใช้เพื่อสื่อการเรียนรู้ จำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 46

ตารางที่ 46 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	พระอิศวร	ส อ น ก โต	ชื่อหัวใจสื่อถึงพระอิศวรหรือพระศิวะ เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หนึ่งในเทพตรีมูรติ แต่อักษรในหัวใจสื่อถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ
2	พระพาย	วา ล ก โต	สื่อถึงเทพเจ้าแห่งลมหรือพายุ
3	กาลิ	หนตุนดา	สื่อถึงเจ้าแม่กาลิหรือพระแม่อุมาเทวี พระชายาของพระศิวะ

ตารางที่ 46 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
4	ตรีเทพ	น ม อ อุ	สื่อถึงเทพตรีมูรติ เทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 3 องค์ คือ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ
5	พระแม่ธรณี	เม ก มุ อุ	สื่อถึงเทพผู้รักษาแผ่นดินที่ปรากฏในคัมภีร์พราหมณ์และพุทธ

จากตารางที่ 46 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ หรือคำศัพท์มาใช้สื่อถึงความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ ความเชื่อเรื่องเทพองค์ต่าง ๆ ทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะเทพตรีมูรติ เทพสูงสุดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ สะท้อนถึงอิทธิพลทางความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีต่อสังคมไทย และการนำความเชื่อเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์มาผสมผสานกับหลักการในศาสนาพุทธบางเรื่อง เห็นได้จากอักษร ม อ อุ ที่เดิมที่เป็นอักษรที่มาจากชื่อของเทพตรีมูรติ ต่อมาโบราณจารย์ไทยได้นำมาใช้สื่อแทนพระรัตนตรัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554, น. 1441) สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของภิญโญ ล่องสกุลที่ว่า แต่เดิมที่อักษรในหัวใจต่าง ๆ เป็นคำย่อที่มาจากหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา แต่ต่อมาได้ผสมกับเวทมนต์คาถาต่าง ๆ ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนของอักษรบางตัว และการสื่อความหมายก็ต่างไปจากเดิมที่เป็นหลักการของพุทธกลายเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มุ่งความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ไป (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 มีนาคม 2561) และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับคำให้สัมภาษณ์ของสมชัย พิทักษ์วรรณที่ว่า จากเดิมอักษรย่อเหล่านี้เป็นการสื่อปัญญา คือ สื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา แต่ต่อมาเมื่อมีการผสมผสานกับความเชื่อเรื่องเวทมนต์คาถาที่มาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทำให้สื่อทางปัญญากลายเป็นความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ตามลัทธิไสยศาสตร์ไป (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม 2561)

2.2 ความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจศักดิ์สิทธิ์

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้ย่ออักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความทางไสยศาสตร์และนำมาใช้สื่อความเชื่อดังกล่าว จำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 47

ตารางที่ 47 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจศักดิ์สิทธิ์

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	จิ้งจก	ก ร ส ตี	ชื่อหัวใจสื่อถึงอำนาจเวทมนต์ที่ทำให้คนชะงัก ตกตะลึง แต่อักษรในหัวใจสื่อถึงพระพุทธรูป
2	อิทธิฤทธิ์	อ หั นุภา	สื่อถึงอำนาจของเวทมนต์ที่มีอำนาจภาพต่าง ๆ แต่อักษรในหัวใจสื่อถึงอำนาจของพระพุทธรูป
3	แคล้วคลาด	อรหนตโก	สื่อถึงอำนาจแห่งเวทมนต์คาถาที่ทำให้แคล้วคลาดจากอันตรายแต่หัวใจสื่อเกี่ยวกับพระอรหันต์ที่ปราศจากภัย

ตารางที่ 47 (ต่อ)

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ค่าย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
4	นกกาสัก	กาล ถานุ	สื่อถึงนกกาสักที่เชื่อกันว่าเป็นนกศักดิ์สิทธิ์ บินมาไม่เห็นตัว ถ้าได้ขนของนกชนิดนี้มาบูชาจะทำให้หายตัวได้
5	ธนู	อานุกาเวน	สื่อถึงความเชื่อเรื่องควายธนูหรือวัวธนู วิชาว่าด้วยการผูกหุ่นพยนต์ทางไสยศาสตร์แบบหนึ่ง

จากตารางที่ 47 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ ค่าย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจต่าง ๆ มาใช้สื่อถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์ และความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเกิดจากการเสกเป่าตามพิธีทางไสยศาสตร์และที่เกิดตามธรรมชาติ เช่น นกกาสัก เป็นต้น แสดงถึงอิทธิพลของความเชื่อไสยศาสตร์และความศักดิ์จากอำนาจธรรมชาติที่มีอยู่ในสังคมไทยและการนำความเชื่อดังกล่าวมาผนวกเข้ากับหัวใจ 108 สอดคล้องกับการนำอักษรย่อในหัวใจไปใช้ของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เป็นพระสงฆ์ทั้งสองท่าน คือ พระครูวิสุทธิสมุทฺตรคุณ (หลวงพ่อนันต์) ที่ท่านนำหัวใจพระเจ้า 5 พระองค์ คือ น ม พ ท และหัวใจธาตุกรรมีย์ คือ จ ภ ก ส ที่ถือว่าเป็นยอดคาถาและกุมคาถาทั้งหมดในหัวใจ 108 ไปใช้ในการสร้างวัดมุงมงคลโดยมุ่งเพื่อช่วยเหลือประชาชนและการทำนุบำรุงศาสนาโดยไม่ได้หวังผลตอบแทน (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561) ขณะที่พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงวิระ) ก็ใช้คาถาในหัวใจ 108 บางหัวใจในการสร้างวัดมุงมงคลโดยมุ่งเพื่อให้เกิดเป็นเมตตามหานิยม และการคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่ผู้บูชาเป็นสำคัญ แต่จะไม่ใช้คาถาในหัวใจไปในทางเดรัจฉานวิชาที่ท่านให้ความหมายว่าเป็นวิชาที่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย เช่น การทำเสน่ห์ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561)

2.3 ตัวละครสำคัญในวรรณคดีไทย

ผลการศึกษาพบว่า โบราณจารย์ได้ย่ออักษรจากคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับความทางไสยศาสตร์และนำมาใช้สื่อตัวละครในวรรณคดีไทย จำนวน 6 หัวใจ ดังตารางที่ 48

ตารางที่ 48 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ตัวละครในวรรณคดีไทย

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร ค่าย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	สาระสำคัญที่สื่อถึง
1	พระราม	อุปติ	สื่อถึงพระรามละครตัวเอกในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์
2	ขุนแผน	สุ น โม โล	สื่อถึงขุนแผนละครตัวเอกในเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนผู้มีอาคมด้านไสยศาสตร์แก่กล้า
3	พระพาย	วา ล กโต	สื่อถึงพระพายเทพเจ้าแห่งลมหรือพายุ ผู้เป็นบิดาของหนุมาน
4	หนุมาน	ย ต ม อ หนุมาน	สื่อถึงหนุมานทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์
5	พาลี	ย น ต นุภา	สื่อถึงพาลีทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์
6	องคต	พหวาร	สื่อถึงองคตทหารเอกของพระรามในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

จากตารางที่ 48 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจต่าง ๆ มาใช้สื่อถึงตัวละครในวรรณคดีไทย 2 เรื่อง คือ รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสื่อถึงตัวละครตัวเอกของเรื่อง ได้แก่ พระราม และทหารเอกอย่างเช่น หนุมาน พาลี องคต และวรรณคดี เรื่อง ขุนช้างขุนแผนที่สื่อถึงตัวเอกของเรื่อง คือ ขุนแผนผู้มีวิชาอาคมทางไสยศาสตร์ที่แก่กล้า แสดงถึงความเชื่อในฤทธาานุภาพของตัวละครเอก และความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมในขณะนั้น และความเชื่อเรื่องนี้ก็สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เห็นได้จากข้อมูลจากคำสัมภาษณ์พระครูวิสุทธิสมุทฺตรคุณ (หลวงพ่อนันต์) ที่ท่านได้นำหัวใจหนุมาน (ย ต ม อ, ห นุ มา น) และหัวใจอื่น ๆ เช่น หัวใจพระสิวลี (น ชา ลี ตี) มาใช้สร้างหนุมานเพื่อให้คนได้นำไปสักการบูชาโดยมุ่งให้เกิดอานุภาพเป็นเมตตา และคุ้มครองป้องกันเป็นสำคัญ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28 มีนาคม 2561)

3. การใช้แบบผสมผสานกัน

ผลการวิจัยพบว่า หัวใจบางหัวใจในคัมภีร์หัวใจ 108 มีลักษณะของการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อในพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไสยศาสตร์ และความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในสิ่งต่าง ๆ ดังตัวอย่างในตารางที่ 49

ตารางที่ 49 แสดงหัวใจที่ใช้เป็นสื่อถึงความเชื่อแบบผสมผสานกัน

ที่	ชื่อหัวใจ	อักษร คำย่อ หรือ คำศัพท์ในหัวใจ	การผสมผสานกันของความเชื่อ
1	ตรีนิสิงเห	ส ห ข ฎ ตรี	คัมภีร์ยันต์เทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับหลักการในพุทธศาสนา
2	พระไตรปิฎก ตรีเพชร	ม อ อู	พระไตรปิฎก พระรัตนตรัยกับเทพตรีมูรติ
3	ยะโตหัง	น หิ โส เต	คำกล่าวของพระองค์ลิมลกับอานุภาพศักดิ์สิทธิ์ของคาคาคลอดบุตรง่าย
4	พาหุง	พา มา นา อุ ก ส น พุ	อานุภาพของพระพุทธเจ้ากับความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในอำนาจของชยปริตร
5	สัมโพชฌงค์ 7	ส ธ วิ ปิ ป ส อู	โพชฌงค์ 7 กับอานุภาพในการรักษาโรค
6	อิทธิฤทธิ์	อิ ห์ นุภา	ฤทธิ์ที่เกิดจากธรรมกับฤทธิ์ที่เกิดจากเวทมนต์
7	หัวใจเจ็ดตำนาน	ส ย ส ปุ ย อ ป	พุทธมนต์กับอำนาจพระปริตรด้านต่าง ๆ
8	ภณยักษ์	ภ ย น ย	พุทธมนต์กับคาถาขับไล่ยักษ์ ภูต ผี ปีศาจ
9	พระสิวลี	น ชา ลี ตี	ผลของกรรมดีกับคาคาโชคลาภ
10	หญิง	จิตต์ ภคินี เม	ภาษาลีกับคาคาเสน่ห์ทำให้หญิงหลงรัก
11	ลิงลม	ยุ วา ห วา	ภาษาลีกับอานุภาพของลิงลม

จากตารางที่ 49 จะเห็นว่า โบราณจารย์ได้ใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นของหัวใจที่ยกตัวอย่างมาใช้สื่อแบบผสมผสานระหว่างหลักการในศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ ไสยศาสตร์ ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากเวทมนต์คาคาและธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับการนำคาคาหัวใจ 108 ไปใช้ของพระสงฆ์ผู้ให้คำสัมภาษณ์ทั้งสองรูป กล่าว คือ พระครูวิสุทธิสมุทฺตรคุณ

(หลวงพ่อนันต์) ได้นำหัวใจหนุมาน คือ หนุมาน หัวใจพระสีวลี คือ น ขา ลี ตี ไปใช้สร้างหนุมานให้ผู้
ที่ศรัทธานำไปบูชาโดยมุ่งให้ให้คุ้มครองป้องกันภัยเกิดโชคลาภ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 28
มีนาคม 2561) และพระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (หลวงพ่อวีระ) ได้นำหัวใจนวทรคุณ (พุทธคุณ 9
ประการ) ไปใช้เป็นอักขระลงในเหรียญรุ่นแรกของท่านโดยมุ่งให้พุทธทานุภาพคุ้มครองรักษาผู้
ที่นำไปบูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 29 มีนาคม 2561)

นอกจากนี้ยังพบว่า ลักษณะการใช้คำที่เป็นหัวใจก็มีลักษณะสื่อถึงความเชื่ออื่น ๆ ที่ไม่ใช่
พระพุทธศาสนา แต่นำมาใช้แทนหลักการในพระพุทธศาสนา เช่น ชื่อหัวใจที่ใช้คำว่า พระเจ้า แทนคำ
ว่า พระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่น หัวใจอาวูระพระเจ้า เป็นต้น เป็นการสื่อที่ทำให้คนผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเข้าใจผิด
ไปว่า พระเจ้าในที่นี้ คือ เทพเจ้าองค์ต่าง ๆ ในศาสนาพราหมณ์ และถ้ากล่าวถึงการนำหัวใจไปใช้จะได้
ข้อสรุปว่า ทุกหัวใจสื่อไปในทางอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจในเชิงดลบันดาลให้เป็นไป เช่น
เมตตามหา แคล้วคลาด อยู่ยง คงกระพัน เป็นต้นทั้งสิ้น ทั้งที่หัวใจเหล่านั้นสื่อหลักการหรือเรื่อง
ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์หรือพุทธทานุภาพแต่อย่าง
ใด สะท้อนให้เห็นว่า หัวใจ 108 ทั้งหมดเป็นองค์ความรู้ที่ผสมผสานกันระหว่างหลักการในพระพุทธ-
ศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ไสยศาสตร์ และความเชื่ออื่น ๆ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของสมชัย
พิทสุวรรณ์ที่ว่า แต่เดิมที่อักขระย่อในหัวใจต่าง ๆ นั้นมาจากหลักสำคัญบางเรื่องในพระพุทธศาสนาที่
เกิดความต้องสื่อปัญหา หมายถึง การใช้อักขระย่อเหล่านี้เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา แต่
ต่อมาเมื่อมีการนำความเชื่ออื่นเข้ามาผสม ส่งผลให้หลักการสร้างปัญญาดังกล่าวถูกศรัทธากลับไปหมด
เหลืออยู่แต่ความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ด้านต่าง ๆ จากตัวอักษรที่เกิดจากการเสกเป่าคล้ายกับ
เวทมนต์คาถาในลัทธิความเชื่อทางไสยศาสตร์ในที่สุด (การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล, 15 มีนาคม
2561)

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) ศึกษารูปแบบและวิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 (2) ศึกษาแหล่งที่มา สาระสำคัญ และการนำอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไปใช้ในมิติต่าง ๆ (3) ศึกษาการใช้อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา ใช้ทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะเป็นแนวทางในการศึกษา 4 รูปแบบ คือ (1) อาทิสังเกต การย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ (2) อันตสังเกต การย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ (3) อาทยันตสังเกต การย่ออักษรตัวแรกและตัวสุดท้ายของศัพท์ (4) มัชฌสังคหะ การย่ออักษรแล้วประมวลไว้ตรงกลาง โดยนำอักษรที่ย่อมาเรียงสลับกันไปมาจนกระทั่งอักษรตัวสุดท้ายอยู่ตรงกลาง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ กระทำโดยวิธีการทางด้านมานุษยวิทยา คือ ใช้การพรรณนา (Descriptive Analysis) ด้วยการศึกษาความสัมพันธ์ของข้อมูลจากเอกสารกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างไรแล้วนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analysis Description)

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา สรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาทั้ง 3 ข้อ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สรุปได้ตามประเด็นของการศึกษา 2 ประการ คือ รูปแบบของอักษรย่อและวิธีการย่ออักษรดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการย่ออักษร

อักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้นไม่ใช่อักษรย่อทั้งหมด แต่มีคำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย จำแนกได้ 10 รูปแบบ คือ

1.1 อักษรย่อ

อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ใช้รูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ 4 รูปแบบ คือ (1) อาทิสังเกต การย่ออักษรตัวแรกหรือพยางค์แรกของศัพท์พบว่าเป็นรูปแบบที่ใช้มากที่สุด เฉพาะที่ใช้วิธีการย่อแบบนี้อย่างเดียวพบจำนวน 27 หัวใจ (2) อันตสังเกต การย่ออักษรตัวสุดท้ายหรือพยางค์สุดท้ายของศัพท์พบว่ามีมากที่สุดเป็นลำดับที่สอง ส่วนใหญ่จะใช้ร่วมกับการย่ออักษรแบบอาทิสังเกต คำย่อ และศัพท์เต็ม แต่เฉพาะที่ใช้วิธีการย่อแบบนี้อย่างเดียวพบเพียง 1 หัวใจ (3) อาทยันตสังเกต การย่ออักษรตัวแรกตามวิธีการย่ออักษรแบบอาทิสังเกตและการย่ออักษรตัวสุดท้าย

ของศัพท์ตามวิธีการย่ออักษรแบบอันตสังเกต พบจำนวน 35 หัวใจ (4) มีขมสังหะ การย่ออักษรจากศัพท์แล้วนำอักษรมาวางสลับกันไปมาจนอักษรตัวสุดท้ายอยู่ตรงกลาง พบจำนวน 1 หัวใจ

1.2 คำย่อ

คำย่อเป็นการย่ออักษรรูปแบบหนึ่ง แต่เป็นการย่อหรือการถอดอักษรจากศัพท์เต็มในบางส่วน ไม่ได้ถอดมาทั้งศัพท์ พบจำนวน 4 หัวใจ

1.3 อักษรย่อกับคำย่อ

อักษรย่อในข้อนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกตหรืออันตสังเกตแล้วนำอักษรย่อขึ้นมาผสมกับคำย่อเพื่อใช้เป็นหัวใจ พบจำนวน 5 หัวใจ

1.4 ศัพท์เต็ม

รูปแบบของอักษรข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นคำศัพท์ที่โบราณาจารย์นำมาจากข้อความที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวใจ ทั้งศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติและศัพท์ที่ยังไม่ได้ประกอบวิภัติเพื่อใช้เป็นหัวใจ พบจำนวน 27 หัวใจ

1.5 อักษรย่อกับศัพท์เต็ม

อักษรย่อในข้อนี้ใช้วิธีการย่ออักษรแบบอาทิสงเกตหรืออันตสังเกตแล้วนำอักษรย่อขึ้นมาผสมกับศัพท์เต็มที่ประกอบวิภัติและศัพท์ที่ยังไม่ประกอบด้วยวิภัติ หรือศัพท์ที่ประกอบวิภัติแล้ว แต่ลบวิภัติให้คงรูปศัพท์เต็มเพื่อใช้เป็นหัวใจ พบจำนวน 9 หัวใจ

1.6 คำย่อและศัพท์เต็ม

รูปแบบของอักษรในหัวใจในข้อนี้เป็นการนำคำย่อมาผสมกับศัพท์เต็มทั้งที่ประกอบวิภัติและยังไม่ประกอบวิภัติเพื่อใช้เป็นหัวใจ พบจำนวน 3 หัวใจ

1.7 อักษรที่ย่อแบบอิสระ

รูปแบบอักษรข้อนี้เป็นการย่อหรือถอดอักษรจากศัพท์ที่อยู่ในเรื่องเดียวกันหรือต่างเรื่องกัน มีทั้งที่เป็นไปตามข้อกำหนดและไม่เป็นไปตามข้อกำหนดใด ๆ ในการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ สามารถย่อได้ทุกตัวอักษรของศัพท์ตามแต่ประสงค์ของผู้ใช้พบ 6 หัวใจ

1.8 อักษรจากภาษาบาลี

รูปแบบอักษรข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นการนำอักษรทั้งสระและพยัญชนะในภาษาบาลีมาใช้เป็นหัวใจ พบจำนวน 3 หัวใจ

1.9 อักษรภาษาบาลีผสมกับอักษรไทย

รูปแบบอักษรข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นการนำอักษรที่เป็นพยัญชนะในภาษาบาลีมาผสมกับอักษรไทย เป็นบาลีไทย พบเพียง 1 หัวใจ

1.10 อักษรภาษาบาลีผสมกับคำไทย

รูปแบบอักษรข้อนี้ไม่ใช่อักษรย่อ แต่เป็นการนำอักษรที่เป็นพยัญชนะในภาษาบาลีมาผสมกับคำไทย พบ 1 หัวใจ

ผลการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 แต่รูปแบบการย่อหรือการถอดอักษรที่ตรงตามทฤษฎีการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะพบว่า มีเพียง 4 รูปแบบเท่านั้น คือ อาทิสงเกต อันตสังเกต อาทยันตสังเกต

และมีขัณสังหะ นอกจากนี้เป็นการผสมผสานกันระหว่างวิธีการย่อแบบใดแบบหนึ่งข้างต้นกับคำย่อศัพท์เต็ม และอีกส่วนหนึ่งเป็นการนำอาสระและพยัญชนะจากภาษาบาลีมาผสมกับอักษรไทยและคำไทยแล้วนำมาใช้เป็นหัวใจเพื่อสื่อถึงความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ

2. วิธีการย่ออักษร

วิธีการย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 สรุปได้ 2 ประการ คือ วิธีการย่ออักษรที่เป็นไปตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ และวิธีการย่ออักษรที่ไม่เป็นไปตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ดังนี้

2.1 วิธีการย่ออักษรตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

การย่ออักษรในข้อนี้พบ 4 วิธีคือ อาทิสังเกต อันตสังเกต อาทยันตสังเกต และมีขัณสังหะ ส่วนใหญ่ใช้วิธีการย่อแบบอาทิสังเกต โดยพบข้อกำหนดจากรูปแบบการย่ออักษรทั้ง 4 วิธีข้างต้น 7 ประการ คือ

1) การย่ออักษรจากศัพท์ที่มีพยางค์เดียวหรือสองพยางค์ เป็นศัพท์ประเภทอุปสรรคหรือนิบาต ให้ย่อตัวใดตัวหนึ่ง ศัพท์ที่เป็นอุปสรรค เช่น **ส** ที่ย่อมาจาก **สมมาสมพุทโธ** และศัพท์ที่เป็นนิบาต เช่น **ติ** ที่ย่อมาจาก **อิติ** เป็นต้น

2) การย่ออักษรจากศัพท์ทั่วไปที่มากกว่า 1 พยางค์ ให้ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์ตามวิธีอาทิสังเกต เช่น **ท** ที่ย่อมาจาก **ทุกขิ** หรือย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์ตามวิธีอันตสังเกต เช่น **โก** ที่ย่อมาจาก ...ฆาตโก เป็นต้น

3) การย่ออักษรจากคำศัพท์สมาสที่เป็นประกอบด้วยศัพท์หลายศัพท์ สามารถย่ออักษรได้ทุกศัพท์ เช่น **วิ** ที่ย่อมาจากคำว่า **วิชชาจณสมปนโน** (ย่ออักษรตัวแรกของศัพท์แรกด้วยวิธีอาทิสังเกต) **ม** ที่ย่อมาจาก **สจจาธิชชานเมตตูปেকขา** (ย่ออักษรตัวแรกจากศัพท์ที่อยู่ในท่ามกลางด้วยวิธีอาทิสังเกต) และ **โก** ที่ย่อมาจาก **อรหนตฆาตโก** (ย่ออักษรตัวสุดท้ายของศัพท์สุดท้ายด้วยวิธีอันตสังเกต)

4) การย่ออักษรจากศัพท์ทั่วไปพร้อมทั้งสระหรือนิคคหิต เช่น **สุ** ที่ย่อมาจาก **สุคโต** (อาทิสังเกต) และ **โร** ที่ย่อมาจาก **อนุตตโร** (อันตสังเกต) **ส** ที่ย่อมาจาก **สมมาสมพุทโธ** (อาทิสังเกต) **มิ** ที่ย่อมาจาก **ชานามิ** (อันตสังเกต) **ม** ที่ย่อมาจาก **โสสมิ** เป็นต้น

5) การย่ออักษรจากศัพท์ทั่วไปโดยไม่นำสระ พยัญชนะ หรือนิคคหิตติดมาด้วย เช่น **ก** ที่ย่อมาจาก **อกาลิโก** (ไม่นำสระ โอ มาด้วย) **เอ** ที่ย่อมาจาก **เตชวา** (ไม่นำ ต มาด้วย) และ **ส** ที่ย่อมาจาก **สมมาสมพุทตส** (**ส** ไม่นำนิคคหิตมาด้วย) **เอ** ที่ย่อมาจาก **กุต** เป็นต้น

6) การย่ออักษรโดยนำสระมาด้วย แต่เปลี่ยนแปลงรูปสระ เช่น **จิ** ที่ย่อมาจาก **จิวิริ** (อาทิสังเกต) เป็นต้น

7) การย่ออักษรควบกล้ำหรืออักษรที่มีตัวสะกด ให้ถอดอักษรที่ควบกล้ำหรืออักษรที่เป็นตัวสะกดมาด้วยก็ได้ เพื่อสร้างความชัดเจนถึงที่มาของอักษรและป้องกันความเข้าใจผิด เช่น **สวา** ที่ย่อมาจาก **สวภาขาโต** (อาทิสังเกต) **คคิ** ที่ย่อมาจาก **สามคคิ** (อันตสังเกต) เป็นต้น

ข้อกำหนดในการย่ออักษรทั้ง 7 ประการนี้ เป็นข้อกำหนดที่โบราณจารย์นำมาจาก คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะมาใช้เป็นเกณฑ์การย่ออักษรในคัมภีร์หัวใจ 108 อันเป็นการสืบทอดภูมิปัญญา ของบูรพาจารย์ที่ได้รังสรรค์วิธีการย่ออักษรไว้ให้คงอยู่สืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

2.2 การย่ออักษรที่ไม่เป็นไปตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ

การย่ออักษรข้อนี้ไม่ได้นำข้อกำหนดจากรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถ-สังคหะมาใช้ แต่เป็นการย่อตามประสงค์ของโบราณจารย์แต่ละท่าน พบ 6 รูปแบบ คือ

1) การย่ออักษรทุกตัวของศัพท์ การย่ออักษรแบบนี้จะเป็นการย่อเฉพาะเรื่องที่สำคัญ ในพระพุทธศาสนา เช่น การย่ออักษรทุกตัวในบทสวดสรรเสริญพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ บางส่วนในคัมภีร์อิตปิ โส มาลา พุทธคุณเริ่มจาก อี ตี ปี โส...ภ ค วา ตี. ธรรมคุณเริ่มจาก สวาก ขา โต ภ ค ว ตา...วิญ ญ หี ตี. และสังฆคุณเริ่ม สุ ป ฎิ ปนุ โน ภ ค ว โต สา ว ก สง โฆ. (สังฆคุณท่าน กำหนดไว้เพียง 14 ตัวอักษร เพื่อให้ได้จำนวน 108 พยางค์ เมื่อนับรวมกับพุทธคุณและธรรมคุณ)

2) คำย่อ เป็นการย่ออักษรบางส่วนของคำศัพท์เต็มมาใช้เป็นหัวใจ ไม่ได้นำมาหมดทั้ง ศัพท์ วิธีการย่อแบบนี้พบไม่มากนักในคัมภีร์หัวใจ 108 เช่น **อุทา สติ** ในหัวใจรัตนคุณ ซึ่ง **อุทา** ย่อมา จาก **อุทายี** และ **สติ** ย่อมาจาก **อนุสติ** เป็นต้น

3) คำศัพท์ ไม่ใช่ย่ออักษร แต่เป็นการนำศัพท์เต็มมาใช้เป็นหัวใจพบว่า มีทั้งศัพท์ที่ ประกอบวิภัติแล้วและศัพท์ที่ยังไม่ประกอบวิภัติ ซึ่งเป็นการนำศัพท์มาใช้สื่อความหมาย แผลงที่มา และสาระสำคัญของหัวใจโดยตรง เช่น **อหิ สบโป** ในหัวใจ ทั้งสองศัพท์นี้เป็นศัพท์ที่ประกอบวิภัติ แล้ว และแปลว่า ฐ เหมือนกัน เป็นต้น

4) การนำอักษรจากภาษาบาลีทั้งสระและพยัญชนะมาใช้เป็นหัวใจ เช่น หัวใจ คงคาเดือด ได้แก่ **ก ข ข น** หรือหัวใจ ก.ข. ได้แก่ **อิ น วิ** (วิ มาจาก **ว** กับ **อิ** ผสมกัน) เป็นต้น

5) การนำอักษรจากภาษาบาลีมาผสมกับอักษรและวรรณยุกต์ไทยมาใช้เป็นหัวใจ เช่น หัวใจ กอ.ขอ ได้แก่ **มอ ลอ ซ้อ ไช** หรือ **โซ** อักษรบาลีได้แก่ **ม ล ข ข** ผสมกับสระในภาษาไทย คือ **อ อ ไอ โอ** และ คำว่า **ซ้อ** ท่านใส่วรรณยุกต์ **โท** เข้ามาด้วย

6) การนำย่ออักษรมาผสมกับคำไทยมาใช้เป็นหัวใจ เช่น หัวใจตรีนิสิงเห ได้แก่ **ส ห ข ฎ ตรี** คำไทยในที่นี้ก็คือ **ตรี**

รูปแบบการย่ออักษรในหัวใจทั้ง 6 ข้อที่กล่าวมาแสดงถึงการประยุกต์ใช้อักษรเพื่อสื่อ ความหมาย ที่มา และสาระสำคัญของหัวใจ และชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของการใช้อักษรย่อที่มีได้จำกัด เฉพาะอักษรย่อเท่านั้น แต่ยังมีคำย่อ ศัพท์เต็ม และรูปแบบที่ผสมผสานกันทั้งอักษรบาลีกับอักษรไทย และอักษรบาลีกับคำไทยที่ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดของการย่ออักษรแบบใดแบบหนึ่งในคัมภีร์วชิร-สารัตถสังคหะ นับว่าเป็นมิติที่แตกต่างไปจากรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็น มิติของโบราณจารย์ที่คิดวิธีการผสมอักษรแบบนี้ขึ้นมา

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อนี้สรุปตามประเด็นของการศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ แผลงที่มาของอักษรย่อ สาระสำคัญของอักษร และการนำอักษรย่อไปใช้ดังต่อไปนี้

1. แหล่งที่มาของอักษรย่อ

แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้น จำแนกได้ 2 ประการ คือ

1.1 แหล่งที่มาจากคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา

อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 นั้น ส่วนใหญ่จะมาจากพระไตรปิฎกพบ 59 หัวใจ คัมภีร์อรรถกถาพบ 4 หัวใจ คัมภีร์ฎีกาพบ 4 หัวใจ ปกรณ์วิเสสพบ 4 หัวใจ คัมภีร์สัททวิเสสพบ 8 หัวใจ และคัมภีร์อื่น ๆ ได้แก่ คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ อภินันปทีปิกา คัมภีร์อิติปิโส รัตนมาลา และคัมภีร์ธตูปทีปิกาพบ 30 หัวใจ และที่มาจากบทสวดมนต์ต่าง ๆ พบ 13 หัวใจ เมื่อนับแหล่งที่มาของหัวใจจากคัมภีร์ต่าง ๆ ข้างต้นจะเกิน 108 หัวใจ ทั้งนี้เป็นเพราะบางหัวใจ เช่น หัวใจเจ็ดตำนาน คือ ส ย ส ปุ ย อ ป หรือหัวใจสิบสองตำนาน คือ โก ย ส ปุ ย อ ป มีแหล่งที่มามากกว่า 1 แห่ง ได้แก่ พระไตรปิฎก ฎีกาปริตร หรือหนังสือสวดมนต์ทั่วไป เป็นต้น แต่ถ้ากล่าวในภาพรวมพบว่า หัวใจส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากพระไตรปิฎกที่เป็นคัมภีร์ชั้นต้นของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เห็นว่า อักษรย่อของหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 มาจากเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาที่อยู่ในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัยโดยสรุปข้างต้นแสดงถึงการใช้อักษรย่อสื่อถึงเรื่องต่าง ๆ จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาผ่านหัวใจต่าง ๆ ในคัมภีร์ 108 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น ๆ ในหัวใจ 108 เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยย่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยที่ต้องการสืบทอดหลักการในพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ สอดคล้องกับสมมติฐานการวิจัยข้อที่ 1 ที่ผู้วิจัยตั้งไว้ว่า อักษรย่อในหัวใจ 108 ส่วนใหญ่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

1.2 แหล่งที่มาจากคัมภีร์นอกพระพุทธศาสนา

แหล่งที่มาของอักษรย่อ คำย่อ และคำศัพท์ในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่นอกเหนือไปจากคัมภีร์นอกพระพุทธศาสนาพบจำนวน 9 หัวใจ ส่วนใหญ่จะเป็นคัมภีร์ไสยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเวทมนต์คาถา คือ คัมภีร์หัวใจ 108 คัมภีร์ยันต์ และบางส่วนมาจากวรรณคดีไทย คือ รามเกียรติ์และขุนช้างขุนแผน

ผลวิจัยดังกล่าวแสดงถึงการนำความเชื่ออื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนามาใช้ในหัวใจ 108 โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่พบว่า ปรากฏอยู่ในทุกหัวใจของการนำไปใช้ เช่น แคล้วคลาดเมตตามหานิยม อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น มาผสมผสานกับหลักการในพระพุทธศาสนา จากเดิมที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เป็นอุบายในการฝึกจิต และเตือนสติให้ละเว้นจากความชั่ว สันติสุข และพัฒนาจิตให้ผ่องใส ได้เปลี่ยนมาเป็นความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากคาถาอาคมผ่านการเสกเป่า ภาวนาด้วยคาถาในหัวใจ 108 และเกิดการยึดติดว่า หัวใจ 108 เป็นเวทมนต์คาถาที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดีได้ ด้านดีเช่น ป้องกันภัย ด้านไม่ดีเช่น ทำให้หญิงหรือชายหลงรักได้ เป็นต้น

2. สาระสำคัญของอักษรย่อ

สาระสำคัญของอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจต่าง ๆ ที่พบ คือ เป็นสื่อการเรียนรู้ความหมาย แหล่งที่มา และเนื้อหาของแต่ละหัวใจ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ

พระรัตนตรัย พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ หลักธรรมวินัย พุทธสาวก คัมภีร์ทางศาสนา หลักไวยากรณ์ ภาษาบาลี คำศัพท์บาลี เรื่องเล่าหรือเหตุการณ์สำคัญในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา รวมถึงบทสวดมนต์ต่าง ๆ โดยสรุปก็คือสื่อการเรียนรู้และถ่ายทอดเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปริยัติ แนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า ปฏิบัติ และการแสดงผลของการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปฏิเวธที่เกิดจากภูมิปัญญาของโบราณจารย์ไทยที่นำเรื่องเหล่านี้มาสื่อผ่านหัวใจต่าง ๆ

3. การนำอักษรย่อไปใช้

ผลการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและการสัมภาษณ์ได้พบลักษณะของการนำอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้ จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การใช้ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ และการใช้ที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ ดังผลการศึกษาต่อไปนี้

3.1 การใช้ตรงตามสาระสำคัญของหัวใจ

ผลการวิจัยได้พบการนำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจไปใช้ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจ 3 ประการ ได้แก่

- 1) ใช้เป็นอุบายสำหรับท่องจำเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาหรือเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากอักษรย่อในหัวใจ 108 ส่วนใหญ่จะมีเพียงแค่ 4 อักษร จึงสะดวกแก่การจดจำและถ่ายทอดต่อ ๆ กัน
- 2) ใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ เช่น การนำคำว่า อรห ในหัวใจพระนิพพานมาใช้ภาวนาให้จิตเป็นสมาธิ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันนี้ โดยเฉพาะพระสงฆ์ทั้ง 2 รูปที่ท่านใช้อักษรย่อในบางหัวใจเป็นคำภาวนาหรือบริกรรมเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ
- 3) ใช้เป็นอุบายในการเตือนสติไม่ให้ความชั่วผ่านวัดมุงคที่พระสงฆ์ผู้ใช้หัวใจนำมาสั่งสอนให้แก่ลูกศิษย์หรือผู้ที่เคารพนับถือศรัทธาในตัวท่านยึดมั่นในศีลธรรม และควบพฤติกรรมของตนไม่ให้ความชั่ว สั่งสมความดี และพัฒนาจิตของตนให้เป็นสมาธิ ผ่องใส

3.2 การใช้ที่ไม่ตรงตามสาระสำคัญของหัวใจ

การนำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจไปใช้ที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจพบว่า ส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ จำแนกได้ 2 มิติ คือ

- 1) การนำอักษรย่อไปใช้มุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อื่นตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ว่าด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากอานุภาพของหัวใจผ่านการบริกรรมหรือเสกเป่าด้านต่าง ๆ เช่น แคล้วคลาด อยู่ยงคงกระพัน จิ้งจก มหาอุด เมตตามหานิยม ทำให้เกิดโชคลาภ ป้องกันภัย ภูต ผี ปีศาจ ขจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคล การรักษาและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น
- 2) การนำไปใช้ทำร้ายผู้อื่น จัดเข้าในมนต์ดำพบข้อมูลจากเอกสาร เช่น การนำหัวใจกรณีย์หรือธาดุกรณีย์ไปใช้เสกยันต์แล้วนำไปฝังไว้ที่ทางสามแพร่งเพื่อทำให้คนเกลียดชังกัน การนำเอาหัวใจมหาสมัย คือ กาลยจา มหาภิสมา ไปใช้เสกเหล้ากินทำให้อยู่ยงคงกระพัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการทำผิดศีลธรรมที่ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่แสดงความประเสริฐแห่งพุทธคุณที่เหล่าเทพและยักษ์ยังบูชา และการนำหัวใจพระมาลัย คือ มาलयย ไปใช้ภาวนาให้เกิดเสน่ห์ทำให้คนหลงรักซึ่งผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจนี้ที่สื่อถึงพระมาลัยเถระโปรดสัตว์นรกโดยมุ่งให้คนละความชั่วทำความดีเป็นสำคัญ เป็นต้น

ผลวิจัยทั้ง 2 มิติ ในข้อที่ 3.2 แสดงถึงการนำความเชื่อทางไสยศาสตร์มาผสมผสานกับชื่อและอักษรในหัวใจที่แต่เดิมสื่อถึงเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาให้กลายเป็นความเชื่อแบบไสยศาสตร์ในที่สุด สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนักวิชาการที่เห็นว่า แต่เดิมที่อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ เป็นเรื่องของสื่อทางปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา ต่อเมื่อมีการนำเอาอักษรย่อในหัวใจเหล่านั้นไปใช้ผนวกเข้ากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ส่งผลให้สื่อทางปัญญาเหล่านั้นกลายเป็นสื่อแห่งศรัทธาแทน ทำให้คนบางส่วนในปัจจุบันมองไม่เห็นสาระสำคัญของหัวใจเหล่านั้น และคิดว่าเรื่องเหล่านี้เป็นไสยศาสตร์ไปทั้งหมด

สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ไม่ได้เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งหมด เพราะมีบางเรื่องที่ไม่ใช่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา แต่เป็นความเชื่ออื่น ๆ ที่ถูกนำมาผสมผสานกับพระพุทธศาสนาหรือนำมาใช้ในบางหัวใจ จำแนกได้ 3 ประการ คือ

1. หัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

หัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา พบจำนวน 104 หัวใจ โดยโบราณจารย์ได้นำเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา มาสื่อผ่านหัวใจต่าง ๆ จำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ (1) พระรัตนตรัย (2) พระพุทธเจ้า (3) พระโพธิสัตว์ (4) หลักธรรมคำสอน (5) พุทธสาวกบางรูป (6) คัมภีร์ทางศาสนาทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส ฎีกา สัททวิเสส และคัมภีร์อื่น ๆ เช่น วชิรสารัตถสังคหะ อิติปิโส รัตนมาลา และหนังสือสวดมนต์ (7) ไวยากรณ์ภาษาบาลี (8) พิธีกรรมทางศาสนา (9) เรื่องเล่าในพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่น ๆ ในคัมภีร์หัวใจ 108 ส่วนใหญ่เป็นอุบายหรือกลวิธีที่โบราณจารย์นำมาใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ ท่องจำ และถ่ายทอดเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาข้างต้น รวมถึงใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ เช่น ใช้บริกรรมหรือภาวนาให้จิตเป็นสมาธิ เตือนสติไม่ให้ทำความชั่ว สังสมความดี และทำจิตให้ผ่องใส ซึ่งสามารถตอบใจทวิวิจัยที่ว่า อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และเป็นไปตามสมมติฐานของการวิจัยที่ว่า อักษรย่อของหัวใจในคัมภีร์ 108 ส่วนใหญ่เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

2. เรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

โบราณจารย์ได้ย่ออักษรจากคำศัพท์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและนำมาใช้สื่อเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งหมด 18 หัวใจ จำแนกเรื่องที่หัวใจเหล่านี้สื่อได้ 3 เรื่อง คือ (1) ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์พบ 6 หัวใจ (2) ความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจศักดิ์สิทธิ์พบ 6 หัวใจ (3) ตัวละครสำคัญในวรรณคดีไทยพบ 6 หัวใจ

ผลการวิจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อพื้นฐานที่มีอยู่ก่อนพระพุทธศาสนาจะเข้ามาสู่สังคมไทย ได้แก่ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิพลความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของตัวละครในวรรณคดีที่สำคัญของไทย คือ รามเกียรติ์ และขุนช้าง ขุนแผน และความเชื่อเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะของการนำมาผสมผสานกันที่พบในคัมภีร์

หัวใจ 108 แต่ถ้าพิจารณาถึงการนำหัวใจไปใช้ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นความเชื่อในอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของคาถาหัวใจ 108 ตามลัทธิทางไสยศาสตร์

มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ถ้านำหัวใจที่ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา 104 หัวใจ มารวมกับหัวใจที่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาอีก 18 หัวใจ จะได้ 122 ซึ่งเกินไปจากหัวใจที่ใช้ศึกษา 108 หัวใจ ทั้งนี้เป็นเพราะหัวใจทั้ง 18 หัวใจนั้น บางหัวใจเชื่อมโยงถึงเรื่องอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนา แต่อักษรกลับสื่อถึงเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธเจ้า หลักธรรมบางประการ เป็นต้น

3. การใช้สื่อแบบผสมผสาน

ผลการวิจัยข้อนี้เป็นบทสรุปของภาพรวมของการใช้อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นที่ใช้สื่อเรื่องต่าง ๆ แบบผสมผสานกันทั้งหลักการในศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากการใช้อักษรในหัวใจเป็นเวทมนต์คาถาเห็นได้จากการนำหัวใจหนุมาน คือ หนุมาน หัวใจพระสิวลี คือ น ซา ลี ตี ไปใช้สร้างหนุมานให้ผู้ศรัทธานำไปบูชาโดยมุ่งให้ให้คุ้มครองป้องกันภัย เกิดโชคลาภ การนำหัวใจพระรัตนตรัย คือ ม อ อุ ที่ใช้สื่อถึงพระรัตนตรัยและเทพตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์ หรือการนำหัวใจนพคุณ คือ อ ส วิ สุ โล ปุ ส พุ ภ ไปใช้เป็นอักขระลงในเหรียญพระโดยมุ่งให้เกิดพุทธานุภาพคุ้มครองรักษาผู้ที่นำไปบูชาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ ก็เป็นการนำเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนามาใช้สื่อถึงความเชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากเวทมนต์คาถาในหัวใจ 108

นอกจากนี้ยังพบว่า ลักษณะของการใช้คำสื่อที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญในบางหัวใจ เช่น การใช้คำว่า พระเจ้า แทนพระพุทธเจ้า ในหัวใจอาวูระพระเจ้า ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจตามแหล่งที่มาของอักษรย่อ คือ ไตรสิกขา ถ้าจะสื่อให้ตรงกับหลักไตรสิกขาจะต้องเรียกหัวใจนี้ว่า อาวูระพระพุทธเจ้า เพราะไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นอาวูระที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ทำลายกิเลส และถ้าพิจารณาถึงการนำหัวใจต่าง ๆ ไปใช้จะได้ข้อสรุปว่า หัวใจในคัมภีร์หัวใจ 108 ทุกหัวใจถูกนำไปใช้ในมิติทางความเชื่อว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ สามารถทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดี เช่น เมตตามหา แคล้วคลาด อยู่ยงคงกระพัน เป็นต้น ทั้งที่อักษรในหัวใจส่วนใหญ่เป็นสื่อการเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เป็นเพราะการนำความเชื่ออื่น ๆ เข้าเข้ามาผสมผสาน ส่งผลให้หลักการสร้างปัญญาดังกล่าวถูกศรัทธากลับไปหมด เหลืออยู่แต่ความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ด้านต่าง ๆ จากตัวอักษรที่เกิดจากการเสกเป่าคล้ายกับเวทมนต์คาถาในลัทธิความเชื่อทางไสยศาสตร์ในที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนามีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย 2 ประเด็น คือ

1. การเรียนรู้ การถ่ายทอด และการสืบต่อ

จากความหลากหลายของรูปแบบอักษรที่ใช้ในคัมภีร์หัวใจ 108 ที่มีทั้งอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรที่ผสมผสานกันระหว่างอักษรย่อกับคำย่อ คำศัพท์ อักษรจากภาษาบาลี อักษรไทย

และคำไทยที่ส่วนหนึ่งใช้ข้อกำหนดของการย่ออักษรแบบต่าง ๆ ในคัมภีร์วัชรสูตรสังคหะมาใช้เป็นแนวทางในการย่ออักษร และอีกส่วนหนึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ตามมติของโบราณจารย์แต่ละท่าน และได้มีการเรียนรู้ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันที่พบว่า มีความหลากหลายเช่นกัน ซึ่งความหลากหลายดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การนำอักษรในหัวใจ 108 ไปใช้ผิดไปจากสาระสำคัญของหัวใจตามแหล่งที่เกิดจากปัจจัยต่อไปนี้

1.1 การไม่บอกความหมายและแหล่งที่มา

การเรียนรู้และการสืบต่อองค์ความรู้เรื่องหัวใจเหล่านี้จะเป็นไปตามสายของอาจารย์แต่ละท่าน มีทั้งอาจารย์ที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ แต่ประเด็นสำคัญก็คืออาจารย์ส่วนใหญ่มักจะไม่บอกความหมายและที่มาของอักษรย่อเหล่านี้ เหตุผลประการหนึ่งที่ครูอาจารย์ไม่ยอมบอกความหมายก็คือ การทราบความหมายจะทำให้คนไม่ศรัทธาหรือคลายความเชื่อมั่น เมื่อศรัทธาไม่ตั้งมั่น จะนำคาถาหัวใจเหล่านี้ไปใช้อย่างไรก็ไม่ได้ผล และครูอาจารย์บางท่านก็จะไม่ยอมบอกคาถาหัวใจทั้งหมด เพราะกลัวศิษย์ล้างครู และการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการบอกวิธีการใช้เท่านั้น

การไม่บอกความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของหัวใจต่าง ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนาผ่านอักษรย่อของโบราณจารย์ได้เลือนหายไป จนกระทั่งบางหัวใจไม่ทราบแน่ชัดว่า ท่านย่อมาจากศัพท์ใด มีที่มาจากแหล่งใด เมื่อไม่ทราบศัพท์และแหล่งอันเป็นที่มาก็ไม่อาจไขความลับของอักษรย่อที่เป็นสาระสำคัญได้ ผนวกกับการนำหลักความเชื่อ โดยเฉพาะไสยศาสตร์ที่จะกล่าวในหัวใจต่อไปมาผสมผสานกับอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ส่งผลให้อักษรที่สื่อปัญญากลายเป็นเพียงอักษรที่สื่อศรัทธาอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธศาสนาไป

1.2 อิทธิพลความเชื่อทางไสยศาสตร์

คนส่วนใหญ่จะมองว่า อักษรย่อในหัวใจ 108 เป็นเรื่องของเวทมนต์ คาถาที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ และมีความคาดหวังที่จะพึ่งอำนาจของหัวใจเหล่านั้นในด้าน ๆ ที่ตนประสงค์ เช่น อยู่ยงคงกระพัน โชคลาภ แคล้วคลาด เมตตามหานิยม เป็นต้น โดยสรุปก็คือ หวังผลตอบแทนจากการบูชาสิ่งเหล่านั้นที่ผ่านการปลุกเสกด้วยคาถาหัวใจต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาปรม โสภาโส (ทองคำ) (2541) ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างบางส่วน เมื่อเจอกับปัญหาชีวิตก็จะหันไปพึ่งไสยศาสตร์ที่พวกเขาคิดว่า สามารถช่วยแก้ปัญหาให้ได้ เมื่อนานวันเข้าก็ทำให้ไม่มีใครสนใจที่เรียนรู้ความหมายแหล่งที่มาของอักษรย่อ และมองเรื่องเหล่านี้เป็นไสยศาสตร์ ส่งผลให้พระสงฆ์ผู้นำหัวใจไปใช้ส่วนใหญ่คล้อยตามความต้องการของประชาชนไปในที่สุด สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ผู้นำอักษรย่อในบางหัวใจไปใช้อนุเคราะห์ประชาชนที่ประสบปัญหาชีวิต เช่น เจ็บป่วย เป็นต้นที่มาขอให้ท่านช่วยเหลือด้วยการสร้างวัตถุมงคลให้ไปบูชาหรือทำน้มนต์รดให้

การนำหลักไสยศาสตร์เข้ามาผสมผสานกับหลักการในพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้การถ่ายทอด สืบต่อองค์ความรู้เรื่องนี้เป็นไปโดยไม่ได้บอกความหมาย แหล่งที่มา และสาระสำคัญของอักษรย่อ เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ว่า ครูอาจารย์ส่วนใหญ่ที่ท่านไปเรียนวิชาเหล่านี้มาจะไม่บอกความหมายและที่มาของอักษรย่อ บอกเฉพาะวิธีการนำไปใช้และอำนาจของคาถาเหล่านั้น (หัวใจ) แม้ตัวท่านเองก็ไม่ได้บอกถึงความหมายและที่มาของ

อักษรย่อให้แก่ลูกศิษย์ นอกจากผู้ที่สนใจมาถามท่าน ถ้าท่านรู้จึงจะบอกความหมายและที่มา แต่โดยสรุปกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ไม่มีท่านใดที่รู้จักความหมายแลแหล่งที่มาของอักษรย่อในหัวใจ 108 ท่านหมด รู้เป็นเพียงบางหัวใจเท่านั้น ปัจจัยดังกล่าวได้ทำองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาในการสื่อสารสอนเรื่องต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนากลายเป็นไสยศาสตร์ไปในที่สุด

1.3 ความหลากหลายของหัวใจ

หัวใจที่ผู้วิจัยศึกษานี้เป็นเพียงหัวใจ 108 แบบหนึ่งเท่านั้น หัวใจที่ยังไม่ศึกษามีอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ความหลากหลายดังกล่าวเกิดจากทัศนคติของอาจารย์แต่ละท่านที่ตีความต่างประเด็นกัน เห็นได้จากการเรียกชื่อหัวใจต่างกัน เช่น **อิ ก วิ ตี** บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจอิติปิ โส บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระเจ้า บางคัมภีร์เรียกว่า หัวใจพระพุทธเจ้า การสื่อชื่อหัวใจต่างกันนั้นเป็นเพราะการจับประเด็นที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้ที่เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจอิติปิ โส เนื่องจากมองไปที่แหล่งที่มาของอักษรย่อ คือ บทสรรเสริญพระพุทธคุณหรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า อิติปิ โส ผู้ที่เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระเจ้า เนื่องจากมองไปที่พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นครูของเทวดาและมนุษย์หรือเป็นเทพที่ยิ่งกว่าเทพ ส่วนผู้ที่เรียกหัวใจนี้ว่า หัวใจพระพุทธเจ้า เนื่องจากมองไปที่เนื้อหาของบทสรรเสริญพระพุทธคุณหรืออิติปิ โส ที่กล่าวถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ ยังมีการใช้อักษรย่อที่ไม่สัมพันธ์กับหัวใจ เช่น หัวใจยุง คือ **ตป สย** (**ตป** ที่มาจาก **อาตป** แปลว่า แดด กับ **สย** ที่มาจาก **ปรีสสย** แปลว่า อันตราย) เป็นการใช้อักษรไม่ตรงกับความหมายของหัวใจ คือ ยุง ทำให้การเรียนรู้สืบต่อเป็นเพียงความจำตัวอักษร แต่ไม่เข้าใจความหมายและที่มาของอักษรในหัวใจ ประกอบกับการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องนี้ที่ใช้วิธีถ่ายทอดแบบมุขปาฐะด้วยการท่องจำต่อ ๆ กันมา บางครั้งทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการจำและการคัดลอกของคนรุ่นต่อมา ซึ่งพบหลายหัวใจที่เขียนผิดไปจากศัพท์อันเป็นแหล่งที่มา เช่น **ลิจิสปิ** ในหัวใจพระวิปัสสี เป็นคำที่เขียนผิดไปจากแหล่งที่มาของศัพท์ คือ อาฏานาฎิสสูตรที่เขียนว่า **ลิจิสสปิ** หรือหัวใจพระแม่ธรณี คือ **เม ก ม อุ** ที่ลอกมาจากหลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ดังนั้น อักษรย่อที่ถูกต้องของหัวใจนี้ก็คือ **เม ก ม อุ** ผนวกกับการนำเอาลัทธิความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาผสมผสาน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สื่อแห่งปัญญาเรื่องนี้เหลือเพียงสื่อแห่งศรัทธาตามความเชื่อทางไสยศาสตร์ในทุกวันนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระวิรัตน์ ฉนทโก (ศรีคำมนตรี) (2550) ที่พบว่า อาจารย์ที่สักรยันต์ให้แก่ผู้ศรัทธาจะใช้คาถาหรือหัวใจบริกรรมเพื่อให้ฤทธิ์ อำนาจแทรกซึมเข้าไปในน้ำหมึกและลงในผิวหนังของผู้รับการสัก และงานวิจัยของธีรโชติ เกิดแก้ว (2552) ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะเชื่อเรื่องยันต์ที่มีอักษรย่อหรือหัวใจต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบว่าเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์มีอานุภาพด้านต่าง ๆ จริง

2. การนำอักษรย่อไปใช้

การนำอักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรรูปแบบอื่นในหัวใจไปใช้มีทั้งที่สอดคล้องกับไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของหัวใจ ประเด็นที่ความสอดคล้องเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ การนำอักษรย่อในหัวใจมาใช้เป็นกุศโลบายเรียนรู้ ท่องจำ ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ และถ่ายทอดเรื่องสำคัญในพระพุทธศาสนาโดยย่อ และนำมาใช้เป็นอุบายฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ส่วนอักษรย่อที่นำไปใช้ไม่ตรงกับสาระสำคัญของหัวใจที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จะเป็นการใช้ที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

2.1 หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนศรัทธาที่ประกอบด้วย เหตุผล หมายถึง ทรงสอนให้ชาวพุทธใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญเรื่องต่าง ๆ จนเห็นความจริงในเรื่อง เหล่านั้นจึงเชื่อตามไว้ในกาลามสูตร (อง.ตัก. (ไทย) 20/502/212) และทรงสอนไม่ให้เชื่อมงคลตื่นข่าว โดยเฉพาะความศัคดีลึทธิที่เกิดจากเวทมนต์คาถา

2.2 กฎแห่งกรรม หลักคำสอนเรื่องกรรมเป็นหลักคำสอนพื้นฐานสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้ชาวพุทธเห็นการกระทำและผลที่ตามมาตามความจริง กล่าวสรุปก็คือ การทำดีทุกเรื่อง มีผลเป็นความดี ทำให้ผู้ทำได้รับความสุข และการทำความชั่วทุกประการมีผลเป็นความชั่ว ทำให้ผู้ทำ ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน เรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ทุกเรื่องเป็นผลของการกระทำของมนุษย์ เองทั้งสิ้น ไม่มีใครหรืออำนาจใดหยิบยื่นหรือดลบันดาลให้ อานุภาพที่เกิดจากการนำหัวใจไปใช้เป็น เวทมนต์คาถาหรือคำภาวนาที่เชื่อกันว่า จะทำให้เกิดความเป็นมงคล โชคลาภ เมตตามหานิยม แคล้ว คลาด มหาอุด คงกระพัน เป็นต้น ไม่ใช่เรื่องของกรรม แต่เป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อใน เรื่องเหล่านี้เป็นเพียงการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่ศรัทธาเท่านั้น ขัดกับกฎแห่งกรรมที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในจुฬนันทียชาดก ขุททกนิกายว่า “คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดีย่อม ได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” (ขุ.ชา. (ไทย) 27/114/103) เห็นได้จากหัวใจมงคลที่มีนัยแสดงถึงมงคลทั้ง 38 ประการที่เป็นหลักปฏิบัติที่ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ให้ชาวพุทธนำไปปฏิบัติพัฒนาเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญแก่ชีวิตตั้งแต่ ระดับพื้นฐาน เช่น การไม่คบคนพาล จนถึงระดับสูงสุด คือ การพัฒนาจิตให้เกษม ปราศจากอริ คือ กิเลส หรือการทำอริยสัจให้แจ้ง เป็นต้น (ขุ.สุ. (ไทย) 25/266/562) ซึ่งมงคลทั้ง 38 ประการเป็นเรื่อง ที่ยืนยันได้ถึงกฎแห่งกรรม เพราะมงคลเกิดการปฏิบัติตามแนวทางแห่งมงคลของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ เกิดจากอำนาจหรืออานุภาพอื่นใด

1.3 หลักการพึ่งตนเอง การนำสิ่งอื่นที่นอกเหนือไปจากพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง ยึดเหนี่ยวทางใจเป็นการแสวงหาที่พึ่งที่ผิดไปจากหลักคำสอนเรื่องการพึ่งตนเองตามกฎแห่งกรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอิตตวรรค ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่น ใคร เล่าจะเป็นที่พึ่ง เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันดีโดยยาก” (ขุ.ธ. (ไทย) 25/160 /82) เป็นการแสวงหาที่พึ่งอันไม่ประเสริฐที่เรียกว่า อนปริยสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปาสราสิสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เพราะที่พึ่งเหล่านี้ไม่อาจทำให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์ได้ (ม.ม. (ไทย) 12/274-275/296-299) แต่พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้ชาวพุทธพึ่งพระธรรมวินัยด้วยการศึกษาจน เข้าใจและปฏิบัติตามดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ในมหาปริณีพพานสูตร ที่ขนิณิกาย มหาวรรค “ธรรมวินัย ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากที่เราล่วงลับไปแล้ว จะเป็นศาสดาของเธอ ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” (ที.ม. (ไทย) 10/218/166)

1.4 หัวใจของพระพุทธศาสนา หลักคำสอนที่ถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตรที่ขนิณิกาย มหาวรรค โดยสรุป 3 ประการ คือ การไม่ทำความชั่วทุกประการ การทำความดีให้สมบูรณ์ และการพัฒนาจิตให้บริสุทธิ์ ปราศจาก กิเลส (ที.ม. (ไทย) 10/90/50) อันเป็นบทสรุปของการพัฒนาตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ความเชื่อและการยึดมั่นในหัวใจ 108 ในฐานะเวทมนต์ คาถาที่ทำให้เกิดอานุภาพต่าง ๆ เช่น

คลาดแคล้วจึงเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ ไม่ใช่พุทธศาสน์ และไม่ใช่หนทางที่ทำให้คนสิ้นทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนามีข้อที่ควรเสนอแนะใน 2 ด้าน คือ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรนำผลการวิจัยไปสรุปเป็นองค์ความรู้เสนอให้องค์กรสงฆ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ผู้นำหัวใจต่าง ๆ ไปใช้ได้ศึกษา เรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ให้ตรงตามสาระสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อไป

1.2 การนำองค์ความรู้ไปใช้ ไม่ควรนำไปสู่การตัดสินว่า สำนักใดผิดถูก เนื่องจากชื่อหัวใจ อักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ และอักษรในรูปแบบอื่นในบางหัวใจ แต่ละสำนักจะใช้ต่างกันตามคติของบูรพาจารย์ของแต่ละท่าน อีกทั้งวิธีการย่ออักษรหรือการถอดคำก็ต่างกัน มีทั้งที่ยึดตามและไม่ยึดตามรูปแบบการย่ออักษรในคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ แต่เป็นข้อกำหนดของโบราณจารย์แต่ละท่าน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

2.1 ศึกษาวิเคราะห์อักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 แบบอื่น ๆ ที่พบว่า ยังมีอยู่อีกเป็นจำนวนมาก แต่และหัวใจก็มีความสำคัญในฐานะสื่อการสอนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและทำหลักการพระพุทธศาสนาที่ปะปนอยู่กับความเชื่อทางไสยศาสตร์ หรือความเชื่ออื่น ๆ ให้ชัดเจน ถูกต้องตามสาระสำคัญของเรื่องนั้น ๆ

2.2 การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของความเชื่ออื่น ๆ ที่มีต่ออักษรย่อ คำย่อ คำศัพท์ หรืออักษรรูปแบบอื่นในหัวใจในมิติอื่น ๆ เช่น มิติของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิต เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความเจ็บป่วย ความต้องการที่พึงพอใจที่เกิดจากความกลัว เป็นต้น ที่เป็นมูลเหตุของอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ

บรรณานุกรม

- จินตนา ไบกาชยี่ และคณะ. (2543). *คู่มือบรรณาธิการ : สำหรับนักเขียน บรรณาธิการ และผู้พิมพ์*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย.
- ฉ่ำ ทองคำสุวรรณ. (2529). “จารึกคาถาหัวใจพระสูตร” ใน *จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 : อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ณัฐรัตน์ ผาธา. (2549). *ศิษษาวิเคราะห์บทสวดมนต์พุทธอัฐุขยมงคลคาถา (คาถาพาหุง)*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- เทพ สุนทรสารทูล. (2548). *มนต์ คาถา อาคมในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- เทพย์ สาริกบุตร. (2538). *คัมภีร์หัวใจ 108*. กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- _____ . (2538) **ประชุมมหายันต์ 108**. กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2552). *ศิษษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทย*. สมุทรปราการ. มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- _____ . (2556). *มิลินทพยุหฎีกา. การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- ธีรพัฒน์ สิงหศิริธรรม. (กรกฎาคม 2552) “เหรียญพระพุทธรูปหลวงปู่บุญ วัดกลางบางแก้ว” *ไทยพระ*. 12, 108.
- ปรียา ธีรภูประดิษฐ์ (2552). *การใช้ภาษาไทยในวงศราชการ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ธรรมมถการพิมพ์.
- ภิญโญ ล่องสกุล. ผู้อำนวยการ หัวหน้าฝ่ายวิชาการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. (8 มีนาคม 2561). สัมภาษณ์.
- พระกัจจายนเถระ. (2531). *กัจจายนะพื้นฐาน*. พระชนาภิวังสมหาเถระและพระศรีสุทธิพิงศ์ (สมศักดิ์อุปสโม ป.ธ.9) ตรวจชำระ. นครปฐม: สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโธส.
- _____ . (2550) *กัจจายนพยากรณ์*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า. (2530). *พระคัมภีร์อภิธานปัปปีปก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูวิสุทธิสมุทรรคุณ (อนันต์ วิสุทโธ). เจ้าอาวาสวัดบางพลีน้อย อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (28 มีนาคม 2561). : สัมภาษณ์.
- พระครูสุคนธ์กิจจานุยุต (วีระ จันทูปโม). เจ้าอาวาสวัดหอมศีล อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. (29 มีนาคม 2561). : สัมภาษณ์.
- พระเตโชทีปเถระ. (2551). *ปริศนฎีกา*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2548). *อานุภาพพระปริตร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสื่อธรรม.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร: ผลิตีพิมพ์.
- _____. (2558) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร: ผลิตีพิมพ์.
- พระพุทธโฆสจารย์. (2519). *ธมมปทฎกถาย จตุตถโก ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2522). *ธมมปทฎกถาย ทุตติโย ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2522). *สมนุตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ตติโย ภาค มหาวคควณณนา จุลลวคควณณนา เจว ปริวารวคควณณนา จ*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2523). *ธมมปทฎกถาย ทุตติโย ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2524). *มงคลตถทีปนิยา ปฐม ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2525). *สมนุตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ปฐม ภาค มหาวิงคควณณนา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2525). *สมนุตปาสาทิกาย นาม วินยฎกถาย ทุตติโย ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2526) *ธมมปทฎกถาย ฉฎฐโก ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2531). *วิสุทธีมคคสส นาม ปกรณวิเสสสส ปฐม ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2531). *วิสุทธีมคคสส นาม ปกรณวิเสสสส ทุตติโย ภาค*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2554). *อัฐฐสาลินี คัมภีร์อรรถกถาของธรรมสังคณีปกรณ์*. พระคันธสาราภิงค์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทย.
- พระพุทธปัยเถระ. (2528). *กัจจายนสูตรต์ และ ปทฐปสิทธิ แปล*. แปลโดย พระมหาสมใจ ปญญาทีโป. กรุงเทพมหานคร: กองทุนเผยแพร์พุทธธรรม.
- พระพุทธทัตตเถระ. (2536). *ปทฐปสิทธิ แปลโดยพยัญชนะ*. แปลโดย พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2537). *พระคัมภีร์อภิมมาวตาร*. ปรีวรรตโดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาปรม โสภาโส (ทองคำ). (2541). *ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระมหาประเสริฐ ชูตินธโร (สุนทรวัฒน์). (2542). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ตามทรรศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระมหามนตรี วลุลโก (ป้อมสุข). (2542). *อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระมหาสมใจ ปญญาทีโป. (2528). *กัจจายนสูตรต์ และปทูปัสสิที แปล*. กรุงเทพมหานคร: กองทุนการเผยแผ่พุทธธรรม.
- พระมหาอภิรัฐกรณ์ อัสมาลี (พื้นนาวา). (2549). *มาลัยยวตถุที่ปณีฎีกา : การตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระวิรัตน์ ฉนทโก (ศรีคำมนตรี). (2550). *การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางสุนทรียะในศิลปะลายสัก*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- พระอนุรุธาจารย์. (2530). *อภิธมมตถสงคปาติยา สห อภิธมมตถภาวินีนาม อภิธมมตถสงคหฎีกา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2524). *มงคลตถที่ปนิยา ทุตติโย ภาโค*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระสิริรัตน์ปัญญา มหาเถระ. (ม.ป.ป.). *วชิรสารตถสงคห ปกรณ*. ม.ป.ท.
- พระยาอนุমানราชชน. (2505-2506). “คาถาอาคม” *สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 5*. พระนคร: บรรณาการ.
- พระอนุรุธาจารย์. (2530). *อภิธมมตถสงคปาติยา สห อภิธมมตถภาวินีนาม อภิธมมตถสงคหฎีกา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พลั้งจิต. (14 ตุลาคม 2008). *พระคาถาธารณปริตร ป้องกันภัย*. ค้นคืนจาก <https://palungjit.org/threads/พระคาถาธารณปริตร-ป้องกันภัยพิบัติ.120745/>
- พ่อปู่ไทรทอง. (2555). *49 พระคาถา ของคลัง อาคม คุณไสย์เขมร*. กรุงเทพมหานคร: สัมผัสญาณ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2514-2515). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2541). *มิลินทพจนานุกรมภาษา-มธรรตถูปกาสินี นาม มิลินทพจนานุกรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- มหาเทพประทานพร. (ม.ป.ป.). *รายชื่อปู่ฤๅษี 108 ตน*. สืบค้นคืนจาก <http://mahatep.myreadyweb.com/page-14644.html>
- มหาวิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล. (2009). *การสวดมนต์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*. สืบค้นคืนจาก <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/praybrahman.htm>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2538). *สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.
- _____. (2548). *หลักเกณฑ์การใช้เครื่องหมายวรรคตอนและเครื่องหมายอื่น ๆ หลักเกณฑ์การเว้นวรรค หลักเกณฑ์การเขียนคำย่อ*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ปีพ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- รอบทิศ ไวยสุศรี. (2551). *การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.
- วานิช บัวแย้ง (2556). *ศึกษาแนวคิดยันต์รูปตัวละครรามเกียรติ์*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เวทย์ บรรณกรกุล. (2554). *แบบเรียนบาลีไวยากรณ์สมบูรณ์แบบ เล่ม 6 समाप्त-ทัทธิ*. กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- ส.ธรรมภักดี. (2511). *ประเพณีไทย ฉบับมหาสารคาม*. กรุงเทพมหานคร: ลูกส.ธรรมภักดี.
- สมชัย พักสุวรรณ. นักภาษาโบราณ ชำนาญการพิเศษ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (15 มีนาคม 2561). : สัมภาษณ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2537). *ปฐมสมโพธิ (ภาษาบาลี) ฉบับคัดลอกจากคัมภีร์ใบลานอักษรขอม*. พิมพ์ประกาศเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). (2538). *สวดมนต์ฉบับหลวง*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สวัสดิ์ วิเศษวงษ์. (2524). *ตำราเรียนอักษรโบราณ*. กรุงเทพมหานคร: วงษ์สว่าง.
- ส.ศิริรักษ์. (2534). *ความเข้าใจในพระพุทธเจ้าและมหาสาวิกาในสมัยพุทธกาล*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา.
- สีหวัชร. (กุมภาพันธ์ 2552). พุทธคุณอภิวินัย : อักษรเลขยันต์. *พระเก็จ*. 17 (199), 50.

- สังการ ศรีพนม. (2552). “ตะกรุดสายวัดสะพานสูง นนทบุรี”, ใน *ตะกรุดสะท้านแผ่นดิน*.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านครู.
- สำนักงานส.ธรรมภักดี. (ม.ป.ป.). *เวทย์มนต์ 108*. กรุงเทพมหานคร : ลูกส. ธรรมภักดี.
- สุจิตต์ วงเทศ. (2549). *สุวรรณภูมิ ต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *ไวยากรณ์บาลีตามแนวทฤษฎีนิรุกติศาสตร์ โมคคัลลานไวยากรณ์ และศัพท์นิรุกติศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- โสภณ. (กันยายน 2552). พระเครื่องคมขัตติก : ชั่วโมงเขียน. *คมขัตติก*. 8 (2886), 30.
- หลวงเทพดรณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช). (2528). *ธาตุปทีปิกา พจนานุกรม บาลี-ไทย แผนกธาตุ*.
พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- หอสมุดแห่งชาติ. (490) *หัวใจ ว่าด้วยหัวใจ 108 เป็นต้น*. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ.
- อำไพ คำโท. (2527). *สมบัติอีสานใต้*. กรุงเทพมหานคร : ศิลปากร.
- อรุณินทร์ วิริยะบุรณะ. (ม.ป.ป.). *คัมภีร์ยันต์ 108 ฉบับพิสดาร*. กรุงเทพมหานคร: ลูกส. ธรรมภักดี.
_____. (ม.ป.ป.). *เพชรต้น มหายันต์ 108*. กรุงเทพมหานคร: ลูกส. ธรรมภักดี.
_____. (ม.ป.ป.). *ตำหรับพระเวท 108*. กรุงเทพมหานคร: ลูกส. ธรรมภักดี.
- TNEWS. (30 กันยายน 2560). มาทำความรู้จัก..จอมกษัตริย์นาคา 9 พระองค์..ผู้ปกครองแห่ง
พิภพบาดาล. สืบค้นคืนจาก <http://www.tnews.co.th/contents/206496>
- Hinüber, Oskar/von. (2000). *A Handbook of Pāli Literature*. New York: Gruyter.
- Law, Bimala Churn. (2000). *A History of Pāli Literature*. Varanasi: India Books.
- Michaelmas. (2014). *UNIVERSITY OF OXFORD STYLE GUID*. Wellington of Square
Oxford: University of Oxford.
- Pesala Bhikkhu. (1998). *The Debate of King Milinda*. Delhi: Motilal Banarsidass.

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์และผลการสัมภาษณ์

1. หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ (พระภิกษุ)

วิทยาเขตยศเส

121 ถนนอนันตนาถ เขตป้อมปราบฯ
กรุงเทพมหานคร 10100
โทร. 0-2621-7070-4 โทรสาร 0-2621-7075
<http://www.hcu.ac.th>

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

18/18 ถนนบางนา-ตราด กิโลเมตรที่ 18
อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 10540
โทร. 0-2312-6300 โทรสาร 0-2312-6237
<http://www.hcu.ac.th>

ที่ 0107 (4)/พิเศษ

สาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.... มีนาคม 2561

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ประกอบการทำวิจัย

กราบนมัสการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ 1 ชุด

ด้วยกระผม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว กำลังทำวิจัย เรื่อง การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา มีความประสงค์จะขอความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับอักษรย่อหรืออักขระในหัวใจต่าง ๆ ดังรายละเอียดในแบบสัมภาษณ์ที่แนบมาพร้อมนี้ ซึ่งความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งนี้ไม่ได้นำไปใช้ในการแสวงหาประโยชน์หรือในทางที่เสียหาย แต่จะนำไปประกอบการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ และการปฏิบัติที่ถูกต้องต่ออักษรย่อในหัวใจ 108 จึงกราบนมัสการมาเพื่อขอความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่าน หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จักได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระคุณท่านเป็นอย่างดีและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว)

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

โทร. 085-2240154

2. หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ (ฆราวาส)

วิทยาเขตยศเส

121 ถนนอนันตนาถ เขตป้อมปราบฯ
กรุงเทพมหานคร 10100
โทร. 0-2621-7070-4 โทรสาร 0-2621-7075
<http://www.hcu.ac.th>

มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

18/18 ถนนบางนา-ตราด กิโลเมตรที่ 18
อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 10540
โทร. 0-2312-6300 โทรสาร 0-2312-6237
<http://www.hcu.ac.th>

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

ที่ 0107 (4)/พิเศษ

สาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.... มีนาคม 2561

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์ประกอบการทำวิจัย

เรียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ 1 ชุด

ด้วยกระผม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว กำลังทำวิจัย เรื่อง การศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์หัวใจ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา มีความประสงค์จะขอความอนุเคราะห์จากท่านช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ดังรายละเอียดในแบบสัมภาษณ์ที่แนบมาพร้อมนี้ ซึ่งความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งนี้ไม่ได้นำไปใช้ในการแสวงหาประโยชน์หรือในทางที่เสียหาย แต่จะนำไปประกอบการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ และการปฏิบัติต่ออักษรย่อในหัวใจ 108 อย่างถูกต้อง จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่าน หวังเป็นอย่างยิ่งว่า จักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดีและขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ด้วยความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธีรโชติ เกิดแก้ว)

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

โทร. 085-2240154

3. แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม

แบบสอบถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

เรื่องการศึกษาอักษรย่อในคัมภีร์ 108 ในฐานะสื่อการสอนพระพุทธศาสนา

คำชี้แจง

1. แบบสอบถามนี้จะนำคำตอบที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยเรื่องนี้และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำไปวิเคราะห์และแปรผลออกมาเป็นข้อมูลในภาพรวมของผลการวิจัยเรื่องนี้
2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ
 - ตอนที่ 1 คำถามทั่วไป
 - ตอนที่ 2 ความรู้ ความเข้าใจในอักษรย่อของหัวใจต่าง ๆ
 - ตอนที่ 3 การเรียนรู้และการถ่ายทอดอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ
 - ตอนที่ 4 การนำอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้

ตอนที่ 1 คำถามทั่วไป

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. ที่อยู่.....
3. วัน/เดือน/ปีที่สัมภาษณ์.....
4. สถานที่ที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ 2 ความรู้ ความเข้าใจในอักษรย่อของหัวใจต่าง ๆ

5. อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ คือ อะไร

.....

.....

.....
6. อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ เกิดจากอะไร

.....

.....

.....

7. ท่านทราบความหมายของอักษรย่อทั้งหมดหรือไม่

.....

.....

.....

8. ท่านรู้ที่มาของอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ทั้งหมดหรือไม่

.....

.....

.....

9. ท่านรู้รูปแบบและกฎเกณฑ์ในการถอดอักษรย่อหรือไม่

.....

.....

.....

10. ท่านคิดว่า การที่ประชาชนรู้และเข้าใจอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ตามความจริงจะทำให้ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของอักษรย่อในหัวใจเสื่อมไปหรือไม่

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 การเรียนรู้และการถ่ายทอดอักษรย่อ

11. ท่านเรียนรู้อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ จากใคร/แหล่งใด

.....

.....

.....

12. ผู้ที่ถ่ายทอดอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ให้แก่ท่าน ได้บอกความหมายและแหล่งที่มาของอักษรย่อเหล่านั้นหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

13. มีผู้มาขอเรียนรู้อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ กับท่านบ้างหรือไม่

.....

.....

.....

14. ท่านได้บอกความหมายและที่มาของอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ หรือไม่

.....

.....

.....

15. ท่านคิดว่า วิธีการใดที่จะทำให้ผู้สนใจเรียนรู้อักษรย่อได้อย่างรวดเร็วและเข้าใจได้โดยง่าย

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การนำอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้

16. ท่านนำอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้ในทางใดบ้าง

.....

.....

.....

17. ท่านนำอักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ไปใช้สื่อความหมายทางพระพุทธศาสนาหรือไม่

.....

.....

.....

18. อะไรคือจุดมุ่งหมายในการใช้อักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ ของท่าน

.....

.....

.....

19. ท่านได้กำหนดอักษรย่อใช้เป็นหัวใจตามแบบเฉพาะของท่านบ้างหรือไม่

.....

.....

.....

20. คนส่วนใหญ่ที่ท่านพบเห็นมีความเชื่ออย่างไรต่ออักษรย่อในหัวใจต่าง ๆ

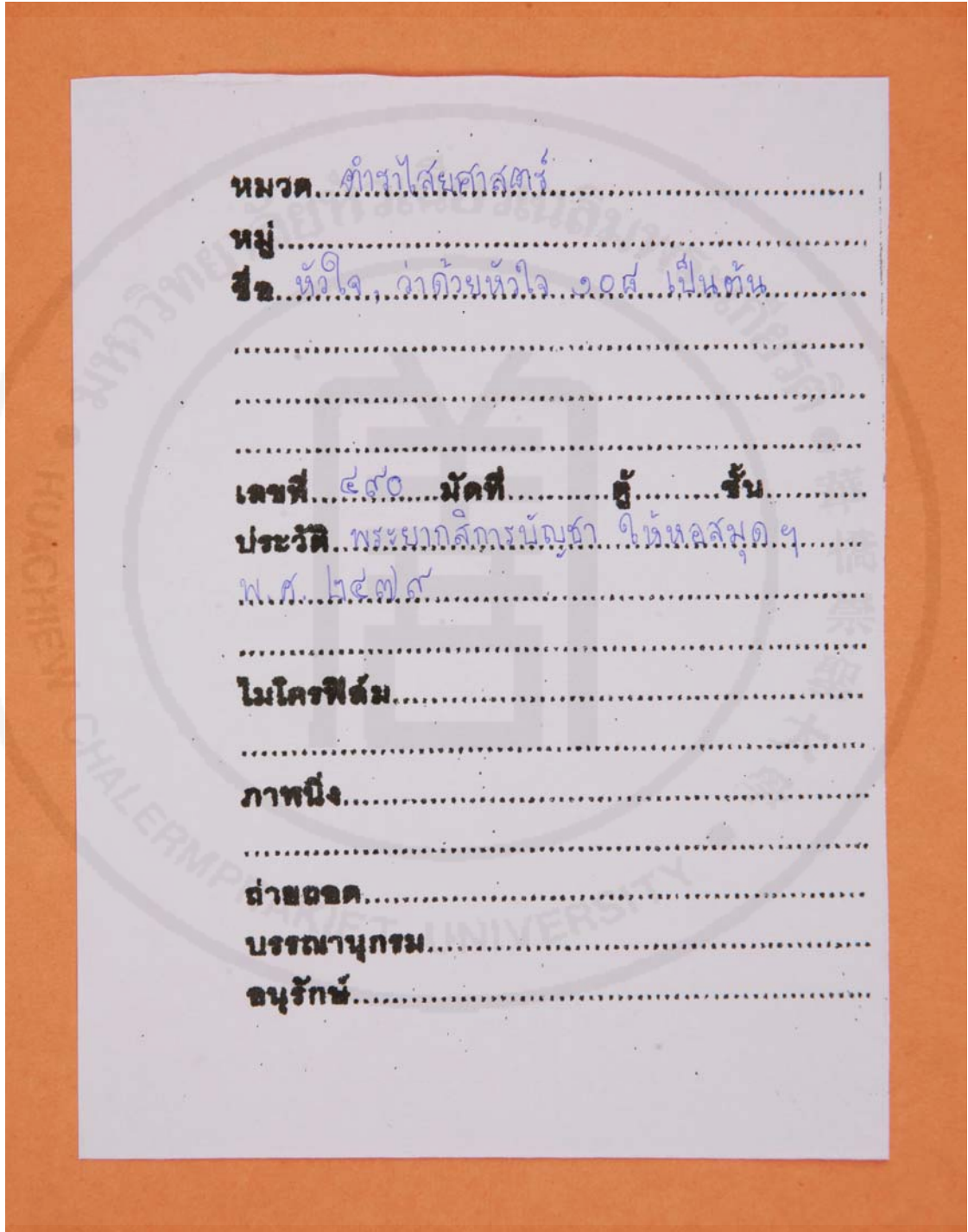
.....

.....

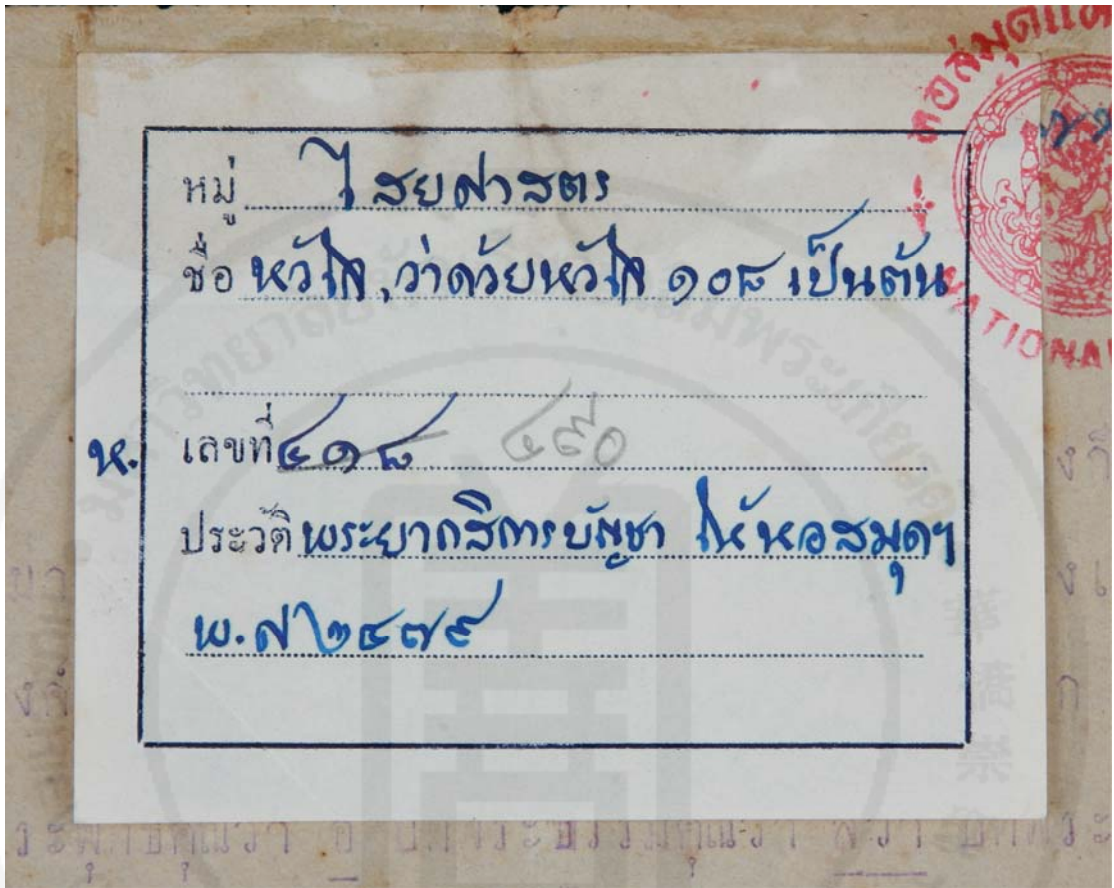
.....

4. เอกสารโบราณที่ใช้ศึกษา

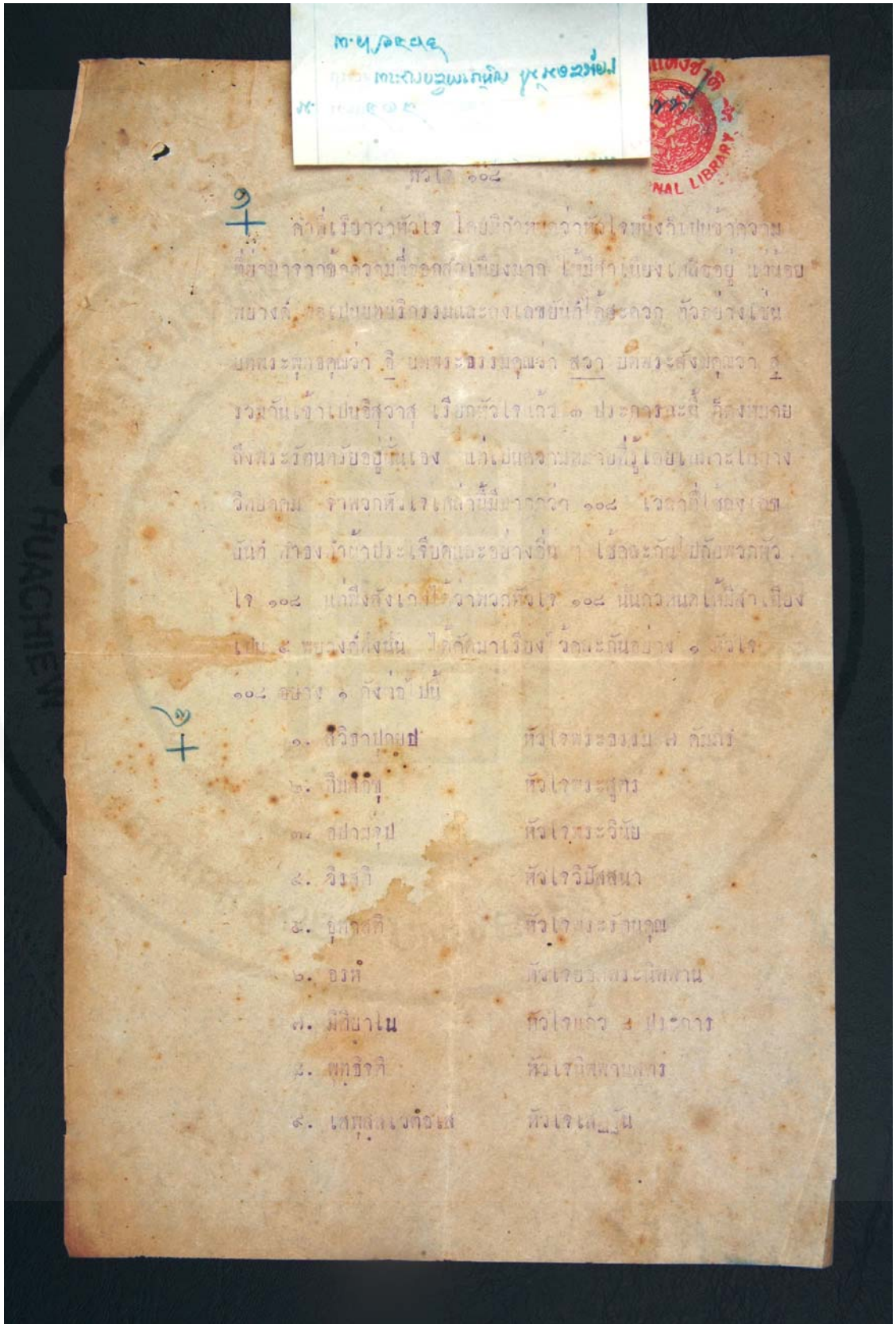
ด้านหน้าเอกสารโบราณ

รายละเอียดของเอกสารโบราณ

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 1

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 2

๑๐. กุญแจ	หัวใจขอมัง
๑๑. พุทราศิมิ	หัวใจพระสมณาคม
๑๒. ชิดวิที	หัวใจนิคิยิโต
๑๓. งามเสล	หัวใจอุรังขาย
๑๔. งามนิ	หัวใจอุสลา (ม.ปรหมัตถ)
๑๕. สหอุเช	หัวใจไม
๑๖. สหราชวิ	หัวใจวินิสิงเท
๑๗. ยนิเวทกนิ	หัวใจบานี
๑๘. งามส	หัวใจกรมณี
๑๙. งาม	หัวใจสเส
๒๐. งามช	หัวใจอุสลา
๒๑. ยสมิเ	หัวใจสกล
๒๒. งาม	หัวใจกวร
๒๓. สกนิ	หัวใจพระอิกิฟามิ
๒๔. กุสนิ	หัวใจวิยลิจ
๒๕. สรณ	หัวใจสมณาคม
๒๖. งาม	หัวใจเกสิ
๒๗. มชอุ	หัวใจพระนิม (ม.ศรีเพ็ญ)
๒๘. งามโกกรสุ	หัวใจนางอุฏฐระเจ้า
๒๙. สิริโก	หัวใจสกล
๓๐. สิวกอุช	หัวใจนิทาน

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 3

๓๑. ขนิษฐา	หัวเจียมสีสส
๓๒. นกโศก	หัวเจียมโศก
๓๓. พานานาถกสนท	หัวเจียมพาหุ
๓๔. กุศลโส	หัวเจียมระจรวงมท (ข.เประ)
๓๕. กรยส	หัวเจียมภยมนต์
๓๖. สิวสุทนต์	หัวเจียมระณีพพาน
๓๗. ฌาริน	หัวเจียมถั่ว ๓ ประการ
๓๘. สกุนโท	หัวเจียมสุทนต์
๓๙. สกวิมิมสสุ	หัวเจียมโศกขงค
๔๐. กาลกัญชรามทามิสุนา	หัวเจียมชัย
๔๑. ฌเวสเจเอที	หัวเจียมจารบี ๓๐ ทัศ
๔๒. ปนเปญ	หัวเจียมคณณัมภูมิตี
๔๓. นการกฏี	หัวเจียมระปะ
๔๔. กรสกี	หัวเจียมจริงง
๔๕. อหุฎกา	หัวเจียมอหิฎกัฏ
๔๖. อหุฎโก	หัวเจียมอหิฎกัฏ
๔๗. ฎกรนา	หัวเจียมวิมานนท
๔๘. สยสปุยอป	หัวเจียมเร็ดสถาน
๔๙. ปรกัฏ	หัวเจียมขณ
๕๐. ภยณ	หัวเจียมภยณ

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 4

๕๑. นชาลี	หัวใจพระสิงห์
๕๒. พุโยโยโย	หัวใจพระพุกอง
๕๓. นมพุก	หัวใจพระเจ้า ๕ พระองค์
๕๔. อีสวาหุ	หัวใจพระเจ้า (บ.แก้จดปรการ)
๕๕. ถักวา	หัวใจพระ
๕๖. ปก	หัวใจพระศรีศากยมุนี
๕๗. มรกต	หัวใจพระกัศป
๕๘. นมก	หัวใจพระโกลนาคมน์
๕๙. สรคน	หัวใจพระเวสสันดร
๖๐. นปกศ	หัวใจพระเทวี
๖๑. ปตยท	หัวใจพระมหาชนก
๖๒. นปจติ	หัวใจพระวิฑูร
๖๓. อจสภ	หัวใจพระสุวรรณสาม
๖๔. ปสนว	หัวใจพระโพธิสัตว์
๖๕. ปสิมิจ	หัวใจพระภูริทัต
๖๖. พลย	หัวใจพระมาณย
๖๗. ปสอ	หัวใจพระมโหสถ
๖๘. นรจว	หัวใจพระศรีอริย
๖๙. ตมุนี	หัวใจพระราม
๗๐. นรภาต	หัวใจถน

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 5

๓๑. จีฏกปฐิโส	หัวใจสาย
๓๒. จีฏกภิกษิณีเม	หัวใจหญิง
๓๓. นุลาวกโ	หัวใจพระยามาร
๓๔. สุนไมโส	หัวใจขุนแผน
๓๕. ฉลิฉิวิ	หัวใจพระยารัวยเจ้า
๓๖. กนุตเนท	หัวใจโจร
๓๗. อลวิ	หัวใจพระยามิน
๓๘. โฉว์โกร	หัวใจคนเฝ้า
๓๙. สจนคโ	หัวใจพระฉิฬร
๔๐. ฉาดคโ	หัวใจพระชาย
๔๑. ยกนจ	หัวใจขุนวาน
๔๒. ยวาทวา	หัวใจถึงดช
๔๓. กาลฉาน	หัวใจนกกาฬ
๔๔. ยนคณุกา	หัวใจพาลี
๔๕. พลฉวรา	หัวใจองค
๔๖. กษิปลิย	หัวใจขุน
๔๗. กิฏฉุ	หัวใจพระยวโ
๔๘. ฉหิสมโย	หัวใจชู
๔๙. องศ	หัวใจพระยานาค
๕๐. ฉนทมาโว	หัวใจจักร

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 6

๙๑. หนุกนุกา	หัวใจกาถิ
๙๒. โลกวิญญู	หัวใจโลกทั้งสาม
๙๓. กขมณี	หัวใจอาวจร
๙๔. กขชน	หัวใจลงถาเหือก
๙๕. สุกขโย	หัวใจพระยาม้า
๙๖. เกษสกี	หัวใจไฟ
๙๗. คมอจุ	หัวใจวีเภท
๙๘. เมกมจุ	หัวใจนางพระอรณี
๙๙. ภูทากเก	หัวใจเกราะเพชร
๑๐๐. วาขุคณ.	หัวใจอม
๑๐๑. ปฐวิญญ	หัวใจแผ่นดิน
๑๐๒. นนณญา	หัวใจเข้าเปลือก
๑๐๓. นุมาณเว	หัวใจอญ
๑๐๔. อินวิ	หัวใจ ก.ช.
๑๐๕. ปสิส	หัวใจอจุพระเจ้า
๑๐๖. วิเนสนุจิ	หัวใจคาย
๑๐๗. จนิทิจิ	หัวใจนุกุเพนโก
๑๐๘. นสิไสท	หัวใจโทมิง

หมายเหตุ (ข....) = (บางฉบับเรียกว่าหัวใจ....)

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 7

นโมพุทธाय นมมท รวดล ทั้งสามขบวนไปนบอันแห่งหัวใจ
๑๐๘ และหัวใจ ๑๐๘ นั้น คือ

กรมท จอปลต จอภก กนบย กบนม นพอล สวิลมี
อิกวิที จิเวรณี จิปีเสกิ กุสมณี อีสปมี พุณลีมี อีรปมี
สาหลือ นมเออ

ชารกวิ อิกิมูรี อิกิยามิ อิกิคุมิ อิมคิมว ทาสุชชา
นกาเสมา ปนคมา กีนวเมสิ ทาคีตส นมกข วิปยุค
กนรล วสิสน บมปล อกสน ทสทล วอชค ทากิจว
อุมอัย

กทรด นาสสิโม นาสสิมิ นาสสิโม กุสนโส กณโอ
กโลกโกะ ชนคเอะ มลลปโกะ สเสกนั อกาที มลลภั
สภัมม, นกเณว, ลมวามัน สหิณิกิ ทมลยั มชวามัก
หิทธิอ สชอว

มทมกั มสสภั มสสน นมกค สสิมัว สไลนือ กจปท
เสลลอ อิวากท ทกนบ สวามม มนชน มลลห อิกิอจ
กิกิภท อรสร สมจก กีสวอท บจุเจอ ปจอน

อปจอ เวสทส อีกรม กยภอ จกสน นสสร ทสสน
นสสค กสสน ทนสท อกมก มกมุค มลลอจ วิมอจ
เมอมอ นมอจ หิทธิอ คยทท ออทสุ ออเลจ ออจจ

สิ่วทหิ สิ่วทหุมา อีนิตุสิ ทกคิเกะ เสสทเส มลลท
กรวีเกะ สณนิ อมสภิ ปสิจมิ อนันนิ

รวมหัวใจ ๑๐๘ เที่ยงนี้

เนื้อหาของเอกสารโบราณ หน้า 8

M
+

จำนวน ๑๐๘

กล่าว วัลยแปด เป็นจำนวนเลขที่รับของสำคัญ ๆ ขึ้นชื่อ
กันว่าเป็นของขลังหลายอย่าง เช่น พระคุณ ๑๐๘ พระเกจิเจ้า
๑๐๘ คันทา ๑๐๘ ภาวนา ๑๐๘ คาบ และหัวใจ ๑๐๘ และนี้ ใน
นี้จะได้แสดงไว้โดยสังเขป

พระคุณ ๑๐๘ คือ

- คุณพระพุทธเจ้า ๕๖
- คุณพระธรรมเจ้า ๓๘ รวม ๑๐๘
- คุณพระสงฆ์เจ้า ๑๔

คุณพระพุทธเจ้า ๕๖ คือ

- นะ ไต่แกธากุณา ๑๒
- โม ไต่แกธากุณิน ๒๑
- พุทธ ไต่แกธากุไฟ ๖ รวม ๕๖
- ธอ ไต่แกธากุณม ๗
- ยะ ไต่แกธากาพวาศ ๑๐

คุณพระธรรมเจ้า ๓๘

คือแบ่งคุณพระพุทธเจ้าออกเป็นสองส่วน ได้ส่วนละ ๑๘
แล้วเอา ยะ อวาทธากุ ๑๐ บวกเข้า เป็นคุณพระธรรมเจ้า ๓๘

คุณพระสงฆ์เจ้า ๑๔

คือแบ่งคุณพระพุทธเจ้า ๕๖ ออกเป็นสี่ส่วน ส่วนหนึ่งได้
๑๔ นี้จักเป็นคุณพระสงฆ์เจ้า

ภาคผนวก ข

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว
ประวัติการศึกษา	ป.ธ.9 (เปรียญธรรม 9 ประโยค) พธ.บ. (ศาสนา) เกียรตินิยม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่ง	หัวหน้าสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
สถานที่ติดต่อ	สาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ 18/18 ถ.บางนา-ตราด ต.บางโฉลง อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ 10540 โทร. 02-312-6300 ต่อ 1155